

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2587

83

84-*

8-39

2003

48/15

Տ Ե Լ Ե Մ Ա Ք

LES

AVENTURES DE TÉLÉMAQUE

DE FÉNELON

Traduction arménienne

PAR

AMBROISE CALFA

Membre de l'Institut historique de France et de la Société asiatique de Paris.

ՓԱՐՈՍ ԴՐԱՏՈՒՆ
PAROS BOOK STORE
57 La Belle Ave., H. P.
Detroit — Michigan

84
p-39

պ

Տ Ե Լ Ե Մ Ա Ք

Վ Ի Պ Ա Ս Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ֆ Ե Ն Ը Լ Ո Ն Ի Ա Ր Ք Ե Պ Ի Ս Կ Ո Պ Ո Ս Ի Գ Ա Ղ Ղ Ի Ա Յ Ի Ո Յ

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Ե Յ

Ա Մ Բ Բ Ո Ս Ի Ո Ս Վ . Գ Ա Լ Յ Ա Յ Ե Ա Ն

Ա Ն Դ Ա Մ Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Հ Ե Մ Ա Ր Ա Ն Ի Ն Գ Ա Ղ Ղ Ի Ո Յ Ե Ի Ա Ս Ի Ա Կ Ա Ն Ը Ն Կ Ե Բ Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Փ Ա Ր Ի Չ Ո Ւ

պատկերազարդ սպագրուքիւն

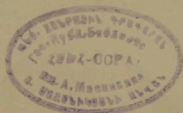

Փ Ա Ր Ո Ս Գ Ր Ե Տ Ո Ւ Ն
PAROS BOOK STORE
57 La Belle Ave., H. P.
Detroit — Michigan

Փ Ա Ր Ի Չ

Ի Տ Պ Ա Ր Ա Ն Ի Ա . Պ Ո Ւ Ր Տ Ի Ե Ի .

1860 — Ռ Ե Թ

549
40
9

ԹԱՐԳԱՆԻՉՆ.

աջատոմիկ ծնողաց զառակ էր ՖԵՆԸԼՈՆ, բայց աւելի իրմով է որ իւր ազգատոմիք պայծառացաւ :

Ծնաւ Ֆրանսուա ՖԵՆԸԼՈՆ 1651ին օգոստոսի 6ին, Գաղղիոյ Փէրիկոր գաւառը : Փարիզու Սէն-Սիւլփիսի կղերիկոսարանին մէջ ուսումն աւարտելով քահանայացաւ, եւ արագ արագ պաշտօնէ պաշտօն ամբարձաւ :

1689ին Լուդովիկոս ԺԴ Թագաւորը վրան մեծ համարումն ստանալով՝ զինքը իւր Թուր Պուրկոննի դքսին դաստիարակ կարգեց, 1693ին Գաղղիական Տեմարանին կաճառորդ անուանեցաւ, եւ երկու տարի ետքը Լուդովիկոս ձեռնադրել տուաւ զնա արքեպիսկոպոս Քանսլրէ քաղաքին ուր եւ վախճանեցաւ 1715 յունուարի 7ին, մահկանացու կենացն անմահ յիշատակ՝ եւ Գաղղիացոց ազգին իմառս՝ Թողլով իւր բազմաթիւ պանծալի գրուածքները :

Այս երկասիրութեանցը հուշակաւորներէն առաջինն է ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՂԶԿԱՆՑ կոչուածը, զոր սքանչելի գրքոյկ կանուանէ բանաքնին Ռոլէն, զոր եւ մեր Թարգմանելով տպագրեցինք, յուսով օգտակար ծառայութիւն մը ընելու ազգելնուս : Յոյսերնիս պարապը չեղաւ, վստիկ ազգերնիս այնպիսի սիրով զայն ընդունեց՝ որ քիչ ժամանակէ ստիպուեցանք երկրորդ Տպագրութիւն մը ընել, գաղղիարէն ընագրան հանդերձ յօգուտ ուսանողաց : Եւ նուիրեցինք Խորասան-Տեան ազնուազարմ Նէվլլոհուր Տիկնոջ՝ ինչան հասնութեան մերոյ եւ գովութեան իրարեկիքի՝ դաստիարակութիւն ազնիւ զառակաց իւրոց :

Բայց ՖԵՆԸԼՈՆԻ անունն ամանայացընողը՝ իւր ՏԵԼԵՄԱՔՆ է : Եւ ահա արդ եւ զայն իւրոյ ընծայեմք, դարձեալ նպատակ առաջի ունենալով զօգուտն հայրենեաց : ՖԵՆԸԼՈՆԻ այս հոյակապ գրուածքը հրատարակելու ժամանակնիս՝ աւելորդ կիմարիմք ո՞ր եւ իցէ վերլուծութիւն :

Ժամանակն հնացուցանելով զայն՝ նուիրական ըրաւ : Երթալով ձերանալու տեղ՝ կարծես Թէ հետգհետէ նոր մանկութիւն մը կառնուէ :

Իսկզբան անդ սահմանուած լինելով Պուրկոննի դեռահասակ դքսին սիրան ու միտքը հրահանգելու, շատ չանցաւ ՏԵԼԵՄԱՔ Եւրոպայի մանկութիւն Առաջնորդն

եղաւ. եւ այսօրուան օրս ամէն լեզու. Թարգմանեցին ու Նորանոր կեարգմանեն, եւ ամէն դպրոցներու մէջ կգործածեն, եւ չեն վախնար աղշկանց ու տղոց ձեռքը տալու :

Ո՛վ չէ կարդացած եւ դեռ երբեմն չկարդար այս հիանալի գիրքը : Ո՛վ չզարմանար մէջի պարունակեալ խորին իմաստութեանը վրայ, եւ չզմայլեր գրուածքին ճոխութեանն ու ռճոյն անուշութեանը վրայ :

Մեր մէջը՝ դեռ ժողովրդական գրոց կարգը չէ ՏԵԼԵՄԱՔ : Մեր Թարգմանութեան վախճանն ահա այս է : Կփափաքիմք որ « այս անմահ Քերթուածը » որպէս կոչէ զայն Լամարթին, մեր սիրելի Հայ ժողովրդեան առ հասարակ ծանօթ լինի եւ օգտակար . անոր համար է որ բարեւէր ու ազգասէր Քարաւազեան Ռոզա Տիկնոջ խնդիրն ընդունելով՝ ժողովրդեան հասկացած ու խօսած լեզուովն հաւանեցանք Թարգմանել վստօղի տարակոյս չունիմք որ մեծ ու պզտիկ ասկէց մեծամեծ օգուտներ կրնան քաղել :

« Հիմակուան ժամանակիս մէջ գտնուած Դաստիարակութեան ու Քաղաքագիտութեան գեղեցկագոյն գիրքն է այս, — կրէս Լամարթին. — եւ այս գիրքը » միանգամայն եւ քերթուած մ'ալ լինելու արդիւնքն ունի . այսինքն Թէ՛ բարոյական է, Թէ՛ պատմութիւն, եւ Թէ՛ երգ : Այսպէս ահա երեք կեանք ունի ՏԵԼԵՄԱՔ . կսովորեցնէ, ախորժ կշարժէ եւ կզմայլեցնէ միանգամայն : Ասիկա որդեգործով » խանդաղատանաց քերթուածն է . մանաւանդ Թէ՛ կարող իսկ եմք ասել՝ որ բոլոր » մարդկային առաքինութեանց եւ սրբութեանց քերթուածն է ՏԵԼԵՄԱՔ : »

Մեծ պարծանք է Գաղղիացոց ազգին այսպիսի ճոխութիւն ունենալ իւր գանձարանին մէջ, եւ մեծ բաղդ օտար ազգացս որ այսպիսի գիրք մը այնպիսի ռճով մը գրուած լինի՝ որ մէկհատիկ ու հիանալի օրինակ է, ինչպէս որ ժիւլ Ժանէն գաղղիացի մատենագիրը կրտէ : Գաղղիարէն սովորելու համար ՏԵԼԵՄԱՔԷՆ առելի ընտիր գիրք չկարէ լինել, Թէ՛ գիւտին եւ Թէ՛ ռճոյն համար : Գուցէ ուրիշ գրքեր եւս կան որ ՏԵԼԵՄԱՔԱՅ այս կամ այն կատարելութեանցը հետ կարենան մրցիլ, բայց իբրեւ Թէ՛ բարոյական սրբութիւնը եւ Թէ՛ լեզուի մաքրութիւնը համանգամայն ընծայող՝ ՏԵԼԵՄԱՔՆ անզուգական է :

Մեք որ կփափաքիմք այս ճնաշխարհիկ Քերթուածն հասարակաց հաղորդել, մտածեցինք որ առելի դիւրաւ մեր վախճանին կարող եմք հասնիլ եթէ քնագիր ԳԱՂՂԵԱՐԷՆՆ եւս մէկտեղ հրատարակեմք, որով մեր ուսանողք կարողանան շուտով կրթիլ եւ վարժիլ իմասկացողութիւն եւ իմարգմանութիւն : Այս մտածութեամբ՝ ահա քանի մը ամիս յառաջ երկլեզու հրատարակեցինք զայն, եւ ուրախութեամբ տեսանք մեր վախճանին հասնիլը, վստօղի բանիբուն վարձապետը հասկըցան անոր օգտակարութիւնն եւ սկսան դպրոցաց մէջ մտցնել զայն եւ գործածել ի վարժութիւն Թարգմանութեան եւ մատենագրութեան :

Իսկ եւ. անոնց որոց վախճանն օգտիլ է եւ. ուսանիլ՝ բայց եւ. զուարճոնալ միան-
գամայն, որպէս Քերթողն ասէր, անոնց ալ կընծայեմք ահա այս ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ
լիակատար Թարգմանութիւնը :

Աւելորդ չեմք համարիր հոս յիշեցընել մեր ընթերցողաց՝ որ ինչպէս մեր Թարգ-
մանութեանը՝ նոյնպէս նաեւ. Տպագրութեանը ամենայն խնամք տարինք, Թէ՛
յատուկ նորածոյլ տառերուն, Թէ՛ տպագրութեանը գեղեցկութեանը, եւ. Թէ՛
միանգամայն պատկերաց փորագրութեանը կողմանէ : Այնպէս որ կրնամք հաւաս-
տել զՀայ ընթերցողը որ չկայ ՏԵԼԵՄԱՔԱՅ գաղղիարէն տպագրութիւն մը որ այս-
չափ խնամքով յերկրեալ ըլլայ, եւ. մերինին չափ ճօն պատկերօք, ինչպէս որ կրնան
քննել եւ. վկայել մատենագէտք :

Ընթերցողաց դիւրութեանն համար գործոյս ետեւը դրինք ԲԱՌԳԻՐՔ մը յատուկ
անուանց, յորո՞ւմ համառօտիւ. մեկնեցինք Դիցարանական, Պատմական եւ. Աշխար-
հագրական անուններն որ ՏԵԼԵՄԱՔԱՅ մէջ կհանդիպին :

Յուսամք Թէ մեր ջանքը՝ հասկըցողները խրախօսեն, մատենասէրք յարգեն
եւ. ուսանողք քիչ շատ օգտակար գտնեն Թէ՛ Հայերէնի եւ. Թէ Գաղղիարէնի համար :

Մեր աշխատութեանցն ու. տառապանաց ուրիշ վարձք չեմք պահանջեր :

ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ Վ. ԳԱԼՅԱՅԵԱՆ.

Փարիզ, 12 Փետրուար 1860.

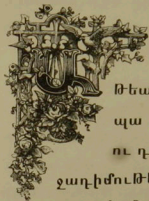
ԱՌ

ԱԶՆՈՒԱՏՈՀԾ ԵՒ ԱԶԳԱՍԷՐ

Ռ Ո Ջ Ա Տ Ի Կ Ի Ն

ՔԱՐԱՎԱԶԵԱՆ

Ն Ո Ւ Է Ր

րժանի գովեստից են արդարեւ ազգերնուս այն սակաւաթիւ մայրերն որ ուսման եւ կրթութեան յարգն ու կարեւորութիւնը ճանչնալով՝ եւրոպա կյուղարկեն իրենց որդիքը որ սովորին կրթութին, ու դառնան ազգերնուն պայծառութեանն ու յառաջադիմութեանը ձեռք տան աշխատին, հապա ո՛րչափ եւս առաւել Դուք, Տիկին, բազում գովութեան եւ դրուատեաց էք արժանաւոր, զի ոչ միայն ազգասէր ու ճշմարտապէս որդեսէր մօր մը այս անհրաժեշտ պարտաւորութիւնը տեսաք եւ հասկըցաք, այլ եւ նոյն որդեկիրթ ու ազգապայծառ վախճանին հասնելու համար բաւական չհամարեցաք Ձեր որդիքն յուղարկել յուսումն գիտութեանց, այլ ամենայն զոհ յանձն առիք, բոլոր Ձեր հանգստութիւնը թողուցիք մոռցաք, ծովէ ծով անցաք, եւ անձամբ դիմեցիք եկաք Արեւմուտք՝ յաղբիւրն գիտութեանց եւ քաղաքակրթութեան իՓարիզ, որպէսզի Ձեր մատաղերամ զաւակունքը մայրենի խնամակալ թեւոցդ տակ ազատ մնան ամէն տեսակ վնասակար ապականարար օդէ եւ ազգավնաս ազգամոռաց ազդեցութիւններէ, եւ այն անապակ աղբեր ջրովը ուսուցնատենչ ծարաւնին անցունելով՝ կարողանան օր մը նաեւ իրենց սիրելի ազգակցաց ծարաւն անցունելու աշխատիլ, Հայաստանի լուսատու ջախերէն եւ անոր պայծառութեանն ու յառաջադէմ զարգացմանը վաստակող անձնանուէր ազգասիրաց նախանձելի խմբին մէջ դասուելու պատիւն ունենալով :

Ձեր այս անձնուրաց, ուսումնասէր, որդեսէր ու ազգասէր արիւն-
 քեանը վրայ զարմացողներն ու զՁեզ գովողները՝ համազգիքդ
 միայն չեն, Տիկին. զարմանքով գովեստնիդ կընեն նաեւ օտար

Գաղղիացիք, եւ մանաւանդ անոնք որ Ջեր Արեւելք ունեցած բարեբաստիկ կեանքն ու անդորրաւէտ հանգստութիւնը տեսեր վայելեր են, եւ կհիանան իրաւամբ Ջեր ազգասիրութեանը, որդեսիրութեանն եւ ուսումնասիրութեանը վրայ, որովք կդիւրացընէք կքաղցրացընէք Ջեզ պանդխտութեան անխորշելի նեղութիւններն ու զրկանքը :

Այս երեք չքնաղ բարեմասնութեամբք «նոխացած» պատուական օրերնիդ ընթերցանութեան ծաղկաւէտ ու յարազուարճ պարտիզին մէջ անցունելով, տեսաք վայելեցիք ընթերցասիրութեան մեծամեծ օգուտներն, ու փափաքեցաք սիրելի ազգերնուդ մէջ աւելի՝ եւս տարածել այն ազգակիրթ գեղեցիկ առաքինութիւնը : Նոյն վախճանաւ խնդրեցիք յինէն որ աշխարհաբառի՝ հառարակաց խօսած ու հասկըցած լեզուին դարձունեմ Ջեր Գաղղիարենի առաջ՝ նորդ Ֆենըլոն արքեպիսկոպոսին պատանեաց բարեկրթութեանը համար յօրինած ՏԵԼԵՄԱՔ անունով ընտիր մատեանը, — զոր ամէն անգամ կարդալնուդ՝ նոր համ, նոր ախորժ կզգաք, — եւ իդիմաց Ջերոց ազգին նուիրեմ, որպէսզի իւր հետաքրքրական, զուարճալի ու միանգամայն հրափանգիչ եւ հանձարեղ խրատներովը, խորհրդաւորութիւններովն ու ճարտար գունագեղ նկարներովը՝ կրթէ հրափանգէ մերազնեայց սիրտն ու միտքը, յորդորէ խրախուսէ զանոնք իբարին, եւ հետաքրքրութիւննին շարժելով՝ կարդալու սէր ձգել տայ անոնց :

Ահա կատարեցի, իմաստնասէր Տիկին, Ջեր ինձ ցանկալի բաղձանքը. կխնդրեմ որ ընդունիք նովին անարգամեծար սիրով, որով ալն ունիմ թէ պիտի ընդունին նաեւ սիրելի եւ բարեսէր ազգակիցքս :

ԱՄԲՐՈՍԻՈՍ Վ. ԳԱԼՖԱՅԱՆ.

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Ռ Ի Ի Ն,

Տեղեմաբ՝ որում Մենտորի կերպարանօրը կառաջնորդէր Ամենաս, փոթորիկով մը Կալիպսոյին կղզին կիշնայ : Այս դիցուհին որ Ողիսեւսին երթալուն վրայ դեռ անմխիթար կցաւէր, դիցազին որդին մեծաւ հիւրասիրութեամբ կրնդունի, եւ վրան սէր ձգելով կիսոստանայ զինքն անմահացընել՝ Թէ որ յանձն առնու հետը բնակիլ, եւ կաղաչէ որ զվտէն անցածներն իրեն պատմէ : Տեղեմաբ, Պիղոս եւ Լակեդեմոն ըրած ճամբորդութիւնը կպատմէ, Սիկիլիոյ ծովեզերքն ըրած նաւաբեկութիւնը, հոն Անքիսեայ ուրուին զոհ ըլլալու վտանգը, բարբարոսաց արշաւանաց ժամանակը՝ Մենտորայ հետ Ակեստէս Թագաւորին ըրած օգնութիւնին, եւ անոր իրենց վրայ ցուցուցած երախտագիտութիւնը՝ որ իրենց տիրացի նաւ մը կուտայ, որպէսզի անով հայրենիքնին դառնան :

Գ Ի Ր Ք Ա Ռ Ա Զ Ի Ն .

Ք
 անի որ Կալիպսոյ Ողիսեւսին մեկնիլը
 Կյիշէր՝ չէր կրնար մխիթարուիլ. եւ
 սաստիկ ցաւէն՝ իւր անմահութիւնը
 աչքին թշուառութիւն կերեւար : Քարայրն ոչ եւս իւր երգերուն
 ծայնովը կհնչէր, եւ յաւերժահարսն նաժիշտները չէին համարձա-
 կիր հետը խօսելու : Շատ անգամ միսմինակ կելլէր ծաղկաւէտ դա-
 ւարեաց վրայ, որով մշտափնիթ գարուն մը կղզւոյն բոլորտիքը
 կպատէր. բայց այն զուարթագեղ տեղուանքը չէ թէ միայն իւր
 ցաւերը չէին մեղմացըներ, այլ մանաւանդ թէ միտքը կծգէին զտը-
 խուր յիշատակն Ողիսեայ, զոր այնչափ անգամ հոն իւր քովն էր
 տեսեր : Շատ անգամ ծովուն ափանցը վրայ անշարժ կեցած կար-
 ծանանայր, ու թափած արցունքներովը գետինը կթրջէր. եւ անդա-
 դար այն կողմը կդառնար կնայէր, ուսկից Ողիսեայ նաւն ալիքները
 պատռելով սրացեր աներեւոյթ էր եղեր :

Մէյ մ՝ ալ յանկարծ ալեկոծեալ նաւու մը բեկորներ կտեսնէ,
 թիավարներու ջարդուբուրդ եղած նստարաններ, ասդիս անդին
 աւազի վրայ խրած թիւեր, եւ ղեկ մը, կայմ մը եւ պարաններ՝ որ
 ծովուն եզերքը երերեալ կծփային. յետոյ հեռուէն երկու մարդ եւս
 տեսաւ, որոց մէկը տարեց կերեւար, եւ միւսը թէպէտ երիտասարդ՝
 սակայն Ողիսեւսի կնմանէր : Անոր քաղցրութիւնն ու պերճու-
 թիւնն ունէր, անոր հասակն ու սիգաճեմ քալուածքը : Իմացաւ

դիցունին որ դիցազին որդին Տելեմար էր նա : Եւ Թէպէտ աստուածոց գիտութիւնը բոլոր մարդոց ունեցած գիտութենէն վեր է, բայց անով եւս չլրցաւ Կալիպսոյ գուշակել Թէ ո՛վ էր այն պատ-

կառելի ծերունին՝ որ պատանւոյն կընկերակցէր. վասնզի գերագոյն աստուածները՝ ուզած բաներնին իրենցմէ վարիններէն կծածկեն. ուստի եւ Աթենաս՝ որ Մենտորի կերպարանօքը Տելեմարայ կառաջնորդէր, չէր ուզեր որ Կալիպսոյէն ֆանչցուի :

Բայց ինքն Կալիպսոյ շատ կուրախանար այն նաւաբեկութեան վրայ որ իւր կղզին էր ձգեր զՌիսեայ որդին, որ հօրը հետ այնչափ նմանութիւն ունէր : Մօտեցաւ անոր, եւ չճանչնալ ձեւացընելով, « Այդ ի՞նչ յանդգնութիւն է, ըսաւ, որ իմ կղզիս կելիս : Դիտցի՛ր,

երիտասարդ օտարական, որ իմ տէրութիւնս կոխողն անպատիժ չազատիր» : Եւ այս սպառնալից խօսքերովը կջանար ծածկել սրբօտին ուրախութիւնը, որ իւր չուզելովն ալ դէմքին վրայ կփայլէր :

Պատասխանեց իրեն Տեւեմաք. « Ո՛վ դու, ի՛նչ որ ես՝ մահկանացու կամ աստուածունի, — Թէպէտեւ զքեզ տեսնողը պէտք է աստուածունի մը կարծէ, — Ի՛նչպէս կրնաս անկարելից ըլլալ Ի՛րգւոյ մը Թշուառութեանը վրայ, որ զիայրը փնտռելու համար հողմոց եւ ալեաց ձեռքը մատնուած՝ այս քու ժայռերուդ վրայ իւր նաւուն խորտակիլը տեսաւ » : « Ո՛վ է հայրդ զոր կփնտռես, » կրկնեց դիցունիին : — « Ողիւսես է անունը, ըսաւ Տեւեմաք, այն Թագաւորաց մէկն է՝ որ տասնամեայ պաշարմանէն յետոյ հռչակաւոր Տրոյան կործանեցին : Իւր անունը բոլոր Յունաստան եւ բովանդակ Ասիա հռչակեցաւ պատերազմական քաջութեամբը, եւ մանաւանդ ժողովներու մէջ ցուցուցած իմաստութեամբը : Արդ հիմա ծովէ ծով Թափառական կպտըտի եւ սոսկալի ժայռերու մէջէն կնաւարկէ : Կարծես Թէ հայրենիքն իրմէ կփախչի : Պենելոպէ իւր կինը եւ ես՝ զինքը նորէն տեսնելու յոյսերնիս կտրեր եմք : Ե՛ս եւս նոյնպիսի վտանգներով կպտըտիմ, որպէսզի ո՛ւր ըլլալն իմանամ : Բայց ի՛նչ կըսեմ. Թերեւս հիմա ծովուն խոր անդնդոցը մէջ Թաղուած է նա : Ողորմէ մեր Թշուառութեանը. եւ Թէ որ գիտես, ո՛ր դիցունի, Թէ ի՛նչ սահմանեցին իրեն համար ճակատագիրք, կըրո՞ւստ Թէ փրկութիւն, հասնեալիւ անոր Տեւեմաք որդւոյն իմացունելու » :

Այսպիսի մանկահասակ պատանւոյ մը վրայ այնչափ իմաստութիւն ու պերճախօսութիւն տեսնելով՝ զարմացաւ Կալիպսոյ ու խանդաղատեցաւ, եւ լուռ անբարբառ կեցած էր : Աչուքները չէին կշտանար անոր վրայ նայելէն : Վերջապէս « Տեւեմա՛ք, ըսաւ, հօրդ գլխոյն եկածը քեզ կիմացունեմք. բայց պատմութիւնը երկայն է. հիմա պէտք է որ քիչ մը յոգնութիւն առնուս հանգչիս : Եկուր իմ բնակարանս, ուր զքեզ որդւոյս պէս ընդունիմ. եկուր, միայնութեանս մէջ մխիթարութիւնս ըլլաս. երջանիկ կընեմ զքեզ, բաւական է Թէ երջանկութիւնդ վայելել գիտնաս » :

Տեւեմաք դիցունիւոյն ետեւէն կերթար՝ որուն չորս կողմը դեռահասակ յաւերժհարսունք առած էին, եւ ինքն անոնց մէջ բարձր իգլուխ կճեմէր մեծաբերձ կաղնիին նման՝ որ անտառին մէջ տե-

րեւախիտ ճիւղերը չորս քովի ծառերէն վեր կբարձրացընէ : Կիիանար գեղանշոյլ դէմքին, երկայնածիգ գեղածփեալ ճոխ ծիրանւոյն, անպաճոյճ՝ բայց շնորհքով ետեւն ոլորուած մազերուն հիւսակին, աչուըներէն ելած կրակին եւ անոնց սաստկութիւնը կոտորող անուշուճեանը : Իսկ Մենտոր աչուըները վար առած՝ համեստ լուճեամբ մը Տելեմաքին ետեւէն կերթար :

Եւ ահա Կալիպսոյի քարայրին դուռն հասան : Ջարմացաւ Տելեմաք որ ինչպէս գիւղական պարզութեան մը տակ ամէն բան ախորժելի կերեւար աչքի : Ոչ ոսկի կար հոն, ոչ արծաթ, ոչ սիւն, ոչ նկար եւ ոչ արձան. ժայռի մէջ փորուած էր այս քարայրը, որոյ կամարները կոպճով եւ խղունջներով ծեփած էին, եւ կանաչագեղ որթ մը իւր դիւրաթեք ուռերը չորս դին հաւասարապէս տարածեալ կպատէր : Նոյն իսկ արեւուն սաստիկ տաքուն՝ քաղցրասիւք զեփիւռներ հեշտալի զովութիւն մը հոն կծգէին. քաղցրակարկաջ աղբիւրներ՝ անթառամէ ու մանուշակէ զարդարուած արօտներու վրայ վազվտեւելով՝ տեղ տեղ բիւրեղի պէս յստակ ու պայծառ լճակներ կծեւացընէին. եւ բիւրաւոր դեռափփթիւմ ծաղկունք քարայրին վրայ տարածուած դալարափայլ գորգը կպնէին : Հոն ոսկեխնձոր սաղարթախիտ ծառատունկ մը կար, որուն ծաղիկը՝ տարւոյն չորս ժղանակին եւս նոր նոր բացուելով՝ ամէն խնկերէն անոյշ հոտ կբուրէր. այն մարգագետնին բոլորտիքը այս ծառերը պսակածեւ պատելով՝ այնպիսի գիշեր մը կծեւացընէին՝ որ արեւուն ճառագայթները չէին կրնար թափանցել : Հոն ուրիշ բան չէր լսուեր՝ բայց եթէ թռչնոց դայլայլիկն ու վտակի մը խոխոջը՝ որ ժայռի մը վերէն գահավիժելով յորձնեռանդ փրփրադէզ կծափէր եւ մարգագետնին մէջէն կփախչէր կերթար :

Աստուածուհւոյն քարայրը բլրոյ մը զառիվայրն էր, ուսկից ծովը կտեսնուէր երբեմն հայելոյ մը պէս փայլուն եւ շփշիտակ, եւ երբեմն անսաստ կատաղութեամբ ժայռերուն հետ զարնուելով՝ կփշրէր մրմուռելով ու լեռներու պէս ալիքներ հանելով միւս կողմէն ալ գետ մը կերեւար որուն մէջ ձեւացած կղզիներուն եզերքը ծաղկազարդ թմբիկներ կային ու բարձր կաղամախներ, որոց հպարտ գագաթները մինչեւ ամպերը կհասնէին : Այս կղզիները ձեւացընող առուակները կարծես թէ դաշտին մէջ կխաղային, ոմանք մաքուր

ջրերնին սրընթաց թաւալելով, ուրիշները հանդարտ հանդարտ ու քնանալով մը, եւ այլք՝ երկայն երկայն պտոյտներ ընելէն ետքը՝ նորէն ետ կդառնային, ու կարծես թէ այս ամենազուարճ ափունքը չկարենալով թողուլ՝ իրենց աղբերակունքը կուզէին վերստին դիմել : Հեռուէն բլուրներ ու լեռներ կերեւային՝ որ կերթային ամպերու մէջ կկորսուէին, եւ իրենց տեսակ տեսակ ձեւերովը ակնահասոյ հորիզոն մը կցուցընէին : Մօտակայ լեռները ծածկուած էին դալարագեղ որթերով՝ որ դրասանգ դրասանգ կկախուէին, եւ իրենց ծիրանիէն աւելի փայլուն ողկոյզները՝ տերեւներուն տակ չկարենալով ծածկուիլ՝ ֆիւղերը կծանրաբեռնէին : Թզենի, ձիւթենի, նռնենի եւ ուրիշ տեսակ տեսակ ծառեր բոլոր այն դաշտը բռնած՝ մեծ պարտէզ մը զայն կձեւացընէին :

Կալիպտոյ բնութեան այս ամէն գեղեցկութիւնները Տելեմաքին ցուցընելէն վերջը, « Հանգչէ արդ, ըսաւ անոր. հագուստներդ թրջած են, ժամանակն է որ փոխուիս : Ետքը նորէն կտեսնուինք. քեզի այնպիսի բաներ ունիմ պատմելու որ սիրտդ պիտի շարժի » : Յետոյ իւր բնակած քարայրին քով այրի մը խորերը ծածուկ խորշ մը զինքն ու Մենտորը տարաւ, ուր յաւերժհարսունք եղեւնափայտով փառաւոր կրակ վառեր պատրաստեր էին, որուն անուշահոտութիւնը չորս դին կտարածուէր. եւ նորեկ հիւրերուն համար հոն հագուստներ էին ձգեր :

Տելեմաք երբոր տեսաւ որ իրեն համար բարակ բրդէ ու ձիւնէն աւելի ֆերմակ վերարկու մըն են պատրաստեր, ու ծայրերը ոսկիով բանուած ծիրանի մը, անոնց փառաւորութեանը վրայ սիրտը ֆխաց, ինչպէս որ իւր մանուկ հասակին բնական էր :

Այն ատեն Մենտոր ծանր ձայնով մը « Ո՛ր Տելեմաք, ըսաւ անոր, այս մտածմունքներն են ուրեմն որ մղիսեսի որդւոյն սրտին պիտի տիրեն : Զանա ընդհակառակն որ հորդ համբաւն անաղարտ պահես, եւ յաղթես բախտին որ զքեզ կհալածէ : Երիտասարդ մը որ կնկան պէս հագուիլ սգուիլ կսիրէ, անարժան է իմաստութեան եւ փառաց. վասնզի այն սրտին միայն կվայելեն փառք՝ որ գիտէ համբերել վշտաց, եւ զուարճութիւններն ոտքի տակ առնուլ » :

Հառաչեց Տելեմաք ու ըսաւ. « Աւելի՛ կուզեմ որ աստուածները զիս զարնեն մեռցընեն՝ քան թէ թողուն որ մեղկութիւնն ու հեշտու-

Թիւնը սրտիս տիրեն : Ո՛չ, ոչ երբէք Ողիսեւսի որդին վատ ու մեղկ կենաց հրապոյրներէն պիտի յաղթուի : Սակայն ի՞նչ երկնային շնորհք մըն է որ մեր նաւաբեկութենէն ետքը այս դիցունքին կամ մահկանացուն գտանք, որ զմեզ ասանկ պարգեւներով կ'լեցընէ » :

« Վախցիր մանաւանդ, կրկնեց Մենտոր, որ զքեզ չարիքներով

չլեցընէ. նաւդ խորտակած ժայռերէն աւելի անոր խաբեպատիր ոլորքանքներէն վախցիր. նաւաբեկութենէն ու մահուընէն աւելի վտանգաւոր են այն հեշտութիւններն՝ որ առաքինութեան դէմ կ'պատերազմին : Չըլլայ թէ քեզի պատմածներուն հաւատաս : Յանձնապատան է երիտասարդութիւնը, եւ ամէն բան ինքն իրեն կ'խոստանայ. եւ որչափ որ տկար է՝ այնչափ աւելի ինքզինքը ամէն բանի կարող կ'կարծէ. բանէ մը չվախնար, եւ թեթեւութեամբ ու անզգուշութեամբ ինքն իւր վրայ կ'վստահի : Չըլլայ թէ Կալիպսոյին

անոյշ ու շողորորթ խօսքերուն ականջ կախես՝ որ օծի պէս ծաղկանց տակէն կտողոսկին. այն ծածկուած թռնէն վախցիր : Վրադ մի՛ վտառհիր, եւ իմ խրատներուս մտիկ դիր միշտ » :

Յետոյ դարձան Կալիպոյին քովը գնացին՝ որ իրենց կսպասէր : Դեղեցկահիւս մագերով ցերմակ հագուած յաւերժհարսունք՝ հոն նախ եւ առաջ պարզ բայց համով ու ընտիր կերակուրներ բերին : Բոլոր խորտիկներն իրենց ցանցերովը բռնուած թռչուններ էին, եւ կամ որսի մէջ իրենց նետերովը զարնուած կենդանիներ. նեկտարէն աւելի անուշակ գինի մ'ալ արծաթեայ սափորներէ ծաղկապսակ բաժակներու մէջ կլեցուէր. կողովներով եւս տեսակ տեսակ պտուղներ բերին, զորս գարունը կխոստանայ եւ աշունը երկրիս վրայ կսփռէ : Մէյմ'ալ նոյն միջոցին չորս ծաղկափասակ յաւերժհարսունք սկսան եղանակել : Նախ աստուածոց հսկայից դէմ ըրած պատերազմն երգեցին. յետոյ Դիոսի եւ Սեմէլեայ տարփանքը, Բաքոսի ծնունդն ու Սիդէնոս ծերոյն քով առած դաստիարակութիւնը, Իպսոմենէին Ատալանտայ հետ ըրած արշաւահանդէսը, որուն երեկորնական պարտիզաց ոսկի խնձորներովը յաղթեց. հուսկ յետոյ Տրոյոյ պատերազմը երգեցին, եւ Ոդիսեոսի պատերազմներն ու իմաստութիւնը մինչեւ երկինք հանեցին : Լեւկոթոյէ՝ որ յաւերժհարսանց պարագլուխն էր, իւր քնարովը մէկաւնոնց անոյշ ձայնին հետ կերգակցէր :

Երբոր Տելեմաք հօրն անունը լսեց, այտերուն վրայէն իջած արտասուքն նոր փայլ մը տուին գեղեցկութեանը : Բայց Կալիպոյ տեսնելով որ սրտին ցաւէն չէր կրնար նա ուտել, աչք ըրաւ յաւերժհարսանցը, եւ մէկէն Յուշկապարկաց Լապիթայց հետ ըրած պատերազմներն ու Եւրիդիկէն ազատելու համար Որփէոսին դժոխք իջնալն երգեցին :

Երբոր կերակուրը լմնցաւ, աստուածուհին Տելեմաքը մէկդի առաւ, ու այսպէս խօսեցաւ անոր. « Կտեսնես մեծին Ոդիսեայ զաւակը, որ ինչպիսի՛ սիրով զքեզ հիւրընկալեմ, ես որ անմահ եմ : Չկայ մահականացու մը որ այս կղզիս ելլէ ու յանդգնութեանը պատիժը չկրէ. քու նաւաբեկութիւնդ իսկ չէր կարող բարկութեանս ձեռքէն զքեզ ազատել՝ թէ որ ես զքեզ չսիրէի : Հայրդ ալ քեզի պէս նոյն բախտն ունեցաւ, այլ ափսո՛ս որ չգիտցաւ զայն վայելել :

Կղզւոյս մէջ երկար ժամանակ զինքը պահեցի. իւր ձեռքն էր հետս անմահ կեանք անցընել, բայց ողորմելի հայրենիքը դառնալու կոյր մէկ փափաքը բոլոր այս վայելքներէն հրաժարել տուաւ իրեն : Կտեսնես ի՞նչ էր զոր Իթակէի համար կորսնցուց. այն Իթակէի զոր եւ ոչ իսկ կրցաւ տեսնել : Ուզեց զիս թողուլ եւ գնաց, բայց մըրիկներն իմ վրէժս իրմէ հանեցին. իւր նաւն երկար ատեն հողմերու խաղալիկ ըլլալէն յետոյ՝ վերջապէս ալիքներու մէջ թաղուեցաւ : Իրեն տխուր օրինակէն խրատուէ՛ : Իւր նաւաբեկութենէն ետեւ ա՛լ բանի մը յոյս մ' ո՛ւնենար, ոչ զինքը տեսնելու եւ ոչ իրմէ ետքը Իթակէ կղզւոյն մէջ թագաւորելու : Միսիթարուէ իւր կորստեանը վրայ, վասնզի հոս աստուածուհի մը կգտնես՝ որ պատրաստ է զքեզ երջանիկ ընելու, եւ թագաւորութիւն մը՝ զոր ինքը քեզ կպարգեւէ» :

Այս ըսելով՝ դեռ երկայն երկայն խօսեցաւ ցուցուց դիցունհին թէ Ողիսեսու ո՛րչափ երջանիկ էր իւր քովը. պատմեց անոր բոլորակնեայ Պոլիփեմին քարայրն մտնելը, Լեստրիգոնաց Անտիփատէս թագաւորին քով ունեցած դիպուածները. չմոռցաւ պատմելու նաեւ Արեգական դստեր Կիրկեայ բնակած կղզւոյն մէջ իրեն պատահածը, եւ ոչ Սկիլլա եւ Քարիբդիս հրուանդաններուն մէջ գլխուն եկած վտանգը : Նկարագրեց նաեւ իւր քովէն գնացած ժամանակը Պիսիդոնին անոր դէմ հանած վերջին մըրիկը : Կուզէր որ այն նաւաբեկութեան մէջ կորսուած կարծէ Տելեմաք զհայրը. ուստի եւ անոր համար ալ Ողիսեայ Փէսկեանց կղզին հասնիլ իրմէ պահեց :

Տելեմաք որ Կալիպսոյէն գտած սիրալիր ընդունելութեան վրայ մէկէն հաւատալով ուրախացեր էր, Մենտորին տուած իմաստուն խրատներովն անոր խորամանկութիւնը հասկըցաւ, եւ կարծ խօսքով մը իրեն պատասխանեց. « Ներէ ցաւոցս, ո՛վ դիցունհի, վշտանալէ զատ բան չեմ կրնար ընել հիմա. գուցէ յետոյ աւելի որ զօրանամ՝ կարող ըլլամ ինձ պարգեւած բարեբախտութեանդ համն առնուլ. թող որ զհայրս ողբամ, որովհետեւ ինձմէ լաւ գիտես թէ ո՛րչափ ողբոց եւ արտասուաց արժանի է նա » :

Առջի բերան չհամարձակեցաւ Կալիպսոյ զինքն աւելի ստիպելու, մանաւանդ թէ ինքզինքն անոր ցաւակից՝ եւ Ողիսեայ վրայ գթալ ցուցուց. եւ ուզելով իմանալ թէ պատանւոյն սիրտն աւելի ինչով

կրնար շարժել, կհարցունէր թէ ի՞նչպէս եղաւ որ նաւաբեկեցաւ, եւ թէ ի՞նչպէս իւր ծովեզերքն էր ինկեր : « Գլխոյս եկած թշուառութիւններն երկայն կրկայ պատմել, » ըսաւ Տեղեմաք : — Ոչ այդպէս, պատասխան տուաւ դիցունին. կփափաքիմ որ ժամ մը յառաջ լսեմ ես զայդ. փութա ուրեմն, պատմէ տեսնեմ : » Երբոր ա՛լ շատ ստիպեց՝ չկրցաւ Տեղեմաք անոր աղաչանացը դիմանալ, եւ այսպէս սկսաւ պատմել :

« Իմակէէն ելեր էի, որպէսզի երթամ Տրոյայէն դարձող թագաւորաց հօրս վրայ տեղեկութիւն հարցընեմ : Մօրս Պենելոպէի տարփաւորներն երթալուս վրայ ապշեցան մնացին, վասնզի անոնց խորամանկութիւնը լաւ գիտնալով զգուշացեր էի որ ելլելս չիմանան : Ոչ նետոր՝ զոր Պիղոսի մէջ տեսայ, եւ ոչ Մենեղաւոս՝ որ սիրով ընդունեցաւ զիս իւսկեդեմն, չկրցան ինձ ըսել թէ հայրս կենդանի՞ էր թէ ոչ : Ա՛լ հոգոց ու տարակուսանաց մէջ ապրելէն յոգնած՝ միտքս դրի որ Սիկիլիա երթամ. վասնզի լսեր էի թէ հայրս քամիներէն հոն էր քշուեր : Բայց իմաստունն Մենտոր, զոր կտեսնես, յանդուգն խորհրդոյս դէմ կեցաւ. մէկ կողմէն անազին ու մարդակեր հսկայ Կիկլասդաքը կյիշեցընէր ինձ, եւ միւս կողմէն էնիասայ ու Տրոյացոց նաւատորմիդը՝ որ այն ծովեզերքը կպտըտէր : Տրոյացիք, կըսէր, բոլոր Յունաց դէմ կատղած են, բայց ամենէն աւելի Ոդիսեւսի որդւոյն արիւնը կախորժին թափել : Դարձիր յիմակէ. թերեւս հայրդ որ սիրելի է աստուածոց՝ չուշանար ետեւէդ հոն կհասնի : Բայց թէ որ աստուածներն սանձմաներ են որ մեռնի երթայ ու մէյ մըն ալ իւր հայրենիքը չտեսնէ, գէթ պէտք է որ դուն դառնաս անոր վրէժն առնուս, ազատես քու մայրդ, իմաստութիւնդ յայտնի ընես ամենայն ազգաց, եւ բոլոր Յունաստանի ցուցընես թէ Ոդիսեւսի պէս դուն եւս թագաւորելու արժանի ես :

« Պատուակա՛ն խրատներ, բայց անոնց մտիկ ընելու չափ խոհեմութիւն չունէի. կրիցս միայն մտիկ կընէի : Բայց իմաստունն Մենտոր այնչափ զիս կսիրէր, որ իւր խրատուցը դէմ ձեռք զարկած յանդուգն ճամբորդութեանս մէջ անգամ չուզեց յինէն բաժնուիլ. աստուածներն ալ թողուցին որ այս սխալմանս մէջ խնամ, որպէսզի ասիկա ինձ խրատ ըլլայ որ յանձնապատան յանդգնութենէս շտկուիմ » :

Տելեմաքայ այս խօսքերուն Կալիպսոյ Մենտորին կնայէր, եւ հիացեալ կզարմանար անոր վրայ աստուածական բան մը տեսնելով, բայց չէր կրնար որոշ բան մը իմանալ. ուստի եւ քանի որ այն անծանօթ մարդուն վրայ կնայէր՝ սիրտը երկիւղի ու կասկածանաց մէջ կծփար : Բայց վախնալով որ չըլլայ թէ պատանին իւր մտաց շփոթութիւնն իմանայ, « Յառաջ տար պատմութիւնդ, ըսաւ, եւ հետաքրքրութիւնս լեցուր : » Տելեմաք ալ նորէն սկսաւ պատմել :

« Սիկիլիա երթալու համար օրերով յաջող քամի ունեցանք, բայց յետոյ սեւ մրրիկ մը երկինքն աչքերնէս գողացաւ ու խոր գիշեր մը չորս կողմերնիս առաւ : Փայլականց պլպլալուն՝ տեսանք որ ուրիշ նաւեր ալ կան նոյնպէս իվտանգի, եւ Յանչցանք որ էնիասայ նաւերն էին՝ ժայռերէն ոչ ինչ ընդհատ մեզ վտանգաւոր : Այն ժամանակ հասկըցայ, բայց շա՛տ ուշ, զոր ինչ անխոհեմ մանկութեան եռանդը չէր թողուցած որ լաւ մտածեմ : Այն վտանգին մէջ Մենտոր ոչ միայն անյողողող ու քաջասիրտ անվեհեր երեցաւ, այլ նաեւ սովորականէն աւելի ալ զուարթ. ինքն էր որ զիս կքաջալերէր եւ անպարտելի զօրութիւն մը ինձ կազդէր : Եւ երբ նաւապետն ինչ ընելիքը չէր գիտեր, Մենտոր անխռով կեցած՝ նաւաստեաց հրամաններ կուտար : Սիրեցեալը իմ Մենտոր, կըսէի ես իրեն, ինչո՞ւ քու խրատուցդ մտիկ չըրի. աւա՛ղ որ այնպիսի հասակի մը մէջ վրաս վստահացայ, յորում մարդ ոչ ապագայի նախատեսութիւնն ունի, ոչ անցելոյն փորձառութիւնը եւ ոչ ներկային մէջ ինքզինքը կառավարելու չափաւորութիւն : Ո՛հ, սա թէ որ մէյմը կարենայինք այս մրրկէն ազատիլ, ես իմանձէս իբրեւ ամենէն վտանգաւոր թշնամիէս պիտի զգուշանամ. քու խօսքերովդ միայն պիտի վստահիմ, ո՛վ Մենտոր :

« Ժպտեցաւ Մենտոր ու ըսաւ. Ձեմ ուզեր երեսդ զարնել ըրած սխալմունքդ. բաւական է թէ Յանչնաս ու քեզ խրատ ըլլայ որ ուրիշ անգամ աւելի զգուշաւոր ըլլաս փափագներուդ մէջ : Բայց չըլլայ թէ վտանգն անցնելէն ետեւ՝ յանձնապատանութիւնդ նորէն դառնայ : Արիւնալու ժամանակն է հիմա. ինքզինքը վտանգի մէջ ձգելէն յառաջ պէտք է որ դիտէ մարդ եւ զգուշանայ. բայց մէյմը որ ընկաւ՝ պէտք է զայն արհամարհէ : Հա՛պա ուրեմն, Ողի-

սեւսի արժանի որդի եղիր. ցուցուր թէ ամէն վերահաս չարիքներէ մեծ է քու սիրտդ :

« Իմաստուն Մենատրի քաղցրութիւնն ու արիութիւնը գիս ապշեցուցին. մանաւանդ երբ տեսայ նաեւ թէ որպիսի՝ ցարտարութեամբ զմեզ Տրոյացւոց ձեռքէն ազատեց : Այն միջոցին որ երկինքը կսկսէր բացուիլ եւ Տրոյացիք զմեզ մօտանց տեսնելով չէին կրնար չճանչնալ, դիտեց որ նաւերնէն մէկը՝ զոր մրրիկը քշեր հեռացուցեր էր իրենցմէ՝ մերինին գրեթէ նման էր, եւ առաջըր ծաղկօք պսակուած.

շուտ մը մերինին առաջքն ալ նոյնպիսի ծաղկօք պսակեց, ինքն իւր ձեռքովը ծաղկըներն Տրոյացւոց գունով ժապաւէններով կապեց, եւ հրաման տուաւ մեր թիավարներուն որ իրենց նստարանաց վրայ կրցածնուն չափ ծռին, որպէսզի չկարենան թշնամիք ու ըլլային իմանալ : Եւ այսպէս իրենց նաւատորմին մէջէն անցանք, որ երբոր զմեզ տեսան՝ սկսան ուրախութեան ձայներով աղաղակել, իբրեւ թէ իրենց կորսուած կարծած ընկերնին գտած ըլլային : Ծովուն սաստկութենէն ստիպուեցանք նաեւ երկար ժամանակ հետերնին նաւել. վերջապէս քիչ մը ետ մնացինք. եւ այն միջոցին որ բըռ-

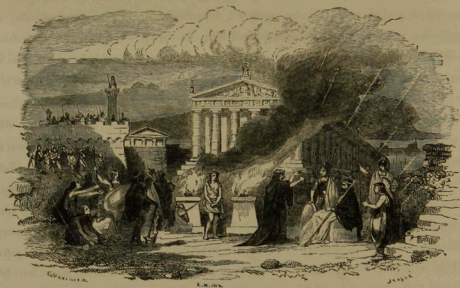
նաշունչ հիովներ զիրենք դէպ և փրկիկէ կքշէին, սկսանք ամենայն ուժով թիերնիս քաշել՝ որպէսզի ինքզինքնիս կարենամք Սիկիլիոյ ծովեզերքը նետել :

« Հասանք հոն. բայց զմեզ փախցընող նաւատորմդէն ոչ ինչ ընդհատ մահաբեր էր մեզ փնտռածնիս. վասնզի Սիկիլիոյ այս ծովեզերքին վրայ ուրիշ Տրոյացիներ գտանք՝ թշնամիս Յունաց : Հոն կթագաւորէր Տրոյայէն եկած ծերունին Ակեստէս : Հազիւ թէ ծովեզերքն էինք մօտեցեր՝ տեղացիք համարելով թէ մեք կա՛մ կղզւոյն մէկալ բնակիչներէն եմք որ զինեալ յանկարծ իրենց վրայ եմք հասեր, եւ կամ օտարք որ իրենց երկրին տիրելու եկեր եմք, իրենց բարկութեան առաջին թափովն նաւերնուս կրակ տուին, բոլոր մեր ընկերներն սրէ անցուցին, ու զՄենտոր եւ զիս միայն ողջ պահեցին՝ Ակեստեսին առջեւն հանելու համար, որպէսզի մեզմէ քննէ իմանայ թէ ի՞նչ է մեր միտքն եւ թէ ուսկի՞ց կուգայինք : Ջեռքերնիս ետեւնիս կապած զմեզ քաղաք խոթեցին. եւ մահերնիս՝ անոր համար միայն կուշանար, որպէսզի անգուժ ժողովրդեան մը տեսարան ըլլամք՝ երբ իմանային թէ Յոյն եմք :

« Նախ զմեզ Ակեստեսին առջեւը տարին, որ ձեռքն ոսկի գաւազան՝ ժողովուրդը կդատէր, ու մեծ զոհի մը կպատրաստուէր : Խստութեամբ մը հարցուց մեզ թէ « Ո՞ր երկրէն էք, եւ ի՞նչ է ձեր ճամբորդութեան վախճանը » : Փութացաւ Մենտոր, պատասխան տուաւ ու ըսաւ. « Մեծին եսպերիոյ ափունքէն կուգամք, եւ մեր հայրենիքն անկէց շատ հեռու չէ » : Եւ այսպէս Յոյն ըլլալնիս չիմացուց : Բայց Ակեստէս չուզելով աւելի լսել, եւ զմեզ խարդախ օտարականաց տեղ դնելով՝ հրամայեց որ զմեզ մօտակայ անտառ մը տանին, եւ հոն իւր հովուացը ձեռքին տակ գերիի պէս աշխատիմք :

« Այս վիճակն ինձ մահուանէ աւելի դառն երեւցաւ : Եւ գոչեցի. Ո՛ր թագաւոր, աւելի լաւ է որ զմեզ մեռցընես՝ քան թէ այսպէս անարժան կերպով հետերնիս վարուիս : Գիտցիր որ Տելեմաք եմ ես, Իթակացւոց թագաւորին իմաստնոյն Ուլիսեայ որդին. ծովէ ծով կպտըտիմ որ հայրս գտնեմ : Թէ որ պիտի չկարենամ զինքը գտնել, ոչ հայրենիքս դառնալ եւ ոչ գերութենէ ազատիլ, վերցո՛ւր յինչէս այս կեանքս՝ զոր ա՛լ չեմ կրնար քաշել :

« Գեռ խօսքս բերանս էր՝ եւ ահա բոլոր ժողովուրդը կատաղած միաբերան կպուար թէ պէտք է անգուժ մղիսեւսին որդին մեռցնել, որ խորամանկութեամբն զՏրոյա կործանեց : եւ Ակեստէս դարձաւ ըսաւ ինձ. « Որդիդ մղիսեայ, չեմ կրնար արինդ զլանալ այնչափ Տրոյացւոց հոգւոցը՝ զորս հայրդ սեւ Կոկիւտոնին եղերքն իջեցուց, դուն եւ քու առաջնորդդ՝ պիտի մեռնիք » : Այն ժամանակ ամբոխին մէջէն ծեր մարդ մը ելաւ առաջարկեց Թագաւորին որ զմեզ Անքիսէսին գերեզմանին վրայ զոհէ : Ասոնց արիւնը, կըսէր, ախորժելի պիտի ըլլայ այն դիւցազին ստուերին. էնիսա ինքնին երբոր լսէ՝ պիտի շատ ուրախանայ, տեսնելով՝ թէ դու եւս ո՛րչափ կսիրես եղեր զայն՝ քան զոր աւելի սիրելի մը չունէր աշխարհիս վրայ : « Մերոյն այս առաջարկութեանը բոլոր ժողովուրդը ծափ զար-

կաւ, ա՛լ ամենուն խելքն ու միտքը զմեզ զոհելու վրայ էր : Մէկէն զմեզ Անքիսեայ գերեզմանին վրայ տարին. երկու բազին կանգներ էին հոն, ուր սրբազան կրակը կվառէր. սուրն որ զմեզ պիտի զարնէր մեռցնէր՝ աչքերնուս առջեւ կշողշողար. գլուխնիս ծաղկօք պսակեր էին. եւ գթութեան ու ապրելու յոյս մը չկար : Ա՛լ վերջերնիս հասեր էր՝ երբ Մենտոր անխռով սրտով մը խնդրեց որ Թագաւորին հետ խօսի, եւ ըսաւ.

« Ո՛վ Ակեստէս, թէ որ այս դեռահասակ պատանւոյն բախտը՝ որ ոչ երբէք Տրոյացւոց դէմ զէնք առած է՝ զքեզ իգուծ չշարժեր, գէթ քու անձնական շահդ զքեզ շարժէ : Հմայից եւ աստուածոց կամաց գիտութիւնը ինձ կազդէ՝ որ երեք օր չանցած՝ բարբարոս ժողովուրդներ վրադ պիտի յարձակին, որ լերանց ծայրէն հեղեղի պէս պիտի թափին քաղաքդ ողողելու ու երկիրդ կողոպտելու : Փութա անոնց առաջն առնուլ, զինչ ժողովուրդդ, եւ առանց վայրկեան մը կորսնցունելու՝ դուրս ունեցած գունդագունդ հօտերդ ժողվէ բեր քաղքիդ մէջ ամփոփէ : Եթէ գուշակութիւնս սուտ ելլէ, երեք օրէն ազատ ես զմեզ զոհելու. իսկ թէ որ Յշմարիտ՝ յիշէ որ կեանք տուողին կեանքը պէտք չէ վերցընել :

« Զարմացաւ Ակեստէս Մենտորին այս խօսքերուն վրայ, զոր անանկ համարձակութեամբ մը կըսէր՝ որուն նմանը մարդու մը վրայ երբէք չէր տեսեր. եւ ըսաւ. « Կտեսնեմ, ո՛վ օտարական, որ թէպէտեւ դիք բախտին պարգեւները զլացեր են քեզ, բայց իմաստութիւն մը տուեր են՝ որ քան զամենայն բարեմասնութիւնս աւելի յարգ ունի » : Այս ըսաւ ու զոհն ուրիշ օրուան ձգեց, եւ Մենտորին սպառնացած աւազակացն առջեւն առնելու համար պէտք եղած հրամանները տուաւ : Ա՛լ տեսնելու էր այն ահուդողի մէջ ընկած կանայքը, յերկիր կորացեալ ծերերն ու արտասուագողոռչ տղայքն ի՞նչպէս դէպ իքաղաքը կվազէին : Կովեր ու ոչխարներ իրենց պարարտաբոյս արօտները թողլով՝ բառաչելով ու մայելով գունդագունդ կվազէին կուգային, եւ անկարելի կըլար իրենց գոմ բաւեցընել : Ամէն կողմէն ամբոխին խառնածայն աղաղակը կբարձրանայր, մէկգմէկ կհրէին, իրարու խօսքը չէին հասկընար, ու շփոթութիւններնէն՝ չճանչցած մարդը՝ բարեկամունւն տեղ կառնուին, եւ հոս հոն կվազվազէին առանց գիտնալու թէ ո՛ր կերթան : Բայց իշխաններն իրենք զիրենք ուրիշներէն աւելի իմաստուն համարելով՝ խաբրեայի մը տեղ կոնէին զՄենտոր, որ սուտ գուշակութեամբ մը, կըսէին, կեանքը կուզէ ազատել :

« Երբորդ օրը դեռ չէր լմնցած՝ ու անոնք այսպիսի մտածմունքներով լեցուած էին, եւ ահա մօտակայ լեռանց ստորոտներուն վրայ մրրկեալ փոշի մը տեսնուեցաւ, եւ անոր ետեւէն անհամար բազմութեամբ սպառազէն գունդ մը բարբարոսաց : Հիմերացիք էին

ասոնք, կատաղի ժողովուրդք, եւ իրենց հետ առած այն ազգերն՝ որ կբնակին նեբրոդեան լեռանց եւ Ակրագանդեայ ծայրը, ուր այնպիսի ձմեռ մը կտիրէ, զոր ոչ երբէք քաղցրացուցած են զեփիւռք : Մենտորի գուշակութիւնն արհամարհողները բոլոր իրենց գերիներն ու կենդանիքը կորսնցուցին : Թագաւորն ըսաւ Մենտորին. « Ձեր Յոյն ըլլալը կմոռնամ. մեր թշնամիքը մեզի հաւատարիմ բարեկամ կդառնան : Աստուածք զմեզ ազատելու համար զձեզ ղրկեցին. ձեր տուած խրատուցն իմաստութենէն ոչ ինչ ընդհատ ձեր քաջութեանը վրայ մեծ յոյս ունիմ. հա՛պա փութացէք մեզ օգնելու » :

« Մենտոր աշուրներուն վրայ այնպիսի արիութիւն մը ցուցուց՝ որ ամենէն գոռ պատերազմողներն անգամ կսարսափեցընէր : Վահան մը կառնու, սաղաւարտ, սուր եւ նիզակ. Ակեստին զօրքը կարգի կընէ, գլուխին կանցնի, եւ ճակատ յօրինեալ թշնամոյն դիմացը կելլէ : Ակեստ՝ թէ եւ լի էր եւ ինքն արիութեամբ, բայց ծերութեանը պատճառաւ հեռուանց իրեն ետեւէն կուգար : Իսկ ես՝ քովէն կերթայի, բայց քաջութեանը բնաւ չէի կրնար հաւասարիլ : Պատերազմին մէջ իւր զրահը եգիսեայ անմահական վահանին կնմանէր : Մահին իրեն հարուածօցը տակ ռազմէ ռազմ կվազէր նուժիդացի սավալլուկ առիւծի մը պէս՝ որ խեղճ ոչխարներու հօտին մէջ կմանէ, կպատուտէ զանոնք, բզիկ բզիկ կսպաննէ, արեան մէջ կլողայ. եւ հովիւք օգնութեան հասնելու տեղ՝ դողալով կփախչին որ անոր կատաղութենէն ազատին :

« Այն բարբարոսներն որ քաղաքը յանկարծակիի բերել կկարծէին, իրենք յանկարծակիի եկան եւ շփոթեցան : Ակեստեսին հպատակները Մենտորին օրինակովն ու խօսքերովը քաջալերուած, իրենց կարծածէն աւելի արիացան : Իմ նիզակովս զարկի գետին փռեցի թշնամեաց թագաւորին որդին : Տարեկից էր ինձ, բայց հասակովը բարձր քան զիս, վասնզի այն ժողովուրդը Կիկլոպաց համազգի հսկայից ցեղէ մը իջած էր : Ինձ պէս տկար թշնամին կարհամարհէր նա. բայց ես առանց անոր ահագին ուժին վրայ զարմանալու, եւ ոչ անոր վայրենի ու գազանային կերպարանքէն սարսափելու, նիզակս կուրծքին խոթեցի, եւ վերջին շնչոյն հետ սեւ արեան հեղեղներ թափել տուի : Գետին փռուած ժամանակը մազ մնաց զիս տակը կճզմէր. զէնքերուն շառաչիւնը մինչեւ լեռները

հնչեցուցին : Կողոպուտն առի եւ Ակեստեսին բերի : Իսկ Մենտոր բոլորովին զարկաւ կոտորեց Թշնամին, եւ փախստականներն մինչեւ անտառներուն մէջ հալածական վարեց :

« Այսպիսի անյուսալի յաջողութեամբ մեծարեցաւ Մենտոր իբրեւ աստուածազդեցիկ եւ աստուածոց սիրելի մարդ : Իսկ Ակեստէս երախտագիտութեամբ իմացուց մեզ որ մեծ վտանգի մէջ կիյնամք Թէ որ էնիասայ նաւերը նորէն դառնան գան իՍիկիլիա : Նաւ մը տուաւ մեզի որ չուշանամք երկիրնիս դառնամք. առատ պարգեւներ շնորհեց մեզ եւ փութացուց որ ժամ մը յառաջ ճամբայ ելլեմք ու ազատիմք այն վտանգէն՝ որ ինքը կնախատեսէր. բայց չուզեց մեզ իւր ազգէն ոչ ղեկավար մը տալ եւ ոչ Թիավար, որպէսզի Յունաստանի եզերքը զանոնք վտանգի չընէ. հապա փիւնիկեցի վաճառականներ տուաւ մեզ, որ աշխարհիս բոլոր ազգացը հետ առուտուր ընելովին՝ ամենեւին մէկէ մը վախ չունէին, եւ զմեզ Իթակէ Թորլէն յետոյ՝ նաւը նորէն Ակեստին պիտի բերէին : Բայց աստուածներն որ մարդկանց խորհրդոցը հետ կխաղան, դեռ ուրիշ նոր վտանգներու պահած էին զմեզ :

Ն Ա Խ Ա Դ Ր ՈՒ Թ Ի Ւ Ն .

Կպատմէ Տեղեմաք թէ ինչպէս եղաւ որ Սեսոստրի նաւատորմիղը զինքը տիրացի նաւուն մէջ բռնեց ու զերի տարաւ յԵգիպտոս : Կնկարագրէ այս երկրին գեղեցկութիւնն եւ Սեսոստրի իմաստուն կառավարութիւնը : Կաւելցընէ՝ թէ Մենտոր իբրեւ զերի զբկուեցաւ յԵթովպիա . իսկ ինքը՝ Ովասիսի անապատին մէջ ոչխար արածելու դատապարտեցաւ . հոն Տերմոսիբիս՝ Ապոդոնի բուրմը զինքը մխիթարեց ու Ապոդոնի նմանելու յորդորեց . եւ թէ՛ հովուաց մէջ իւր բրած հրաշալի բաները Սեսոստրի ականջն հասնելով՝ զինքը կանչել տուաւ . եւ անմեղութեանը վրայ համոզուելով՝ երբ զինքը Իթակէ պիտի զբկէր՝ մահը վրայ կհասնի , եւ նորէն Տեղեմաք թշուառութեան մէջ կիյնայ . զինքը ծովու վրայ աշտարակի մը մէջ կբանտարկեն , ուսկից ականատես կըլլայ նորընտիր թագաւորին իւր ապստամբ հպատակացը դէմ պատերազմելուն եւ մահուանը :

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ.

Տիւրացիք իրենց գոռոզութեամբը Սեսոստր մեծ Թագաւորը բարկացուցեր էին, որ եգիպտոսի մէջ կ'Թագաւորէր՝ եւ բազմաթիւ Թագաւորութեանց տիրեր էր : Տիւրացիք վաճառականութեամբ դիզած հարստութեամբն եւ անառիկ եւ ծովածիր Տիւրոսին ամրութեամբը հպարտացած չուզեցին Սեսոստրին վճարել այն հարկը զոր նա իւր աշխարհակալութենէն դարձած ժամանակը վրանին էր դրեր. եւ անոր եղբօրը զօրք տուեր էին, որ ուզեր էր զինքն իդարձին մեծ խնջոյքի մը մէջ մեռցնել :

« Սեսոստր անոնց հպարտութիւնը կոտորելու համար միաքը դրեր էր ծովու վրայ վաճառականութիւննին խափանել. իւր նաւերը չորս դին փիւնիկեցոց ետեւէ կիյնային : Հազիւ Թէ Սիկիլիոյ լեռներն աչքերնէս աներեւոյթ կըլլային, եգիպտական նաւատորմիդ մը պատահեցաւ մեզ : Կարծես Թէ նաւահանգիստն ու ցամաքը մեր ետեւն կ'իյնային եւ ամպերու մէջ կ'կորսուէին, եւ կտեսնէինք որ ծովածուփ քաղաքի մը պէս եգիպտացոց նաւերը մեզ կ'մօտենային : ձանչցան զանոնք փիւնիկեցիք եւ կուզէին ձգել հեռանալ, բայց բանը բանէն անցեր էր : Առագաստնին մերիններէն Թեթեւա-

Թռիչ էին, քամին իրենց յաջող եւ թիավարնին մեզմէ բազմաթիւ եկան հասան մտան բռնեցին ու եգիպտոս գերի տարին :

« Ընդունայն տեղ իրենց կըսէի թէ մեք Փիւնիկեցի չեմք. եւ ոչ իսկ արժանի կսեպէին լսել : Համարեցան թէ մեք արծաթագին գերիներ եմք, որով Փիւնիկեցիք վաճառականութիւն կընէին. ուրիշ բան չէին մտածեր բայց եթէ իրենց աւարէն հանելու օգուտը : Եւ ահա տեսանք որ ծովուն ալիքը Նիլոսին ջրերուն հետ խառնուելով կճերմկնային եւ երեւցան մեզ եգիպտոսի եզերքը գրեթէ ծովուն պէս ցած : Յետոյ Նով քաղքին բովի Փարոս կղզին հասանք. եւ անտի Նիլոսէն վեր ելլելով մտանք ի Մեմփիս :

« Թէ որ մեր գերութեան ցաւէն ամենայն զբօսանաց անզգայ դարձած չըլլայինք, մեր աչուըները պիտի շատ զուաճանային եգիպտոսի պէս բարեբեր երկիր մը դիտելով, որ անթիւ անհամար ջրանցքներով ոռոգուած զուարճալի պարտիզի մը կնմանէր : Գետեզերքին ո՛ր կողմն որ ալ աչուընիս դարձունէինք, հարուստ քաղաքներ կտեսնէինք, գեղեցկադիր ամարանոցներ, արտեր՝ որ ամէն տարի առանց հանգիստ առնելու ոսկեփայլ հնձով կծածկուէին,

խաշնաւէտ արօտներ, երկրին իւր ծոցէն բղխեցուցած պտղոց տակ ծանրաբեռնեալ մշակներ, եւ հոգիներ կտեսնէինք որ իրենց փողերուն եւ սրնգաց անոյշ ձայները՝ չորս կողմի արծազանգներու կրկնել կուտային :

« Երանի՛ ժողովրդեան, կըսէր Մենտոր, որուն կառաջնորդէ Թագաւոր իմաստուն : Առատութեան մէջ է, երջանիկ կեանք կանցունէ, եւ կսիրէ զայն յորմէ այն երջանկութիւնը կընդունի : Եւ վրայ կբերէր. Այսպէս պէտք է որ դուն եւս Թագաւորես, ո՛ր Տելեմաք, եւ ժողովուրդդ երջանկացունես՝ Թէ որ երբէք աստուածները հօրդ Թագաւորութիւնը քեզ տան : Ժողովուրդդ՝ քու զաւակացդ պէս սիրէ, ախորժէ՛ իրեն սիրելի ըլլալ, եւ ջանա որ խաղաղութիւն եւ հանգստութիւն վայելած ժամանակնին՝ յիշեն որ բարեգութ Թագաւորի մը առատածիր պարգեւքն են անոնք : Թագաւորք որ ահարկու ըլլալ միայն կմտածեն եւ իրենց հպատակներն ընկճել՝ որպէսզի աւելի հնազանդ ընեն զանոնք, մարդկութեան հարուածներն են : Ուզածներնուն կհասնին, կըլլան ահարկու, բայց միանգամայն ատելի եւ գարշելի. եւ աւելի իրենք իրենց հպատակներէն պէտք է վախճան՝ քան Թէ հպատակներն իրենցմէ :

« Մենտորին պատասխան կուտայի ու կըսէի. Ափսո՛ս, ալ ի՛նչ պէտք ունիմք լաւ Թագաւորելու համար հարկաւոր եղած խրատուց վրայ մտածել. ա՛լ մեզի համար Իթակէ չկայ. երբէ՛ք պիտի չտեսնեմք ոչ մեր հայրենիքն եւ ոչ Պենելոպէն. եւ Թէ որ Ոդիսեւս կարենայ փառօք իւր Թագաւորութիւնը դառնալ, պիտի չկարենայ հոն զիս տեսնելով ուրախանալ, եւ ոչ իսկ ես հրամայել սովորելու համար իրեն հնազանդելու ուրախութիւնը պիտի ունենամ : Մեռնիմք, սիրեցեալդ իմ Մենտոր, ա՛լ ուրիշ քանի մտածելիք չունիմք. մեռնիմք որովհետեւ աստուածները ա՛լ մեր վրայ գութ չունին :

« Այս ըսելու ատենս խորին հառաջանքներ խօսքերս կկտրէին : Բայց Մենտոր՝ որ չարիքը քանի որ չէր հասած անոնցմէ կվախնար, իսկ հասնելէն ետքը անոնցմէ վախնալ ի՛նչ ըսել է չէր գիտեր, կշտամբելով զիս կըսէր. « Անարժան որդի իմաստնոյն Ոդիսեայ. ի՞նչ. պիտի յաղթուի՞ս ուրեմն Թշուառութենէդ : Գիտցիր որ օր մը Թէ՛ Իթակէ կղզին կտեսնես եւ Թէ՛ Պենելոպէն : Իւր առաջին փա-

ուացը մէջ պիտի տեսնես նաեւ զնա՝ զոր ոչ երբէք ձանչցար՝ զանպարտելին իբաղդէն, որ իւր աղէտիցը մէջն ալ՝ որ քուկիններէդ շատ աւելի մեծ են, կխրատէ զքեզ ոչ երբէք վնասելու : Ո՞հ, թէ որ այն հեռաւոր երկիրներուն մէջ ուր որ փոթորիկը տարաւ զինքը ձգեց՝ իմանալու ըլլայ թէ որդին ոչ իւր երկայնամտութեանն է ելեր եւ ոչ իւր արիւնքութեանը, այս գուժը զինքն ամօթով պիտի լեցունէ, եւ այսչափ ժամանակէ իվեր քաշած տառապանքէն շատ աւելի դժնդակ պիտի գայ իրեն :

« Յետոյ կցուցընէր ինձ Մենտոր բոլոր եգիպտոսի դաշտին վրայ սփռուած ուրախութիւնն ու առատութիւնը, յորում քսան եւ երկու հազարի չափ քաղաքք կային : Կլարմանար անոնց բարեկարգութեանը վրայ, հարուստին դէմ աղքատին տրուած իրաւանցը, տղայոց լաւ դաստիարակութեանը՝ զորս հնազանդութեան, աշխատանքի, զգաստութեան եւ իսէր արուեստից եւ դպրութեանց կվարժեցընէին. կրօնքի պաշտամանց օշոկութեանը, եւ իւրաքանչիւր հօր իւր որդւոցը սրտին մէջ անշահասիրութեան, պատուասիրութեան, մարդկանց հետ հաւատարմութեամբ եւ աստուածոց հետ երկիւղածութեամբ վարուելու տպաւորած սկզբանցը վրայ : Այս գեղեցիկ կարգաց վրայ զարմանալէն չէր կշտանար Մենտոր, եւ անդադար կըսէր. երանի՜ այն ժողովրդեան որուն իմաստուն թագաւոր մը այսպէս կառաջնորդէ. բայց աւելի երանի՜ թագաւորի՝ որ այսչափ ժողովրդոց երջանկութիւն կուտայ, եւ իրենն ալ իւր առաքինութեանը մէջ կգտնէ : Վախի կապանքէն հարիւրապատիկ աւելի ամուր կապանքով մը, ինչպէս է սիրոյ կապանքը, կքաշէ կըռնէ նա զմարդիկ, որք ոչ միայն կհնազանդին իրեն՝ այլ նաեւ կսիրեն հնազանդիլ : Ամենուն սրտին մէջ կթագաւորէ, եւ ոչ միայն չկայ մէկը որ իրմէ ազատիլ ուզէ, այլ եւ ամէնքը կվախնան որ չըլլայ թէ զինքը կորսնցընեն. եւ անոր համար կեանքերսին տալու պատրաստ են :

« Մենտորին ըսածները մտքիս մէջ տեղիք կընէին, եւ քանի որ այս իմաստուն բարեկամս կխօսէր՝ կիմանայի որ սրտիս մէջ քաջութիւնս նորէն կվառէր : Բազմազանձ եւ մեծաշէն Մեմփիս քաղաքն հասնելուս պէս, քաղաքապետն հրամայեց որ թեքէ երթամք Սեոստոր թագաւորին ներկայանալու համար՝ որ անձամբ զմեզ

կուգէր քննել, եւ որ Տիւրացւոց դէմ սաստիկ բարկացած էր : Նորէն նիդոսէն վեր նաւելով հասանք այն հռչակաւոր հարիւրադուռն թերէ քաղաքը՝ ուր կրնակէր մեծ թագաւորը : Քաղաքին ընդարձակութիւնը մեզ անբաւ կերեւար, եւ Յունաստանի ամենէն ծաղկած քաղաքներէն ալ աւելի բազմամարդ էր : Փողոցներուն եւ ջրանցից մաքրութեան, բաղանեաց դիւրութեան, արուեստից զարգացման եւ հասարակաց ապահովութեան համար անոնցի բարեկարգութիւն մը կփայլէր : Հրապարակները աղբերօք եւ կոծողներով զարդարուած են. մեհեանները մարմարիոն քարերէ շինած եւ

Յարտարապետութիւննին սարգ, բայց հոյակապ : Թագաւորին սպառտը միայն՝ մէկ մեծ քաղաքի մը կնմանէր. հոն ուրիշ բան չէիր տեսներ բայց եթէ կճեայ սիւներ, բուրգեր, կոծողներ, հսկայածեւ արձաններ, ոսկեծոյլ եւ արծաթածոյլ կախ կարասիք :

« Զմեզ գերի բռնողները զրուցեցին թագաւորին՝ թէ փիւնիկեցի նաւու մը մէջ գտան զմեզ : Ամէն օր՝ սահմանեալ ժամերուն՝ իւր

հպատակաց գանգատները մտիկ կընէր Սեսոստը, եւ կամ անոնց տուած խորհուրդը. ոչ զոր կարիամարհէր եւ ոչ զոր կմերժէր. եւ ինքզինքը ուրիշ բանի համար թագաւորած չէր համարեր՝ բայց եթէ իւր հպատակացը բարիք ընելու, զորս եւ իւր որդւոցը պէս կսիրէր : Օտարականներն եւս մարդասիրաբար կընդունէր եւ զիրենք կուզէր տեսնել, վասնզի գիտէր որ մարդս հեռաւոր ժողովրդոց բարուցը եւ սովորութեանցը վրայ տեղեկութիւն առնելով շատ բան կսովրի :

« Թագաւորին այս հետաքննութեանը համար զմեզ առջեւը հանեցին : Փղոսկրեայ ածուի մը՝ վրայ նստած էր, եւ ձեռքը ոսկի գաւազան մը կար. ծեր էր հասակաւ, բայց կերպարանքը ախորժելի, քաղցրահամբոյր եւ մեծավայելուչ : Ամէն օր ժողովուրդը կդատէր այնպիսի երկայնատութեամբ եւ իմաստութեամբ, որուն վրայ առանց շողոքորթութեան ամէնքը կգարմանային : Բոլոր օրը տէրութեան գործերը կարգաւորելու եւ արդարութեամբ իրաւունք կտրելու անցընելէն յետոյ, երիկունը իմաստուն մարդկանց խօսակցութիւնը մտիկ ընելով եւ անոնց հետ զրուցատրելով կհանգչէր, զորս եւ լաւ գիտէր ընտրել եւ իրեն մտերմացունել : Բոլոր կենացը մէջ այս միայն կրնայ իրեն մեղադրուիլ՝ որ յաղթած թագաւորացը հետ շատ խրոխտանօք կվարուէր, եւ հպատակացը մէջէն մէկու մը վրայ ալ չափազանց վստահացեր էր, զոր եւ քիչ ատենէն պիտի ստորագրեմ : Երբոր զիս տեսաւ, երիտասարդութեանս ու քաշած ցաւերուս վրայ գթացաւ, եւ անունս ու հայրենիքս հարցուց : Բերնէն ելած խօսքերուն իմաստութեանը վրայ կհիանայինք :

« Պատասխան տուի իրեն եւ ըսի. Արքայ քաջ, գիտես անշուշտ Տրոյոյ տասնամեայ սպաշարումը, որուն համար այնչափ արիւն թափեց Յունաստան : Այն քաղաքը կործանող թագաւորաց մէկն էր նաեւ իմ հայրս Ոդիսեւս, որ ծովէ ծով կթափառի եւ չկրնար իւր թագաւորութիւնը՝ Իթակէ կղզին գտնել : Զինքը վնասուելու ելած եմ ես, եւ նոյնպիսի թշուառութիւն մը՝ զիս ալ գերի բրաւ : Դարձու՛ր զիս առ հայրն իմ եւ առ հայրենիս, եւ որդւոցդ պահեն զքեզ դիւր, եւ քեզի պէս բարեգութ հօր մը խնամոցը տակ ապրին անոնք ուրախութեամբ :

« Վրաս կարեկից աչքով մը նայելէն չէր դադրեր Սեսոստը. բայց ուզելով ըսածներս ստուգել, զմեզ իւր պաշտօնեաներէն մէկուն ղրկեց որպէս զի մեր նաւը բռնողներէն տեղեկանայ թէ իրաւընէ մեր Յոյն էինք թէ Փիւնիկեցիք : Եւ թէ որ Փիւնիկեցի են, ըսաւ, պէտք է զիրենք կրկին պատժել, մէկ մը՝ որ մեր թշնամիքն են, եւ երկրորդ՝ որ վատ ստուծեամբ մը զմեզ խաբել ուզեցին. իսկ թէ որ ընդհակառակն Յոյն են, կուզեմ որ մարդասիրութեամբ հետերնին վարուին եւ նաւերէս մէկովն իրենց երկիրը յուղարկուին. վասնզի կսիրեմ զՅունաստան. եգիպտացւոց շատերն անոր օրէնսդիր եղան : Գիտեմ Հերակլի բաջումիւնը, Աքիլլեսի փառքը մինչեւ առ մեզ հասաւ, եւ թշուառ Ոդիսեայ ինձ պատմուած իմաստութեանը վրայ կգարմանամ : Տարաբախտ առաքինութեան օգնելու պէս ինծի մեծ գուարճութիւն չկայ :

« Որչափ որ Սեսոստը բարեսիրտ էր եւ վեհանձն, այնչափ եւ մեր գործոց քննութիւնն յանձնած իշխանը չարասիրտ եւ խորամանկ : Այս իշխանին անունն էր Մետոփիս. հարցափորձեց զմեզ ջանալով մեր բերնէն բան մը առնուլ. եւ տեսնելով որ Մենտոր ինձմէ աւելի իմաստութեամբ պատասխան կուտար, ատելութեամբ ու ծուռ աչքով վրան կնայէր. վասնզի չարաց սովորութիւնն է բարիներուն վրայ բարկանալ : Զմեզ իրարմէ բաժնեց հեռացուց, եւ այնուհետեւ Մենտոր ինչ եղաւ չիմացայ :

« Այս բաժանմունքը կայծակի պէս զիս զարկաւ : Կյուսար Մետոփիս զմեզ առանձին հարցաքննելով իրարու հակառակ բան գտնել. եւ աղուոր աղուոր խոստմունքներով կջանար հրապուրել զիս, եւ Մենտորին պահածները բերնէս առնուլ : Միով բանիւ, ուղիղ մտօք ճշմարտութիւնը չէր խնդրեր, այլ զմեզ իրեն գերի ընելու համար պատճառանք կփնտռէր՝ որ մեզի համար թագաւորին ըսէ թէ Փիւնիկեցի են : Եւ իրաւընէ, մեր անմեղութեամբն ու թագաւորին իմաստութեամբն հանդերձ՝ զանիկա խաբելու հնարքը գտաւ :

« Աւա՛ղ, ո՛րչափ վտանգներ կան թագաւորաց առջեւ, եւ շատ անգամ իրենց իմաստնագոյնն անգամ անոնց մէջ կիյնայ : Զորս կողմերնին առած են խորամանկ եւ շահասէր մարդիկ. իսկ լաւերը կհեռանան, վասնզի ոչ յառաջ նետուիլ գիտեն եւ ոչ շողորորթել : Լաւ մարդիկ կսպասեն որ ուրիշները զիրենք փնտռեն, եւ քիչ

Թագաւոր կայ որ զիրենք փնտռէ. իսկ չարք յանդուգն են եւ խաբեբայ, սպրդելու՝ աչք մտնելու ետեւէ կըլլան, ֆարտարք իկեղծել, եւ Թագաւորին ախտերը հիւճելու համար պատրաստ են պատուոյ եւ խղճմտանքի դէմ ամէն բան ընել. վա՛յ այն Թագաւորին որ անոնց չարարուեստ հնարիցը ձեռքն է մատնուած : Կորսուած է Թէ որ անոնց շողորթութիւնը մերժելով իրեն համարձակ Յշմարտութիւն քարոզողները չսիրէ : Ահա այսպիսի խորհրդածութիւններ կ'ընէի Թշուառութեանս մէջ, եւ բոլոր Մենտորէն լսածներս միաքս կ'ըրէի :

« Այն ժամանակ Մետոփիս իւր գերիներուն հետ Ովասիսի անպատին լեռնակողմը զիս ղրկեց, որպէսզի անոնց հետ իւր բազմագունդ խաշինքն արածեմ » :

Հոս Կալիպսոյ Տելեմաքին խօսքը կտրեց ու ըսաւ. « Ուրեմն ի՞նչ ըրիր այն ժամանակ դուն որ Սիկիլիոյ մէջ աւելի կուզէիր մեռնիլ քան Թէ գերի ըլլալ » :

Պատասխանեց Տելեմաք. « Թշուառութիւնս օրէ օր կ'աւելնար. մահուան ու գերութեան մէջ ընելու ընտրութեան ողորմելի մխիթարութիւնն ալ չունէի. հարկ եղաւ գերի ըլլալ եւ բաղդին ամէն դառնութիւնները ճաշակել. ա՛լ ինծի տեղէ մ'ալ յոյս չմնաց, եւ ինքզինքս ազատելու համար եւ ոչ իսկ կ'ընայի բերանս բանալ :

« Յետոյ Մենտոր պատմեց ինձ որ զինքն եթովպացոց վաճառեր են եւ անոնց հետ եթովպիա գնացեր է : Իսկ ես սոսկալի անապատներու մէջ հասայ, ուր բոցակէզ աւազով ծածկուած են դաշտերը, եւ լեռանց գագաթը պատած մշտասառոյց ձիւնը յաւերժական ձմեռ մը կ'ծեւացընէ, եւ խաշինքը կ'երակրելու համար ժայռերու մէջ այն սեպացեալ լեռանց սարաւանդին վրայ միայն արօտ կ'գտնուի : Իսկ հովիտներն այնպէս խորանիստ են՝ որ հազիւ արեւուն ճառագայթները կ'հասնին :

« Հոն հովուէ զատ մարդ չէի գտներ, անոնք եւս երկրին պէս վայրենի էին : Գիշերն իբուն Թշուառութիւնս ողբալով կանցընէի, եւ առտուընէ մինչեւ երիկուն կ'հովուէի՝ որպէսզի գերիներուն գլխաւորին գազանամիտ կատաղութենէն ազատիմ, որ իւր ազատութիւնը գտնելու եւ տիրասէր նախանձն ու տիրոջը օգտին վրայ ունեցած փոյթը ցուցընելու համար՝ ուրիշներուն վրայ ամբաստա-

նուծիւններ կընէր. այս գերւոյն անունն էր Բուտիս : Այսպիսի դժնդակ կենաց չկարենալով դիմանալ, պէտք էր որ ես մեռնէի. ուստի եւ օր մը ծանրաթախիժ ցաւէս հօտս մոռցայ, քարայրի մը քով խոտին վրայ երկընցայ, եւ ա՛լ վշտացս համբերելու կարողութիւնս հատնելով՝ հին կեցեր մահուանս կսպասէի :

« Մէյմ'ալ դիտեցի տեսնեմ որ բոլոր լեռը կսասանէր. կարծես թէ կաղնիք եւ շոճք լերան ծայրէն վար կիջնային. եւ երբոր հողմք դահարեցան՝ քարայրէն ահեղագոյ ձայն մը ելաւ ու ինծի այս խօսքերս ըսաւ. « Որդի՛դ իմաստնոյն Ոդիսեայ, պէտք է որ դուն եւս անոր պէս վշտաց համբերելով մեծ ըլլաս. միշտ երջանիկ եղած թագաւորք թագաւոր ըլլալու արժանի չէն, վասնզի մեղկութիւնը զիրենք կապականէ, եւ հպարտութիւնը զիրենք կգինովցընէ : Ո՛րչափ երանելի պիտի ըլլաս թէ որ թշուառութեանցդ յաղթես եւ զանոնք երբէք մտքէդ չհանես : Իծակէն նորէն պիտի տեսնես եւ փառքդ մինչեւ յաստեղս պիտի բարձրանան : Երբոր դուն եւս

մարդկանց տէր ըլլաս, յիշէ որ ատենօք դուն ալ տկար՝ աղքատ եւ վշտակիր եղար. զիրենք սփոփելը քեզ զուարճութիւն դառնայ. սիրէ ժողովուրդդ, ատէ շողոքորոնութիւնը, եւ գիտցիր զի մինչեւ որ ինքզինքդ չչափաւորես եւ արիաքար կիրքերուդ չյաղծես՝ չես կրնար մեծ ըլլալ » :

« Այս աստուածային խօսքերը սրտիս խորունկը թափանցեցին, եւ անոր ուրախութիւնն ու քաջութիւնը նորէն արծարծեցին : Զզգացի բնաւ այն սոսկումը՝ որ երբ դիք մահկանացուաց հետ տեսնուին՝ մարդուս գլխոյն մազերը կքսմնեցընեն եւ արիւնը երակացը մէջ կսառեցընեն : Անխռով ոտք ելայ, եւ ծնկի վրայ գալով ձեռուընթերս երկինք տարածեցի ու երկրպագութիւն ըրի Աթենասայ, ուսկից կկարծէի թէ այս պատգամն ինձ ազդեցաւ : Միանգամայն ինքզինքս փոխուած՝ ուրիշ մարդ դարձած կգտնէի. իմաստութիւնը միտքս կլուսաւորէր. կիրքերս սանձելու եւ երիտասարդութեանս թափը կեցողնելու զօրութիւն մը վրաս կզգայի : Բոլոր անապատին հովուացը սիրելի եղայ. վերջապէս հեզութեամբս, համբերութեամբս եւ ժրութեամբս՝ նոյն իսկ այն անգութ թուտիսին սիրտը կաղցրուցի, որ միւս ստրկաց վերակացուն էր, եւ իսկզբան ուզեր էր զիս չարչարել :

« Եւ գերութենէս ու միայնութենէս շատ չձանձրանալու համար կարդալու գիրք կփնտռէի. վասնզի միտքս սնուցանելու եւ զօրացունելու կրթութիւն մը չգտնելով՝ մեծ տրտմութեան մէջ կիյնայի : Եւ ինքնիրենս կըսէի. երանի՛ անոնց որ անկարգ զուարճութիւններէ կխորշին, եւ անմեղ կենաց անուշութեամբը գիտեն գոհ ըլլալ : Երանի՛ անոնց որ իրենք զիրենք կրթելով կզուարճանան, եւ որ կախորժին ուսմամբ իրենց միտքը մշակել : Ոխերիմբախտն ո՛ւր որ ալ զիրենք նետէ, անոնք միշտ հետեւնին կտանին իրենց գօսանքը. եւ ձանձրութիւնն որ ուրիշ մարդիկը նաեւ իվայելս գրգանաց կհալէ կմաշէ, անծանօթ է անոնց համար որ կարդալով կբարդին : Երանի՛ անոնց որ ընթերցասէր են, եւ ինձ պէս ընթերցմունքէ զրկուած չեն :

« Այսպիսի խորհրդածութիւններ մտքիս մէջ ընելուս ատեն՝ մէյմ'ալ մեծին անտառի մը մէջ մտայ, ուր յանկարծ ծերունի մը տեսայ որ ձեռքը գիրք մը բռնած էր : ձապատը լայն էր, ֆաղատ ու

քիչ մը խորշումած. ցերմակ մօրուքը մինչեւ մէջքը կիջնար, հասակը բարձր եւ մեծավայելուչ. երեսները դեռ առոյգ էին եւ կարմիր. աչուրները վառվռուն եւ թափանցող. ձայնը անոյշ, խօսակցութիւնը պարզ եւ սիրելի : Ոչ երբէք այնպիսի պատկառելի ծերունի մը տեսած էի : Տերմոսիրիս էր անունը եւ Ապողոն աստուածոյն քուրմն էր, զոր եգիպտոսի թագաւորաց այս անտառին մէջ շինել տուած մեհենին մէջ կաշառէր : Իսկ ձեռքը բռնած գիրքը՝ դից օրհներգութեանց հաւաքածոյ մի էր :

Քարեկամի մը պէս քովս մօտեցաւ եւ իրարու հետ խօսիլ սկըսանք : Անցած գնացած բաներն այնպէս լաւ կ'աւատմէր՝ որ կարծես թէ աչքիս առջեւը կ'տեսնէի. բայց համառօտ կերպով մը կ'անցնէր, որով ոչ երբէք պատմածէն ձանձրացայ : Խորագնին իմաստութեամբը զապագայն կ'զուշակէր, եւ ասով թէ՛ զմարդիկ եւ թէ՛ անոնց մտքէն անցունել կըցած խորհուրդները կիմանար : Այնչափ խոհականութեամբն ալ հանդերձ՝ զուարթ էր եւ բարեսէր. եւ այս մարդուն այն ալեւորեալ հասակին մէջ ունեցած շնորհը՝ եւ ոչ իսկ գեղածիծաղ մանկութիւնն ունի. ուստի եւ այն երիտասարդները կսիրէր՝ որ հլու էին եւ առաքինասէր : Քիչ ժամանակէն վրաս մեծ

սէր մը կապեց եւ զիս մխիթարելու համար գրքեր տուաւ ինձ : Զիս իւր տղան կ'ուռէր, եւ ես իրեն շատ անգամ՝ Հա՛յր իմ, կըսէի, աստուածներն որ ձեռքէս զՄենտոր առին, վրաս գեթացին ու զքեզ ինձ նորէն ապաւէն տուին : Այս ծերունին որ անշուշտ մրփէոսի եւ կամ Լինոսի պէս աստուածազդեցիկ էր, իւր շինած քերդուածներն ինձ կ'արգար եւ ուրիշ շատ մը Մուսայից սիրելի եղած սքանչելի քերթողաց բանաստեղծութիւններն ինձ կուտար : Երբոր իւր ձիւնափայլ պօղնաւորը կ'հագնէր, եւ փղոսկրեայ քնարը ձեռքը կ'առնուր, վագերք, առիւծք եւ արջեր կուգային քովը կըծնէին եւ ոտուըները կ'լզէին. մարդապայք անտառներէն կ'ելլէին կուգային չորս կողմը կ'արեւին. ծառերն անգամ կ'գորովէին, եւ կ'կարծէիր թէ ժայռերն իսկ քաղցրալուր նուագացը հրապուրանքէն շարժած լերանց ծայրերէն կուզէին վար իջնալ : Իսկ ինքն աստուածոց մեծութիւնը կերգէր, դիւցազանց առաքինութիւնն եւ այն մարդկանց իմաստութիւնը՝ որ հեշտութիւններէ վեր կ'դասեն զփառս :

« Ստէպ կ'բաջալերէր զիս խրախմբ, վասնզի, կըսէր, աստուածներն ոչ երբէք պիտի ձեռքէ թողուն ոչ զմիտեւս եւ ոչ անոր որդին : Եւ վրայ կ'երէր թէ օր մը դու եւս Ապոլոնին պէս՝ Մուսայից պաշտօնը պիտի հովուաց սովրեցունես :

« Ապոլոն, կըսէր, բարկանալով Արամազդայ վրայ որ իւր շանթերովը նաեւ ամենագեղեցիկ օրերուն երկինքը կ'խռովէր, ուզեց վրէժն իրիկլուպից հանել՝ որ անոր շանթերը կ'ծուլէին, զարկաւ զանոնք նետաֆար սպաննեց : Մէկէն ետնայ լերան պոռթկացած բոցոյ մըրիկները դադրեցան. ու այն սոսկալի ուռերու հարուածներն՝ որ սալերու վրայ զարնուելով երկրիս սանդարամետներուն ու ծովուն անդնդոցը հեծել կուտային՝ մէյմ'ալ չլսուեցան, եւ այսպէս երկամբն ու պղինձը Կիկլոսներէն չծեծուելով՝ սկսան ժանգոտիլ : Այս բանիս վրայ Հեփեստոս կատղած՝ իւր դարբնոցէն դուրս կ'ելլէ, ու կաղուծեանն ալ չնայելով՝ մղիմպոս կ'վագէ, ու քրտնած, վրան գլուխը սեւ փոշիով ծածկած՝ աստուածոց ժողովը կ'հասնի, ու դառն զանգատներ կ'թափէ : Արամազդ Ապոլոնին վրայ կ'բարկանայ, երկինքէն կ'վռնտէ ու երկրիս վրայ կ'նետէ, բայց Ապոլոնի կառքը թէ եւ պարապ մնացած՝ իւր

սովորական ընթացքը դարձեալ յառաջ կտանէր՝ օր եւ գիշեր եւ եղանակաց կանոնաւոր փոփոխութիւնը մարդկանց տալու:

«Ապողոն բոլոր իւր նառագայթներէն գրկուելով՝ ստիպուեցաւ հովուութիւն ընել, եւ Ատմէդ Թագաւորին ոչխարներն արածել: Սրինգ մը առած կնուագէր, եւ միւս հովիւներն ականակիտ աղբիւրի մը եզերքի նշդարենեաց հովանոյն տակ կժողովէին որպէսզի անոր երգերը լսեն: Ասոնք մինչեւ այն ժամանակ վայրենի եւ անասնաբարոյ կեանք մը անցուցեր էին. իրենց բոլոր բոլոր գիտցածն էր ոչխարնին արածել, բուրդերնին կտրել, կաթերնին կթել եւ պանիր շինել. դաշտավայրը անապատ մի էր:

«Քիչ ժամանակի մէջ Ապողոն այս հովուաց սովորեցուց այն ամենայն արուեստներն՝ որ ախորժելի կընեն զկեանս: Մաղկըները կերգէր որոցմով կպսակի գարուն, անոր բուրած անուշահոտութիւնը եւ գարշապարին տակ բուսանող դալարին: Յետոյ ամարուան հեշտալի գիշերները կնուագէր, յորս զեփիւռք կզովացընեն զմարդիկ, եւ ցօլն երկրիս ծարաւը կանցընէ: Կիշէր նաեւ այն ոսկեփայլ պտուղները՝ որով աշուն մշակաց աշխատանքը կվարձատրէ, եւ ձմեռուան հանգիստը՝ յորում տղայք ուրախ զուարթ կրակի քով պար կըռնեն: Կերգէր դարձեալ լեռը ծածկող նսեմաստուեր անտառները, եւ խորածոր հովիտներն՝ ուր առուակը հազարումէկ պտոյտներով կարծես Թէ գեղածիծաղ մարգերու մէջ կվազվառն: Սովորեցուց հովուաց նաեւ Թէ որոնք են գիւղական կենաց բերկրութիւններն՝ երբոր գիտէ մէկն անպաճոյճ բնութեան ունեցած շնորհալի բաներուն համեմատութիւնը:

«Այսպէս հովիւք իրենց սրնգովը Թագաւորէն աւելի երջանիկ եղան. եւ սուրբ զուարթութիւնք՝ որ ոսկեծեղուն պալատներէ կփախչին՝ կվագէին իրենց խրճիթները կթափէին: Խաղ, ծիծաղ եւ շնորհք՝ ամէն տեղ հովուաց ետեւէն կերթային: Ամէն օր իրենց համար տօն էր. ալ ուրիշ բան չէր լսուեր հոն՝ բայց եթէ Թալնոց դայլայիկը, կամ զեփիւռներու անոյշ շունչերը՝ որ ծառոց ձիւղերուն մէջ կխաղային, կամ ժայռերէն Թափած վճիտ ջրերուն հանած խոխոջը, եւ կամ Ապողոնին հետեւող հովուաց Մուսայից ազդած երգերը: Այս աստուածը կսովորեցընէր անոնց արշաւահանդեսի մէջ մրցանակն առնուլ, ու նետով այծեամներ ու եղջերուներ

զարնել : Աստուածներն անգամ սկսան հովուաց վրայ նախանձիլ վասնզի անոնց կեանքը բոլոր իրենց փառքէն աւելի քաղցր երեւցաւ աչուընուն, ուստի եւ զԱպողոն նորէն յողիմպոս կանչեցին :

« Որդեակ իմ, այդ պատմութենէդ պէտք է որ դու խրատ քաղես. որովհետեւ դու եւս հիմա Ապողոնի վիճակին մէջ ես : Մշակէ այդ չքանած կոշտ երկիրը . իրեն պէս անապատը ծաղկեցուր . ներդաշնակութեան ինչպիսի՛ զմայելի բան ըլլալը հովուացդ սորվեցուր . անոնց կատաղի սրտերը կակղացու . ցուցուր զսիրելին առաքինութիւն . հասկըցուր թէ ո՛րչափ քաղցր է վայելել միայնութեան անմեղ զուարճութիւններն զոր ոչ ոք կրնայ հովուաց ձեռքէն յափշտակել : Օր պիտի գայ, որդեակ իմ, օր պիտի գայ որ վիշտք եւ հոգք որ թագաւորաց չորս կողմը կպատեն քեզ փնտուել պիտի տան հովուական կեանքը : »

« Այս ըսելով Տերմոսիրիս սրինգ մը տուաւ որուն ձայնը այնպէս անուշ էր՝ որ չորս կողմը տարածուելով՝ այն լեռներուն արծագանգներէն շուտ մը մօտաքնակ հովիւները վազեցին մեր բոլորտիքը ժողովեցան : Իմ ձայնս՝ աստուածային դաշնակութիւն մը առաւ . իսկ ես զմայլած եւ ինձմէ դուրս ելած՝ բնութեան դաշտերը զարդարած գեղեցկութիւնը կերգէի : Օրն իբոն ու գիշերուան մեծ մասը մէկտեղ կանցընէինք . եւ հովիւք իրենց խրճիթներն ու հօտերը մոռնալով՝ դաս տուած ժամանակս չորս դիս զմայլած ու անշարժ կկենային : Ոչ եւս ամայի կերեւային այն անապատները . ամէն բան հոն անուշ ու գեղածիծաղ էր դարձած . կարծես թէ բնակչաց կրթութեամբ երկիրն եւս կքաղցրանար :

Ստէպ զոհ մատուցանելու համար Ապողոնի մեհեանը կժողովէին՝ որուն քուրմն էր Տերմոսիրիս : Հովիւք իպատիւ աստուածոյն՝ գլուխսին դաքնիով պսակեալ հոն կուգային . հովուութիւք եւս ծաղկէ պսակներով կուգային պարելով , եւ գլուխներնուն վրայ կողովնսրով կբերէին իրենց սրբազան նուէրքը : Զոհէն ետքը գեղջկային կոչունք կընէինք . ամենէն քաղցրահամ կերակուրնիս մեր այծսողուն ու ոչխարացը կաթն էր, զոր անձամբ կկթէինք, եւ մեր ձեռօքը ժողով՝ ծ պտուղներ՝ ինչպէս արմաւ , թուզ եւ խաղող : Նստարանսըս ըստն էր, եւ սաղարթախիտ ծառերը՝ թագաւորաց պալատներուն ոսկեզօծ ձեղուններէն աւելի ախորժելի շուք մը կուտային :

« Բայց դիպուած մը զիս մեր հովուացը մէջ շատ անուանի ըրաւ : Օր մը սովալլուկ առիւծ մը վազեց խաշանցս վրայ յարծակեցաւ : Մէկէն սոսկալի ջարդ մըն է սկսաւ : Ես հովուական գաւազանէս զատ ձեռքս բան մը չունէի . աներկիւղ քաջութեամբ վրան դիմեցի : Առիւծը բաշերը տնկեց, ժանիքն ու ֆիւրաններն ինձ կցուցընէր, չոր ու բոցաշունչ կոկորդը բացաւ . արիւնռուշտ աչուրներէն կրակ կցատքեցնէր, եւ երկայն պոչովը կողերը կծեծէր : Գետին զարկի զինքը, եւ եգիպտացի հովուաց պէս հագած երկամեայիւս բացկոնակս պահպանեց գազանին ժանիքէն՝ որ պիտի բզկկ բզկկ ընէր

զիս : Երեք անգամ տապալեցի, երեք անգամ ելաւ կանգնեցաւ, եւ այնպէս սոսկալի կերպով կմռնէր որ շրջակայ անտառները կծնդային : Վերջապէս թեւերուս մէջ առի խողեցի զինքը. եւ հովիւը որ ականատես էին յաղթութեանս՝ ուզեցին որ այն ահագին առիւծուն մորթը վրաս առնուի :

« Այս քաջութեանս եւ հովուաց գերեցիկ փոփոխութեան համբաւը

բոլոր եգիպտոսի մէջ հռչակեցաւ, եւ մինչեւ Սեսոստրին ականջն հասաւ : Իմացաւ որ իբրեւ Փիւնիկեցի բռնուած այն երկու գերինքնէն մէկն՝ այն գրեթէ անմարդաբնակ անապատներուն մէջ ոսկեղինիկ դարը նորոգեր է : Ուզեց զիս տեսնել, վասնզի Մուսայք սիրելի էին իրեն, եւ մարդկային կրթութեանը համար եղած ամէն բան ախորժելի էր իւր վեհ սրտին : Տեսաւ զիս, յօժարութեամբ խօսքերս լսեց եւ հասկըցաւ որ Մետոփիս ազաֆութեան համար զինքը խաբեր էր. մշտնջենաւոր բանտի դատապարտեց զնա եւ անխրաւութեամբ ժողոված բոլոր հարստութիւնը ձեռքէն առաւ : Ո՛հ, կըսէր, ո՛րչափ թշուառ է նա որ միւս մարդոցմէ վեր կնստի. շատ անգամ չկրնար ճշմարտութիւնն իւր աջօքը տեսնել, վասնզի չորս կողմն այնպիսի անձինք առած են՝ որ չեն թողուր որ ճշմարտութիւնը մինչեւ իրեն հասնի . իւրաքանչիւր ոք իրենց շահուն համար կուզեն զինքը խաբել. ամէնքը տիրասիրութեան տակ իրենց փառասիրութիւնը կծածկեն : Թագաւորին վրայ սէր կծեալացնեն, բայց անոր տուած հարստութիւնն է որ կսիրեն . իսկ իրեն վրայ ունեցած սէրերնին այնչափ քիչ է՝ որ աչքը մտնելու համար կշողոքորոնեն զինքը եւ կմատնեն : »

« Այնուհետեւ անուշ բարեկամութեամբ մը հետս կապուեցաւ Սեսոստր, եւ միտքը դըրաւ որ զիս նաւերովու զօրքով Իթակէ յուղարկէ որ երթամ Պենելոպէն իւր տարփաւորացը ձեռքէն ազատեմ : Նաւատորմիդը պատրաստուած կեցեր էր, եւ մեք ժամ մը յառաջ նաւարկել կնայէինք : Բախտին հարուստօրքը վրայ զարմացած կմտածէի որ ինչպէս կործանած խոնարհեցուցածը յանկարծ վեր կհանէ կկանգնէ. եւ գլխոյս եկած այս փորձէն յոյս կառնէի թէ ուրեմն օր մը չէ նէ օր մը եւ Ոգիսեւս երկարատեւ վշտակրութենէ ետեւ՝ վերջապէս կրնայ իւր թագաւորութիւնը դառնալ : Կըսէի մտքէս թէ կարելի է օր մը Մենտորն ալ տեսնեմ, թէ պէտեւ եթովպիոյ անծանօթ գաւառները տարուած նետուած ըլլայ :

« Եւ երբ ես Մենտորի վրայ լուր մը առնելու փափաքով՝ երթալս կուշացընէի, Սեսոստր որ արդէն ծերացած էր, յանկարծակի մեռաւ, եւ որովնորանոր աղետից մէջ ընկայ :

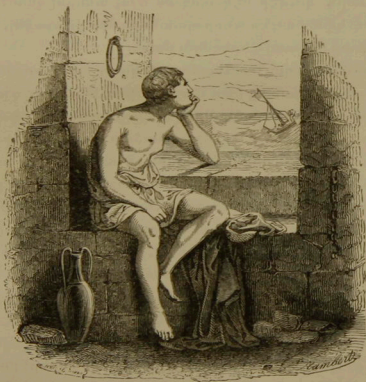
« Այս կորստեանս վրայ բոլոր եգիպտոս անմխիթար սուգ մտաւ, ամէն տուն իւր ամենէն ազնիւ բարեկամը, իւր պաշտպանն ու

հայրը կորուսած կկարծէր : Ծերերը ձեռուընին երկինք վերցնելով կկանչէին. երբէ՛ք եգիպտոս այսպիսի լաւ Թագաւոր մը չէր ունեցած, եւ երբէք ասոր նմանը պիտի չունենայ : Ո՛վ աստուածք, պէտք էր որ կամզինքը բնաւ մարդկան չցուցնէիք՝ եւ կամ ցուցունելէն յետոյ երբէք չվերցնէիք : Ինչո՞ւ համար մեծին Սեսոստրի մահուընէ հտքը մեք դեռ կապրիմք : Երիտասարդներն ալ կըսէին. եգիպտոսի յոյսը կորեաւ. երանի՛ մեր հարցը որ այսպիսի Թագաւորի ժամանակ ապրեցան. իսկ մեք՝ իւր կորուստն ողբալու համար միայն զինքը ճանչցանք : Անդին իւր ծառաները գիշեր ցորեկ կուլային : Յուզարկաւորութեանը հանդիսին ժամանակ քառասուն օր նաեւ հեռաւոր տեղերէն գունդագունդ կվազէր կուգար ժողովուրդը, վասն՝ զի ամէն մարդ կուզէր մէկ անգամ մ'ալ տեսնել զմեծն Սեսոստր. ամէն մարդ կփափագէր անոր պատկերը միտքը պահել, եւ շատերը կուզէին հետը մէկտեղ գերեզման մտնել :

« Իւր կորստեան ցաւն աճեցընող մէկն ալ եղաւ որդին Բոքորիս. ասիկա ոչ օտարականաց հետ մարդասիրութիւն, ոչ գիտութեանց փոյթ, ոչ առաքինի անձանց վրայ համարմունք եւ ոչ փառաց վրայ սէր ունէր : Հօրը մեծութիւնը պատճառ էր եղեր որդւոյն Թագաւորելու անարժան ըլլալուն : Զեղխութեան եւ գազանաբարոյ ամբարտաւանութեան մէջ սնած՝ կարհամարհէր զմարդիկ իբրեւ Թէ իրեն համար միայն ստեղծուած էին, եւ կկարծէր Թէ ինքն անոնցմէ վեր բնութիւն ունի. իւր ախտերն միայն գոհ ընելու հօրն այնչափ խնամով դիզած գանձերը վատնելու, խեղճերու արիւնը ծծելու, եւ վերջապէս բոլորտիքն առած անմիտ երիտասարդաց մարդերոյզ խրատուցն անսալու կնայէր, եւ հօրը մտերիմ խորհրդակից խելացի ծերերն արհամարհանօք իրմէ կհեռացնէր : Զէ Թէ Թագաւոր՝ այլ հրէշ մի էր : Բոլոր եգիպտոս կհեծէր. եւ Թէպէտ հօրն անուանը համար որդւոյն վատ ու անգութ՝ գնացիցը կհամբերէին եգիպտացիք, սակայն ինքը դէպ իկորուստ կդիմէր, եւ այնպիսի անարժան Թագաւոր չէր կրնար երկար ժամանակ Թագաւորել :

« Այլ ինձ յոյս չկար Իծակէ դառնալու : Ծովեզերքը Պեղուսիոնի մօտ աշտարակի մը մէջ կընակէի, ուսկից պիտի նաւ մտնէինք Թէ որ Սեսոստր չմեռնէր : Մետոփիս ճարտարութեամբ բանտէն ելլելով՝ նոր Թագաւորին քով դարձեալ պաշտօնի էր հասեր, եւ Սե-

սոստրին երեսէն իյնալուն վրէժն յինէ հանելու համար՝ զիս այն աշտարակը փակեց : Խոր արտմուծեան մէջ օրերս ու գիշերներս կանցընէի. Տերմոսիւրիսին ինձ համար գուշակածներն եւ այրին մէջ լսածներս բոլոր երազ կերեւէին : Կտեսնէի որ ալիք կուգային բանտարգել կեցած աշտարակիս ոտքը կզարնուէին, շատ անգամ կկենայի կդիտէի մրկակոծ ծփեալ նաւերն որ աշտարակիս ժայռերուն զարնուելու եւ ջարդուբուրդ ըլլալու վտանգի մէջ էին. եւ այն նաւաբեկելոց վրայ փոխանակ ցաւելու՝ անոնց բախտին կնախանձէի. Ասոնք, կըսէի, քիչ ժամանակէն կա՛մ իրենց կենաց թշուառութենէն պիտի ազատին, եւ կամ երկիրնին պիտի հասնին. իսկ ես, աւա՛ղ ոչ մէկը կրնամ յուսա եւ ոչ միւսը :

« Երբ այսպէս անօգուտ ցաւերով կմաշէի, եւ ահա կայմերու անտառ մը աչքիս երեցաւ : Հողմուռոյց առագաստներով ծովը կծածկուէր, եւ անթիւ թիակներու հարուածոցը տակ կփրփրային ալիք : Ամէն կողմէն խառնածայն աղաղակներ կլսէի. Կտեսնէի որ ծովեզերքն եգիպտացւոց մէկ մասը ահուդողի մէջ զէնքի կդիմէին.

իսկ ռւրիշները՝ այնպէս մը կերեւար թէ ընդ առաջ կվազէին այն նաւատորմողին՝ որ հասնելու վրայ էր : Շուտով իմացայ թր այս եկող օտար նաւաց ռմանք փննիկէէն էին եւ այլք հիպրոս կղզիէն . վասնզի գլխոյս եկած փորձաւորներէն նաւարկութեան կիմտանայի : եգիպտացիք մէջերնին բաժնուած կերեւէին, ու դիւրաւ գուշակեցի թէ անմիտն Բոքորիս իւր բռնութիւններով հպատակներն իրեն դէմ ապստամբեցուցեր եւ քաղաքական պատերազմ էր գրգռեր : Հոն աշտարակին վրայէն արիւնահեղ կռուոյ մը ականատես եղայ :

« Այն եգիպտացիք որ օտարներն իրենց օգնութեան էին կանչեր, ձեռք տուին նաւերնէն վար իջեցուցին ու անոնց հետ յարձակեցան մնացած եգիպտացուց վրայ՝ որոց գլուխ կեցեր էր նա ինքն թագաւորը, որ օրինակաւ իրենները կխրախուսէր . Արէս աստուծոյն կնմանէր . իւր չորս դին արեան հեղեղներ կվազէին. կառքին անիւները՝ սեւ թանձրամած եւ փրփրադէզ արեամբ ներկուած էին, եւ հազիւ ջաղջախեալ մեռելոց դիականց շողջերուն վրայէն կընային գլտորիլ : Այս դեռահասակ, քաջամարմին, կորովի, բարձրահասակ եւ խրոխտ թագաւորն աշուրներուն մէջ կատաղութիւն եւ յուսահատութիւն կփայլեցընէր. գեղեցիկ խստերախնժուգի մը կնմանէր, առանց առջեւ ետեւ մտածելու կդիմագրաւէր. բայց իմաստութիւն անոր արիութիւնը չէր չափաւորեր : Ոչ ըրած սխալմունքներուն ճար գտնել գիտէր, ոչ որոշ հրամաններ տալ, ոչ վրան գալու չարիքը գուշակել, եւ ոչ իրեն ամենահարկաւոր եղած մարդկանց խնայել : Եւ սակայն իրեն հանձար չէր պակսեր . քաջութեանը հաւասար էր նաեւ իւր խելքը. բայց ձախող բախտին արկածիցը բնաւ չէր հանդիպած, եւ իւր գեղեցիկ բնաւորութիւնը դաստիարակներու չարաւորոյն շողոքորթութեամբն էր ապականեր. իշխանութեամբն ու բարեբախտութեամբը գինովցած էր. կկարծէր թէ ամէն բան պէտք է բուռն կամացը տեղի տայ, եւ փոքր ընդդիմութիւն մը իւր բարկութիւնը կըրորոքէր : Այլ այն ժամանակ ոչ ըրածը գիտէր եւ ոչ խօսածը, խելքը գլխէն կերթար. իւր կատաղի գոռոզութիւնը՝ զինքն վայրենի գազան կդարձունէր, եւ մէկէն բնական ազնուութիւնն ու ողջամտութիւնը կկորսնցընէր . ամենէն հաւատարիմ սպասաւորքն անգամ կստիպուէին փախչիլ, եւ իւր ախտերը պաշտողները միայն սիրելի էին իրեն : Ուստի եւ միշտ

բուն իւր օգտին դէմ բաներ կգործէր, եւ բռնած անմիտ ճամբան բարեսէր մարդոց ատելի կընէր :

« Երկար ժամանակ քաջութեամբ բազմամբոխ թշնամեացը դէմ դրաւ, բայց վերջապէս ընկճեցաւ : Տեսայ անոր մեռնիլը . Փիւնիկեցւոց մէկուն գեղարդը զարկաւ կուրծքը պատուեց. մէկէն սանձերը ձեռքէն արձրկեցան, կառքէն գլորեցաւ, ձիերուն ոտքին տակ ընկաւ : Կիպրացի զինուոր մը գլուխը կտրեց, եւ մագերէն բռնելով՝ յաղթութեան նշանի պէս յաղթական բանակին կցուցընէր :

« Բոլոր կենացս մէջ այն արիւնամաթաւ գլուխը պիտի յիշեմ, այն փակուած եւ մարած աչքերն, այն դեղնած ու այլագունած դէմքը, այն կիսաբաց բերանն՝ որ կարծես թէ դեռ սկսած խօսքը լմնցընել կուզէր, այն գոռոզ եւ սպառնական կերպարանքը՝ զոր մահն իսկ չէր կրցեր եղծանել : Բոլոր կենացս մէջ աչքիս առջեւը նկարուած պիտի տեսնեմ զայն . եւ եթէ երբէք զիս պիտի թագաւորեցընեն դիք, այսպիսի չարաղէտ օրինակէ մը ետեւ բնաւ պիտի չմոռանամ թէ թագաւոր մը արժանի չէ հրամայելու, եւ իշխանութեամբն երջանիկ չըլլար՝ մինչեւ որ զայն չհպատակեցընէ բանին : Ո՛հ, ի՞նչ մեծ թշուառութիւն է որ ժողովուրդ մը երջանիկ ընելու սահմանուած մարդը՝ զանոնք թշուառ ընելու համար միայն իւր իշխանութիւնը գործածէ : »

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Կպատմէ Տելեմար Թէ Բոբորիսի յաջորդը բոլոր տիւրացի գերիներն ետ դարձունելով զինքն ալ Տիւրացւոց նաւատորմիին հրամանատարը Նարբալ Տիւրոս բերաւ , եւ նամբան նկարագրեց իրենց Պիգմալիոն ագահ ու անգութ Թագաւորը , իրենց վաճառականութեան կարգերը , եւ Տիւրոսի մեծնալուն պատճառները : Կըսէ Թէ ի՛նչպէս Տիւրոս հասնելէն ետեւ երբ կիպրացի նաւով մը Իթակէ կպատրաստուէր նաւել , իմացաւ Պիգմալիոն Թէ ինքն օտարական է , ուստի եւ ուզեց բռնել . բայց բռնաւորին տարփաւորն Աստարէ՛՛ նարութեամբ մը զինքն ազատեց՝ անոր տեղ ուրիշ երիտասարդէ մը վըլժն առնելով :

ԳԻՐՔ ԵՐՐՈՐԴ.

ալիպսոյ զարմացած այս խելացի
խօսքերը կլսէր : Աւելի անոր վրայ
կզմայլէր, որ Տելեմաք իւր անզգու-
շուծեամբն ու իմաստուն Մենտորի խրատուցը մտիկ չընելովն
ըրած յանցանքն անգամ անկեղծաբար կպատմէր : Պատանւոյն
վրայ ազնուականութիւն ու զարմանալի վեհանձնութիւն մը կտես-
նէր, որով ինքզինքը կամբաստանէր նա, եւ անխոհեմութիւն-
ներէն լաւ օգուտ քաղած կերեւէր՝ այնուհետեւ խոհական, նա-
խատես եւ չափաւոր ըլլալու : « Յառաջ տար, պատմութիւնդ,
սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, ըսաւ դիցուհին, վասնզի շատ կփափագիմ
լսել թէ ի՞նչպէս եգիպտոսէն ելար, եւ ո՛ւր նորէն գտար զիմաս-
տունն Մենտոր՝ որուն կորստեանը վրայ իրաւամբ այնչափ կցա-
ւէիր » :

Պատմել սկսաւ Տելեմաք ու ըսաւ. « Եգիպտացւոց մէջէն անոնք
որ աւելի առաքինիներն էին ու թագաւորին աւելի հաւատարիմ,
աւելի ալ տկարներն ըլլալով, երբ տեսան թէ թագաւորն եւս մեռաւ՝
ստիպուեցան միւսերուն տեղի տալ խոնարհիլ. ուրիշ թագաւոր մը
դրին որոյ անունն էր Տերմոտիս : Փիւնիկեցիք՝ նոր թագաւորին հետ

դաշինք դնելէն ետեւ կիպրացի զօրաց հետ ետ քաշուեցան : Բոլոր փիւնիկեցի գերիներն արծակեց Տերմոտիս, անոնց հետ նաեւ զիս : Հանեցին զիս աշտարակէն . ուրիշներուն հետ նաւ մտայ, եւ յոյսն սկսաւ սրտիս մէջ նորէն ծագիլ : Յաջող հողմով մեր առագաստները կըցուէին, թիավարք փրփրադէզ ալիքը կպատռէին, ընդարձակ ծովը նաւերով ծածկուած էր . նաւաստիք ուրախութեան ձայներ կհանէին, եգիպտոսի ծովափունքը մեզմէ կփախչէին, բլուրք եւ լեռներ երթալով կըաշտանային : Ա՛լ երկինք ու ջուր միայն կտեսնէինք, եւ արեւն ելլելու վրայ էր . որ կարծես թէ բոցասաճանչ ճառագայթները ծովուն ծոցէն կհանէր, եւ հորիզոնին վրայ դեռ քիչ մը տեսնուած լեռներու գագաթներուն ծայրը զարնելով՝ զանոնք կոսկեզօծէր, եւ կապուտակ երկինք բարեյաջող նաւարկութիւն մեզ խոստանային :

« Թէպէտեւ զիս իբրեւ փիւնիկեցի արծակեցին, սակայն փիւնիկեցւոց մէջ չկար մէկն որ զիս ճանաչեր : Նարբալ՝ որ նաւուս նաւապետն էր, անունս ու հայրենիքս հարցուց : Փիւնիկիոյ ո՞ր քաղաքէն ես դու : Պատասխան տուի թէ ես փիւնիկեցի չեմ, այլ եգիպտացիք ծովու վրայ փիւնիկեցի նաւու մը մէջ բռնեցին զիս . իբրեւ փիւնիկեցի երկար ժամանակ վիշտ քաշեցի, եւ իբրեւ փիւնիկեցի դարձեալ ազատութիւնս գտայ : Ուրեմն ո՞ր երկրէն ես, կրկնեց Նարբալ : Պատասխան տուի . ես եմ Տելեմաք, որդի Ոգիսեայ, արքային Իթակեայ իջուստտան : Հայրս Տրոյան պաշարող Թագաւորաց ամենէն համբաւաւորն եղաւ, բայց դիք Թող չտուին որ նորէն հայրենիքը տեսնէ : Իւր ետեւէն ընկայ որ զինքը վնտռեմ . բայց բախտը զիս ալ իրեն ալէս կհալածէ : Կտեսնես դու Թշուառ մէկ պատանի մը՝ որ իրեններուն քով դառնալու եւ զհայրը գտնելու երջանկութենէն զատ բանի մը չփափագիր : »

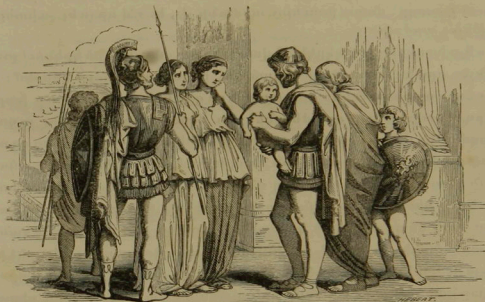
« Նարբալ զարմացմամբ ինձ կնայէր, ու չեմ գիտեր վրաս ի՞նչ երկնաշնորհ բան մը կտեսնէր՝ սովորական մարդոցմէ վեր : Բնութեամբ անկեղծ էր եւ վեհանձն . Թշուառութեանս վրայ ցաւեցաւ, եւ այնպիսի մտերմութեամբ մը հետս վարուեցաւ՝ զոր դիք զիս ահագին վտանգէ մը ազատելու համար իրեն կազդէին :

« Ո՛վ Տելեմաք, ըսաւ ինձ, բու խօսքիդ վրայ բնաւ ես չեմ տարակուսիր, եւ չեմ իսկ կարող տարակուսիլ . դէմքիդ վրայ նկարուած

ANDREW BENT

ցան ու առաքինութիւնը չեն թողուր որ վրադ կասկածիմ. կիմանամ նաեւ որ դիք՝ զոր միշտ պաշտեր եմ, կսիրեն զքեզ եւ կուզեն որ զքեզ որդւոյս պէս սիրեմ: Քեզի օգտակար խրատ մը տամ, եւ փոխարէն ուրիշ բան չեմ ուզեր բայց միայն խորհրդապահ լուծութիւն: Մի վախնար, ըսի իրեն, ինչ որ ալ ուզես ինձ վստահիլ՝ դժուարութիւն չեմ քաշեր լուելու. թէպէտեւ դեռ երիտասարդ սակայն գաղտնիքս ուրիշի չըսելու մէջ ծեր եմ ես. եւս առաւել ուրիշին գաղտ-

նիքը չմատնելու ո՛ր եւ իցէ պատճառանօք: Նարբալ ըսաւ. Այսմանկահասակ տարիքովդ ի՞նչպէս խորհրդապահութեան վարժեցար: Շատ կփափաքէի իմանալ թէ այս բարեմասնութիւնն ի՞նչպէս ստացար որ զգօն կենաց հիմնէ. առանց անոր որեւիցէ ձիրք անօգուտ է:

«Պատասխան տուի իրեն. երբ միջիսեւ Տրոյոյ պաշարման կերթար, զիս ծնկուըններուն վրայ առաւ գրկեց, եւ գորովանօք համբուրելէն յետոյ՝ այս խօսքերս ինձ զրուցեց, ինչպէս որ կպատմէին — որովհետեւ ես դեռ հասկընալու կարողութիւն չունէի. — մըդեակ իմ, եթէ օր մը պիտի գայ որ դուն աւրուիս եւ առաքինութիւնը ձեռքէ թողուս, աստուածներն զքեզ մէյմ'ալ ինձ չցուցնեն. Պարկայից մկրատը քու դեռաբոյս հասակիդ թելը կտրէ,

ինչպէս մշակն իւր գերանդիովը դեռափծիծ ծաղիկը կգարնէ կկտրէ. եւ թշնամիքս զքեզ մօրդ ու իմ աչքիս առջեւ զարնեն ջախջախեն : Ո՛վ բարեկամք, ըսաւ անոնց դառնալով, ձեզ կմոռում այս սիրելի որդեակս. մանկութեանը վրայ հոգ տարէք. թէ որ զիս կսիրէք՝ հեռացուցէք իրմէ վնասակար շողոքորթութիւնը. սովորեցուցէք իւր անձին յաղթել. մատաղատունկ թուփի մը պէս ըլլայ՝ զոր շտկելու համար կծռեն. եւ մանաւանդ ամենայն ջանք ըրէք որ արդար, բարեգործ, անկեղծ՝ եւ խորհրդապալի ըլլայ : Սուտ խօսողը՝ մարդ ըսուելու արժանի չէ, եւ ո՛վ որ լռել չգիտեր՝ իշխելու արժանի չէ : »

« Այս խօսքերը քեզ կկրկնեմ, վասնզի շատ անգամ ինձ կրկնուելով՝ մինչեւ սրտիս խորը թափանցած են, եւ յաճախ միտքս կըրերմ :

« Հօրս բարեկամները հոգ տարին որ զիս կանուխ տղակուց խորհրդապալափութեան վարժեցնեն, եւ մօրս հետը կարգուիլ ուզող բազմաթիւ յանդուգն մարդոց ձեռքէն ընկած վտանգիս վրայ զգացած վշտերնին ինձ կյայտնէին : Եւ այն ժամանակէն իվեր զիս խոհական ու ապահով մարդու տեղ դնելով, մեծամեծ իրաց վրայ հետս ծածուկ կխօսէին, եւ այն տարփաւորներն հեռացնելու համար մտածած հնարքնին ինձ կպատմէին. իրենց այս վստահութեանը կզարմանայի, եւ անով ալ ինքզինքս այր կատարեալ կկարծէի. բայց ոչ երբէք ատով զեղծայ. բերնէս եւ ոչ բառ մը ելաւ որ կարող ըլլար նաեւ դոյզն գաղտնիք մը յայտնել : Շատ անգամ մօրս սիրտհարները կջանային բերնէս բան մ'առնուլ գիտնալով որ տղայ մը տեսած կամ լսած էական բանը չկրնար պահել. բայց ես գիտէի անոնց հարկաւոր եղած պատասխանը տալ առանց ստելու, եւ առանց իմացնելու զայն զոր պէտք չէր որ ըսէի :

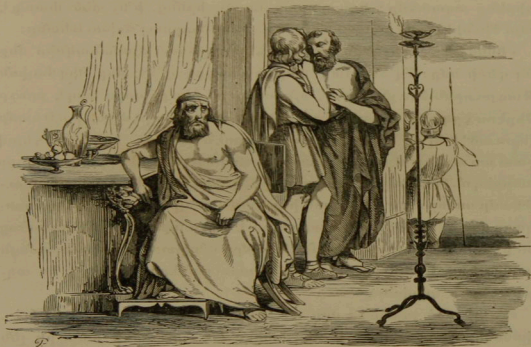
« Այն ատեն ըսաւ ինձ Նարբալ. Կտեսնես, Տելեմաք, Փիւնիկեցւոց զօրութիւնը. իրենց անթիւնաւերովը բոլոր դրացի ազգաց ահաւոր եղեր են. եւ մինչեւ Հերակլեայ արձաններն ըրած վաճառաշահութեամբ դիզած գանձերովը՝ ամենէն ծաղկեալ ժողովրդոցմէ աւելի վեր են : Սեսոստը մեծ թագաւորն որ չէր կարող ծովով անոնց յաղթել հազիւ կրցաւ իւր Արեւելքի տիրող բանակաւը ցամաքի վրայ անոնց յաղթելու. եւ վրանիս հարկ դրաւ զոր երկար ժամանակ չհատուցինք : Փիւնիկեցւոց պէս մեծափարթամ եւ մեծագոր ազգ մը չէր

կրնար համբերութեամբ գերութեան լուծը վերցունել, ուստի ազատութիւնն իս շուտով նորէն ձեռք ձգեցինք : Սեսոստրին մահը վրայ հասնելով ժամանակ չունեցաւ մեզի դէմ սկսած պատերազմը գլուխ հանելու : Իրաւ է որ իւր զօրութենէն աւելի՝ իմաստութենէն կվախնայինք . բայց երբոր զօրութիւնը որդւոյն ձեռքն անցաւ որ ամենեւին խելք չունէր, հասկըցանք թէ ա՛յլ վախ չկայ : Եւ յիրաւի, վասնզի եգիպտացիք փոխանակ զէն ի ձեռին մեր երկիրը վազելու եւ զմեզ կրկին անգամ նուաճելու, ստիպուեցան զմեզ օգնութեան կանչել, որպէսզի այս անօրէն եւ անգութ թագաւորին ձեռքէն զիրենք ազատեմք : Ազատարար եղանք իրենց . ի՛նչ մեծ փառք է այս փինիկեցւոց ազատութեան ու մեծահարուստ Տոխութեանը :

« Բայց մեք ուրիշները գերութենէն ազատած ժամանակն իս՝ մեր ալ գերի եմք : Ո՛վ Տելեմաք, վախցիր որ չըլլայ թէ մեր Պիգմալիոն թագաւորին ձեռքն իյնաս, այն անողորմ ձեռքը զորս Դիդէ քրոջը Սիքէոս էրկանը արեան մէջ թաթաւեց : Դիդէ վրէժխնդրութեամբ լեցուած՝ խել մը նաւեր առաւ Տիւրոսէն փախաւ, ետեւէն ձգելով շատ առաքինասէր ու ազատասէր մարդիկ . եւ Ափրիկէի եզերքը Կարքեդոն հրաշակերտ քաղաքը շինեց : Պիգմալիոն անյազ ազահուծեամբ տանջուած՝ երթալով ինքզինքն աւելի թշուառ ու հպատակացը ատելի կընէ : Մեծ յանցանք է Տիւրոսի մէջ ստացուածոց տէր ըլլալ . վասնզի ազահուծեամբը անվստահ է, միանգամայն կասկածոտ եւ անգութ, ուստի հարուստները կհալածէ եւ աղքատներէն կվախնայ :

« Աւելի մեծ յանցանք մըն ալ Տիւրոսի մէջ՝ առաքինութիւնն է . վասնզի միտքը դրած է Պիգմալիոն թէ առաքինի մարդիկ չեն կարող իւր անիրաւութեանցն ու ապիրատութեանցը համբերել . եւ որովհետեւ այսպէս առաքինութիւնը զինքը կդատապարտէ, ինքն եւս անոր դէմ կդառնանայ ու կզայրանայ : Ամէն բանէ կխուզի ու կտագնապի, ամէն բան սիրտը կկեղեքէ, իւր շուքէն կվախնայ, ոչ գիշերը բուն ունի ոչ ցորեկ : Տանջանքը շատցնելու համար այնպիսի գանձերով կլեցունեն զինքը դիք, զոր չհամարձակիր վայելել : Երջանկանալու համար ուզածը՝ զինքն երջանկութենէ կզրկէ : Տուածին վրայ կցաւի . կվախնայ միշտ որ չըլլայ թէ ունեցածը կորսնցնէ, եւ վատորկելու համար ինքզինքը կտանջէ :

«Գրեթէ ամենեւին մարդու չտեսնուիր. պալատին խորը միսմինակ, տխուր ու սրտաբեկ կկենայ. բարեկամներն անգամ սիրտ չեն ըներ քովն երթալու, վախնալով որ չըլլայ թէ վրանին կասկածի երթայ: Սուսերամերկու տիգաւոր անեղ գունդ մը տանը չորս դին պահպանութիւն կընէ: Ինքը փակուած կմնայ երսուն սենեկի մէջ որ իրարու հետ կհաղորդուին, եւ ամէն մէկը վեց խոշոր փականքներով երկաթէ դռներ ունին. չգիտցուիր թէ այս սենեկաց որո՞ւն մէջ

կպառկի. իբրեւ ստոյգ կպատմեն թէ ոչ երբեք երկու գիշեր ետեւէ ետեւ մի եւնոյն սենեկին մէջ բուն կըլլայ վախէն որ զինքը չըլլայ թէ զարնեն մեռցընեն: Զգիտեր ի՞նչ ըսել են քաղցր բերկրութիւնք, եւ որ աւելի քաղցրն է՝ բարեկամութիւն. երբոր ուրախութեան վրայ խօսք ըլլայ, լաւ կզգայ թէ ուրախութիւն ըսուած բանը՝ իրմէ հեռու կփախչի, ու չուզեր իւր սիրտը մտնել: Խորունկ, դաժան ու կատաղի կրակով մը լեցուն աչուըներն անդադար ասդիս անդին կդարձնէ:

Պզտի ձայն մը որ լսէ՝ մէկէն ականջները կտնկէ ու ափուդողի մէջ կիյնայ : Երեսը դաւկափար է ու նիփար, եւ խորշոմած դէմքին վրայ միշտ սեւ սեւ հոգեր են նկարուած : Լուռ մունջ կկենայ, կհեծէ, սրտէն խորունկ խորունկ հառաչանքներ կհանէ եւ չկրնար աղիքը կտրտող խղճին խայթերը ծածկել : Քաղցրահամ կերակուրներէն անգամ կզզուի : Որդիքն՝ որ իւր յոյսը պիտի ըլլային, իրեն սոսկումն կբերեն. վասնզի զանոնք իրեն մէյմէկ ոխերիմ թշնամի ըրած է : Բոլոր կենացը մէջ եւ ոչ վայրկեան մը ապահովութիւն ունեցած է, եւ այն կեանքն ալ ուրիշ կերպով չկրնար պահել՝ բայց եթէ որոնցմէ որ վախ մը ունի անոնց արիւնը թափելով : Անմիտ. չիմանար որ այն անգթութիւնը որուն ինքն ապաւիներ է, օր մը չէ նէ օր մը զինքը պիտի կորսնցունէ : Իւր ծառաներէն մէկն, իրեն պէս կասկածոտ, պիտի փութայ այսպիսի հրեշի մը ձեռքէն զաշխարհս ազատել :

« Ես աստուածներէն կվախնամ. ի՞նչ որ ալ քաշեմ՝ անոնց ինձ տուած թագաւորին հաւատարիմ կկենամ : Աւելի կուզեմ որ նա զիս մեռցնէ քան թէ ես անոր կեանքը վերցնեմ եւ կամ զինքը չպաշտպանեմ : Բայց դուն, Տելեմա՛ք, չըլլայ որ Ողիսեսի որդին ըլլալդ անոր իմացունես. վասնզի այն յուսով որ Ողիսես Իթակէ որ դառնայ՝ որդին ազատելու համար իրեն շատ մը ստակ հատուցանէ, զքեզ բանտարգել կպահէ : »

« Տիւրոս որ հասանք, նարբալին խրատը բռնեցի եւ իմացայ որ բոլոր ըսածները ճշմարիտ են եղեր : Չէի կրնար հասկընալ թէ ի՞նչպէս կրնայ մարդ ինքզինքը Պիգմալիոնին պէս թշուառ ընել :

« Այսպիսի սոսկալի եւ ինձ համար նորանշան տեսարանի մը վրայ ապշած՝ ինքնիրենս կըսէի. Սա մարդուն խելքն ու միտքը երջանկութիւն եղեր է, եւ միտքը դրեր է որ անոր կարող է հասնիլ հարստութեամբ եւ բացարձակ իշխանութեամբ. ահա բոլոր փափաքին հասած է. եւ սակայն այն հարստութիւնն ու իշխանութիւնը իւր թշուառութեանը պատճառ է : Թէ որ ինքն ալ հովիւ եղած ըլլար, ինչպէս որ ես քիչ մը յառաջ, ինքն ալ երջանիկ կըլլար. վասնզի գիւղական անմեղ զուարթութիւնները կվայելէր, եւ այն՝ առանց խղճատանքի, առանց թրէ ու թունէ ալ վախ մը ունենալու : Սիրէր զմարդիկ ու անոնց ալ սիրելի կըլլար. չէր ունենար այն բազմազան զարստութիւնն որ իրեն աւագի պէս անօգուտ են, որովհետեւ անոնց դպչիլ

անգամ չհամարձակիր. այլ ազատաբար երկրիս բերքը կվայելէր, եւ ոչ երբէք բուն իրաւցընէ պիտոյք մը կունենար : Այնպէս մը կերեւայ թէ այս մարդը բոլոր ուզածը կընէ. բայց շատ բան կայ որ չկրնար ընել. ինչ որ իւր կատաղի կրքերը կուզեն՝ զայն միայն կընէ. եւ զինքը միշտ քաշող տանողներն են ագահութիւն, վախ եւ կասկած : Ամենուն տէր կկարծես, բայց եւ ոչ իւր անձին է տէր. վասնզի որչափ որ բուռն կիրք ունի՝ այնչափ ալ տէր ու դահիճ :

Պիգմալիոնի վրայ այս խորհրդածութիւնները կընէի առանց զինքը տեսնելու, վասնզի չէր տեսնուեր. միայն այն բարձրաբերձ աշտարակները կարող էր մարդ տեսնել ափիւ եւ դողութեամբ՝ որոց չորս դին գիշեր ցորեկ պահապաններ կային, եւ ուր իւր գանձերովն իբր իբանտի ինքզինքը փակեր էր նա : Այս անտեսանելի թագաւորին հետ կհամեմատէի զՍեսոստը՝ որ քաղցրաբարոյ էր, դիւրամտոյց, հեզ, օտարականներ տեսնելու հետաքնին, որ ամենուն սիրով մտիկ կընէր, եւ թագաւորներէն ծածկուած ճշմարտութիւնները կշանար մարդկանց սրտին մէջէն դուրս հանել : Եւ ինքն-իրենս կըսէի, Սեսոստը բանէ մը չէր վախնար, վախնալու ալ բան չունէր. հպատակացը իբրեւ իւր որդւոցը կերեւար. իսկ ասիկա ամէն բանէ կվախնայ, եւ ամէն բան վրան դող կբերէ : Այս չար թագաւորը նոյն իսկ պահապաններով շրջապատեալ իւր անմատչելի պալատին մէջ միշտ աղետալի մահուան վտանգի մէջ է. իսկ ընդհակառակն ազնիւ Սեսոստը թագաւորն ժողովրդոց բազմութեան մէջ անվախ կկենար, ինչպէս ազնիւ հայր մը իւր տանը մէջ՝ շուրջ բոլորեալ յընտանեաց :

« Հրաման տուաւ Պիգմալիոն որ Կիպրացի զօրքն դառնայ, որ Տիւրացւոց հետ ունեցած նիզակակցութեան համար անոնց օգնելու եկեր էին : Զիս ազատելու առիթ առաւ նարբալ, եւ կիպրացւոց զօրահանդէսին մէջ զիս խառնեց, վասնզի նաեւ ոչ ինչ բանէ կկասկածէր թագաւորը :

« Դիւրահաւան եւ անզգոյշ իշխանաց թերութիւնն այս է որ կոյր վստահութեամբ մը իրենքզիրենք իրենց խորամանկ եւ զեղծ սիրելեացը ձեռք կմատնեն : Իսկ ընդհակառակն ասոր թերութիւնն էր առաքինի անձանց վրայ չվստահիլ. ամենեւին չէր գիտեր ուղիղ եւ

սարգամիտ մարդիկն ընտրել, որոնք առանց կեղծաւորութեան կգործեն. ուստի եւ ոչ երբէք բարի մարդիկ էր տեսներ, վասնզի բարի մարդը ոչ երբէք անոր պէս անպիտան թագաւոր մը կերթայ կփնտռէ : Թող որ, ամօռն ելլելէն ի վեր՝ իւր պաշտօնէիցը վրայ այնչափ կեղծաւորութիւն, նենգութիւն եւ առաքինութեան երեւութիցը տակ ծպտեալ սոսկալի մոլութիւններ էր տեսներ, որ առ հասարակ զամենայն մարդիկ դիմակաւորեալ կհամարէր : Կկարծէր թէ աշխարհիս վրայ անկեղծ առաքինութիւն չկայ. ուստի եւ զամենայն մարդիկ իրարու հաւասար կհամարէր : Երբոր մարդ մը խաբեբայ ու կաշառակուրծ կգտնէր, ալ էջեր ուղեր ուրիշ մը փնտռել, միտքը դնելով որ ան ալ միւսէն վար պիտի չմնայ : Բարի մարդիկը ծանուցեալ չարերէն աւելի գէշ կերեւային աչքին, վասնզի զիրենք ալ նոյնպէս չար կհամարէր եւ աւելի խաբեբայ :

« Ինձ գալով, Կիպրացւոց հետը խառնուեցայ եւ թագաւորին մանրակրկիտ կասկածանքէն ազատեցայ : Նաբբալ կղողար որ չըլլայ թէ Ֆանչցուիմ, վասնզի երկուքիս ալ կեանքը վտանգի մէջ կիյնար : Մեծ անհամբերութեամբ մեր Յամբայ ելլելը կուզէր տեսնել, բայց անյաջող քամիներ երկար ժամանակ զմեզ Տիւրոսի մէջ բռնեցին :

« Այն մնացած ժամանակնիս անօգուտ չանցընեյու համար՝ փնտիկեցւոց սովորութիւնները ճանչնալու ետեւէ եղայ, որ բոլոր ծանօթ ազգաց մէջ այնչափ անուն ունէին : Կգարմանայի

այս մեծ քաղաքին սքանչելի դրիցը վրայ՝ որ կղզիի մը մէջ շինուած է, չորս կողմը ջուր : Մօտակայ ծովագերքը բազմագուարձ է իւր բարեբերութեամբը, ազնիւ պտուղներովն ու խիտ առ խիտ քաղաքներովն ու գեղերովը՝ որ գրեթէ իրարու կկաչին, եւ վերջապէս իւր քաղցրախառն կլիմայովը. վասնզի հարաւային բոցաշունչ քամիներէ՝ լեռներն են որ զինքը կպաշտպանեն. եւ ծովուն կողմէն փչած հիւսիսային քամին ալ զինքը կզովացընէ : Այս երկիրը Լիբանան լեռան ստորոտն է, որուն գագաթն մագերը կպատռէ կերթայ աստեղաց կղաչի. մշտասառոյց սառնամանիք անոր ճակատը կծածկեն, եւ գլխուն չորս կողմի սեպացեալ ժայռերէն հեղեղատի պէս ձիւնալից գետեր կիյնան կթափին : Վարը՝ ընդարձակ անտառ մը կտեսնուի հինաուրց մայրերու՝ որ գրեթէ համատիք են այն երկրին ուր որ իրենց սաղարթախիտ ձիւղերը մինչեւ ամպերը կբարձրացունեն : Այս անտառին ստորոտը՝ լեռան զառիվայրին վրայ պարարտ արօտներ կան, ուր ճարակաւոր ցուլեր կբառաչեն, եւ ոչխարներ կմայեն իրենց մատաղ գառնուկներովն որ կանաչ խոտին վրայ կցատքեն. հոն հազարումէկ ականակիտ վտակներ կվազեն : Իսկ այն արօտներէն վար կտեսնես լեռան ոտքը որ պարտիզի մը կնմանի. հոն զարուն եւ աշուն թեւ թեւի տուած կթագաւորեն՝ ծաղիկն ու պտուղ իրարու կապելով : Ոչ խորշակի մահաբեր շունչն՝ որ ամէն բան կչորցընէ կայրէ, եւ ոչ սաստկաշունչն հիւսիս՝ կհամարձակին երբէք այն պարտէզը զարդարող կենդանի գոյները եղծանելու :

« Այն գեղեցիկ ծովափանց մօտ ծովուն մէջ կամբառնայ կղզին յորում շինուած է հոյակապն Տիւրօս, որ եւ կարծես թէ ալեաց վրայ կլողայ եւ բոլոր ծովերուն թագուհին է : Ամէն կողմէն հոն կդիմեն վաճառականք, եւ իւր բնակիչքն ալ աշխարհիս ամենէն անուանի վաճառականներն են : Հոն մտնողը ոչ միայն առանձին մէկ ժողովրդեան մը, այլ ամէն ազգաց հասարակաց մայրաքաղաք նախ զայն կկարծէ, եւ անոնց վաճառաշահութեանը կենդրոն : Երկու մեծամեծ ամբարտակներ ունի՝ որ երկու թեւերու նման ծովուն մէջը կերկնան ու լայնարձակ նաւահանգիստ մը կծեւացընեն, ուր քամիները չեն կրնար մտնել : Հոն տեսնելու բան է նաւերու անտառախիտ կայմերը, որոց անհամար բազմութենէն զի-

րենք վերցնող ծովը հազիւ կերեւայ : Բոլոր քաղաքացիք առուտուրի ետեւէ են, եւ իրենց հարստութիւնն աւելցնելու համար պէտք եղած աշխատանքէ չեն քաշուիր : Հոն ամէն տեղ կտեսնուի բարակ եգիպտացի բեհեզն ու հրաշափայլ ձանձախարիթ տիւրացի ծիրանին, որուն կրկնաներկ գոյնը ժամանակը չկրնար եղծանել. այս գունով է որ ահա կներկուին բարակաման ասուիք, զոր ոսկիով եւ արծաթով ալ բանելով՝ աւելի կգեղեցկացնեն : Փիւնիկեցիք ամենայն ազգաց հետ առուտուր կընեն մինչեւ Գադեսի նեղուցը. երկրիս չորս կողմը պատող մեծատարած Ովկիանոսին մէջն իսկ մտան . Կարմիր ծովուն վրայ ալ երկար ատեն նաւարկութիւններ ըրած են . եւ այն ձամբով է որ անծանօթ կղզիներ կերթան՝ ոսկի, անուշահոտ խնկեր եւ ուրիշ տեղ չգտնուող կենդանիներ փնտռելու :

«Աչքերս չէին կշտանար այն մեծակառոյց քաղաքին սքանչելի տեսարանին վրայ նայելէն, յորում ամէն բան շարժման մէջ էր : Հոն չէի տեսներ Յունաստանի քաղաքաց դատարկաշրջիկ եւ հետաքրքիր մարդիկը որ կերթան հրապարակներու մէջ նոր լուր կփնտռեն եւ կամ կկենան նաւահանգիստ մտնող օտարականները կղիտեն : Մարդիկ հոն նաւերնին պարպելու, ապրանքնին կրելու կամ վաճառելու, խանութնին շտկելու եւ օտար վաճառականացմէ առնելիքնուն հաշիւը թիշդ բռնելու զբաղած են : Իսկ կանայք անդադար բուրդ կմանեն, ասեղով կբանին եւ սուղ սուղ դիպակներ ծալելու ետեւէ են :

«Խնչպէս եղեր է, կըսէի նարբալին, որ Փիւնիկեցիք բոլոր աշխարհիս վաճառականութեան տէր եղեր են, եւ այսպէս ուրիշ ազգաց եւ ժողովրդոց գանձերովը կհարստանան : «Կտեսնես, պատասխանեց նարբալ, Տիւրոսին դիրքը շատ յարմար է վաճառականութեան : Նաւարկութեան գիւտը մեր հայրենեաց պարծանքն է. եւ թէ որ կրնամք հաւատալ ամենահին աւանդութեան մը, Տիւրացիք առաջին եղան որ նուաճեցին զալիս՝ յառաջ քան զՏիփիս եւ զԱրգոնաւորդս որոց անունն այնչափ մեծ է եւրած իջունաստան : Տիւրացիք առաջին եղան, կըսեմ, որ զիրենք չնչին փայտին հաւտալով՝ ալեաց ու մրրկաց դէմ դիմագրաւեցին, ծովուն անդունդները չափեցին, Նգիպտացուց եւ Բաբելացուց գիտութեանը հետեւելով

երկրէս հեռու տեղերը դիտեցին, եւ ծովերով զատուած զազգս եւ զազինս իրարու հետ միացուցին : ձարտար են Տիւրացիք, համբերող, աշխատասէր, մաքրասէր, զգաստ, տնարար, Ֆիշդօ օրինապահ եւ միաբանասէր : Զկայ ժողովուրդ մը որ իրենց պէս հաստատուն, անկեղծ, հաւատարիմ, ապահով եւ օտարաց հետ դիւրաւ յարմարեցնող ըլլան :

«Այլ ուրիշ պատճառներ պէպէս չէ երթալ փնտռելասոնք են իրենց ծովու վրայ ունեցած տիրապետութեանն ու նաւահանգիստներնուն մէջ ծաղկեցուցած շահաւէտ առուտորին պատճառները : Թէ որ մէջերնին երկպառակութիւն եւ նախանձ մտնէր, Թէ որ փափկութեան եւ անգործութեան մէջ մեղկէին, Թէ որ ազգին գլխաւորները աշխատանքն ու տնտեսութիւնը արհամարհելու ըլլային, Թէ որ քաղաքին մէջ արուեստները յարգ չունենային, Թէ որ օտարաց հետ հաւատարմութեամբ չվարուէին, Թէ որ ազատ վաճառականութեան մը օրէնքներն ամենայն իրօք անխախտ պահելու չըլլային, Թէ որ իրենց ձեռագործներուն վրայ հոգ չունենային, Թէ որ իրենց վաճառքներն իւրաքանչիւր տեսակին մէջ կատարելագործելու համար պէտք եղած ծախքերը չընէին, կտեսնէիր որ այս քեզի զարմանալի երեւցած տէրութիւնը քիչ ժամանակի մէջ կկործանէր կերթար : »

« Հասկըցուր ինձ, ըսի, ի՞նչ հնարքով օր մը ես ալ նոյնպիսի վաճառաշահութիւն երթակէի մէջ կրնամ հաստատել : « Հոս տեղին պէս ըրէ պատասխանեց. սիրով ու դիւրութեամբ ընդունէ օտարները. այնպէս ըրէ որ նաւահանգիստներուդ մէջ գտնեն ապահովութիւն, շիւրքութիւն եւ կատարեալ ազատութիւն : Մի թողուր որ վրադ յիրեն ոչ ազահիութիւն եւ ոչ հպարտութիւն : Ով որ կուզէ շատ շահիլ՝ պէտք է որ չափազանց շահէն ետ կենայ : Շատ շահելու մի միայն հնարքն է ոչ երբեք սաստիկ շահելու ետեւէ ըլլալ, եւ հարկ եղած ժամանակ՝ նաեւ կորսնցունելն աչք առնուլ : Ինքզինքդ օտարաց սիրելի ըրէ, մէկքանի բանի մէջ աչք իսկ գոցէ. վախցիր բարձրամտութեամբ անոնց նախանձը վրադ շարժել. վաճառականութեան կանոններդ պարզ ըլլան եւ դիւրին, հաստատուն պահէ զանոնք, եւ ժողովուրդդ վարժեցուր յանվրէպ պահպանութիւն. ոչ միայն վաճառականաց խարդախութիւնը, այլ նաեւ անոնց անհո-

գուժիւնն ու պերճութիւնը խստիւ պատժէ, որ վաճառականութիւնն ալ վաճառականն ալ կկործանեն :

Ամէն բանէ աւելի զգուշացիր որ չըլլայ թէ վաճառականութիւնը քու ուզածիդ պէս դարձընելու համար նեղես զայն : Աւելի վայելուն այն է որ թագաւորը մէջ չխառնուի՝ վախնալով որ չըլլայ թէ զայն նեղէ. բոլոր շահը պէտք է իւր հպատակացը թողու՝ որ առուտութիւն ամէն նեղութիւնը կքաշեն, ապա թէ ոչ զանոնք կլքուցանէ. տէրութեանը մէջ մտնող բազմազանձ ձոխութենէն եւած շահովը պէտք է ինքը գոյ ըլլայ : Վաճառականութիւնն այն աղբիւրներու կնամանի, որոց եմէ ընթացքը փոխես՝ կցամբին : Շահն ու դիւրութիւնը միայն օտարականները քեզի կքաշեն. թէ որ վաճառականութեան դիւրութիւններն ու շահը պակսեցնես, կամաց կամաց կքաշուին կերթան եւ ալ չեն գար, վասնզի ուրիշ ժողովուրդներ քու անխոյստութենէդ օգուտ քաղելով՝ իրենց երկիրը զանոնք կքաշեն, եւ կվարժեցունեն որ առանց քեզի կարօտ ըլլալու գործերնին տեսնեն : Պէտք է այս ալքեղ խոստովանիմ որ ժամանակէ մը իվեր Տիւրոսին փառքը շատ մնացած է : Ո՛հ, սիրելիդ իմ Տելեմաք, թէ որ Պիգմալիոնի թագաւորելէն առաջ տեսնէիր դու զՏիւրոս, աւելի կզարմանայիր : Հիմա հոս ուրիշ բան չես գտներ՝ բայց եմէ տէրութեան մը որ կործանումն կսպառնայ՝ տխուր մնացորդները : Ո՛վ դժբաղդ Տիւրոս, ինչպիսի՜ ձեռք ընկար. ատենօք ծովն աշխարհիս բոլոր ժողովրդոց հարկը կառնուր քեզ կբերէր :

«Պիգմալիոն թէ՛ օտարներէն եւ թէ իրեններէն կվախէ : Փոխանակ մեր հին սովորութեանը համեմատ կատարեալ ազատութեամբ իւր նաւահանգիստները նաեւ հեռաւոր ազգաց առջեւ բանալու, կուզէ իմանալեկող նաւաց թիւը, ո՛ր երկրէն ըլլաւին, մէջն եղած մարդոց անունը, անոնց վաճառականութեան ցիւղը, վաճառքին գինն ու տեսակը, եւ թէ ո՞րչափ ժամանակ պիտի կենան հոս : Եւ իբր թէ այս բաւական չէ, խաբեպատիր հնարքներ կբանեցնէ՝ որպէսզի վաճառականները յանցանքի մէջ իյնան ու ինքը վրայ հասնի, ապրանքին գրաւէ : Վաճառականներէն որոնք որ աւելի հարուստ կկարծէ՝ կչարչրկէ, եւ այլեւայլ պատճառանօք նոր նոր հարկեր կդնէ : Ինքն ալ կուզէ առուտուր ընել, բայց մեծ ու պզտիկ կվախնան հետը բան գործ ունենալ : Այսպէս ահա վաճառականութիւն-

նիս երթալով կիյնայ. կամաց կամաց օտարականք Տիւրոսին Ֆամբան կմոռնան, որ երբեմն այնչափ անոյշ էր իրենց. եւ թէ որ Պիգմալիոն բռնած կերպը չփոխէ, մեր փառքն ու զօրութիւնը ուրիշ մեզմէ լաւ կառավարուած ժողովրդեան մը ձեռք պիտի անցնին:»

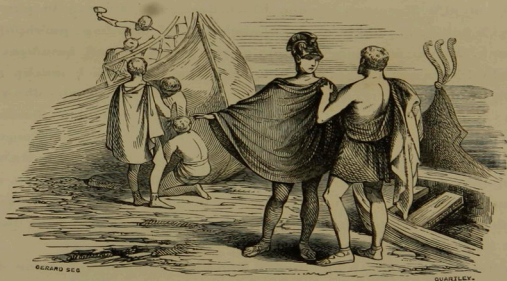
«Հարցուցի նարբալին թէ ի՞նչպէս Տիւրացիք ծովովը այնչափ զօրացեր էին, վասնզի տէրութեան մը կառավարութեանը համար ինչ որ պէտք էր՝ բոլոր կուզէի գիտնալ: Պատասխանեց. Լիբանանու մայրերն ունիմք՝ որ մեր նաւերուն փայտը կուտան. ուստի եւ ասոր համար այն անտառներուն հոգ կտանիմք, եւ հասարակաց օգտին համար միայն անոնցմէ փայտ կկտրեմք: Նաւ շինելու համար ալ Ֆարտար գործաւորներն ունիմք:»

«Եւ ուսկի՞ց գտաք այս գործաւորներն, ըսի իրեն:

«Պատասխան տուաւ. Կամաց կամաց երկրին մէջ վարժեցան. վասնզի երբոր արուեստից մէջ Ֆարտար գտնուողներն առատ առատ վարձատրուին՝ տարակոյս չկայ որ շուտով այնպիսի մարդիկ կելլեն որ այն արուեստները վերջին կատարելութեան կհասցնեն. որովհետեւ խելացի ու հանձարեղ անձինք չեն պակսիր իրենք զիրենք այնպիսի արհեստից տալով՝ յորոց մեծամեծ վարձատրութիւններ կընան ընդունիլ: Հոս մեծ պատուոյ մէջ են այն մարդիկ որ արուեստից ու նաւարկութեան օգտակար եղող գիտութեանց մէջ քաջ կգտնուին: Կյարգեմք քաջ երկրաչափը, կյարգեմք մեծապէս բանիբուն աստղաբաշխը: Նաւապետ մը՝ որ ուրիշներէն աւելի Ֆարտար է նաւավարութեան մէջ՝ կհարստանայ կմեծնայ. լաւ հիւսն մը չէ թէ միայն չարհամարհուիր, այլ ընդհակառակն աղեկ վճարք ու լաւ ընդունելութիւն կգտնէ: Քաջ թիավարաց անգամ վարձքն ապահով է եւ իրենց ծառայութեանը համեմատ, լաւ կկերակրուին, հիւանդութեան ատեն վրանին աղեկ հոգ կտարուի, եւ իրենց տունը չգտնուած ժամանակը տէրութիւնն իրենց կանանցն եւ որդւոցը խնամք կտանի. թէ որ նաւակոծութեամբ մը կորսուին՝ ընտանիքնին երեսի վրայ չեն մնար, եւ անոնք որ այսչափ մը տարի պատուով իրենց ծառայութիւնը կընեն՝ ազատ կըլլան ու տներնին կըրկուին: Ուստի եւ ուզածներնուս չափ նաւավար ունիմք. հայր մը իւր տղան սիրով այսպիսի շահաւոր արուեստի մը կընէ, եւ կփութայ թարմ հասակէն թի եւ չուան քաշել եւ մորիկ-

ներն արհամարհելու սովորեցնել: Ահա այս ճամբով է որ մարդիկ կյորդորուին, վարձատրութեամբ եւ բարեկարգութեամբ, եւ ոչ եթէ բռնադատութեամբ: Միայն իշխանական պերճութեամբ ոչ երբէք լաւ բան մը կըլլայ. ստորնագունից հպատակութիւնը միայն բաւական չէ. պէտք է սիրտ շահիլ, եւ մարդոց այն բանի մէջ իրենց շահը ցուցնել՝ յորս իրենց ճարտարութիւնը կուզես բանի բերել:»

«Այս խօսակցութենէն ետքը նարբալ տարաւ զիս շտեմարանները, նաւարաններն ու նաւաշինութան բոլոր գործարանները

պտըտցուց: Ամէն բան տեղն իտեղ կհարցընէի, եւ վախնալով որ օգտակար պարագայ մը չմոռնամ՝ ամէն սովորածս գիր կանցընէի:

«Սակայն նարբալ որ Պիգմալիոնը կճանաչէր եւ զիս կսիրէր, անհամբերութեամբ օր մը առաջ երթալուս կսպասէր, վախնալով որ չըլլայ թէ թագաւորին գիշեր ցորեկ քաղաքին մէջ պտըտող լրտեսներն իմ հոն ըլլալս իմանան. բայց դեռ քամիները թող չէին տար որ նաւ մտնեմք: Եւ երբ հետաքրքրութեամբ նաւահանգստին մէջ ասդին անդին կպտըտէինք եւ վաճառականաց մէջէն ասոր անոր հարցմունքներ կընէինք, անդիէն Պիգմալիոնի պատուիրակաց մէկն եկաւ նարբալին ըսաւ. Քեզի հետ եգիպտոսէն եկող նաւապետաց

մէկէն իմացաւ Թագաւորն որ հոնկից օտարական մը բերեր ես՝ որ ինքզինքը Կիպրացի կանուանէ. Թագաւորը կուզէ որ բռնուի, եւ ո՛ր երկրէն ըլլալը ստոյգ քննուի. գիտցիր որ կեանքդ անոր պատասխանատու է : Այն միջոցին ես քիչ մը հեռացեր էի Տիւրացոց նոր նաւի մը համեմատութիւնները մօտէն դիտելու, որ բոլոր մասանցը ճշգրիտ չափակցութեանը պատճառաւ այնպէս թեթեւընթաց էր՝ որուն նմանը դեռ նաւահանգստին մէջ չէր տեսնուած, կըսէին, եւ կեցեր նաւուն ճարտարապետին հարցմունքներ կընէի :

« Իսկ անդին նարբալյանկարծակիի գալով սարսափած կըսէր. երթամ այդ Կիպրացի օտարականը փնտռեմ : Եւ երբոր պատուիրակն աչքէն հեռացաւ, վազեց եկաւ վտանգս իմացուց, եւ ըսաւ. Արդէն իսկ կգուշակէի զայն, սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, բաներնիս վատ է. Թագաւորը՝ որուն սիրտը գիշեր ցորեկ վախով կտանջուի, կասկածի է գացեր Թէ դուն Կիպրացի չես. հրաման է տուեր որ զքեզ բռնեն, եւ Թէ որ զքեզ իւր ձեռքը չյանձնեմ՝ կուզէ զիս մեռցընել : Խոնջ պիտի ընեմք : Ո՛վ դիք, այս վտանգէն ազատելու համար դուք մեզ խելք մը սովորեցուցէք : Հարկ է, Տելեմաք, որ զքեզ Թագաւորին պալատը տանիմ : Գու կպնդես Թէ Կիպրացի եմ՝ Ամաթոնոս քաղաքէ, Աստղկան արծանագործի մը որդին : Այն ատեն ես ալ կհաստատեմ Թէ հոն քու հօրդ հետ ճանչուորեր եմ. Թերեւս Թագաւորն առանց աւելի մանր քննելու Թողու զքեզ որ երթաս : Ասկէ զատ քու եւ իմ կեանքս ազատելու ճար մը չեմ տեսներ : »

« Պատասխան տուի նարբալին. Թող մեռնի ինձ պէս Թշուառ մը՝ զոր ճակատագիրը կուզէ կորսնցընել : Գիտեմ ես մեռնիլ, ո՛վ նարբալ. եւ քեզմէ այնչափ բարիք եմ տեսեր որ անկարելի է որ զքեզ ալ իմ Թշուառութեանս մէջ ձգեմ : Չեմ կրնար սուտ խօսիլն յանձն առնուլ, որովհետեւ Կիպրացի չեմ : Կտեսնեն աստուածք անկեղծութիւնս. Թող իրենց զօրութեամբը կեանքս ազատեն՝ Թէ որ կուզեն, բայց ստուծեամբ ազատել զայն՝ ընա՛ւ չեմ ուզեր : »

« Ըսաւ նարբալ. Ասիկա անմեղ ստուծիւն մըն է, ո՛վ Տելեմաք, զոր աստուածներն անգամ չեն կրնար դատապարտել. մարդու մը վնաս չըներ, այլ երկու անմեղաց կեանքը կազատէ. զԹագաւորն ալ միայն անոր համար կխաբէ՝ որ մեծ ոգիւր մը չգործէ : Չափազանց է այդ առաքինութեան սէրդ եւ կրօնքիդէմ չընելու վախդ : »

« Ըսի իրեն. Բաւական է որ սուտը սուտ ըլլայ, անարժան է մարդու մը՝ որ աստուածոց առջեւը կխօսի, եւ պարտական է ամէն բան Յշմարտութեան զոյգել. ով որ Յշմարտութեան դէմ կզուրցէ՝ աստուածոց դէմ կմեղանչէ եւ ինքն իրեն դէմ կգործէ, վասնզի խղճմբտանքին յակառակ կխօսի : Ո՛վ Նարբալ, մ'առաջարկեր ինձ այնպիսի բան մը՝ որ թէ՛ քեզ եւ թէ ինձ անարժան է : Եթէ մեր վրայ գուժ ունին դիք՝ կարող են զմեզ ազատել. իսկ թէ որ թողուն որ

կորսուինք, մեռնելով Յշմարտութեան զոյ կըլլամք, եւ օրինակ թողումք մարդկանց՝ երկարատեւ կենաց նախամեծար ընտրել անարատ առաքինութիւնը : Արդէն իմ թշուառ կեանքս չափէն աւելի երկնցաւ : Քուկինիդ միայն, սիրեցեալդ իմ Նարբալ, քուկինիդ համար է որ սիրտս կկտրտի : Միթէ պե՛տք էր որ խեղճ օտարա-

կանի մը վրայ ցուցուցած բարեկամութիւնդ այսչափ աղետաբեր ըլլար քեզ :

« Երբ այսպէս երկարատեւ իրարու հետ կվիճաբանէինք, մէյմ' ալ տեսանք որ մարդուն մէկը շունչը կտրած վազելով մեզ կուգար. ասիկա Թագաւորին պատուիրակաց մէկն էր որ Աստարբէին կողմանէ կհասնէր :

« Այս կինը աստուածուհւոյ մը պէս հրաշագեղ էր, եւ մարմնոյն հետ նաեւ՝ մտաց ամէն տեսակ հրապոյրքն ունէր. զուարթաբան միանգամայն եւ ողորիչ : Այսպիսի խաբէական հրապուրանաց հետ նաեւ Համբարուաց պէս անգուժ ու չարահնար սիրտ մը ունէր, բայց գիտէր իւր չար խորհուրդները խորամանկութեամբ ծածկել : Գեղեցկութեամբը, խելքովը, անոյշ ձայնովն ու քնարին ներդաշնա-

կաւոր քաղցրութեամբը որսացեր էր Պիգմալիոնի սիրտը, որ տըռփանքովը կուրցած իւր հարսը Տոփա Թագուհին երեսի վրայ էր թողեր : Ամէն բանի մէջ կջանար փառասէր Աստարբէին կրքերը գոհ ընել. եւ այս կնոջ սէրն իրեն համար ոչինչ նուազ աղիտաբեր էր քան իւր ժանտաժուտ ագահութիւնը : Եւ Թէպէտ ինքն անոր վրայ այնչափ սէրունէր՝ այլ Աստարբէ կարհամարհէր զնա ու իրմէ կգարշէր. սակայն սրտին զգացմունքը ծածկելով՝ այնպէս կցուցընէր

անոր թէ իւր սիրոյն համար միայն կապրի, ուր զինքը տեսնել անգամ սիրտը չէր քաշեր :

« Տիւրօսի մէջ Լիւկդացի մը կար, Մալաքոն անուն, տեսքով՝ այլ մեղկ, կնատ եւ հեշտութեացն մէջ ընկղմած երիտասարդ մը : Ասիկա խելքն ու միտքը տուած էր իւր գունդին փափկութիւնը պահելու, ուսերուն վրայ ծփծփած խարտեաշ մագերը սանտրելու, վրան անոյշ հոտեր քսելու, հագած զգեստը աղուոր ձեւով մը կոտրտելու, եւ քնարովն ալ տուփանքներն երգելու : Տեսաւ զինքը Աստարբէ, սիրեց եւ վրան խենդեցաւ : Մալաքոն արհամարհեց զինքը, վասնզի ուրիշ աղջկան մը զարնուեր էր, եւ թագաւորին անգութնախանձն իւր վրայ շարժելէն կվախնար : Աստարբէ ինքզինքն արհամարհած տեսնելով՝ սէրը վրէժխնդրութեան փոխեց, եւ յուսահատութեանը մէջ մտածեց որ կրնայ զՄալաքոն թագաւորին փնտռած այն օտարականին տեղն անցընել տալ, որուն համար լսեր էր թէ նարբալին հետ եկած է :

« Եւ իրաւցընէ Պիգմալիոնին խօսեցաւ հաւտացուց, եւ կաշառեց բոլոր այն մարդիկն՝ որ կրնային թագաւորին խաբուիլ իրեն հասկըցընել : Եւ որովհետեւ անիկա ամենեւին առաքինի մարդիկը չէր սիրեր, եւ բնաւ չէր ալ գիտեր անոնց ընտրութիւն ընել, ուստի եւ չորս կողմն առած էին շահասէր, չարարուեստ մարդիկ՝ որ պատրաստ էին միշտ իւր անիրաւ եւ արիւնահեղ հրամանները կատարելու : Այսպիսի անձինք հարկաւ Աստարբէին զօրութենէն կդողային, եւ վախնալով որ այն ամբարտաւան կնոջ աչքէն չելլեն՝ որ թագաւորին բոլոր վստահութիւնն իրեն էր քաշեր, թագաւորը խաբելու համար իրեն կօգնէին : Եւ այսպէս ահա Մալաքոն՝ որ բոլոր քաղաքին մէջ իբրեւ Լիւկդացի Ֆանցցուած էր, նարբալին եգիպտոսէն բերած օտարական պատանւոյն տեղ դրուելով բանտարկեցաւ :

« Աստարբէ վախնալով որ չըլլայ թէ նարբալ թագաւորին հետ խօսելու երթայ եւ իւր խարդախութիւնը դուրս ելլէ, ամենայն փութով նարբալին այսպատուիրակը դրկեց որ իրեն ըսէ. Աստարբէ քեզ կարգիլէ որ բովի օտարականիդ ո՛վ ըլլալը թագաւորին յայտնես. քեզմէ ուրիշ բան չուզեր բայց եթէ որ դուն լուռ կենաս, եւ ինքն այնպէս պիտի ընէ որ թագաւորը քեզմէ գոհ ըլլայ. բայց դու

փուռա, եգիպտոսէն հետդ բերած երիտասարդդ Կիպրացի նաւ մը մտցուր, որպէսզի ա'լ քաղքին մէջ չտեսնուի: Ուրախութենէն նարբալին խելքը գլխէն գնաց որ այս կերպով պիտի կարող ըլլայ թէ՛ իմ եւ թէ՛ իւր կեանքը փրկել, ու խոստացաւ որ ծայն չհանէ. պատուիրակն ալ ուզածն ընդունելուն վրայ ուրախացած՝ դարձաւ գնաց որ Աստարբէին իմացընէ:

«Հիացանք աստուածոց բարութեանը վրայ, որ մեր անկեղծութիւնը վարձատրեցին եւ գթալով խնամք ունեցան վրանիս որ իսէր առաքինութեան ամէն բան վտանգի մէջ կ'ընէինք:

«Քանի որ ազահութեան ու հեշտախտութեան ձեռքը մատնուած թագաւորին վրայ կ'նայէինք՝ կոռակայինք, եւ իրարու կըսէինք. Ով որ խաբուելէն չափազանց կ'վախնայ, արժանի է խաբուելու, եւ գրեթէ միշտ կ'խաբուի անմտաբար: Բարի մարդոց վրայ կ'կասկածի, եւ չարերուն կ'վստահի, քովը անցած բաներն ինքը միայն չգիտեր: Տես, ի՛նչպէս Պիգմալիոն անամօթ կնկան մը ձեռքը խաղալիք է եղեր: Սակայն աստուածք չարերուն խաբեբայութիւնը բարիներուն փրկութեանը կ'գործածեն, անոնց որ աւելի կեանքերնին կորսնցընել կ'ուզեն քան թէ սուտ խօսիլ:

«Նոյն միջոցին տեսանք որ քամին դարձաւ, եւ Կիպրացուց նաւերուն յաջող կիչէր: «Ահա աստուածոց կամքը կ'յայտնուի, կ'ոչէր նարբալ, ահա կ'ուզեն զբեզ փրկել, սիրեցեալդ իմ Տելեմաք. այս անգուր ու անիծապարտ երկրէն փախի՛ր. երանի՛ անոր որ մինչեւ անծանօթ ափունքներ կ'ընայ քու ետեւէդ գալ երանի՛ անոր որ կ'ընայ քեզի հետ ապրիլ ու մեռնիլ: Բայց անողորքի բաղդս այս թշուառ հայրենեաց հետ զիս կ'կապէ. պէտք է որ անոր հետ ես ալ վիշտ քաշեմ, թերեւս հարկ պիտի ըլլայ ինձ անոր աւերակացը տակ թաղուիլ. հոգս չէ, բաւական է թէ ես միշտ Յշմարտութիւն խօսիմ եւ սիրտս արդարութենէ զատ ուրիշ բան չսիրէ: Իսկ քեզի համար սիրելիդ իմ Տելեմաք, աստուածոց կաղաչմով որ ձեռքէդ բռնած առաջնորդեն, եւ իրենց ամենէն պատուական պարգեւը քեզ տան, այսինքն անբիժ եւ անարատ առաքինութիւն մինչեւ զմայ: Ապրիս, դառնաս Իթակէ եւ Պենելոպէն իւր անօրէն տարփաւորացը ձեռքէն ազատելով զինքը մխիթարես: Այքերդ տեսնեն եւ թեւերդ գրկեն զիմաստունն Ոդիսեւս, որ իւր իմաստութեանը հաւասար որ-

դի գտնէ գրեզ: Բայց երջանկութեանդ մէջ յիշէ զթշուառն նարբալ, եւ զինքը սիրելէ մի' դադրիր: »

« Երբոր այս խօսքերը լմնցուց, առանց պատասխան տալու արտասուօքս թրջեցի զինքը, վասնզի սրտէս բղխած հառաջանքները խօսքս կկտրէին, եւ անբարբառ կպագտուէինք: Առաւ զիս մինչեւ նաւը տարաւ, ծովեզերքը կեցաւ. եւ երբոր նաւը ֆամբայ ելաւ, չէինք կշտանար իրարու նայելէն' մինչեւ որ մէկգմէկ աչքէ կորսնցուցինք: »

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Կալիպոյ Տելեմաքայ պատմութիւնը ընդհատել կուտայ, որ երթայ հանգչի : Մենտոր առանձինն կմեղադրէ զՏելեմաք իւր արկածից պատմութիւնն ընելուն համար. բայց մէյ մ'որ սկսար, կրտս, ա'լ լմնցընելու նայէ : Կպատմէ Տելեմաք որ Տիւրոսէն Կիպրոս նաւարկելու ժամանակն երազի մէջ տեսեր էր զԱստղիկ եւ զԵրոս, որ զինքը հեշտութեան կհրապուրէին. տեսեր էր նաեւ զԱթենաս՝ որ անոնց դէմ զինքը կպաշտպանէր. վերջէն ալ կարծեր էր որ Մենտոր իրեն կերեւէր ու զինքը կյորդորէր որ Կիպրոսէն վախչի . Արնցած ժամանակ մըրիկ մը կելլէ, Կիպրացի նաւաստիք գինովցած նաւը պիտի կործանէին՝ Թէ որ ինքն Տելեմաք չվազեր ու զեկը ձեռք չառնուր : Կհասնին Կիպրոս, Տելեմաք ամենաչար օրինակներու մէջ կիյնայ : Հոն դիպումաճով կհանդիպի Մենտորին՝ որ Ազայէլ ասորիին ստրկութեամբ՝ մէկտեղ Կիպրոս էր եկեր. Ազայէլ իւր նաւը կառնու նաեւ զՏելեմաք ու ճամբայ կելին Կրետէ երթալու : Ծովու վրայ կտեսնեն Ամփիտրիտէս աստուածուհին, որ երկու ծովային ձիերէ լծուած կառքի մը մէջ կսլանայր :

ԳԻՐՔ ԶՈՐՐՈՐԴ.

ալիպսոյ որ մինչեւ հոս անշարժ ու
ինքիրմէ դուրս ելած Տելեմաքին
գլխէն անցածները մտիկ կրնէր,
խօսքը կտրեց որպէսզի քիչ մը հանգիստ առնու. «Ա՛լ ժամանակն է,
ըսաւ, որ այնչափ աշխատանքէն ետեւ երթաս քնոյ անուշուծիւնը
ճաշակես : Հոս բանէ մը վախ չունիս . ամէն բան յաջող է քեզ : Տուր
ուրեմն ինքզինքդ ուրախութեան . վայելէ զխաղաղութիւն եւ աստ-
ուածոց այլ ամէն պարգեւներն որովք հոս պիտի լցուիս : Վաղը
երբոր վարդամատն Արշալոյս արեւելքի ոսկեզօծ դռները բանայ,
եւ արեւուն նժոյգները աղի ալիքներէն դուրս ելլելով օրուան բո-
ցափայլ ճաճանչները ծաւալեն՝ երկնքէն աստղերը հալածելու հա-
մար, այն ատեն՝ սիրելիդ իմ Տելեմաք, մեք եւս նորէն կսկսիմք քու
թշուառութեանցդ պատմութիւնը : Հօրդ իմաստութիւնն ու քա-
ջասրտութիւնը անցուցիր դու. ոչ Աքիլլէս՝ որ զՀէկտոր սպաննեց,
ոչ Ռեսէոս՝ որ դժոխքէն ետ դարձաւ, եւ ոչ իսկ մեծն Աղկիդէս որ
երկիրս այնչափ հրէշներու ձեռքէն մաքրեց, քեզի չափ ոչ զօրու-
թիւն եւ ոչ առաքինութիւն ցուցուցին : Կմաղթեմ որ խոր քուն մը
գիշերդ կարճեցնէ : Բայց ոհ, ո՛րչափ երկայն պիտի երեւայ ինձ
այն . ի՞նչ անհամբեր սրտով պիտի փափաքիմ նորէն զքեզ տես-
նել, լսել, նորէն ըսել տալ քեզ զոր ինչ արդէն գիտեմ, եւ չգիտ-

ցածներս քեզմէ խնդրել որ պատմես : Գնա, սիրելիդ իմ Տելեմաք, իմաստուն Մենտորի հետ զոր վերստին դարձուցին քեզ դիք. գնա սա դիմացի քարայրն՝ ուր ամէն բան պատրաստ է ձեր հանգրստեան : Ես կաղաչեմ Մորփէի որ իւր ամենէն աւելի հեշտ քաղցրութիւնները քու ծանրացեալ արտեւանացդ վրայ սփռէ, յոգնած անդամոցդ մէջ աստուածային թմբուկներն մը ծաւալէ, եւ թեթեւ

երազներ դրկէ քեզ որ չորս դիդ թուչըտին ու գեղածիծաղ տեսիլներով զքեզ գգուեն, հեռացընելով ի՞նչ որ կրնայ զքեզ յանկարծակի արթնցընել : »

Դիցուին անձամբ տարաւ զՏելեմաք այն քարայրն որ իրենէն զատուած՝ բայց ոչ ինչ ընդհատ գեղջկային էր ու զուարճալի : Աղբիւր մը որ մէկ կողմէ կվագէր՝ իւր անոյշ խոխոջանօքը մարդուս քունը կբերէր : Հոն յաւերժաբարսունք կակուղ խոտերով երկու անկողին էին պատրաստեր, եւ վրանին երկու մեծամեծ մորեք տարածեր. Տելեմաքին համար առիւծենի եւ Մենտորին արջենի :

Մենտոր դեռ աչուըները քնով չգոցած՝ դարձաւ Տելեմաքին ու րսաւ. « Գլուխդ եկածները պատմելու ախորժը զքեզ չափէն անցուց. զմայլեցուցիր զդիցուին՝ քաշած վտանգներդ նկարագրելով, յորոց արիութեամբդ եւ ֆարտարութեամբ ազատեցար. ասով

ուրիշ բան չըրիր՝ բայց եթէ անոր սիրտն աւելի վառել եւ քեզ աւելի վտանգաւոր գերութիւն մը պատրաստել. ի՞նչպէս կյուսաս որ արդէ թողու իւր կողիէն ելլես երթաս դու՝ որ գլխուդ եկածնեւրուն՝ պատմութեամբը զինքը մոգեցիր : Ընդունայն փառքի մը սէրը՝ առանց խոյեմութեան խօսել տուաւ քեզ : Խոստացաւ պատմել եւ իմացունել քեզ ուղիսեայ Ֆակատագիրը . սակայն հնարքը գտաւ երկար խօսիլ առանց բան մը զրուցելու . եւ ինքն ի՞նչ որ կփափագէր գիտնալ՝ պատմել տուաւ . ահա այս է շողմարար եւ տուփոտ կանանց արուեստը : Ո՛ր Տելեմաք, ե՛րբ պիտի այնչափ զգաստանաս որ առանց սնափառութեան խօսիս, եւ գիտնաս լռել այն բանին վրայ՝ որ քեզ պարծանք է, բայց ըսելէն շահ մը չկայ : Ուրիշները կզարմանան ունեցած իմաստութեանդ վրայ, այնպիսի հասակի մը մէջ՝ յորում անկէց պակսիլը ներելի է . բայց ես բան մը չեմ կրնար քեզ ներել . ես միայն եմ որ կճանչնամ զքեզ, եւ այնչափ կսիրեմ՝ որ պարտքս է ամէն թերութիւնդ քեզ իմացնել : Ո՛վ Տելեմաք, դեռ ո՛րչափ հեռու ես դու հօրդ իմաստութենէն : »

« Ի՞նչպէս, պատասխանեց Տելեմաք, կրնայի՞ր ուրեմն հրաժարիլ իմ դէպքերս իրեն պատմելն : — Ոչ . պէտք էիր պատմել, կրկնեց Մենտոր, բայց այն բաները միայն՝ որ կրնային անոր գութը շարժել : Կարող էիր ըսել թէ երբեմն թափառական ասդիս անդին ընկար, Սիկիլիա բռնուեցար գերի եղար, վերջն ալ յեգիպոս : Այսչափս բաւական էր իրեն . իսկ բոլոր մնացածն ուրիշ բանի չծառայեց բայց եթէ անոր սիրտն արդէն տոջորող թոյնն աւելցուց : Երանի՛ր թէ աստուածները քու սիրտդ այն թունէն պահեն : »

« Ուրեմն ի՞նչ ընեմ, » կրկնեց Տելեմաք պարկեշտ ու հլու ձայնով մը : « Ա՛լ ժամանակն անցաւ, պատասխանեց Մենտոր . չես կրնար այսուհետեւ մնացած գլխէդ անցածներէն բան մը իրմէ ծածկել . անոնցմէ այնչափ բան իմացաւ որ չգիտցածներուն վրայ անկարելի է որ խաբուի . եւ հիմակուան ընելի զգուշութիւնդ զինքը զայրացնելէն զատ օգուտ մը չկրնար ունենալ : Պատմէ լմնցուր ուրեմն վաղը աստուածոց քեզ ըրած բոլոր բարիքը, եւ սովրէ մէյմըն ալ աւելի զգուշութեամբ խօսելու այն ամէն բանի վրայ՝ որ կրնայ քեզ գովեստ բերել : »

Մտադիւր սիրով լսեց Տելեմաք այս բարի խրատն ու քնացան :

Հազիւ թէ Արեգակն իւր նախանշոյլ Ֆառագայթներն երկրիս վրայ էր տարածեր, լսեց Մենտոր դիցուհւոյն ձայնը որ յաւերժ-
 փարսունքն անտառին մէջ կկանչէր, եւ Տելեմաքն արթնցուց .
 « Ա՛լ ատենն է, ըսաւ, որ քնոյդ յաղթես : Երթանք գտնեմք զԿա-
 լիպոյ, բայց զգուշացիր անոր անոյշ անոյշ խօսքերէն . չըլլայ թէ
 սիրտդ անոր բանաս . անոր գովութեանցը մարդահասոյ թունէն
 վախցի՛ր : Երէկ զքեզ քու իմաստուն հօրմէդ, անյաղթելի Աքիլե-
 սէն, մեծահամբաւ թեսէոսէն եւ անմահ Հերակղեսէն վեր կոչէր .
 իմացա՞ր արդեօք գովութեանցն չափազանցութիւնը, չէ նէ ըսա-
 ծին հաւատացիր : Գիտնաս որ ինքն ալ ըսածին չհաւատար . կգովէ
 զքեզ, վասնզի տկար կկարծէ, եւ այնչափ սնափառ՝ որ մինչեւ
 ըրածներուդ անհամեմատ գովասանքովն ալ կխաբուիս : »

Այս խօսքերէն ետքը ելան այն տեղը զնացին ուր դիցուհին
 իրենց կսպասէր : Զիրենք տեսնելուն պէս ժպտեցաւ եւ ուրախու-
 թեան երեւութին տակ կծածկէր այն վախն ու տագնապը որ իւր
 սիրտը կխռովէին . վասնզի կգուշակէր թէ Տելեմաք առաջնորդեալ
 իՄենտորէ՛ հօրը Ոդիսեւսին պէս ձեռքէն պիտի ելլէր : « Հա՛պա,
 ըսաւ, սիրելի՛դ իմ Տելեմաք, փութա հետաքրքրութիւնս լեցընելու :
 Բոլոր գիշերը զքեզ կտեսնէի որ փրկնիկէն կմեկնէիր եւ Կիպրոս
 կղզին կերթայիր նոր Ֆակատագիր փնտռելու : Ուրեմն առանց
 ժամանակ կորսնցունելու պատմէ մեզ թէ ի՞նչպէս այս Ֆամբոր-
 դութիւնդ ըրիր » : Այս ըսաւ ու սաղարթախիտ անտառակի մը
 շքին տակ մանուշակներով լեցուն խոտի մը վրայ նստեցան :

Կալիպոյ ստէպ ստէպ գորովալից ու խանդակաթ աշուրներովը
 Տելեմաքին վրայ կնայէր եւ կբարկանար տեսնելով որ ի՞նչպէս
 Մենտոր դիմացէն իւր աչքերուն ամէն մէկ շարժումը կդիտէր :
 Հոն բոլոր յաւերժփարսունք լուռմունջ կեցած կծռէին որ լսն, ու
 կէս կլոր ձեւով մը նստած էին որ կարենան աւելի լաւ տեսնել ու
 որոշ լսել : Բոլորին ալ աչքը անքթիթ պատանուոյն վրայ կնայէին :
 Իսկ Տելեմաք աշուրները վար առնելով եւ շնորհալից պատկառան-
 քով մը կարմրելով պատմութիւնը ձեռք առաւ ու այսպէս սկսաւ :

« Հազիւ թէ յաջողակ քամիով առագաստնիս լեցուեցաւ՝ փրկնի-
 կիոյ երկիրն աչքերնէս աներեւոյթ եղաւ : Որովհետեւ Կիպրացուց
 հետ կնաւէի եւ անոնց բնաւորութիւնը չէի գիտեր, միտքս դրի որ

լուռ կենամ, ամէն բան դիտեմ եւ խոյեմ՝ զգուշութեան կանոններովը վարուիմ, որպէսզի անոնց համարմունքը կարենամ վաստրկիլ: Բայց իմ՝ լուռեանս ատեն՝ անոյշ ու ծանր քուն մը վրաս եկաւ. զգայարանքս թմրեցան ու կապուեցան. սիրտս խորին խաղաղութեամբ եւ հրճուանօք զմայլած էր:

« Եւ ահա յանկարծ տեսայ զԱստղիկ որ զոյգ մը աղանձիներէ

լծուած կառքովն ամպերը պատռելով կսլանար: Այն պայծառ գեղեցկութիւնն, այն առոյգ երիտասարդութիւնն ու այն գողտրիկ շնորհքն ունէր՝ ինչ որ Ովկիանու փրփուրներէն ելած օրը, որով եւ Արամազդայ աչուրները զօշոտեց: Մէյմ՝ ալ յանկարծ տեսնեմ, երազընթացքով սաւառնեցաւ քովս իջաւ, Ժպտելով մը ձեռքն ուսիս վրայ դրաւ, անունս տուաւ ու ըսաւ. Յո՛յն պատանի, ահա դու իմ տէրութեանս մէջ կմտնես, քիչ ատենէն պիտի հասնիս այն երջանիկ կղզին՝ ուր զուարճութիւնք, ծիծաղք, խաղք եւ կայտիւք իմ

քայլերուս տակ կծնանին: Հոն իմ բազնիս վրայ քաղցրաբոյր խընկեր վառես. զքեզ փափկութեան գետի մը մէջ պիտի հոն ընկղմեմ: Սիրտդ բաց անուշակ յոյսերու, եւ չըլլայ թէ դէմ դնես աստուածունհեաց ամենէն աւելի զօրաւորին՝ որ զքեզ երջանիկ ընել կուզէ:

« Նոյն ատեն տեսայ որ մանուկն երոս իւր փոքրիկ թեւերը շարժելով՝ մօրը չորս դին կթռչըտէր: Թէպէտեւ սէր, շնորհք եւ զուարթագեղ մանկութիւն երեսին վրայ կփայլէին, սակայն աչուրներուն մէջ չեմ գիտեր ի՞նչ անախորժ բան մը կար որ զիս կվախցընէր: Ինձ նայելով կծիծաղէր, բայց չար, հեգնող եւ անգուժ ծիծաղ մըն էր այն: Ոսկի կապարճէն քաշեց իւր նետերուն ամենէ սուրը դուրս հանեց, լարեց աղեղն ու զիս պիտի զարնէր՝ երբ անդիէն վրայ հասաւ Աթենաս, եւ եգիսեան վահանովը զիս պատսպարեց: Այս աստուածունհւոյն վրայ չկար այն մեղկ գեղեցկութիւնն ու տուփոտ մեղմելսանքն, զոր Աստղկան դէմքին ու շարժուածոցը վրայ տեսայ: Ընդհակառակն՝ անպահոյժ եւ պարկեշտ գեղեցկութիւն մըն էր ասիկա, որով եւ ծանր, կորովի, ազնուական եւ մեծավայելուչ զօրութեամբ լի: Երոսի նետած սլաքը չկարենալով եգիսը ծակել, սահեցաւ գետին ընկաւ. բարկացաւ երոս՝ դառն հառաչեց եւ յաղթութելուն վրայ ամչցաւ: Հեռացի՛ր ասկից, գոչեց անոր Աթենաս, գնա յանդուգն մանուկ. դու մեղկասիրտ վատերու միայն կրնաս յաղթել, որ քու ամօթալի հեշտութիւններդ՝ իմաստութենէ, առաքինութենէ ու փառքէ վեր կդնեն: »

« Այս որ լսեց երոս՝ կատղեցաւ ու թռաւ գնաց, եւ Աստղկան նորէն Ողիմպոս վերանալու ժամանակ ոսկենշոյլ եւ կապուտակ ամպերու վրայ երկար ատեն անոր աղանիներէ լծուած կառքը տեսայ մինչեւ որ աներեւոյթ եղաւ: Աչքս վար առի, Աթենաս թողեր գացեր էր:

« Ինքզինքս զուարճալի պարտիզի մը մէջ կգտնէի՝ ինչպէս որ եղիսեան դաշտերը կնկարուին: Հոն Մենտորը տեսայ որ կըսէր. Փախի՛ր այս անգուժ երկրէն, փախի՛ր այս ժանտաժուտ կղզիէն ուր հեշտութիւն միայն կշնչէ մարդ: Ամենէն աւելի զօրաւոր առաքինութիւնն անգամ պէտք է հոս դողայ, եւ փախչելով միայն կրնայ ազատիլ: Զինքը տեսներուս պէս կուզէի վիզն իյնալ պլլուիլ. բայց ոտքս բռնուած էին, ծնկուրներս կողոպտին եւ բազուկներս

ուզելով Մենտորը գրկել՝ ունայն ստուեր մը կփնտռէին որ կփախ-
չըտէր միշտ : Այս ֆգանց մէջ արթնցայ եւ իմացայ որ այն խորհր-
դաւոր տեսիլը աստուածազդեցիկ խրատ մըն էր ինձ : Ինքզինքս
հեշտութեան դէմ զօրացած կգտնէի, բայց վրաս չէի վստահեր որ
Կիպրացոց թուլամորթ կեանքէն կարենամ գարշիլ : Բայց աւելի
անոր վրայ սիրտս խոցուեցաւ որ զՄենտոր մեռած կկարծէի, եւ
Թէ Ստիւքսի ալեացը վրայէն անցնելով՝ արդարոց երանաւէտ կա-
յանը կբնակի : »

« Այս մտածմունքն ինձ արտասուաց հեղեղներ թափել տուաւ :
եւ երբ լալուս պատճառը կհարցունէին, կպատասխանէի. Արտա-
սուք շատ յարմար են թշուառ օտարի մը՝ որ թափառական կշրջի
առանց հայրենիքը տեսնելու յոյս ունենալու : Սակայն նաւուն մէջ
եղող Կիպրացիք իրենքգիրենք անմիտ զուարճութեան կուտային.
Ծոյլ թիավարներ՝ թիերնուն վրայ ընկած քուն կըլլային. նաւու-
ղիդը գլուխը ծաղկօք պսակած՝ դեկը թողուցեր ու ձեռքը գինւոյ
խոշոր կուժ մը բռնած եւ գրեթէ տակ էր ըրած. Թէ ինքը եւ Թէ
մէկաւնոնք Բաքոսի կատաղութեամբը խելքերնին կորսնցուցած,
իպատիւ Աստղկան եւ երոսի այնպիսի երգեր կերգէին՝ զոր առա-
քինասէր անձինք չէին կրնար լսել առանց փուշ փուշ ըլլալու :

« Երբ այպէս ծովուն վտանգները կմոռնային՝ յանկարծ փոթորիկ
մը փրթաւ ու երկինք եւ ծով խռովեցան : Շղթաներէ փախած
քամիներ կատաղաբար առագաստներուն մէջ կմոնչէին. սեւ սեւ
ալիքներ նաւուն կողերը կծեծէին, որ այն հարուածոց տակ կհե-
ծէր : Երբեմն լեռնակուտակ ալեաց վրայ կելլէինք, եւ երբեմն
կարծես Թէ ծովը նաւուն տակէն փախչելով՝ զմեզ յանդունդս
կուզէր թաւալել : Մեր քովերը ժայռեր եւս կտեսնէինք, որոց զար-
նուելով կատաղի ալիք ահեղագոյ ձայնիւ կխորտակէին : Այն ատեն
փորձով հասկըցայ Մենտորին շատ անգամ ըսածը Թէ թուլամորթ
եւ հեշտասէր մարդիկ՝ վտանգներու առջեւ կթուլնան կիյնան :
Բոլոր Կիպրացիք վիատեալ, կանանց պէս կեցեր կուլային : Ուրիշ
բան չէր լսուեր՝ բայց եթէ ողորմելի ձայներ, կենաց հեշտութիւն-
ները կորսնցունելու վրայ ողբեր, եւ աստուածոց սնոտի խոստ-
մունքներ՝ որ նաւահանգիստն հասնելուն պէս իրենց զոհեր մա-
տուցանեն : Եւ որովհետեւ ոչ հրամայելու եւ ոչ աշխատելու խելքը

գլուխը մարդ կար, հարկ համարեցայ որ իմ կենացս հետ ուրիշներուն ալ ազատեմ: Ելայ ղեկին գլուխն անցայ, վասնզի նաուդիլըն աստուածապարարկաց պէս արբած՝ վտանգն իմանալու անգամ կարողութիւն չունէր. ահաբեկ նաւավարներուն սիրտ տուի, հրամայեցի որ առագաստներն իջեցընեն եւ ուժով թի քաշեն: Ժայռերու մէջէն անցանք եւ մահուան արիաւիրքը մօտէն տեսանք:

« Այս դիպուածն երազ կերեւէր նաւորդաց, եւ իմ ձեռքովս

ազատելով՝ վրաս զարմացմամբ մը կնայէին: Վերջապէս հասանք Կիպրոս՝ Աստղկան նուիրուած գարնան ամսուն. վասնզի Կիպրացիք տարւոյն այն եղանակն աւելի վայելուչ կհամարէին դիցուհւոյն՝ որ կարծես թէ բնութիւնը ոգենորոգ կկենդանացընէ, եւ ծաղկանց պէս զուարճութիւններն ալ նոր կըուսընէ:

« Կղզին հասնելուս պէս անոյշ օդ մը շնչեցի, որ թէպէտ մարդուս մարմինը կթուլցընէ եւ ծոյլ կընէ այլ եւ բարքը կզուարթացընէ եւ զուարճասէր կընէ: Կտեսնէի որ իբնէ բարեբեր եւ զուարճալի դաշտերը գրեթէ անմշակ թողեր էին գործատեաց բնակիչքը:

Ամէն տեղ հագուած կապուած կանայք ու աղջկունք տեսայ որ Աստղեկան օրհնութիւններ երգելով կերթային իրենքգիրենք անոր մեկներին նուիրելու : Դէմքերնուն վրայ գեղեցկութիւն, շնորհք, ուրախութիւն եւ զուարթութիւնք հաւասարապէս կիպայէին. բայց շինծու գեղեցկութիւն մը ունէին : Վրանին չէր տեսնուեր այն ազնուական պարզութիւնն ու սիրելի ամօթխածութիւնը՝ որ գեղեցկութեան զօշոտիչն է : Այն իրենց մեղկ կերպարանքը, արուեստակեալ շպարը, սնոտի զարդարանքը, կոտորտուելով քալուածքը, այն իրենց լիտի նայուածքն որ կարծես թէ երիտասարդաց նայուածքը կլինտուէին, տեսնողներուն սրտին մէջ տուփանք վառելու նախանձընդդէմ ջանքերնին, միով բանիւ, այս կանանց վրայ բոլոր տեսածս անարգ ու արհամարհելի կերեւար աչքիս. եւ որչափ անոնք կջանային հասոյ լինել ինձ՝ այնչափ աւելի անհասոյ կըլլային :

« Զիս աստուածուհեւոյն մեկեանը տարին, վասնզի կղզեւոյն մէջ շատ մեկեաններ ունի, եւ մասնաւորապէս կպաշտուի իհիծերա, յիդալիոն եւ իՊափոս : Կիծերա զիս տարին, որուն մեկեանը վերէն վար մարմարաշէն է ու կատարեալ կամարակապ մը. խոշոր ու բարձրաբերձ սիւներն այս շէնքին մեծավայելուչ տեսք մը կուտան. վերնախարսխին ու ծնօտին վրայ չորս կողմէն մէյմէկ ձակատ կան, որոց վրայ փորուած են դիցուհեւոյն բոլոր հեշտալի դէպքերը : Մեկներին դուռն անբաւ բազմութիւն կտեսնես, որ իրենց ընծաները բերելու կվազեն :

« Մեկներին շրջափակին մէջ ոչ երբէք զենուէ կըլլայ, եւ ոչ ուրիշ մեկեաններու պէս երնջոց ու ցլուց ձարպն այրել եւ կամ անոնց արիւնը հոն թափել. հապա միայն բազնին առջեւը կբերեն նուիրուած կենդանիները որ միշտ պիտի մատաղ ըլլան, ճիւղ-ճերմակ, ու վրանին ոչ բիծ եւ ոչ պակասութիւն մը պիտի ըլլայ. կզարդարեն զանոնք ծիրանի ոսկիով բանուած երկղներով, եղջիւրնին կոսկեզօծեն, եւ վրանին անուշափոտ ծաղկանց փունջեր կկապեն : Բագնին առջեւը բերուելէն ետեւ առանձին տեղ մը կդրկուին, ուր դիցուհեւոյն քրմացը խնջոյիցն համար կմորթուին :

« Կնուիրեն նաեւ տեսակ տեսակ ծաղկափոտ ըմպելիք եւ նեկտարէն աւելի անոյշ գինի : Քուրմերը, ճերմակ պնդնաւոր հագած ոսկեհոռու վերջաւորօք զարդարեալ, եւ մէջքերնին ոսկի գօտի մը կկա-

պեն : Գիշեր ցորեկ բազմներու վրայ արեւելքի ամենէն ազնիւ խոնկերը կծխեն, որ ամպի պէս երկինք կելլեն : Մեհենին սիւները՝ կախուած դրասանգներով զարդարուած են. բոլոր զոհի ամաններն ոսկեղէն են, եւ դիցանուէր մրտենեաց անտառ մը շէնքին բոլորտիքը կպատէ : Նորահասակ պատանիքն ու չքնաղագեղ օրիորդները միայն կրնան զոհերը վսռել : Բայց լրբութիւնն ու ցոփութիւնը այսպիսի փառաւոր տաճար մը անպատիւ կրնեն կծողուն :

« Տեսած բաներս առջի բերան վրաս սոսկում մը բերին. բայց քիչ քիչ սկսայ վարժիլ : Մոլութենէն ա՛լ չէի զարհուրիր. եւ ընկերակցութիւններն՝ անկարգութեան յօժարութիւն մը վրաս կազդէին. անմեղութիւնս ծաղր կընէին, զգուշաւորութիւնս եւ պատկառանքս այս լիբը ժողովրդեան խաղալիք էին դարձեր : Կրքերս գրգռելու, որոգայթներ լարելու եւ հեշտութեանց ախորժակը սրտիս մէջ արթնցունելու համար ամէն ջանք կընէին : Թր օրուան վրայ տկարանալս կիմանայի. առած բարեկիրթ դաստիարակութիւնս ալ գրեթէ ինձ օգուտ մը չունէր, բոլոր բարի առաջադրութիւններս փութը կելլէին : Կտեսնէի որ չորս դիս պաշարած չարեաց դէմ դնելու վրաս ոյժ չէր մնացած. նաեւ առաքինութեան վրայ ամէնալ մը կուգար ինձ : Խոր ու սրընթաց գետի մը մէջ լողացող մարդուն կնմանէի, որ առաջի բերան ջուրը կպատռէ յորձանաց դէմ կելլէ. բայց թէ որ գետեզերքն ապառաժներ են ու չկրնար հոն ելլել յոգնութիւն առնուլ, քիչ քիչ ինքզինքը կծողու, ուժէ կիյնայ, վաստակաբեկ անդամները կծմրին եւ գետոյն ընթացքը կառնու զինքը կտանի :

« Այսպէս ալ իմ աջուրներս կսկսէին մթըննալ եւ սիրտս տկարանալ. ա՛լ ոչ մտացս ուղղութիւնը կրնայի ինձ օգնութեան կանչել, եւ ոչ հօրս առաքինութեանց յիշատակը : Այն երազն իսկ յորում իմաստուն Մենտորին եղիսեան դաշտերն իջնելն էի տեսեր՝ բոլորովին զիս կլքուցանէր, եւ ծածուկ ու անոյշ տկարութիւն մը վրաս կտիրէր : Այնուհետեւ ինձ սիրելի կուգար այն հրապուրիչ թոյնը որ երակէ երակ սպրդելով մինչեւ ոսկերացս ծուծը կծափանցէր : Սակայն սրտիս խորունկէն կհառաչէի տակաւին, դառն արցունքներ կծափէի, եւ կատաղութենէս առիւծի պէս կմոնչէի ու կըսէի. Ո՛վ թշուառ մանկութիւն. ո՛վ դիք, որ անգթաբար մահկանացուաց

վրայ կծիծաղիք, ինչո՞ւ համար զիրենք այս հասակէն կանցընէք որ ժամանակ է յիմարուծեան եւ տապագին ջերման : Ո՛հ, ո՛ւր էր թէ գլուխս ցերմակ մագերով ծածկուած ըլլար. երանի՛ թէ Լայերտ պապուս պէս մէջքս ծռած, գերեզմանին դուռն հասած ըլլայի : Մահը աւելի քաղցը կըլլար քան զայս ամօթալի վատութիւն :

« Այս խօսքերուս վրայ սկսաւ ցաւս մեղմանալ, եւ սիրտս անմիտ ախտով մը գինովցած՝ ամէն ամօթ վրայէն կթօծուէր, ետքն ալ խղճի տանջանաց մէջ կխորասուզէի, եւ սրտիս տագնապէն մեկե-

նական անտառին մէջ ասդիս անդին կթափառէի, որսորդէ մը զարնուած եղջերուին նման՝ որ ցաւն սփոփելու համար ընդարձակ անտառներուն մէջ կվազվուտէ. բայց կողը ծակող նետն ամէն տեղ հետը կերթայ, ամէն տեղ իւր հետը կտանի մահառիթ սլաքը : Նոյնպէս եւ ես՝ ինքզինքս մոռնալու համար ընդունայն տեղ հոս հոն կվազէի, չկար բան մը որ սրտիս վէրքը կարենար մեղմացնել :

« Մէյմ' ալ յանկարծ անտառին թանձրամած ստուերին մէջ հեռուէն իմաստուն Մենտորին կերպարանքը տեսայ. բայց այնպէս այլազունեալ, տխուր եւ խոժոռ կերեւար' որ չկրցայ վրան ուրախութիւն մը զգալ: Արդեօք դու"ն ես, կանչեցի, ո՛վ սիրեցեալդ բարեկամ, իմ մէկ հատիկ յոյսս. դու" ես արդեօք' թէ խաբուսիկ պատկեր մը աչքս կխաբէ. միթէ դո՛ւն ես Մենտոր, թէ արդեօք քու ստուերդ որ դեռ քաշած վշտերուս վրայ կվշտանայ: Առաքինութեան վարձքը վայելող առաքինեաց կարգը չե՛ս' որոց եւ դիք եղիւսեան դաշտերու մէջ անապական բերկրութիւններ կպարգեւեն, իյաւէրժ խաղաղութեան: Խօսէ, Մենտոր. միթէ տակաւին կենդանի՞ ես: Քեզ վայելելու բախտը պիտի ունենա՞մ, թէ սիրելոյդ ստուերն է որ ինձ կերեւայ: Այս ըսելով՝ ինքիրմէս դուրս ելած ու շունչս կտրուած իրեն վազեցի. իսկ նա անշարժ կեցած եւ ոչ քայլ մը կընէր ինձ մօտենալու: Գիտէք դուք, ո՛վ դիք, թէ որպիսի՛ եղեւ խնդութիւնս՝ երբոր զգացի որ ձեռքս իրեն կդպչէին. Ո՛հ, ո՛չ ասիկա ուրուական ստուեր մը չէ, կկանչէի. ինքն է, բռնած եմ, իմ սիրելի Մենտորիս հետ կպագտուիմ: Երեսն արտասուացս հեղեղով կոռոզէի, եւ վիզը պլլուած կկենայի ու չէի կրնար խօսիլ: Բայց Մենտոր տխուր ու գորովալից աչքով մը վրաս կնայէր:

« Վերջապէս, Ո՛հ, կանչեցի, ուսկի՞ց կուգաս: Յինէ հեռու եղած ատենդ որպիսի՛ վտանգներու մէջ զիս ձգեցիր, եւ հիմա ես առանց քեզ ի՞նչ պիտի ընէի: Բայց Մենտոր հարցմանցս պատասխան տալու տեղ ահաւոր ձայնով մը « Փախի՛ր, պոռաց, փախի՛ր ասկէց: Թու՜նաբեր է այս երկիրը, օդն ապականած, եւ մարդիկն ապականաւորար, որ իրենց մահացու թոյներնին տարածելու համար միայն իրարու հետ կխօսակցին: Վատ եւ գարշելի հեշտութիւն՝ որ Պանդորայի տփին մէջէն ելած չարեաց ամենէն սոսկալին է, բոլոր սըրտերը կթուլցընէ եւ ամէն առաքինութիւն հոստեղէն դուրս կվճնտէ: Փախի՛ր, ի՛նչ ես կեցեր. փախչելու ժամանակդ եւ ոչ ետեւդ նայէ. մտքիդ մէջէն այս անիծեալ կղզւոյն փոքրիկ մէկ յիշատակն անգամ հանէ ջնջէ: »

« Այս խօսքերուն վրայ թանձրախիտ ամպ մը աչքերուս վրայէն փարատելով՝ սկսայ անաղօտ լոյս տեսնել. անոյշ եւ հաստատուն արիութեամբ լցուած զուարթութիւն մը սրտիս մէջ նորէն կծնա-

նէր: Ասիկա շատ տարբեր էր այն մեղկ ու խննդ զուարթութենէն՝ որով քիչ մը յառաջ զգայարանքս թունաւորուեր էին. մէկը գինովութեան եւ խռովութեան զուարթութիւն մըն էր, որուն հետ խառն են կատաղի կիրք եւ խոցոտիչ խայթք խղճի. իսկ միւսը՝ բանաւոր զուարթութիւն մը՝ որ երանաւէտ եւ երկնային բան մը ունի՝ որ մաքուր է միշտ, անփոփոխ եւ անսպառ. որչափ աւելի մէջն ընկղմի մարդ՝ այնչափ աւելի անոր համը կառնու եւ առանց խռովելու հոգին կզմայլեցընէ: Այն ատեն խնդութեան արցունքներ կթափէի, եւ այս արտասուաց պէս անոյշ բան մը չկար: Երանի, կըսէի, երանի՝ անոնց որոց առաքինութիւնը բոլոր իւր գեղեցկութեամբը ինքզինքը կցուցընէ. ո՞վ կրնայ զինքը տեսնել ու չսիրել, սիրել՝ եւ երջանիկ չըլլալ:

«Տելեմաք, ըսաւ ինձ Մենտորը, պէտք է որ զքեզ թողում. ահա ես կերթամ, եւ աւելի չեմ կրնար կենալ: «Եւ ո՞ւր կերթաս, պատասխանեցի իրեն. ո՞ր է այն անքնակելի երկիրն ուր ետեւէդ չգամ. մի՛ կարծեր որ ձեռքէս փախչիս. ա՛լ լաւ է որ ոտքիդ տակը մեռնիմ:

«Այս ըսելով բոլոր ուժովս վրան կպլուէի: Փուճ տեղը զիս արգելու կյուսաս, պատասխանեց. անողորմն Մետոփիս զիս եծով պացւոց կամ Արաբացւոց ծախեց, որ իրենց առուտուրին համար Ասորոց Դամասկոս քաղաքն երթալով ուզեցին զիս վրաներնէն նետել ու Ազայէլ անունով մէկու մը վաճառել, եւ կյուսային որ շատ մը ստակ շահին, վասնզի անիկա Յունաստանի սովորութիւններն իմանալու եւ մեր գիտութիւնները սովորելու համար յոյն գերի մը կփնտռէր: Իրաւցընէ Ազայէլ ծանր գնով զիս գնեց. մեր սովորութիւններն ինձմէ իմանալով հետաքրքրութիւնը եկաւ Կրետէ կղզին անցնիլ եւ Մինովայ իմաստուն օրէնքները սովորիլ: Նաւով գնացած ժամանակնիս քամիներն զմեզ ստիպեցին Կիպրոս կղզին երկաթ նետելու, եւ յաջող հողմոյն սպասած ատեննիս եկաւ որ այս մեհենին մէջ իւր նուէրը մատուցանէ: Ահա դուրս կելլէ, բարեշունչ քամիներն զմեզ կկանչեն, եւ առագաստնիս կուռցընեն: Մնա՛ս բարով, սիրեցեա՛լդ Տելեմաք: Աստուածներէն վախցող գերին պէտք է որ հաւատարմութեամբ իւր տիրոջն ետեւէն երթայ: Ա՛լ չեն թողուր դիք որ ինքնիշխան ըլլամ. ապա թէ ոչ գիտեն դիք որ քեզ միայն ինքզինքս կուտայի: Բարո՛վ մնաս. յիշէ Ողիսեայ քաջածներն ու

Պեննեւպեայ արտասուրբ . յիշէ նաեւ արդարադատ աստուած-
ները : Ո՛վ դիք , պաշտպանք անմեղուծեան , որպիսի՝ երկրի մէջ
կստիպուիմ թողուլ զՏելեմաք : »

« Ո՛չ , ոչ , սիրեցեալդ իմ Մենտոր , կանչեցի իրեն . զիս հոս թո-
ղուլը բու ծեռքդ չէ . աւելի կուզեմ մեռնիլ քան թէ ինձմէ բաժնու-
իլդ տեսնել . այնչափ անգու՞թ է այն Ասորի տէրդ . վագրի մը
կա՞նք է նա ծծեր . միթէ պիտի ուզէ՞ զքեզ գրկէս քաշել հանել :

Պէտք է կա՛մ զիս զարնէ սպաննէ եւ կա՛մ թողու որ հետդ գամ :
Դու ինքնին կյորդորես զիս որ փախչիմ՝ եւ չես ուզեր որ փախչիմ
բու ետեւէդ գալով : Երթամ Ազայէլին հետ խօսիմ . ո՛վ գիտէ , ման-
կուծեանս եւ արտասուացս վրայ գուցէ սիրտը շարժի , որովհետեւ
իմաստուծին կսիրէ եւ այնչափ հեռուն կերթայ զայն փնտռելու՝
չկրնար անգուծ ռ անգգայ սիրտ մը ունենալ : Ոտքը պիտի իյնամ ,
ծնկուընքերուն պլլուիմ եւ մինչեւ որ հետդ գալու հրաման չտայ՝
զինքը պիտի չթողում : Սիրեցեալդ իմ Մենտոր , քեզի հետ գերի

կըլլամ, ինքզինքս իրեն ծառայութեան կուտամ: Թէոր զիս մերժէ բանս լմնցած է. ինքզինքս այս կեանքէն կազատեմ:

« Այն միջոցին Ազայէլ կանչեց զՄենտորը. վազեցի ոտքն ինկայ: Անծանօթ մէկն այսպէս դիմացը տեսնելուն զարմացաւ Ազայէլ. եւ ի՞նչ կուզես, կհարցընէր: Կեանքս, պատասխանեցի, վասնզի թէ որ հրաման չտաս որ Մենտորի հետ գամ՝ չեմ կարող ես ապրիլ: Որդի եմ ես մեծին Ոդիսեայ, իմաստնագունին իծագաւորս Յունաց՝ որ կործանեցին զգոռոզն Տրոյա, այն քաղաքն՝ որ բոլոր Ասիոյ մէջ հռչակուած էր: Ոչ եթէ պարծենալու համար է որ հայրս կյիշեմ, այլ միայն թշուառութեանս վրայ գուժդ շարժելու: Մովէ ծով հայրս փնտռելու պտըտեցայ ես այդ մարդուն հետ՝ որ հայրաբար առաջնորդեց ինձ: Այլ բախտը թշուառութիւններս կատարեալ ընելու համար զինքն յափշտակեց ձեռքէս եւ գերի ըրաւ քեզ. թո՛յլ տուր որ ես ալ քու գերիդ ըլլամ: Թէոր իրաւ է որ արդարութիւն կսիրես, եւ Կրետէ կերթաս որ բարի թագաւորին Մինովայ օրէնքները սովորես, թող հառաջանք իմ եւ արտասուք քու սրտիդ գուժը շարժեն: Ահա քեզ արքայորդի մը՝ որ իբրեւ միակ դարման իւր աղետիցը գերի ըլլալ կիսնդրէ: Ատենօք Սիկիլիա աւելի ուզեցի մեռնիլ քան թէ գերի ըլլալ. բայց իմ առաջին թշուառութիւններս բախտին թշնամանացը դոյզն ճաշակներն էին. եւ հիմա կվախնամ որ գուցէ եւ ոչ գերիդ ըլլալու ընդունելի ըլլամ: Ո՛վ դիք, խեղճութեանս նայեցէք. ո՛ր Ազայէլ, յիշէ զՄինովս՝ որոյ իմաստութեանը վրայ կզարմանաս, եւ որ Պղուտոնի արքայութիւնը երկուքս ալ պիտի դատէ:

« Այն ատեն Ազայէլ քաղցր ու մարդասէր աչքով մը վրաս նայելով, ձեռքն երկնցուց, վերուց զիս ու ըսաւ. Ոդիսեսսի իմաստութիւնն ու առաքինութիւնը ես գիտեմ. շատ անգամ պատմեց ինձ Մենտոր անոր Յունաց մէջ ստացած փառքը, արագաթռիչ համբաւն ալ անոր անունը արեւելքի բոլոր ազգաց մէջ հնչեցուց: Եկուր հետս, զաւակդ Ոդիսեայ. ես քեզ հայր կըլլամ մինչեւ որ գտնես զայն որ քեզ կեանք տուաւ: Թէ որ հօրդ փառքը, եւ անոր ու քու թշուառութիւններդ գուժս շարժելու բաւական ալ չըլլային՝ Մենտորին վրայ ունեցած սիրոյս համար զքեզ կխնամէի: Իրաւ է որ զինքն իբրեւ գերի ստակով գնեցի, սակայն մտերիմ բարեկա-

միս տեղ եմ զինքը դրեր. իրեն համար տուած ստակովս՝ այս աշխարհիս վրայ ունեցած ամենէն սիրելի եւ պատուական բարեկամս գնեցի : Փնտուած իմաստութիւնս իւր վրայ գտայ. եւ առաքինութեան վրայ ունեցած սէրս՝ ինքն է որ սրտիս մէջը վառեց : Ահա այս վայրկենէն ազատ է նա. ազատ ես եւ դու. ձեզմէ ձեր սիրտն է միայն որ կուզեմ : »

« Մէկ վայրկենի մէջ ամենէն աւելի դառն ցաւէ մը այնպիսի բերկրալից ցնծութիւն մը անցայ՝ քան զոր աւելին մահկանացուն չկրնար զգալ : Սոսկալի վտանգէ մը ազատած՝ հայրենեացս կմտենայի, հոն դառնալու օգնութիւնը կգտնէի, եւ կմխիթարուէի որ այնպիսի մարդու մը հետ եմ՝ որ զիս միայն առաքինութեան սուրբ սիրոյն համար էր որ կսիրէր. մէկ խօսքով, Մենտորը գտնելովս ամէն բան կգտնէի, մէյմ'ալ զինքը չկորսնցընելու համար : »

« Ազայէլ աւազուտ ծովեզերքին վրայ յառաջ կերթար, մեք ալ ետեւէն. նաւը մտանք, թիավարք խաղաղաւէտ ալիքները զարկին ֆղբեցին : Թեթեւ քաղցրասիւք զեփիւռ մը մեր առագաստիցը հետ խաղալով՝ նաւուն կենդանութիւն ու անոյշ շարժումնք մը կուտար : Շուտ մը Կիպրոս կղզին աներեւոյթ եղաւ : Ազայէլ որ իմ զգացմունքս կուգէր իմանալ, Կիպրացուց բարուցը վրայ կարծիքս հարցուց : Անկեղծութեամբ պատմեցի իրեն թէ որպիսի՝ վտանգի մէջ ընկաւ հոն մանկութիւնս, եւ թէ սրտիս մէջ ինչպիսի՝ պատերազմներ էի կրեր : Մոլութենէն ունեցած սարսափս տեսնելով սիրտը շարժեցաւ ու գոչեց. Ո՛վ Աստղիկ, գիտեմ քու եւ որդւոյդ զօրութիւնը. ձեր բազիններուն վրայ խօնկ ծխեցի, բայց կղզւոյդ բնակչաց ամօթալից մեղկութենէն եւ տօներուդ խենէշ լրբութենէն ներեցէք որ գարշիմ : »

« Յետոյ Մենտորին հետ սկսաւ խօսակցիլ այն նախագոյ զօրութեան վրայ՝ որ զերկին եւ զերկիր ստեղծեց. այն պարզ, անհուն եւ անփոփոխ լուսոյն վրայ՝ որ ինքզինքը ամենուն կուտայ ու դարձեալ անբաժանելի կմնայ, այն գերաբուն եւ ընդհանրական ֆշմարտութեան վրայ որ զմիտս ամենայն կլուսաւորէ, ինչպէս որ արեւը զամենայն մարմին : Եւ վրայ կբերէր. Ով որ այն անաղօտ լոյսը չէ տեսեր՝ թծնէ կուրի մը կնմանի, խոր գիշերի մը մէջ կեանքը կանցընէ, այն ժողովրդոց պէս որոց տարւոյն մէջ արեւը շատ ամիս լոյս

շտար . ինքզինքը խեղացիի տեղ կդնէ բայց խելք չունի . կկարծէ թէ ամէն բան կտեսնէ՝ բայց բան չտեսներ, եւ կմեռնի՝ առանց երբէք բան մը տեսած ըլլալու . կամ թէ շատ շատ՝ մուծ ու սուտ լոյս մը կտեսնէ, սնոտի ստուերներ եւ անէակ կերպարաններ : Ասանկ են բոլոր այն երկրաքարշ մարդիկ որ զգայութեան հեշտութեանցն ու երեւակայութեան հրապուրանաց ետեւէ կիշնան : Երկրիս վրայ անոնք միայն են իսկապէս մարդ՝ որ կհարցաքննեն ու կսիրեն այն յաւիտենական բանը ու անոր ետեւէն կերթան . անոր ազդեցութեամբն է որ լաւ գործ մը կմտածեմք, եւ չար խորհուրդ մը որ ընեմք՝ ինքն է որ կշտամբէ զմեզ, ինքն դարձեալ որ մեզ կեանք ու միտք կպարգեւէ : Լուսեղէն մեծ Ովկիանոսի մը կնմանի, իսկ մեր միտքը մանր վտակներու պէս են՝ որ իրմէ կբղխին ու նորէն հոն կդառնան կկորսուին : »

« Թէպէտեւ իւր խօսակցութեան խորին իմաստութիւնը դեռ լաւ մը չէի թափանցեր, սակայն եւ չեմ գիտեր որպիսի մաքուր եւ վսեմ ախորժ մը անկէջ կզգայի, սիրտս անով կվառուէր, եւ կերեւար ինձ թէ իւր ամէն խօսքերուն մէջ ճշմարտութիւն կիայլէր : Խօսեցան նաեւ աստուածոց ծագմանը, դիւցազանց, քերթողաց, ոսկեղէն դարուն, ջրհեղեղին, մարդկային ազգին նախնական պատմութեանը, Մոռացութեան գետոյն՝ ուր մեռելոց հոգիները կթաղուին, անվախճան պատժոց՝ որ պատրաստուած են Տարտարոսին սեւ անդունդին մէջ, եւ այն երանաւէտ խաղաղութեան վրայ՝ զոր եղիւսեան դաշտերուն մէջ արդարք կվայելեն առանց կորսընցընելու վախ մը ունենալու :

« Երբ այսպէս Ազայէլ եւ Մենտոր կխօսակցէին, ջրին երեսը ոսկեճաճանչ եւ կապտագոյն թեփերով դլիխներ տեսանք որ ալիքներուն հետ կխաղային ու փրփրեցընելով վեր կցատքեցընէին : Անոնց ետեւէն կուգային Տրիտոնք իրենց գալարափող խեցիները հնչեցընելով, եւ Ամփիտրիտեայ կառքին չորս կողմն առած՝ զոր ձիւնէն աւելի ճերմակ ծովային ձիեր կքաշէին, այն աղի ալիքները պատռտելով ետեւնին ծովուն մէջ լայնարձակ ալօս մը կթողուին : Աչքերնէն կրակ կցատքէր, բերներնէն ալ ծուխ : Դիցուհւոյն կառքը հրաշալի ձեւով կոնք մըն էր փղոսկրէն շատ աւելի փայլուն ճերմակ, եւ անիւներն էին ոսկի : Այն խաղաղ մկանանց վրայ

կարծես թէ այս կառքը կ'ընէր : Գունդագունդ ծաղկապսակ յաւերժհարսունք լողալով ետեւէն կուգային, եւ գեղեցիկ մազերնին ուսերնուն վրայ ընկած իշունչ հողմոց կծփծփէր : Դիցուհին մէկ ձեռքը ոսկի գաւազան մը ունէր ալեաց սաստելու համար, իսկ միւսովը ծնկուրներուն վրայ կ'ընէր իւր աստուածորդին Պալեմոն՝ որ մօրը ծիծէն կկախուէր : Երեսը զուարթ, անոյշ պերճութիւն մը ունէր որ ամպրոպայոյզ քամիներն ու սեւ մրրիկները կփխցընէր : Տրիտոնք ոսկի սանձերնէն բռնած ձիերը կ'ըշէին : Կառքին վրայ օդուն մէջ ծիրանի մեծ առագաստ մը կծածանէր, եւ կէս մը ուռած էր մանր զեփիւռներով՝ որ իրենց շնչովը կջանային զայն յառաջ վարել : Հոն օդուն մէջ կերեւէր եւոդոս՝ ժիրաժիր, անհանդարտ եւ բռնկած : Կնճռած եւ տխուր դէմքը, սպառնալից ձայնը, Թաւ եւ կախուած յօնքը, եւ մուծ ու խոժոռ կրակով մը լեցուած աչուրները՝ ամեհի հիւսիսակներուն եւ ամպերուն լռել կուտային եւ հալածական կփխցընէին : Հոն նաեւ վիթխարի կէտեր եւ ծովային հրէշներ լեղի ալիքը ծծելով ու քթերնէն դուրս պոռթկացընելով՝ իրենց անդնդախոր այրերէն կվազէին դուրս կելլէին որ գան դիցուհին տեսնեն : »

Ն Ա Խ Ա Դ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Տեղեմաք իւր պատմութիւնը յառաջ կտանի Կրետէի հարստութիւնն ու պտղաբերութիւնը ցուցնելով, բնակչացը սովորութիւններն եւ Մինոսայ խելացի օրէնքներուն կառավարութեան տակ ունեցած յաջողութիւնը : Տեղեմաք հոն հասած ժամանակը կիմանայ որ Իդոմենէս թագաւորն անխոհեմ ուխտ մը ըրած ըլլալով՝ իւր տղան կղոհէ . Կրետացիք զինքը կ'ընտան եւ կ'ժողովուին տեղը ուրիշ թագաւոր մը ընտրել կուզեն : Տեղեմաք ժողովոյն մէջ կ'մտնէ ու այլեւայլ խաղերու մրցանակը կ'ընդունի . վերջն ալ ճերտնեաց առաջարկած բարոյական խնդիրներն իմաստութեամբ կ'լուծէ : Այն ճերտնեաց նախագահը կառաջարկէ որ զինքը թագաւորեցնեն :

Գ Ի Ր Ք Հ Ի Ն Գ Ե Ր Ո Ր Գ .

յս տեսարանը զարմացմամբ դիտելնէս ետեւ՝ սկսանք հետուէն Կրետէի լեռները տեսնել, զոր դեռ չէինք կրնար ամպերուն ու ծովուն ալիքներէն լաւ մը որոշել։ Վրան շատ չանցաւ՝ Իդա լեռան գագաթը տեսանք, որ կղզւոյն միւս լեռանց վրայ կամբառնայ հինաւուրց եղջերուի մը նման, որ անտառի մը մէջ՝ իւր բազմաճիւղ եղջիւրը ետեւէն եկող դեռահասակ եղնիկներուն գլխոյն վրայէն վեր կտնկէ։ Երթալով աւելի պայծառ կտեսնէինք կղզւոյն ծովափունքը՝ որ ամփիթէատրոնի պէս աչքերնուս կերեւային։ Որչափ որ Կիպրոսի երկիրը մեզ երեսի վրայ ձգուած ու չմշակուած էր երեւցեր, այնչափ ալ Կրետէինը բարեբեր, եւ բնակչաց աշխատանքովն ամէն տեսակ պտղովք զարդարուած։

« Զորս դինիս գեղեցիկ գեղեր կտեսնէինք, քաղաքի նման աւաններ, եւ փառաւոր քաղաքներ։ Դաշտ մը չէինք գտներ որուն վրայ աշխատասէր մշակին ձեռքին նշանը չտեսնուեր. ամէն տեղ արօրը խոր ակօսներ թողած էր, հոն փուշն ու տատասկ կամ գետինը խափանող մոլախոտերն ի՛նչ ըսել է չէին գիտեր։ Զուարճուեամբ մը կդիտէինք այն խորունկ ձորերն՝ ուր խումբ խումբ կովեր առուակներու եզերքը պարարտ արօտներու մէջ կբառա-

չէին . կտեսնէինք ոչխարներն՝ որ բլրի մը զառիվայրին վրայ կա-
րածուէին, ընդարձակ արտեր՝ դեղին դեղին հասկերով ծածկը-
ւած՝ հարուստ պարգեւօք կըսեմ առատաբաշխն Դեմետրեայ .
անդին ալ լեռներ՝ զարդարուած տերեւալից այգիներով եւ նորա-
խայծ ողկոյզներով, որ այգեկուծ մշակաց կխոստանային Սպան-
դարամետին այն անուշ պարգեւներն՝ որ մարդկանց հոգերը
կփարատեն :

« Մենտորէն իմացանք որ ինքն ուրիշ անգամ տեսեր է եղեր զԿրե-
տէ, ու գիտցածը մեզ պատմեց : Այս կղզին, կըսէր, որոյ վրայ բոլոր
օտարականք կզարմանան, եւ որ հարիւր քաղաքներովն է անուանի,
առանց դժուարութեան իւր անհամար բնակիչքը կանուցանէ :
Վասնզի երկիրը ոչ երբէք կյոզնի իւր բարիքները զինքը մշակող-
ներուն վրայ սփռելու : Անոր բազմածնունդ ծոցը՝ անսպառելի է .
երկրի մը մէջ որչափ աւելի շատ մարդ ըլլայ՝ բաւական է թէ աշ-
խատասէր, այնչափ աւելի առատութիւն կունենան, եւ բնաւ
իրարու վրայ նախանձելու պէտք չեն ունենար : Երկիր, այն բա-
րեգուծ մայրը, իրենց աշխատութեամբ իւր պտղոցն արժանի
եղող որդւոցը թուոյն համեմատ իւր պարգեւները կառատացնէ :
Մարդկանց թշուառութեանը միակ աղբիւր իրենց փառասիրու-
թիւնն ու ագահութիւնն է . մարդիկ ամէն բան կուզեն ունենալ,
եւ աւելորդին փափաքովն իրենքզիրենք թշուառ կընեն . թէ որ
ուզելու ըլլային պարզ կեանք մը անցընել, եւ իրենց ստոյգ պի-
տոյքը լեցընելով միայն գոհ ըլլային՝ ամէն տեղ կտեսնէինք առա-
տութիւն, ուրախութիւն, խաղաղութիւն եւ միաբանութիւն :

« Եւ ահա այս էր զոր Մինօս՝ Թագաւորաց ամենէն իմաստունն
ու բարեգոյնը՝ լաւ էր հասկըցեր : Կղզւոյն մէջ ի՞նչ զարմանալիք
որ տեսնէք՝ իւր օրինացը պտուղն են : Տղայոց տալու համար սահ-
մանած դաստիարակութիւնը՝ մարմինը առողջ եւ ուժով կընէ .
պզտիկուց զիրենք կվարժեցընեն պարզ, քիչով գոհ ըլլող եւ աշ-
խատասէր կենաց, վասնզի մտքերնին դրած են թէ ո՛ր եւ իցէ
հեշտութիւն մարդուս միտքն ու մարմինը կտկարացընէ . տղոց
ուրիշ բան չեն առաջարկեր՝ բայց միայն առաքինութեամբ անյաղ-
թելի ըլլալու եւ շատ փառք ստանալու հեշտութիւնը : Հոս քաջու-
թիւնը՝ միայն պատերազմի վտանգաց մէջ մահն արհամարհելուն

վրայ չեն դներ, հապա նաեւ ոտքի տակ առնել մեծափարթամ ֆոխուկներն եւ ամօթալի հեշտուկներն : Ապերախտուկն , կեղծաւորուկն եւ ագահուկն՝ երեք աստ զոր ուրիշ ազգեր անպատիժ կեողուն՝ Կրետէի մէջ իրենց պատիժն ունին :

« Իսկ պերճուկնն ու մեղկուկնը սանձահարելու հոս պէտք մը չկայ . վասնզի Կրետէի մէջ չճանչցուած բաներ են ասոնք : Հոս ամէն մարդ կաշխատի, եւ ոչ ոք հարստանալու ետեւէ կիյնայ . ամէն մարդ իւր աշխատանացը լիովի վարձք կհամարի այն քաղցր ու բարեկարգ կեանքը՝ յորում կվայելէ զխաղաղութիւն եւ առատակէս զամենայն կարեւոր պէտս կենաց : Արգելուած են հոս սուղ կահ կարասիք, փառաւոր հագուստներ, բազմախորտիկ խնջոյք եւ ոսկեզօծ պալատներ : Հագուստնին է նրբամեղ եւ աղուոր գունով բուրդ, բայց պարզ եւ չբանած : ձաշերնին անպաճոյճ է . գինի քիչ կխմեն հետը . գլխաւոր կերակուրնին է ազնիւ հաց, պտուղ՝ զոր ծառերը գրեթէ ինքնիրեն կուտան, եւ ոչխարներնուն կամը : Շատ շատ՝ քիչ մը հասարակ միս կուտեն առանց համեմի, իսկ բազմահոյլ անդէնոց ընտիրներն երկրագործութիւնը ծաղկեցընելու կպահեն : Տներնին մաքուր են, կոկիկ, զուարթ բայց անզարդ : Մեծագործ ֆարտարապետութիւնն հոս անծանօթ չէ, այլ աստուածոց մեհեաններուն միայն պահուած, եւ մարդիկ չեն համարձակիր անմահից նման բնակարան ունենալ : Կրետացւոց հարստութիւնքն են առողջութիւն, ոյժ, արիութիւն, խաղաղութիւն եւ միաբանութիւն ընտանեաց, ազատութիւն բոլոր քաղաքացւոց, հարկաւոր բաներուն առատութիւն, աւելորդներուն արհամարհութիւն, աշխատանքի վարժութիւն եւ սոսկումն յանգործութենէ, նախանձ առաքինութեան, հպատակութիւն օրինաց եւ երկիւղ յարդարադատ աստուածոց : »

« Հարցուցի իրեն թէ յորո՞ւմ կայացեալ է թագաւորին իշխանութիւնը : Պատասխանեց . թագաւորը ժողովրդեան վրայ ամէն բան կրնայ ընել, բայց օրէնքն ալ ամենայն բան իւր վրայ կարող է : Բարիք ընելու բացարձակ իշխանութիւն ունի, բայց չարիք գործելու համար ձեռուրները կապուած են : Օրէնքները՝ իւր ձեռքը կյանձնեն զժողովուրդն՝ իբրեւ պատուականագոյն քան զամենայն աւանդս, եւ այն պայմանաւ՝ որ հայր պիտի ըլլայ բոլոր

իւր հպատակացը : Կուզեն օրէնք՝ որ մէկ մարդ մը իւր իմաստութեամբն ու չափաւորութեամբը բազմութեան երջանկութեանը աշխատի . եւ ոչ թէ այն բազմութիւնը իրենց թշուառութեամբն ու վատ ծառայութեամբը մէկ մարդուն ամբարտաւանութիւնն ու զեղխութիւնը շողոքորոթելու աշխատին : Թագաւորն ուրիշներէն աւելի բան պիտի չունենայ՝ բաց այն բաներէն որ հարկաւոր են իւր բազմավիշտ պաշտօնը կատարելու, եւ կամ օրինաց պաշտպանը ժողովրդեան աչքին մեծարելի ընելու : Ուրիշ կողմանէ եւս պէտք է որ Թագաւորը ամենէն աւելի զգաստ ըլլայ, թշնամի զեղխութեան, ու վրան ամենեւին պերճութիւն ու գոռոզութիւն պիտի չերեւայ : Զէ թէ ուրիշներէն աւելի ինքը հարստութիւն ու հեշտութիւններ պիտի ունենայ, հապա աւելի խելք, աւելի առաքինութիւն ու աւելի փառք : Պէտք է որ դրսէն՝ պաշտպանն ըլլայ հայրենեաց՝ զօրաց բանակին գլուխ կենալով, եւ ներսէն ալ՝ դատաւոր ըլլայ ժողովրդեան՝ զինքն աւելի բարի, աւելի խելացի ու աւելի երջանիկ ընելու համար : Զէ թէ զինքն իրեն համար է որ աստուածները Թագաւոր են դրեր, հապա ժողովրդեան ծառայելու համար . իւր ամէն ժամանակը, հոգն ու սէրը իւր ժողովրդեանն է պարտական . եւ Թագաւորութեան այն ատեն է միայն արժանաւոր՝ երբ իզոյհ հասարակաց բարւոյն ինքզինքը կմոռնայ :

« Զէր ուզած Մինոս որ իրմէ ետեւ որդիքը յաջորդեն բայց եթէ այս պայմանաւ՝ որ իւր օրինացն համեմատ յանձն առնուն Թագաւորել : Ընտանիքէն աւելի իւր ժողովուրդը կսիրէր : Ահա այսպիսի իմաստութեամբ է որ այնչափ զօրացուց ու երջանիկ ըրաւ նա զիրեմէ . այս չափաւորութեամբն է որ անցուց բոլոր աշխարհակալաց փառքը, որ իրենց առանձնական մեծութեանը՝ այսինքն իրենց ունայնութեան կուզեն ծառայեցնել ժողովուրդները . մէկ խօսքով, իւր արդարութեամբն է որ արժանի եղեւ դժոխոց մէջ մեռելոց գերագոյն դատաւորն ըլլալ : »

« Մենտորի այս խօսակցութեանն ատեն կամաց կամաց կղզին հասանք : Հոն բազմահանձար Տետաղոսին շինած անուանի բաւիղը տեսանք, որ մեր եգիպտոս տեսած մեծ բաւղին նմանութիւն մըն էր : Երբ մեր կեցեր այս հետաքրքրական շէնքը կդիտէինք, տեսանք որ ժողովուրդը ծովեզերքը կկեցուէր, ու գունդագունդ

հոն մօտ տեղ մը կվազէր : Պատճառն հարցուցինք . եւ ահա նաւսիկրատ Կրետացոյն մեզ պատմածը :

« Իդոմենէս, Գեւկալիոնի որդին որ Մինովայ թողը, Յունաստանի մէկալ թագաւորաց հետ Տրոյոյ պաշարման էր գնացեր : Քաղաքին կործանմանէն ետեւ նաւ մտաւ Կրետէ դառնալու . բայց մըրիկն այնպէս սաստիկ էր՝ որ ղեկավարը եւ ամենայն նաւարկութեան հմուտ եղողները՝ անշուշտ կհամարէին իրենց կորուստը : Ամէնքը մահը աշուրնուն առջեւ կտեսնէին . ամէնքը ծովուն ան-

դունդները զիրենք կլլելու համար բացուած կկարծէին . ամէն մէկը կեցեր հոն իւր դժբաղդութեանը վրայ կուլար կողբար, որ եւ ոչ իսկ այն տխուր հանգստութիւնը պիտի ունենային՝ զոր Սաիւքսէն անցնող ստուերք՝ իրենց թաղումն ընդունենէն ետեւ կգըտնեն : Իդոմենէս՝ աշուրներն ու ձեռուրները երկինք վերցունելով, Պոսիդոնը կկանչէր յօգնութիւն . Աստուած հզօր, կաղաղակէր նա, դու՛ որ ալեաց իշխանութիւնն ունիս, լսէ՛ խեղճ թշուառի մը ձայնը . եթէ դու այս հողմոց կատաղութենէն զիս ազատես, ու Կրետէն տաս որ տեսնեմ, առաջին գլուխը՝ որ դիմացս ելլէ, քեզ զոհ կմատուցանեմ : »

« Անդիէն իւր որդին՝ հայրը տեսնելու փափաքով վառուած, կփռւեալ կահապարէր հօրը առջեւն ելլել ու իրեն գիրկն իյնալ. խեղճ տղայ, չէ՛ր գիտեր որ իւր կորստեան դիմացը կվագէր : Հայրը՝ մըրկէն ազատած՝ ցանկալի նաւահանգիստը կհասնէր, ու շնորհակալ կըլլար Պոսիդոնի որ իւր ուխտն ընդունեցաւ : Բայց շուտով հասկըցաւ թէ այն ուխտը ո՛րչափ ծանր պիտի նստեր իրեն : Գլխուն գալու աղետից նախազգացուածին մը՝ իւր վտանգաւոր ուխտին վրայ սաստիկ մէկ ցաւ մը կազդէր սրտին . իրեններուն քով հասնելու կվախնար . եւ խիթայր տեսնելու զայն՝ որ

աշխարհիս վրայ ամենէն աւելի սիրելի էր իրեն : Բայց անգուժն նեմեսիս, այն անողորմ աստուածն՝ որ զմարդիկ պատժելու կհսկէ, եւ մանաւանդ՝ հպարտ եւագաւորները, մահաիմաստը ու աներեւոյթ ձեռքով մը յառաջ կվարէր զիդոմենէս : Հասաւ նա, ու հագիւ սիրտ կընէր աչքը վեր վերցունելու : Տեսաւ զորդին, ու սոսկացած ետ ետ քաշուեցաւ : Փո՛ւճ տեղ աշուճները կփնտռեն որ ուրիշ մէկ գլուխ մը տեսնեն՝ ոչ այնչափ սիրելի, զոր կարող ըլլայ մատուցանել իզոյն :

« Իսկ որդին հօրը վիզն ընկած կալլուի եւ կզարմանայ կապշի որ ինչո՛ւ հայրն իւր սիրոյն փոխարէն սէր չցուցըներ . եւ աշուրներէն թափած արցունքը տեսնելով, Հա՛յր իմ, կկանչէր, ինչո՞ւ համար այսպէս տրտում ես : Ի՞նչ, կցաւի՞ս իմ երկարատեւ պանդխտութենէդ ետեւ ինքզինքդ թագաւորութեանդ մէջ կտեսնես եւ որդեկիդ ցնծութիւնը կըլլաս : Ի՞նչ ըրի . աշուրներդ կդարձընես որ զիս չտեսնե՞ս : Հայրը սրտին ցաւէն բերան չէր բանար : Բայց վերջապէս խորին հառաչանքներէն ետքը, Ո՛վ Պոսիդոն, կանչեց, ի՞նչ ուխտ էր որ ըրի քեզ . որպիսի՞ գնով փրկեցիր զիս նաւակոծութենէ . մատնէ՛ զիս ալեաց եւ ժայռից որ զիս ջախջախելով իմ տխուր կեանքս պիտի վերջացընէին, եւ թող որ իմ որդիս ապրի : Ո՛վ անգուժ աստուած, ահա քեզ արիւնս . ա՛ռ եւ իրենին խնայէ : Այս ըսաւ եւ թուրը քաշեց որ ինքզինքը զարնէ, բայց քովինները ձեռքը բռնեցին :

« Սովորոնիմոս ծերունին՝ աստուածոց կամացը թարգման, իրեն հասկըցուց որ կրնար Պոսիդոնը գոհ ընել առանց որդին մեռցընելու : Ուխտդ անխոյժ եմ է, կըսէր, չե՛ն ուզեր աստուածք անգլուխութեամբ պատուիլ : Զգուշացիր, չըլլայ թէ երդմանդ մեղքին վրայ բնութեան օրինացը դէմ գործելու յանցանքն ալ աւելցունես : Նուիրէ Պոսիդոնին հարիւր ձիւնափայլ զուարակ, անոնց արիւնք աստուածոյն ծաղկով պսակած բազնին չորս դին վազցուր, եւ իպատիւ նորա անոյշ խնկեր ծխէ : »

« Իդոմենէս գլուխը վար կախած առանց ձայն հանելու մտիկ կընէր . աշուրներուն մէջ կատաղութիւնը կբորբոքէր . իւր դեղնած ու մահատիպէ երեսին գոյնը շուտ շուտ կփոփոխուէր, եւ անդամները կդողդողային : Բայց որդին իրեն կըսէր . Ահաւասիկ կեցեր եմ, հա՛յր . պատրաստ է որդիդ մեռնելու, որպէսզի հաշտեցընէ զաստուած . անոր բարկութիւնը վրադ մի՛ ձգեր : Սիրով կըմեռնիմ, որովհետեւ մահուամբս զքեզ մահուընէ պիտի ազատեմ : Զա՛րկ, հայր իմ, զարկ . մի՛ վախնար որ յիս անարժան որդի մը գտնես՝ որ մեռնելէն վախնայ :

« Իդոմենէս ինքզինքը կորսնցուցած, եւ կարծես դժոխքի Կատարիներէն դիւսհարած՝ քովի կեցողներն յանկարծակի բերելով, կզարնէ սուրը որդւոյն սրտին մէջ կխոթէ, եւ ծխաշունչ արիւնա-

Թաթաւ դուրս քաշելով զայն՝ երբ իւր սիրտն ալ կուզէր զարնել, քովը եղողները նորէն վրայ հասան զինքը բռնեցին :

« Ընկաւ տղան ու իւր արեանը մէջ Թաւալեցաւ . աչուներուն վրայ մահուան ստուերները պատեցին . կէս մը կըացուէին , բայց հազիւ Թէ լոյսը կ'գտնեն՝ չկարենալով անոր դիմանալ նորէն կ'գոցուին : Ինչպէս դաշտին մէջ կեցած աղուոր շուշան մը , Թէ որ սայրասուր խոփով արմատէն զարնուի կտորուի՝ կտկարանայ կիչնայ . եւ Թէպէտ դեռ կորսնցուցած ալ չըլլայ այն ձիւնափայլ Ֆերմը-կուծիւնը , այն աչք առնող պայծառութիւնը , բայց ա՛լ գետնէն սնունդ չառնուր եւ կեանքը մարած գացած է , այսպէս նաեւ Իդոմենեայ որդին մատաղատունկ ու փափուկ ծաղկի մը պէս իւր դեռաբոյս հասակին մէջ հնձուեցաւ անգթաբար :

« Հայրը՝ սրտին սաստիկ ցաւէն անզգայ դարձած՝ ոչ ո՛րը ըլլալը գիտէ , ոչ ի՛նչ ընելն եւ ոչ ի՛նչ ընելիքը . դողալով դանդաճելով դէպ իքաղաքը կերթայ իւր որդին հարցընելով :

« Իսկ ժողովրդեան սիրտը տղուն վրայ կ'իշխըշայ , եւ հօրը անողորմ որդեսպանութեանը վրայ սոսկալով՝ կաղաղակէ Թէ արդարադատ դիւք զինքը դժոխքի Կատաղիներուն մատնեցին : Բարկութիւնը զիրենք կ'զինուորէ , գաւազան եւ քար առին ձեռքերնին , եւ գժտութիւնը ամենուն սրտին մէջ մահացու Թոյն մը շնչեց : Կրետացիք , այն իմաստուն Կրետացիք կմոռնան իմաստութիւնը՝ զոր այնչափ սիրեր էին , եւ իմաստնոյն Մինովայ Թոռը կմերժեն : Իսկ Իդոմենեայ բարեկամները զանիկա ազատելու ուրիշ ճար մը չգտնելով՝ առին զինքը նաւ մը տարին , մտան , եւ իրենքզիրենք ալեաց մատնելով փախան : Իդոմենեսին խելքը գլուխը գալով շնորհակալ եղաւ անոնց որ զինքը հանեցին այնպիսի երկրէ մը՝ զոր որդւոյն արեամբն ողողեց , եւ ուր ա՛լ չէր կրնար բնակիլ : Քամիներն առին զիրենք Եսպերիա ձգեցին , եւ հոն Սաղենտեանց երկիրը նոր Թագաւորութիւն մը հիմնելու ետեւէ են :

« Իսկ Կրետացիք՝ զիրենք կառավարելու համար Թագաւոր մը չունենալով՝ խորհուրդ ըրին որ ուրիշ մէկն ընտրեն որ իրենց օրէնքներն անեղծ պահպանէ : եւ այս ընտրութեանս համար այսպիսի ճամբայ մը բռնեցին : Բոլոր հարիւր քաղաքաց իշխանները հոս եկան ժողովեցան : Նախ զոհեր մատուցին , եւ քովի երկիրներէն

բոլոր անուանի իմաստունները կանչուեցան, որպէսզի արժանի երեւցողներուն կառավարութեան ունեցած յարմարութիւնը քննեն : Հասարակաց խաղեր պատրաստուեցան, ուր ընտրուելու ետեւէ եղողները պիտի կռուին, եւ ո՛վ որ խելքովն ու քաջութեամբը ամենուն յաղթէ՝ անոր մրցանակ պիտի տրուի Թագաւորութիւնը : Վասնզի այնպիսի Թագաւոր մը կուզեն՝ որուն մարմինը զօրաւոր եւ ճարտար ըլլայ, եւ հոգին իմաստութեամբ եւ առաքինութեամբ զարդարուած : Օտարաց ալ բաց է ասպարէզ :

Այս զարմանալի պատմութիւնն ընելէն յետոյ՝ աւելցուց Նաւսիկրատ . փութացէք ուրեմն եկէք մեր ժողովը, ո՛վ օտարականք . ուրիշներուն հետ դուք ալ կռուի ելէք, եւ թէ որ աստուածք յաղթութիւնը ձեզմէ մէկուն տան, Թագաւորութիւնը իւրն է : Ետեւէն գնացինք՝ ոչ եթէ յաղթելու փափաք մը ունենալով, այլ ասանկ կարգէ դուրս բան մը տեսնելու հետաքրքրութեամբ :

« Տեսակ մը ընդարձակ կրկէս հասանք, որուն չորս կողմը անտառով պատած էր . մէջտեղը մրցողաց համար ասպարէզ պատրաստուած, եւ անոր բոլորտիքը դալարագեղ շրջատեսարան մը շինուած, որուն վրայ անթիւ անհամար ժողովուրդ շարուած կնստէր : Մեր հոն հասնելուն՝ զմեզ պատուով ընդունեցան, վասնզի աշխարհիս երեսը Կրետացւոց պէս օտարասէր եւ հիւրընկալութեան փոյթ տանող ազգ մը չկայ : Նստեցուցին զմեզ, եւ կռուի հրաւիրեցին : Մենտոր իւր տարիքին համար հրաժարեցաւ, եւ Ազայէլ՝ տկար առողջութեանը :

« Երիտասարդութիւնս ու կորովս յինէ ամէն պատճառանք կլերցընէին . սա՛կայն եւ այնպէս Մենտորին վրայ աչքս դարձուցի որպէսզի իւր միտքն հասկընամ, եւ տեսայ որ կուզէր որ պատերազմիմ, ուստի եւ հրաւէրն ընդունեցայ : Զգեստներս հանեցի . Թող տուի որ բոլոր մարմինս անոյշ եւ փայլուն իւր մը վազցընելով օծեն, եւ մտայ մրցողաց մէջ խառնուեցայ : Չորս կողմէն ձայն ելաւ թէ Ահա մըլիսեւսի որդին եկեր է, որ ջանայ մրցանակն առնուլ . եւ տղայութեանս ժամանակ իծակէ եկող Կրետացւոց շատը՝ զիս ճանչցան :

Առաջին կռիւր ըմբշամարտութիւնն եղաւ : Երեսունըմինգ տարեկան Հռոդացի մը բոլոր իրեն դէմ ելլելու համարձակողներուն

յաղթեց : Դեռ երիտասարդութեան ոյժը բոլորովին վրան էր .
 Թեւերը ջլապինդ եւ հաստ, եւ Թեւեւ շարժում մը ընելուն պէս
 բոլոր ջղերը դուրս կցատքէին . Ֆապուկ էր միանգամայն եւ զօ-
 րաւոր : Ինձ յաղթեւն իրեն արժանի չհամարեցաւ . եւ կարեկցու-
 Թեամբ մը մատողաշ հասակիս վրայ նայելով՝ ուզեց ետ քաշուիլ .
 բայց ես գնացի առջեւն ելայ : Շուտ մը իրարու պլլուեցանք, եւ

անանկ ուժով մը մէկգմէկ սխմեցինք՝ որ շունչերնիս հատաւ : Ուս
 ուսի տուած, ոտք ոտքի, բոլոր ջղերնիս ուժգնապիւրկ, եւ Թեւեր-
 նիս օծի պէս իրարու պլլուած կջանայինք Թշնամւոյն ոտքը գետնէն
 կտրել : Երբեմն զիս աջ կողմէն հրելով՝ կնայէր որ յանկարծակիի
 զիս բերէ, եւ երբեմն կջանար ձախ կողմը զիս ծռել : Երբ ինքն
 այսպէս կաշխատէր, յանկարծակի զինքն այնպէս սաստիկ մը
 հրեցի՝ որ մէջքը Թուլնալով գետին գլորեցաւ, ես ալ վրան : Անօ-
 գուտ տեղ կջանար զիս վար ձգել . զինքն անշարժ իմ տակս կե-
 ցուցի : Բոլոր ժողովուրդը կաղաղակէր . Յաղթե՛ց Ողիսեւսի որդին :
 Այն ատեն ամօթապարտ Հռոդացւոյն ձեռք տուի վերուցի :

« Անկէց դժուար եղաւ կռիւմարտութիւնը : Սամոսացի հարուստ մարդու մը որդին այս կռուին մէջ անանկ մեծ համբաւ մըն էր ստացած՝ որ մէկը չհամարձակեցաւ դիմացն ելլել. ես միայն յաղթութեան յուսով առջեւն անցայ : Նախ գլխոյս, եւ յետոյ կուրծքիս այնպիսի կռուիներ տուաւ՝ որ բերնէս արիւն ժայթքեցուց եւ աչուրներուս վրայ թանձր մէգ մը պատեց : Ծնկուրներս սկսան դողդողալ. իսկ ինքը զիս այնպէս մը նեղը խոթեց՝ որ ա՛լ չէի կըրնար շունչ առնուլ. բայց Մենտորին ձայնը զիս զօրացուց, որ կկանչէր . « Որդի՛դ Ողիսեայ, պիտի յաղթուի՛ս » : Կատաղութիւնը նորոյժ մը տուաւ ինձ եւ փախայ այն հարուածներուն շտտերէն՝ որոց տակ պէտք էր որ ընկնէի : Եւ երբ Սամոսացին՝ հարուածը սլարաւ ելլելով՝ թեւն ընդունայն տեղ կձօնեցընէր, մէկէն այն ծռա՞ղ դրքին մէջ վրան հասայ . երկամազէն ձեռքս վեր վերուցի որ աւելի ուժով մը գլխուն իջեցընեմ. ուզեց նա ետ քաշուիլ, բայց հաւասարակշռութիւնը կորսնցուց, ուստի վրան ընկայ ու զինքը գետինը փրցի : Շուտով մը ձեռք տուի որ զինքը վեր վերցընեմ. բայց ինքնիքեն ոտը ելաւ վրան գլուխը փոշուով եւ արեամբ ծածկուած, եւ սաստիկ ամօթէն նորէն մէյմ՝ալ կռուելու սիրտ չըրաւ :

« Շուտ մը կառարշաւներն սկսան, եւ կառքերը վիճակաւ կբաժնուէին : Իմինս անիւներուն թեթեւութեանն ու ձիերուն ուժին կողմանէ ամենէն խեղճն էր : Սրացանք, եւ մէկէն ամպածեւ փոշի մը ելաւ երկինքը ծածկեց : Իսկզբան թողուցի որ մէկալնոնք զիս անցնին : Կրանտոր Լակեդեմոնացի երիտասարդը նախ զամէնքն ալ ետ ձգեց . Պողիկլէտ անունով Կրետացին ալ անոր քովէն կերթար : Հիպպոմաք Իդոմենեսին ազգականը՝ որ եւ անոր յաջորդել կբաղձար, ձիերուն սանձը թողուցած՝ որ սաստիկ քրտինք թափելով ծովս կարծրկէին, բոլոր մարմնովը անոնց ծփծփուն բաշերուն վրայ էր ինկեր, իսկ կառքին անիւներուն շարժումը այնպէս արագ էր, որ արծուոյ օդասլաց թեւերուն պէս անշարժ կերեւային : Իմ ձիերս խրախոյս առին եւ հետզհետէ վառուելով՝ ինձմէ շատ հեռու թողուցի բոլոր զանոնք որ արձակարանէն այնչափ եռանդեամբ էին ելեր : Իդոմենեայ ազգականն Հիպպոմաք ձիերը սաստիկ քշելուն՝ անոնց ամենէն ուժովը տապալեցաւ ընկաւ, ու տիրոջը թագաւորելու յոյսն օդը հանեց :

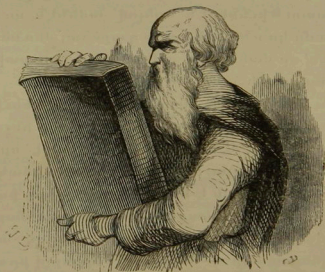
« Պողիկլէտ ձիերուն վրայ սաստիկ ծռելովը՝ կառքին ցնցուած ժամանակը չկրցաւ ինքզինքը բռնել եւ ընկաւ. սանձը ձեռքէն պրծաւ, եւ աղե՛կ որ մահուընէ ազատեցաւ: Իսկ Կրանտոր բարկացայտ աջօք տեսնելով որ ես այնչափ իրեն մօտ եմ հասեր՝ ընթացքը շուտցուց. երբեմն աստուածներն իրեն օգնութեան կկանչէր հարուստ ընծաներ անոնց ուխտելով, եւ երբեմն իրեն ձիերուն խրախոյս կուտար: Կվախնար որ չըլլայ թէ իրեն ու նպատակին մէջտեղն ես կտրեմ, վասնզի դեռ ձիերուս ոյժը տեղն ըլլալով կըրնայի զինքն անցնիլ: Այլ իրեն ուրիշ ճար չէր մնացեր՝ բայց եթէ դիմացի անցքս գոցել, յոր եւ յաջողելու համար՝ յանձն առաւ նպատակին զարնուելով խորտակուելու վտանգը. եւ իրաւցընէ իսկ անիւներէն մէկը կտոր կտոր եղաւ: Փութացի այն ատեն շրջան ըրի, որպէսզի ինձ արգելք չըլլայ, եւ քիչ մը վերջը զիս ասպարիզին ծայրը տեսաւ: Դարձեալ միւսանգամ կաղաղակէր ժողովուրդը. Յաղթե՛ց միւսեւսի որդին. աստուածք մեզ թագաւոր զնա կսահմանեն:

« Յայնժամ Կրետացուց անուանիններն եւ իմաստունները առին զմեզ հին ու դիցանուէր անտառ մը տարին՝ պիղծ մարդոց տեսութենէն հեռի, ուր ծերունիք՝ զորս Մինօս դատաւոր ժողովրդեան եւ պահապան օրինաց էր կարգեր, առին ժողովեցին զմեզ: Խաղերուն մէջ կռուողներն էինք մեք, եւ մեզմէ զատ մարդ ներս չառին: Բացին իմաստունք Մինօսի օրինաց գիրքը: Ամչնալով ու ակնածութեամբ մը այս ծերունեաց կմօտենայի՝ զորս տարիքնին պատկառելի կընէր առանց մտքերնուն կորովը պակսեցընելու: Կարգաւ շարուած նստած էին, եւ տեղերնէն չէին շարժիր. մազերնին ֆիփֆերմակ, ոմանցն ալ բոլորովին թափած: Իրենց ծանր դէմքերուն վրայ քաղցր եւ զգօն իմաստութիւն մը կփայլէր. խօսելու չէին փութար եւ առանց մտածելու բան չէին ըսեր: Տարբեր կարծիք ունեցած ժամանակնին երկու կողմէն ալ այնպէս չափաւորութեամբ իրենց մտածմունքը կպաշտպանէին՝ որ կարծես թէ իրարու մոքէն էին: Անցած գացած բաներուն երկար ատենուան փորձառութեամբն եւ վարժութեամբը՝ ամէն բանի խելք կհասցընէին. բայց իրենց իմացութիւնը աւելի կատարեւագործողը՝ խենդ կիրքերէ եւ յերիտասարդական հնձոյից ազատ եղած մտքերնուն

հանդարտութիւնն էր : Միայն իմաստութիւնը անոնց վրայ կներգործէր. եւ իրենց յարատեւ առաքինութեան պտուղն այն էր՝ որ կրքերնին այնպէս լաւ էին նուաճեր որ բանին թելադրութեանն անսալու անոյշ եւ ազնուական հեշտութիւնը անաշխատ կճաշակէին : Վրանին զարմանալով կենացս կարճենալը կփափագէի, որպէսզի մէկէնիմէկ այնպիսի պատուական ծերութեան մը հասնիմ: Թշուառ կհամարէի զմանկութիւնը՝ իւր բուռն կրիցն ու այսպիսի լուսաւորեալ եւ զգոնաժիտ առաքինութենէ հեռի ըլլալուն համար :

« Այս ծերունեաց երիցագոյնը Մինոսայ օրինաց մեծ գիրքը բացաւ, որ սովորաբար անոյշ խնկերով լեցուն ոսկի տապանակի մը

մէջ կպահուէր : Բոլոր ծերունիք մեծարանօք համբուրեցին զայն. վասնզի կրսեն թէ յետ աստուածոց՝ յորոց ամենայն բարի օրէնք կիջնան, մարդկանց համար այն օրինաց պէս սրբազան բան չկըրնար ըլլալ, որ զիրենք առաքինի՝ իմաստուն եւ երջանիկ ընելու համար դրուած են. եւ անոնք որ ժողովուրդները կառավարելու համար ձեռքերնին ունին օրէնք, պարտական են նաեւ իրենքզիրենք նոյն օրինօք կառավարելու. վասնզի օրէնքն է որ պիտի թա-

գաւորէ, եւ ոչ եթէ մարդ: Այս էր այն իմաստնոց խօսակցութիւնը. Յետոյ նախագահը երեք խնդիր առաջարկեց որ Մինոսայ առած իցն համեմատ պիտի լուծէին:

« Առաջին խնդիրն էր գիտնալ թէ մարդկանց մէջ ո՞վ է ամենէն ազատը: Ոմանք ըսին թէ այն թագաւորն է որ ժողովրդեանը վրայ բացարձակ իշխանութիւն ունի եւ բոլոր թշնամեացը յաղթած է: Ուրիշները պնդեցին թէ այն հարուստ մարդն է որ կրնայ ամէն փափաքը լեցընել: Այլք ըսին թէ այն մարդն է՝ որ չամուսնանար, եւ բոլոր կենացը մէջ երկրէ երկիր կատըտի, առանց ազգի մը օրինացն հպատակելու: Եւ ոմանք կարծեցին թէ այն բարբարոս մարդն է որ անտառաց մէջ ըրած որսովը կապրի ամէն տեսակ քաղաքական իշխանութենէ ու կարօտութենէ ազատ: Ուրիշներն ալ դեռ նոր գերութենէ ազատած մարդն է ըսին, վասնզի ծառայութեան խստութիւններէն ելլելով՝ ամենէն աւելի ազատութեան անոյշ համը կառնու: Եւ այլք դարձեալ մեռնելու վրայ եղող մարդն է կըսէին՝ որ մահուամբ ամէն բանէ կազատի, եւ մարդիկ վրան բնաւ իշխանութիւն մը չեն կրնար ունենալ:

« Երբ խօսելու կարգն ինձ եկաւ, առանց ամենեւին տարակուսելու պատասխան տուի, վասնզի միտքս էր զոր ինչ Մենտոր շատ անգամ ինձ կըսէր: Ամենէն ազատ մարդն այն է՝ որ նաեւ գերութեան մէջ կրնայ ազատ ըլլալ: Ո՛ր երկիր եւ ո՛ր վիճակ ալ որ մարդու գտնուի՝ ազատ է, բաւական է թէ երկիւղած ըլլայ իդից եւ անոնցմէ միայն վախնայ: Մէկ խօսքով, բուն ազատ մարդն այն է որ ամէն տեսակ վախէ ու փափաքէ ազատ ըլլալով՝ աստուածոց եւ բանին միայն կհպատակի:— Մերունիք ժպտելով իրարու կնայէին, եւ կզարմանային որ իմ պատասխանս ալ ամենեւին նման էր Մինոսայ ըսածին:

« Յետոյ երկրորդ խնդիր մը առաջարկեցաւ թէ ո՞վ է ամենէն թշուառ մարդը: Իւրաքանչիւր որ մտքին եկածը կգրուցէր: Թշուառ այն մարդն է՝ կըսէր մէկը, որ ոչ ստացուածք ունի, ոչ առողջութիւն եւ ոչ պատիւ: Ուրիշ մը, Այն մարդն է՝ կըսէր, որ բնաւ բարեկամ մը չունի: Ուրիշներն ալ կհաստատէին՝ թէ Այն մարդն է՝ որուն որդիքը ապերախտ են ու իրեն անարժան: Լեսբոս կղզիէն իմաստուն մըն ալ ելաւ ըսաւ. Ամենէն թշուառ այն մարդն է՝ որ

խնդիրները թշուառ կհամարի. վասնզի թշուառութիւնը ոչ այնչափ մեր բաշած բաներէն կկախուի՝ որչափ մեր անոնց համբերել չուզենալէն, որով մարդս իւր թշուառութիւնը կաւելցնէ :

« Այս խօսքին վրայ ժողովուրդը ծայր բարձրացուց ծափ զարկաւ, եւ ամէնքը կկարծէին որ Լեւբացին այս խնդրոյս մրցանակը պիտի առնու : Բայց իմ կարծիքս ալ հարցուցին, եւ ես Մենտրէն սովորածիս պէս պատասխանեցի թէ Ամենէն թշուառ մարդն այն թագաւոր է՝ որ ուրիշները թշուառացնելով կկարծէ երջանիկ ըլլալ. այնպիսին կուրուծեամբը կրկին թշուառ է. իւր թշուառութիւնը չճանչնալուն՝ չկրնար անոր դարման ընել, մանաւանդ որ կվախնայ ալ զայն ճանչնալէն : Ճշմարտութիւնը չկրնար մարդելուզաց բազմութիւնը պատուելով մինչեւ իրեն հասնիլ : Կիրքերը վրան կբռնանան. իւր պարտքն ի՞նչ է չգիտեր. ոչ երբէք բարիք ընելու զուարճութեան համն առած է, եւ ոչ երբէք անխառն առաքինութեան զմայլունքն զգացած ունի : Թշուառ է եւ արժանի իսկ է ըլլալու. իւր թշուառութիւնն օրէ օր կաւելնայ. իկորուստ իւր կդիմէ, եւ աստուածք կպատրաստուին զինքն անվախճան պատուհասի մատնել : — Բոլոր ատեանը խոստովանեցաւ թէ իմաստուն Լեւբացւոյն յաղթեցի, եւ ծերունիք վկայեցին որ Ֆիշդ Մինովայ ըսածին համեմատ խօսեցայ :

« Իբրեւ երրորդ խնդիր առաջարկեցին թէ Ո՞ր թագաւորն աւելի մեծարելի է, աշխարհակալ ու պատերազմներու մէջ մշտայա՞ղթը. թէ այն՝ որ պատերազմի մէջ վարժ չէ, բայց խաղաղութեամբ եւ իմաստութեամբ իւր ժողովուրդը կկառավարէ : Շատերն ըսին թէ Պատերազմներու մէջ անյաղթելի թագաւորը նախամեծար ընտրելի է. եւ վրայ կբերէին թէ Խոնչ բանի կուգայ թագաւոր մը որ խաղաղութեան ժամանակ գիտէ լաւ կառավարել՝ երբ պատերազմէն իւր երկիրը չգիտեր պաշտպանել : Թշնամիք կյաղթեն իրեն եւ ժողովուրդը գերի կընեն : Ուրիշները ընդհակառակն՝ խաղաղասէր թագաւորը լաւագոյն կհամարէին, վասնզի պատերազմէն վախնալով՝ անկեց կզգուշանայ : Իսկ այլք կըսէին թէ աշխարհակալ թագաւոր մը իւր փառացը հետ կջանայ ժողովրդեանը փառքն ալ աւելցնել, եւ իւր հպատակներն ուրիշ ազգաց վրայ տէր կընէ, ուր խաղաղասէր թագաւոր մը զանոնք ամօթալից վատութեան

մէջ կապիէ : Իմ կարծիքս ալ ուզեցին իմանալ, ես ալ այս պատասխանը տուի :

« Թագաւոր մը որ խաղաղութեան կամ պատերազմի ժամանակ միայն գիտէ կառավարել, եւ այս երկու վիճակին մէջ եւս իւր ժողովուրդը կառավարելու կարող չէ՝ այնպիսին կէս մը Թագաւոր է : Բայց Թէ որ պատերազմ գիտցող Թագաւորը՝ կրողատէք իմաստուն Թագաւորի մը հետ, որ առանց պատերազմ գիտնալու կարող է իպահանջել հարկին իւր զօրավարաց ձեռօքը զայն իգլուխ հանել, առջինէն աւելի վեր կոչեմ ես զայնպիսին : Թագաւոր մը որուն խելքը միտքը պատերազմ ընել է, կուզէ միշտ որ իշխանութիւնն ու փառքը պատերազմաւ տարածէ. բայց անով իւր ժողովուրդը կկործանէ : Խնչ օգուտ ժողովրդեան մը՝ որ Թագաւորն ուրիշ ազգեր նուաճէ, երբ ինքն անոր իշխանութեանը տակ թշուառ է : Թող որ երկար պատերազմները՝ ետեւէնէն միշտ տեսակ տեսակ չարիքներ կծգեն. եւ այն շփոթութեան մէջ նոյն իսկ յաղթականներն ալ կաւրուին կերթան : Տեսէք Թէ ո՛րչափ ծանր նստաւ Յունաստանի Տրոյոյ վրայ յաղթանակելը. տաք տարիէն աւելի իւր Թագաւորներէն զրկուեցաւ : Պատերազմով ամէն բան բռնկած ատենը, օրէնք՝ մշակութիւն եւ արուեստք կմարին կիյնան. եւ լաւագոյն Թագաւորներն անգամ պատերազմ ունեցած ժամանակին կբռնադատին ամենէն մեծ չարիքն ընել, որ է ապերասան համարձակութեան աչք գոցել, եւ չարերն իրենց գործին ծառայեցընել : Ո՛րչափ չարագործներ կան որ խաղաղութեան ատեն կպատժուին, բայց պատերազմի խառնակութեանց մէջ իրենց յանդգնութեանը համար հարկ կըլլայ վարձատրել : Փառքով գինովցած աշխարհակալ մը՝ յաղթուած ազգաց հետ իւր յաղթական ազգն ալ ոչ ինչ ընդհատ կկործանէ : Թագաւոր մը որ խաղաղութեան հարկաւոր եղած բարեմասնութիւնները չունի՝ չկրնար ժողովրդեանը վայելել տալ պատերազմին յաղթութեան պտուղը. եւ այն մարդուն կնամանի որ իւր արտը դրացւոյն ձեռքէն պաշտպանեմ ըսելով՝ անորն ալ յափշտակէ, բայց ոչ հերկել գիտնայ եւ ոչ սերմանել որ կարենայ հունձք ժողովել : Այնպիսին կարծես Թէ աշխարհս կործանելու աւարելու եւ ապականելու միայն եկած է, եւ ոչ Թէ իմաստուն կառավարութեամբ ժողովուրդ մը երջանիկ ընելու :

« Գանք հիմա խաղաղասէր Թագաւորին : Իրաւ մեծամեծ աշխարհակալութիւններն ընելու կարող չէ, այսինքն յանիրաւի ուրիշ ժողովուրդներն նուաճել ուզելով իւր ժողովրդեան երջանկութիւնը խռովելու համար ծնած չէ, բայց թէ որ իրաւեցնէ կարող է խաղաղութեան ժամանակ կառավարելու, թշնամեացը դէմ ժողովուրդը ապափովելու համար ալ պէտք եղած յատկութիւններն ունի : Եւ տեսէք ի՞նչպէս. իւր դրացեացը հետ արդար է նա, չափաւոր եւ բարեհամբոյր. անոնց դէմ ամենեւին անանկ բան մը չընեն որ կարենայ իւր խաղաղութիւնը վրդովել. դաշնացը հաւատարիմ է. նիզակակիցքը զինքը կսիրեն. իրմէ ամենեւին չեն վախնար, եւ վրան բսլորովին վստահ են : Թէ որ անխաղաղասէր, ամբարտաւան ու փառասէր դրացի մը ունի, բոլոր միւս դրացի Թագաւորներն այս անխաղաղասէր դրացիէն վախնալով, եւ խաղաղասէր բարի Թագաւորին վրայ ամենեւին նախանձ մը չունենալով՝ հետը կմիանան, որպէսզի չըլլայ թէ ոտքի տակ երթայ : Արդարասիրութեամբը, հաւատարմութեամբն ու չափաւորութեամբը՝ բոլոր իւր չորս կողմն եղող տէրութեանց իրաւարարը կըլլայ : Եւ մինչ կռուասէր Թագաւոր մը բոլոր միւս Թագաւորաց ատելի եւ իրեն դէմ՝ նիզակակցութեանը նշաւակ է անդադար, միւսը իբրեւ հայր եւ խնամակալ Թագաւորաց կփառաւորուի : Այս ըսածներս՝ արտաքին օգուտներն են :

« Իսկ ներքիններն ա՛լ աւելի հաստատուն օգուտներ են : Որովհետեւ խաղաղութեան ժամանակ լաւ կկառավարէ ըսինք՝ յայտնի է ապա թէ խելացի օրէնքներով կընէ կառավարութիւնը : Գուրս կմերժէ պերճութիւնը, զեղխութիւնն եւ այն ամենայն արուեստները որ զախտս կանուցանեն, եւ անոնց տեղ կծաղկեցնէ այն արուեստներն որ մարդուս կենաց հարկաւոր պիտոյիցն համար օգտակար են. ժողովուրդը ամէն բանէ աւելի երկրագործութեան կգրադեցնէ, որով եւ առատապէս իրենց հարկաւոր պիտոյքը կունենան, եւ աշխատասէր, անպաճոյճ եւ սակաւապէտ կենաց վարժելով եւ իրենց պարենիկը արտերուն մշակութեամբը դիւրաւ գտնելով՝ կաճին ու կբազմանան : Ահա այն Թագաւորութեան մէջ անհամար ժողովուրդ մը՝ որ միանգամայն քաջառողջ է, զօրաւոր, կորովի, հեշտութեամբ չթոյլցած, առաքինութեամբ կրթուած,

վատ ու փափկասուն կենաց հրապոյրներուն ետեւէ չէ, որ գիտէ արհամարհել զմահ, որ աւելի կընտրէ մեռնիլ քան թէ կորսնցընել այն ազատութիւնը զոր կ'վայելէ իմաստուն թագաւորի մը իշխանութեան տակ, որ իրմէ աւելի կ'ուզէ որ Բանը թագաւորէ: Երբ սահմանակից աշխարհակալ մը այս ժողովրդեան վրայ յարձակի՝ թերեւս զինքը բաւական վարժ չգտնար բանակ կազմելու, ճակատ յարդարելու եւ քաղաքներ սլաշարելու համար մեքենաներ կանգնեցընելու. բայց իւր բազմութեամբը, քաջութեամբ, չարքաշութեամբ, աղքատութեան ունեցած վարժութեամբ, մրցմանց մէջ ունեցած կորովութեամբն ու դժբաղդութեանց մէջ աննկուն մնացած առաքինութեամբը՝ անյաղթելի կգտնէ: Թող որ, եթէ թագաւորը անձամբ իւր զօրացը գլուխն անցնելու բաւական հմտութիւն չունի՝ կարող մարդիկ անոնց վրայ զօրավար կ'ընէ, եւ առանց իւր իշխանութիւնը կորսնցունելու գիտէ զանոնք իրեն ծառայեցընել: Նիզակակիցներն իրեն օգնութեան կ'հասնին. եւ հպատակներն աւելի կ'ուզեն մեռնիլ քան թէ ուրիշ խիստ ու անիրաւ թագաւորի մը իշխանութեան տակ մտնել. աստուածներն ալ իրեն համար կ'պատերազմին: Տեսէք թէ մեծամեծ վտանգաց մէջ անգամ ո՛րչափ նպաստներ կ'ունենայ:

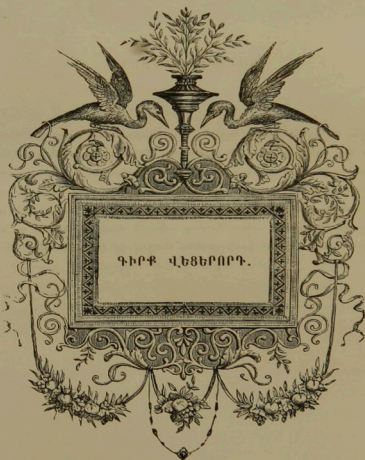
«Ապա ուրեմն կ'վերջացընեմ ըսելով թէ խաղաղասէր թագաւոր որ անհմուտ է պատերազմի՝ շատ անկատար թագաւոր է, որովհետեւ իւր մեծագոյն պաշտօններէն մէկը չկրնար կատարել՝ որ է թշնամեացը յաղթել. բայց եւ կ'աւելցընեմ թէ անհամեմատ առաւելութեամբ վեր է աշխարհակալ թագաւորէն՝ որ խաղաղութեան ժամանակ հարկաւոր եղած կատարելութիւնները չունի, եւ պատերազմի միայն յարմարութիւն ունի:

«Տեսայ որ ժողովոյն մէջ շատերը չհաւանեցան ըսածիս, վասնզի մարդկանց մեծագոյն մասը պայծառափայլ բաներէ շլանալով՝ որպիսիք են յաղթութիւնք եւ աշխարհակալութիւնք, զանոնք նախամեծար կ'համարին քան զայն ամենայն որ անպաճոյճն է, անդորրաւէտ եւ հաստատուն, ինչպէս են խաղաղութիւն եւ բարեկարգ տեսչութիւն ժողովրդոց: Բայց բոլոր ծերերը վկայեցին թէ Մինօսի պէս խօսեցայ:

«Մէջերնէն աւելի պատուաւորը գոչեց. Ահա բոլոր կ'ըզույս քա-

ջածանօթ եղած Ապողոնին պատգամը կկատարուի : Վասնզի երբոր Մինոս հարցուցեր էր աստուածոյն թէ մինչեւ ցե՞րը իւր ցեղը պիտի իւր օրինացը համեմատ թագաւորէ, պատասխան տուեր էր թէ քուկիներէդ թագաւորութիւնը այն ատեն պիտի վերնայ՝ երբոր օտար մը կղզիդ գայ եւ օրէնքներդ թագաւորեցընէ : Մեք կվախնայինք որ չըլլայ թէ օտար մէկը գայ Կրետէի տիրէ. սակայն Իդոմենեայ թշուառութիւնն եւ Ոդիսեայ որդւոյն իմաստութիւնը՝ որ ամէն մարդէ աւելի կհասկընայ օրէնքը, կցուցընեն մեզ թէ ի՞նչ է եղեր պատգամին իմաստը : Հա՛պա ուրեմն, ինչո՞ւ կուշանամք պսակելու զայն՝ զոր Ֆակատագիրը մեզ թագաւոր կսահմանէ : »

Ն Ա Խ Ա Դ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Կպատմէ Տելեմաք Սէ յանձն չառաւ Կրետէի Սագաւորութիւնը՝ աւելի լաւ համարելով Իթակէ դառնալ, եւ իւր տեղը կառաջարկէ զՄենտոր. Մենտոր ալ յանձն չառնուր, բայց ժողովոյն Սախանձանացն անսալով՝ Արիստոդեմայ առաքինութեանցը վրայ լսածները կպատմէ, կհաւանեցընէ զամէնքը ու զանիկայ կընտրեն իրենց Սագաւոր : Քիչ մը վերջը՝ Մենտոր եւ Տելեմաք կրետացի նաւով մը մամբայ կելլեն Իթակէ դառնալու : Այն ատեն Պոսիդոն Աստղկան բարկութիւնը գոհ ընելու համար ահագին մըրիկ մը կհանէ որ նաւերնին ջարդուրուրդ կընէ : Հազիւ կընան իրենքգիրենք Կալիպսոյի կղզին նետել :

Գ Ի Ր Ք Վ Ե Յ Ե Ր Ո Ր Գ .

Ուտ մը ծերունիք դիցանուէր անտառէն դուրս ելան . եւ գլխաւորնին ձեռքէս բռնած աւետեց ժողովրդեան՝ որ անհամբերութեամբ վճիռը լսելու կսպասէր, թէ մրցանակն ես առի : Հազիւ թէ խօսքը լմնցուց, անդին ամբոխին մէջէն խառնածայն աղաղակ մը լսուեցաւ : Ամէնքը ուրախութեամբ կգոչէին եւ բոլոր ծովեզերքն ու լեռները այս աղաղակով կթնդային . Թող Մինօսի նմանող Ոդիսեայ որդին Կրետացւոց վրայ թագաւորէ : »

« Իսկ ես քիչ մը կենալէն յետոյ սկսայ ձեռքով նշան ընել որ մտիկ ընեն . Մենտոր ալ ականջէս կըսէր . Խնչ, կերածարի՞ս հայրենիքդ . Թագաւորելու փառասիրութիւնը մոռցընե՞լ պիտի տայ քեզ զՊենելոպէ՛ որ իբրեւ իւր վերջին յոյսը քեզ կսպասէ, եւ զմեծն Ոդիսեւս՝ զոր սահմաններ էին դիք առ քեզ շնորհելու : — Այս խօսքերը սիրտս ծակեցին՝ եւ թագաւորելու ընդունայն փափաքին դէմ գիս զօրացուցին : »

« Երբ այս աղմկալից ամբոխին բազմութեան մէջ լռութիւն մը տիրեց, այսպէս իրենց ըսի . Ո՛վ քաջանուն Կրետացիք, ես ձեր վրայ թագաւորելու արժանի չեմ : Արդարեւ այդ յիշատակուած պատ-

գամը կըսէ թէ Մինովայ ցեղը թագաւորելէն պիտի դադարի՝ երբ օտարական մը այս կղզին գայ եւ այն իմաստուն արքային օրէնքներն հոս թագաւորեցնէ, բայց չըսեր թէ նոյն օտարականը նաեւ պիտի թագաւորէ : Կուզեմ հաւատալ թէ պատգամին գուշակած օտարականը ես ըլլամ, եւ որովհետեւ գուշակութիւնը կատարեցի, այս կղզին եկայ, եւ օրինաց բուն իմաստը գտայ, կփափաքիմ որ տուած մեկնութիւնս՝ անոնց հետ ձեր ընտրած մարդը թագաւորեցնելու ծառայէ : Իսկ ես իմ հայրենիքս՝ աղքատ ու փոքրիկ ինծակէ կղզին Կրետէի հարիւր քաղաքացն ու այս գեղեցիկ թագաւորութեան փառացն ու Ֆոխութեանը հետ չեմ փոխեր : Թողէք որ Յակատագրիս ետեւէն երթամ : Եթէ ձեր աչքին առջեւը մարտակուիւ եղայ՝ չէ թէ հոս թագաւորելու աչք ունենալուն համար էր, այլ որպէսզի ձեր մեծարանաց ու կարեկցութեանն արժանի ըլլամ, որպէսզի հայրենիքս շուտով դառնալու համար ինձ օգնէք : Աւելի կուզեմ Ողիսեւս հօրս հնազանդիլ եւ Պենելոպէ մայրս մխիթարել՝ քան թէ բոլոր աշխարհիս բնակչաց վրայ թագաւորել : Ո՛ր Կրետացիք, ահա սիրտս ձեզ բացի. հարկ է որ զձեզ թողում. բայց մահը միայն պիտի կարենայ իմ երախտագիտութեանս վերջ դնել : Այո՛, մինչեւ վերջին շունչը պիտի սիրէ Տելեմաք զԿրետացիս, եւ անոնց փառացն իբրեւ իւր փառացը նախանձաւոր պիտի ըլլայ :»

«Հազիւ թէ խօսքս լմնցուցի՝ ժողովոյն մէջ խառնածայն աղաղակ մը փրթաւ ծովուն ալեացը նման՝ որ մըրկի ատեն իրարու կզարնուին : Ոմանք կըսէին. Միթէ աստուած՝ մըն է ի՞նչ է որ մարդկային կերպարանօք կերեւայ : Այլք կ'անդէին թէ զինքն ուրիշ տեղ տեսեր եմք ու կ'անաչեմք : Եւ ոմանք կ'աղաղակէին Պէտք է ստիպենք որ հոս թագաւորէ : Վերջապէս նորէն սկսայ խօսիլ, եւ ամէնքը շուտ մը լռեցին յուսարով որ թերեւս իսկզբան յանձն չառածս հիմա առնում. եւ ահա այս էր զոր խօսեցայ :

«Ներեցէք ինձ, Կրետացիք, որ մտքէս անցածը ձեզ ըսեմ : Դուք ամենայն ազգաց իմաստնագոյնն էք, բայց կարծեմ թէ իմաստութեան զգուշութիւն մըն ալ հարկաւոր է որ չունիք : Զէ թէ օրինաց վրայ լաւ կերպով խօսողն է որ պէտք է ընտրէք՝ այլզայն որ անդըրդուելի առաքինութեամբ իզործ կ'դնէ զանոնք : Դեռ ես մանկահասակ եմ, վասնորոյ եւ անփորձ ու կրից բռնութեան տակ, եւ

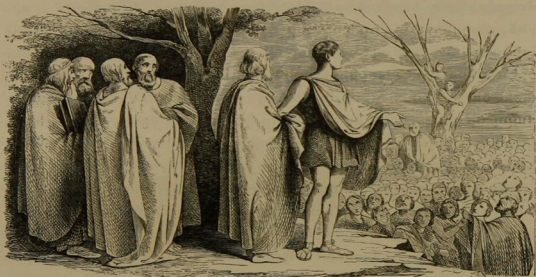
աւելի ինձ կիյնայ օր մը հրամայելու համար հնազանդութեամբ հրամանատարութիւն սովորիլ քան թէ հիմակուէնէ հրամայել : Ապա ուրեմն ասպարիզին մէջ մտքով եւ ուժով յաղթողը մի ընտրէք, այլ զայն որ իւր անձին գիտէ յաղթել. այն մարդը փնտռեցէք որուն սրտին մէջ ձեր օրէնքները դրոշմուած ըլլան, եւ բոլոր կեանքն այս օրինաց կատարումն ըլլայ, զոր աւելի գործոցը քան թէ խօսքերուն համար ընտրէք : »

« Այս խօսքերուն վրայ զմայլեցան ծերունիք, եւ տեսնելով որ ժողովրդեան ծափահարութիւնները երթալով կշատնան՝ ըսին ինձ. Որովհետեւ դիք քու մեր վրայ թագաւորելուդ յոյսը մեզմէ կվերցունեն, գէթ օգնէ մեզ այնպիսի թագաւոր մը գտնելու որ մեր օրէնքները թագաւորեցնէ : Կճանաչե՞ս մէկն որ այնպիսի իմաստութեամբ կարող ըլլայ հրամայել : — Այո՛, ըսի մէկէն, կճանաչեմ մարդ մը ուսկից առած եմ ի՞նչ որ վրաս կմեծարէք. մինչեւ հիմա խօսողն ես չէի այլ իւր իմաստութիւնը. բոլոր լսած պատասխաննիդ ինքն է որ ինձ թելադրեց :

« Յայնժամ բոլոր ժողովականք աչքերնին Մենտորին վրայ դարձուցին, որուն ձեռքէն բռնած կցուցընէի : Կպատմէի տղայութենէս իվեր վրաս ունեցած խնամքը, որպիսի՛ վտանգներէ զիս ազատեց, եւ թէ իւր խրատուցը մտիկ չընէիս ի՞նչ փորձանքներ եկան գլուխս :

« Իսկզբան՝ իւր պարզ եւ անպաճոյճ հագուստին, համեստ կերպարանքին ու անբարբառ լռութեանը, եւ պաղ ու զգուշաւոր կերպին համար մէկն երեսը չէր նայած : Բայց երբ ակնկառոյց սկսան նայիլ, չեմ գիտեր դէմքին վրայ որպիսի՛ վեհ արիւթիւն մը տեսան, աչքներուն մէջ վառվռուն կենդանութիւն մը կդիտէին, եւ ըրած ամենափոքր շարժուածոցը մէջն անգամ կորով մը : Հարցմունքներ ըրին իրեն, տուած պատասխաններուն վրայ զարմացան, եւ որոշեցին որ զինքն իրենց վրայ թագաւոր դնեն : Իսկ Մենտոր առանց այլայլելու հրաժարեցաւ ու ըսաւ. Շատ աւելի կընտրեմ սոսկական կենաց քաղցրութիւնները՝ քան թագաւորութեան փառքն ու պայծառութիւնը. լաւ թագաւորք միշտ թշուառ են, որովհետեւ գրեթէ երբէք չեն կրնար ուզած բարիքնին ընել, եւ շատ անգամ մարդեւելզաց խաբէութեամբը՝ չուզած չարիքնին կգործեն : եւ

վրայ բերաւ որ եթէ ողորմելի է ծառայութիւնը՝ ողորմելի է նաեւ
 Թագաւորութիւնը, որովհետեւ ծպտեալ ծառայութիւն մի է. Թա-
 գաւոր մը, կըսէր, կախումն ունի բոլոր անոնցմէ որոց կկարօտի
 ժողովուրդն նյազանդեցընելու համար: Երանի՛ անոր որ ամենեւին
 հրամայելու պարտաւորուած չէ: Հայրենեաց միայն պարտական
 եմք մեր ազատութիւնը նուիրել, երբ անիկա իշխանութիւնը մեր
 ձեռքը կուտայ յօգուտ հասարակաց աշխատելու:»

«Յայնժամ Կրետացիք զարմացած՝ կհարցընէին իրեն Թէ Հապա
 զո՞վ ընտրեմք: Զայն մարդը, պատասխանեց, որ ձեզ լաւ կհանչնայ,
 որովհետեւ զձեզ պիտի կառավարէ, եւ որ զձեզ կառավարելու
 վախնայ: Թագաւորութեան փափաքողը չգիտեր անոր ի՞նչ ըլլալը.
 եւ ի՞նչպէս կրնայ անոր պարտքերը կատարել երբ զանոնք չհա-
 նաչեր: Այնպիսին իրեն համար կուզէ միայն Թագաւորել. իսկ դուք
 այն մարդուն պէտք է փափաքիք՝ որ ձեր սիրոյն համար միայն յանձն
 առնու Թագաւորել:

«Բոլոր Կրետացիք ապշեցան մնացին տեսնելով որ այս երկու
 հիւրերը կմերժեն Թագաւորութիւնը՝ որուն այնչափ ետեւէն են
 այլը. ուստի եւ կուզէին գիտնալ Թէ որո՞ւն հետ Կրետէ եկած են
 ասոնք: Նաւսիկրատ որ զմեզ նաւահանգստէն մինչեւ խաղերուն

կրկէսն էր բերեր ցուցուց Ազայէն ուրուն հետ կիպրոս կղզին Մենտոր եւ ես ելեր էինք : եւ զարմանքնին աւելի շատցաւ երբ իմացան որ Մենտոր Ազայելին գերին է եղեր, եւ թէ Ազայել իւր գերւոյն իմաստութիւնն ու առաքինութիւնը տեսնելով՝ զինքն իրեն խորհրդական եւ մտերիմ բարեկամ էր առեր. թէ այս ազատած գերին էր որ թագաւոր ըլլալէն կհրաժարէր, եւ թէ Ազայել Ասորոց Դամասկոս քաղաքէն էր ելեր Մինոսի օրէնքը սովորելու, ա՛յնչափ սիրան իմաստութեան սիրովը վառուած էր :

« Ծերերն ըսին Ազայելին. Չեմք համարձակիր աղաչելու որ զմեզ կառավարես. վասնզի կարծեմք որ դու ալ Մենտորի մօքէն ես : Այնչափ կարհամարհես զմարդիկ՝ որ չես ուզեր անոնց առաջնորդել. թագաւորական մեծութեան ու փառքի ալ սէր չունիս՝ որ զանոնք յանձն առնուս գնել այն վշտերով որ թագաւորութեան հետ կապուած են : Պատասխանեց Ազայել. Ո՛ր կրետացիք, մի կարծէք որ ես կարհամարհեմ զմարդիկ : Քա՛ւ լիցի, վասնզի գիտեմ թէ ո՛րչափ մեծ է անոնց լաւութեանն ու երջանկութեանը համար աշխատիլը. բայց այն աշխատանքը լի է վշտօք եւ վտանգօք : Անոր հետ կապուած փառքը խաբեպատիր է, եւ միայն սնափառ մարդկան աչքը կրնայ առնուլ. կեանքերնիս կարճ է, եւ մեծութիւնք ոչ միայն մեր կրքերը չեն կշտացըններ՝ այլ եւ կզրգռեն զանոնք. այնչափ հեռաւոր երկրէն ելայ ես ոչ եթէ այն սնոտեաց հասնելու, այլ զանոնք արհամարհել սովորելու : Մնա՛ք բարով : Բոլոր իմ մտածմունքս այն է որ դառնամ իմ խաղաղաւէտ եւ մենաւոր կեանքս՝ ուր իմաստութիւնը սրտիս ճարակ է, եւ ճերութեանս վշտերը կմխիթարէ առաքինութեան վարձուն յոյսը՝ զոր մահուրէնէս ետքը լաւագոյն կենաց մէջ պիտի ընդունիմ : Թէ որ փափաքելու քան մը ունիմ՝ ոչ եթէ թագաւորել է, այլ սա երկու մարդկանցմէ՝ զոր կտեսնէք՝ երբէք չզատուիլ : »

« Այն ատեն աղաղակեցին Կրետացիք ու ըսին Մենտորի. Ո՛ր իմաստնագոյնդ եւ վեհ քան զամենայն մահկանացուս, ըսէ՛ զո՛վ կըրնամք մեզ թագաւոր ընտրել : Չեմք թողուր որ ելլէք երթաք մինչեւ որ մեր ընտրութեանը արժանին մեզ չցուցընէք : — Պատասխան տուաւ անոնց Մենտոր. « Մինչ հանդիսականաց ամբոխին մէջ էի ես՝ մարդ մը դիտեցի որ եղածին վրայ անտարբեր կերպով կեցած

կնայէր, եւ քաջառոյգ ծերունի մի էր նա : Հարցուցի թէ ո՞վ է, եւ ըսին թէ Արիստոդէմ է անունը : Լսեցի որ իրեն աւետիս կուտային թէ երկու որդիքը մրցողներուն մէջն են . ինքն այս բանիս վրայ ամենեւին չուրախացաւ, եւ մէկուն համար զրուցեց թէ բնաւ չեմ փափագիր որ Թագաւորութեան վտանգներուն մէջ խնայ . եւ միւսին համար՝ թէ հայրենեացս վրայ ունեցած սէրս չթողուր որ անոր Թագաւորելուն երբէք հաւանիմ : Ասով հասկըցայ թէ այս հայրը որդւոցը մէկը առաքինութեանն համար խելացի սիրով կսիրէր, եւ մէկաին անկարգութեանցը աչք չէր գոցեր : Հետաքրքրութիւնս աւելցաւ եւ հարցուցի որ իմանամ այս ծերունւոյն անցուցած կեանքը, եւ ձեր քաղաքացիներէն մէկը պատմեց թէ շատ ժամանակ զինուորութիւն էր ըրեր, եւ մարմինը վէրքերով ծածկուած է . բայց անկեղծ ու մարդահասութեան թշնամի, առաքինութեամբն ատելի եղաւ Իդոմենեայ . անոր համար եւ Տրոյոյ պաշարման ժամանակ զինքն իրեն գործին չբերաւ, վասնզի կլախնար անոր տալու խելացի խրատներէն՝ զոր պիտի չկարենար պահել . նախանձեցաւ նաեւ այս մարդուն փառացը վրայ, զոր անշուշտ շուտով պիտի ստանար . մոռցաւ անոր ծառայութիւններն ու զինքը հոս թողուց աղքատ եւ արհամարհեալ կոպիտ ու վատ մարդիկներէ որ հարստութիւնը միայն կյարգեն : Սակայն ինքը՝ աղքատութեանը վրայ գոհ, ուրախ զուարթ կըլլայն մէկ անկիւնը քաշուած կապրի, եւ հոն արտերն իւր ձեռօքը կմշակէ : Որդւոց մէկն հետը կաշխատի . մէկզմէկ սաստիկ կսիրեն, երջանիկ են, եւ իրենց սակաւապիտութեամբն ու աշխատանքը՝ անպաճոյճ կենաց բոլոր հարկաւոր եղածներն առատապէս ունին : Իմաստուն ծերունին՝ իւր եւ որդւոյն աւելորդները աղքատ ու հիւանդ դրացիներուն կուտայ : Բոլոր երիտասարդները կաշխատցընէ, զանոնք կյորդորէ կկրթէ, դրացիներուն վէճը կդատէ եւ ամէն տան հայր է : Իրեն մեծ թըշւառութիւնն է երկրորդ որդին՝ որ ամենեւին չուզեր հօրը խրատուց ականջ կախել . զինքն ուղղելու համար երկար ժամանակ համբերելէն ետեւ վերջապէս տնէն վռնտեց . ան ալ ինքզինքը բոլորովին անմիտ փառասիրութեան եւ իշխանութեանց տուաւ :

« Ահաւասիկ ասոնք են, ո՛ր Կրետացիք, այն մարդուն վրայ ինձ պատմուածը : Դուք պիտի գիտնաք թէ արդեօք Յշմարիտ է այս

պատմութիւնը թէ ոչ : Բայց թէ որ այս մարդը իրաւցընէ նկարագրուածին պէս է, ի՞նչ բանի կուգան այս խաղերը, ի՞նչ պէտք է այսչափ անծանօթ օտարականներ յոս ժողովել : Մէջերնիդ մարդ մը կայ որ ձեզ կ'անչնայ եւ ձեզմէ ցանչցուած է. որ հմուտ է պատերազմի, եւ իւր քաջութիւնը ոչ միայն նետից ու սլաքաց դէմ է ցցուցեր, այլ նաեւ սոսկալի աղքատութեան դէմ. որ մարդահասոթեամբ դիզուած հարստութիւնը արհամարհեր է, որ աշխատանք կսիրէ, որ գիտէ թէ ո՛րչափ օգտակար է ժողովրդեան երկրագործութիւնը, որ պերճութիւնը կատէ, որ կոյր որդեսիրութեամբ մը իւր պարտքը չմոռնար, որ որդւոցը մէկուն առաքինութիւնը կսիրէ եւ միւսոյն մոլութիւնը կդատապարտէ. միով բանիւ, մարդ մը որ արդէն հայր է ժողովրդեան : Ահա ձեր թագաւորը, թէ որ իրաւցընէ իմաստնոյն Մինոսայ օրէնքները մէջերնիդ թագաւորեցընել կփափաքիք : »

« Բոլոր ժողովուրդը ձայնը վերուց ու ըսաւ. իրաւցընէ Արիստոդէմ ըսածիդ պէս է . ինքն է արժանի թագաւորելու : Ծերերը զինքը կանչել տուին, եւ ամբոխին մէջ փնտռեցին գտան, ուր սինլըոր խուժանին հետ կկենար : Հանդարտութեամբ մը եկաւ կայնեցաւ, եւ երբ թագաւոր ընտրուիլն իրեն իմացուցին, երեք պայմանով միայն կրնամ յաճն առնուլ զայն, ըսաւ. առաջին՝ որ երկու տարիէն թագաւորութիւնը կ'թողում թէ որ կարող չըլլամ զձեզ հիմակուընէ աւելի լաւցընել, եւ թէ որ օրինաց չհպատակիք. երկրորդ՝ որ ազատ ըլլամ անպահոյճ ու սակաւապէտ կեանքս առաջ տանելու. եւ երրորդ՝ որ ամենեւին որդւոցս բարձ եւ աւագութիւն մը պիտի չտրուի, եւ մահուընէս յետոյ՝ իբրեւ զմի իքաղաքացեաց անխտիր իրենց արդեանցն համեմատ հետերնին պիտի վարուիք : »

« Այս որ ըսաւ, բիւրաւոր ցնձալից աղաղակներով օդը թնդաց : Ծերունեաց գլխաւորն որ օրինաց աւանդապալն էր, Արիստոդէմին գլուխը դրաւ թագաւորական թագը, եւ Արամազդայ եւ ուրիշ մեծ աստուածոց զոհեր մատուցին : Արիստոդէմ ձեզ ընծաներ տուաւ ոչ այնու պերճութեամբ որ սովորական է թագաւորաց, այլ ազնւական պարզութեամբ մը : Ազայելին տուաւ Մինոսայ օրէնքը բուն անոր ձեռքովը գրուած, տուաւ նա եւ Կրետէի պատմութեան հաւաքում մը Զրուանէ եւ ոսկեղէն դարէն սկսեալ : Նաւուն մէջ դնել

տուաւ Կրետէի ամէն տեսակ ազնիւ պտուղները որ Ասորոց երկիրը չեն գտնուիր, եւ ինչ բանի որ պէտք մը ունէր՝ տուաւ իրեն :

« Եւ որովհետեւ Յամբայ ելլելու կփուժայինք, բազմաթիւ քաջ թիավարներով ու սպառազէն մարդիկներով նաւ մը մեզ պատրաստել եւ մէջը մեզի համար զգեստներ ու պաշար դնել տուաւ :

Եւ այն սկսաւ իծակէ երթալու համար յաջող հողմ մը փչել. բայց որովհետեւ Ազայելին հակառակ էր այն, ստիպուեցաւ սպասել : Մեր երթալը տեսաւ նա, եւ գրկախառն համբուրեց զմեզ իբրեւ այնպիսի բարեկամներ զորս մէյ մ'ալ պիտի չտեսներ. եւ կըսէր. Արդար են դիք, առաքինութեան վրայ հիմնուած մեր բարեկամութիւնը կտեսնեն, ուստի եւ օր մը նորէն զմեզ կմիացնեն, եւ յայն երանաւէտ դաշտերն ուր կըսեն թէ արդարք իրենց մահուանէն ետեւ յաւիտենական խաղաղութիւն մը պիտի վայելին, մեր հոգիքը անբաժանելի կերպով նորէն իրարու հետ միանալին պիտի տեսնեն : Ո՛վ, թէ որ իմ աֆիւնս ալ ձերինին հետ կարենար ամփոփուիլ... Այս կըսէր ու արտասուաց հեղեղներ կթափէր, եւ հառաչանքներէն ձայնը կխղդուէր : Ոչ ինչ նուազ քան զնա եւ մեք եւս արցունք կթափէինք : Առաւ զմեզ նաւ տարաւ :

« Իսկ Արիստոգէմ՝ որովհետեւ Թագաւորելուս դուք եղաք պատ-
ճառ՝ կըսէր մեզի, յիշեցէք Թէ որպիսի՝ վտանգաց մէջ զիս ձգեցիք:
Խնդրեցէք իւրից որ Յշմարիտ իմաստութիւնը տան ինձ. եւ որչափ
որ իշխանութեամբս ուրիշ մարդոցմէ վեր եմ՝ նոյնպէս վեր ըլլամ
նաեւ համեստ առաքինութեամբ: Իսկ ես կմաղթեմ որ ձեզ ողջամբ
տանին հայրենիք հասցընեն, հոն ձեր Թշնամեաց լրբութիւնը խայ-
տառակեն, եւ շնորհեն որ Ողիսեսի իւր սիրելի Պենելոպէին հետ
խաղաղութեամբ Թագաւորեն հոն տեսնէք: Ո՛ր Տելեմաք, ահա ամ-
բականոյց նաւ մը կուտամ քեզ Թիավարօք եւ զինուորեալ մար-
դիկներով լեցուն, որ մօրդ անօրէն հալածչացը դէմ կարող են քեզ
օգնել: Հապա քեզ ի՞նչ մաղթեմ, ո՛ր Մենտոր, որ իմաստութեամբդ
բանի մը կարօտ չես: Գնացէք երկուքնիդ ալ իմիասին երջանիկ
կեանք անցուցէք. յիշեցէք զԱրիստոգէմ, եւ եթէ երբէք Իծակացիք
պէտք ունենան Կրետացոց՝ վստահ եղիք վրաս մինչեւ կենաց
յետին շունչը: — Գրկեց զմեզ, եւ շնորհակալ եղած ժամանակնիս
չկրցանք արցունքնիս բռնել:

« Սակայն հողմը առագաստնիս ուռեցընելով բարեյաջող նաւար-
կութիւն մը մեզ կխոստանար: Արդէն Իդա լեռն աչքերնուս բլրի
մը պէս կերեւէր. բոլոր ծովափունքն աներեւոյթ կըլլային, եւ
կարծես Թէ Պելոպոնեսի ծովեզերքը մեր առջեւ կըլլէին: Եւ ահա
յանկարծ սեւ փոթորիկ մը երկինքը պատեց, եւ ծովուն ալիքը կատ-
ղեցուց: Յորեկը գիշեր դարձաւ եւ մահն աչքերնուս առջեւ նկարե-
ցաւ: Ո՛վ Պոսիդոն, դուն ահաւոր երեքժանիովդ քու տէրութեանդ
ամէն ալիքները մեզի դէմ հանեցիր: Աստղիկ՝ մեզմէ վրէժն առնե-
լու համար որ զինքը նաեւ մինչեւ իւր Կիւիտերայի ունեցած մեհենին
մէջ էինք արհամարհներ, գնաց Պոսիդոնը գտաւ, ցաւագին կերպով
մը խօսեցաւ իրեն, եւ գեղեցիկ աշուըները լցուած էին արտասուօք,
— գէթ այսպէս ինձ հաւատարմացոյց աստուածուսոյցն Մենտոր, —
եւ կըսէր. Կրնա՞ս համբերել, ո՛ր Պոսիդոն, որ այս ամպարիշտներն
անպատիժ խաղան իմ զօրութեանս հետ: Աստուածք ինքնին կպատ-
կառին անկէ, եւ այս յանդուգն մահկանացուք համարձակեցան
կողմոյս մէջ գործուած բաները դատապարտել: Իրենց խստակրօն
իմաստութեանը վրայ կպարծին, եւ սէրը յիմարութիւն կսեպեն:
Մոռցա՞ր արդեօք որ ես քու պետութեանդ մէջ եմ ծնած: Ի՞նչ կու-

շանաս, հա՛պա զա՛րկ ու խորասոյգ անդնդոցդ մէջ Թաղէ այս երկու մարդիկը, որոց ա՛լ չեմ կրնար համբերել:»

«Դեռ խօսքը բերանն էր, եւ ահա Պոսիդոն ծովուն ալիքները մինչեւ երկինք բարձրացոյց, եւ Աստղիկ մերճաւաբեկութիւնն անշուշտ համարելով կծիծաղէր: Նաւապետը խռոված կպռուար Թէ ա՛լ չկըր-

նար հիզմոց դէմ դնելոր բռնութեամբ զմեզ ժայռերու վրայ կքշէին. սաստկաշունչ քամի մը զարնելուն պէս՝ կայմերնիս խորտակեցաւ. քիչ մը ետքը լսեցինք որ նաւունյատակը սեպացեալ ժայռերու զարնուելով կբացուէր: Ամէն կողմէն ջուրը ներս կվազէր, նաւը կընկըղմէր, եւ բոլոր Թիավարաց աղիողորմ ձայնը մինչեւ երկինք

կբարձրանայր : Իսկ ես Մենտորին պլլուելով կըսէի. Ահա մահը վրանիս հասաւ. պէտք է զայն քաջութեամբ ընդունիմք. աստուածք այնչափ վտանգներէն անոր համար միայն ազատեցին զմեզ՝ որ-պէսզի այսօր կորսնցընեն : Մեռնի՛նք ուրեմն, մեռնի՛նք երթանք ո՛վ Մենտոր : Քեզի հետ մեռնիլը մեծ մխիթարութիւն է ինձ : Կեանքեր-նիս ազատելու համար ի՞նչ անօգուտ տեղ մըրկին հետ կուռիմք :»

«Պատասխանեց Մենտոր. ձշմարիտ արիւնթիւնը միշտ հնարք մը կգտնէ : Մահը անխուով սրտիւ ընդունելու պատրաստ ըլլալը բա-ւական չէ, այլ նաեւ պէտք է աներկիւղ անոր դէմ կռուիլ : Հա՛պա, երկուքնիս ալ սա թիավարաց խոշոր նստարաններէն մէյմէկ հատ առնումք : Եւ մինչդեռ այդ վախկոտ ու խռովեալ մարդկան բազմու-թիւնը իրենց կենաց կորուստը կողբայ՝ առանց զանիկայ պահելու հնարքները փնտռելու, մերինը փրկելու համար վայրկեան մը չկոր-սնցընեմք : Ըսաւ ու շուտ մը տապար մ'առաւ, զարկաւ բոլորովին կտրեց կտորած կայմը որ դէպ իծովն երկննալով՝ նաւը մէկ կողմն էր ծռեր. նաւէն դուրս թաւալեց կայմը, եւ վայրենի ալեաց մէջ ինքզինքն անոր վրայ նետեց, զիս ալ անունովս կանչելով՝ իրեն հետեւելու կխրախուսէր : Ինչպէս խոշոր ծառ մը իրեն դէմ միա-բանած հողմերու դէմ խոր արմատներուն վրայ անշարժ կկենայ, այնպէս որ փոթորիկը տերեւները միայն կրնայ շարժել, նոյնպէս նաեւ Մենտոր ոչ միայն անսասան եւ քաջ, այլ հանդարտ եւ անխը-ռով, կարծես թէ հողմոց եվծովուն կհրամայէր : Ետեւէն փութացայ. իրմէ սիրտ առնելէն ետքը ո՛վ չէր կրնար ետեւէն չերթալ :

«Այս ալետանջ կայմին վրայ մեք զմեզ առաջ կըշէինք : Մեծ օգ-նութիւն էր մեզ, վասնզի կրնայինք նաեւ վրան նստիլ. ուր եթէ հար-կադրուէինք առանց կենալու միակերպ լողալ, շուտով ուժամափ պիտի իյնայինք : Բայց շատ անգամայս գերանը մըրկէն կդառնար, որով եւ ծովուն մէջ ընկղմելով լեզի ջուրը կիսմէինք, որ մեր բերնէն քթէն ու ականջներէն դուրս կվազէր. եւ նորէն կայմին վրայ իլլելու համար պէտք էր որ ալեաց հետ կռուէինք : Երբեմն նաեւ կոհակ մը կուգար վրաներնէս կանցնէր, եւ մեք մէկզմէկ ուժով կըռնէինք վախնալով որ չըլլայ թէ սաստիկ ցնցմունքէն ձեռքերնէս ելլէ կայմը՝ որ մեր միակ ապաւէնն էր :

«Երբ այս սոսկալի վիճակին մէջն էինք, Մենտոր որ հիմա այս

դալարագեղ անոռին վրայ նստածին պէս անխռով էր՝ կըսէր ինձ. Կարծե՛ս, Տելեմաք, որ կեանքդ հողմոց եւ ալեաց մատնուած ըլլայ : Կարծե՛ս՝ որ առանց աստուածոց հրամանին կարենան ալիք զքեզ կորսնցընել : Ամենեւին ոչ. ամէն բան աստուածներն են որ կսահմանեն : Ուրեմն աստուածներէն պէտք է վախնալ եւ ոչ թէ ծովէն : Անդնդոց խորն ալ ըլլաս՝ կարող է Արամազդայ աջը քաշել հանել զքեզ : Եթէ աստղերէն ալ վեր Ողիմպոսին մէջն ըլլաս, կրնայ նա

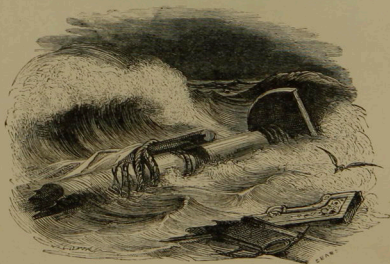

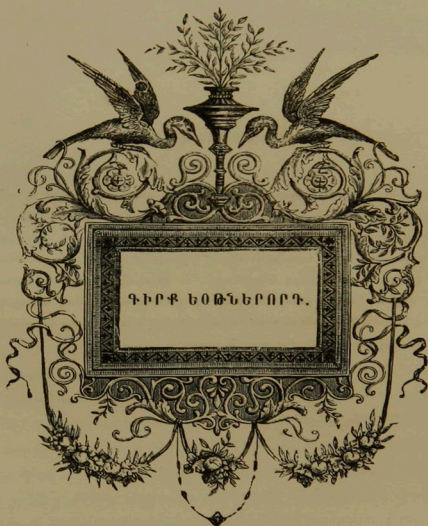
զքեզ զարնել անդնդոց մէջ տապալել, կամ խաւար ճարտարոսին բոցերուն մէջ գախալիծել : — Հիացմամբ մտիկ կընէի իւր այս խօսքերուն որ քիչ մը կմխիթարէին զիս, բայց մտքիս տագնապէն չէի կրնար պատասխան տալ : Մէկզմէկ չէինք տեսնար. ցրտէն դողալով դողդղալով՝ բոլոր գիշեր կէս մեռածի պէս անցուցինք եւ չէինք գիտեր թէ փոթորիկն զմեզ ո՛ւր պիտի նետէ : Վերջապէս հողմերն սկսան հանդարտիլ, եւ անհեղափոխ ծովն այն մարդուն կնամանէր որ

երկար ժամանակ զայրանալէն յետոյ՝ կատաղութենէն յոգնած կիյնայ ու սրտին խռովութեան ու այլայլութեան մնացորդովը կտատանի. այսպէս եւ ծովը խորէն կմրմռար եւ իւր ալիքներն ալ արօրադիր դաշտին ակօսներուն կնմանէին :

« Սակայն երկնքին դռներն Արեւուն առջեւ բացաւ Արշալոյս, եւ գեղեցիկ օր մը մեզ աւետաւորեց : Արեւելք հրափայլ պայծառացած էր, եւ աստեղք որ երկար ժամանակ ծածկուած էին, նորէն երեւցան, եւ Փեթոս գալուն պէս փախան գնացին : Հեռուէն ցամաքը կտեսնէինք յոր քամին կըշէր կմօտեցնէր զմեզ. յայնժամ սկսաւ յոյսը սրտիս մէջ նորէն արծարծիլ : Բայց մեր ուղեկիցներէն ոչ զոք կրցանք տեսնել. կերեւայ թէ յուսահատեցան, եւ մրրիկը նաւով մէկտեղ զիրենք ընկղմեց : Երբոր ցամաքին մօտեցանք, ծովը կուգէր զմեզ սեպացեալ ժայռերու վրայ նետել որ կտոր կտոր կրնային ընել. բայց մեք կշանայինք կայմին ծայրն անոնց դէմ ուղղել, եւ Մենտոր հմուտ նաւապետի մը պէս զայն կղեկավարէր : Եւ այնպէս այս ահագին ժայռերէն ազատելով՝ տափարակ ծովեզերք մը գտանք ուր լողալով առանց աշխատանքի աւագին վրայ ելանք :

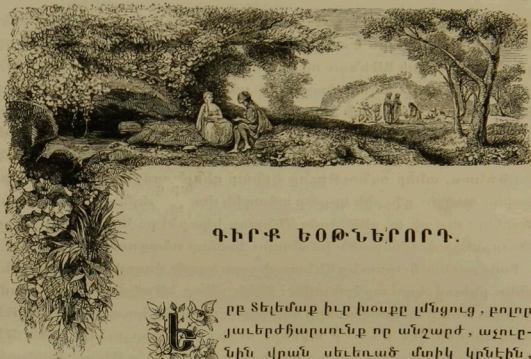
« Հոն ահա զմեզ տեսար, մե՛ծդ դիցուհի, որ այս կղզին կընակիս, հոն էր որ հասնեցար զմեզ հիւրընկալել : »

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Կալիպսոյ Տելեմաքայ արկածից վրայ կգարմանայ , ու ամէն ջանք կընէ որ զինքը իւր կղզին բռնէ : Մենտոր խիստ խրատներովը Կալիպսոյի ու Երոսի ամենայն հնարից դէմ կբռնէ զՏելեմաք : Բայց եւ այնպէս , պատանին՝ Եւքարիս յաւերժհարսին վրայ սէր կծգէ . ասով Կալիպսոյի նախանձը , ետքն ալ բարկութիւնը կվաւրի իրենց դէմ . կերդուրնայ որ զՏելեմաք իւր կղզիէն վռնտէ : Երոս զինքը կմխիթարէ , ու կզրգուէ զյաւերժհարսունս որ Մենտորի շինած նաւն այրեն : Կուրախանայ Տելեմաք՝ որովհետեւ այն նաւով պիտի կղզիէն ելլէին . բայց Մենտոր կզահալիժէ զնա ու ինքն ալ ետեւէն ծով կնետուի . որ լողալով երթան կղզւոյն մօտերը կեցող ուրիշ նաւու մը մէջ մտնեն ազատին :

ԳԻՐԳ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ.

րբ Տեւեմաք իւր խօսքը լմնցուց, բոլոր յաւերժհարստունք որ անշարժ, աչուռնին վրան սեւեռած մտիկ կընէին, սկսան իրարու նայիլ ու ըսել. « Ո՞վ են ուրեմն այս երկու մարդիկը, զոր աստուածներն այսչափ կսիրեն. այսպիսի հրաշալի դէպք ո՞վ երբէք լսեր է: Ողիսեսի որդին հիմակուընէ պերճախօսութեան, իմաստութեան եւ քաջութեան մէջ զիայրը կանցնի: Որպիսի՜ կերպարանք, որպիսի՜ գեղեցկութիւն, որպիսի՜ համեստութիւն. բայց եւ որպիսի՜ ազնուականութիւն եւ որպիսի՜ մեծութիւն: Թէ որ մահկանացուի մը որդի ըլլալը չգիտնայինք՝ զինքը Դիոնիս կամ Հերմէս եւ կամ Ապոլոն պիտի կարծէինք: Իսկ ո՞վ է այդ Մենտորը, որ պարզ աննշան ու հասարակ մարդ մը կերեւի, բայց մօտէն որ նայուի՝ վրան չեմ գիտեր ինչպիսի՜ բան մը կոտեսնուի որ մարդկային բնութենէ վեր է: »

Կալիպսոյ այս խօսակցութիւնները լսած ատենը չէր կրնտր սըրտին այլալուծութիւնը ծածկել. աչուրներն անդադար Տեւեմաքէ իՄենտոր եւ իՄենտորէ իՏեւեմաք Թափառական կպտըտցընէր: Երբեմն կուզէր որ պատանին գլխէն անցածներուն երկարածիգ պատմութիւնը նորէն սկսի, յետոյ շուտ մը ինքն իւր խօսքը կկտորէր: Մէյմըն ալ ոտք ելաւ յանկարծ, Տեւեմաքն առաւ մինակ մրտենեաց անտառ մը տարաւ, ուր ամենայն հնարք բանեցուց անոր

բերնէն առնելու համար Թէ արդեօք Մենտոր աստուած՝ մըն է՝ մարդկային կերպիւ ծածկուած : Բայց եւ ոչ Տելեմաք գիտէր որ զրուցէր. վասնզի Աթենաս որ Մենտորին կերպարանքն առած իրեն կուղեկցէր, տղայական հասակին պատճառաւ խորհրդապահուածեանը վրայ բաւական վստահ չըլլալով՝ ինքզինքն ու իւր խորհուրդները անոր չէր յայտնած : Դարձեալ՝ կուգէր նաեւ մեծամեծ վտանգներով զինքը փորձել. ուր Թէ գիտնալու ըլլար նա Թէ հետն է Աթենաս, անոր օգնութիւնը կրնար զինքն ամէն բանի դէմ խիզախել տալ, եւ դիւրին կըլլար անգին վտանգներն անգամ արհամարհել : Ուստի եւ զԱթենաս Մենտոր կկարծէր : Կալիպսոյի բոլոր հնարքները փափաքածն իմանալու համար անօգուտ ելան :

Բայց յաւերժարստունք Մենտորի չորս կողմը ժողոված՝ հարցմունքներ ընելով կզուարճանային : Մէկն անոր եթովպիա ըրած ճամբորդութեան պարագաները կհարցընէր, միւսը կուգէր իմանալ Թէ Դամասկոսի մէջ ի՞նչ էր տեսեր. ուրիշ մը կհարցունէր իրեն Թէ Տրոյոյ պաշարմանէն յառաջ զՌիսեւս կճանաչէ՞ր Թէ ոչ : Ամենուն քաղցրութեամբ պատասխան կուտար նա, եւ խօսքերը Թէպէտեւ պարզ, բայց շատ ախորժելի էին :

Ձեռողոց Կալիպսոյ որ իրենց խօսակցութիւնը երկար ժամանակ առաջ տանին. եկաւ հոն, ու մինչդեռ յաւերժարստունք զՏելեմաք զուարճացընելու համար սկսան երգելով ծաղիկ ժողվել, ինքն առաւ զՄենտոր մէկդի տարաւ որ խօսեցընէ : Քնոյ անուշ շոգին ոչ այնչափ ախորժ կերպով կիջնայ յոգնած մարդուն ծանրացած արտեւանանցն եւ վստակաբեկ անդամոցը վրայ, ինչպէս որ դիցուհւոյն շողքորթ անուշ խօսքերը կսահէին կիջնային Մենտորին սիրտը կախարդելու. բայց չեմ գիտեր ի՞նչ բան կզգար որ բոլոր իւր ջանքը պարապը կհանէր, եւ հրապուրանքը ծաղու կառնոյր : Սեպացեալ ժայռի մը նման որ գլուխը ամպերու մէջ կծածկէ ու հողմոց կատաղութեանը վրայ կծիծաղի, Մենտոր իւր իմաստուն խորհրդոցը մէջ անսասան կեցած կթողուր որ Կալիպսոյ ուզածին չափ Թախանձէ : Երբեմն նաեւ յուսալ կուտար որ հարցմունքներով զինք նեղը խոթելով՝ Ֆլամարտութիւնը սրտին խորէն պիտի քաշէ հանէ. եւ մինչ Կալիպսոյ կկարծէր Թէ ա՛լ իւր հետաքրքրութիւնը պիտի յագեցընէ՝ յոյսը պարապը կելլէր. բոլոր ձեռք բերած

կարծածը՝ յանկարծ ձեռքէն կփախչէր, եւ Մենտորին մէկ կարճ պատասխանովը դարձեալ իւր տարակուսմանացը մէջ կընկղմէր :

Եւ այսպէս ահա օրերը կանցընէր, երբեմն շողոքորթելով զՏելեմաք, եւ երբեմն զինքը Մենտորէն բաժնելու հնարքներ փնտռելով, որովհետեւ ալ չէր յուսար որ անոր բերնէն բան մ'առնու : Իւր գեղեցկագոյն յաւերժիարսանց ձեռքովը կջանար դեռահասակ Տելեմաքայ սրտին մէջ սիրոյ կրակը վառել : Եւ ահա իրմէ զօրաւոր աստուածուհի մը իրեն օգնութեան հասաւ :

Աստղիկ որ դեռ Մենտորին ու Տելեմաքին Կիպրոս կղզոյն մէջ իրեն ընծայուած պաշտաման ըրած արիամարիանաց ոխ կպահէր, չէր կրնար մխիթարուիլ որ այս երկու յանդուգն մահկանացուք Պոսիդոնի հանած մրրկին ժամանակ հողմերու եւ ծովուն ձեռքէն ազատեցան : Այս բանիս վրայ դառնապէս գանգատ ըրաւ առ Արամազդ . այլ հայրն աստուածոց ժպտեցաւ, եւ առանց ուզելու անոր յայսմեղ որ Աթենաս իկերպարանս Մենտորի մեխսեայ որդին ազատեր էր, Թոյլ տուաւ Աստղիկն որ այն երկու մարդոցմէ վրէժն առնելու հնարքներ փնտռէ :

Թողուց դիցուհին զմղիմպոս, մոռցաւ իւր բազիններուն վրայ ծխուած անուշահոտ խնկերն որ իՊափոս, իԿիմերա եւ յիդալիոն, Թուաւ մտաւ աղանձներէ լծուած կառքը, կանչեց իւր երոս որդին, եւ սրտին ցաւէն նոր գեղեցկութիւն մը դէմքին վրայ աւելնալով, այսպէս խօսեցաւ անոր .

« Որդեակ իմ, կտեսնե՞ս, սա երկու մարդիկը որ քու եւ իմ զօրութիւնս կարիամարիեն : Ալ ո՞վ այսուհետեւ զվեզ պիտի պաշտէ : Գնա զարկ նետերովդ այն երկու անզգայ սրտերը. եկուր հետս այս կղզին իջիր. ես Կալիպսոյին կխօսիմ : » Զայս ըսաւ, եւ ոսկեճաճանչ ամպով ոգը պատռելով հասաւ Կալիպսոյի քով՝ որ իւր քարայրէն քիչ մը հեռուն աղբիւրի մը քով մինակուկ նստեր էր :

« Թշուա՜ւ դիցուհի, ըսաւ անոր, ապերախտն մեխսես արիամարիեց զքեզ. նոյնպիսի արիամարիանք մը ահա եւ որդին քեզ կպատրաստէ, որ հօրմէն ալ աւելի խստասիրտ է. բայց ահա ինքն երոս կհասնի քու վրէժդ հանելու : Քեզ կթողում զնա. յաւերժիարսանցդ մէջ Թող բնակի, ինչպէս որ ատենօք մանուկն Դիոնիս նաքսոս կղզոյն յաւերժիարսանցմէ սնաւ : Տելեմաք զինքը սովորական

տղու մը պէս տեսնելով՝ բնաւ պիտի չկասկածի, եւ շուտով անոր զօրութեան չափը պիտի առնու։» Ըսաւ, եւ նորէն մտնելով այն ոսկեֆանայն ճամբն ուսկից էր ելեր՝ ետեւէն ամբարտաւան անուշահոտութիւն մը ձգեց, որ բոլոր Կալիպսեայ անտառներուն վրայ ծաւալեցան։

Հանգչեցաւ երոս Կալիպսեայ գիւղը, որ թէպէտ աստուածունի էր՝ բայց զգաց սրտին մէջ խլրտած բոցը. եւ քիչ մը սփռփելու համար՝ զանկա քովը կեցող յաւերժհարսին տուաւ՝ որուն անունն էր Եւքարիս։ Այլ աւա՛ղ. տալուն վրայ ո՛րչափ զղջացաւ յետոյ։ Իսկ ըսն այս մանկիկին պէս անմեղ, անուշ, սիրելի, անկեղծ եւ շնորհալի բան մը չկար։ Զուարթ՝ մարդահասոյ եւ մշտածիծաղ դէմքը տեսնողը կարծէր որ զուարթութիւն միայն կրնար տալ. բայց հագիւ թէ մէկն անոր գգուանացը կվստահէր, շուտ մը մէկէն թոյնը վրան կազդէր։ Այն նենգաւոր ու խաբեբայ մանկիկը՝ խաբելու համար միայն կգգուէր. եւ իւր ըրած կամ ընել ուզած անգուծ չարեաց վրայ էր որ կծիծաղէր։

Մենտորի խստութենէն սարսափելով չէր համարձակեր անոր մօտենալ. կզգար նաեւ թէ անխոցելի էր այն անծանօթը, ուստի եւ իւր նետերէն եւ ոչ մէկը կարող էր զնա վիրաւորել։ Իսկ յաւերժհարսունք շուտով զգացին այն խաբեբայ մանկան վառած կրակը. բայց սրտերնին ֆարակող խորագգած խոցը խնամով կծածկէին։

Իսկ Տելեմաք տեսնելով այս մանկիկը որ յաւերժհարսանց հետ կխաղար, զարմացաւ անոր քաղցրութեանն ու գեղեցկութեան վրայ։ Գրկեց զայն, երբեմն ծնկուրներուն վրայ կառնուր եւ երբեմն կգգուէր կպագնէր. մէյմալ սրտին մէջ անհանգստութիւն մը սկսաւ զգալ որուն պատճառը չէր կրնար գտնել։ Եւ որչափ անմեղութեամբ անոր հետ կխաղար՝ այնչափ աւելի տակնուվրայ կըլլար եւ կդողար. « Կտեսնես սա յաւերժհարսունքը, կըսէր առ Մենտոր, ո՛րչափ տարբեր են Կիպրոս կղզւոյն կանանցմէ՝ որոց գեղեցկութիւնն իրենց անպարկեշտութեանն համար անհասոյ էր տեսնողին. իսկ այս գեղեցկադէմ անմահ յաւերժհարսունք իրենց անմեղութեամբը, պարկեշտութեամբն ու պարզութեամբը զմարդ կզմայլեցունեն »։ Այսպէս խօսած ժամանակը կկարմրէր եւ չէր գիտեր ինչո՞ւ համար։ Չէր կարող լուռ կենալ. բայց եւ հագիւ կսկսէր

խօսիլ՝ չէր կրնար առաջ տանիլ. խօսքերը կցկտուր էին, մոռնալ եւ երբեմն նաեւ անիմաստ :

Ըսաւ իրեն Մենտոր. « Ո՛վ Տելեմաք, Կիպրոս կղզւոյն վտանգները բան չէին՝ եթէ յիմակուաններուն հետ բաղդատելու ըլլաս, եւ դուն ասոնցմէ չե՛ս զգուշանար : Այլանդակ ախտը մարդուս սոսկում կբերէ, եւ սնամիտ ցոփութիւնը՝ բարկութիւն. բայց պար-

կեշտ գեղեցկութիւնը շատ աւելի վտանգաւոր է. զանիկա սիրելու ժամանակ մարդ կկարծէ թէ առաքինութիւնը կսիրէ, եւ անզգալի կերպով ինքզինքը կրից խաբեպատիր հրապուրանացը կթողու, եւ այն ժամանակ միայն կիմանայ զայն երբոր ա՛լ անկարելի է մարել : Փախի՛ր, ո՛վ սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, փախիր այս յաւերժհարսանցմէ որ զգուշաւոր կծեւանան որպէսզի զքեզ աւելի լաւ խաբեն. փախիր երիտասարդութեանդ վտանգներէն. եւ մանաւանդ փախիր այս մանկանէն զոր չես ֆանաչեր : Նոյն ինքն երօսն է սա, զոր

մայրը Աստղիկ այս կղզին առաւ բերաւ՝ որպէսզի Կիւմերայի մէջ իւր պաշտամանը ցուցուցած արիամարհուծեանդ վրէժն հանէ քեզմէ. Կալիպսոյ աստուածուհւոյն սիրտը խոցեց ու քեզի սիրահարցուց զանիկա. իւր չորս կողմն եղած յաւերժհարսանց սիրտը բորբոքեց. բայց եւ դուն, ո՛վ խեղճ պատանի, դուն ալ առանց գիտնալու անով կայրիս կբորբոքիս : »

Տելեմաք շատ անգամ Մենտորին խօսքը կընդհատէր ու կըսէր. « Ի՞նչ կըլլար թէ որ այս կղզին բնակէինք : Ողիսեւս ա՛լ կենդանի չէ. շատոնց պէտք է որ ալեաց տակ թաղուած ըլլայ. եւ Պենելոպէ տեսնելով որ ոչ նա եւ ոչ ես կդառնամք, տեղի տուած է զինքն ուզողներուն, եւ հայրը իկարոս զինքն ստիպած է ուրիշ նոր փեսայ մը առնելու : Անո՞ր համար Իթակէ դառնամ՝ որ զինքը նոր կապերու մէջ մտած տեսնեմ եւ հօրս տուած խոստմանը անհաւատարիմ : Իթակացիք մոռցած են զՈղիսեւս : Անշուշտ մեր մահը փնտռելու համար պիտի դառնամք յԻթակէ, որովհետեւ Պենելոպէին սիրահարները նաւահանգստին մուտքը բռնած են՝ որպէսզի դարձած ժամանակնիս զմեզ մեղցընեն : »

Պատասխան տուաւ Մենտոր. « Ահա քեզ արգասիք կոյր կրից որոց ձեռքը մատնուողը բոլոր խելքը կթափէ անոնց նպաստաւոր եղած փաստեր գտնելու եւ աշուընները մէկդի կդարձընէ որպէսզի զանոնք դատապարտող փաստերը չտեսնէ : Այսպիսին ա՛լ բոլոր խելքն ու միտքն ինքզինքը խաբելու եւ խղճմտանքը լռեցընելու կգործածէ : Միթէ մոռցա՞ր զայն ամենայն զոր աստուածք քեզ հայրենիքդ դարձունելու համար ըրին : Ի՞նչպէս Սիկիլիայէն ելար : Եգիպտոսի մէջ գլխուդ եկած խեղճուծիւնները յանկարծ յաջողութիւն չդարձա՞ն : Ո՞ր աներեւոյթ ձեռքն զքեզ Տիւրոսի մէջ մահագոյժ վտանգէն ազատեց : Այսչափ սքանչելիքէն յետոյ դեռ չե՞ս գիտեր ի՞նչ պատրաստած են քեզ ճակատագիրք : Բայց ի՞նչ կըսեմ. անարժան ես դու անոր : Ես կելեմ կերթամ այս կղզիէն. իսկ դուն՝ իմաստուն եւ քաջ հօր վա՛տ որդի, հոս կանանց մէջ մեղկ ու անպատիւ կեանք մը վարէ. եւ ընդդէմ կամաց աստուածոց ըրէ՛ դուն զայն զոր հայրդ իւր անձին անարժան համարեցաւ : »

Այս արիամարհանաց խօսքերը Տելեմաքին սիրտն իխոր խոցեցին : Մենտորին վրայ կգորովէր. կցաւէր ու կամաչէր. կվախնար որ

չըլլայ թէ այս իմաստուն մարդը՝ յորմէ այնչափ երախտիք էր տեսեր՝ ելլէ երթայ. բայց այն նորածին կիրքերն որ անծանօթ իսկ էին իրեն, զինքը փոխեր տարբեր մարդ ըրեր էին : Եւ արտասուալից աչօք կըսէր առ Մենտոր. « Խնչ, ուրեմն աստուածուհւոյն ինձ խոստացած անմահութիւնը բանի տեղ չե՞ս դնել : — Ոչինչ կհամարիմ, պատասխանեց Մենտոր, ինչ որ առաքինութեան եւ հրամանաց դից հակառակ է : Առաքինութիւնը զքեզ հայրենիքդ կկանչէ որպէսզի զմիտես եւ զՊենելոպէ տեսնես. առաքինութիւնը կարգելու քեզ որ ինքզինքդ անմիտ կրից չմտնես : Եւ դիք՝ որ հօրդ փառացը հաւասար փառք պատրաստելու համար զքեզ այնչափ վտանգներէ ազատեցին, կհրամայեն՝ որ այս կղզին ձգես երթաս : Խնչ պիտի ընես անմահական կեանքն առանց ազատութեան, առանց առաքինութեան եւ փառաց : Այդ կեանքն անվախճան ըլլալովն՝ ա՛լ աւելի թշուառ պիտի ըլլայ : »

Այս խօսքերուն հառաջանքով միայն պատասխան կուտար Տելեմաք : Երբեմն կփափաքէր որ Մենտոր զինքը բռնի այն կղզիէն քաշեր հաներ, եւ երբեմն կբաղձար որ ժամ մը յառաջ Մենտոր ելլեր երթար, որպէսզի ա՛լ աչքին առջեւը չունենայ այն խիստ բարեկամն որ իւր տկարութիւնը երեսը կզարնէր : Բոլոր այս ներհակակիր խորհուրդները հետզհետէ սիրտը կտատանէին, եւ ոչ մէկը հոն հաստատուն կմնար. սիրտը ծովուն կմմանէր որ ամէն հակառակ հողմոյ խաղալիկ է ու կծփայ : Շատ անգամ կերթար ծովուն եզերքը անշարժ կպառկէր, եւ յաճախ նսեմաստուեր անտառի մը մէջ դառն արտասուք կթափէր, եւ առիւծի մը պէս կմռնէր : Կհալէր կմաշէր, եւ խորցած աչուրները տոչորող կրակով մը լեցուած էին. զինքն այլագունեալ, կթուցեալ եւ այլանդակեալ տեսնողները կկարծէին թէ նոյն Տելեմաքը չէ : Գեղեցկութիւնը, զուարթութիւնն ու ազնուական արիութիւնը իրմէ հեռու կփախչէին : Եւ ինչպէս ծաղիկ մը որ առաւօտը բացուած իւր անոյշ հոտը դաշտին մէջ կբուրէր, եւ երիկուան դէմ երթալով կթուռմի, կենդանի գոյները կնետեն, կթարշամի, կչորնայ, եւ գեղեցիկ գլուխն ալ չկարենալով կանգուն կենալ՝ կխոնարհի կիյնայ, այսպէս նաեւ Ոդիսեայ զաւակը նուաղեալ էր մահուան դուռն հասած :

Տեսնելով Մենտոր որ Տելեմաք չկրնար կրիցը բռնութեանը դէմ

դնել, այնպիսի մեծ վտանգէ զինքն ազատելու համար հարտար խորհուրդ մը մտածեց : Դիտել էր որ Կալիպսոյ բոլոր սրտովը կը սիրէր զՏելեմաք. Տելեմաքայ ալ մանկահասակ եւքարիս յաւերժ հարսին վրայ ունեցած սէրն անկէց վար չէր մնար, վասնզի անգուժն երոս մահկանացուաց սիրտը տանջելու համար այնպէս կընէ որ մարդ զինքը սիրողը շատ չսիրեր : Միտքը դրաւ Մենտոր որ Կալիպսոյին նախանձը շարժէ : Եւ որովհետեւ եւքարիս Տելեմաքայ հետ որսի պիտի երթար, ըսաւ Մենտոր առ Կալիպսոյ. « Տե-

լեմաքին վրայ որսի կարգէ դուրս սէր մը կգտնեմ զոր ոչ երբէք տեսեր էի, որով սկսաւ ուրիշ զուարճութիւններէն ամենեւին համ չառնուլ. անտառներ եւ ամայի լեռներ միայն սիրելի են իրեն : Արդեօք դո՞ւն, դիցուցի, իրեն ազդեցիր այս մեծ եռանդը : »

Այս խօսքերն որ լսեց Կալիպսոյ՝ չկրցաւ իւր սոսկալի բարկութիւնը զսպել, եւ « Այս Տելեմաքն, ըսաւ, որ Կիպրոս կղզւոյն բոլոր զուարճութիւններն արհամարհեց, չկրնար յաւերժհարսանցս մէկուն չափաւոր գեղեցկութեանը դիմանալ : Ի՞նչպէս կհամարձակի պարծիլ թէ այնչափ զարմանալի գործքեր է ըրեր ինքն՝ որուն

սիրտը վատաբար կեցողութեամբ, եւ որ կարծես թէ կանանց մէջ աննշան կեանք մը անցունելու համար է միայն ծնած » : Ուրախութեամբ տեսնելով Մենտոր որ ի՛նչպէս Կալիպսոյին սիրտը նախանձէն տալնուվրայ կըլլար, աւելի բան մը չըսաւ, վախճալով որ իւր վրայ կասկած մը չտայ . միայն տխուր եւ վշտացեալ դէմք մը անոր կցուցընէր : Այնուհետեւ դիցուհին բոլոր տեսած բաներուն վրայ իւր ցաւը անոր կ'այայտնէր, եւ անդադար նորանոր գանգատներ կընէր : Մենտորին ծանուցած այն որսն ալ բոլորովին զինքը կատղեցուց . վասնզի իմացաւ որ Տելեմաք եւբարիսին հետ խօսելու համար կշանար անով միւս յաւերժարսանցմէ հեռանալ : Արդէն երկրորդ որսի մըն ալ խօսք կըլլար, եւ կգուշակէր դիցուհին թէ անշուշտ առաջնոյն պէս պիտի ընէր նաեւ անոր մէջ . ուստի որպէսզի Տելեմաքայ խորհուրդներն եղծանէ՝ ձայն հանեց որ ինքն ալ կուզէ որսոյն մէջ մտնել :

« Բայց չկարենալով իւր բարկութիւնը զսպել, Յանդուգն պատանի, գոչեց յանկարծ . ուրեմն Պոսիդոնին քեզ պատրաստած նաւաբեկութեան արժանախաս պատուհասէն եւ աստուածոց վրէժխնդրութենէն ազատելու համար էր որ իմ կղզիս ելար : Ուրեմն իմ զօրութիւնս եւ վրադ ցուցըցած սէրս արիամարհելու համար միայն այս կղզին եկար մտար, որ ո՛ր եւ իցէ մահկանացուի անմատոյց է : Ո՛վ աստուածք Ողիմպեայ եւ Ստիւքսի, Թշուառ դիցուհեայ ձայնը լսեցէք . փութացէք խայտառակեցէք այս անզգամը, այս ապերախսն, այս ամբարիշտը : Եւ որովհետեւ դու հօրմէդ աւելի խստասիրտ ես եւ անիրաւ, իւր կրած չարիքներէն աւելի երկարատեւ ու աւելի դժնդակ չարիքներ քաշես : Ո՛չ, յաւիտեան պիտի չտեսնես դու հայրենիքդ, այն աղբատ ու ողորմելի իծակէն զոր չամչցար անմահութենէն վեր դնելու . եւ կամ լաւ եւս, հեռուէն զայն աչքովդ տեսնես եւ ծովուն մէջ թաւալիս կորսուիս, եւ ալեաց խաղալիք եղած դիակդ այս ծովափանցս աւազին վրայ գայ նետուի, եւ Թադման յոյս չունենայ : Տեսնեն զայն աչքերս պատառ պատառ բզկտեալ յանգեղաց : Պիտի տեսնէ զայն եւ սիրուհիդ, այո՛ տեսնէ եւ սիրտը կտոր կտոր ըլլայ, եւ անոր յուսահատութիւնը իմ երջանկութիւնս պիտի ըլլայ : »

Կալիպսոյ այսպէս խօսած ժամանակը արիւնհուշտ ու հրացայտ

աշուրներն անդադար ասդին անդին կդարձնէր. չեմ գիտեր ի՞նչ միտն ու կատաղի բան մը կար իւր նայուածքին մէջ : Դողդոջուն այտերը սեւ ու կապոյտ բծերով ծածկուած էին, անդադար գոյներնին կնետէին եւ ստէպ մեռելատիպ դեղնութիւն մը բոլոր դէմքին վրայ կալատէր : Այլ արցունքը առաջինին պէս յորդաբուղիս չէր վազեր. կարծես թէ կատաղութիւնն ու յուսահատութիւնը անոր աղբերակը ցամքեցուցած էին, եւ հազիւ քանի մը կամիլ ծնօտիցը վրայ կվազէր : Զայնը խռպոտ, դողդոջուն եւ ընդհատ :

Բոլոր այս շարժումները կդիտէր Մենտորը, եւ յուսահատեալ հիւանդի տեղ զինքը դնելով իրեն բան չէր ըսեր. միայն երբեմն երբեմն կարեկցութեամբ վրան կնայէր :

Կզգար Տելեմաք թէ ո՛րչափ յանցաւոր էր եւ Մենտորին բարեկամութեանն անարժան : Չէր համարձակեր աչքը վեր առնուլ վախճալով որ բարեկամին աչքերուն չհանդիպին, որուն լռութիւնն իսկ զինքը կդատապարտէր : Երբեմն կփափաքէր վազել անոր վիզն իյնալ ու վկայել թէ յանցանքին վրայ ո՛րչափ կցաւի. բայց մէկ կողմէն ընդունայն ամօթը, միւս կողմանէ վտանգէն ազատելու համար ուզածէն աւելի առաջ երթալով վախը զինքը կբռնէր. վասնզի վտանգն իրեն անուշ կերեւար, եւ դեռ չէր կրնար անմիտ ախտին յաղթելու առաջադրութիւն մը ընել :

Ողիմպոսի աստուածներն ու աստուածուհիք մէկտեղ ժողոված՝ խոր լռութեամբ Կալիստոյին կղզւոյն վրայ ակնկառոյց կկենային, որպէսզի տեսնեն թէ ո՞վ յաղթող պիտի հանդիսանայ, Աթենա՞ս թէ Երոս :

Երոս յաւերժհարսանց հետ խաղալով՝ ամենուն սրտին մէջ կրակ էր վառեր : Աթենաս Մենտորին կերպարանքովը՝ Երոսին դէմ կհանէր զնախանձ որ անբաժանելի է իսիրոյ : Իսկ Արամազդ միտքը դրեր էր այս պատերազմին հանդիսատես միայն ըլլալ՝ ոչ մէկուն եւ ոչ մէկալին ձեռնտու լինելով :

Սակայն Եւքարիս վախնալով որ Տելեմաք ձեռքէն չելլէ, հազար ումէկ հնարք կբանեցընէր իւր կապերուն մէջ զնա բռնելու : Երկրորդ անգամ հետը որսի երթալու ժամանակն եկեր էր, եւ ինքը Անահիտ աստուածուհւոյն նման էր հագուեր : Աստղիկ ու Երոս անոր դէմքին վրայ այնպիսի նոր գեղեցկութիւն մը աւելցուցեր

Էին՝ որ նոյն օրը Կալիպսոյ դիցուհւոյն գեղեցկութիւնն իսկ անոր առջեւը բան չէր երեւար : Հեռուէն վրան նայեցաւ Կալիպսոյ. նայեցաւ ականակիտ աղբեր հայելոյն մէջ նաեւ իւր պատկերին վրայ՝

ու ինք իր վրան ամչցաւ : Գնաց քարայրին խորը ծածկուեցաւ, եւ ինքնիրեն այսպէս կիսօսէր :

« Զո՛ւր տեղը ուրեմն ջանացայ որ այս երկու տարփաւորները խռովեմ անոնց սրսակից ըլլալ ուզելով : Ըլլա՛մ արդեօք. երթա՛մ

անոր յաղթանակն աւելցունելու եւ իմ տեսքովս անոր գեղեցկութիւնը աւելի դուրս ցատքեցընելու : Պէ՞տք է որ Տելեմաք զիս տեսնելով իւր եւքարիսին ա՛լ աւելի սիրահարուի : Աւա՛ղ, ի՞նչ էր որ ըրի : Ո՛չ, չեմ երթար հետեւնին. բայց իրենք ալ պիտի չերթան. գիտեմ ի՞նչպէս պէտք է զիրենք խափանել : Երթամ Մենտորը գտնեմ եւ աղաչեմ որ զՏելեմաք ասկէց առնու տանի, Իծակէ դարձընէ : Բայց ի՞նչ կըսեմ. ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ վիճակս երբոր Տելեմաք ելլէ երթայ : Ո՛վ անգուժ մատղիկ : Աստղի՛կ խաբեցիր դու զիս. ոհ,

որպիսի՛ նենգաւոր պարգեւ ինձ տուիր : Վնասակա՛ր մանկիկ, ժանտաժո՛ւտ Սէր. սիրտս բացի քեզ յուսով Տելեմաքայ հետ երջանիկ կեանք մ'անցընելու, եւ դուն այս սրտիս մէջ խռովութիւն եւ յուսահատութիւն միայն բերիր : Յաւերժհարսունք յինէն գլուխ վերուցին : Ա՛լ Թշուառութիւնս անվախճան ընելու միայն կօզնէ աստուածութիւնս : Ո՛հ, ո՛ւր էր Թէ կարենայի ինքզինքս մեռցընել եւ ցաւերուս վերջ տալ : Բայց որովհետեւ ես չեմ կրնար մեռնիլ, պէտք է որ դուն մեռնիս, Տելեմաք : Ապերախտութեանդ վրէժը քեզմէ պիտի հանեմ, յաւերժահարսդ պիտի տեսնէ զայն, վստահ

իւր աչքին առջեւ զբեզ պիտի զարնեմ: Բայց կցնորիմ ես: Ո՛վ թշուառ Կալիպսոյ, ի՞նչ կուզես. մի՛թէ կորուսանե՞լ զանմեղ զոր դու ինքնին այս թշուառութեան անդունդը նետեցիր: Ես ինքնին Տելեմաքայ ողջախոյ սրտին մէջ աղիտաբեր բոցը բռնկցուցի: Որպիսի՜ անմեղութիւն էր նորա. որպիսի՜ սոսկումն յախտից եւ որպիսի՜ արիւթիւն ընդդէմ ամօթապարտ հեշտութեանց: Պէ՛տք էր որ իւր սիրտն ապականէի: Սակայն կեռողը զիս թէ որ ... եւ միթէ պիտի չեռողո՞ւ զիս, եւ կամ պիտի չտեսնե՞մ որ զիս բոլորովին արիամարհելով՝ ոսոխիս համար միայն պիտի ապրի: Ո՛չ, ոչ. ըրածիս արժանի վիշտ կըաշեմ: Գնա՛, Տելեմաք, անցիր ծովուն մէկալ կողմը, թո՛ղ զԿալիպսոյ անմխիթար՝ որ ոչ համբերել եւ ոչ զմահ կարող է գտնել. թող զինքն անմխիթար, լի ամօթով ու յուսահատ, բու ամբարտաւան եւքարիսիդ հետ:»

Այսպէս միայնակ կիսօտէր Կալիպսոյ իքարայրին, բայց յանկարծ դուրս ցատքեց կանչելով. «Ո՛ւր ես Մենտոր, միթէ ա՛յսպէս կաաշտապանես զՏելեմաք ընդդէմ մոլութեան, յորմէ ահա կընկճի նա: Կքնանա՛ս դու մինչդեռ երոս քեզի դէմ արթուն կիսկէ: Ալ չեմ կրնար այս վատ անհոգութեանդ դիմանալ: Միթէ միշտ անփոյթ աչքով պիտի տեսնես Ոդիսեայ որդւոյն հայրանարգութիւնն ու իւր վեհ Յակատագիրն արիամարհելը: Միթէ անոր առաջնորդութիւնը ի՞նձ յանձնած են ծնողքը թէ քեզ: Ես եմ որ անոր սիրտը բժշկելու հնարք կփնտռեմ. եւ դու բան մը պիտի չընե՞ս: Անտառիս խորը մեծամեծ կաղամախ ծառեր կան, հոն շինեց նաեւ Ոդիսեւս այն նաւն որով կղզիէս ելաւ գնաց: Նոյն տեղը խորունկ այր մը կգտնես յորում են նաւ շինելու համար բոլոր հարկաւոր եղած գործիները:»

Այս խօսքերն հազիւ թէ բերնէն ելեր էին՝ զղջացաւ հանելուն: Բայց Մենտոր վայրկեան մը չկորսնցուց, փութացաւ գնաց քարայրը, գործիները գտաւ, կաղամախներ կտրեց ու մէկ օրուան մէջ՝ նաւարկելու պատրաստ նաւ մը շինեց. որովհետեւ Աթենասայ զօրութիւնն ու Յարտարութիւնը ամենէն մեծ գործերն ալ իգուլիս հանելու համար շատ ժամանակի չեն կարօտիր:

Կալիպսոյ սոսկալի մտաց տագնապի մէջ էր. մէկ կողմէն Մենտորին աշխատութեան առաջ երթալը կուզէր տեսնել, եւ միւս կողմէն չէր կրնար որսը թողուլ, յորում եւքարիս Տելեմաքայ հետ

բողոքովին ազատ պիտի մնար : Նախանձը չէր ներեր իրեն որ վայրկեան մը երկու տարիաւորներն աչքէն հեռացընէ. ուստի կ'ընար որսը այն կողմը ձգել ուր Մենտոր իւր նաւը կ'ընէր : Ականջ կ'դնէր, տապաւին եւ ուռն հարուածները կ'լսէր. ամէն մէկ հարուածին ոսկորները դող կ'ելէին : Բայց միանգամայն եւ կ'աւանդար որ իւր այսպիսի մտածմանց մէջ եղած ժամանակը չըլլայ թէ Տելեմաք ատեն գտնայ ծածուկ նշան կամ աչք մը ընկելու առ յաւերժահարսն օրիորդ :

Սակայն եւքարիս հեգնելով մը կըսէր առ Տելեմաք. « Ձե՞ս վախնար որ Մենտոր քեզ չարդողի թէ ինչո՞ւ առանց իրեն որսի գնացիր : Ո՛հ, ո՛րչափ կարեկցութեան արժանի ես որ այնպիսի խիստ դատարարակի մը ձեռքին տակ կ'ապրիս : Բան մը չկայ որ իւր խնամութիւնը քիչ մը մեղմացընէ. ամէն տեսակ զուարճութեանց ինքզինքը թշնամի կ'ցուցընէ, չթողուր որ եւ ոչ մէկուն համար առնուս. նաեւ ամենէն անմեղ բաները քեզի մեղք կ'համարի : Քանի որ դեռ չէիր կրնար անձամբ անձին առաջնորդել՝ կրնայիր անոր իշխանութեանը տակ մնալ. բայց այնչափ իմաստութիւն ցուցընելէ՞ր յետոյ՝ ա՛լ պէտք չէ թողուս որ հետդ տղու մը պէս վարուի :

Այս խորամանկ խօսքերը Տելեմաքին սիրտը ծակելով Մենտորին դէմ բարկութեամբ կ'եցընէին, որոյ եւ լուծը կ'ուզէր թօթափել : Ձինքը տեսնելու կ'վախէր. եւ այնչափ խռոված էր որ մինչեւ եւքարեայ ըսածներուն ալ պատասխան չէր տար : Վերջապէս բոլոր որսի ժամանակն երկուքն ալ անդադար տազնապի մէջ անցընելէն յետոյ՝ երեկոյեան դէմ անտառին մէկ խորշն հասան մօտ այն տեղւոյն՝ ուր օրն իբրեւ աշխատք էր Մենտոր : Հեռուէն տեսաւ Կալիպսոյ որ նաւը լնցեր էր, եւ մէկէն մահուան մէգին պէս թանձրամած մէգ մը աշուրները պատեց : Ծնկոււրները դողդըղալէն չէին բռներ. բոլոր մարմնոյն անդամոցը վրայէն պաղ քրտինք մը կ'վազէր, եւ հարկ եղաւ որ բովի յաւերժհարսանցը վրայ կ'ընէին. եւ երբ եւքարիս ձեռքն երկնցուց որ զինքը բռնէ, խոժոռ մը նայելով մէկդի հրեց զայն :

Տելեմաք այս նաւը տեսնելով, բայց եւ ոչ զՄենտոր՝ որովհետեւ անիկայ աշխատանքը լմնցընելէն յետոյ քաշուեր էր, հարցուց դիցուհւոյն թէ որո՞ւն է այս նաւը եւ թէ ի՞նչ բանի պիտի գործա-

ծուլի : Չկրցաւ նա մէկէն սլատասխան տալ. բայց ապա, « Մենտորը
 Ֆամբայ դնելու ֆամար զայն շինել տուի ըսաւ. ա՛լ այս դժպնի
 բարեկամէդ. չտագնապիս՝ որ երջանկութեանդ ֆակառակ կկենայ,
 ու թէ որ անմահ դառնայ՝ կարելի է վրադ նախանձի : »

« Մենտոր զիս կթողո՞ւ, ուրեմն բանս լմնցա՛ծ է, գուցե Տելեմաք.
 Ո՛վ եւքարիս, եթէ Մենտոր զիս կթողու, քեզմէ զատ մէ՛կը չունիմ » :
 Կրից սաստկութենէն այս խօսքերը բերնէն ելան : Հասկըցաւ սխալ-
 մունքը, բայց ըսելու ժամանակ չէր կրցած խօսքերուն իմաստին
 ուշ դնել : Ամէնքը զարմացած լուռ կեցան : Իսկ եւքարիս կարմրե-
 լով եւ աչուրները վար առնելով, այլայլած ետ ետ կբաշուէր ու չէր
 ֆամարձակեր երեւել : Բայց երեսն ամօթով ծածկուած ատեն սիրտը

խնդուժեամբ կեցուէր : Տելեմաք՝ ա՛լ ըսածը ինքն ալ չէր հասկընար, չէր կրնար հաւատալ թէ այնպիսի յանդուգն խօսք մը զրուցած ըլլայ : Երազ մը կերեւէր այն իրեն, բայց այնպիսի երազ որուն վրայ ամաչելով կտազնապէր :

Յայնժամ Կալիպսոյ որդեկորոյս առիւծէն աւելի կատղած՝ անտառին մէջ կվազէր կերթար եւ ո՛րը երթալը չէր գիտեր, մինչեւ որ նորէն եկաւ քարայրին դուռն ելաւ ուր Մենտոր իրեն կսպասէր : « Ելէ՛ք, սլոռաց, գնացէ՛ք կղզիէս, ո՛վ օտարականք, դուք որ եկաք հանգստութիւնս խռովեցիք : Առջեւէս կորսուի երթա՛յ այն անմիտ պատանին. եւ դուն անխոհեմ ծեր, թէ որ հիմա շուտով զանիկա ասկէց առնուս չտանիս, պիտի սորվիս թէ դիցուհւոյ մը բարկութիւնը ինչե՛ր կրնայ ընել : Մէ՛յմ՝ ալ աչքիս չերեւայ. ալ չեմ ուզեր որ յաւերժհարսանցս մէկն հետը խօսի եւ կամ վրան նայի : Ահա Ստիւքսի ալեացը վրայ կերդնում, երդմունք՝ որ զաստուածներն անգամ կողոպցընէ : Բայց գիտցիր, Տելեմաք, որ դեռ աղետիցդ վերջը հասած չէ. ապերա՛խտ, կղզիէս ելլելուդ պէս՝ նորանոր թշուառութիւնք գլուխդ պիտի թափին. վրէժս քեզմէ պիտի հանեն : ԶԿալիպսոյ կորուսանելոյդ վրայ պիտի ցաւիս, բայց իզո՛ր : Պոսիդոն որ արդէն հօրդ վրայ սաստիկ բարկացած է՝ Սիկիլիոյ մէջ զինքը նախատելուն համար, եւ Աստղիկէն գրգռուած՝ զոր արհամարհեցիր դու ի Կիպրոս, դեռ ուրիշ մրրիկներ քեզ կպատրաստէ : Հայրդ պիտի տեսնես, վասնզի դեռ մեռած չէ, բայց պիտի տեսնես ու պիտի չճանաչես : Անագորոյն բախտին լաւ մը խաղալիք ըլլալէն յետոյ միայն հետը պիտի բնակիս յիծակէ : Գնա՛. երկնային զօրութեանց կպաղատիմ որ վրէժս քեզմէ հանեն.... Երանի՛ թէ ծովուն մէջ՝ ժայռի մը ծայրէն կախուած եւ կայծակով զարնուած՝ զո՛ր տեղ Կալիպսոն օգնութեան կանչես, որ քու տանջանքդ տեսնելով ուրախութեամբ պիտի լեցուի : »

Այս խօսքերս ըսած չըսած, մէկէն խռովեալ միտքն անոնց ներհակ խորհուրդներու կերթար : Սէրը նորէն սիրտը վառեց զՏելեմաք քովը պահելու բաղձանքը. եւ կըսէր ինքնիրեն. « Թող ապրի, թող հոս կենայ. թերեւս օր մը իմանայ թէ ինչե՛ր ըրի իրեն : Եւ քարիս չկրնար ինձ պէս անմահութիւն տալ իրեն : Ո՛վ կոյր եւ ամենեւեւին կոյր Կալիպսոյ. դո՛ւն զքեզ երդմամբդ մատնեցիր, ինքզինքդ

կաշկանդեցիր եւ Ստիւքսին ալիքն որոց վրայ երդուար, ալ քեզի յոյս չե՛ն թողուր » : Թէպէտ այս խօսքերս մէկը չէր լսեր, սակայն դէմքին վրայ Կատաղիք դժոխոց նկարուած կերեւային, եւ կարծես թէ սեւ Կոկիտոն անոր սրտէն բոլոր իւր թունալից ժահրը կ'ծափէր :

Սարսափեցաւ Տելեմաք : Իմացաւ զայն դիցուհին, վասնզի բան կա՞յ որ նախանձոտ սէրը չգուշակէ չիմանայ . եւ Տելեմաքայ սարսափովը դիցուհւոյն մոլեգնութիւնը կկրկնապատկուէր : Աստուածապարարկաց նման որ իրենց կանչուեալութեամբ ծայնովը օդը կ'ընդհատէն եւ թրակիոյ բարձրաբերձ լեռները կ'հնչեցնեն, ձեռքը գեղարդ անտառէ անտառ կ'վազէր նա՛ կանչելով բոլոր իւր յաւերժ-հարսուհիքը, եւ սպառնալով որ ետեւէն չեկողը զարնէ մեռցնէ : Այս սպառնալիքէն զարհուրած կ'վազեն նոքա գունդագունդ : Եւքարիսն իսկ արտասուալից աչօք առաջ կերթայ՝ հեռուէն Տելեմաքին վրայ նայելով, որուն հետ ա՛լ չէր համարձակեր խօսելու : Կմոնչէր դիցուհին գլաւերժահարսը քովը տեսնելով, եւ անոր հպատակութեամբը ոչ միայն չէր հանդարտեր, այլ եւ նոր կատաղութիւն մը վրան կուգար՝ տեսնելով որ Եւքարիս քաշած վշտերովը նոր գեղեցկութիւն մը կ'առնուր :

Սակայն Տելեմաք Մենտորին հետ մինակ էր մնացեր . եւ ծնկուր-ներուն պլլուելով, որովհետեւ ա՛լ ոչ զինքը գրկել եւ ոչ երեսը նայել կ'համարձակէր, արտասուաց հեղեղներ կ'իջեցնէր . կուգէր խօսիլ բայց ձայնը կ'սղդուէր, եւ խօսք չէր գտներ որ ըսէր . ոչ ընելիքը գիտէր, ոչ ըրածն եւ ոչ ուզածը : Վերջապէս գոչեց . « Ո՛վ Տէմարիտ հայր իմ, ո՛վ Մենտոր, ազատէ զիս յանհնարին աղէտիցս : Ո՛չ, չեմ կրնար զքեզ թողուլ եւ ոչ ետեւէդ գալ : Ազատէ՛ զիս յահագին աղէտիցս . ազատէ զիս յինէն, զա՛րկ մեռցուր : »

Դրկեց համբուրեց զնա Մենտոր, մխիթարեց, քաջալերեց, սիրտ տուաւ որ իւր անձին համբերէ, առանց կրքերը զգուցնու, եւ ըսաւ . Որդի՛դ իմաստնոյն Ուիսեսայ՝ զոր այնչափ սիրեցին դիք եւ դեռ Կսիրեն, քաշած սոսկալի չարիքդ անոր սիրոյն առհաւատչեայն է : Ու՛ր որ իւր տկարութիւնն ու կրիցը բռնութիւնը զգացած չէ՝ իմաստուն չէ տակաւին . վասնզի ինքզինքը դեռ լաւ չհանձնալով՝ չկրնար յանձնապատանութենէ զգուշանալ : Աստուածներն իբրեւ թէ

ձեռքէդ բռնած տարին զքեզ անդնդին բերանը, որպէսզի առանց մէջը գաճալիժելու՝ անոր խորութիւնը քեզ ցուցնեն : Հասկըցար դու հիմա զոր ինչ անկարելի էր քեզ հասկընալ թէոր գլուխդ չգար : Անօգուտ էր քեզ խօսիլ Սիրոյ մատնութեանցը վրայ՝ թէ կորսնցնելու համար է որ կշողորորթէ, եւ քաղցրութեան երեւութի մը տակ սոսկալի դառնութիւններ կծածկէ : Այդ գեղեցիկ մանկիկն եկաւ կծիծաղէր, կձխար, կխաղար : Տեսար զինքը, սիրտդ յափշտակեց, եւ դուն ախորժելով թողուցիր : Սրտիդ վերքը չգիտնալ կծեւացընէիր. կշանայիր զիս խաբել եւ զքեզ շողորորթել, եւ բանէ մը չէիր վախնար : Ահա յանդգնութեանդ պտուղը. հիմայ մահ կփնտռես, եւ այն միայն յոյս մնացած է քեզ : Դիցուհին խռոված՝ դժոխոց Կատաղեացը կնամանի. եւքարիս այնպիսի բոցով մը կայրի կտոջորի որ անողորմագոյն է քան զերկունս մահու, եւ բոլոր այս նախանձոտ յաւերժիարսունք պատրաստ են մէկզմէկ պատուտելու. ահա քեզ նենգաւոր Սիրոյն ըրածը, որ այնպէս անոյշ կերեւայ : Զօրացիր նորէն : Տես ո՛րչափ կսիրեն զքեզ դիք որ Սիրոյն ձեռքէն փախչելու եւ ցանկալի հայրենիքդ գտնելու համար առջեւդ այսպիսի գեղեցիկ Ֆամբայ մը կբանան : Կալիպսոյ ինքնին ոտիպուած է զքեզ դուրս ընելու : Նաւը բոլորովին կազմ եւ պատրաստ է. ինչո՞ւ կուշանամք թողլու այս կղզին ուր առաքինութիւնը չկրնար բնակիլ : »

Այս խօսքերս ըսելով Մենտոր, ձեռքէն բռնեց ու դէպ իծովուն եզերքը կտանէր զՏելեմաք, որ դժուարաքայլ ետեւէն կերթար եւ անդադար կդառնար ետեւը կնայէր, կդիտէր զեւքարիս որ իրմէ կհեռանար. եւ ա՛լ երեսը չկարենալով տեսնել, անոր գեղեցկահիւս մագերուն կնայէր, գեղածուփ զգեստներուն եւ նազելի քալուածքին : Կցանկար անոր գարշապարաց հետքն համբուրել : Զինքն աչքէն կորսնցընելէն ետքն ալ դեռ ականջ կդնէր, եւ կարծէր թէ անոր ձայնը կլսէ : Թէպէտ հոն չէր եւքարիս, ինքը կտեսնէր զայն, վասնզի աչքին մէջ կենդանի նկարուած էր նա, կարծէր նաեւ թէ անոր հետ կխօսի. իւր ո՛ւր ըլլալը չէր գիտէր, եւ ոչ Մենտորին ձայնը կլսէր :

Վերջապէս իբրեւ իխոր քնոյ զարթուցեալ, ըսաւ Մենտորին.
« Միտքս դրի որ հետդ գամ, բայց դեռ եւքարիսի վերջին ողջոյնս

չտուի : Աւելի կուգեմ մեռնիլ քան թէ այսպէս ապերախտաբար զինքը թողուլ : Կեցիր որ վերջին անգամ մըն ալ զինքը տեսնեմ եւ յաւերժական ողջոյնս տամ իրեն : Թող տուր որ գէթ ըսեմ իրեն. Ո՛վ յաւերժաբանս, անողորմ դիք՝ իմ երջանկութեանս նախանձելով՝ կստիպեն զիս որ երթամ, բայց աւելի կընան կեանքս վերցընել քան քու յիշատակդ մտքես : Ո՛վ հայրիկ, կա՛մ թող ինձ այս յետին օրի-

նաւոր մխիթարութիւնս, եւ կամ հիմակուընէ ա՛ռ վերցո՛ւր յինէն իմ կեանքս : Զէ՛, չէ՛. ո՛չ այս կղզին կուգեմ՝ բնակիլ, եւ ոչ անձնատուր լինել սիրոյ : Սրտիս մէջ բնաւ սէր չկայ. եւքարիսին համար բարեկամութիւն եւ երախտագիտութիւն միայն է որ կզգամ : Բաւական է ինձ որ մէկ անգամ մըն ալ կարող ըլլամ իրեն մնասբարով ժըրսել, եւ մէկէն անդանդաղ ետեւէդ կուգամ : »

« Ի՛նչպէս կխղճամ վրադ, ո՛վ Տելեմաք, կրկնեց Մենտոր : Այնչափ կատաղի է ախտդ՝ որ եւ ոչ զայն կզգաս : Ինզինքդ հանգիստ կկարծես եւ մահ կուգես. կհամարձակիս ըսելու թէ բնաւ յաղթուած չես իՍիրոյ, եւ չես կընար թողուլ մեկնիլ հեռանալ յաւերժաբարսէ մը

զոր կսիրես . զինքն է միայն որ կտեսնես, անոր ձայնը միայն կլսես . իրմէ դուրս բան չես տեսներ, չես լսեր : Զերմէ ցնորած մարդը կըսէ . ես հիւանդ չեմ : Ո՛վ կոյր Տելեմաք . պատրաստ էիր թողուլ զՊենեւլայէ որ կսպասէ քեզ, զՌիսեւս զոր պիտի տեսնես , զԹաակէ՝ ուր պիտի թագաւորես , զփառս եւ զլեհ Ֆակատագիրը զոր դիք քեզ խոստացան , քզի համար ա՛յնչափ հրաշքներ ընելով : Բոլոր այս բարիքներէ հրաժարի՞լ կուզես եւքարեայ քովը անպատիւ կեանք մը անցընելո՞ւ համար : Դեռ կրնա՞ս ըսել որ հետը սիրով կապուած չե՞ս : Խ՛նչ է հապա որ զքեզ կխռովէ . ինչո՞ւ համար մեռնիլ կուզես . ինչո՞ւ համար դիցուհւոյն առջեւ այնչափ զառանցանօք կխօսէիր : Անկեղծ չըլլալդ չէ որ ես կմեղադրեմ . բայց կուրուժեանդ վրայ կողբամ : Փախի՛ր Տելեմաք , փախիր . փախստեամբ միայն կրնայ մարդ Սիրոյն յաղթել . եւ այնպիսի թշնամույ մը դէմ Ֆշմարիտ քաջութիւնն է վախնալ եւ փախչիլ առանց մոռածելու եւ առանց ետեւը նայելու համար ժամանակ անցունելու : Կիշես անշուշտ թէ մանկութենէդ իվեր ո՛րչափ հոգ ու խնամք ունեցեր եմ վրադ , եւ թէ քանի՛ քանի վտանգներէ խրատներովս ազատեցար . կա՛մ հաւատա ինձ եւ կամ թող որ քեզմէ բաժնուիմ : Ո՛ւր էր թէ գիտնայիր թէ ո՛րչափ ծանր է ինձ տեսնել որ կորստեանդ կղիմես : Ո՛հ , թէ որ գիտնայիր թէ ո՛րչափ վիշտ քաշեցի երբոր չէի համարձակիր հետդ խօսելու . ո՛չ , մայրդ որ ծնաւ զքեզ այնպիսի երկունք չքաշեց : Լռեցի , վիշտս ծածկեցի , հառաչանքներս խղրեցի , որպէսզի տեսնեմ թէ պիտի դառնա՞ս գա՞ս առ իս : Որդեա՛կ իմ , որդեա՛կ սիրելի , սփոփէ սիրտս , դարձուր ինձ զայն որ սիրելի է քան զիմ աղիս , տուր ինձ զՏելեմաք զոր կորուսի , տուր նաեւ զանձն քո առ քեզ : Թէոր սրտիդ մէջ իմաստութիւնը յաղթէ Սիրոյ , կապրի՛մ ես , եւ կապրի՛մ երջանիկ . իսկ եթէ Սէր իմաստութեան յաղթելով զքեզ առնու տանի , ա՛լ Մենտոր չկրնար ապրիլ : »

Այս ըսելով Մենտոր դէպ իծովեզերք Ֆամբան յառաջ կտանէր , եւ թէպէտ Տելեմաք ինքնիրեն քալելով անոր ետեւէն երթալու չափ ոյժ չունէր , բայց բաւական զօրացեր էր անդիմադարձ թողլու որ զինքը տանի : Աթենաս որ միշտ Մենտորին կերպարանացը տակ ծածկուած էր , անտեսանելի կերպով զՏելեմաք իւր վախճանով ծածկելով եւ չորս կողմը աստուածային շող մը սփռելով՝ այնպիսի քոջութիւն

մը անոր սիրտն ազդեց, որուն նմանը քանի որ կղզին եկած էր չէր զգացած։ Վերջապէս հասան կղզւոյն մէկ եզերքը որ սարաւանդ կերկննար. ժայռ մըն էր ասիկա զոր փրփրադէզ ալիք միշտ կծեծէին։ Այն բարձրութենէն նայեցան թէ Մենտորին պատրաստած նաւը տեղն է արդեօք, եւ ահա ախուր տեսարան մը աչուընուն երեւցաւ։

Երոս սաստիկ բարկացած էր տեսնելով որ անծանօթ ծերունին ոչ միայն իւր նետերէն անխոց էր, այլ նաեւ իւր ձեռքէն զՏելեմաք առեր կտանէր. սրտին կատաղութենէն լալով Կալիպսոյին վրայ գնաց, որ նսեմաստուեր անտառաց մէջ Թափառական կպտտէր։ Ձինքը տեսնելուն պէս հառաչեց դիցունին, եւ սրտին բոլոր վէրքերը բացուեցան։ Ըսաւ անոր Երոս. «Դու որ աստուածուհիդ ես, ի՞նչպէս կ'ընդունաս որ կղզւոյդ մէջ գերի եղած տկար ողորմելի մահկանացու մը քեզ յաղթէ։ Ինչո՞ւ թող կուտաս որ երթայ։ — Ո՛վ Թշուառական մանուկ, պատասխանեց դիցունին, ա՛լ չեմ ուզեր վնասակար խրատներդ մտիկ ընել. դու ես որ իմ քաղցր ու անդորրաւէտ խաղաղութիւնս վերուցիր ու զիս յանդունդս աղետից գահավէժ նետեցիր։ ձար չկայ, Ստիւգսին ալեացը վրան երդուայ որ զՏելեմաք թողում երթայ։ Արամազդ ինքնին՝ հայրն աստուածոց, հանդերձ իւր ամենակարող զօրութեամբը չկրնար այս սոսկալի երգման դէմ ընել։ Ահա Տելեմաք կ'ելլէ կղզիէս. ելիր նաեւ դու, վնասակար մահուկ. դու իրմէ աւելի չարիս ինձ հասուցիր։»

Յայնժամ Երոս աչքերուն արցունքը սրբելով, երգիծական ու խորամանկ ժպիտով մը «Իրաւցընէ՛, ըսաւ, մեծ արգելք մըն է այն, բայց թող որ ես անոր ճարը գտնեմ. կատարէ դուն քու երդումդ եւ Տելեմաքին երթալուն դէմ մի՛ կենար։ Ոչ յաւերժ հարսունքդ եւ ոչ ես Ստիւգսի ալեացը վրայ երդունցանք որ զինքը թողունք երթայ։ Պիտի զանոնք գրգռեմ որ Մենտորին այնչափ փութով շինած նաւուն կրակ տան այրեն, որով եւ զքեզ յանկարծակիի բերած ժրութիւնը անօգուտ ելլէ։ Ինքն եւս յանկարծակիի պիտի գայ, եւ ձեռքէդ զՏելեմաք քաշելու հանելու ա՛լ հնարք մը պիտի չմնայ իրեն։»

Այս հրապուրական խօսքերով Կալիպսոյին սիրտը սպրդեցան մտան յոյս եւ ինդութիւն։ Եւ ինչպէս որ զովարար զեփիւռը վտակի

մը եզերքը ամառուան տաքութենէն նուաղեալ հօտը կ'իյնայ գէցքէն, այսպէս նաեւ այս խօսակցութիւնը դիցուհւոյն յուսահատութիւնը փարատեց: Երեսը զուարթացաւ, աչուրներն անուշցան, եւ սիրտը կրծող սեւ հոգերը քիչ մը հեռացան իրմէ. կանգ առաւ, ժպտեցաւ, գգուեց փայփայեց փաղաքուշ Սէրը. բայց ասով նոր նոր ցաւեր իրեն պատրաստեց:

Իսկ Սէրը զանի համոզելուն վրայ ուրախացած գնաց որ համոզէ նաեւ յաւերժիարսունքը որ լեռներու վրայ ցրուած կ'ափառէին, նման խաշանց՝ որ սովալլուկ գայլերու կատաղութենէն հովիւնին թողուն փախչին: Կանչեց զանոնք մէկտեղ եւ ըսաւ. «Տելեմաք դեռ ձեռքերնիդ է, փութացէք այրեցէք Մենտորին փախչելու համար շինած նաւը:» Եւ մը քահեր վառեցին ու ծովեզերքը վազեցին աստուածապարարկաց պէս պոռալով կանչուրուտելով, ու արծակ մազերնին ասդին անդին թօթափելով: Եւ ահա բոցը կսկսի թռչտիլ, ու կայրէ կլափէ զնաւն որ չոր փայտէ էր եւ ձիւթապատ. ծխոյ եւ բոցոյ մըրիկ մը մինչեւ ամպերը կելլէր կբարձրանար:

Ժայռին վրայէն տեսան Մենտոր եւ Տելեմաք այս կրակն ու յաւերժիարսանց կանչուրուտելուն ձայնը լսեցին: Ուրախացաւ Տելեմաք, վասնզի սիրտը դեռ բոշկուած էր, եւ Մենտոր հասկըցաւ որ կիրքը լաւ չմարած կրակի մը կնմանէր, որ երբեմն երբեմն մոխրին տակէն դուրս կելլէ ու հրացայտ կայծեր կարծակէ: «Ահա նորէն կապերուս մէջ ընկայ, ըսաւ Տելեմաք, ա՛լ այս կղզին թողլու մեզ յոյս չկայ:»

Տեսաւ Մենտոր որ Տելեմաք նորէն առաջին կրիցը մէջ պիտի իյնայ եւ կորսնցնելու վայրկեան մը չկար: Հեռուէն դիտեց որ նաւ մը ծովուն մէջ կայնած՝ կղզին մօտենալ էր համարձակեր, որովհետեւ գիտէին նաւապետը որ Կալիպսոյին կղզին անմատոյց էր մահկանացուաց: Եւ մը Մենտոր հրեց ծովը նետեց զՏելեմաք, որ ժայռին եզերքը նստեր էր, ինքն ալ ետեւէն նետուեցաւ: Այս յանկարծական սոսկալի անկմանէն սասանեցաւ Տելեմաք, աղի ալիքը կլնեց, եւ կոհակաց խաղալիք եղաւ. խելքը գլուխն որ եկաւ՝ տեսաւ որ Մենտոր ձեռքն իրեն կերկընցնէր լողալու համար իրեն օգնելու. ա՛լ այն մահառիթ կղզիէն հեռանալէն զատ ուրիշ բան չէր մտածեր:

Յաւերթիարսունք որ զիրենք գերի բռնած կկարծէին, չկարելով անոնց փախուստն արգելուլ՝ սկսան կատաղաբար պոռալ կանչել : Կալիպսոյ անմխիթար գնաց քարայրը քաշուեցաւ եւ գողում գոչումովը զայն կլեցունէր : Իսկ երոս տեսնելով որ իւր յաղթանակն ամօթալի պարտութեան դարձաւ, թեւերը թօթափելով օդը վերացաւ ու դէպ իդալիոյ անտառը թռաւ՝ ուր իւր անգուծ մայրն իրեն կսպասէր : Որդին իրմէն ալ աւելի անգուծ՝ ըրած չարեացը վրայ խնտալով ինքզինքը կմխիթարէր :

Որչափ կհեռանար Տելեմաք կղզիէն, այնչափ աւելի ուրախութեամբ կզգար որ քաջութիւնն ու առաքինութեան վրայ ունեցած սէրը սրտին մէջ կնորոգուէր : « Հիմա կհասկընամ ըսածդ, կգոչէր առ Մենտոր, որում չէի կրնար հաւատալ, թէ փախչելով միայն է որ կընայ մարդ-յաղթել ախտին : Ո՛վ հայրիկ, ո՛րչափ կսիրեն եղեր զիս դիք որ զքեզ ինձ ձեռնառու տուին : Ա՛լ այսուհետեւ ոչ ծովէ կվախնամ, ոչ հովերէ եւ ոչ մրրիկներէ. կըքերէս միայն է որ կվախնամ : Սէրն ինքնիրենը քան զամենայն նաւաբեկութիւնս է երկիւղալի :

H. T. 1840

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Ռ Ի Ւ Ն .

Աղովամ, Նարբային եղբայրը, որ այն տիւրացի նաւուն հրամանատարն էր՝ սիրով կրնդունի զՏելեմաք եւ զՄենտոր : Կճանչնայ նա զՏելեմաք. կպատմէ իրեն Պիգմալիոնի եւ Աստաբեայ սոսկալի կերպով մեռնիլը, եւ Սէ ի՛նչպէս Բաղէազար որ այս կնոջ խորամանկութեամբ բռնաւոր հօրը երեսէն ընկեր էր՝ Սագաւորութեան ամուր կեկէ : Տելեմաքայ եւ Մենտորի սեղան մը կուտայ Աղովամ, հոն Աքիտովաս իւր երգոցն անուշութեամբը նաւուն չորս կողմը կժողովէ զՏրիտոնս, զՆերէիտս եւ ծովուն բոլոր ուրիշ աստուածները : Մենտոր քնար մը ձեռք կառնու, եւ Աքիտովասէն հազար անգամ աւելի անուշ կգարնէ : Աղովամ կպատմէ Բետիկէի հրաշալիքը, անուշ օդն եւ ուրիշ գեղեցկութիւնները . եւ քնակչաց մեծ պարզութեան մէջ անցուցած հանդարտ կեանքը կնկարագրէ :

Գ Ի Ր Ք Ո Ւ Թ Ե Ր Ո Ր Գ .

յն երկաթ նետած նաւը յոր իրենք կռիմէին՝ փիւնիկեցի էր եւ Կիպրոս կերթար : Այս փիւնիկեցիք եգիպտոս գացած ատեննին տեսեր էին զՏելեմաք . բայց ալիքներու մէջ չկրցան զնա ճանչնալ : Երբ Մենտոր նաւուն այնչափ մօտեցաւ որ ալ ձայնը կրնար հասնիլ, գլուխը ջրէն վեր առաւ ուժով մը պոռաց . « Ո՛ր փիւնիկեցիք, դուք որ ամէն ազգաց պատրաստ էք օգնելու, մի զլանայք երկու մարդոց կեանքն որ ձեր մարդասիրութենէն կլանդրեմք : Թէոր երկիւղած էք իդից, զմեզ նաւերնիդ ընդունեցէք . ո՛ւր որ երթաք հոն կերթամք նաեւ մեք : » Պատասխան տուաւ նաւապետը . « Սիրով կընդունիմք զձեզ . գիտեմք որ ամէն մարդ պարտական է օգնել թշուառաց թէ եւ անծանօթ ըլլան : » Այս ըսելով մէկէն զիրենք նաւն առաւ :

Հագիւ թէ վեր ելան ա՛լ չկարելով շունչ առնուլ՝ անշարժ մնացին . վասնզի մեծ աշխատութեամբ ալեաց դէմ կռուելով երկար ժամանակ լողացեր էին : Քիչ քիչ ուժերնին տեղն եկաւ . ուրիշ զգեստներ առին հագան, որովհետեւ իրենց լաթերը ջուր առնելով սաստիկ ծանրացեր էին եւ չորս կողմերնէն կվազէր : Երբ հոգի առին ու կրնային խօսիլ, փիւնիկեցիք վազեցին քովերնին եկան եւ կուգէին գլուխնին հանդիպածն իմանալ : Նաւապետն հարցուց ու ըսաւ .

« Ի՞նչպէս կրցաք մանեկ այն կղզին ուսկից ելեր կուգաք. վասնզի կրսեն թէ անոր տէրն անողորմ աստուածուհի մըն է՝ որ չնողուր հոն ելլել: Ահագին ժայռերով եւս պատած է կղզին, որոց հետ կատաղութեամբ կկռուի ծովը, եւ չկրնար մէկը մօտենալ առանց նաւը խորտակելու: » — Մեք ալ նաւակոծութեամբ հոն նետուեցանք, պատասխանեց Մենտոր. Յոյն եմք ազգաւ. հայրենիքնիս Իթակէ կղզին է, եպիրոսի մօտ ուր դուք կերթաք: Եթէ չուզէք քիչ մը կենալ յԻթակէ՝ որ ձեր ձամբուն վրայ կիյնայ, բաւական է որ զմեզ եպիրոս տանիք. կգտնեմք հոն բարեկամներ՝ որ մնացած կարճ ձամբուն հոգը վրանին կառնուն, աշխարհիս վրայ ամէն բանէ աւելի մեզ սիրելի եղածը նորէն տեսնելու զգացած ուրախութեանն համար ձեզ պիտի շնորհապարտ ըլլամք յաւիտեան: »

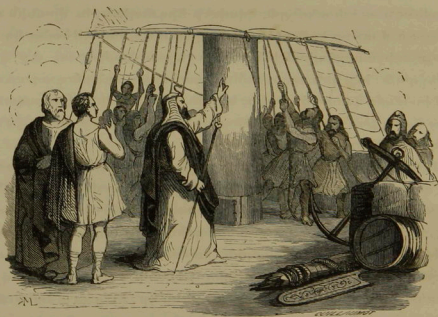
Այսպէս ահա Մենտոր էր որ կխօսէր, եւ Տելեմաք լուռ կենալով կնողուր որ անիկա խօսի, վասնզի Կալիպսոյի կղզւոյն մէջ ըրած սխալանօքը շատ խելք սովորեր էր: Ալ իւր վրայ չէր վստահեր. կիմանար որ Մենտորի իմաստուն խրատուցն հետեւելու պէտք ունի. եւ երբ չէր կրնար անոր կարծիքը հարցնել, աշուրները կդիտէր որպէսզի գէթ անոնցմէ նորա միտքը գուշակէ:

Փիւնիկեցի նաւապետը Տելեմաքին վրայ զարմացած կնայէր ու իրեն այնպէս մը կուգար թէ զինքը տեսած ըլլայ, բայց որոշ չյիշելով, « Կներես հարցմանս, ըսաւ, միտքս այնպէս մը կուգայ թէ զքեզ տեսած եմ, բայց արդեօք դու ալ զիս կյիշե՞ս. դէմքդ ինձ անծանօթ չերեւար, քեզ տեսածիս պէս ինձ այնպէս մը եկաւ թէ պիտի ձանաչեմ, բայց ո՛ւր տեսնելս չեմ գիտեր. գուցէ քու յիշելովդ ես ալ կարենամ միտքս բերել: »

Ջուարձախառն զարմացմամբ պատասխան տուաւ Տելեմաք ու ըսաւ. « Ես ալ քեզ տեսնելուս նոյն բանն զգացի: Տեսած եմ զքեզ եւ կձանաչեմ, բայց չեմ յիշեր թէ արդեօք յեգիպտոս՝ թէ իՏիւրոս: » Այն ատեն Փիւնիկեցին նման այն մարդուն որ առաւօտը քնէն արթննալով՝ քիչ քիչ հեռուէն միտքը կբերէ փախստական հեռաւոր երազները, յանկարծ գոչեց. « Դո՛ւ ես Տելեմաք, որուն հետ բարեկամացաւ նարբալ՝ եգիպտոսէն դարձած ժամանակնիս: Ես անոր եղբայրն եմ, եւ անշուշտ վրաս շատ անգամ քեզի հետ խօսած է: Եգիպտոսի արշաւանքէն յետոյ զձեզ անոր ձեռքը թողուցի. վասնզի

հարկ էր որ ծովեր կտրելով անցնելով երթամ՝ հռչակաւոր Բետիկէն հասնիմ՝ Հերակղեան արձաններուն մօտ : Այսպէս ահա զքեզ հարեանցի մը տեսնելուս պատճառաւ՝ պէտք չէ զարմանաս որ այնչափ դժուարաւ կրցայ Յանաչել : »

« Այո՛, այո, դու Ադովամն ես պատասխանեց Տելեմաք : Թէպէտեւ հազիւ մէյմը տեսեր եմ զքեզ, բայց Նարբալին խօսածներէն կճանաչեմ : Ո՛հ, ի՞նչ մեծ ուրախութիւն է լուր առնուլ քեզմէ այն մարդուն վրայ որ միշտ սիրելի պիտի ըլլայ ինձ : Դեռ Տիւրո՞ս է : Կասկածոտ ու բարբարոսն Պիգմալիոն արդեօք հետը անգեղութեամբ վարուեցա՞ւ : » Խօսքը կտրեց Ադովամ՝ ու ըսաւ. « Դիտնաս Տելեմաք

որ բարեյաջող բախտն զքեզ այնպիսի մարդու մը ձեռք կյանձնէ որ ամէն փոյթ եւ խնամք պիտի ունենայ վրադ : Եպիրոս չգնացած զքեզ իծակէ պիտի տանիմ. եւ պիտի տեսնես որ Նարբալին եղբայրն ալ բու վրադ անկէց պակաս բարեկամութիւն պիտի չցուցնէ : »

Այսպէս խօսած ատեն՝ դիտեց որ սպասած բաժին կսկսէր փչել :

Հրամայեց որ խարիսխը վերցընեն, առագաստները բանան, եւ ուժով ուժով թի քաշելով ծովը պատռեն երթան :

Մէկդի առաւ Տելեմաքն ու Մենտորը որ հետերնին խօսի ու Տելեմաքին նայելով, « Ահա, ըսաւ, հետաքրքրութիւնդ լցունեմ : Ա՛լ Պիգմալիոն չկայ, արդարադատ դիք երկիրս անոր ձեռքէն ազատեցին : Ինչպէս որ ինքը մէկուն վրայ չէր վստահեր, նոյնպէս եւս չկար մէկը որ անոր վրայ վստահէր : Լաւերը կհեծէին եւ անոր անգթութենէն հեռու կփախէին՝ չարիք հասցընել չուզելով. իսկ չարերը իրենց կեանքը ապահով չէին համարեր մինչեւ որ անորը չվերցընէին : Տիւրացի մը չկար որ անոր հանապազօրեայ կասկածանացը վտանգէն ազատ ըլլար : Իւր թիկնապահներն իսկ ուրիշներէն աւելի վտանգի մէջ էին. որովհետեւ կեանքն անոնց ձեռքն էր՝ ամենէն աւելի անոնցմէ կվախէր Պիգմալիոն, եւ վրանին պզտի կասկածի մ'ալ որ երթար՝ զանոնք իւր ապահովութեանը կզոհէր : Եւ այսչափ ապահովութիւնը փնտռելուն համար ալ չէր կրնար գտնել զայն : Իւր կենացը աւանդապահ եղողներն անդադար վախի մէջ էին անոր կասկածանքէն, եւ այն սոսկալի վիճակէն ազատելու ուրիշ զար չկար՝ բայց եթէ բռնաւորին մահուամբը անոր դժնդակ կասկածանքներուն առաջն առնուէ :

« Անօրէնն Աստարբէ՝ որուն վրայ շատերէն շատ բան լսած կըլլաս, առաջինն եղաւ որ Թագաւորին կորուստը մտաբերեց : Յովազար անուն հարուստ տիւրացի երիտասարդի մը սիրահարուած էր, եւ կյուսար զանիկա գահը նստեցընել : Այս դիտաւորութեանը հասնելու համար Թագաւորին հաւտացուց որ երկու որդւոցն անդրանիկը Փաղայէլ, անհամբերութեամբ շուտով ուզելով հօրը յաջորդել՝ անոր կենացը դարան գործեր էր. եւ դաւաճանութիւնը հաստատելու համար սուտ վկաներ եւս գտաւ : Ասով ողորմելի Թագաւորին անմեղ որդին մեռցընել տուաւ : Իսկ երկրորդն՝ որ Բաղէազար կկոչուէր, Սամոս կղզին յուղարկեց իբր թէ Յունաց գիտութիւնները սովրի եւ անոնց սովորութեանցը վարժի. բայց բռն պատճառն այն էր որ Աստարբէ բռնաւորին այնպէս հասկըցուցեր էր թէ պէտք էր որդին հեռացընել որ չըլլայ թէ նա եւս տոգոհներուն հետ հօրը դէմ գլուխ քաշէ : Հազիւ թէ նաւահանգստէն հեռացաւ Բաղէազար, նաւաստիք այս անողորմ կնոջ-

մէն կաշառուած ըլլալով՝ գիշերը նաւերնին ընկղմեցին, եւ իրենք լողալով ելան օտար նաւակներու մէջ մտան որ իրենց կսպասէին, եւ մանուկ արքայորդին ծովուն խորը նետեցին :

« Սակայն Աստարբէին տուփանքները Պիգմալիոն միայն էր որ չէր գիտեր, մանաւանդ թէ միտքն ալ դրած էր որ Աստարբէ իրմէ զատ մէկը պիտի չսիրէր : եւ ինքն որ ամենուն վրայ կկասկածէր՝ այս անգգամ կնոջ վրայ կոյր վստահութիւն մը ունէր, եւ այսչափ կուրուծեան ալ պատճառը սէրն էր : նոյն ժամանակները ագահութենէն գրգռուած սկսաւ պատճառանք փնտռել՝ մեռցընելու նաեւ զՅովազար որուն սիրահարուած էր Աստարբէ. Պիգմալիոնի բոլոր խելքը միտքը այն երիտասարդին հարստութիւնը ձեռք բերել էր :

« Բայց այն միջոցին որ կասկածանք տուփանք եւ ագահութիւն Պիգմալիոնի սիրտը կկեղեքէին, ասպարեց Աստարբէ անոր կեանքը վերցընել. վասնզի կարծեց նաեւ թէ պատանւոյն վրայ ունեցած անվայել սէրը հասկըցեր էր բռնաւորն. Թող որ գիտէր իսկ որ եթէ ուրիշ բան ալ չըլլար՝ ագահութիւնը միայն բաւական էր անոր սիրտը շարժելու որ անողորմաբար սպաննէ զՅովազար. ուստի մտածեց որ զանիկա ազատելու համար պէտք չէ եւ ոչ վայրկեան մը կորսնցընել : Կտեսնէր որ դրան մեծամեծները պատրաստ են ձեռքերնին բռնաւորին արեանը մէջ թափելու. ամէն օր նոր դաւաճանութեան խորհուրդ մը կկէր. բայց անով ալ չէր համարձակեր մէկուն իւր միտքն յայտնել, վախնալով որ չըլլայ թէ մասնուի. ուստի եւ աւելի ապահով համարեցաւ զանիկա թռնաւորել :

« Շատ անգամ Աստարբէին հետ մինակուկ կուտէր Պիգմալիոն, եւ ուրիշի ձեռքին վրայ չվստահելով՝ ուտելիքն ինքն անձամբ կպատրաստէր : Կասկածանքն աւելի լաւ ծածկելու եւ կերակուրը պատրաստած ատեն ամենեւին չիմացուելու համար՝ արքունեացը խորը կերթար կփակուէր : Ա՛լ չէր փնտռեր համադամ ազնիւ կերակուրներ, եւ ինչ որ ինքը չէր եփած՝ չէր համարձակեր ուտելու : եւ ոչ միայն խոհակերաց համեմած խորտիկները՝ այլ նաեւ գինի, հաց, աղ, ձէթ, կաթ եւ բոլոր մէկալ սովորական ուտելիքն իրեն համար չէին. պարտիզէն իւր ձեռքովը փրցուցած պտուղները միայն կուտէր, եւ կամ իւր ցանած ու եփած ընդեղէնները : Խմած ջուրն ալ արքունեացը մէջ ամբափակ աղբիւրէն կառնոյր՝ որուն

բանալին միշտ իւր քովը կ'աւայտէր : Եւ թէպէտ Աստարբէին վրայ մեծ վստահութիւն կ'ընկնէր՝ սակայն անկէ ալ կ'զգուշանար. բան չէր ուտեր ու խմեր մինչեւ որ նախ անոր չկերցընէր ու չխմցընէր, որպէսզի թէ որ թունաւորուի նէ ալ՝ գէթ մէկտեղ թունաւորուին, եւ անիկա իրմէ աւելի ապրելու յոյս չունենայ : Բայց Աստարբէ՝ քան զինքն աւելի ջատուկ պառաւի մը տուփանքը յայտներ ու անկէ դեղթափ մը առեր էր, որով ա'լ թագաւորը թունաւորելէն չվախցաւ :

« Եւ մտածածն այս կերպով գլուխ հանեց : Այն միջոցին որ կերակուրի պիտի նստէին՝ պառաւն եկաւ յանկարծ դուռը դըրդեց : Թագաւորն որ միշտ սպաննուելէն կ'վախնար, խռովեցաւ ու մէկէն դուռը ցատքեց որ նայի թէ լաւ գոցուա՞ծ է թէ չէ : Պառաւը թողուց փախաւ. իսկ թագաւորը սարսափած կեցեր չէր գիտեր թէ ի՞նչ էր այն լսած դըրդումը. սակայն եւ սիրտ չէր ըներ դուռը բանալ նայիլ : Աստարբէ՝ քան չկայ ըսելով, կ'իայփայէ եւ կ'թախանձէ որ կերակուրն ուտէ. վասնզի անոր դուռը վազած ժամանակ՝ ինքը փութացեր ոսկի գաւաթին մէջը թոյն էր խառներ : Պիգմալիոն ըստ իւր սովորութեանը նախ անոր խմցընել տուաւ. դեղթափին ուժոյն վրայ վստահանալով՝ առանց վախի խմեց Աստարբէ : Խմեց նաեւ Պիգմալիոն, եւ վրան շատ չանցաւ՝ գետին ընկաւ փռուեցաւ :

« Աստարբէ որ լաւ գիտէր թէ թագաւորը դոյզն կ'սկածի մը համար կրնար զինքը մեռցընել տալ, սկսաւ զգեստները պատռտել, մազերը փետտել, եւ պոռալ կանչել. կ'զրկէր կ'ազնէր թագաւորը որ մեռնելու վրայ էր, եւ հեղեղի պէս թափած արցունքովը զինքը կ'ծրջէր. վասնզի այս կեղծաւոր կնոջ դիւրահոյս էին արտասուքը : Երբ տեսաւ որ ա'լ ուժէ ընկած եւ վերջի շունչն է հասեր, վախնալով որ չըլլայ թէ յանկարծ նորէն զօրանայ ու զինքն ալ իրեն մահակից ուղենայ ընել, գգուանքն ու գորովը մոլեգին կատաղութեան փոխելով՝ վրան ընկաւ եւ խեղդամահ բրաւ զինքը : Յետոյ մատեն քաշեց հանեց թագաւորական մատանին, թազը գլխէն առաւ, Յովազարը ներս մտոյց եւ երկուքն ալ անոր ձեռքը տուաւ : Կկարծէր որ բոլոր իւր կուսակիցքն իւր տուփանացը պիտի անսային եւ իւր հիմանին թագաւոր պիտի հրատարակէին : Բայց

իրեն հասոյ ըլլալու փութացողները նուաստախոյ ու վարձկան մարդիկներ էին, եւ անընդունակք անկեղծ սիրոյ. Թող որ քաջութիւն ալ չունէին ու Աստաբբեայ Թշնամիներէն կվախէին, եւ անոնցմէ ալ աւելի՝ այս ամպարիշտ կնոջ գոռոզութենէն եւ անգր-թութենէն կսարսափէին. եւ ամէնքը իրենց փրկութեան համար անոր կորստեանը կփափաքէին :

« Բոլոր արքունիքը սոսկալի շփոթութիւն մ'իյնկաւ. ամէն տեղ այս ձայնը կլսուէր Թէ « Մեռաւ արքայ » : Ոմանք զարհուրած, ուրիշները գէնքի կվագէին, ամէնքն ալ այս բանիս հետեւանքներուն վրայ տագնապած կերեւէին, եւ գոյժն առնելուն վրայ ուրախ : Համբաւը բերնէ բերան Թռչելով բոլոր այն ընդարձակածաւալ քաղաքին ամէն կողմը տարածեց, եւ չգտնուեցաւ մէկը որ Թագաւորին մահուանը վրայ ցաւի, վասնզի անով բոլոր ժողովուրդը կազատէր ու շունչ կառնոյր :

« Բայց նարբալ՝ որովհետեւ առաքինի մարդ էր, այսպիսի եղեռան մը վրայ սոսկալով՝ Պիգմալիոնի Թշուառութիւնը կողբար, որ այն անօրէն կնոջ ձեռքն ինքզինքը մատնեց, եւ աւելի լաւ համարեր էր

խուժադուժ բռնաւոր մը ըլլալ քան թէ՝ ինչպէս որ թագաւորի մը պարտքն է՝ հայր ժողովրդեան : Տէրութեան օգուտը մտածեց նարբալ, եւ բոլոր բարի մարդիկը հետը միաբանեցուց ընդդէմ Աստարբեայ, որոյ թագաւորութիւնը Պիգմալիոնինէն աւելի խիստ պիտի ըլլար :

« Նարբալ գիտէր որ Բաղէազար ծովը նետուած էր բայց խղճուած չէր : Եւ թէպէտ անոր մահուան աւետիսն Աստարբէի բերողները կապահովընէին թէ մեռած է, վասնզի այնպէս կկարծէին, սակայն արքայորդին գիշերն իրեն օգնական առած՝ լողալով ազատեր էր, եւ Կրետացի վաճառականք վրան գծալով զինքն իրենց նաւն էին առեր : Զէր համարձակած հօրը թագաւորութիւնը դառնալ, կասկածելով որ անոր հրամանաւն էր որ ուզեր էին զինքը մեռցընել, եւ ոչ ընդհատ հօրը անգուժ նախանձէն՝ կվախէր նաեւ Աստարբեայ խորամանկ հնարքներէն : Երկար ժամանակ ծպտեալ թափառական պտըտեցաւ Ասորոց երկրին մէջ՝ ուր Կրետացի վաճառականները զինքը՝ թողեր էին. նաեւ հարկ եւս եղեր էր որ հոն ոչխար արածելով իւր ապրուստը ճարէ : Վերջապէս հնարք մը գտաւ վիճակը Նարբալին հասկըցուց. եւ առանց կասկածի հաւատաց իւր գաղտնիքն ու կեանքը այն մարդուն՝ որոյ առաքինութիւնը ծանօթ էր ամենուն : Նարբալ՝ թէպէտեւ հօրմէն չարիք էր տեսեր, սակայն եւ այնպէս սիրեց զորդին ու անոր օգտին հոգ տարաւ. եւ զգուշացոյց որ որդիական պարտուցը դէմ չգործէ, եւ յորդորեց զինքը որ ձախողակ բաղդին երկայնմտութեամբ համբերէ :

« Բաղէազար Նարբալին ծանուցեր էր որ երբ քովդ գալս պատշաճ երեւի քեզ՝ ինձ ոսկի մատանի մը ղրկէ եւ ես կհասկընամ որ հետդ գալու միանալու ժամանակն է : Քանի որ Պիգմալիոն կենդանի էր, Նարբալին պատշաճ չէր երեւէր զինքը կանչել, վասնզի անով ոչ միայն արքայորդւոյն կեանքը վտանգի մէջ կդնէր, այլ նաեւ իրենը. այնչափ դժուարին էր Պիգմալիոնի խիստ խուզարկութենէն ազատիլ : Բայց երբ այս թշուառ թագաւորն իւր եղեռնագործութեանցը արժանի վերջն ունեցաւ, աճապարեց Նարբալ, ոսկի մատանին Բաղէազարին ղրկեց, որ մէկէն ճամբայ ելաւ եւ Տիւրոսին դռները հասաւ, երբ քաղաքը Պիգմալիոնի յաջորդին

համար խռովութեան մէջ էր : Տիւրոսի մեծերն ու ժողովուրդը դիւրաւ ընդունեցան զԲաղէազար, վասնզի զինքը կսիրէին, ոչ եթէ մեռած Թագաւոր իօրը համար՝ որ ամենուն ատելի էր, այլ իւր անոյշ բարուցն ու չափաւորութեանը համար : Երկար ատենուան քաշածներն ալ՝ չեմ գիտեր ի՞նչ փայլ մը կուտային՝ որ իւր ազնիւ յատկութիւնները դուրս կցատքեցընէր, եւ բոլոր Տիւրացւոց սիրտն իրեն կքաշէր :

« Ժողովեց նաբբալ ժողովրդեան գլուխները, ժողովը կազմող ծերերն ու փիւնիկեցւոց մեծ դիցուհւոյն քուրմերը, որք իբրեւ իրենց Թագաւորը ողջունեցին զԲաղէազար եւ ամէն տեղ հուսակել տուին. ժողովուրդը հազարումէկ ուրախութեան ձայներով պատասխանեց : Այն աղաղակին ձայնը լսեց Աստարբէ արքունեացը խորէն, ուր իւր վատասիրտ չարահամբաւ Յովազարին հետ փակուած էր : Բոլոր այն անզգամ մարդիկն որ Պիգմալիոնի կենդանութեան ատեն ծառայեր էին իրեն՝ զինքը Թողեր էին եւ հեռացեր, վասնզի չարը չարէն կվախէ, իրարու վրայ կկասկածին եւ չեն կրնար մէկ-զմէկ պատուոյ մէջ տեսնել : Աւրուած մարդիկը լաւ գիտեն թէ իրենց նմանները մէյմը որ իշխանութիւնը ձեռուընին անցնի՝ ի՞նչպէս չարաչար կգործածեն զայն, եւ ինչպիսի՝ բռնութիւններ կընեն : Ուստի լաւագոյն կհամարին բարի մարդոց իշխանութիւնը, վասնզի գէթ կյուսան անոնցմէ մարդասիրութիւն եւ ներողամտութիւն գտնել : Ա՛լ Աստարբէին քովը ուրիշ մարդ չէր մնացած՝ բայց եթէ անոնք որ իւր սոսկալի եղեռանցը գործակիցներն էին, որոնք եւ պատժէ զատ ուրիշ բանի չէին կրնար յոյս ունենալ :

« Պալատին դռները զարկին ջաղջախեցին. այն անզգամ մարդիկը չկրցան երկար ատեն դիմանալ, նայեցան որ ձգեն փախչին : Աստարբէ գերիի կերպարանք մտած՝ ուզեց ամբոխին մէջ մտնել ու ազատիլ : Բայց զինուորին մէկը զինքը ձանչցաւ, բռնուեցաւ եւ հազիւ կրցաւ ազատիլ ժողովրդեան կատաղութենէն, որ կուզէր զինքը բզիկ բզիկ ընել, եւ արդէն տղմին մէջ կքաշկըռտէր : Հազիւ հազ նաբբալ այն խաժամուժ ամբոխին ձեռքէն կրցաւ զնա հանել : Խնդրեց Աստարբէ որ Բաղէազարայ հետ տեսնուի յուսալով որ զինքն որսայ եւ անանկ մը իրեն կարծեցընէ թէ մեծ գաղտնիքներ ունի իրեն յայտնելու : Չկրցաւ Բաղէազար անոր խնդիրը մերժել :

Աստարբէ գեղեցկութեանը հետ այնպիսի հեզութիւն եւ համեստութիւն մը ցուցուց որ կարող էին նաեւ ամենէն կատաղի սըրտերն իգութ շարժել: Սկսաւ փափուկ ու քաղցրաւոր գովեստներով զբաղեալար շողոքորթել, կցուցընէր թէ ո՛րչափ Պիգմալիոնը զինքը սիրեր էր, եւ կաղաչէր կապալատէր որ անոր ամենին համար ըլլայ իրեն խնայէ. օգնութեան կկանչէր աստուածները իբրեւ թէ զանոնք երկիւղածութեամբ պաշտած ըլլար. արտասուեաց հեղեղներ կթափէր, նոր թագաւորին ծնկուընները կիյնար կալլուէր, եւ

կշանար անոր ամենէն սիրելի սպասաւորները կասկածաւոր եւ ատելի ցուցընէլ: Նաբբալը կամբաստանէր իբրեւ թէ Պիգմալիոնին դէմ եղած դաւաճանութեան մէջ ինքզինքը թագաւորեցընելու համար մտած, ու Բաղէազարայ դէմ ժողովուրդը գրգռած ըլլար. կաւելցընէր իսկ թէ ուզեր էր նաեւ թունաւորել զարքայորդին: Նոյնպիսի զրպարտութիւններ հնարեց նաեւ բոլոր միւս առաքինասէր Տիւրացւոց վրայ: Կյուսար Բաղէազարայ սրտին մէջ ալ հօրը անվստահութիւնն ու կասկածոտութիւնը գտնել: Բայց նա չկարե-

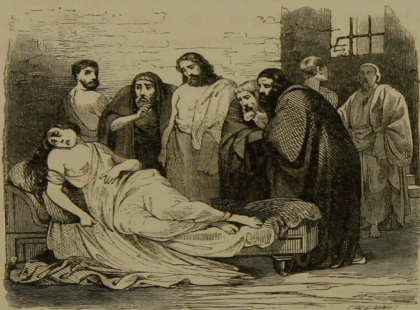
նալով այլ եւս այս կնոջ խորամանկ չարամտութեանը համբերել, խօսքը կտրեց ու թիկնապահները ներս կանչեց : Բանտ տարին զինքը եւ իմաստուն ծերոց յանձնուեցաւ որ բոլոր անոր գործքերը քննեն :

« Իմացան սոսկանօք որ ինքը զՊիգմալիոն թունաւորեր էր ու խղդեր. բոլոր իւր կեանքը անընդհատ յաջորդութիւն մը երեւցաւ նորանշան չարագործութեանց : Դատապարտեցին զինքը որ Փիւնիկիոյ ամենէն մեծ եղեռանց համար սահմանուած պատիժն ընդունի, որ էր թեթեւ կրակի վրայ բռնել այրել: Երբ տեսաւ Աստարբէ որ ա'լ յոյս չկայ, դժոխքէն ելած Կատաղիներուն պէս մոլեգնելով կլկեց թոյնը զոր քովը կպահէր, որպէսզի եծէ երկար տանջանքներով զինքն ուզեն չարչարել՝ ինքզինքը մեռցընէ ազատի : Պահապանները տեսնելով որ սաստիկ ցաւոց մէջ կտագնապի՝ ուզեցին իրեն օգնել. պատասխան մը չտուաւ, եւ նշան ըրաւ որ բան չուզեր : Կիշեցընէին իրեն արդարադատ աստուածներն զորս բարկացուցեր էր. իսկ նա փոխանակ ամաչելու եւ ըրած մեծամեծ յանցանացը վրայ զղջալու՝ արհամարհոտ ու գոռոզ աչքով մը երկինք նայեցաւ իբրեւ թէ աստուածներն ուզենար նախատել :

« Կատաղութիւնն ու ամպարշտութիւնը մեռելատիպ դէմքին վրայ նկարուած էին: Եւ ո՛չ հետքն անգամ կերեւէր այն գեղեցկութեան՝ որով ա՛յնչափ մարդիկ թշուառացուցեր էր : Ինչ աղուոր բան որ ունէր՝ բոլորն ալ աւրուեր գացեր էր. մարած աչուրները գլխուն մէջ կծաւալէին եւ կատաղի նայուածքներ կարծկէին. շրթունքը կդողդողային, բերանը սոսկալի կերպով կբացուէր. երեսը քաշուած ու կոնճմտած ահռելի կերպով մը կծամածուէր. կապարեայ դալկութիւն ու մահահամբոյր պաղութիւն մը բոլոր մարմինը պատած էր : Երբեմն երբեմն կարծես վրան կենդանութիւն մը կուգար, կպուար կկանչէր : Վերջապէս հոգին փչեց, բոլոր զինքը տեսնողները սոսկմամբ եւ արհաւրօք լեցընելով : Ամպարիշտ ոգին գնաց իջաւ անշուշտ այն տխուր տեղուանք՝ ուր անագորոյն Դանայիդը ծակ ամաններու մէջ ջուր կլեցընեն անդադար. ուր Իքսիոն միշտ իւր անիւր կդարձընէ. ուր Տանտաղոս կապալակի ու շրթանցը վրայէն վազած ջուրը չկրնար կլել. ուր Սիսիփոս զուր տեղ ժայռ մը կծաւալէ որ անդադար կիյնայ, եւ ուր Տիտիոս յաւի-

տեան պիտի զգայ իւր միշտ նորոգուող ընդերացը անգեղէ մը կրծուելուն տանջանքը :

« Բաղէազար այս հրեշին ձեռքէն որ ազատեցաւ անթիւ զոհերով գոհութիւն մատոյց աստուածոց, եւ Թագաւորութիւնը սկսաւ՝ բոլորովին հօրը Պիգմալիոնին հակառակ կերպով : Ետեւէ եղաւ վաճառականութիւնը նորէն ծաղկեցունելու, որ օրէ օր իյնալու վրայ

էր : Գլխաւոր գործողութեանց համար նարբալին խորհուրդ հարցուց՝ առանց բոլորովին անկէց կառավարուելու, վասնզի անձամբ կուգէր ամէն բան տեսնել, իրեն տրուած այլեւայլ խորհուրդները լսել, եւ անոնց մէջէն իրեն աւելի լաւ երեւցածը վճռել : Սիրելի է ժողովրդեան. եւ անոնց սիրտը վաստրկելով՝ հօրը անգուժ զօշաքաղութեամբ դիզել չկրցած գանձէն աւելին կուեննայ. վասնզի չկայ գերդաստան մը որ եմէ զինքը կարօտութեան մէջ տեսնելու լինէր՝ բոլոր ունեցածն ու չունեցածը պատրաստ չըլլայ անոր տալ. ուստի եւ անոնց բով թողածն աւելի իրենն է քան թէ անոնցմէ քաշէր առնուր : Կենացը պահպանութեանը համար զգուշութեան

հարկաւորութիւն մը չունի, վասնզի քովը ամենէն ապահով թիկնապահներն ունի՝ որ է ժողովրդեան սէրը :

« Հպատակացը մէջ մէկը չկայ որ զինքը կորսնցընելուն վրայ չդողայ, եւ իրեն պէս բարի թագաւորին կեանքն ազատելու համար իրենը վտանգի մէջ չդնէ : Երջանիկ կեանք կանցընէ, եւ բոլոր ժողովուրդը հետը երջանիկ կընէ : Կվախնայ որ իւր ժողովրդեան վրայ հարկերը շատ չծանրանան, ժողովուրդն ալ կվախէ որ առ թագաւորն տուած մասը բաւական չըլլայ : Առատութեան մէջ զիրենք կթողու. եւ այս առատութիւնը զիրենք ոչ անհնազանդ կընէ եւ ոչ լիբը, վասնզի աշխատասէր են, վաճառականութեան կպարապին եւ նախնեաց օրինաց պահպանութեանը մէջ անդըրդուելի կմանն : Փիւնիկէն իւր մեծութեան եւ փառաց ծայրը հասաւ, եւ բոլոր այս յաջողութեանց համար երախտագէտ է իւր դեռահասակ արքային :

« Նարբալ անոր ձեռքին տակ կկառավարէ : Ո՛վ Տելեմաք, թէ որ զքեզ հիմա տեսնէր, որպիսի՝ խնդութեամբ քեզ ընծաներով կկեցունէր, եւ ի՛նչ մեծ բերկրութիւն կըլլար իրեն որ կարենար փառօք հայրենիքդ զքեզ յուղարկել : Թերեւս ինձ պահուած է այն փափաքելի բախտը, որ երթամ Իթակէ՝ Ոդիսեւսի որդին աթոռը նստեցընեմ, որպէսզի հոն իմաստութեամբ թագաւորէ ինչպէս որ Բաղէազար կթագաւորէ ԻՏիւրոս : »

Երբ խօսքը լմնցուց Ադովամ, Տելեմաք այս փիւնիկեցւոյն պատմածին վրայ զմայլած, եւ անկէց ալ աւելի թշուառութեանը մէջ իրմէ տեսած բարեկամութեան նշաններուն վրայ զարմացած՝ սիրով գրկեց զինքը պագաւ : Յետոյ հարցուց իրեն Ադովամ թէ ի՞նչ դիպուածով Կալիպսոյի կղզին էր մտեր : Պատմեց իրեն Տելեմաք Տիւրոսէն մեկնիլը, Կիպրոսէն անցնիլը, զՄենտոր ի՛նչ կերպով գտնելը, Կրետէ երթալին, Իդոմենեւսին փախչելէն յետոյ նոր թագաւորին ընտրութեան համար հասարակաց խաղերը, Աստղկան բարկութիւնը, Նաւաբեկութիւննին, Կալիպսոյի ըրած մարդասէր հիւրընկալութիւնը, ու վերջէն յաւերժհարսանցը մէկուն վրայ նախանձ ձգելը, եւ թէ ի՛նչպէս Մենտոր փիւնիկեցի նաւ մը տեսնելով զինքը ծովն էր նետեր :

Այս խօսակցութիւնը լմննալէն յետոյ Ադովամ փառաւոր ճաշ

մը պատրաստել տուաւ. եւ իւր մեծ խնդուծիւնը յայտնելու համար ամէն տեսակ վայելք եւ զուարճութիւն հոն հանել տուաւ : Կերակրոյ ժամանակ՝ ճերմակ զգեստներ հագած ու գլուխին ալ ծաղկէ պսակով զարդարած փիւնիկեցի պատանիք կծառայէին : Արեւելքի ամենէն ազնիւ խնկերը հոն կծխէին : Բոլոր թիավարաց բազմոցները սրնգահար նուագածուք բռնած էին. եւ երբեմն երբեմն

կընդհատէր զանոնք Աքիտովաս քաղցրանուագ ծայնովն ու քնարաւ՝ որ աստուածոց խրախճանին մէջ լսուելու եւ Ապողոնին ականջները զմայլեցընելու արժանի էին : Տրիտոնք եւ Ներէիդք եւ բովանդակ Պոսիդոնի իշխանութեանը տակ եղող դիք, նաեւ ծովային նիանգներն իրենց ջրասոյգ անդնդախոր այրերէն գունդագունդ դուրս կվազէին ու նաւուն չորս դին առած քաղցրածայն երգերուն զմայլած մտիկ կընէին : Գունդ մը փիւնիկեցի գեղեցիկ պատանիներ ձիւնէն աւելի ճերմակ բեհեզ հագած՝ ժամերով իրենց երկրին կաքաւը պարեցին, յետոյ եգիպտոսինը, եւ ապա Յունացը :

եւ երբեմն երբեմն փողեր մինչեւ հեռաւոր ափանց ալիքը կհնչեցընէին : Գիշերուան լուռութիւնը, ծովուն հանդարտութիւնը եւ ալեաց երեսը սփռած լուսնի թրթռուն լոյսը, եւ աստեղաճաճանչ երկնից կապուտակը՝ շատ աւելի գեղեցիկ կգործէին այս տեսարանը :

Բնութեամբ վառվրռունն եւ զգայուն Տելեմաք այս զուարճութեանց համը կառնուր, բայց չէր համարձակեր սիրտը անոնց տալ : Քանի որ Կալիպսոյի կղզւոյն մէջ ամօթով անձին փորձ եղեր էր թէ ո՛րչափ դիւրաբոլբոք է մանկութիւն, նաեւ ամենէն անմեղ զուարճութիւնք վախ մը կրերէին իրեն, եւ ամէն բան կասկածելի կերեւէր աչքին : Մենտորին կնայէր, եւ անոր դէմքին ու աչքին վրայ կփնտռէր թէ այս զուարճութեանց մէջ ի՞նչպէս պէտք էր որ շարժեր :

Այս տագնապին մէջ զինքը տեսնելուն վրայ կուրախանայր Մենտոր, ու չտեսնելու կզարնէր : Բայց վերջապէս անոր զգուշաւորութենէն սիրտը շարժած՝ ժպտելով մը ըսաւ. « Գիտեմ ինչէ՞ կվախնաս, եւ վախ՞ կգովեմ, բայց պէտք չէ չափն անցընել : Ամենէն աւելի ես կբաղձամ որ դու զուարճանաս, բայց այնպիսի զուարճութեամբք՝ որ ոչ սրտիդ մէջ ախտեր ծնուցանեն եւ ոչ զքեզ մեղկացընեն : Պէտք են քեզ այնպիսի զուարճութիւններ՝ որ սփոփեն զքեզ, եւ զորս վայելած ժամանակդ ինքզինքդ չկորսնցընես, եւ ոչ թէ այնպիսիք՝ որ զքեզ իրենց ետեւէն քաշեն տանին : Կփափաքիմ որ անոյշ ու պարկեշտ զուարճութիւններ ունենաս, որ ոչ խեղդ գլխէդ կտանին եւ ոչ երբէք զքեզ վայրենի գազանի մը կնմանցընեն : Ժամանակն է հիմա որ բոլոր քաշած վշտերէդ հանգչիս : Ադովամին սիրոյն համար մտադիւր վայելէ անոր քեզ ընծայած զուարճութիւնները. ուրախացի՛ր, Տելեմաք, ուրախացի՛ր : Իմաստութիւնը խստութիւն ու բռնազբօսել չունի. ինքն է որ կպարգեւէ ճշմարիտ բերկրանքը. ինքը միայն գիտէ թէ ի՞նչ կերպով պէտք է զանոնք համեմել որ մաքուր ըլլան եւ երկարատեւ. ինքը գիտէ խաղն ու ծիծաղը ծանր ու լուրջ զբաղմանց հետ խառնել : Ինքը աշխատանքով զուարճութիւն կպատրաստէ, եւ զուարճութեամբ աշխատանքը կսփոփէ. եւ պէտք եղած ժամանակ զուարթ երեւնալը բնաւ ամօթ չհամարիր : »

Ձայս ըսելով քնար առաւ Մենտոր, եւ այնպիսի օտարաբանութեամբ կնուագէր, որ Աքիտովաս վրան նախանձելով՝ բարկութենէն իւր քնարը ձեռքէն թողուց որ գետին իյնայ : Աչուները կրակ կտրեցան, սրտին տագնապէն ու ամօթէն երեսին գոյնը փոխուեցաւ, զոր եւ հանդիսականք դիւրաւ կրնային իմանալ թէոր Մենտոր զանոնք քնարին ծայնովը յափշտակած չըլլար : Հագիւ կհամարձակէին շունչ առնուլ՝ որ չըլլայ թէ լուռութիւնն աւրելով՝ այն աստուածային երգէն բան մը կորսնցընեն . կվախնային որ չըլլայ թէ շուտով լմըննայ : Մենտորին ծայնը կանացի մեղկութիւն մը չունէր . դիւրադարձ էր այլ զօրաւոր, եւ լսողին վրայ մեծ ազդեցութիւն կընէր :

Նախ վեհին Արամազդայ՝ անմահից ու մահկանացուաց հօրը գովեստներն երգեց, որ մէկ գլուխը շարժելով տիեզերք կսասանեցընէ : Յետոյ զԱթենաս երգեց որ անոր գլխէն կելլէ, եւ նա ինքն է Իմաստութիւն, որ անոր մաքին մէջ գոյանալով դուրս կելլէ հլու մարդիկը կրթելու : Եւ այս օշմարտութիւններն այնպիսի սրտաշարժ ծայնով ու երկիւղածութեամբ մը կերգէր Մենտոր, որ բոլոր հանդիսականք իրենքգիրենք Ողիմպոսի բարձունքը կկարծէին՝ Արամազդայ առջեւ, որոյ նայուածքը իւր որոտընդոստ շանթերէն աւելի ազդողագոյն են : Յետոյ նարկիս պատանւոյն թշուառութիւնն երգեց, որ յիմարաբար իւր գեղեցկութեանը զարնուելով՝ աղբեր մը եզերքը կեցած կդիտէր զայն անդադար, եւ ցաւէն հալելով մաշելով՝ իւր անուանակիր ծաղկին փոխուեցաւ : Եւ հուսկ յետոյ գեղեցիկ Ադոնիսին աղետալի մահը երգեց, զոր կինն մը պատառ պատառ բրաւ . եւ Աստղիկ որ զնա խանդակամ կսիրէր, երկինք բրած սրտառուչ ողբերովն ալ կարող չեղաւ զնա կենդանացընել :

Մենտորի ունկնդիրները չկրցան իրենց արտասուները բռնել, եւ լալու ժամանակին տեսակ մը ախորժ կզգային զոր կարելի չէ բացատրել : Դադարեցաւ Մենտոր երգելէն, եւ Փիւնիկեցիք զարմացած իրարու կնայէին : Մէկը կըսէր. « Որփէոսն է . այսպէս ահա իւր քնարաւը վայրենի գազանները կընտելացընէր նա, եւ անտառներն ու ժայռերը կառնոյր կտանէր . այսպէս կախարդեց զիւրեքը, Իքսիոնի եւ Դանայեանց տանջանքները պահ մը դադարեցուց, եւ

անողորքելի Պոլստոնն իգուլթ շարժելով՝ չքնաղագեղ եւրիդիկէն դժոխքէն ֆանեց : » Ուրիշ մը անդիէն կաղաղակէր. « Ոչ, Լինոս է՝ որդին Ապոլոնի : » Ուրիշ մ'ալ դիմացէն, « Կիսաբուխք, կըսէր, ինքն իսկ Ապոլոնն է սա : » Տելեմաքին զարմանքն ալ մէկալներէն վար չէր մնար. վասնզի չէր կարծեր որ Մենտոր այնպիսի ֆարտարուծեամբ կարող ըլլայ երգել ու քնար զարնել :

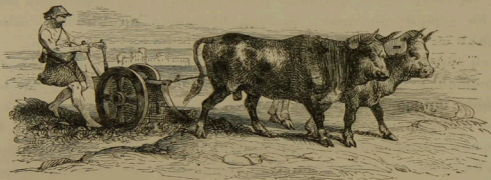
Աքիտովաս որ նախանձը ծածկելու համար ժամանակ էր գտեր, սկսաւ Մենտորին գովեստներ տալ. բայց գովելու ատեն կարմրեցաւ եւ չկրցաւ խօսքը լմնցընել : Իսկ Մենտոր տեսնելով անոր այլալուծիւնը, խօսքը կտրելու պէս ընելով սկսաւ զինքը մխիթարել՝ արժանի եղած գովեստն իրեն տալով : Բայց Աքիտովաս ամենեւին չմխիթարուեցաւ, վասնզի կիմանար որ Մենտոր՝ անոյշ ձայնէն աւելի իւր պարկեշտութեամբը զինքը կգերազանցէր :

Իսկ Տելեմաք « Կիշեմ, ըսաւ Ադուամին, որ կգրուցէիր թէ մեր եգիպտոսէն մեկնելէն յետոյ Բեաիկէ ֆամբորդութիւն ըրեր ես : Բեաիկէ այնպիսի երկիր մըն է որուն վրայի պատմուած զարմանալեաց դժուարաւ կրնայ մարդ հաւատալ : Շնորհ ըրէ ըսէ ինձ թէ արդեօք այն պատմուածները ֆշմարի՞տ են թէ ոչ : — Պատասխանեց Ադուամ. « Ուրախութեամբ կնկարագրեմ այն աշխարհաքարոզ երկիրն՝ որ արժանի է հետաքրքրութեանդ եւ վրան եղած համբաւէն ալ գերազանց : » եւ սկսաւ այսպէս պատմել .

« Բեաիս գետը արգաւանդահող երկրի մը մէջէն կանցնի՝ որուն երկինքը բարեխառն է եւ միշտ պայծառ : Այս երկիրը առած է զանուն գետոյն որ մեծ Ովկիանոսին մէջ կերթայ կիւսփի, Հերակլեան արձանաց եւ այն տեղւոյն մօտ՝ ուր երբեմն կատաղի ծովը իւր թումբերը փլցընելով թարշիշը մեծ Ափրիկէէն զատեց : Այս երկիրը կարծես թէ ոսկի դարուն լամէն բարիքները պահած է : Ձմեռն հոն բարեխառն է, եւ ոչ երբէք սաստկաշունչ հիւսիսային հողմեր կփչեն հոն, եւ ամառուան տաքութիւնը կմեղմեն զովարար զեփիւռք՝ որ կէսօրուան ժամանակը փչելով օդը կքաղցրախառնեն : Բոլոր տարին հոն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ երջանիկ զուգաւորութիւն մը գարնան ու աշնան որ կարծես թէ ձեռք ձեռքի կուտան՝ իրարու : Տափարակ հովիտքն եւ դաշտեր տարին երկու հունձ կըրերեն : ձամբաներն երկու կողմէն կպատեն սարդենիք, նռնենիք,

յասմիկ եւ ուրիշ մշտադալար եւ մշտափնիթ ծառեր : Լեռները կծածկեն ոչխարաց խմբեր՝ որոց տուած բարակ բուրդը ամենայն ծանօթ ազգաց ալ փափաքելի է : Այս գեղազուարճ երկրին մէջ կան նաեւ ոսկւոյ եւ արծաթի հանքեր, բայց բնակիչքը՝ իրենց պարզմտութեամբը երջանիկք, արժանի չեն համարիր հարստութեան կարգը դնել զոսկին եւ զարծաթ, Յշմարիտ մեծութիւն զայն միայն համարելով՝ որ մարդուս կենացն է հարկաւոր :

« Երբ այն ժողովրդեան հետ սկսանք առուտուր ընել, տեսանք որ ոսկին ու արծաթը երկաթի տեղ կգործածէին, օրինակի համար՝

արօրոյ խօփ կշինէին. եւ որովհետեւ դրսի հետ առուտուր չէին ըներ, ուստի եւ ստակի հարկաւորութիւն չունէին : Գրեթէ ամէնքն ալ հովիւ են կամ երկրագործ : Այս երկրիս մէջ արուեստաւոր քիչ կայ, վասնզի այն արուեստներէն իզատ որ իրօք մարդուս հարկաւոր են՝ ուրիշի աչք չեն գոցեր. մանաւանդ ալ որ մէջերնին շատեր եւս կան որ երկիր կբանին ու ոչխար կարածեն, միանգամայն եւ իրենց պարզ ու սակաւապէտ կենացը հարկաւոր եղած արուեստներուն ալ ետեւէ կըլլան :

« Իրենց կանայքն այն գեղեցիկ բուրդը կմանեն ու բարակ եւ հրաշալի Ֆերմկութեամբ կերպաներ կշինեն. իրենք նաեւ հաց կթրեն, կերակուրնին կեփեն, որ եւ դիւրին բան մըն է իրենց համար, որովհետեւ այն երկրին մարդիկը պտղով ու կաթով կապրին, եւ հազիւ երբէք միս կուտեն : Ոչխարնուն կաշիէն իրենց արանցն

ու որդւոց եւ իրենց համար թեթեւ ոտքի աման մը կշինեն. իրենք կշինեն նաեւ վրանները, ոմանք մոմապատ մորթէ եւ ոմանք ծառի կեղեւէ. իրենք կկարեն ու կլուան ընտանեաց զգեստեղէնը եւ տունը կոկիկ բարեկարգ ու զարմանալի մաքրութեան մէջ կպահեն : Հագուստին դիւրաւ կշինեն . վասնզի այս անոյշ կլիմային մէջ ամէն մարդ երկայն ծալքերով չկտրած ու չծեւած բարակ ու թեթեւ դիպակի կտոր մը վրան կառնու պարկեշտութեան համար, եւ իւրաքանչիւր ոք ուզած ձեւը կուտայ անոր :

« Երկրագործութենէ ու հովուութենէ զատ էրիկ մարդոց բանեցուցած արուեստն է հիւսնութիւն եւ դարբնութիւն. երկամէն ալ գրեթէ միայն երկրագործական գործիք շինելու համար է որ կգործածեն : ձարտարապետութեան վերաբերեալ արուեստք անօգուտ են իրենց, որովհետեւ ամենեւին տուն չեն շիներ. վասնզի կրսեն թէ մեզմէ աւելի դիմացող բնակարան շինելը՝ աշխարհիս հետ շատ յարուելէն յառաջ կուգայ. բաւական է մարդ ինքզինքը օդոյն վնասակարութենէ միայն պաշտպանէ : Իսկ բոլոր միւս արուեստները՝ զորս Յոյնք, Եգիպտացիք եւ ուրիշ բարգաւաճեալ ազինք կյարգեն, իրենք կատեն իբրեւ գիւտք նանրասիրութեան եւ մեղկութեան :

« Երբ կլսեն թէ ուրիշ ազգեր փառաւոր շէնքեր շինելու, ոսկեղէն ու արծաթեղէն կահ կարասիներ, ասղնէգործ ու ականակուռ կերպասներ, ազնիւ անուշահոտութիւններ, քաղցրահամ կերակուրներ, եւ զմայլեցուցիչ նուագարաններ շինելու արուեստը գիտեն, այսպիսի խօսքերով կպատասխանեն. « Մե՛ղք այն ազգերուն որ իրենքզիրենք աւելելու համար այնչափ կաշխատին ու հնարք կբանեցընեն : Այս աւելորդ բաներն իրենց ստացիչը կմեղկեն, կըգինովցընեն, կտանջեն. իսկ չունեցողները կհրապուրեն զիրենք ձեռք բերելու անիրաւութեամբ ու բռնութեամբ : Արժա՞ն է ստացուած կոչել այս աւելորդ բաներն որ զմարդիկ չարացընելու միայն կծառայեն : Միթէ այն երկիրներուն մարդիկը մեզմէ աւելի առողջ ու կորովի՞ են, մեզմէ աւելի՞ կապրին, իրարու հետ մեզմէ աւելի միաբա՞ն են. եւ կամ մեզմէ աւելի ազատ, հանգիստ ու զուարթ կեա՞նք կվարեն : Ընդհակառակն պէտք է որ իրարու վրայ նախանձին, վատ եւ անարգ մախանօք հալին մաշին, միշտ փառասի-

րուծեամբ, վախով, ագահութեամբ տագնապին, եւ մաքուր ու պարզ բերկրանաց համն առնելու անկարող ըլլան, որովհետեւ գերի եղած են այնչափ ընդունայն պիտոյից՝ որոց վրայ դրած են իրենց երջանկութիւնը : »

« Այսպէս ահա կխօսին այս իժմաստուն մարդիկը՝ որ պարզ բնութիւնը դիտելով միայն սովորած են զիմաստութիւն : Մեր քաղաքականութենէն կսոսկան. եւ պէտք է խոստովանիլ որ իրենցը իւր սիրելի պարզութեամբը մերինէն աւելի մեծ է : Ամէնքն իմիասին կապրին առանց երկիրը կտոր կտոր բաժնելու. իւրաքանչիւր ընտանիք իւր գլխաւորէն կկառավարուի որ կատարեալ թագաւորի մը պէս է : Տանուտէրն իրաւունք ունի յանցաւոր որդիքն ու թոռունքը պատժելու. սակայն պատժելէն յառաջ ընտանեաց կարծիքը կառնու : Բայց այս պատիժներն հազիւ երբէք իգործ կդրուին. վասնզի անմեղութիւն բարուց, հաւատարմութիւն, հնազանդութիւն եւ սոսկումն իմոլութենէ՝ այս երջանկաւէտ երկրին մէջ կընակին : Կարծես թէ Աստուծա՝ որուն համար կըսուի թէ երկինք քաշուած ըլլայ՝ դեռ հոս այս մարդոց մէջ պահուրտած է : Ամենեւին դատաւորի կարօտութիւն չունին, որովհետեւ խղճմտանքին է որ զիրենք կդատէ : Ամէն բաներնին հասարակաց է, վասնզի ծառոց պտուղը, երկրին արմտիքն ու անդէոց կաթն այնպիսի առատ հարստութիւններ են, որ ասանկ սակաւապէտ եւ զգաստ ժողովուրդը զանոնք բաժնելու պէտք մը չունին : Իւրաքանչիւր ազգատոհմ այս գեղեցիկ երկրին մէջ պտըտելով, կեցած տեղւոյն պտուղն ու արօտն որ կհատցընէ՝ վրանները կառնու ուրիշ տեղ կփոխադրէ, որով եւ իրարու դէմ պաշտպանելու սեպհական բան մը չունենալով՝ եղբայրական սիրով կսիրեն մէկզմէկ, եւ բան մը չկայ որ զայն խռովէ : Անոտի ճոխութիւնքն, մեծութիւնքն ու խաբուսիկ զուարճութիւնները իրենցմէ հեռացընելով՝ իրենց խաղաղութիւնը, միաբանութիւնն եւ ազատութիւնը կպահեն : Ամէնքն ալ ազատ են եւ հաւասար :

« Մէջերնին ամենեւին մեծութեան աստիճան չկայ, բայց միայն այն զոր-փորձառութիւնը իմաստուն ծերոց կընծայէ, կամ երիտասարդաց կարգէ դուրս իմաստութիւնը՝ որ առաքինութեամբ կատարեալ ծերոց կհաւասարին : Այս աստուածոց սիրելի երկրին մէջ

ոչ նենգութեան, ոչ բռնութեան, ոչ սուտ երդմունքներու, ոչ դատաստանական կռիւներու եւ ոչ պատերազմաց անողորմ ու ժանտ ծայները կկոտին : Ոչ երբէք այս երկիրը մարդու արեամբն է կարմրացած. գառանց իսկ արիւնը հազիւ երբէք հոն կթափուի : Երբ այս ժողովուրդներն ուրիշ ազգաց մէջ պատահած արիւնհեղ պատերազմները, երազ երազ աշխարհակալութիւններն ու տէրութեանց կործանմունքը կլսեն՝ կապշին կզարմանան ու կըսեն . Ի՞նչ, միթէ մարդիկ արդէն բաւական մահկանացու չե՞ն որ իրարու տարածամ մահեր ալ տալու կելլեն : Կա՛րճ է կեանքը. եւ սակայն երկարատե՛ւ կերեւայ անոնց աչքին : Միթէ մէկզմէկ պատըռտելու եւ զիրար թշուառացնելու համար աշխարհ եկեր են : »

« Բետիկէի ժողովուրդը չկրնար իսկ հասկընալ թէ ի՞նչպէս կրնան զարմանալ մարդիկ մեծամեծ ինքնակալութիւններ նուաճող աշխարհակալաց վրայ : Ի՞նչ յիմարութիւն է, կըսեն, իւր երջանկութիւնը դնել ուրիշ մարդիկը կառավարելուն վրայ, զորոնք եթէ իրաւամբ եւ արդարութեամբ ուզելու ըլլան կառավարել՝ ա՛յնչափ նեղութիւն կայ որ պիտի քաշեն : Սակայն բռնի ուրիշը կառավարելէն մարդ ի՞նչ ախորժ կրնայ զգալ : Իմաստուն մարդը հազիւ յանձն կառնու կառավարել հլու ժողովուրդ մը զոր դիք իւր խնամոցը յանձնեն, եւ կամ ժողովուրդ մը որ կաղաչէ իրեն հայրն ու հովին ըլլայ : Իսկ ժողովրդոց բռնի կառավարել ուզենալը՝ ինքզինքը վերջի աստիճանի թշուառ ընել ըսել է, զանոնք գերութեան մէջ պահելու սուտ պատիւն ունենալու համար : Աշխարհակալը՝ մարդ մըն է զոր աստուածներն երբոր մահկանացուաց դէմ կբարկանան՝ կղրկեն որ երթայ թագաւորութիւններ աւարէ աւրէ, ամէն տեղ սարսափ, թշուառութիւն եւ յուսահատութիւն տարածէ, եւ ազատ մարդիկը գերի ընէ : Փառք փնտռող մարդը միթէ բաւական չգտներ երբ աստուածոց իրեն ձեռքը աւանդածին իմաստութեամբ առաջնորդէ : Ա՛յն ժամանակ միայն գովութեանց արժանի կըլլայ՝ երբոր սահմանակցացը հետ բռնութեամբ, անիրաւութեամբ, գողոգութեամբ, յափշտակութեամբ եւ հարստահարութեամբ վարուի : Ոչ երբէք պէտք է պատերազմ ընելու մտածել՝ բայց եթէ ազատութիւնը պաշտպանելու համար : Երանի՜ անոր որ ոչ ուրիշի գերի է, եւ ոչ զուրիշն իրեն գերի ընելու ան-

միտ փառասիրութիւնն ունի : Այն մեծամեծ աշխարհականներն զորս այնչափ փառօք կնկարագրեն մեզ, իրենց ափունքէն դուրս վազած գետերուն կնամանին որ իրաւ փառաւոր կերեւին, բայց կգերեն կապականեն բոլոր այն պտղաբեր անդաստաններն՝ զորս պիտի ոռոգանէին միայն : »

Տելեմաք, Ադովամին Բետիկէի նկարագրին վրայ սքանչացած՝ անոր այլեւայլ հետաքրքրական հարցմունքներ ըրաւ. « Բետիկեցիք գինի կխմե՞ն » ըսաւ :

« Ոչ, կրկնեց Ադովամ, վասնզի գինի շինած ալ չունին. եւ այս չէ թէ խաղող չունենանուն համար, վասնզի չկայ երկիր մը որ իրենց երկրէն աւելի ազնիւ խաղող բերէ, այլ ուրիշ պտղոց պէս խաղողն ալ ուտելով գոհ կըլլան, եւ գինին մարդկանց ապականիչն համարելով իրմէ կվախնան : Տեսակ մը թոյն է այն, կըսեն, որ կատաղութիւն կբերէ. եւ թէպէտ զմարդ չմեռցըներ՝ սակայն անբան անասուն կընէ : Կարող են մարդիկ առանց իսկ գինւոյ իրենց առողջութիւնն եւ ոյժը պահել, իսկ գինւով՝ առողջութիւննին աւրելու եւ անոյշ բնաւորութիւննին կորսնցընելու վտանգի մէջ կիյնան : »

Վրայ բերաւ Տելեմաք. « Կուզէի գիտնալ թէ այս ազգին ամուսնութեան կանոններն ի՞նչ են : — Ադովամ պատասխանեց. « Այր իւրաքանչիւր մէկ կին միայն կրնայ առնուլ, եւ մինչեւ ցմայ պարտական է զայն պահել : Այս երկրին մէջ էրիկ մարդոց պատիւը իրենց կանանց հաւատարիմ մնալոյն վրայ է կախուած, ինչպէս որ ուրիշ ժողովուրդոց մէջ կանանց պատիւն ալ իրենց էրկանցը հաւատարիմ մնալէն կկախուի : Չկայ ժողովուրդ մը իրենց չափ առաքինի եւ անարատ վարուց նախանձաւոր : Կանայք գեղեցիկ են եւ հաճոյական, բայց եւ անպաճոյճ, պարկեշտ եւ աշխատասէր : Ամուսնութիւնք հոն խաղաղ են, բազմաճնունդ եւ անարատ : Այր եւ կին ուրիշ բան չեն երեւար բայց եթէ երկու տարբեր մարմնոց մէջ մէկ անձ մը : Բոլոր ընտանեաց հոգը այր եւ կին մէջերնին կբաժնեն. արտաքին գործերը էրիկը կտեսնէ, կինն ալ տան բաները կհոգայ, էրիկը կսփոփէ, եւ անոր հաճոյ ըլլալու համար ամէն փոյժ կընէ, անոր վստահութեանը ինքզինքն արժանի կընէ. եւ աւելի իւր առաքինութեամբը անոր սիրելի կըլլայ քան թէ գեղեց-

կուծեամբը : Իրենց ընկերակցութեան այս ճշմարիտ բերկրութիւնը բոլոր կեանքերնին կտեւէ : Այս ժողովրդեան զգաստութիւնը, ժուժկալութիւնն ու անարատ կեանքը զինքը երկայնակեաց կընեն եւ ազատ ինչիւնդութեանց : Մերեր կան հոն որ հարիւր, հարիւր քսան տարեկան են, եւ նայիս դեռ կայտառ են եւ ոյժերնին տեղը : »

« Հիմա կմնայ ինձ գիտնալու, կրկնեց Տելեմաք, Թէ Ի՞նչպէս կընեն որ դրացի ազգաց հետ պատերազմ չեն ունենար : »

« Բնութիւնը, ըսաւ Ադովամ, զիրենք ուրիշ ազգերէն կպատասպարէ՝ մէկ կողմէն ծովով, եւ միւս կողմէն հիւսիսային բարձր լեռներով : Թող որ՝ սահմանակից ազգեր անոնց առաքինութենէն կակնածեն : Շատ անգամ նաեւ ուրիշ ազգեր մէջերնին չկարենալով միաբանիլ՝ զանոնք իրենց իրաւարար կընտրեն եւ անոնց կյանձնեն այն երկիրներն ու քաղաքները՝ որոց վրայ է վէճերնին : Եւ որովհետեւ այս իմաստուն ազգը ոչ երբէք մէկուն անիրաւութիւն ըրեր է, ոչ որ վրան կասկածի մը կընայ երթալ : Կծիծաղին երբ կլսեն որ Թագաւորները չեն կընար մէջերնին որոշել իրենց տէրութեանց սահմանները : Ի՞նչպէս կընայ մարդ վախնալ, կըսեն, որ երկիրս իրեն համար պակսի. մարդկան մշակել կրցածէն աւելին միշտ դեռ իրենց առջեւը պիտի մնայ : Քանի որ ազատ եւ անմշակ երկիրներ ըլլան՝ պիտի չուզենամք եւ ո՛չ մերինները պաշտպանել ընդդէմ այն սահմանակցաց որ անոնց տիրել ուզեն : Բետիկէի բնակիչները ո՛չ գոռոզութիւն ունին, ոչ ամբարտաւանութիւն, ոչ նենգութիւն եւ ոչ իրենց իշխանութիւնը տարածելու փափաք : Ուստի իրենց դրացի ազգերն այսպիսի ժողովրդենէ մը ո՛չ վախնալու բան ունին, եւ ոչ զիրենք վախցնելու յոյս, որով եւ զանոնք հանգիստ կթողուն : Այս ազգը աւելի կուզէ իւր երկիրը թողուլ երթալ եւ կամ մեռնիլ իսկ՝ քան Թէ ծառայութիւն յանձն առնուլ. ուստի եւ այնչափ դժուարին է զիրենք նուաճել՝ որչափ որ զուրիշները նուաճելու փափաքն հեռու է իրենցմէ : Ասով է որ իրենց ու սահմանակցաց մէջ անշարժ խաղաղութիւն մը կտիրէ : »

Ադովամ խօսակցութիւնը լմնցուց պատմելով Թէ Ի՞նչ կերպով Փիւնիկեցիք Բետիկէի հետ առուտուր կընէին : « Ջարմացան, կըսէր, Բետիկեցիք՝ երբ տեսան որ այնչափ հեռուններէն օտար մարդիկ ծովուն ալեացը վրայէն կուգային, եւ թողուցին մեզ որ Գաղէս

կղզւոյն մէջ քաղաք մը շինեմք. մարդասիրութեամբ հիւրընկալեցին եւ իրենց բոլոր ունեցածին ձրիապէս մասնակից ըրին զմեզ : Անկէ զատ՝ խոստացան նաեւ որ իրենց պիտոյից համար հարկաւոր եղած բուրդն առնելէն յետոյ, մնացածը մեզ տան . եւ իրացընէ ալ բուրդի մեծամեծ բեռներ ընծայ զրկեցին մեզ. որովհետեւ իրենց աւելորդն օտարաց տալով մեծ ախորժ մը կ'զգան :

« Իսկ հանքերն իրենց համար օգուտ մը չունենալուն առանց դժուարութեան մեր ձեռքը թողուցին : Վասնզի իրենց խելք չէր երեւար որ մարդիկ երթան այնչափ աշխատանօք երկրիս ընդերացը մէջէն փնտռեն հանքն այն բանն որ ո՛չ զիրենք կրնայ երջանիկ ընել եւ ոչ իրենց կարեւոր պիտոյից մէկը լեցընել : Նաեւ այս ալ կըսէին մեզ. երկիրս այնչափ խորը մի՛ փորէք, այլ գոհ եղէք հերկել միայն զայն . Յշմարիտ հարստութիւններ կուտայ նա ձեզ, որով կ'կերակրուիք . պտուղներ կ'ընդունիք իրմէ՝ որ ոսկիէն ու արծաթէն շատ աւելի կարժեն, որովհետեւ մարդիկ ալ ոսկի ու արծաթ անո՛ր համար կուզեն որ անոնցմով իրենց ապրուստը փարեն :

« Շատ անգամ ուզեցինք իրենց նաւարկութիւն սովորեցընել եւ երկրին երիտասարդներն առնուլ Փիւնիկէ տանիլ . բայց ոչ երբէք յանձն առին թողուլ որ իրենց որդիքը մեր կենացը վարժին : Վասնզի, կըսէին, թէ որ ձեր ամէն հարկաւոր եղածին իրենք ալ վարժելով սկսին անոնց կարօտիլ, իրենց ալ փափաք մը կուգայ զանոնք ունենալու, եւ ձեռք բերելու համար առաքինութիւնը կ'ընդուն՝ որպէսզի չարահնար ֆարտարութեամբ զանոնք ստանան . այն քաջազազ մարդուն նմանելով որ քալելուն ունակութիւնը կամաց կամաց թողուլ կորսնցընէ ու վերջապէս հիւանդի մը պէս միշտ պատգարակով պտըտելու վարժի : Իսկ նաւարկութեան վրայ իբրեւ ֆարտար արուեստ մը կ'զարմանան, բայց եւ վնասակար կ'համարին : Թէ որ այս մարդիկ, կըսեն, իրենց երկրին մէջ կենաց հարկաւորն ունին, ուրիշ երկիր ի՞նչ փնտռելու կ'երթան . բնութեան պիտոյիցը բաւական եղողն իրենց ինչո՞ւ չբաւեր : Արժանի են նաւաբեկութեան, որովհետեւ վաճառականաց ագահութիւնը յագեցընելու եւ մարդկանց ախտերը սնուցանելու վախճանաւ միայն մրրկաց մէջ կ'երթան մահ կ'փնտռեն : »

Տելեմաք զարմացմամբ մտիկ կ'ընէր Ադովամին խօսակցութիւնը,

Եւ կուրախանայր որ դեռ աշխարհիս վրայ ժողովուրդ մը կայ որ
 բնութեան օրինացն հետեւելով այնչափ իմաստուն ու միանգամայն
 այնչափ երջանիկ է եղեր : « Ո՛հ , ո՛րչափ հեռու է , կըսէր , ասոնց
 բարքը այն իմաստնագոյն կարծուած նանրասէր ու փառամոլ ժո-
 ղովրդոց բարքէն : Ա՛յնպէս ապականած եմք որ հագիւ կրնամք
 հաւատալ թէ այս բնական պարզմտութիւնը ճշմարիտ ըլլայ : Այս
 ժողովրդեան բարքը գեղեցկահիւս առասպել մը կհամարիմք . ան-
 շուշտ անոնք ալ զմերը անճոռնի երազ մը պէտք է համարին : »

Ն Ա Խ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Աստղիկ՝ միշտ Տեղեմաբայ դէմ կատղած, կխնդրէ յԱրամազդայ որ զինքը մեռցունէ : Բայց նախատագիրը չեն ներեր որ Տեղեմաբ կորսուի. ուստի եւ Աստղիկ կվազէ Պոսիդոնին կղիմէ որ զՏեղեմաբ կարենայ հեռացընել Իթակէէն ուր Ադուլամ կտանէր զնա : Խաբերայ դից նմանութեամբ մը կմոլորցունեն նաւուն Ամամաս ղեկավարը, որ կարծելով թէ Իթակէ կմտնայ՝ լեցուն առագաստներով Սաղենտեայ նաւահանգիստը կմտնէ : Իդոմենէս թագաւորը իւր նորաշէն քաղքին մէջ կընդունի զՏեղեմաբ, ուր Մանտուրեանց դէմ բրած յաղթութեանը համար Արամազդայ զոհ ընելու կազատրաստուէր : Շոն բուրմը զոհին փորձտիքը ղիտելով՝ Իդոմենեայ ամէն բան յուսալ կուտայ, եւ կհասկըցընէ իրեն՝ թէ իւր բախտին յաջողութիւնը այն երկու նոր հիւրերուն է պարտական :

Գ Ի Ր Ք Ի Ն Ն Ե Ր Ո Ր Գ .

ինչդեռ Տելեմաք եւ Ադովամ այսպէս իրարու հետ կխօսակցէին՝ քուններնին մոռնալով եւ չիմանալով իսկ թէ կէս գիշեր եղեր է, Թշնամի ու մոլորեցուցիչ աստուած մը զիրենք Իթա-կէէն կհեռացընէր՝ ուր անօգուտ տեղ հասնելու կաշխատէր Աթա-մաս՝ նաւուն ղեկավարը . վասնզի Պոսիդոն Թէպէտեւ Փիւնիկեցւոց հետ աղէկ էր, սակայն չէր կրնար համբերել զՏելեմաք ազատած տեսնելու այն մրրկէն որ զինքը Կալիպսեայ կղզւոյն ժայռերուն վրայ էր նետեր : Իրմէ ալ աւելի բարկացած էր Աստղիկ պատանւոյն յաղթանակին վրայ, որ երոսի եւ իւր ամենայն հրապուրանքը նուաճեց : Սրտին սաստիկ ցաւէն Թողուց Կիթերան, Պաքոսն ու Իդալիոն եւ բոլոր Կիպրոս կղզւոյն մէջ իրեն ընծայուած պատիւները, վասնզի ա՛լ չէր կրնար բնակիլ այն տեղերն ուր Տելեմաք իւր իշխանութիւնը արհամարհեր էր : Ելաւ զնաց դէպ իլուսապայ-ծառն Ողիմպոս, ուր դիք Արամազդայ ածողին քովն էին ժողոված : Այն բարձրութենէն կտեսնեն նոքա զաստեղս որ իրենց տակ կկա-լալին, երկրիս գունտը՝ հողի կոշտի մը պէս, եւ մեր անհուն ծովերն իրենց բանի մը կամիլ ջրի կնմանին, յորոց այս հողակոշտը քիչ մը թրջած է : Մեծամեծ Թագաւորներ իրենց աչքին՝ այս հողակոշտին երեսը ծածկող աւազի հատեր կերեւին, եւ անհամար ժողովուրդ-ներն ու մեծազօր բանակները մըջիւններու պէս են որ այս հողա-կոշտին վրայ իրարմէ խոտի կտոր մը կյափշտակեն : Տկար մահկա-

Նացուաց ամենէն կարեւոր գործոցը վրայ կծիծաղին անմահք, եւ իրենց տղու խաղեր կերելին : Եւ զոր մարդիկ՝ զօրութիւն, փառք, մեծութիւն եւ խորին քաղաքականութիւն կանուանեն, այս գերաբուն էից առջեւն ուրիշ բան չեն բայց եթէ թշուառութիւն եւ տկարութիւն :

Այն տեղն ահա, որ երկրիս երեսէն այնչափ բարձր է, Արամազդիւր աթոռը դրաւ անշարժելի. աշուրները մինչեւ խոր անդունդը կթափանցեն եւ սրտի ամենէն աւելի ծածուկ ծալքերը կտեսնեն. անոյշ զուարթ նայուածքը խաղաղութիւն եւ խնդութիւն կծաւալէ ընդ ամենայն տիեզերս : Իսկ երբ մազերը կթօնափէ՝ երկինք ու երկիր կսասանին. եւ փայլակնացայտ փառացը լուսէն դիք անգամ շլացեալ՝ ահիւ եւ դողութեամբ իրեն կմօտենան :

Բոլոր երկնային աստուածութիւնք իւր գահոյից քովն էին ժողովեալ, եւ ահա Աստղիկ պայծառացած ամենայն գեղեցկութեամբ եւ ամենայն հրապուրանօք որոց ինքն էր աղբիւր, Արամազդայ առջեւն ելաւ. վրան ձգած գեղածուփ պատմութեանը շատ աւելի պայծառ կփայլէր՝ քան զամենայն երփն երփն երանգոց որով Հիւրիկ զարդարուած՝ միին ամպոց մէջ կշողշողայ, երբոր ահաբեկ մահկանացուաց կուգայ մրրկաց դադարումն ու գեղեցիկ օդոց դարձը կաւետէ : Պատմութեանը զսպուած էր այն կամարովն որուն վրայ քանդակուած են Շնորհք, եւ դիցուհւոյն մազերն անհոգ կերպով մը ետեւէն ոսկի հիւսակաւ կախուած էին : Անոր գեղեցկութեանը վրայ հիացան դիք համօրէն, իբրեւ եթէ այս առաջին անգամն ըլլար որ տեսնէին զայն. աչքերնին շլացան մահկանացուաց աչքին պէս՝ երբոր Արեւ երկայն գիշերէն յետոյ կուգայ զանոնք իւր Տառագայթներովը կլուսաւորէ : Ջարմացմամբ իրարու երես կնայէին եւ աչքերնին անդադար Աստղիկան վրայ կդառնայր : Բայց տեսան որ դիցուհւոյն աշկունքը արցունքով կփայլէին, եւ դառն վիշտ մը երեսին վրայ նկարուած կերեւէր :

Սակայն նա կուգար Արամազդայ աթոռոյն կմօտենար հանդարտիկ եւ թեթեւաճեմ քայլերով, ինչպէս լայնածաւալ օդոց ընդարձակութիւնը կտրող անցնող թռչուն մը : Հայրն անմահից սիրալիր աջօք նայեցաւ անոր, ելաւ քաղցր ժպիտով մը գրկեց զնա, եւ « Ի՞նչ է վիշտդ, սիրելի՛ աղջիկս, ըսաւ : Ձեմ կրնար քու արցունքներդ

տեսնել եւ չգորովիլ . մի' վախճար , բա'ց ինձ քու սիրտդ : գիտես որ ի'նչպէս գուժ եւ սէր ունիմ քու վրադ :

Խոր հառաջանքներով իւր քաղցրիկ ձայնը կտրտելով պատասխան տուաւ դիցուհին . «Ո՛վ հայրդ անմահից եւ մահկանացուաց , դուն որ ամէն բան կտեսնես' կարելի' է որ վշտացս պատճառը չգիտնաս :

Ամենաս իմ պաշտպանած հոյակապ Տրոյա քաղաքս հիմնադատակ կործանելովն ու Պարիսէն վրէժն առնելովն ալ գոհ չեղած' որ իմ գեղեցկուժիւնս իրենէն վեր կդնէր , նաեւ Տրոյոյ անգուժ կործանիչ Ոդիսեւսին որդին ընդ ծով եւ ընդ ցամաք յաղթական կպտտցնէ : Ինքն իսկ անձամբ կառաջնորդէ Տելեմաքայ , անոր համար եւ ակմբիս մէջ ուրիշ աստուածոց պէս իւր կարգին մէջ չտեսնուիր : Զիս նախատելու համար առաւ այս յանդուգն պատանին Կիպրոս կղզին տարաւ . եւ նա արհամարհեց իմ զօրութիւնս , եւ սեղաններուս վրայ խոնկ անգամ ծխել արժանի չհամարեցաւ . իպատիւ իմ կատարուած տոներուն զգուանք ցուցուց , եւ իմ ամէն

հեշտութեանցս սիրտը փակեց : Պոսիդոն իմ աղաչանքէս շարժած զինքը պատժելու համար իզուր գրգռեց հոգիներն ու ալիքը . Տելեմաք սոսկալի նաւակոծութեամբ մը Կալիպսոյի կղզին նետուելով՝ հոն ալ երոսի յաղթեց, զոր ես յուղարկեր էի՝ որպէսզի այս դեռահասակ հեղինացւոյն սիրտը շարժէ : Ո՛չ իւր մանկութիւնը եւ ոչ Կալիպսեայ եւ կամ յաւերժահարսանցը գեղեցկութեան հրապոյրքը, եւ ոչ երոսի հրամուխ նետերը կարող եղեն Աթենասայ հնարիցը յաղթել : Քաշեց հանեց զինքը կղզիէն, եւ ես ամօթով մնացի . տղա՛յ մը ինձ կ'յաղթէ :

Արամազդ զինքը մխիթարելու համար ըսաւ. «Իրա՛ւ է, աղջիկս, որ Աթենաս այս հեղին պատանւոյն սիրտը որդւոյդ նետերուն դէմ կ'աշտպանէ եւ կ'ատրաստէ այնպիսի փառք մը՝ որում ոչ ոք իմահականացուաց արժանի եղած է : Կցաւիմ որ քու բագիններդ արհամարհեր է, բայց չեմ ալ կրնար զինքը քու իշխանութեանդ տակը ձգել : Քու սիրոյդ համար կհաւանիմ որ դեռ ընդ ծով եւ ընդ ցամաք թափառի նա, հայրենեացմէ հեռու ապրի, եւ ամէն տեսակ աղէտք եւ վտանգ գլուխը գան . բայց Յակատագիրք չին թողուր որ կորսուի, եւ ոչ կուզեն որ առաքինութիւնը ընկճուի իհեշտութեանց՝ յոր դու կ'հրապուրես զմարդիկ : Մխիթարուէ՛ ուրեմն, աղջիկս, գոհ եղիր որ իշխանութեանդ տակը նուաճած ես ուրիշ այնչափ դիւցազուններ ու աստուածներ : »

Այս ըսելով վեհ եւ շնորհալի ժպիտ մը արծակեց առ Աստղիկ : Աջուրներէն լուսոյ նշոյլ մը ցատքեց շողշողուն փայլական մը նման՝ եւ դիցուհին համբուրած ժամանակն ամբոստական անուշահոտ բուրում մը բոլոր Ողիմպոս ծաւալեցաւ : Վեհագունին դից այս գրգռանացը վրայ խայտաց դիցուհւոյն սիրտը, եւ թէպէտ տրտում էր եւ արտասուագին, սակայն եւ այնպէս ուրախութիւնը դէմքին վրայ փայլեցաւ, ու քօղն երեսին վրայ իջեցուց, որպէսզի այտերուն կարմրութիւնն ու սրտին տագնապը ծածկէ : Բովանդակ դիցախումբ ժողովը ծափ զարկաւ Արամազդայ պատգամին վրայ, եւ Աստղիկ առանց վայրկեան մը կորսնցընելու ելաւ Պոսիդոնին քով գնաց, որպէսզի Տելեմաքէն վրէժն առնելու հետը հնարք մը մտածէ :

Պատմեց անոր ինչ որ Արամազդ ըսեր էր իրեն. «Արդէն գիտէի ձակատագրին անդարձ հրամանը, պատասխանեց Պոսիդոն. բայց

Թէ որ չեմք կրնար զՏեւեմար ծովուն ալեացը մէջ խորասոյգ կորսնցընել, գէթ զինքը թշուառացընելու եւ իծակէ դառնալն ուշացընելու համար բան չմոռնամք : Չեմ ուզեր փիւնիկեցի նաւուն կորսուելուն հաւանիլ յորում է նա. վասնզի փիւնիկեցիքը կսիրեմ, իմ ժողովուրդս են անոնք, եւ իրենց պէս ազգ մը չկայ որ իմ պետութիւնս մշակէ : Իրենցմով է որ ծովը ամենայն ազգաց միաբանութեան կապն եղաւ : Բագիններուս վրայ հանապազօրեայ զոհեր մատուցանելով զիս կ'պատուեն. արդար են, իմաստուն եւ ժիր ի վասառաշահութեան. ամէն դիւրութիւն եւ առատութիւն կ'սփռեն : Ո՛չ, չեմ կրնար անոնց նաւերէն եւ ոչ մէկը թողուլ որ ալեաց մէջ նաւակոծի. այսչափ մը միայն կարող եմ ընել որ նաւապետը ձամբան կորսնցընելով՝ հեռանայ իծակէէն ուր կ'ուզէ երթալ : »

Այս խոստմանս վրայ գոհ եղաւ Աստղիկ, եւ չարասիրութեամբ մը ծիծաղելով մտաւ իւր կառքն ու Իգալիոնի ծաղկաւէտ մարգագետիններուն վրայ սլացաւ, ուր ճնորհք, Խաղք եւ Խնծիղք զինքը նորէն տեսնելուն վրայ ուրախացան եւ չորս կողմն առած պարեցին ծաղկանց վրայ՝ որ այն գեղազուարճ բնակարանը իրենց անոյշ հոտերովը կ'եցընեն :

Մէկէն Պոսիդոն երազոց նման խաբեբայ աստուած մը դրկեց, այն տարբերութեամբ միայն որ երազները բունի մէջ կ'խաբեն, իսկ սա արթուն մարդոց զգայարանքը կ'մոգէ : Այս չարագործ աստուածը՝ բոլորտիքն առած անթիւ անհամար Թեւաւոր Ստուծիւններ՝ որ չորս դին կ'թռչտէին, եկաւ Աթամաս ղեկավարին աշուրներուն վրայ թովչական բարակ հեղուկ մը սրսկեց, մինչդեռ նա ուշի ուշով լուսնի պայծառութեամբն աստեղաց ընթացքն ու իծակէի ծովափը կղիտէր, եւ անոր սեպացեալ ժայռերը բաւական մօտեցած կ'տեսնէր :

Ալ այնուհետեւ նաւուղին աշուրները բոլորովին տարբեր բաներ կ'ցուցնէին. շինծու երկինք եւ կեղծ ծով մը իրեն կ'երեւէին. աստեղք ընթացքին փոխած ու ետ դարձած մը կ'տեսնուէին : Կարծես թէ բոլոր մղիմպոս նոր օրէնքով կ'դառնայր. երկիրս ալ փոխուած այլակերպած էր : Ձիւքը խաբելու համար սուտ իծակէ մը միշտ նաւուղին առջեւը կ'ելլէր, որ բուն իծակէէն կ'հեռանայր. եւ որչափ դէպ իկղզոյն ծովափանցը պատիր պատկերին կ'ըմէր, նոյնչափ ալ նա ետ ետ երթալով առջեւէն կ'փախէր. իսկ Աթամաս չէր

կրնար անոր փախստեանը պատճառն հասկընալ : Երբեմն իրեն այնպէս մը կուգար թէ նաւահանգստի խառնածայն աղաղակն էր որ կլսէր. եւ առած հրամանին համեմատ՝ ծածուկ մեծ կղզւոյն քովը եղած կղզեակը ելլելու կպատրաստուէր, որպէսզի Տելեմաքին դէմ դաւակցած Պենելոպէին տարփաւորներն անոր դարձը չիմանան : Երբեմն այս ծովեզերքին բոլորտիքն եղած ժայռերէն կվախէր, եւ կարծէր թէ այն ժայռերուն զարնուելով փշրած ալիքներուն ահեղագոյ մոնչիւնը կլսէ. մէյմըն ալ յանկարծ կտեսնէր որ ցամաքը դեռ շատ հեռու կերեւայ. եւ այս հեռաւորութեան մէջ լեռներն երբեմն արեւուն մտած ժամանակ հորիզոնը մթնցընող փոքրիկ ամպերու պէս աչքին կերեւէին : Այսպէս կցնորէր Աթամաս, եւ աչքը դեւծող խաբեբայ աստուածոն այնպիսի սոսկում մը վրան կբերէր՝ որուն նմանը մինչեւ այն ատեն ոչ երբէք ունեցած էր : Իրեն ալ այնպէս մը կուգար թէ արթուն չէ եւ երազ կտեսնէ :

Բայց Պոսիդոն արեւելեան հողմոյն հրամայեց որ շնչէ ու նաւը եսպերիոյ ծովեզերքը նետէ. եւ հողմը այնպիսի սաստկութեամբ հրամանը կատարեց՝ որ շուտ մը նաւը Պոսիդոնին պատուիրած ծովափունքն հասաւ :

Այն ինչ Արշալոյս առաւօտը կաւետէր, եւ Արեւուն ճառագայթիցը նախանձաւոր Աստեղք՝ անոնց ձեռքէն փախչելով կերթային Ովկիանու մէջ իրենց աղօտ լոյսը ծածկելու, նաւուղիղը « Ալ չեմ տարակուսիր, գոչեց. վերջապէս Իծակէի մօտեցանք : Ուրախացիր, Տելեմաք, մէկ ժամէն կրնաս զՊենելոպէ տեսնել, եւ գուցէ զՌդիսեւս նորէն իւր աթոռը նստած : »

Այս աղաղակին ձայնէն արթնցաւ Տելեմաք՝ որ անշարժ կքնանար. ոտք ելաւ, դեկին կողմը վազեց, գրկեց համբուրեց նաւուղիղը, եւ ծանրաբուն դեռաբաց աջօքը մերձակայ ծովեզերքին վրայ նայելով հառաչեց, վասնզի հայրենեաց ծովեզերքը չէր տեսածը. « Աւա՛ղ, կանչեց. ո՞ր եմք. սիրելի Իծակէս չէ ասիկա : Կխաբուի՛ս Աթամաս. այս ծովեզերքը քու երկրէդ շատ հեռու ըլլաւուն համար զայն լաւ չես ճանչնար : — Ո՛չ այդպէս, պատասխանեց Աթամաս. կղզւոյն եզերքը տեսնելէս յետոյ չեմ կրնար խաբուիլ. վասնզի շատ անգամ անոր նաւահանգիստը մտեր ելեր եմ, եւ Տիւրոսի ծովեզերքին պէս միտքս է այն : Զե՛ս ճանչնար սա յառաջ երկնցած հրուանդանը.

տե՛ս սա աշտարակածեւ սեպացած քարաժայռը. չե՛ս լսեր այն ժայռերուն զարնուող ալեաց ձայնը, որ կարծես թէ ծովուն մէջ իյնալ կործանիլ կսպառնան : Աթենասայ մեկեանն ալ չե՛ս տեսներ որ մինչեւ ամսերը կբարձրանայ : Ահա հօրդ մղիսեայ բերդն ու արքունիքը : »

« Կխաբուի՛ս, Աթամաս, պատասխանեց Տելեմաք. այո՛ կտեսնեմ ծովափունքը բարձրկեկ, այլ տափաբակ. եւ հոն քաղաք մը կնշմարեմ, բայց ոչ զԹակէ : Ո՛վ դիք, այդպէս ուրեմն մարդկանց հետ

դուք կխաղայք : » Եւ այսպէս խօսած ժամանակը մէյմըն ալ յանկարծ Աթամասին աչուրները բացուեցան, հմայքը քակուեցան, տեսաւ ծովեզրն ինչպէս որ էր, սխալմունքը հասկըցաւ, եւ կանչեց. « Կխօստովանիմ, ո՛ր Տելեմաք, որ թշնամի աստուած մը աչքս կախարդեր էր. կկարծէի թէ Թակէն կտեսնեմ, եւ անոր պատկերն ամբողջ առջեւ կերեւար. բայց հիմա երազի պէս անբերեայ թեղաւ : Ուրիշ քաղաք կտեսնեմ. անշուշտ Սաղենտն է ասիկա զոր Իդոմենէս Կրեաէէն փախած ժամանակը եսպերիոյ մէջ հիմնեց. կնշմա-

ընժ' անոր Թերակատար պարիսպները, եւ նաւահանգիստն որ դեռ բոլորովին ամրացած չէ : »

Եւ մինչդեռ Աթամաս այս նորակերտ քաղաքին այլեւայլ նոր շէնքերը կդիտէր, եւ Տելեմաք իւր Թշուառութիւնը կողբայր, Պոսիդոնին փչել տուած հողմը առագաստնին լեցուց ու զիրենք ծոցի մը մէջ մտուց՝ ուր նաւահանգստին մօտ պատսպարեցան :

Բայց Մենտոր որ Թէ՛ Պոսիդոնին վրէժխնդրութիւնն եւ Թէ Աստղկան անողորմ նենգութիւնը գիտէր, Աթամասին սխալմանը վրայ ժպտեր էր միայն. եւ երբ ծովուն այն ծոցին մէջ մտան, ըսաւ Տելեմաքին. « Արամազդ գրեզ կփործէ, բայց ոչ եթէ բու կորուստդ կուզէ. ընդ հակառակն, զքեզ անոր համար կփործէ որպէսզի փառաց ասպարէզն առջեւդ բանայ : Յիշէ՛ Հերակղեայ նահատակութիւնները, եւ հօրդ քաջածները միշտ աչքիդ առջեւն ըլլան : Ով որ համբերել չգիտեր՝ մեծասիրտ չէ : Պէտք է որ համբերութեամբդ ու արիութեամբ անգութ Բաղդը յոգնեցնես » որ զքեզ հալածելով կզուարճանայ : Ոչ այնչափ Պոսիդոնի ահագին սպառնալիքներէն բու վրադ կվախնամ » որչափ կվախնայի իգգուսնաց դիցուհւոյն որ զքեզ իւր կղզւոյն մէջ կըռնէր : Ինչո՞ւ կուշանամք. մտնենք այս նաւահանգիստն. ահա ժողովուրդ բարեկամ. Յունաց մէջ կհասնիմք. Իդոմենէս որ բաղդին խաղալիքն եղաւ՝ անշուշտ մեզի պէս Թշուառաց վրայ կգլծայ : » Շուտ մը Սաղենտեայ նաւահանգիստը մտան, եւ նաւը փիւնիկեցի ըլլալով՝ ամենեւին ներս մտնելու դժուարութիւն մը չքաշեցին, որովհետեւ Փիւնիկեցիք աշխարհիս ամենայն ազգաց հետ հաշտ են եւ առուտուր կընեն :

Զարմացմամբ կնայէր Տելեմաք այս նորաշէն քաղաքին վրայ, որ դեռափթիթ տունկի մը կնմանէր՝ որ գիշերուան քաղցրածաւալ ցօղովը պարարտացած՝ մէկէն առտուընէ կզգայ արեւուն ճառագայթներն որ զինքը գեղեցկացընելու կուզան. կաճի կուռճանայ, փափուկ պտկունքը կարծակէ, կանաչագեղ տերեւները կտարածէ, անուշամիտ ծաղկները գոյնզգոյն կբանայ, եւ ամէն անգամ որ մէկը վրան նայի՝ նոր գեղեցկութիւն մը կտեսնէ : Այսպէս ծովեզերքին վրայ կծաղկէր նաեւ Իդոմենէսի նորաշէն քաղաքը. օրէ օր, ժամէ ժամ հոյակապ շէնքերով կաճէր կմեծնար, եւ ծովուն վրայ նաւարկող օտարականաց հեռուէն կցուցընէր ճարտարա-

պետութեան նորանոր զարդեր՝ որ մինչեւ յերկինս կբարձրանային : Գործաւորաց ձայնէն եւ ուռնադլորդ հարուածներէն բոլոր ծովեզերքը կմնչէր . Յախարակածի՞ք չուաններով օդուն մէջ քարեր կկախուէին . արշալոյսը ծագելուն պէս գործավարք ժողովուրդը աշխատելու սիրով կվառէին, եւ Իդոմենէս Թագաւորն անձամբ ամէն տեղ հրամաններ տալով անկարծելի արագութեամբ շէնքն յառաջ կտանէր :

Փիւնիկեցի նաւը հասնելուն պէս Կրետացիք ամենայն մարդասիրութեամբ հիւրընկալեցին զՏելեմաք եւ Մենտոր, եւ շուտով վազեցին Թագաւորին իմացուցին որ Ողիսեայ որդին Սաղէնտ էր հասեր : « Ողիսեայ որդի՞ն, գոչեց Իդոմենէս, Ողիսեայ, իմ սիրելի բարեկամս, այն իմաստուն դիւցազին՝ որուն ձեռքովը վերջապէս զՏրոյան Կործանեցինք : Հոս բերէք զինքը, որպէսզի իրեն ցուցնեմ Թէ ո՛րչափ զհայրը կսիրէի : » Շուտ մը առջեւն հանեցին զՏելեմաք, որ ո՛վ ըլլալը հասկըցընելով՝ ասպնջականութիւն խնդրեց իրմէ :

Պատասխան տուաւ Իդոմենէս անուշ ու խնտով երեսով մը եւ ըսաւ. « Թէոր ո՛վ լինելդ ալ ինձ ըսած չըլլային՝ կարծեմ որ զքեզ կճանաչէի : Ահա նոյն ինքն Ողիսես, ահա անոր կրակոտ աչուրները, անյողդողդ նայուածքը, ահա իւր կերպն որ առջի բերան պաղ ու քաշուող մը կերեւայ, եւ որ այնչափ աշխուժութիւն ու շնորհս կքօղարկէ . կճանաչեմ նաեւ այն բարակ ժպիտը, այն անպաճոյճ շարժուածքը, եւ այն անոյշ՝ պարզ ու ողորդ զրուցուածքը որ դեռ կասկածելու ժամանակ չթողած կհամոզէր : Այո՛, որդի ես դու Ողիսեայ, այլ նաեւ իմ որդիս պիտի ըլլաս : Որդեակ իմ, սիրելի՛ որդեակ, ո՞ր դիպուածով այս ծովեզերքը կուգաս : Արդեօք զհա՛յրդ փնտռելու համար : Աւա՛ղ, վրան ամենեւին լուր չունիմ : Իրկուքնիս ալ բաղդը հալածեց . ինքը Թշուառացաւ՝ մէյ մըն ալ հայրենիքը չկրնալով գտնել, իսկ ես՝ գտնելով հայրենիքս՝ բայց աստուածոց ինծի դէմ բարկութեամբը լցուած : »

Այսպէս խօսած ժամանակը Մենտորին վրայ աչուրները տնկած կնայէր, վասնզի այն դէմքն իրեն անծանօթ չէր երեւեր, Թէպէտեւ անունը չէր յիշեր :

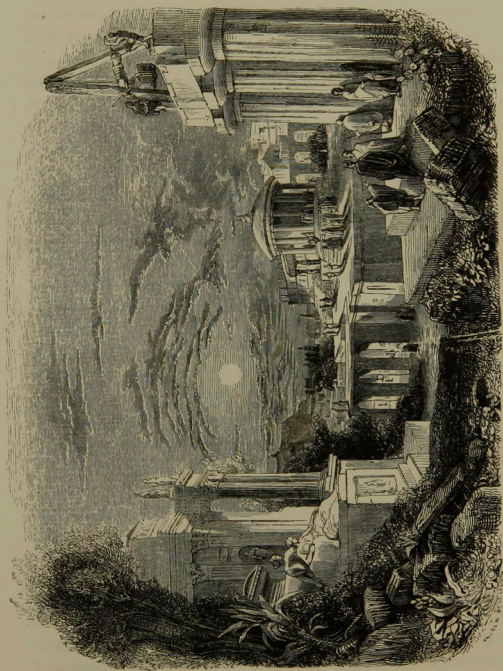
Իսկ Տելեմաք աչուրները լեցուած պատասխան տուաւ իրեն ու ըսաւ. « Տէր արքայ, ներէ ցաւոցս զոր չեմ կրնար ծածկել այն մի-

շողին յորում ուրախութիւն միայն ցուցնելով՝ ըրած բարեացդ համար պարտական էի շնորհակալ ըլլալ : Ոգիսեայ կորստեանը վրայ ցուցուցած կարեկցութեամբդ դու ինքնին զգալ տաս ինձ հայրս չգտնելու թշուառութիւնս : Այս ո՛րչափ ժամանակ է որ ծովէ ծով կ'ալորեիմ զինքը կ'ինտուեմ : Դիք բարկացած՝ ո՛չ կ'թողուն որ զինքը տեսնեմ, ոչ կ'ձգեն որ իմանամ թէ նաւաբեկա՞ծ է թէ ոչ, եւ ոչ թող կուտան որ իժակէ դառնամ, ուր Պենեղսպէ իւր տարփաւորացը ձեռքէն ազատելու փափաքովը կհալի իմաշի : Կկարծէի որ զքեզ Կրետէ կ'գտնեմ. հոն դժնդակ ճակատագիրս իմացայ, եւ ոչ երբէք մտքէս կանցնէր որ օր մը եսպերիոյ մօտենալով՝ հիմնած նոր թագաւորութիւնդ պիտի տեսնեմ եղբր : Բայց բաղդն որ ծաղր կընէ զմարդիկ, եւ զիս իժակէէն հեռու ամէն երկիր թափառական կ'ալորեցընէ, վերջապէս քու ծովեղբրդ զիս նետեց : Գլուխս բերած ամենայն չարեաց մէջ ասիկա միայն սիրով կըաշեմ, վասնզի թէպէտեւ զիս հայրենիքէս կհեռացընէ՝ սակայն գէթ թագաւորաց մէջ ամենէն ազնուամիտն ինձ կ'ճանչցունէ : »

Այս խօսքիս վրայ գոռորովանօք գրկեց համբուրեց զնա Իդոմենէս ու արքունիքը տանելով ըսաւ. « Ո՛վ է այն խոհեմ ճերտունին որ քեզ կառաջնորդէ. ինձ անանկ մը կուգայ թէ ատենով զինքը տեսած ըլլամ : — Մենտոր է նա, կրկնեց Տելեմաք, Մենտոր՝ բարեկամն Ոգիսեայ, որում յանձներ էր նա զիս իմանկութենէ : Ո՛վ կրնայ բացատրել քեզ թէ ո՛րչափ շնորհապարտ իմ ես իրեն : »

Յայնժամ Իդոմենէս յառաջ գալով ձեռքն երկնցուց առ Մենտոր ու « Մեր ատենով տեսած եմք զիրար, ըսաւ : Կրետէ ըրած ճամբորդութիւնդ ու ինձ տուած բարի խրատներդ կյիշէս : Բայց այն ժամանակ մանկութեան եռանդն ու սնոտի զուարճութեանց ախորժը զիս կառնուին կտանէին : Հարկ եղաւ որ թշուառութեամբս զգաստանամ ու սովրիմ այն ամէն բան որոց չէի ուզեր հաւատալ : Երանի՜ թէ յայնժամ խօսքդ մտիկ ըրած ըլլայի, ով իմաստուն ճերտունի : Բայց զարմացմամբ կտեսնեմ որ այնչափ տարուան մէջ բնաւ չես փոխուած. նոյն կայտառ դէմք, նոյն ուղղորդ հասակ, նոյն կորով մարմնոյ. մազերդ միայն քիչ մը ցերմկեր են : »

« Արքայդ հօգօր, պատասխանեց Մենտոր, թէոր ես շողորբութեմէ կ'ըլլայի՝ ես ալ քեզ կրսէի թէ պահած ես այն մանկութեան ծաղիկն

որ Տրոյոյ պաշարմանէն յառաջ դէմքիդ վրայ կիպայլէր, բայց աւելի կուզեմ անհաճոյ ըլլալ քեզ քան թէ Ֆշմարտութեան դէմ գործել: Բայց իմաստուն խօսքերէդ կտեսնեմ որ դու չես սիրեր զշողոքործութիւն, եւ հետդ անկեղծաբար խօսելէն վտանգ չկայ: Շատ փոխուեր ես, եւ դժուարին էր ինձ ձանձնալ զքեզ. եւ պատճառը գիտեմ, վասնզի բուարկածիցդ մէջ շատ վիշտ եւ նեղութիւն քաշեցիր: Բայց եւ վշտակրութեամբդ շատ շահեցար, որովհետեւ իմաստութիւն ձեռք բերիր: Երեսի խորշոմներուն վրայ դիւրաւ պէտք է մարդ մխիթարուի՝ երբ տեսնէ որ սիրտը կլրթուի ու առաքինութեան մէջ կզօրանայ: Թող որ, պիտի գիտնաս թէ թագաւորք քան զամենայն մարդիկ աւելի կհալին կմաշին: Զախորդութեան մէջ՝ տագնապը մտաց եւ աշխատանք մարմնոյ ժամանակէ յառաջ զիրենք կծերացընեն: Իսկ յաջողութեան մէջ թուլամորթ կենաց հեշտութիւնները զիրենք պատերազմի աշխատանքէն աւելի կմաշեցընեն. վասնզի անսանձ հեշտախտութեան պէս առողջութեան վնասակար բան չկայ: Ասով է որ ահա թագաւորք թէ՛ իխաղաղութեան եւ թէ իպատերազմի միշտ անանկ վշտեր ու հեշտութիւններ ունին՝ որ ծերութիւնը ժամանակէն յառաջ կբերեն: Զգաստ, չափաւոր, պարզ, հոգերէ ու իկրից ազատ, բարեկարգ եւ աշխատասէր կեանքը՝ իմաստուն մարդոյն մարմնոցը մէջ անծերանալի կպահէ առոյգ մանկութիւնը, որ առանց այս զգուշութեանց միշտ պատրաստ է ժամանակին թեւերուն վրայ թռչելու: »

Իդոմենէս Մենտորին խօսակցութեանը զմայլած՝ դեռ երկար ատեն մտիկ կընէր իրեն՝ թէ որ Արամազդայ զոհին համար զինքը կանչելու չգային: Ետեւէն գնացին Տելեմաք եւ Մենտոր, եւ չորս կողմերնին պատած էր բազմութիւն ժողովրդեան՝ որ մեծ փութով ու հետաքրքրութեամբ այս երկու օտարականքը կդիտէին, եւ իրարու կըսէին. «Այս երկու մարդիկ ո՛րչափ տարբեր են իրարմէ. պատանին չեմ գիտեր ի՞նչ աշխուժութիւն ու սիրելի բան մը ունի. ամենայն շնորհք գեղեցկութեան եւ մանկութեան երեսին ու բոլոր մարմնոյն վրայ սփռուած են. բայց այս գեղեցկութիւնը ամենեւին թոյլ ու կանացի բան չունի. եւ այն մանկութեան փափուկ ծաղիկովն հանդերձ՝ կերեւնայնա ուժեղ, կորովի եւ աշխատանքի մէջ պնդացած: Իսկ միւսը թէպէտեւ շատ աւելի տարեց, բայց դեռ ոյժը բոլորովին

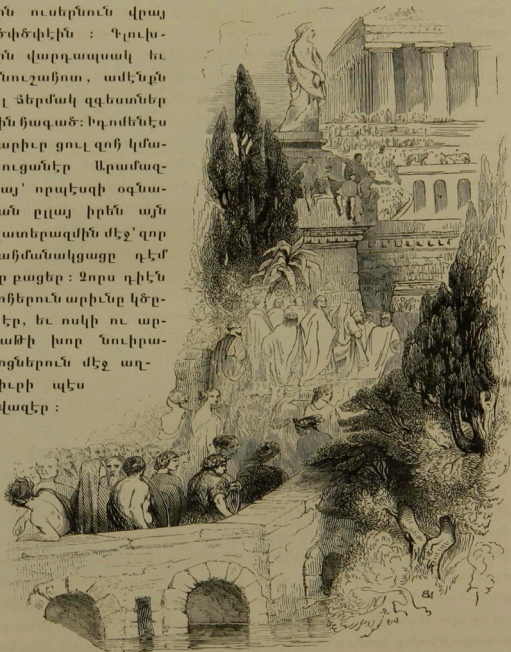
վրան է. առջի նայելուդ կերպարանքն այնչափ վեճի ու դէմքը շնորհալի չերեւար, բայց երբ մօտէն զինքը դիտես՝ պարզութեանը մէջ իմաստութեան ու առաքինութեան նշաններ կգտնես հանդերձ զարմանալի ազնուականութեամբ : Մարդկանց հետ հաղորդակցելու համար երբոր աստուածք երկիրս իջան՝ անշուշտ այսպիսի հիւրոց եւ Ֆանապարհորդաց կերպարանքն առած են : »

Հասան Արամազդայ մեկեանը, որոյ ցեղէն իջած ըլլալուն համար՝ Իդոմենէս մեծաւ փառաւորութեամբ էր զարդարեր : Բոլորտիքը յասպիս քարէ երկու կարգ սիւններ կային, որոց խոյակներն արծաթէ. բոլոր տաճարը մարմարիոնով պատած էր, որուն բարձր քանդակները կներկայացնէին զԱրամազդ իցուլ փոխուած՝ որ զեւրոպէ յափշտակած Կրետէ կանցնէր ծովուն վրայէն, եւ այն ալիքները թէպէտ զինքը օտար կերպարանօք մը կտեսնէին՝ բայց եւ այնպէս կերեւար թէ իրմէ կպատկառէին : Հոն քանդակուած էր նաեւ ծնունդն եւ մանկութիւն Մինոսայ. դարձեալ նոյն իմաստուն Թագաւորը կտեսնուէր կատարեալ հասակին մէջ որ բոլոր իւր կղզւոյն օրէնքներ կդնէր՝ միշտ ծաղկեալ պահելու համար զայն : Հոն տեսաւ Տելեմաք նաեւ Տրոյոյ պաշարման գլխաւոր դիպուածները, յորս Իդոմենէս մեծ զօրավարի փառքն ստացեր էր : Այն պատերազմաց պատկերներուն մէջ զհայրը փնտռեց գտաւ որ գերի կտանէր Հռետոսի ձիերն զոր Իդոմեդէս զարկեր սպաններ էր, համախումբ յունական բանակին զօրապետացն առջեւ Արիլեսին զէնքերուն համար Այաքսայ հետ կվիճէր, եւ ապա այնչափ Տրոյացոց արիւնը թափելու համար այն մահաբեր ձիէն դուրս կելլէր :

Տելեմաք մէկէն Ֆանչցաւ զհայրը այս քաջագործութիւններէն զոր շատ անգամ լսեր էր թէ՝ ուրիշներէ եւ թէ Մենտորէ : Արցունքներն սկսան աչուրներէն վար թափիլ. երեսին գոյնը նետեց, դէմքն այլալիցաւ : Եւ թէպէտ սրտին խռովութիւնը ծածկելու համար երեսը մէկդի կդարձնէր՝ սակայն տեսաւ Իդոմենէս. « Ձէ, ըսաւ, մի՛ ամօթ համարիք ցուցնել մեզ թէ հօրդ փառացն ու աղետիցը վրայ ո՛րչափ սիրող կգորովի : »

Բայց ժողովուրդը կխոնէր կդիզուէր մեկնելն չորս կողմը կրկին կարգ սիւնով ձեւացած ընդարձակ գաւիթներուն մէջ : Հոն երկու գունդ մանկուոյ եւ օրիորդաց տաղեր կերգէին իգովեստ այն հզօր

աստուածոյն որուն ձեռքին մէջ են շանթը: Այս տղայք ամենէն աւելի զեղեցկադէմներուն մէջէն ընտրուած էին, եւ երկայն մազերնին ուսերնուն վրայ կծփծփէին: Գլուխնին վարդապսակ եւ անուշափոտ, ամէնքն ալ ձերմակ զգեստներ էին հագած: Իդոմենէս հարիւր ցուլ զոյ կմատուցանէր Արամազդայ՝ որպէսզի օգնական ըլլայ իրեն այն պատերազմին մէջ՝ զոր սահմանակցացը դէմ էր բացեր: Չորս դիէն զոյներուն արիւնը կծրխէր, եւ ոսկի ու արծաթի խոր նուիրանոցներուն մէջ աղբիւրի պէս կվազէր:

Մերունին Թէոփանէս, սիրելի դից եւ քուրմ մեհենին, նուիրման ժամանակ գլուխը ծիրանի պատմուճանին քղանցովը կծածկէր. յե-

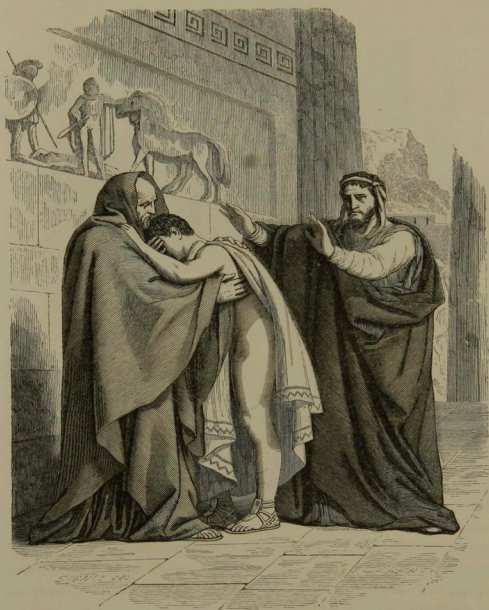
տոյ զոհերուն դեռ ջերաջերմ ընդ երբովը հիմայեց, եւ սրբազան եռոտանւոյն վրայ ելլելով « Ո՛վ աստուածք, կանչեց, ո՞յք են ուրեմն այս երկու երկնառար հիւրերը : Առանց իրենց՝ ձեռք զարկած՝ պատերազմնիս ձախող պիտի ըլլար եւ Սաղենտ դեռ հիմանցը վրայ բոլորովին չբարձրացած՝ պիտի կործանէր երեւար : Գիւցազն պատանի մը կտեսնեմ որուն ձեռքէն բռնած կառաջնորդէ Իմաստութիւն..... Մահկանացու շըրթանց ասկէց աւելի խօսիլը թոյլ տրուած չէ : »

Այս խօսքերը զրուցած ժամանակ՝ դժնէհայեաց ու հրացայտ էին աջուրներն, ու կարծես թէ առջեւն եղածներէն տարբեր առարկաներ կտեսնէր. երեսը բոցավառ, բոլոր անձը խռոված ու ինքիրմէ ելած. մազերը քստմնեալ վեր ցցուած, բերանը փրփրալից, եւ թեւերն անշարժ բազկատարած : Ջայնը այլափոխեալ՝ մարդկային ձայնէն շատ աւելի զօրաւոր կհնչէր. շունչը կտրուած էր, եւ ալ չէր կրնար աստուածային ոգին իւր մէջը բովանդակել :

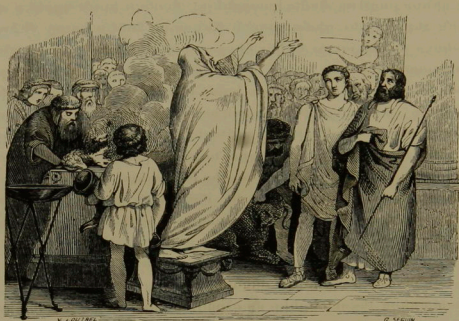
« Ո՛վ երջանիկդ Իդոմենէս, գոչեց վերստին. ի՛նչ կտեսնեմ. ո՛րչափ աղէտք մեզմէ հեռացած. որպիսի՜ քաղցը խաղաղութիւններսը. բայց դուրսը այդ որպիսի՜ պատերազմունք, որպիսի՜ յաղութութիւնք : Ո՛վ Տելեմաք, նախատակութիւններդ հօրդ նախատակութիւնները պիտի անցնին. գոռոզ թշնամին սուսերիդ տակ դիտապաստ փոշւոյն մէջ կհեծէ. պղնձի դռներ, անմատչելի մարտկոցներ կկործանին ոտքդ կիյնան : Ո՛վ մեծդ դիցունհի, թող որ հայրը..... Ո՛վ պատանի, վերջապէս պիտի տեսնես... »

Այս որ ըսաւ՝ խօսքը բերանը մնաց. պապանձեցաւ կարկեցաւ հիացմամբ :

Բոլոր ժողովուրդը վախէն սարսափեցաւ, Իդոմենէս շահուղողու մէջ չէր համարձակեր հրամայելու որ պատգամը լմնցնէ : Իսկ Տելեմաք ապշած՝ հազիւ կրնար լսածներն հասկընալ, եւ անհաւատալի կերեւէին իրեն այս վեհ գուշակութիւնները : Մենտոր միայն աստուածային ազդեցութեանը վրայ զարմանք մը չզգացած, « Կլսե՛ս, ըսաւ Իդոմենէսին, կլսե՛ս աստուածոց խորհուրդը : Ո՛ր ազգի հետ ալ որ պատերազմիս՝ քուկդ պիտի ըլլայ յաղութիւնը, եւ զինուղդ յաջողութեանը համար բարեկամիդ դեռահասակ որդւոյն շնորհապարտ պիտի ըլլաս : Մի՛ նախանձիր վրան. հապա միայն նայէ որ դից անոր ձեռքովը քեզ տուածէն օգուտ քաղես : »

Իդոմենեսին սաստիկ ապշուածիւնը դեռ վրայէն գնացած չըլլալով՝ կուգէր խօսիլ, բայց լեզուն բռնուած՝ անշարժ կկենար : Կանխեց Տեղեմաք եւ ըսաւ Մենտորին. « Այնչափ փառաց խոստմունքը

սրտիս վրայ ամենեւին ազդեցութիւն մը չըրին. բայց ինչ կնշանակէ այս վերջին խօսքը « Դուն պիտի տեսնես... » միեւնի հայրս, թէ արդեօք միայն իծակէ՞ն : Աւա՛ղ, ինչո՞ւ խօսքը չլմընցուց. զիս առջինէն աւելի տարակուսի մէջ ձգեց : Ո՛վ Ողիսես, ո՛վ հայր իմ, արդեօք զքե՞ղ, բուն զքե՞ղ պիտի տեսնեմ. Յշմարի՞տ է արդեօք : Բայց ինքզինքս կխաբեմ : Անգո՛ւծ՝ պատգամ. Թշուառի մը հետ խաղալով կզուարթանաս. թէոր բառ մըն ալ աւելցնէիր՝ եւ ահա երջանկութիւնս կատարեալ կըլլար : » Յայնժամ Մենտոր ըսաւ իրեն. « Աստուածոց յայտնածը մեծարէ՛, եւ այն բանն որ կուզեն ծածկել՝ իմանալու ետեւէ մ'իյնար, վասնզի յանդուզն հետաքրքրութիւնը-արժանի է որ ամօթով մնայ : Իրենց բարեխնամ իմաստութեամբն է որ դիք անծափանցելի գիշերի մէջ կծածկեն տկար մահկանացուաց Յակատագիրը : Մեզմէ կախուած բաները լաւ ընելու համար զանոնք առաջուց գիտնալը օգտակար է. բայց ոչ ինչ

նուազ օգտակար է նաեւ չգիտնալ զայն ամենայն որ մեր ձեռքը չեն եւ դիք մեզ կսափմանեն : » Տելեմաք այս խօսքերէն յորդորուած՝ հագիւ կրցաւ ինքզինքը բռնել : Իսկ Իդոմենէս որոյ ապշուածիւնն անցեր էր, սկսաւ օրհնել զվեհն Արամազդը որ թշնամեացը վրայ զինքը յաղթող հանդիսացընելու համար իրեն կորկէր զպատանին Տելեմաք եւ զիմաստունն Մենտոր : Զոհէն ետքը մեծահաց կերակուր մը տուաւ ու երկու հիւրոց այսպէս խօսեցաւ առանձին .

« Կխոստովանիմ որ Տրոյոյ պաշարմանէն յետոյ Կրետէ դարձած ժամանակս Թագաւորելու արուեստը չէի գնահատար. գիտէք, սիրելի բարեկամք, թէ որպիսի՝ թշուառութիւնք զիս այն մեծ կղզւոյն Թագաւորութենէ զրկեցին, որովհետեւ կրսէք թէ իմ անկէց ելլելէս ետեւ հոն գնացեր էք : Բայց զիս նորէն երջանիկ կհամարիմ՝ որ բախտին անողորմ հարուածները զիս խրատելու եւ զգուշաւոր ընելու ծառայեցին : Աստուածոց եւ մարդկան վրէժխնդրութենէն փախչող մարդու մը պէս՝ ծովեր անցայ գնացի, եւ բոլոր իմ առաջին մեծութիւնս ուրիշ բանի չէր գար՝ բայց եթէ իմ կործանումս աւելի ամօթալի եւ աւելի անտանելի ընելու : Թերափներուս հետ եկայ այս ամայի ծովեզերքն ապաստանեցայ, ուր անմշակ՝ փուշով ու տատասկով լեցուն երկիր մը գտայ, անտառներ՝ որ հասակակից են ընդ աշխարհի, անմատոյց ժայռեր՝ ուր կատաղի գազաններ կորջանային : Այս երկիրը ձեռք բերելուս վրայ ալ հարկ եղաւ որ ուրախանամ ու զօրացս ու ընկերաց փոքրիկ գնդով մը որ յանձն առեր էին վշտակից լինել ինձ՝ այս վայրենի երկրին մէջ բնակիմ եւ իմ հայրենիքս ընեմ զայն, ալ յոյս չունենալով դառնալ այն երանաւէտ կղզին՝ ուր Թագաւորելու համար զիս ծնանել տուեր էին դիք : Աւա՛ղ, կրսէի ինքնիրենս, որպիսի՝ փոփոխութիւն . որպիսի՝ ահաւոր օրինակ եմ Թագաւորաց. աշխարհիս մէջ բոլոր իշխողաց պէտք է զիս ցուցնել, որպէսզի օրինակաւս խրատուին : Ուրիշ մարդկանցմէ վեր ըլլալով կկարծեն թէ վախնալու բան չունին. եւ սակայն նոյն իսկ այն բարձրութենէն պէտք է աւելի վախնան : Ահարկու էի թշնամեաց եւ սիրելի հպատակաց. զօրաւոր եւ պատերազմող ազգի մը կիշխէի, եւ համբաւը անունս մինչեւ հեռաւոր երկիրներ էր տարեր. պողաքեր եւ զուարթալի կղզւոյ մը մէջ կԹագաւորէի . հարիւր քաղաքք տարուէ տարի իրենց հարստութեան

հարկը կուտային ինձ. այս ժողովուրդները կպատուէին կմեծարէին զիս իբրեւ ազգակից Արամազդայ՝ որ այս երկրիս մէջն է ծնած, եւ կսիրէին զիս իբրեւ թոռն իմաստնոյն Մինօսայ՝ որոյ օրէնքները զիրենք այնչափ զօրաւոր ու բարեբախտ էին ըրեր : Երջանկուծեանս ի՞նչ կպակսէր, բայց եթէ զգուշութեամբ զայն վայելել գիտնալը : Բայց ամբարտաւանութիւնս ու շողոքորթութիւնը որոց ականջ կախեցի՝ անոռս կործանեցին : Այսպէս պիտի իյնան նաեւ այն ամենայն թագաւորք՝ որ ախտիցն ու մարդահայհայից խրատուցը անձնատուր կըլլան :

« Տորեկը կջանայի ուրախ զուարթ եւ յուսալից երես մը ցուցընել, որպէսզի հետս եկողները չլքանին : Նոր քաղաք մը շինեմք, կըսէի իրենց, եւ բոլոր կորսնցուցած բաներնուս վրայ անով մխիթարուինք : Այս ձեռնարկութեան համար գեղեցիկ օրինակ տուած են մեր չորս դին բնակած ժողովուրդները : Մեզի մօտ կամբառնայ Տարենտոն. եւ Փաղանտ իւր Լակեդեմոնացիներովն այս նոր թագաւորութիւնը հիմնեց : Հոս նոյն ծովեզերքին վրայ մեծ քաղաք մը շինեց նաեւ Փիլոկատէտ եւ անունը դրաւ Պետիդիա. նոյնպիսի գաղութական է նաեւ Մետապոնտ : Միեւն այս մեզի պէս օտարազգի թափառականներէն վա՞ր պիտի մնամք : Մեր բախտն անոնց բախտէն աւելի խիստ չէ :

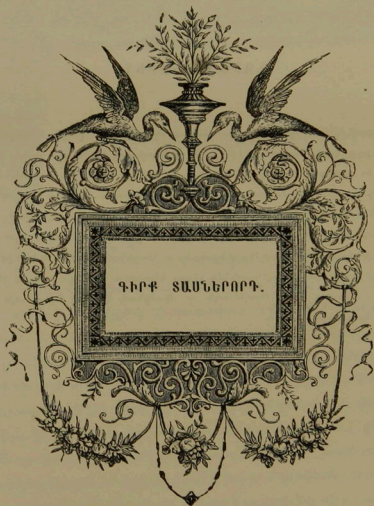
« Այսպիսի խօսքերով կջանայի ընկերացս վիշտը թեթեւցընել, բայց սրտիս խորը մահառիթ ցաւ մը կծածկէի : Երբ ցորեկուան լոյսը զիս կթողուր ու գիշեր կուգար խաւարի մէջ կպատէր՝ կմխիթարուէի, վասնզի համարձակ կընայի իմ խեղճ ճակատագիրս ողբալ : Կրկնավտակ աղի արտասուաց հեղեղներ կվազէին աչքերէս, եւ քաղցրանինք բռնը բոլորովին կտրուած էր անոնցմէ : Երկրորդ օրը դարձեալ նոր եռանդով մը գործի ձեռք կզարնէի : Ահա ասոր համար է, ով Մենտոր, որ զիս շուտով ծերացած կգտնես : »

Երբոր Իդոմենէս իւր վշտերը պատմեց լմնցուց, առաջիկայ պատերազմին համար Տելեմաքին ու Մենտորին օգնութիւնը խնդրեց : « Պատերազմը լմննալուն պէս զձեզ Իթակէ կյուղարկեմ, կըսէր : Առ այժմ՝ ամէն ծովեզերք նաեւ մինչեւ հեռաւորները նաւեր կարծակեմ՝ որպէսզի միշտս քիս վրայ լուր բերեն. եւ մեզ ծանօթ աշխարհիս ո՞ր կողմն ալ որ մըրկէ կամ դից մէկուն բարկութենէ

տարուներ նետուներ է նա՝ գիտեմ ես զինքն անկէց հանել ազատել . աստուած տայ որ դեռ կենդանի ըլլայ : Իսկ զձեզ կյուղարկեմ ընտիր նաւերով, որոց փայտերը կտրուած են բուն իսկ Իդա լեռնէն, ուր ծնած է Արամազդ : Այս դիցանուէր նաւափայտն չլինար ալեաց մէջ կորսուիլ, վասնզի հողմք եւ ժայռք կվախնան իրմէ եւ կպատկառին : Պոսիդոն անգամ բարկութեանը սաստիկ բորբոքած ատեն չհամարձակիր անոր դէմ ալիք յարուցանելու : Վստայ լեր ուրեմն, որ ողջ առողջ եւ հանգստեամբ պիտի հասնիս Իմակէ, եւ ոչ որ ինձնամի դից կարող պիտի ըլլայ զձեզ ծովէ ծով վտարանդի պտտցնել . ասկէց հոն երթալու համար ալ ցամբան կարճ ու դիւրին է : Զձեզ մինչեւ հոս բերող փիւնիկեցի նաւը արձակեցէք, եւ ուրիշ բան մի՛ մտածէք բայց եթէ Իդոմենեոսի նորակերտ թագաւորութիւնը հաստատել եւ անոր թշուառութեանցը դարման տանելու փառքն ստանալ : Այս քաջութեամբ է ահա, որդի՛դ Ուրիսեայ, որ հօրդ արժանի պիտի համարուիս : Եւ եւոր խիստ ցակատագիրը զինքն արդէն Պիլոտոնի նսեմաստուեր թագաւորութիւնն իջեցուցած է, բովանդակ Յունաստան պիտի կարծէ քեզմով զինքը տեսնել, եւ պիտի զարմացեալ հիանայ : »

Այս որ ըսաւ Իդոմենէս, կտրեց Տելեմաք անոր խօսքը « Հա՛պա, ըսաւ, արձակեմք փիւնիկեցի նաւը . ինչո՞ւ կուշանամք . զէնք առնումք ու ելլեմք թշնամեացդ վրայ յարձակիմք որ այսուհետեւ մեր ալ թշնամիքն են : Թէոր յաղթեցինք ԻՍիկիլիա՝ պատերազմելով Ակեստեայ Տրոյացւոյն համար՝ որ թշնամին էր Յունաց, միեւն աւելի պիտի չարիանամք ու աստուածոց օգնութիւնն աւելի պիտի չգրտնեմք երբ Պրիամու քաղաքը կործանող յոյն դիւցազանց մէկուն համար պատերազմիմք : Հիմակուն լսած պատգամնիս ալ մեզմէ ամէն տարակոյս կվերցընէ : »

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Իդոմենէս կպատմէ Մենտորի Թէ ինչ պատճառաւ պատերազմէ բացեր Մանդուրացւոց դէմ : Այս ժողովուրդը, կրօն, Թող առեր էին իրեն որ Ետերիոյ ճովեղերէն առնու եւ հոն իւր բազարը շինէ. եւ իրենք մօտակայ լեռներուն վրայ էին բաշուեր, ուր Իդոմենեայ ասպատակաւոր գունդ մը իրենցմէ մէկրանին նեղելով՝ ազգը երկու ճերունի էր զրկեր իսպառգամաւորութիւն, որ եկան իրեն հետ դաշինք դրին, բայց իր մարդիկներէն ոմանք աչա դաշինքը չգիտնալով երբ անոր դէմ ըլին՝ Մանդուրացիք ալ պատերազմի գրգռուեցան : Իդոմենեոի այս պատմութեան ատեն Թշնամիք զէնք առեր ու Սաղնտեայ դռներն էին իջեր : Նստոր, Փիլոկտէտ ու Փաղանտ՝ զորս Իդոմենէս չէզոր կկարծէր, Մանդուրացւոց հետ իրեն դէմ կմիարանին : Մենտոր կիլլէ Սաղնտէն ու միովնալ կերթայ Թշնամւոյն հաշտութեան պալմաններ կառաջաքիլ :

Գ Ի Բ Ք Տ Ա Ս Ն Ե Ր Ո Ր Դ .

Մենտոր քաղցր ու հանդարտ աչքով մը
 Տեւեմաքայ վրայ նայելով՝ որ արդէն
 պատերազմի ազնուական եռանդով մը
 լեցուած էր, այսպէս խօսեցաւ. « Ուրախ եմ զաւակդ Ողիսեսայ, որ
 վրադ այսպիսի գեղեցիկ փառասիրութիւն մը կտեսնեմ. բայց
 միտքդ դիր որ Տրոյոյ պաշարման ժամանակ հայրդ Յունաց մէջ
 ինքզինքը ամենէն իմաստունն ու զգուշաւորը ցուցնելովն է միայն
 որ այնպիսի մեծ փառք ստացաւ անոնցմէ : Աքիլէս, թէ եւ անյաղթ
 էր եւ անխոցելի, թէ եւ ուր որ պատերազմ ընէր՝ հոն հետը կտանէր
 զարհաւիրս եւ զմահ, Աքիլէս չկրցաւ Տրոյան առնուլ . ինքն իսկ այն
 քաղաքին պարսպացը տակ ընկաւ, եւ Հեկտորի յաղթականին վրայ
 յաղթանակեց Տրոյա : Բայց Ողիսեսս յորում խոհեմութիւնը կառաջ-
 նորդէր, քաջութեան հուրն ու սուրը Տրոյացւոց մէջ տարաւ, եւ իւր
 ձեռքերն են որ կործանեցին այն բարձրաբերձ ու գոռոզ աշտարակ-
 ները որ տասը տարի բոլոր նիզակակցեալ Յունաստանի կորուստ
 կսպառնային : Որչափ Աթենաս Արեսէն վեր է՝ այնչափ ալ խոհեմ ու
 նախատես քաջութիւնը յախուռն ու կատաղի քաջութենէ վեր է :
 Իմանամք ուրեմն նախ այս սկսելիք պատերազմին հանգամանքը :
 Ամենեւին վտանգէ չեմ փախչիր, ո՛ր Իդոմենէս, բայց ինձ երեւի թէ

պարտական ես մեզ նախ հասկըցնել թէ արդա՞ր է արդեօք պատերազմիդ. միով բանիւ, յաջողութիւն յուսալու համար բաւական զօրք ունի՞ս թէ չէ : »

Պատասխան տուաւ Իդոմենէս. « Երբ այս ծովեզերքն հասանք՝ վայրենի ժողովուրդ մը գտանք որ անտառներու մէջ կթափառէր, եւ որսորդութեամբ եւ ծառոց ինքիրմէ բերած՝ պտուղը կապրէր : Այս ժողովուրդն՝ որ Մանդուրացիք կըսուին, մեր նաւերն ու զէնքերը տեսնելով սարսափեցան ու գնացին լեռները քաշուեցան : Մեր զինուորաց հետաքրքրութիւնը շարժեցաւ երթալ երկիրը տեսնելու, եւ երբ եղջերուաց ետեւէն էին ընկեր՝ այս վայրենի փախստականաց հանդիպեցան : Ասոնց առաջնորդները կըսեն մերոնց. « Ձեզի համար մեր ցանկալի ծովափունքը թողուցինք. հիմա մեզ ուրիշ բան չմնար բայց եթէ գրեթէ անմատչելի լեռներ, գոնեա հոս թողուցէք զմեզ ազատ եւ հանգիստ : Ահա զձեզ թափառական ասդիս անդին ցրուած եւ քան զմեզ տկար կգտնեմք, մեր ձեռքն է զձեզ զարնել մեռցընել եւ այնպէս ընել որ գլուխնիդ եկած թշուառութիւնը ձեր ընկերներն անգամ չիմանան. այլ քա՛ւ լիցի, մեզ նման մարդոց արեանը մէջ ձեռքերնիս թաթխել : Գնացէք, բայց յիշեցէք որ մեր մարդասիրութեամբը կեանքերնիդ ձեզ շնորհեցինք : Մի՛ մոռնաք որ այն ժողովուրդն զօր դուք բիրտ ու վայրենի կկոչէք՝ ձեզ այս հեզութեան ու վեհանձնութեան խրատը կուտայ : »

« Այսպէս մերոնք այն բարբարոսներէն համբայ դուրեւրով բանակն եկան եւ գլուխնին հանդիպածը պատմեցին : Այս բանս ծանր եկաւ մեր զինուորաց, ամօթ կհամարէին որ Կրետացիք իրենց կենացը համար շնորհապարտ ըլլան գունդ մը այսպիսի փախստական մարդոց որ իրենց աչքին աւելի արջ կերեւէին քան թէ մարդիկ. եւ ելան նորէն որսի գնացին առաջինէն բազմաթիւ եւ ամէն տեսակ զէնքով զինեալ : Շուտ մը վայրենեաց պատահեցան ու վրանին յարձակեցան : Սապտկացաւ պատերազմը, եւ մըրկի ժամանակ դաշտի մը մէջ տեղացած կարկտի տարափին պէս երկու կողմէ նետեր կը տեղային : Հարկ եղաւ որ վայրենիք իրենց սեպացեալ լեռները քաշուին ուր մերինները չհամարձակեցան ետեւնին իյնալ :

« Քիչ ժամանակէն այս Մանդուրացիք իրենց իմաստնագոյն ծերերէն երկու հոգի զրկեցին որ յինէ խաղաղութիւն խնդրեն ,

ընծայ բերելով իրենց որսացած վայրենի գազաններու մորթերն եւ իրենց երկրին պտուղներէն : Այս ընծաները տալէն յետոյ այսպէս խօսեցան :

« Արքայ քաջ, ահա մէկ ձեռքերնիս սուր եւ միւսը ձիւթնայ ձիւղ մը » (եւ իրաւցընէ երկուքն ալ ձեռքերնին բռնած էին). « Ահա խաղաղութիւն եւ պատերազմ, զո՛ր եւ ուզես ընտրէ : Բայց մեք աւելի խաղաղութիւնն է որ կսիրեմք, անոր համար ալ ամօթ չհամարեցանք թողուլ ձեզ ցանկալի ծովեզերքն՝ զոր արեւը արգաւանդ կրգործէ տեսակ տեսակ քաղցրահամ պտուղներ հասցընելով : Բայց բոլոր այս պտուղներէն աւելի քաղցր է մեզ խաղաղութիւն . եւ անոր համար է որ մեք այս բարձրաբերձ լեռներն եւանք քաշուեցանք՝ որ միշտ ձեամբ ու սառնամանեօք ծածկուած են, ուր ոչ գարնան ծաղկունքը եւ ոչ աշնան առատ առատ բերքերն երբէք կտեսնուին : Կգարշիմք այն գազանութենէն՝ որ փառասիրութեան եւ փառաց գեղեցիկ անուանցը տակ կերթայ յիմարաբար գաւառները կգերփէ, եւ մարդկանց արիւնը կթափէ, որ ամէնքն ալ իրարու եղբարք են : Թէոր այս անոտի փառաց ետեւէ ես դու՛ վրադ չեմք նախանձիր, այլ կցաւիմք եւ կաղօթեմք առ դիս որ զմեզ այսպիսի մոլեգնութենէ մը պահէ : Եթէ գիտութիւնք՝ զորս Յոյնք այնչափ ջանքով կսովրին, եւ քաղաքականութիւնն այն՝ որով կպարծին, իրենց այս գարշելի անիրաւութիւնն է միայն որ կթելադրեն, երանի՛ մեզ որ անոնցմէ զուրկ եմք : Ապա պարծանք կհամարիմք մեզ միշտ որ տգէտ եմք եւ բարբարոս, այլ արդար, մարդասէր, հաւատարիմ, անշահասէր, սովրած քիչով գոյ լինել եւ արհամարհել այն ընդունայն փափկութիւններն որ զմարդիկ շատ բաներու կարօտ կընեն : Մեր աչքին դիմաց յարգ ունին միայն առողջութիւն, սակաւապիտութիւն, ազատութիւն, կորով մարմնոյ եւ մտաց, սէր առաքինութեան, երկիւղածութիւն ընդ բարեկամս, ամենուն հետ հաւատարմութիւն, չափաւորութիւն իյաջողութեան, արիւնութիւն իծշուառութեան, միշտ համարձակ Յշմարտութիւնն ըսելու քաջութիւն, եւ սոսկումն իշողոքորթութենէ : Ահա այսպիսիք են քեզ սահմանակից եւ դաշնակից ըլլալ ուզող ազգերը : Թէոր աստուածոց բարկութենէն կուրացած՝ խաղաղութիւնը մերժես, պիտի սովորիս՝ բայց շա՛տ ուշ, եւ այն մարդիկ որ հեզութեամբ

խաղաղութիւն կսիրեն, պատերազմի մէջ ահաւորագոյն են քան զամենեւին : »

« Ծերունեաց այսպէս հետս խօսած ժամանակ՝ վրանին նայելէն չէի կշտանար : Մօրուքնին երկայն էր ու անխնամ, իսկ մագերնին թէ եւ աւելի կարճ բայց ճիւղ ճերմակ, յօնքերնին թաւ, աչքերնին ու կերպարանքնին անյողբողբ, խօսակցութիւննին ծանր եւ լի պերճութեամբ, կերպերնին պարզ եւ անպաճոյճ : Հագուստի տեղ վրանին առած մորթերնին ուսերնուն վրայ կապած ըլլալով՝ թեւերնին կերեւէր, որ մեր ըմբշաց թեւերէն աւելի ջղոտ էին եւ աճառոտ : Այս երկու պատգամաւորաց պատասխան տուի թէ ե՛ս ալ խաղաղութիւն կուզեմ : Անկեղծաբար իրարու հետ դաշինք դրինք, բոլոր աստուածները վկայ բռնեցինք, եւ պարգեւներով այս մարդիկն իրենց տեղը դարձուցի :

« Բայց դի՛ք՝ որ զիս նախնեացս թագաւորութենէն արտաքսեր էին, զիս հալածելէ դեռ չէին դադրեր : Մեր որսորդներն որ մէկէն չէին կրնար դրած դաշինքնիս գիտնալ, նոյն օրը բարբարոսաց

բազմութեան հանդիպեցան՝ որ մեր բանակէն դարձած պատգամաւորներուն հետ կուգային . վրանին յարձակեցան, մէկ մասն սպաննեցին, եւ մնացածն անտառները փախուցին : Ահա ասկէց պատերազմն սկսաւ . եւ այս բարբարոսները մտքերնին դրին թէ ա՛լ չեն կրնար ոչ մեր խոստմանը վստահիլ եւ ոչ երդմանը :

« Եւ մեզի դէմ ուժերնին սաստկացընելու համար իրենց օգնութեան կանչեցին Ղուկրեցիս, Ղապուլեցիս, Ղուկանացիս, Ղերուտացիս, եւ զԺողովորդս Կրոտոնի, Ներիսայ, Մեսապիոյ եւ Բրունդուսիոնի : Լուկանացիք զերանդազէն կառքերով կուգան կիսանին . Ապուլեցիք իրենց մեռուցած գազաններու մէյմէկ մորթ կոնակնին առած են, եւ ձեռքերնին ոստախիտ եւ երկամասայր լախտեր բռնած . հասակնին գրեթէ հսկայից պէս բարձր եւ մարմիննին տաժանաւոր կրթուածիւններով այնպէս զօրացուցած են՝ որ զիրենք տեսնելով միայն մարդ կսարսափի : Լուկրեցիք որ գաղթական եկած են Յունաստանէ՝ դեռ իրենց ծագման նշանները վրանին կցուցընեն եւ ուրիշներէն աւելի մարդասէր են . բայց յունական զօրաց խիստ հրահանգին հետ միացուցած են բարբարոսաց կորովն ու չարքաշ կենաց սովորութիւնը՝ որ զիրենք անյաղթելի կընեն : Ձեռուրնին ուռիէ հիւսած ու մորթով պատած թեթեւ վահաններ ունին, եւ երկայն սուսերներ : Բրուտացիք եղջերուաց ու այծեմանց նման թեթեւընթացք են : Կարծես թէ ոտքերնուն տակը մատղաշ խոտերն անգամ չեն ձգմուիր, եւ հազիւ աւազին մէջ իրենց գարշապարաց հետքը կթողուն . կխոյանան թշնամեաց վրայ եւ նոյնպիսի արագութեամբ յանկարծ աներեւոյթ կըլլան : Քաջադեղն են Կրոտոնացիք, եւ անոնց աղեղները ամէն Յոյն չլընար լարել . եւ թէոր երբէք մեր մրցանաց հանդէսներուն մէջ մտնեն՝ անշուշտ մրցանակն իրենք կառնուն : Նետերնին տեսակ մը թունաւոր խոտերու հիւթին մէջ թաթխուած են որ Աեռոնոնի լճափունքը կըբռնան կըսեն, եւ թուներնին մահաբեր է : Իսկ Ներիտացիք, Մեսապացիք եւ Բրունդուսեցիք զօրաւոր են մարմնով բայց քաջութիւննին անարուեստ : Թշնամին տեսած ժամանակնին սարսափելի է իրենց գոռում գոչումը որ մինչեւ երկինք կհասնի : Վարպետ պարսաւոր են եւ իրենց քարերուն կարկտովը օդը կմոնցընեն . բայց խառն եւ անկարգ կպատերազմին :

« Ահաւասիկ քեզ, Մենտոր, ինչ որ կփափագէիր գիտնալ. ցան-
չըցար հիմա թէ ուսկի՞ց այս պատերազմը գրգռեցաւ եւ թէ որո՞նք
են մեր թշնամիները : »

Տելեմաք չկարենալով այլ եւս պատերազմի ունեցած եռանդը
բռնել՝ մէկէն կռուէր վագել զէնք առնուլ : Բայց Մենտոր զինքը
հանդարտեցոյց, եւ այսպէս խօսեցաւ առ Իդոմենէս .

« Ի՞նչպէս կըլլայ որ նաեւ Լոկրեցիք՝ որ Յունաստանէ եկած են,
բարբարոսաց հետ Յունաց դէմ կմիաբանին : Եւ ինչէ՞ն կըլլայ որ
այս ծովեզերքը դեռ այնչափ այլ ծաղկած յոյն գաղթականներ կան
եւ քեզի պէս պատերազմներ չունին : Ո՞ր Իդոմենէս, դիք դեռ չդա-
դրեցան կըսես զքեզ հալածելէն . եւ ես կըսեմ թէ դեռ չեն կրցած
զքեզ խրատել : Այնչափ քաշած թշուառութիւններովդ դեռ չես
սովորած թէ ի՞նչպէս պէտք է պատերազմաց առջեւն առնուլ : Այս
բարբարոսաց վրայ պատմածէդ ալ յայտնի կերեւայ թէ կրնայիր
հետերնին խաղաղութեամբ ապրիլ, սակայն գոռոզութիւնն ու
բարձրամտութիւնը ամենէն վնասակար պատերազմները մարդուս
վրայ կբերեն : Կրնայիր անոնց պատանդ տալ, նոյնպէս նաեւ
իրենցմէ առնուլ : Դիւրին էր քեզ ապահովութեան համար անոնց
դեսպանացը հետ քու իշխաններէդ մէկքանին դնել, որ անոնց
անվտանգ առաջնորդէին : Պատերազմ գրգռուելէն ետքն ալ դեռ
կրնայիր զիրենք հանդարտեցընել հասկըցընելով անոնց որ վրանին
յարձակողները մէջերնին նոր դրուած ու երդմամբ հաստատուած
դաշինքը չէին գիտեր : Պէտք էր անոնց ուզած ապահովութիւնը
տալ, եւ հպատակացդ մէջէն այն դաշանց դէմ ընդդին խիստ պա-
տիժներ հրամայել : Բայց այս պատերազմին սկսելէն յետոյ ի՞նչ
պատահեցաւ : »

« Երթալ այս բարբարոսաց խոնարհիլը ցածութիւն համարեցայ,
պատասխանեց Իդոմենէս. անոնք շուտ մը բոլոր իրենց պատերազ-
միլ կըցող մարդիկը ժողովեցին, եւ զմեզ բովանդակ շրջակայ ազ-
գաց կասկածելի եւ ատելի ընելով՝ անոնցմէ օգնութիւն խնդրեցին :
Այն ժամանակ ամենէն աւելի ապահովն երեւցաւ ինձ երթալ փու-
թով տիրել լեռներու մէջի մէկքանի կիրճերուն որ լաւ պահպա-
նուած չէին : Անաշխատ առինք զանոնք եւ կրնայինք անկէց այս
բարբարոսները նեղը խոթել : Հոն աշտարակներ կանգնել տուի,

ուսկից կրնային մեր զօրքը նետի բռնել լեռներէն մեր երկիրն իջնող թշնամիքը : Երբ ալ ուզեմք՝ կարող եմք իրենց երկիրը մտնել եւ անոնց գլխաւոր բնակութեան տեղերն ապականել : Այս կերպով կրնամք մեր սակաւաւոր զօրօք՝ չորս դին պատած պաշարած թշնամեաց անթիւ անհամար բազմութեանը դէմ դնել : Այլ այսուհետեւ դժուարին է անոնց հետ հաշտութեան վրայ խօսիլը . թէոր անոնց թողումք այս աշտարակները՝ անկէց մեր վրայ պիտի յարձակին . վասնզի զանոնք մէյմէկ միջնաբերդ կհամարին , զորս կանգնած ըլլամք զիրենք իգերութիւն նուաճելու համար : »

Պատասխան տուաւ Մենտոր . Իմաստուն թագաւոր ես դու , եւ կուզես որ Ֆշմարտութիւնը քեզ անպատրուակ յայտնուի : Դու այն վատ մարդոցմէ չես որ կվախնան Ֆշմարտութիւնը տեսնելու , եւ իրենքզիրենք ուղղելու քաջութիւնը չունենալով՝ իրենց իշխանութիւնը բրած սխալմունքնին առաջ տանելու միայն կգործածեն : Գիտցիր որ այս բարբարոս ժողովուրդը գալով քեզմէ հաշտութիւն խնդրելով՝ սքանչելի խրատ մը տուած է քեզ : Արդեօք իւր տկարութեան համար էր որ կխնդրէր զայն . քաջութիւն կամ քեզի դէմ դնելու կարողութիւն չունէ՞ր : Կտեսնես որ ոչ մէկն էր եւ ոչ մէկալը . վասնզի թէ՛ պատերազմի մէջ քաջ է եւ թէ բոլոր սահմանակից հզօր ազգերն իրեն թեւ թիկունք ունի : Ինչո՞ւ անոր խաղաղասիրութեանը չես ուզեր նմանիլ : Ընդունայն ամօթն եւ սուտ փառք զքեզ այս փորձանաց մէջ ձգեցին : Վախցար որ թշնամին չհպարտացընես , եւ չվախցար ամբարտաւան ու անիրաւ վարմունքովդ այնչափ ազգեր քեզի դէմ միացընելով զինքը չափէ դուրս զօրացընելու : Ի՞նչ բանի կուզան այս աշտարակներն որոց վրայ այնչափ կպարծիս , բայց եթէ սահմանակից ազգերդ բռնադատելու որ իրենքզիրենք մօտալուտ գերութենէն ազատելու համար կամ՝ զքեզ կորսնցընեն եւ կամ իրենք կորսուին : Այս աշտարակները քու ապահովութեանդ համար կանգնեցիր . եւ սակայն այն աշտարակներն են որ զքեզ մեծ վտանգի մէջ կծգեն :

« Տէրութեան մը ամենէն ապահով ամբոցն է արդարութիւն , խաղաղասիրութիւն , հաւատարմութիւն , եւ սահմանակից ազգաց վստահութիւնը՝ թէ իրենց երկիրը չյափշտակեր : Նոյն իսկ ամենէն ամուր պարիսպներն անակնկալ պատահարներով կկործանին

կիյնան. պատերազմի մէջ անհաստատ ու փոփոխական է բախտը. այլ խաղաղասիրութեամբ քու վրայ ձգել տուած սէրն ու վստահութիւնը այնպէս կընեն որ քու տէրութեանդ չկրնար մէկը յաղթել, մանաւանդ թէ եւ ոչ իսկ մէկը վրան յարձակիլ : Եւ թէ որ անիրաւ սահմանակիցներէն մէկը յարձակելու ալ ըլլայ՝ բոլորմէկալնոնք տէրութեանդ պահպանութեանը նախանձաւորք՝ շուտ մը զէնք կառնուն զայն պաշտպանելու : Այնքան ազգաց ձեռնտուութիւնը՝ որ բուն իրենց շահուն համար հարկ է զբեզ պաշտպանեն, շատ աւելի զօրաւոր կընեն զբեզ՝ քան թէ այս աշտարակներն որ չարիքդ անդարմանելի կընեն : Թէոր առաջուց սահմանակցացդ նախանձաւորութենէն զգուշանայիր, նորակերտ քաղաքդ երջանիկ խաղաղութեամբ կճաղկէր, եւ դուն եսպերիոյ հանուրց ազգաց իրաւարարը կըլլայիր :

« Բայց ինչ եւ իցէ, արդ մտածեմք թէ ի՞նչպէս ապագային ձեռքով կրնայ անցելոյն դարման ըլլուիլ : Ըսիր ինծի թէ այս ծովեզերքը այլեւայլ յոյն գաղթականներ կընակին. կարելի է որ անոնք քեզ օգնելու յօժարին, վասնզի անշուշտ ոչ զմեծն Մինոս մոռցած են՝ զորդին Արամազդայ, եւ ոչ Տրոյոյ պաշարման ժամանակի քաջութիւններդ, ուր այնչափ անգամ յոյն իշխանաց մէջ Յունաստանի հասարակաց խնդրոյն մէջը նշանաւոր հանդիսացար : Ինչո՞ւ համար այս գաղթականները քու կողմդ ձգելու չես մտածեր : »

« Անոնք ամէնքն ալ մտքերնին դրած են, պատասխանեց իդոմենէս, որ ոչ մէկ կողմին եւ ոչ մէկալին օգնեն. եւ այս ոչ եթէ անոր համար՝ որ ինձ ձեռք տալու յօժարութիւն չունին, այլ քաղաքիս իսկզբան ունեցած չափէ դուրս պայծառութիւնը աչուրնին վախցուց : Ոչ միայն այս Յոյնք, այլ նաեւ ուրիշ ազգեր վախցան որ մեր դիտաւորութիւնը իրենց ազատութիւնը վերցընել չըլլայ : Կարծեցին որ լեռնաբնակ բարբարոսները նուաճելէն յետոյ՝ մեր փառասիրութիւնը ա՛լ չափ եւ սահման պիտի չունենայ : Միով բանիւ, ամէն բան մեզ հակառակ է : Անոնք իսկ որ հետերնիս յայտնապէս չեն պատերազմիր՝ մեր իշխալը կփափաքին. եւ նախանձը մեզ նիզակակից մը չթողուր : »

« Երկու կողմէն ալ ծայրը կանցնիս, կրկնեց Մենտոր : Զօրաւոր

երեւնալու համար զօրութիւնդ կկործանես. եւ այն միջոցին որ դրսէն քու սահմանակցացդ ահաւոր եւ ատելի ես՝ ներսէն ոյժդ կհատցընես, այսպիսի պատերազմի մը դիմանալու համար բոլոր ձիգդ թափելով : Ո՛վ հէք եւ ամենեւին հէքդ Իդոմենէս, որ զքեզ աղէտքն անգամ չկրցան լիով խրատել : Պէտք է որ երկրորդ անգամ՝ եւս կործանիս, որպէսզի սովորիս զգուշանալ իջարեաց որ եւ ամենէն մեծ թագաւորաց կսպառնան : Իմ վրաս թող ատոր Ֆարը. ըսէ՛ միայն կարգաւ թէ որո՞նք են այն Յունաց քաղաքներն որ չեն ուզեր նիզակակցիլ քեզ : »

Պատասխանեց Իդոմենէս. « Դիւսաւորն է Տարենտոն քաղաքը, զոր երեք տարիէ ի վեր հիմնեց Փաղանտ : Ժողովեց նա Լակոնիոյ մէջ շատ մը երիտասարդներ որ ծնած էին այն կանանցմէ որ Տրոյոյ պատերազմին գնացող Էրիկինն մոռցեր էին : Երբ անոնք դարձան, բարկութիւննին իջեցընելու համար նայեցան որ յանցանքով ծնած զաւակնին ուրանան : Այս բազմաթիւ տղայքը՝ ծնունդք գողունի ամուսնութեան, անհայր եւ անմայր մնալով՝ անսանձ կեանք մը կանցընէին. բայց օրինաց խստութեամբը անկարգութիւննին սանձըւեցաւ : Եկան Փաղանտին հետ միացան որ յանդուգն, աներկիւղ ու փառամոլ մարդ մի էր, եւ գիտէր ուրիշի սիրտը Ֆարտարութեամբ իրեն ձգել : Այն լակեդեմոնացի երիտասարդացի հետ ելաւ այս ծովեզերքն եկաւ, եւ Տարենտոնը երկրորդ Լակեդեմոն մը ըրաւ : Ուրիշ կողմանէ ալ Փիլոկտէտ՝ որ Տրոյոյ պատերազմին մէջ մեծ փառք ստացաւ Հերակղեայ նետերն հոն բերելով, մեր քովերը Պետիդիոյ պարիսպները կանգնեց, որ թէպէտեւ Տարենտոնի չափ զօրաւոր չէ՝ բայց անկէջ շատ աւելի իմաստութեամբ կկառավարուի : Հոս մեզի մօտ է նաեւ Մետապոնդ քաղաքը, զոր իմաստունն Նեստոր Պիղոսացւոցը հետ հիմնեց : »

« Ի՞նչ կըսես, գոչեց Մենտոր. Նեստոր յեսպերիա՛ է, եւ դուն չկրցա՛ր զինքը քեզի հետ միաբանել. այն Նեստորը՝ որ շատ անգամ Տրոյացւոց դէմ պատերազմելդ տեսաւ, եւ քու բարեկամդ ալ էր : »

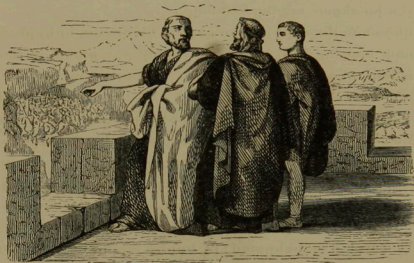
Պատասխանեց Իդոմենէս. « Կորսնցուցի անոր բարեկամութիւնը, խորամանկութեամբ ժողովրդոց՝ որ անուամբ միայն են բարբարոս. Ֆարտարութեամբ մը այնպէս հասկըցուցին իրեն թէ ես կուզեմ եսպերիոյ վրայ բռնանալ : » « Մեր անոր հակառակն իրեն

կհասկըցընեմք, ըսաւ Մենտոր: Ինքն այս գաղթականը չհաստատած՝ եւ մեք Ողիսեւսը վնտռելու համար դեռ այս երկայն ճանապարհորդութեան ձեռք չզարկած՝ Տելեմաք զինքը Պիղոս քաղաքին մէջ տեսաւ. անշուշտ դեռ զՈղիսեւս մոռցած չէ, եւ ոչ անոր որդւոյն Տելեմաքայ վրայ ցուցուցած մեծ սէրը: Բայց գլխաւոր բանն իրեն կասկածանքը բժշկելն է. սահմանակից ազգերը խրտեցընելովն է որ այս պատերազմը վառուեր է, եւ այն սնոտի կասկածները փարատելով միայն կրնայ մարիլ: Գարծեալ կըսեմ, այդ հոգը իմ վրաս թող:»

Այս խօսքերուն՝ գրկեց Իդոմենէս զՄենտոր, սիրտն ելաւ ու չէր կրնար խօսիլ: Հազիւ այսչափ մը ըսաւ. « Ո՛վ իմաստուն ծերունի, զոր դիք սխալմունքս ուղղելու համար դրկեցին, կխոստովանիմ որ եթէ ուրիշ մը հետո այսպիսի համարձակութեամբ խօսէր՝ սաստիկ պիտի բարկանայի, եւ քեզմէ զատ մէկը չէր կարող զիս հաշտութիւն խնդրելու ստիպել: Միտքս դրեր էի որ կա՛մ կորսուիմ երթամ, կամ բոլոր թշնամիքս կոտրեմ նուաճեմ. բայց աւելի լաւ է քու իմաստուն խրատուցդ անսալ քան թէ իմ կրիցս: Երանի՛ք եղ Տելեմաք, որ այսպիսի առաջնորդ քեզ ունենալով ոչ երբէք կրնաս ինձ պէս մոլորիլ: Տէր ես դու, ո՛վ Մենտոր. աստուածոց բոլոր իմաստունութիւնը քովդ է. Աթենաս իսկ չէր կարող ասկէջ օգտակար խորհուրդ մը տալ: Գնա՛, խօսք տուր, դաշինք դիր, ի՛նչ որ ունիմ տո՛ւր. քեզ պատշաճ երեցածն հաճոյ է եւ Իդոմենեսի: »

Այսպէս խօսած ժամանակն յանկարծ անդիէն խառնալուր ձայներ լսեցին, կառաց շառաչիւն, խրխնջիւն ձիոց ու բազմութեան ահաւոր աղաղակ մը, մարդկան եւ փողերու պատերազմական դռնչիւնը՝ որ օդը կթնդացընէին: Եւ ամբոխը կաղաղակէր. « Ահա թշնամիք որ զօրբով պահպանուած կիրճերէն չանցնելու համար մեծ շրջան մը ընելով քաղաքնիս պաշարելու եկեր են: » Ծերք եւ տղայք ահուդողի մէջ ինկած կգոչէին. « Ինչո՞ւ համար մեր ցանկալի հայրենիքը թողուցինք, զբարերերն հրեալէ, եւ թշուառ թագաւորի մը ետեւէն զնացինք եւ ծովէ ծով անցնելով եկանք քաղաք մը հիմնելու՝ որ Տրոյոյ պէս մոխիր պիտի դառնայ: Նորաշէն պարսպաց վրայէն կտեսնուէին լայնածաւալ դաշտին մէջ թշնամեաց սաղաւարտները, զբաժներն ու վահանները, որոց վրայ արե-

ւուն ցառագայթները զարնելով՝ նայողին աչքը կառնուին : Յըցուած նիզակներու բազմութենէն երկիրը կծածկուէր, ինչպէս որ Սիկիլիոյ մէջ եննայ արտերն առատաբուռ ինձովը կծածկուին, զոր ամառուան տաքերուն կպատրաստէ Դեմետրէ մշակին աշխատանքը վարձատրելու համար : Արդէն գերանդագէն կառքեր կսկսին երեւիլ. եւ այս պատերազմի համար եկող ժողովուրդները դիւրաւ կորոշուին :

Ջանոնք լաւ մը դիտելու համար բարձր աշտարակի մը վրայ ելաւ Մենտոր, ետեւէն գնացին նաեւ Իդոմենէս եւ Տելեմաք : Վեր ելաւ չելաւ՝ մէկ կողմը փիլոկտէտը տեսաւ եւ միւս կողմը զնեստոր՝ Պիսիտրատ որդւովը. որովհետեւ դիւրաւ կճանչցուէր նեստոր իւր պատկառելի ծերութեամբը : « Դուն այնպէս կկարծէիր, ո՛վ Իդոմենէս, գոչեց Մենտոր, որ փիլոկտէտ եւ նեստոր քեզ չօգնելով գոհ պիտի ըլլային. ահա քեզ դէմ գէնք առեր են. եւ Թէոր չեմ սխալիր՝ այն միւս գնդերն որ գեղեցիկ կարգաւ եւ ծանր ծանր յառաջ կուգան՝ Նակեդեմոնացիք են, որոց զօրավար է Փաղանտ : Ամէնքը քեզ դէմ են զինուեր. չկայ սահմանակից մը զոր հետդ Թշնամացուցած չըլլաս, Թէ եւ ակամայ : »

Այս ըսաւ Մենտոր ու փութով աշտարակէն վար իջաւ, դիմեց քաղաքին այն դռուն ուր թշնամիք կմօտենային. բանալ կուտայ զայն, եւ ի դռմենէս անոր իշխանական կերպին վրայ ապշած՝ չհամարձակիր հարցընելու թէ միտքդ ի՞նչ է : Ձեռքով նշան կրնէ Մենտոր որ մէկը ետեւէն չգայ. ընդ առաջ կերթայ թշնամեաց՝ որ անոր այնպէս միսմինակ դիմացնին ելլելուն վրայ կզարմանան : Հեռուէն անոնց ձիթենւոյ ճիւղ մը կցուցընէ ինշան խաղաղութեան. եւ երբ այնչափ մօտեցաւ որ կրնային ձայնը լսել՝ խնդրեց որ բոլոր զօրագլուխները գան ժողովին : Եկան անոնք հաւաքեցան, եւ այսպէս խօսեցաւ անոնց Մենտոր .

« Ո՛վ վեհանձն մարդիկ, որ եսպերիոյ հարուստ երկրին մէջ ծաղկող այնափ ազգերէն մէկտեղ էք ժողովեր, գիտեմ որ հոս ուրիշ բանի համար եկած չէք բայց եթէ հասարակաց ազատութեան պաշտպանութեան համար : Կգովեմ՝ ձեր նախանձը. այլ եթէ ներէք՝ ես դիւրին հնարք մը ձեզ ցուցընեմ որ ձեր ժողովրդոց ազատութիւնն ու փառքը պահէք, առանց մարդկային արիւն թափելու : Ո՛վ նեստոր, իմաստունդ նեստոր, զոր ժողովիս մէջ կտեսնեմ, գիտես թէ պատերազմը ո՛րչափ վնասակար է նաեւ անոնց՝ որ արդարութեամբ զէնք կառնուն՝ աստուածոց պաշտպանութեանը տակ : Քան զամենայն չարիս որովք կպատժեն աստուածք զմարդիկ՝ մեծագոյնն է պատերազմ : Ոչ երբէք պիտի մոռնաս այն տասը տարուան մէջ չարաբաստիկ Տրոյոյ առջեւ Յունաց քաշածները : Ո՛րչափ հերձուածք զօրավարաց մէջ, ի՞նչ յեղափոխութիւններ բաղդի, ի՞նչ Յունաց արիւններ Հեկտորի ձեռամբ թափուած. եւ պատերազմին պատճառաւ նոյն իսկ զօրաւորագոյն քաղաքաց մէջ իրենց թագաւորաց բազմամեայ բացակայութեան ժամանակ որպիսի՝ աղէտք չգործեցան : Իդարձին ոմանց նաւը ջարդուբուրդ կորցուեցան Կափարիոյ հրուանդանին մօտ. իսկ այլք՝ նոյն իսկ իրենց կանանց գիրկը իրենց չարաչար մահը գտան : Ո՛վ դիք, ձեր բարկութեան ժամանակ ուրեմն Յոյներն այս պանծալի արշաւանքին զինեցիք : Ո՛վ եսպերական ժողովուրդք, կմաղթեմ ես իդից որ երբէք ձեզ այսպիսի բազմաղէտ յաղթութիւն մը չտան : Այո՛, մոխիր դարձաւ Տրոյա. բայց Յունաստանի համար աւելի լա՛ւ էր որ անիկա տակաւին իւր բոլոր փառացը մէջ փայլէր, եւ կնամարդին

Պարիս Հեղինէի վրայ ունեցած պիղծ տարփոսքը դեռ վայելէր : Եւ դո՛ւ Փիլոկտէտ որ այնչափ ժամանակ Լեմնոս կղզւոյն մէջ ինձուառութեան կայիր, չե՛ս վախնար նոյնպիսի թշուառութեան մը նորէն հանդիպիլ նոյնօրինակ պատերազմի մը մէջ : Գիտեմ որ Լակոնիոյ ժողովուրդներն ալ հասկըցած են թէ Տրոյոյ դէմ երթալու համար իրենց իշխանաց, զօրապետացն ու զօրաց բազմամեայ բացակայութիւնը ո՛րչափ խռովութեանց պատճառ եղաւ : Ո՛վ Յոյնք որ եսպերիա անցաք, Տրոյոյ պատերազմին բերած աղետիցն համար չե՞ որ ամէնքնիդ ալ թողուցիք հայրենիքնիդ ու հոս անցաք : »

Մենտոր այսպէս խօսելէն յետոյ Պիլոսացւոց մօտեցաւ. Ֆանչաւ զինքը նետտոր, առջեւն ելաւ որ քարեւ տայ : « Ո՛վ Մենտոր, ըսաւ անոր, ուրախ եմ որ զքեզ նորէն կտեսնեմ : Առաջին անգամ քեզ Փովկիս տեսայ, եւ անկէց իվեր շատ տարի է. տասըֆինգ տարուան էիր դու, եւ այն ժամանակէն իվեր գուշակեցի թէ օր մը ինչպիսի՛ իմաստութիւն պիտի ունենայիր : Բայց ի՞նչ դիպուածով այս կողմերս եկար. եւ որո՞նք են այն հնարքներն՝ որով այս պատերազմը կուզես վերջացընել : Իդոմենէս ստիպեց զմեզ որ վրան ելլեմք : Մեր խաղաղութիւն կուզէինք, եւ ամէնքնիս անոր մեծ կարօտութիւն ունէինք. բայց ա՛լ կարելի չէր վստահիլ յիդոմենէս. վասնզի իւր ամենէն մօտ եղող սահմանակցին տուած խոստումնքը ոտքի տակ առաւ : Իրեն հետ հաշտութիւնը հաշտութիւն չէ. այլ միայն պիտի օգտէ իրեն որ քակէ մեր այս նիզակակցութիւնը՝ որոյ վրայ է բոլոր մեր զօրութիւնը : Յայտնի ըրաւ նա ամենայն ազգաց զիրենք գերի ընելու փառամոլ խորհուրդը, եւ մեր ազատութիւնը պաշտպանելու համար մեզ ուրիշ զար չթողուց՝ բայց եթէ իւր նոր հիմնած թագաւորութիւնը աւրել կործանել : Անհաւատարմութեամբն այնպէս ըրաւ որ ա՛լ հարկ է կա՛մ զինքը կործանել եւ կամ գերութեան լուծն իրմէ ընդունիլ : Թէոր հնարք մը կրնաս գտնել որ վրան կարող ըլլամք վստահիլ ու անդրդուելի խաղաղութեան մը վրայ ապահով լինել, բոլոր այս ազգերն որ հոս կտեսնես՝ սիրով զէնքերնին կթողուն, եւ ուրախութեամբ կխոստովանիմք՝ որ կգերազանցես քան զմեզ իմաստութեամբ : »

« Իմաստո՛ւնդ նետտոր, պատասխանեց Մենտոր, գիտես որ Ոդիսեւս իւր Տելեմաք որդին ինձ էր յանձնել : Այս պատանին հօրը Ֆա-

կատագիրն հասկընալու անհամբեր, քովը Պիղոս եկաւ, եւ զինքն հիւրընկալեցիր մեծաւ խնամօք՝ զոր կրնար հօրը հաւատարիմ բարեկամէն յուսալ. նաեւ հետը որդիդ յուղարկաւոր զրկեցիր : Անկէց վերջը ծովային երկար ճանապարհորդութիւններ ըրաւ նա. տեսաւ Սիկիլիան, եգիպտոսն ու Կիպրոս եւ Կրետէ կղզիները, եւ իծակէ դառնալ ուզած ժամանակը՝ հողմք, մանաւանդ թէ դիք՝ զինքն այս ծովեզերքը նետեցին : Յարմար ժամանակին հասանք հոս, որպէսզի անգուժ պատերազմի մը արհաւիրքներէն զձեզ ազատեմք : Ոչ եւս Իդոմենէս, այլ իմաստնոյն Ուլիսեայ որդին եւ ես երաշխաւոր եմք այն ամէն բանի որ նա ձեզ խոստանայ : »

Եւ մինչդեռ Մենտորը դաշնակից զօրաց մէջ կեցած նեստորի հետ այսպէս կխօսէր, Իդոմենէս եւ Տելեմաք բոլոր սպառազէն Կրետացւոց հետ Սաղենտի պարսպացը վրայէն անոնց կնայէին եւ ուշադրութեամբ կդիտէին որ տեսնեն թէ Մենտորի խօսակցութիւնն ի՞նչ ընդունելութիւն պիտի գտնէ, եւ կփափաքէին այն երկու իմաստուն ծերունեաց զրուցատրութիւնը լսել : Որովհետեւ նեստոր քան զամենայն թագաւորս Յունաստանի փորձ ու պերճախօս կհամարուէր. ինքն էր որ Տրոյոյ պաշարման ժամանակ Աքիլլեոսի հրաբորբոք բարկութիւնը, Ագամեմնոնի հպարտութիւնը, Այաքոսայ գոռոզութիւնն ու Դիոմեդեսի կրակոտ քաջութիւնը կսանձէր. շըրթունքներէն մեղրի պէս կվազէր քաղցր համոզողութիւնը. բոլոր այս դիւցազունք իւր ձայնին միայն կլսէին. բերանը բանալուն պէս ամէնքը կլռէին. եւ ինքը միայն կարող էր բանակին մէջ ելած անհամբոյր երկպառակութիւնն հանդարտեցունել : Սկսեւ էր նա ցրտագին ծերութեան արգասիքն իմանալ, բայց դեռ խօսքերը զօրութեամբ եւ քաղցրութեամբ լեցուն էին. անցած գնացած բաները կպատմէր՝ որպէսզի իւր փորձառութեամբը դեռահասակներն հրահանգէ. եւ թէպէտ քիչ մը ծանր, բայց շնորհալի կերպով մը կընէր պատմութիւնը :

Սակայն այս ծերունին որոյ վրայ բոլոր Յունաստան կզարմանայր, Մենտորին առջեւ պերճախօսութիւնն ու մեծութիւնը կորսնցուցեր էր : Իւր ծերութիւնը թաւաւ ու ընկճած կերեւէր Մենտորի ծերութեանը քով, յորում կարծես թէ տարիքը պնդակազմ բնութենէն պատկառեր էին : Մենտորին խօսքերը թէպէտեւ հան-

դարտ էին ու պարզ, բայց զօրաւոր ու մեծասաստ. իսկ Նեստորինները զօրութենէն ընկած էին : Խօսակցութիւնը կարճ էր, Ֆիշդ եւ կորովի : Ոչ երբէք զրուցածը կկրկնէր, եւ ոչ երբէք առաջարկեալ խնդրոյն հարկաւոր եղածէն դուրս բան մը մէջ կբերէր : Ունկընդբաց միտքը տպաւորելու եւ զանոնք համոզելու համար եթէ հարկ ալ լինէր շատ անգամ՝ միեւնոյն բանի վրայ խօսիլ, միշտ նորանոր դարձուածներ եւ նմանութիւններ մէջ կբերէր. եւ երբ ուրիշներուն պիտոյից յարմարել կուզէր կամ անոնց Ֆշմարտութիւն մը հասկըցընել, խօսքերուն ախորժելի զուարթութիւն մը կուտար : Այս երկու պատկառելի մարդիկ՝ խանդաղատելի տեսարան մը կընծայէին այնչափ բազմութեան ազգաց ժողովելոց :

Եւ մինչդեռ բոլոր Սաղենտեայ Թշնամի նիզակակիցք այս երկու մարդիկը տեսնելու եւ անոնց իմաստուն խօսակցութիւնը լսելու համար զիրար կկոխկռտէին, Իդոմենէս եւ բոլոր իրենները իրենց անյազ ու անքթիթ նայուածքովը անոնց ձեւերուն ու երեսին վրայի շարժմունքներուն նշանակութիւնը կջանային իմանալ :

Դ Ի Բ Բ
ՄԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ.

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Տելեմաք զՄենտոր դաշնակցաց մէջ տեսնելով՝ կուգէ իմանալ Սէ մէջերնին ի՞նչ կանցնի : Սա-
ղենտեայ դռները բանալ կուտայ ու կվազէ Մենտորի բովը կերթայ : Դաշնակիցք զինքը
տեսնելով՝ աւելի դիւրաւ կգիջանին հաշտութեան պայմաններն ընդունելու , զոր Մենտոր
Իդոմենեայ կողմանէ կառաջարկէր : Թագաւորները բարեկամաբար կմտնեն իՍաղենտոն :
Իդոմենէս կընդունի բոլոր հաստատուած պայմանները : Իրարու պատանդ կուտան , եւ այս
նիզակակցութեան հաստատութեանն համար՝ աստուածոց հասարակաց զոհ մը կմատու-
ցանեն քաղաքին ու դաշտին մէջտեղը :

Գ Ի Բ Բ Մ Ե Տ Ա Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Գ .

Մական Տելեմաք անիամբեր ' բազմութեան մէջէն կամացուկ մը կսպրդի . Մենտորին ելած դուռը կվազէ կերծայ ու իշխանաբար բանալ կուտայ զայն : Իսկ Իդոմենէս որ զնա իւր քովը կկարծէր , կապշի տեսներով որ անիկա դաշտին մէջ կվազէր եւ արդէն Նեստորի քովն հասած էր : Կճանաչէ Նեստոր եւ մէկէն զինքն ընդունելու կփութայ , բայց յուշիկ եւ ծանր քայլերով : Տելեմաք կվազէ վիզը կցատքէ ու կգրկէ զայն անբարբառ . վերջապէս կգոչէ . « Ո՛վ հայրիկ , չեմ վախնար զքեզ հայր կանչելու . հարազատ հօրս կորստեան թշուառութիւնն ու քու հայրագուծ բարերարութիւնքդ զոր վրաս ես ցուցուցեր ' այսպիսի գորովալիբ անուն մը քեզ տալու իրաւունք կուտան ինձ . հայր իմ , սիրեցեալ հայր , նորէն զքեզ կտեսնեմ . ո՛հ ո՛ր էր թէ եւ զՊոլիսեւս այսպէս տեսնէի : Թէոր իրմէ զըրկուելէս յետոյ բան մը կրնայ զիս մխիթարել ' այն պիտի ըլլայ որ իքեզ ինձ ուրիշ հայր մը գտնեմ : »

Չկրցաւ Նեստոր այս խօսքերուս արցունքը բռնել . եւ սիրտը կխայտար տեսներով որ Տելեմաքին արտասուքն ալ շնորհալի կերպով այտերուն վրայէն վար կվազէր : Այս անծանօթ պատանւոյն գեղեցկութեանը , քաղցրութեանն ու ազնուական արիւնքեանը վրայ հիացան առհասարակ նիզակակիցք , որ առանց մէկ զգուշու-

Թեան այնչափ թշնամի գնդերէն անցաւ եկաւ : Անշուշտ նեստորին հետ խօսելու եկող ծերունոյն որդին է, կըսէին : Կենաց երկու ներհակական տիոց մէջ նոյն իմաստութիւնն է որ կտեսնուի . մէկուն մէջ դեռ այն ինչ նորափթիթ կծաղկի, եւ միւսոյն մէջ առատութեամբ հասուն պտուղներ կընծայէ :

Իսկ Մենտոր որ նեստորին Տելեմաքայ վրայ ցուցուցած գործաւիր սէրը տեսնելով կուրախանար, զայն պատեհ առնելով ըսաւ. « Ահա որդին Ոդիսեայ, սիրելոյն բովանդակ Յունաստանի եւ մտերմին քո, ո՛ր մեծիմաստդ նեստոր . ահա զինքը թողում քեզ պատանդ, եւ Իդոմենեոսի խոստմունքներուն հաւատարմութեանը իբրեւ պատուականագոյն գրաւ : Լաւ գիտես որ անտանելի է ինձ որ հօրը կորստեանը վրայ թողում որ նաեւ որդին կորսուի երթայ, եւ տառապեալ Պենելոպէն կարենայ զՄենտոր կշտամբել որ Սաղենտեայ նոր թագաւորին փառասիրութեանը զոհեց իւր որդին : Այս պատանդովս՝ որ ահա ինքնիրեն եկեր ինքզինքը կընծայէ, եւ զոր խաղաղասէր դիք ձեզ կըրկեն, ո՛վ այդչափ ազգերէ համախմբեալ ժողովուրդք, սկսիմ ձեզ մէկքանի առաջարկութիւն ընել, որով խաղաղութիւնը մինչեւ վերջը անշարժելի հաստատուի. »

Թաղաղութեան ձայնը լսուեցաւ չլսուեցաւ՝ խառնածայն շշուոյշ մը բանակին ռազմերն սկսաւ ընթանալ : Բոլոր այս այլեւայլ ազգերը բարկութեամբ կմոնչէին, եւ պատերազմին ուշանալով կորսընցուցած ժամանակներնուն վրայ կնեղանային եւ կկարծէին թէ բոլոր այս խօսակցութեանց վախճանն այն էր որ իրենց կատաղութիւնը մեղկեն եւ որսերնին ձեռքերնէն փախցընեն : Եւ մանաւանդ Մանդուրացիք չէին կրնար համբերել կարծելով որ Իդոմենէս երկրորդ անգամ մըն ալ կուզէ զիրենք խաբել : Ստէպ Մենտորին խօսքը կկտրէին վախնալով որ չըլլայ թէ իմաստնալից խօսակցութիւններովը իրենց նիզակակիցները բաժնէ : Ժողովոյն մէջ եղած բոլոր Յունաց վրայ ալ կսկսէին կասկածիլ : Զայն որ տեսաւ Մենտոր՝ փութացաւ անոնց կասկածն աւելցընել, որպէսզի կարող ըլլայ բոլոր այն ազգերուն սրտին մէջ երկպառակութիւն ձգել :

Եւ կըսէր. « Ապաքէն իրաւունք ունին Մանդուրացիք որ բողոքեն եւ կրած վնասներնուն հատուցումն պահանջեն. բայց իրաւունք չէ նաեւ որ Յոյնք որ այս ծովեզերքը գաղթականութեամբ են եկեր

կրնակին, երկրին հին բնակչացը կասկածելի եւ ատելի ըլլան : Պէտք է մանաւանդ որ Յոյնք մէջերնին միաբան ըլլան, եւ իրենք-զիրենք ակնածել փան, եւ այս բանիս համար պէտք է որ զգուշաւոր ըլլան եւ ոչ երբէք իրենց սահմանակցաց երկիրն յափշտակելու ձեռք զարնեն : Գիտեմ որ դժբաղդաբար Իդոմենէս զձեզ կասկածի

մէջ ձգեց, բայց դիւրին է բոլոր ձեր կասկածները փարատել : Ահա Տելեմաք եւ ես մեր անձը Իդոմենէսի հաւատարմութեանը պատանդ եւ երաշխաւոր կուտամք, եւ ձեր ձեռքը կմնամք մինչեւ որ ձեզ խոստացուած բաները հաւատարմութեամբ կատարուին : Ո՛վ Ման-դուրացիք, կանչեց, անո՛ր համար աւելի զայրացած էք՝ որ Կրետացի զօրքը զձեզ յանկարծակիի բերելով՝ ձեր լեռանց անցքերը բռնեցին եւ անկէց ե՛րբ եւ ուզեն ձեր կամացը դէմ կարող են վազել ձեր երկիրը՝ ուր զնացիք քաշուեցաք իրենց թողլով ճովեզերեայ դաշտավայրը : Ուրեմն պատերազմին բռն պատճառն այս անցքե՛րն են զորս Կրետացիք բարձրաբերձ աշտարակով ամբացուցին ու սպառազէն բազմութեամբ լեցուցին : Զրուցեցէ՛ք ինձ, ասկէ զատ կա՞յ նաեւ ուրիշ պատճառ մը : »

Այն ժամանակ Մանդուրացւոց զօրավարը յառաջ եկաւ ու ըսաւ .
 « Այս պատերազմը խափանելու համար ի՞նչ կրնայինք ընել եւ
 չըրինք . վկայ են մեզ դիք որ ոչ երբէք խաղաղութենէ հրաժարե-
 ցանք, բայց եթէ երբ անդարձ հեռացաւ նա մեզմէ Կրետացւոց ան-
 խաղաղասէր փառասիրութեամբն եւ անանկ կերպ մը բռնելովը՝
 որ ա՛լ չկարենամք իրենց երդմանցը վրայ վստահիլ : Ազգ անմիտ,
 որ մեր չուզելովն իսկ զմեզ յուսահատաբար իրենց դէմ գէնք առ-
 նելու դժնդակ բռնադատութեան մէջը ձգեց, այնպէս որ չկարե-
 նամք մեր փրկութիւնը գտնել՝ բայց եթէ իւր կորստեամբը : Որչափ
 որ այս լերանց անցքերն իրենց ձեռքն է՝ մեզ միշտ այնպէս պիտի
 գայ որ կուզեն մեր երկիրն յափշտակել եւ զմեզ գերի ընել : Թէոր
 իրաւցընէ իրենց նախնականկցացն հետ խաղաղութեամբ կուզէին
 ապրիլ՝ բաւական պիտի համարէին յօժար կամօք իրենց թողածնիս,
 եւ ետեւէ չէին ըլլար երկրի մը դռներուն վրայ բռնանալ, երբ անոր
 ազատութեանը վրայ փառամոլ խորհուրդ մը ունենալու չըլլային :
 Դու չես Ֆանչնար զնոսա, ով իմաստուն ծերունիդ : Մեք ալ մեծ
 դժբախտութեա՛մք մըն է որ սովրեցանք զանոնք Ֆանչնալու : Դա-
 դրէ, սիրելի՛դ աստուածոց, դադրէ ուշացընել արդար ու կարելոր
 պատերազմ՝ մը՝ առանց որոյ ոչ երբէք հաստատուն խաղաղութիւն
 մը կրնայ յուսալ եսպերիս : Ո՛վ ազգ ապերախտ, խաբեբայ եւ ան-
 գութ, զոր աստուածոց բարկութիւնը մեր քովը դրկեց որ մեր խա-
 ղաղութիւնը պղտորէ ու մեր յանցանքները պատուհասէ : Բայց
 սակայն զմեզ պատժենէդ յետոյ՝ մեր վրէժն ալ հանեցէք, ո՛վ դիք .
 ձեր արդարութիւնը ցուցէ՛ք հաւասարապէս եւ իվերայ թշնամեաց
 մերոց : »

Այս խօսքերուն՝ բոլոր ժողովը շարժեցաւ, կարծես թէ Արէս ու
 Բելլոնա ռազմէ ռազմ՝ վազելով՝ կվառէին սպտերազմողաց կատա-
 ղութիւնը, զոր Մենտոր մարելու կջանար : Այսպէս սկսաւ նա խօսիլ .

« Թէ որ խոստմունքէ զատ ուրիշ բան չընէի՝ կրնայիք չուզենալ
 վստահելու . բայց ես ապահով ու ակներեւ բաներ կխոստանամ :
 Եթէ դուք գոհ չէք ըլլար զիս ու զՏելեմաք պատանդ ձեզ ունենալ,
 ես ձեզ տասուերկու Կրետացի եւս ունենալ տամ ամենէն աւելի
 ազնուականներէն ու քաջերէն : Բայց արդարութիւնը կպահանջէ
 որ դուք ալ ձեր կողմանէ պատանդ տայք . վասնզի Իդոմենէս որ

անկեղծութեամբ խաղաղութիւն կցանկայ, կուզէ որ աներկեւան ըլլայ այն եւ առանց նուաստութեան : Ինքն եւս խաղաղութեան կփափաքի, ա՛յնպէս ինչպէս որ ձեզի համար դուք կըսէիք. բայց խելքով ու չափաւորութեամբ, եւ ոչ եթէ մեղկասիրութեամբ կամ վատութեամբ վախնալով այն վտանգներէն զոր պատերազմը մարդկանց կսպառնայ : Պատրաստ է նա յաղթել կամ յաղթուիլ. բայց ամենէն աւելի մեծապանծ յաղթանակէն վեր կդասէ զխաղաղութիւն : Յաղթուելէ վախնալը ամօթ կսեպէ իրեն, բայց կը վախնայ անիրաւութիւն ընելէ, եւ սխալմունքն ուղղելու բնաւ չամաչեր : Զէն իծեռին զխաղաղութիւն ձեզ կարկառէ, գոռոզութեամբ անոր պայմաններ չղններ, վասնզի բռնութեամբ եղած խաղաղութիւնը անօգուտ կհամարի : Այնպիսի խաղաղութիւն մը կուզէ՝ որուն վրայ երկու կողմն ալ գոհ ըլլայ, որով դադրի ամէն հեռ եւ նախանձ, եւ ամէն կասկած մէջտեղէն վերցուի : Միով բանիւ, Իդոմենէս այն մտածութիւններն ունի՝ զոր անշուշտ եմ որ դուք կփափագէիք որ ունենար. բանը՝ զձեզ համոզելն է. եւ դիւրաւ կհամոզուիք՝ եթէ անխռով եւ հանդարտ ոգւով հափք ինձ լսել :

« Լսեցէք ուրեմն, ո՛վ քաջութեամբ լի ժողովուրդք եւ դուք իմաստուն եւ համախոհ զօրագլուխք. լսեցէք զոր ինչ Իդոմենեսին կողմանէ ձեզ կառաջարկեմ : Արդարութիւն չէ որ ինքը սահմանակցացն երկիրները մտնէ. բայց արդարութիւն չէ նաեւ որ սահմանակիցք իւր երկիրը մտնեն : Կհաւանի որ բարձրաբերձ աշտարակօք ամրացած անցքերը այնպիսի զօրաց ձեռքը մնան որ ոչ մէկ կողմին եւ ոչ միւսոյն կուսակից ըլլան : Նեստոր, եւ Փիլոկտէտ, դուք Յոյն էք ազգաւ. բայց այս առիթի մէջ Իդոմենեսի թշնամի ըլլալով՝ կարելի չէ որ մէկը վրանիդ կասկածի երթայ թէ անոր օգտիցը կուսակից էք : Հասարակաց խաղաղութեան օգուտն ու եսպերիոյ ազատութիւնն է զոր կցանկայք : Դո՛ւք եղիք աւանդապահք եւ պահապանք : Որչափ որ օգուտ է ձեզ Իդոմենեսին արգիլել որ եսպերիոյ հին բնակիչները չկործանեն զՍաղենտ՝ որ ձեր հիմնածներուն պէս Յունաց նոր գաղթական մի է : Երկուքին մէջ ալ հաւասարակշռութիւնը պահեցէք. եւ փոխանակ հուր եւ սուր բերելու ժողովրդեան մը մէջ զոր պարտական էք սիրել, անոնց դատաւոր եւ միջնորդն

ըլլալու պարծանքն ունեցէք : Պիտի ըսէք ինձ թէ շա՛տ լաւ պայմաններ են ասոնք՝ թէոր կարենայիք վստահիլ թէ Իդոմենէս զանոնք հաւատարմութեամբ պիտի կատարէ : Այն վստահութիւնն եւս կուտամ ես ձեզ :

« Մինչեւ որ բոլոր կրօնքը ձեզ յանձնուին, ըսած պատանդներս երկու կողմին առհաւատցեայ ըլլան : Ահա բոլոր երեկորնեայց, Սահենտեայ եւ Իդոմենեսի փրկութիւնը ձեր ձեռքն է, եւ դեռ գոհ չէ՞ք : Այսուհետեւ յորմէ՞ կրնաք կասկածիլ. մի՛թէ ձեզմէ՞ : Իդոմենեսի վստահիլ չէք համարձակիր, եւ Իդոմենէս այնչափ անկարող է զձեզ խաբելու որ կուզէ ձեր վրայ վստահիլ : Այո՛, թէ՛ իւր եւ թէ՛ ժողովրդեանն հանգիստը, ազատութիւնն ու կեանքը կուզէ ձեզ վստահիլ : Թէոր իրաւցընէ հանգստաբեր խաղաղութեան կիսափաքիք, ահաւասի՛կ ձեզ, եւ զայն մերժելու բնաւ պատճառ մը չունիք : Դարձեալ կրսեմ, մի՛ կարծէք որ Իդոմենէս վախէն է որ ձեզ այս առաջարկութիւնը կընէ. այս ճամբան բռնելու զինքը յորդորողներն են իմաստութիւն եւ արդարութիւն, եւ փոյթը չէ որ առաքինութեան համար ըրածն իրեն վատութիւն համարիք : Սխալեցաւ իսկզբան, բայց արդ իրեն պարծանս կհամարի սխալանքը շտկել ըրած նուէրներովը : Վատութիւն է, սնափառութիւն եւ թանձր տգիտութիւն օգտի անձին՝ յուսալ որ մարդ կարենայ ըրած սխալմունքը ծածկել յանդուգն գոռոզութեամբ մը զանոնք հաստատել ջանալով : Ով որ յանցանքը իւր թշնամուոյն կխոստովանի, եւ յանձն կառնու անոնց դարման ընել, կցուցընէ անով թէ չկրնար վերստին նոյն յանցանաց մէջ իյնալ, եւ թէ՛ պէտք է որ թշնամին վախնայ անոր խելացի ու անյողդողդ ընծացքէն՝ թէոր խաղաղութիւն ընել չուզէ : Զգուշացէք որ չըլլայ թէ անանկ ընէք որ հիմա ալ դուք իրեն անիրաւած ըլլաք : Թէոր խաղաղութիւնն ու արդարութիւնը մերժէք՝ որ ահա ձեր դիմաց կելլեն, խաղաղութիւնն ու արդարութիւն իրենց վրէժը կհանեն, եւ Իդոմենէս՝ որ պիտի վախնար որ չըլլայ թէ զդիս իւր վրայ բարկացած գտնէ, զանոնք ձեզի դէմ պիտի դարձընէ. իսկ Տելեմաք եւ ես՝ արդարութեան կողմը կպատերազմիմք : Բոլոր երկնաւոր եւ սանդարամետական աստուածները ձեզ ըրած արդար առաջարկութեանցս վկայ կկանչեմ : »

Այս ըսելով, ինշան խաղաղութեան ձեռքը բռնած ձիթենւոյ ճիւղը ակներեւ ամենայն ժողովրդոց բարձրացուց : Մօտէն զինքը տեսնող զօրապետք աչքէն փայլակած աստուածային լուսէն շլացած ապշած կմնային : Այնպիսի մեծավայելուչ ու պերճափառ բան մը վրան ունէր՝ որ ամենէն մեծ մահականացուաց վրայ երեւցածէն ալ վեր էր եւ գերազանց : Իւր անոյշ եւ զօրաւոր խօսքերը ամենուն սիրտը կյափշտակէին. եւ այն կախարդական հմայից կնմանէին որ յանկարծ գիշերուան խոր լուռութեանը մէջ լուսինն ու աստղերը կկեցընեն յողիմպոս, կատաղեալ ծովը կհանդարտեցընեն, հիդմերն ու ալիքը կլռեցընեն, ու արշաւասոյր գետերուն ընթացքը յանկարծ կկայնեցընեն :

Այս կատաղի ժողովրդոց մէջ կեցած էր Մենտոր Գիոնիսեայ նման որոյ չորս կողմը պատած վագերք վայրենի բնութիւննին մոռնալով՝ անոր քաղցր ձայնին զօրութեամբը կուգային ոտուրները կլրդէին ու կքծնէին : Տեսնես բոլոր բանակին մէջ խոր լուռութիւն մը տիրեց. զօրավարք իրարու երես կնայէին ու չէին կրնար այս մարդուն դէմ դնել, եւ ոչ իսկ անոր ով ըլլալն իմանալ : Բոլոր զօրքը անշարժ կեցած ակնկառոյց կնայէին : Մէկը չէր համարձակեր խօսելու՝ վախնալով որ չըլլայ թէ Մենտոր դեռ ըսելու բան մը ունենայ որոյ լսուելուն արգելք ըլլան : Եւ թէպէտ զրուցածներուն վրայ աւելցընելու բան չկար, սակայն իրենց փափաք մը կուգար որ դեռ երկար ժամանակ խօսէր : Բոլոր ըսած խօսքերը ամենուն սրտին մէջ կդրոշմուէր կմնար : Խօսելու ատեն ինքզինքը կսիրցընէր ու ըսածին հաւատալ կուտար, եւ ամէնքը մեծ փափաքով եւ ուշադրութեամբ մտիկ կընէին, որպէսզի բերնէն ելած նաեւ ամենէն պզտիկ մէկ խօսքը լսեն :

Երկար լուռութենէն յետոյ վերջապէս աղօտ ձայն մը լսուեցաւ որ կերթար ու կտարածուէր. եւ ոչ եթէ այն բարկութեամբ մոնչող ամբոխին խառնածայն աղաղակն էր, այլ քաղցր ու հաշտարար շշուկ մը : Արդէն ամենուն դէմքին վրայ զուարթութիւն եւ քաղցրութիւն մը կերեւար, եւ բարկացած Մանդուրացւոց ձեռքէն զէնքերը ինքնիրեն կիյնային : Գազանամիտն Փաղանտ իւր Լակեդեմոնացիներովը մէկտեղ կզարմանային իրենց քարացեալ սրտերուն իգութիւն շարժելուն վրայ : Ուրիշներն ալ սկսան այն առաջարկուած

երջանկաւէտ խաղաղութեան ետեւէն հառաչել : Փիլոկտէտ քաշած խեղճութիւններովը ուրիշներէն աւելի դիւրազգաց' չէր կրնար արցունքը բռնել : Իսկ Նեստոր, Մենտորի խօսակցութենէն յափըշտակեալ' չկրցաւ խօսիլ ու գորովանօք գրկեց զնա եւ համբուրեց. եւ բոլոր զօրքն իբրեւ թէ իրենց նշան տրուած ըլլար' կ'զոչէին . « Ո՛ր իմաստուն ծերունի, դու զմեզ զէնընկէց կընես : Հաշտութիւն, հաշտութիւն : »

Քիչ մը յետոյ Նեստոր ուզեց խօսիլ. բայց զօրքն առհասարակ անհամբեր' վախնալով որ դժուարութիւն մը չհանէ, նորէն « Հաշ-

տուութի՛ւն, հաշտութի՛ւն» գոչեցին: Տեսան զօրավարք որ անկարելի է զանոնք լռեցընել, ուստի հարկադրեցան իրենք եւս անոնց հետ աղաղակել « Հաշտութի՛ւն, հաշտութի՛ւն : »

Նեստոր տեսնելով թէ կարելի չէ որ կարգաւորեալ բան մը խօսի՛ր ըսաւ միայն. « Տես, Մենտոր, ո՛րչափ զօրաւոր են առաքինի մարդուն խօսքերը: Երբոր իմաստութիւնն ու առաքինութիւնը կխօսին՝ ամենայն կիրք կհանդարտին, եւ մեր արդար վրէժխնդրութիւնները բարեկամութեան եւ մշտատեւ խաղաղութեան փափաքի կփոխուին: Կընդունիմք զայն որպէս եւ կառաջարկես: Նոյն ժամանակ բոլոր զօրագլուխք ձեռքերնին երկնցուցին ինշան հաւանութեան : »

Վազեց Մենտոր, Սաղնտ գնաց՝ որպէսզի բաղաքին դռները բանալ տայ եւ Իդոմենեոսին իմացընէ որ արծակ համարձակ դուրս ելլէ: Իսկ Նեստոր գրկելով զՏելեմաք կըսէր. « Իմաստնագունին Յունաց սիրո՛ւն զաւակը, իրեն պէս իմաստուն եւ իրմէ աւելի երջանի՛կ ընեն զքեզ դիք: Վրան տեղեկութիւն մը առի՛ր: Յիշատակ հորդ որուն այնչափ կնամանիս, մեր բարկութիւնն իջեցուց : »

Նոյն իսկ Փաղանտ որ թէպէտ խստասիրտ էր եւ դաժանաբարոյ, թէպէտ երբէք չէր տեսեր զՈդիսեւս, սակայն անոր եւ որդւոյն աղետիցը վրայ գուծը շարժեցաւ եւ մինչ կստիպէին զՏելեմաք որ գլխէն անցածները պատմէ, Իդոմենեոսին հետ հասաւ Մենտոր, եւ ետեւէն բոլոր Կրետացի մանկտին :

Իդոմենէսը տեսնելուն պէս նիզակակցաց սրտմտութիւնը նորէն սկսաւ վառիւ, բայց Մենտոր իւր խօսքերովն այն կրակին բորբոքումը մարեց : « Ինչո՞ւ կուշանամք, կըսէր, այս սուրբ դաշինքն հաստատելու՝ որուն թէ՛ վկայ եւ թէ՛ պաշտպան աստուածք պիտի ըլլան: Թէոր ամբարշտին մէկն համարձակի դաշինքն աւելի, իրենք վրէժը հանեն իրմէ. պատերազմի ամէն սոսկալի աղէտները հեռի՛ ըլլան ուխտապահ անմեղ ժողովրդոցմէ, եւ թափին ուխտադրուած անիծապարտ փառամոլին գլուխը՝ որ այս ուխտին սրբազան իրաւունքները ոտքի տակ առաւ. նզովեալ ըլլայ իդից եւ իմարդկանէ, եւ ամբարշտութեանը պտուղը չվայելէ: Կատաղիք դժոխոց ահագին կերպարանօք վրան յարձակին ու զինքը կատաղութեան ու յուսահատութեան մէջ ձգեն. դիտապաստ իյնայ մեռնի, եւ թաղ-

ման յոյս չունենայ. իւր անթաղ դիակը կերակուր ըլլայ շանց եւ անգեղաց. դժոխք իջնայ եւ տարտարոսին ամենէն աւելի խոր վիճի մէջ ճանտաղոսէն. Իքսիոնէն եւ Դանայեանցմէ աւելի անողորմաբար տանջուի : Այլ ո՛չ, այս խաղաղութիւնը անդդուելի պիտի մնայ, Ատլասեան ժայռերուն պէս որ երկնից նեցուկներն են, ամէնքը պիտի մեծարեն զայն, անոր պտուղը պիտի ֆաշակեն յազքէ յազք. այն քաջերուն անուններն որ անոր պիտի երգնուն՝ մինչեւ մեր Թողանց Թողերուն բերանը սիրով եւ պատկառանօք պիտի յիշուին. եւ այս արդարութեան ու հաւատարմութեան վրայ հիմնուած խաղաղութիւնը՝ օրինակ պիտի ըլլայ առ յապայ ազգաց եւ ազանց մէջ հաստատուելիք խաղաղութեան ուխտի, եւ այն ամենայն ազգք որ միանալով ուզենան երջանիկ ըլլալ՝ Թող ջանան Եսպերիոյ բնակչացը նմանիլ : »

Այս երբոր ըսաւ, Իդոմենէս եւ միւս Թագաւորք երդում ըրին խաղաղութեան վրայ ըստ նշանակեալ պայմանաց, եւ տասուերկու պատանդ տուին իրարու : Տեւեմաք ուզեց Իդոմենեսին տուած պատանդներէն մէկն ըլլալ. բայց Մենտորին պատանդ ըլլալը յանձն չառին նիզակակիցք, այլ ուզեցին որ Իդոմենեսին քովը կենայ որպէսզի մինչեւ որ խոստացուած բաները բոլորովին կատարուին՝ անոր եւ խորհրդականացը բռնած ֆամբուն վրայ հսկէ : Եւ քաղաքին ու Թշնամեաց բանակին մէջտեղը զոհեցին հարիւր ծիւնափայլ երինջ, նոյնչափ ալ ֆերմակ զուարակներ՝ որոց ոսկեզօծ եղջիւրները դրասանգով զարդարուած էին : Նուիրական սրոյն տակ ընկող զոհերուն ահագին բառաձմունքէն շրջակայ լերինք կինչէին, եւ ջերաջերմ արիւն չորս դին կծաւալէր : Ազնիւ գինիմը ուղխօրէն կ'ափուէր իբաւութիւն. լերդահմայք զոհերուն դողդոջուն ընդերքը կ'զննէին. եւ զոհարար քուրմք բազինին վրայ խունկ մը կ'վառէին որ Թանծը ամպ մը կ'ծեւացընէր, եւ անոյշ հոտով բոլոր դաշտավայրը կ'լցընէր :

Իսկ երկու կողմին զօրքը ոչ եւս իրարու վրայ Թշնամական աչքով նայելով՝ կսկսէին գլուխներնէն անցածներն իրարու պատմել, եւ իրենց աշխատանքէն հանգչելով խաղաղութեան քաղցրութիւնը կ'ֆաշակէին : Իդոմենեսին հետ Տրոյոյ պաշարման գնացողներէն շատերը նեստորին հետ նոյն պատերազմին մէջ գտնուողները

Ֆանչցան : Սիրով պագտուեցան եւ բովանդակ Սսիոյ զարդն եղող գերապանծ քաղաքը կործանելէն յետոյ իրենց հանդիպած դէպքերն իրարու կպատմէին : Խոտերուն վրայ նստած կերկնային, գլուխնին ծաղկով կպսակէին, եւ միաբան սիրով կխմէին այն գինին՝ զոր այսպիսի երջանիկ օր մը տօնախմբելու համար մեծամեծ ամաններով քաղաքէն կբերէին :

Եւ ահա յանկարծ Մենտոր սկսաւ հոն ժողովեալ արքայից եւ զօրապետաց զրուցել. « Այսուհետեւ այլեւայլ անուամբք եւ այլեւայլ իշխանօք միմիայն ժողովուրդ պիտի ձեւացընէք : Այսպէս արդարադատ դիք՝ սիրողք եւ ստեղծողք ազգի մարդկան, կուզեն անոնց անլուծանելի միաբանութեան յաւերժական կապն ըլլալ : Ազգմարդկան ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ բոլոր երկրիս երեսը սփռուած ազգատոհմ՝ մը : Ամենայն ժողովուրդք իրարու եղբարքն են եւ իբրեւ եղբայր ալ պարտական են մէկզմէկ սիրելու : Վա՛յ ամպարշտաց որ համարիւն եղբարց արեանը մէջ իրենց խուժադուժ պարծանքը կփնտռեն :

« Յիրաւի երբեմն հարկաւոր է պատերազմը. բայց եւ այն անհրաժեշտ հարկը նախատինք է ազգի մարդկան : Ո՛վ Թագաւորք, մի՛ ըսէք Թէ փառք ստանալու համար պէտք է պատերազմի փափաքիլ. Ֆշմարիտ փառքը հո՛ն է միայն ուր է մարդասիրութիւն : Ով որ անծնական փառքը մարդասիրութեան զգացմունքներէն վեր կդնէ՝ ամբարտաւանութեան հրէջ մի է եւ ոչ մարդ, մնտի է այն փառքը որուն կհասնի. վասնզի Ֆշմարիտ փառքը չափաւորութեան ու բարութեան մէջ միայն կգտնուի : Մնափառութիւնը գոհ ընելու համար կշողոքորթեն զինքը մարդելոյզք, բայց իծածուկ կխոստովանին Ֆշմարտութիւնը Թէ այնչափ աւելի անարժան է փառաց՝ որչափ ախտաբար ետեւէ եղեւ անոր : Պէտք չէ որ մարդիկ զինքը մեծարեն՝ որովհետեւ ինքն ալ զուրիշները չմեծարեց, եւ գազանամիտ փառամոլութեամբ մարդկային արիւնը վատնեց : Երանի՛ Թագաւորին որ իւր ժողովուրդը կսիրէ եւ սիրելի է անոր, ինքը սահմանակցացը վրայ վստահ է եւ անոնք իւր վրայ. ոչ միայն անոնց դէմ չպատերազմիր, այլ եւ չթողուր որ մէջերնին պատերազմին, եւ իւր հպատակաց երջանկութիւնը նախանձելի կընէ ամենայն ազգաց :

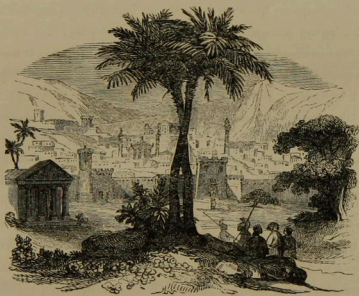
« Ո՛վ դուք որ եսպերիոյ մեծագոր քաղաքներուն վրայ կիշխէք, նայեցէք որ երբեմն երբեմն մէկտեղ գալով ժողովիք : Երեք տարին մէյմը աշխարհաժողով գումարեցէք, յորում՝ բոլոր հոս ներկայ եղող Թագաւորք գտնուելով՝ նոր երդմամբ նիզակակցութեանդ ուխտը նորոգէք, խոստացած բարեկամութիւննիդ հաստատէք եւ հասարակաց օգուտը մտածէք : Յորչափ միաբան մնաք՝ այս գեղեցիկ երկրին մէջ խաղաղութիւն, փառք եւ առատութիւն պիտի վայելէք, եւ դուրսը մշտայաղթ պիտի ըլլաք : Անմիաբանութիւնը որ զմարդիկ տանջելու համար դժոխքէն ելած է, ինքն է միայն որ անտուածոց ձեզ պատրաստած երջանկութիւնը կընայ վրդովել : »

Պատասխանեց իրեն նեստոր. « Մեր այսպէս դիւրաւ հաշտութիւն ընելէն ալ կտեսնուի Թէ ո՛րչափ հեռու եմք մեր պատերազմի փափաքելէն որ իբր Թէ անով մնտի փառք ստանալու համար եւ կամ անիրաւ աչարձակութեամբ մեր երկիրն ընդարձակեմք իվնաս մեր դրացեաց : Բայց ի՞նչ կընայ մարդ ընել երբ բռնաւոր իշխանի մը սահմանակից գտնուի, որ իւր շահէն զատ օրէնք չգիտեր, եւ

միւս տէրութեանց երկիրը յափշտակելու համար ամենեւին առիթ չկորսընցըներ : Մի՛ կարծէք որ Իդոմենեոսի վրայ է խօսքս. ո՛չ. ա՛լ իրեն վրայ այսպիսի մտածմունք չունիմ. Ադրասո՛ւ Դաւնիացւոց թագաւորն է յորմէ պէտք է ամէնքս ալ վախնամք : Զդիս կարհամարիէ եւ միտքը դրած է որ մարդիկ առհասարակ անոր համար ծնած են որ իրենց ծառայութեամբը իւր փառացն սպասաւորեն : Զուգեր հպատակացը հայր եւ թագաւոր ըլլալ, այլ զերինք եւ երկրպագուներ կուգէ, եւ կպահանջէ որ զինքն իբրեւ աստուած պաշտեն : Մինչեւ հիմա կոյր բաղդ բոլոր անոր անիրաւ գործոցն օգնական եղաւ : Անո՛ր համար փութացանք գալ Սաղնտը զարնել, որպէսզի նախ տկարագոյն թշնամին մէջտեղէն վերցնեմք, որ դեռ նոր կսկսէր այս ծովեզերքը հաստատուիլ, որպէսզի յետոյ հզօրագոյն թշնամոյն վրայ կարող ըլլամք գէնքերնիս դարձունել : Արդէն մեր նիզակակցաց քաղաքներէն շատին տիրեց, եւ երկու պատերազմի մէջ Կրոտոնացւոց յաղթեց : Իւր փառասիրութեանը հասնելու համար ամէն հնարք իգործ կդնէ. բռնութիւն եւ նենգութիւն հաւասար է առջեւը, բաւական է թէ թշնամիքը նուաճէ : Մեծամեծ գանձեր ունի դիզած. զօրքը հրահանգեալ է ու քաջ պատերազմող, զօրավարները քաջամիտ, եւ ամէնքը սիրով իրեն կծառայեն. ինքն ալ անդադար իւր հրամանները կատարողներուն վրայ կհսկէ : Ամենափոքր յանցանքն ալ խստիւ կպատժէ, եւ առատաձեռնութեամբ ամենուն ծառայութիւնը կվարձատրէ : Իւր արիութեամբը բոլոր զօրքը կխրախուսէ ու քաջութիւննին կվառէ : Կատարեալ թագաւոր մը կըլլար թէոր արդարութիւնն ու հաւատարմութիւնը իւր գործերն ուղղէին. բայց ոչ յաստուածոց կվախնայ եւ ոչ խղճին յանդիմանութենէն : Անծին պատիւն ալ բանի տեղ չդնէր, եւ զայն ցնորք մը կհամարի ուսկից տկարամիտ մարդիկնեցն են միայն որ կվախնան : Իւր աչքին հաստատուն եւ տիրապէս բարիք են միայն մեծագոյն հարստութիւն դիզել, ահարկու ըլլալ եւ ոտքի տակ առնուլ բոլոր մարդկային ազգը : Շատ չանցնիր իւր բանակը մեր երկիրը պիտի հասնի. եւ թէոր այսչափ ժողովրդոց միաբանութիւնը անոր դէմ դնելու բաւական չըլլայ՝ ա՛լ ազատութեան յոյս չկայ մեզ : Մեզմէ ոչ ինչ ընդհատ Իդոմենեոսին ալ հարկաւոր է զինուելու այս սահմանակցին դէմ, որ իրեն մօտ չկրնար մէկը ազատ

տեսնել : Թէոր մեք յաղթուինք, նոյն աղետից մէջ կիյնայ նաեւ Սաղենտ : Հա'պա ուրեմն, ամենքնիս անոր դէմ փռւթանք : »

Նեստորի այս խօսակցութիւնն ընելու ժամանակ, դէպ իքաղաքն յառաջ կերթային . վասնզի Իդոմենէս բոլոր Թագաւորաց եւ գլխաւոր զօրավարաց աղաչեր էր որ մտնեն նոյն գիշերն հոն անցրին :

ԳԻՐԲ
ԵՐԿՈՏԱՍԱՆՆԵՐՈՐԴ.

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Նեստոր նիզակակցացը կողմանէ Իդոմենեսէ օգնութիւն կխնդրէ Դանիւացի Թշնամի ազգին դէմ : Մենտոր ուզելով քաղաքական կարգեր հաստատել ԻՍաղենոս՝ կհամոզէ զՆեստոր որ զՏելեմաք ժխայն հետն առնու հարիւր ազատագունդ Կրետացիներով : Տելեմաքայ բաժնուելն ետեւ՝ Մենտոր քաղաքին ու նաւահանգստին այցելութեան կելէ, ու ամէն բան մանր քննելով՝ խորհուրդ կուտայ Իդոմենեսի որ վաճառականութեան ու քաղաքականութեան նոր կարգեր դնէ, ու ժողովուրդը եօթը դաս բաժնէ՝ զգետին ձեւովը զատելով անոնց պատիւն ու ազնուականութիւնը . ու մէջտեղէն վերցընել կուտայ զեղխութիւնն ու աւելորդ արուեստները, որպէսզի արուեստաւորները երկրագործութեան վրայ դնէ, որով եւ այս արուեստին յարգը կաւելցընէ :

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Կ Ո Տ Ա Ս Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Գ .

յնուհետեւ բոլոր նիզակակցաց բանակը վրաններ կկանգնէին, եւ դաշտավայրը շքեղ ու գոյնզգոյն խորաններով կծածկուէր, ուր եսպերիացիք յոգնած դադրած քունի կսպասէին : Իսկ թագաւորը իրենց մարդիկներովը քաղաքը մտնելով կգարմանային թէ ի՞նչպէս այնչափ քիչ ժամանակի մէջ կրցեր են այնչափ հոյակապ շէնքեր շինել, եւ այնպիսի մեծ պատերազմին շփոթութիւնը արգելք չէր եղած այն նորակերտ քաղաքին զարգանալուն մեծնալուն եւ շուտով զարդարուելուն :

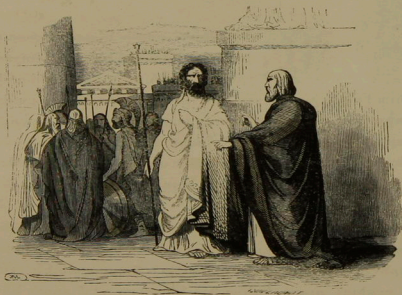
Իդոմենեսին իմաստութեանն ու արթնութեանը վրայ կհիմնային, որ այնպիսի գեղեցկակերտ թագաւորութիւն մը հիմներ էր. եւ կհետեւեցնէին որ հետը խաղաղութիւն հաստատելէն յետոյ եթէ ինքն ալ ուզելու ըլլար իրենց Դանիացոց դէմ ըրած նիզակակցութեանը մէջ մտնել, իրենք շատ կզօրանային : Առաջարկեցին իրենց փափաքը. չլրցաւ նա մերժել անոնց իրաւացի առաջարկութիւնը, եւ զօրք տալ խոստացաւ :

Բայց որովհետեւ գիտէր Մենտոր թէ տէրութիւն մը ծաղկեցնելու համար ի՞նչ բան է հարկաւոր, հասկըցաւ որ Իդոմենեսին զօրու-

Թիւնը երեւցածին չափ մեծ չէր կրնար ըլլալ, մէկդի առաւ զինքը եւ այսպէս խօսեցաւ :

« Կոտեմնես որ մեր ջանքը քեզ անօգուտ չեղաւ. Սաղենտ մօտալուտ Թշուառութենէն ազատեցաւ : Արդ քո ձեռքը է անոր փառքը մինչեւ յերկինս բարձրացընել եւ ժողովրդեանդ տեսչութեանը մէջ մեծ հօրդ Մինսոսայ իմաստութեանն հաւասարիլ : Համարձակ խօսակցութիւնս յառաջ կտանիմ համարելով որ կուզես զայն, եւ կատես զամենայն մարդահաճութիւն : Այն միջոցին որ այս Թագաւորները քու մեծագործութիւնդ կգովէին՝ ես յանդգնութեանդ վրայ կմտածէի : »

Այս յանդգնութիւն բառն որ լսեց Իդոմենէս երեսին գոյնը փոխուեցաւ, աշուրները պղտորեցան, կարմրեցաւ եւ քիչ մնաց որ Մենտորին խօսքը կտրելով՝ սրտին նեղութիւնը անոր պիտի յայտնէր :

Համեստութեամբ ու պատկառանք՝ բայց ազատօրէն եւ անաչառ կերպով մը վրայ բերաւ Մենտոր. « Կոտեմնես որ այս բառին վրայ կդժկամակիս. յինչ զատ ո՛ր եւ իցէ մարդու յանցանք էր զրուցել

քեզ զայն. վասնզի պէտք է Թագաւորները յարգել, եւ նոյն իսկ զիրենք յանդիմանելու ժամանակ իրենց փափկութեանը խնայել: Խիստ բաւեր գործածելու հարկ չկայ. Յշմարտութիւնը ինքն իրմէ բաւական ծանր է անոնց. բայց ես կարծեցի թէ կներես ինձ որ առանց խօսքերս մեղմացնելու սխալմունքդ քեզ յայտնեմ: Միտքս այն էր որ զքեզ վարժեցնեմ ամէն բան իւր բնիկ անուամբը լսելու, եւ հասկցնեմ քեզ որ ուրիշները՝ զքեզ խրատած ժամանակնին ոչ երբէք կհամարձակին մտքերնէն ամէն անցածը քեզ զրուցել: Թէոր չես ուզեր բնաւ խաբուիլ՝ պէտք է որ անոնց զրուցած քեզի անախորժ եղած բաները առաւելան հանդերձ հասկընաս: Իսկ ես կարօտութեանդ համեմատ սիրով կմեղմեմ խօսքերս իդէպ ժամանակի. բայց լաւ է քեզ ունենալ այնպիսի անշահասէր մարդ մը որ բանի մը աչք չունենալով՝ ծածուկ հետդ անաչառ խօսի: Ուրիշ մէկը չհամարձակիր հետդ այնպէս անաչառ խօսելու, ուստի եւ միշտ Յշմարտութիւնը կէս մը եւ գեղեցիկ քօղերու տակ պիտի տեսնես:»

Յայնժամ Իդոմենէս որ արդէն ինքիրեն էր եկեր սթափեր, տկարութեանը վրայ ամաչեց. « Կտեսնես, ըսաւ առ Մենտոր, շողջորթութեւն վարժիլը ի՞նչ կընէ զմարդ: Նորակերտ Թագաւորութիւնս ազատելուդ համար շնորհապարտ եմ քեզ. խնդութեամբ կլսեմ բերնէդ ամենայն Յշմարտութիւն. բայց գթա՛ մարդահասութեան թունովը ապականած Թագաւորի մը՝ որ նաեւ Թշուառութեանցը մէջ չկրցաւ գտնել արիասիրտ մէկն որ իրեն Յշմարտութիւնն ըսէր: Ոչ, չգտայ այնպիսի մէկը որ զիս այնչափ սիրէր որ Յշմարտութիւնը անպատրուակ զրուցելու համար յանձն առնոյր ինձ անհասցի ըլլալ:»

Այս որ ըսաւ, աչուրներն արցունքով լեցուեցան եւ գորովանօք Մենտորը գրկեց: Իսկ իմաստուն ծերունին պատասխան տուաւ եւ ըսաւ անոր. « Շատ կցաւիմ որ ստիպուած եմ հետդ խօսիլ խօսելու, բայց եթէ Յշմարտութիւնը քեզմէ ծածկեմ՝ զքեզ մատնած կըլլամ: Ինքզինքդ իմ տեղս դիր: Թէոր ցարդ խաբուեցար՝ անոր համար է որովհետեւ ուզեցիր խաբուիլ ու անկեղծ խորհրդականներէն խորշեցար: Փնտռեցի՞ր այնպիսի անշահասէր մարդիկ որ քեզի դէմ խօսելու չվախնան: Խօսեցընել տուի՞ր այն մարդիկն որ

բնաւ քեզ հաճոյ ըլլալու փոյթ չունէին, ամենեւին քեզմէ ակնկալութիւն չունէին, ու աներկիւղ կրնային քու ախտերդ ու անիրաւութիւններդ դատապարտել : Շողոքորթներու հանդիպած ժամանակդ միթէ զանոնք քեզմէ հեռացուցի՞ր, անոնցմէ զգուշացա՞ր : Ո՛չ, ոչ. բնաւ չըրիր զայն զոր կրնեն ձշմարտասէրք եւ որք ձշմարտութիւնը Ֆանչալու արժանի են : Տեսնենք թէ հիմա ձշմարտութեան առջեւ խոնարհելու քաջութիւնը պիտի ունենա՞ս, որ զքեզ կդատապարտէ :

« Կըսէի ուրեմն թէ այն բաներն որոնց համար այնչափ գովութիւն լսեցիր՝ պախարակելու միայն են արժանի : Մինչ դըսէն այնքան թշնամիներ ունէիր որ դեռ լաւ մը չհաստատուած թագաւորութեանդ կործանումն կսպառնային, դու նորակերտ քաղաքիդ մէջ մեծակառոյց շէնքեր շինելդ միայն կմտածէիր, եւ որոց համար շատ գիշերներ անքուն անցուցեր ես, ինչպէս որ դու ինքնին պատմեցիր : Բոլոր զանծերդ հատցուցիր. ոչ ժողովուրդդ շատցնելու նայեցար եւ ոչ այս ծովեզերքին բարեբեր արտերը մշակելու : Միթէ պէտք չէ՞ր որ այս երկու բաները իշխանութեանդ էական հիմունքն համարէիր, շատ մը լաւ մարդիկ ունենալ, եւ զանոնք կերակրելու համար լաւ մշակած երկիրներ : Ով Իդոմենէս, իսկզբան անդ հարկաւոր էր քեզ երկար խաղաղութիւն, որպէսզի ժողովուրդդ աճէր ու բազմանար. ու երկրագործութենէ եւ իմաստուն օրէնքներ դնելէն զատ ուրիշ բան պէտք չէիր մտածել : Բայց սնոտի փառասիրութիւնը մղեց քեզ մինչեւ անդնդին բերանը տարաւ. եւ մեծ երեւնալու ջանքով քիչ մնաց որ ունեցած ձշմարիտ մեծութիւնդ ալ պիտի կործանէիր : Փութա՛ արդ այս սխալմունքդ շտկելու. դադրեցուր մեծագործութիւններդ. հրաժարէ՛ այն պերճութենէն որ նորաշէն քաղաքիդ կործանումն է. թող որ ժողովուրդդ շունչ առնու. առատութիւն պատրաստէ անոնց, որպէսզի ամուսնութիւնք դիւրանան : Գիտցիր որ ան ատեն միայն ես թագաւոր՝ երբ ժողովուրդ մը ունիս կառավարելու, ու իշխանութիւնդ ոչ եթէ բռնած երկրիդ տարածութեամբն է որ պիտի չափուի՝ այլ անոր բազմամարդութեամբն ու հլու հպատակացդ շատութեամբը : Արգալանդ երկիր մը քեզ ունեցիր, թէ եւ ոչ շատ ընդարձակ. բնակեցուր հոն անթիւ անհամար աշխատասէր ու կիրթ մարդիկ, ինք-

զինքդ սիրցուր անոնց, եւ քան զամենայն աշխարհակալս կործանիչս Թագաւորութեանց՝ աւելի հզօր, աւելի երջանիկ եւ աւելի փառաւորեալ կըլլաս : »

« Հապա այս Թագաւորաց ի՞նչ ըսեմ, պատասխանեց իդոմենէս . տկարութիւնս խոստովանիմ իրենց : Յիրաւի երկրագործութեան անհոգ եղայ, նոյնպէս նաեւ վաճառականութեան որ այնչափ դիւրին է այս ծովեզերքը, եւ խելքս միտքս փառաւոր քաղաք մը շինելու միայն տուի : Պէ՞տք է, սիրեցեալդ իմ Մենտոր, որ այնչափ Թագաւորաց ժողովոյն մէջ պատիւս վար առնում եւ անխոհեմութիւնս յայտնեմ : Թէոր պէտք է՝ կընեմ զայն սիրով եւ անդանդադ, Թէպէտեւ շատ ծանր է ինձ. վասնզի սովրեցայ քեզմէ որ Յշմարիտ Թագաւոր մը որ ժողովրդեանն համար է եղած եւ բոլորանուէր է անոր՝ պէտք է ժողովրդեանը փրկութիւնն իւր համբաւէն վեր դասէ : »

« Այդ մտածմունքդ, կրկնեց Մենտոր, արժանի է հօր ժողովրդեան. եւ այդ մարդասիրութիւնդ է որ Յշմարիտ Թագաւորի սիրտ ունենալդ կցուցընէ եւ ոչ Թէ քաղաքիդ սնոտի մեծագործութիւնը : Բայց պէտք է նաեւ քու պատուոյդ խնայել յօգուտ աշխարհին : Իմ վրաս Թող այդ հոգը. այն Թագաւորաց ես կհասկըցընեմ Թէ խօսք տուած ես որ Ուրիսեւսը՝ եթէ տակաւին կենդանի է, եւ կամ անոր որդին՝ Թագաւորութեանը մէջ հաստատել յԹակէ եւ զինու զօրութեամբ հալածել անկէց Պենելոպէի տարփաւորները : Դիւրաւ կհասկընան որ այդ պատերազմի համար բազմաթիւ զօրք հարկաւոր է. ուստի եւ կհաւանին որ Դաւնեաց դէմ իսկզբան քիչ զօրք տաս իրենց : »

Այս որ լսեց իդոմենէս կարծես Թէ վրայէն ծանր բեռ մը նետելով հանգչեցաւ. « Սիրելի բարեկամ, ըսաւ առ Մենտոր, իմ պատիւս եւ նորաշէն քաղաքիս համբաւը կփրկես՝ անոր զօրութեան պակասութիւնը սահմանակիցներէս ծածկելով : Բայց ի՞նչպէս կարող եմ զրուցել Թէ Իթակէ զօրք կորկեմ զՈւրիսեւս եւ կամ անոր Տելեմաք որդին Թագաւորեցընելու, երբ Տելեմաք ինքնին յանձն առած է Դաւնեաց դէմ պատերազմի երթալ : »

« Հոգ մ՛ըներ դուն, կրկնեց Մենտոր, Յշմարտութենէն դուրս բան չեմ ըսեր : Վաճառաշահութիւնդ հաստատելու համար զրկած

Նաւերդ Եպիրոսի ծովափունքը երթան երկու գործ տեսնելու. մէյմը՝ քու ծովեզերքդ հրաւիրել օտար վաճառականները որ մաքսին ծանրութեանը համար Սաղննտէն կհեռանան, եւ երկրորդ՝ Ողիսեւսին վրայ լուր առնուլ բերել, որ եթէ դեռ կենդանի է՝ պէտք չէ որ Յունաստանը Խալիխայէն բաժնող ծովերէն շատ հեռու ըլլայ, եւ կհաւաստեն ալ թէ զինքը Փէականց քով տեսնող եղեր է։ Թէոր զինքը գտնալու ալ բնաւ յոյս չըլլայ՝ Նաւերդ անոր որդւոյն մեծ ծառայութիւն մը ըրած կըլլան՝ Իթակէ եւ բոլոր շրջակայ երկիրները տարածելով Տելեմաքին անուան վախը զոր հօրը պէս մեռած կկարծեն։ Պենելոպեայ տարփաւորները կսարսափին լսելով որ հօր նիգակակցի մը օգնութեամբը պատրաստ է նա գալու. Իթակացիք չեն համարձակիր անոր լուծը Թոմափելու, եւ Պենելոպէ քաջաւերուած՝ յանձն չառնուր ուրիշի կինն ըլլալ։ Եւ այսպէս Տելեմաքին քու տեղդ Խալիիոյ ծովակողմը դաշնաւորաց հետ Դանեսաց դէմ պատերազմի գնացած ժամանակ՝ դուն իրեն այս ծառայութիւնը կընես։»

Այս խօսքին վրայ գոչեց Իդոմենէս. « Երանի՜ Թագաւորի որուն կօզնէն այսպիսի իմաստուն խորհրդականք։ Թագաւորի մը յաղթական բանակներէ աւելի լաւ է իմաստուն ու հաւատարիմ բարեկամ մը։ Այլ աւելի երանի՜ Թագաւորի որ իւր երջանկութիւնը կիմանայ եւ կվայելէ զայն՝ իմաստուն խորհուրդներէ օգուտ քաղելով. վասնզի շատ անգամ կըլլայ որ մարդ իւր մտերմութենէն կհեռացընէ իմաստուն եւ առաքինի անձինքը՝ անոնց առաքինութենէն վախնալով, եւ շողոքորթներու կլսէ առանց անոնց մատնութենէն վախնալու։ Ես ալ նոյն սխալանաց մէջ ընկայ եւ սուտ բարեկամէ մը գլխուս եկած չարիքը բեզ պատմեմ, որ իմ կրքերս կգգուէր այն յուսով որ ես ալ իրենները գգուեմ։»

Դիւրաւ կրցաւ Մենտոր դաշնակից Թագաւորաց հասկըցընել որ Տելեմաքն իրենց հետ գնացած ժամանակը անոր գործքերը պիտի հոգար Իդոմենէս. եւ բաւական համարեցան անոնք որ իրենց բանակին մէջ ունենան Ողիսեայ որդին՝ որուն ընկերակից հարիւր Կրետացի պատանիներ կուտար Իդոմենէս, որ Կրետէն հետը բերած ազատորդւոց ծաղիկն էին։ Մենտոր խրատ տուեր էր անոր որ զանոնք այս պատերազմին յուղարկէ։ « Պէտք է, կըսէր, խաղաղու-

Թեան ժամանակ ժողովրդեան աֆելուն հոգ տանիլ. բայց որպէսզի բոլոր ազգը չմեղկանայ եւ պատերազմի կրթութիւնը չմոռնայ՝ պէտք է օտար պատերազմներու դրկել ազատագունդ մանկտին : Իրենք բաւական են բոլոր ազգին մէջ վառ եւ բորբոք պահելու զնախանձ փառաց, զսէր զինուց, զարհամարհութիւն աշխատութեանց եւ մահուան, եւ զհրահանգս զինուորական արուեստի : »

Նիզակակից Թագաւորը Սաղենտէն մեկնեցան գնացին Իգոմենեսին վրայ գոհ, եւ Մենտորին իմաստութեանը վրայ զարմացած. եւ մեծ ուրախութեան մէջ էին որ զՏելեմաք հետերնին կտանէին. Չկրցաւ նա սրտին ցաւը բռնել երբոր հարկ եղաւ իւր բարեկամէն բաժնուիլ : եւ մինչդեռ նիզակակից արքայք հրաժարական ողջոյններ կուտային եւ կերդնուին Իգոմենեսայ որ հետը անլուծանելի նիզակակցութիւն մը պահեն, Մենտոր կգրկէր կհամբուրէր զՏելեմաք, որ արտասուօքը Թանալով զնա կըսէր. « Փառք ստանալու համար երթալուս վրայ ամենեւին ուրախութիւն մը չգար ինձ. ուրիշ քան չեմ զգար բայց եմէ մեր բաժանման ցաւը : Կարծես Թէ նորէն աչքիս առջեւ կուգայ այն դժբախտ ժամը՝ յորում եզիպտացիք զիս քու գրկէդ քաշեցին յափշտակեցին ու հեռացուցին քեզմէ, առանց նորէն տեսնելու յոյս մը տալու : »

Մենտոր զինքը մխիթարելու համար քաղցրութեամբ այս խօսքերուն պատասխան կուտար. « Մեր այս բաժանումը, կըսէր, շատ տարբեր է. կամաւոր է եւ կարճատեւ. յաղթութիւն փնտռելու համար է որ կերթաս : Պէտք է, որդեակ իմ, որ զիս ոչ այնչափ դիւրագործով որչափ արիական սիրով մը սիրես. յինէն հեռու մնալու սովորի՛ր, վասնզի միշտ քովդ չես կրնար զիս ունենալ, եւ ընելու բաներդ պէտք է որ աւելի իմաստութիւնն ու առաքինութիւնը իքեզ ազդեն՝ քան Թէ Մենտորի ներկայութիւնը : »

Այս խօսքերս զրուցելով աստուածուհին որ Մենտորի կերպարանքին տակ էր ծածկուած՝ իւր եզիսեան վախճանով շրջափակեց զՏելեմաք, եւ անոր սրտին մէջ իմաստութեան եւ նախատեսութեան հոգին սփռեց, անվեհեր արիութիւն եւ հեզ մարդասիրութիւն՝ որ այնչափ դժուարաւ մէկտեղ կգտնուին :

« Գնա՛, կըսէր Մենտոր. գնա դիմագրաւ ահագին վտանգաց, երբ եւ անոնց դիմագրաւելը օգտակար ըլլայ : Թագաւորի մը աւելի

մեծ նախատինք է պատերազմի մէջ վտանգներէ փախչել՝ քան թէ բնաւ պատերազմի չերթալ: Պէտք չէ ամենեւին որ հրամանատարի մը արիւնթիւնը տարակուսելի ըլլայ: Թէ որ հարկաւոր է բոլոր ժողովրդեան որ իւր զօրավարը կամ Թագաւորը պահպանէ, աւելի

հարկաւոր է որ անոնց արիւնթեանը վրայ ամենեւին չտարակուսի: Յուշ լիցի քեզ որ հրամայողը պէտք է ամենուն օրինակ ըլլայ, եւ քաջութեամբը բոլոր բանակը պիտի քաջալերէ: Հա՛պա ուրեմն, Տելեմաք, վտանգներէ մի՛ վախնար, եւ աւելի յանձն առ պատերազմի մէջ իյնալ մեռնիլ քան թէ արիւնթիւնդ կեղակարծ ցուցնել: Մարդահաճոյք որ հարկաւոր դէպքերու մէջ աւելի պիտի ջանան խափանել զքեզ որ ինքզինքդ վտանգի մէջ չդնես՝ իրենք առաջինը պիտի ըլլան զքեզ իբրեւ վատ ամբաստանելու, թէոր այնպիսի դէպքերու մէջ դիւրաւ անոնց անսաս:

« Սակայն եւ անօգուտ տեղ ինքզինքդ վտանգի մէջ մի՛ ձգեր: Քաջութիւնը եթէ խոհեմութեամբ կառավարուած չըլլայ՝ առաքինութիւն չէ այլ անմիտ արհամարհութիւն կենաց եւ եռանդն գազանային. մոլեգին քաջութիւնը ամենեւին ապահովութիւն չունի:

Անիկա որ վտանգաց մէջ իւր անձին չիշխեր՝ կատաղի է աւելի քան թէ քաջ. պէտք է որ ինքիքմէ դուրս ելլէ այնպիսին որպէսզի կարենայ վախը մէկդի դնել, ապա թէ ոչ անկարելի է որ երկիւղին յաղթէ : Զգաստութեան ժամանակը թէոր չփախչի ալ նէ՝ գէթ կխռովի, կկորսնցընէ մտքին ազատութիւնը՝ որ հարկաւոր է իրեն լաւ հրամաններ տալու, առիթներէ օգուտ քաղելու, թշնամին խորտակելու եւ հայրենեացը ծառայելու : Եթէ զինուորի մը եռանդն ունի՝ զօրավարին խոհականութիւնը չունենար. այլ եւ ոչ սոսկական զինուորի մը Յշմարիտ քաջութիւնը կունենայ. վասնզի զինուոր մը պատերազմի մէջ պէտք է որ պահէ մտաց զգաստութիւնն ու հնազանդելու համար հարկաւոր իլութիւն ունենայ : Անիկա որ յանդգնաբար կխիզախէ՝ զօրաց կարգն ու կանոնը կշփոթէ, օրինակ էուտայ յանդգնութեան, եւ շատ անգամ բոլոր բանակը մեծամեծ աղետից մէջ կծգէ : Անոնք որ իրենց սնափառութիւնը հասարակաց օգտէն վեր կդնեն՝ պատժոց արժանի են եւ ոչ թէ վարձուց :

« Զգուշացիր ուրեմն, որդեա՛կ իմ, որ չըլլայ թէ զփառս անհամբերութեամբ փնտռես. փառք գտնելուն բուն հնարքն է՝ անխռով յարմար ժամանակի սպասել :

« Առաքինութիւնը որչափ աւելի պարզ է՝ համեստ եւ պերճութեան թշնամի, այնչափ աւելի պատկառելի կըլլայ : Որչափ որ մարդուս ինքզինքը վտանգի մէջ դնելու հարկը շատնայ, այնչափ ալ պէտք է նախատեսութիւնն ու քաջութիւնը աւելցընէ : Յիշէ միշտ որ ոչ երբէք պէտք է ուրիշի նախանձը մեր վրայ շարժել : Դուն ալ մի երբէք ուրիշներուն յաջողութեանը վրայ նախանձիր, անոնց գովեստի արժանի գործը գովէ, բայց խելքով գովէ. զբարին ուրախութեամբ զրուցելով, ծածկէ զչարն՝ կարեկցութեամբ վրան մտածելով :

« ՎՅիւռ մի՛ տար այս հինաւուրց զօրավարաց առջեւ՝ որ քեզմէ շատ աւելի փորձ ունին. մեծարանօք լսէ անոնց, խորհուրդ հարցուր. հմտագունից աղաչէ որ քեզ սովբեցընեն եւ ամօժ մի՛ համարիր լաւ ըրած բաներդ անոնց խորհրդակցութեանն ընծայել : Վերջապէս, ականջ մի՛ կախեր այն բանասարկութեանց՝ որ այլոց զօրավարաց վրայ ունեցած վստահութիւնդ կորսնցունելու կամ անոնց

վրայ նախանձեղու զքեզ կգրգռեն : Վստափումեամբ ու անկեղծութեամբ հետերնին վարուէ : Եթէ կարծես որ բանի մը մէջ քեզ դրպան' բա՛ց անոնց քու սիրտդ, հասկըցուր պատճառներդ : Թէոր կարող են այս ազնուական ընթացքն հասկընալ, վրադ կհիանան եւ ամէն ուզածդ կրնաս իրենցմէ առնուլ : Իսկ թէոր այնչափ արդարախոյ չըլլան որ քեզ իրաւունք տան՝ դուն քեզմէ փորձած կըլլաս անոնց անիրաւութիւնը, ուրիշ անգամուան զգուշութիւն կընես, մինչեւ որ պատերազմը լմնայ, որով եւ ինքզինքդ մեղադրելու առիթ մը չես ունենար : Բայց մանաւանդ չըլլայ որ տեսակ մը մարդելոյզ մարդկանց՝ որ ամէն տեղ կռիւ կսերմանեն՝ բանակիդ մէջ եղած զօրավարաց դէմ՝ ունեցած գանգատներդ զրուցես :

« Իսկ ես հոս պիտի մնամ, աւելցուց Մենտոր, որպէսզի Իդոմենեսին օգնեմ ժողովուրդը երջանկացնելու եւ դարման ընելու այն ամենայն սխալմանցը զոր իւր անպիտան խորհրդականքն եւ մարդահաճոյք գործել տուեր են իրեն նոր թագաւորութիւնը կանգնած ժամանակ : »

Յայնժամ Տելեմաք Իդոմենեսին ըրածին վրայ զարմանք ու քիչ մըն ալ նաեւ արհամարհանք ցուցուց Մենտորին, որ սաստեց իրեն եւ ըսաւ. « Ի՞նչ, կզարմանա՞ս որ նաեւ մեծարոյ մարդիկը դեռ մարդիկ են, եւ թագաւորութեան չորս կողմը պատած անթիւ որոգայթից եւ անհրաժեշտ վարանաց մէջ տակաւին վրանին մարդկային տկարութեան հետքերը կերեցընեն : Իրաւ է որ պերճութեան եւ ամբարտաւանութեան մէջ սնաւ. բայց ո՞ր իմաստասէրը կրնար ինքզինքը պահել մարդահաճութենէն՝ եթէ անոր տեղն ըլլար : Իրաւ է որ չափէ դո՛ւքս կհատայ անոնց՝ որոց մտերմութեանն էր վստահացեր : Բայց նաեւ իմաստնագոյնքն իթագաւորաց ամենայն զգուշութեամբ հանդերձ դարձեալ շատ անգամ անոնցմէ կխաբուին : Թագաւոր մը չկրնար առանց օգնութեան պաշտօնէից մնալ, եւ հարկ է անոնց վստահի, որովհետեւ չկրնար ամէն բանի անձամբ հասնիլ, եւ իւր չորսդին եղող մարդիկն ուրիշներու չափ չկրնար ճանչնալ, որովհետեւ երեսնին միշտ դիմակ ունին, եւ զինքը խաբելու համար ամէն հնարք կընենցընեն : Ա՛յ դու ինքնին, սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, դու ինքնին պիտի անոր փորձն առնուս. մարդիկ իրենց վրայ փնտռուած ո՛չ առաքինութիւնն ունին եւ ոչ

խելքը, եւ որչափ զիրենք խորագնին հետազօտեմք՝ դարձեալ ամէն օր կխաբուինք : Նաեւ ամենէն լաւ մարդիկը կարելի չէ հասարակաց օգտին հարկաւոր եղածին պէս ընել. վասնզի անոնք ամէնքն ալ իրենց յամառութիւնները, հակառակութիւններն ու նախանձներն ունին, եւ հազիւ երբէք կհամոզուին եւ ուղղութեան կուգան :

« Որչափ կառավարելու աւելի ժողովուրդ ունենայ մէկը՝ այնչափ աւելի պաշտօնէից կարօտութիւն ունի, որպէսզի իւր ընել չկրցածն անոնց ձեռօքը կատարէ. որչափ շատերուն կարօտ է իշխանութիւն տալու, այնչափ աւելի վտանգի մէջ է ընտրութեանը մէջ խաբուելու : Անիկա որ այսօր թագաւորաց անողորմ դատաւոր կըլլայ՝ վաղը անոնցմէ գէշ կթագաւորէ, ու միեւնոյն սխալմունքները կընէ, եւ անոնցմէ շատ աւելի ալ ծանր՝ եթէ ձեռքը իշխանութիւն տրուելու ըլլայ : Սոսկական վիճակը՝ թէոր քիչ մըն ալ ճարտարախօսութիւն ունենայ, բոլոր բնական պակասութիւնները կծածկէ. խելքին վրայ զամէնքը կզարմացընէ, եւ մարդը ամէն պաշտօնի արժանի կցուցընէ : Իշխանութիւնն է որ խիստ փորձերու կմտնէ հանձարը եւ մեծամեծ պակասութիւններ դուրս կհանէ :

« Մեծութիւնը նման է այն ապակիներուն որ ամէն բան կմեծցընեն : Այն բարձր պաշտօններու մէջ ամէն պակասութիւն մեծ կերեւայ, ուր դուզնաքեայ բաներն անգամ մեծամեծ հետեւանքներ կունենան, եւ ուր ամենաթեթեւ սխալմունք մը ծանր չարեաց պատճառ կուտան : Բոլոր աշխարհ կեցած աշուընին մէկ մարդուն վրայ սեւեռեալ կդիտեն եւ ամենայն խտրութեամբ զինքը կդատեն : Այն դատաստաններն ընողները անոր կեցած վիճակին ամենեւին փորձ չեն. անոր դժուարութիւնները ամենեւին չեն զգար, եւ իրմէ այնչափ կատարելութիւն կպահանջեն որ կարծես ա՛լ չեն ուզեր որ մարդ ըլլայ : Թագաւոր մը ո՛րչափ ալ բարի եւ իմաստուն ըլլայ՝ դարձեալ մարդ է, եւ խելքն ու առաքինութիւնը չափ եւ սահման ունին : Ունի ինքն ալ իւր հաճոյքը, կիրք եւ ունակութիւններ որոց բոլորովին չկրնար իշխել : Չորս կողմն առած են շահասէր եւ նենգաւոր մարդիկ, փնտռած օգնութիւնները բնաւ չկրնար գտնել. ամէն օր սխալմունքի մէջ կիյնայ, երբեմն անձնական եւ երբեմն ձեռքին տակի պաշտօնէից կրիւքը. եւ հազիւ թէ սխալմունքին մէկը

կշտկէ՝ անդէն միւսոյն մէջ կիյնայ : Այս է նաեւ ամենէն իմաստուն ու առաքինի Թագաւորաց վիճակը :

« Նաեւ ամենէն՝ երկարատեւ ու լաւ Թագաւորութիւններն անգամ չեն բաւեր շտկելու բոլոր այն բաները՝ զոր Թագաւոր մը իսկըզբան անդ՝ նաեւ իւր չուզելովը աւրած ըլլար : Թագաւորութիւնը իւր հետը կկրէ բոլոր այն Թշուառութիւնները, եւ մարդկային տրկարութիւնը այսպիսի ծանր բեռան մը տակ կընկճի կիյնայ : Պէտք է Թագաւորաց վրայ ցաւիլ եւ ներողամիտ ըլլալ անոնց : Ո՛չ ապաքէն արժան է ցաւակից ըլլամք որ վրանին առած են այնչափ բազմութիւնը կառավարելուն պարտքը, որոց համեմատ անթիւ են եւ ունեցած կարօտութիւնները, ու այնչափ նեղութիւն կուտան լաւ կառավարել ուզողին : Համարձակ խօսելով, ողբոց արժանի են մարդիկ՝ որ Թագաւորէ մը պիտի կառավարուին, որ այն ալ իրենց պէս մարդ է. վասնզի զմարդիկ շտկելու համար աստուածներ պէտք էին : Բայց ոչինչ նուազ ողբոց արժանի են նաեւ Թագաւորք որ մարդիկ ըլլալով՝ այսինքն տկար եւ անկատար, պարտական են զեղծ ու խաբեայ մարդկան անթիւ բազմութիւն կառավարելու :

Պատասխանեց Տելեմաք տաքուԹեամբ. « Իդոմենէս իւր սխալմունքովը Կրետէի հայրենական Թագաւորութիւնը կորսնցուց, եւ Թէոր դուն չըլլայիր՝ երկրորդն ալ Սադենտի մէջ կկորսնցնէր : »

« Այո՛, կրկնեց Մենտոր, մեծամեծ սխալմունքներ ըրաւ նա, բայց աղէ բոլոր Յունաստանի եւ ուրիշ ամենէն աւելի բարգաւաճեալ ազգաց մէջ փնտռէ գտիր Թագաւոր մը որ ծանր սխալմունք մը գործած չըլլայ : Մեծամեծ մարդիկ իրենց խառնուածքին ու բնաւորութեանը մէջ այնպիսի պակասութիւններ ունին՝ որ զիրենք կքաշեն կառնուն կտանին. եւ ամենէն գովելիները անոնք են որ իրենց սխալմունքները Ֆանչնալու քաջութիւնը կուներան եւ զանոնք կուղղեն : Նոյն իսկ Ոդիսեւս՝ մեծն Ոդիսեւս քու հայրդ, որ Յունաստանի Թագաւորաց օրինակն է, իւր տկարութիւններն ու պակասութիւնները կարծես Թէ չունի՞ : Թէոր ամէն տեղ Աթենաս քայլ առ քայլ իրեն չառաջնորդէր, քանի՜ քանի անգամ պիտի իյնար նա եւ ընկճէր այն վտանգներէն ու արգելքներէն՝ որով որ բախտը զինքը կխաղցնէր : Քանի՜ քանի անգամ Աթենաս զինքը սանձեց ու շտկեց՝ որպէսզի առաքինութեան Ֆամբով զինքը միշտ դէպ իսկառս

տանի : Թէոր իմակէի մէջ իւր մեծապայծառ փառօք Թագաւորելն ալ տեսնես՝ մի կարծեր թէ առանց թերութեան պիտի գտնես . տարակոյս չկայ որ վրան պակսութիւններ պիտի տեսնես : Բայց եւ այն ամենայն թերութեամբքն հանդերձ վրան հիացան Յունաստան, Ասիա եւ Կղզիք համօրէն : Վասնզի բիւր սքանչելի բարեմասնութիւնք զանոնք մոռցնել կուտան : Դուն եւս երջանիկ պէտք է ըլլաս եթէ օր մը կարենաս զինքը տեսնել ու վրան զարմանալ, եւ իբրեւ քու օրինակդ՝ անոր նմանելու ջանաս :

« Ո՛ր Տելեմաք, վարժեցուր ինքզինքդ, որ մեծ մարդիկներէն մարդկութեան կարողութենէն վեր բան չպահանջես : Անփորձ մանկութիւնը ինքզինքը այնպիսի անձնապատան դատողութեան մը կուտայ՝ որ ամէն հետեւելի օրինակներէն կտաղտկացնէ եւ անբժշկելի ստահակութեան մը մէջ զնա կծգէ : Ոչ միայն պարտական ես հայրդ սիրել, մեծարել ու իրեն նմանիլ թէ եւ ամենակատարեալ չըլլայ՝ այլ եւ մեծ համարում պէտք է ունենաս Իդոմենեսին վրայ, թէ եւ ես քանի մը մեղադրանաց բաներ գտայ վրան . վասնզի բնութեամբ անկեղծ է, ուղիղ, արդար, առատածեռն, բարերար . քաջասրտութիւնը կատարեալ է . խարդախութիւնը ճանճալուն պէս կատէ . եւ ազատօրէն սրտին բնական յօժարութեանը կհետեւի : Բոլոր իւր արտաքին ձիրքերը մեծ են ու աստիճանին համեմատ : Յանցանքը խոստովանելու ունեցած անկեղծութիւնը, այն հեզութիւնն ու համբերութիւնը՝ որով կ'ոռոյր որ զինքը խստիւ յանդիմանեմ, արիութիւնը որով անձին յաղթելով՝ հրապարակաւ իւր սխալմունքը կուղղէ, որով եւ ինքզինքը մարդկային մեղադրանքէն վեր կ'հանէ՝ յայտնի կցուցնեն որ Իդոմենէս իրաւքնէ մեծ հոգի մը ունի : Երբեմն բախտը կամ ուրիշին խրատը կրնայ հասարակ մարդ մը մէկ քանի սխալմունքէ ազատել . բայց գերազանց առաքինութիւն մը միայն կարող է ուղղութեան բերել երկար ժամանակ շողորթութեան վարժած Թագաւոր մը : Այս կերպով ոտք ելլելը՝ շատ աւելի փառաւոր է քան թէ ամենեւին ինկած չըլլալը :

« Իդոմենեսին ըրած յանցանքը գրեթէ բոլոր Թագաւորները կրնեն . բայց գրեթէ չկայ Թագաւոր մը որ ինքզինքն ուղղելու համար անոր ըրածն ընէ : Ես չէի կշտանար վրան զարմանալէն նոյն իսկ

այն ժամանակ յորում կեռողուր ինձ որ իրեն դէմ խօսիմ: Դուն ալ ուրեմն զարմացիր վրան ո՛ր Տելեմաք. այս խրատը ոչ այնչափ իւր համբաւոյն համար քեզ կուտամ որչափ քու օգտիդ: »

Այս խօսակցութեամբ հասկըցուց Մենտորը Տելեմաքին թէ ո՛րչափ վնասակար ու անխրաւ է ուրիշներուն խիստ պարսաւադէտ ըլլալ, եւ մանաւանդ անոնց որ տէրութեան բազմավտանգ ու դժուարին կառավարութիւնը վրանին առած են: Եւ յետոյ « Արդ ժամանակ է որ Յամբայ ելլաս, ըսաւ Տելեմաքին. երթա՛ս բարով: Պիտի սպասեմ քեզ, սիրեցեալդ իմ Տելեմաք: Յիշէ որ ով որ աստուածներէն կվախնայ, մարդիկներէ վախնալու բան չունի: Մեծամեծ վտանգաց մէջ պիտի գտնուիս. բայց գիտցիր որ ոչ երբէք զքեզ ձեռքէն պիտի թողու Աթենաս: »

Այս խօսքերուն վրայ Տելեմաքին այնպէս մը երեւցաւ թէ աստուածուհին առջեւը կտեսնէ, եւ կրնար հասկընալ թէ ինքն իսկ Աթենաս է որ իւր հետը կխօսի՝ որպէսզի զինքը վստահութեամբ լեցընէ, թէոր աստուածուհին Մենտորին յիշատակը մտքին մէջ չարթնցընէր ըսելով. « Որդեակ իմ, մի՛ մոռնար զքեզ հօրդ պէս իմաստուն ու քաջ ընելու համար տղայութեանդ ժամանակ վրադ ունեցած հոգս ու խնամքս: Մի ըներ բան մը որ անարժան ըլլայ հօրդ վեհ օրինակին եւ կամ այն առաքինութեան առածներուն զորս ջանացի մտքիդ մէջ տպաւորել: »

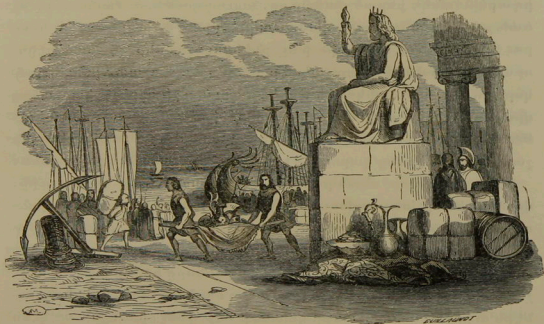
Արեւն սկսեր էր ելլել ու լեռանց գագաթներն ոսկեփայլ զարդարել, երբ թագաւորները Սաղնտոնէն ելան որ երթան իրենց զօրացը հետ միանան, որ քաղաքին բոլորտիքը բանակած կեցեր էին, եւ իրենց զօրավարներովը Յամբայ ելան: Ամէն կողմէն ցցուած նիզակաց սուիները կշողային. վահաններուն արծըկած փայլը մարդուն աչքը կառնուր եւ փոշիի ամպ մը երկինք կվերանար կելլէր: Իդոմենէս եւ Մենտոր դաշնակից թագաւորաց յուղարկաւոր կերթային իպատերազմ. եւ երբ քաղաքին պարիսպներէն բաւական հեռացան, երկու կողմէն ալ իրարու ճշմարիտ բարեկամութեան նշաններ տալէն յետոյ մէկմէկէ բաժնուեցան. եւ ալ դաշնակիցք չէին տարակուսիր մշտատեւ հաշտութեան վրայ, ճանչնալով Իդոմենեսի սրտին լաւութիւնը՝ զոր այնչափ տարբեր իրենց հասկըցուցեր էին. վասնզի ոչ եթէ զինքը ըստ իւր բնական զգացմանցը կդատէին, այլ

ըստ մարդահաճոյ եւ անիրաւ խորհրդոց որոց անձնատուր էր եղեր:

Երբոր բանակը ճամբայ ելաւ մեկնեցաւ, իդոմենէս առաւ զՄենտոր քաղաքին ամէն թաղերը պտտցուց: « Տեսնեմք, կըսէր Մենտոր, քաղաքին ու քովի արտերուն մէջ քանի՞ մարդիկ ունիս. համբեմք զանոնք: Տեսնեմք թէ երկիրներդ սովորական տարիներն ո՛րչափ ցորեն, գինի, ձէթ եւ ուրիշ օգտակար բաներ կըբերեն. ասանկով կիմանանք թէ երկիրն իւր բնակիչքը կերակրելու չափ բերք կուտա՞յ, եւ թէ բերածին աւելորդովը կարելի՞ է օտար երկիրներու հետ օգտակար առուտուր ընել: Քննեմք տեսնեմք նաեւ թէ քանի՞ նաւ ունիս եւ ո՞րքան նաւաստի, վասնզի ասոնցմով կչափուի գորութիւնդ: » Գնաց նաւահանգստին այցելութիւն ըրաւ, եւ ամէն մէկ նաւուն մէջը մտաւ: Հարցուց տեղեկացաւ անոնց իւրաքանչիւրին վաճառականութեան համար գնացած երկիրը, հոն տարած եւ իդարծին անկէ բերած վաճառքը. նաւարկութեան ժամանակ ի՞նչ ծախք կերթար նաւուն. վաճառականք ի՞նչ փոխ կուտային իրարու, կընէր թէ մէջերնին ի՞նչ ընկերութիւններ կհաստատէին, որպէսզի տեսնէ թէ արդա՞ր են անոնք եւ հաւատարմութեամբ կպահուի՞ն. նաւաբեկութեանց եւ առուտուրի ուրիշ դիպուածոց վրայ ալ տեղեկութիւններ կառնուր՝ վաճառականաց սնանկութեան առջեւն առնելու համար, որոնք սաստիկ շահասիրութեամբ շատ անգամ իրենց կարողութենէն վեր բաներու ձեռք կզարնեն:

Ուզեց որ բոլոր սնանկացեալները խստութեամբ պատժուին, վասնզի թէոր խարդախութեամբ չսնանկանան նէ ալ՝ միշտ յանդըգնութեամբ սնանկացած են. միանգամայն եւ այնպիսի կարգեր կանոններ դրաւ որ սնանկանալը դժուարին էր: Դատաւորներ դրաւ որոց պարտական էին վաճառականները իրենց վաճառուցը, շահուն, ծախքին եւ ձեռնարկութեանց համարը տալ: Հրաման չունէին ուրիշին ստացուածքը վտանգի մէջ դնել. իրենցին ալ կէսը միայն կրնային վտանգել: Մինակ չկրցած գործերնին՝ ընկերութեամբ կընէին, եւ զանոնք չպահուները խստութեամբ կպատժուէին: Սակայն կատարեալ ազատութիւն կար վաճառականութեան. վաճառականք ոչ միայն հարկերով չէին նեղուիր, այլ եւ վաճառք եւս կընդունէին անոնք՝ որ նոր ազգի մը վաճառակցութիւնը Սաղնա կըաշէին:

Ասանկով ահա քիչ ժամանակի մէջ ամէն կողմէն հոն սկսան վազել գալ ժողովուրդը: Այս քաղաքին վաճառականութիւնը ծովու մակընթացութեան ու տեղատուութեան կնմանէր. ինչպէս որ ալիք կուգան իրարու վրայ կղիզուին կլեցուին, այնպէս հոն կմտնէին գանձք: Ամէն բան անկէ դուրս կելլէր ազատ ամենեւին: Ամէն հոն մտածն օգտակար էր, եւ ամէն անկէ ելածն իւր տեղը հոն ուրիշ հարստութիւններ կծգէր: Այնչափ ազգաց եւ ազանց վրայ անաչառ արդարութիւնը նաւահանգստին մէջ նախագահ կբազմէր: Ասլահարկութիւնը, հաւատարմութիւնն ու անկեղծութիւնը կարծես թէ այս գոռոզ աշտարակաց վրայէն հոս կկանչէին հեռուոր տեղերու վաճառականներն՝ որ կա՛մ արեւելեան ափունքներէն կու-

գային, ուր արեգակը ամէն օր ալեաց մէջէն կբարձրանայ կելլէ, եւ կամայն մեծատարած ծովէն՝ ուր արեգակը իւր ընթացքէն յոգնած կերթայ բոցերը մարելու, եւ իբրու թէ իրենց հայրենիքն ըլլային՝ այնպէս խաղաղ եւ ապահով կեանք մը կանցունէին իսաղնոտ:

Իսկ քաղաքին մէջ՝ բոլոր շտեմարանները, արուեստաւորաց գործարաններն ու հասարակաց հրապարակները պտըտեցաւ Մենտոր : Արգելեց օտար աշխարհաց բոլոր այն ապրանքն որ կրնային զեղխութիւնն ու մեղկութիւնը մէջերնին մտցունել. եւ իւրաքանչիւր վիճակին հագուստը, կերակուրը, կահ կարասիքը, մեծութիւնն ու տանց զարդարանքն որոշեց : Ամէն տեսակ ոսկի եւ արծաթ՝ զարդերն հալածեց, եւ Իդոմենեսին ըսաւ. « Ժողովրդեանդ ծախքերը չափաւորելու համար հնարք մը միայն գիտեմ, այն է՝ որ դուն ինքզինքդ անոր օրինակ տաս : Հարկ է որ արտաքուստ մեծվայելչութիւն մը ունենաս. բայց իշխանութիւնդ բաւական աչքի կերեւայ չորս դիդր պատած թիկնապահներովդ եւ գլխաւոր պաշտօնատէրներով : Դոհ եղիր բարակաման բրդէ ծիրանի մը վրադ առնուլ. նոյն բրդէ հագուի՛ն նաեւ աւագանին, միայն գոյնը տարբեր ըլլայ քուկինէդ, եւ քուկինիդ պէս ծայրերը ասեղով բանած վերջաւոր չունենան : Այլեւայլ գուներով զանազանուի՛ն այլեւայլ վիճակները, առանց կարօտութիւն ունենալու ո՛չ ոսկւոյ, ոչ արծաթի եւ ոչ քարեղինաց : Եւ այս վիճակներն ըստ ազնուականութեան իւրաքանչիւր ազգատոհմին կարգաւորէ :

« Առաջին կարգի դիր հին ու փառաւոր ազնուականութիւն ունեցողները. իսկ տէրութեան մէջ արդիւնք եւ պաշտօն ունեցողները գոհ կըլլան այս հին ու անուանի ազգատոհմներէն ետքը գալը՝ որ այնչափ երկար ժամանակէ իվեր բարձրագոյն պատիւներու մէջ եղեր են : Նոյն ազնուականութիւնը չունեցողներն առանց դժուարութեան տեղի կուտան անոնց, բաւական է թէ դու զիրենք յանկարծ բարձրագոյն բախտի մը հանելով՝ չափերնին չճանչնալու զիրենք չլարժեցընես, եւ յաջողութեան մէջ համեստ մնացողներուն չափաւորութեանը գովեստներ տաս : Այն պատիւն է աւելի ապահովեալ ինախանձուէ՛ որ նախնեաց երկար ազգահամարէ կուգայ :

« Յանկալի կընես առաքինութիւնը, եւ զամէնքը տէրութեան ծառայելու փութաջան՝ թէ որ պսակներ ու արծաններ տաս գեղեցիկ գործքերու, եւ զանոնք ընողներուն որդւոցը սկիզբն ըլլայ այն ազնուականութեան :

« Քեզմէ ետքը առաջին կարգի անձինք ցերմակ հագնին եւ զգեստ-

նուև ոսկեթեւ մը ունենան. մատերնին ալ ոսկի մատանի, եւ վզերնէն ոսկեդրոշմ պատկերդ կախեն : Երկրորդ կարգիները կապոյտ հագնին, արծաթաթեւ ըլլայ վերջաւորնին, մատնի ունենան բայց ոչ եւ դրոշմածդ. երրորդ կարգիները կանաչ հագնին առանց մատանոյ եւ վերջաւորի, բայց արծաթի դրոշմածդ ունենան. չորրորդ կարգիները քրքմագոյն, հինգերորդ կարգիները վարդագոյն, վեցերորդները գորշ. եւ եօթներորդներն որ ժողովրդեան սինլքոր մասն է՝ ցերմակախառն դեղին հագնին :

« Ահաւասիկ ազատ մարդոց եօթն այլեւայլ վիճակաց հագուստը. գերիները թխագոյն գորշ հագնին : Այսպէս առանց մէկ ծախքի ամէն մարդ իւր վիճակին համեմատ կզանազանի, եւ բոլոր պերճութեան սնուցանող արուեստները Սաղնետէն կհալածուին : Այս վնասակար արուեստներու պարապող արհեստաւորները թող կարեւոր արուեստից պարապին, որ սակաւաթիւ են, կամ վաճառականութեան եւ կամ երկրագործութեան : Ոչ ոք կարող ըլլայ փոփոխութիւն մը ընել, ոչ կերպասուց տեսակին եւ ոչ հանդերձից ձեւոյն. վասնզի ծանր ու ազնուական կենաց սահմանուած մարդոց չլայելեր որ արուեստակեալ զարդարանք հնարելու ետեւէ ըլլան. եւ ոչ իսկ թողուն որ իրենց կանայքը բոլորովին իրենքզիրենք այն զբաղման տան. թէ եւ նոյնչափ անպատեհ ալ չըլլայ այս զուարճութիւններն իրենց սեռին : »

Ինչպէս որ ցարտար պարտիզպան մը իւր պտղատու ծառերուն անպիտան ցիւղերը կկտրէ կնետէ, նոյնպէս եւ Մենտոր բարուց ապականիչ պերճութիւնը վերցնելով՝ ամէն բան ազնուական ու սակաւապէտ պարզութեան կվերածէր : Քաղաքացւոց եւ գերեաց կերակուրն ալ կարգաւորեց : « Ի՞նչ մեծ ամօթ է, կըսէր, որ պատուաւոր մարդիկ իրենց մեծութիւնը համադամ կերակրոց վրայ դնեն, որով եւ սրտերնին կմեղկեն եւ անզգալի կերպով իրենց մարմնոյն առողջութիւնը կաւրեն. որ ընդ հակառակն պէտք էին իրենց չափաւորութիւնը, ուրիշներուն բարիք ընելու իշխանութիւնն ու այն բարեգործութիւններէն ստացած համբաւնին՝ իրենց երջանկութիւն համարել : Ժուժկալութիւնը՝ նաեւ ամենէն պարզ կերակուրն ալ ախորժելի կընէ, ինքն է դարձեալ որ զօրաւորագոյն առողջութեան հետ նաեւ ամենէն անմեղ ու հաստատուն զուար-

ճութիւնները կուտայ : Ուրեմն պէտք է որ կերակուրդ ըլլայ ազնիւ միս՝ բայց առանց համեմի : Իրական հարկաւորութիւնէն աւելի մարդուս ակորժակը գրգռելու արուեստը՝ զմարդիկ թունաւորելու միայն կծառայէ : »

Հասկըցաւ Իդոմենէս իւր սխալմունքն որ նորահաստատ քաղաքին բնակչացը թոյլ էր տուեր որ Մինովայ ժուժկալութեան համար դրած օրէնքները զանց առնելով մեղկանան ու բարքերնին աւրուի . բայց իմաստուն Մենտոր իրեն հասկըցուց որ օրէնքները թէ եւ նորոգուելու ալ ըլլան օգուտ չունին՝ թէ որ թագաւորը իւր օրինակովը չտայ օրինաց այն զօրութիւնը որ իրմէ զատ ուրիշ մէկը չկրնար տալ անոնց : Իդոմենէս շուտ մը իւր սեղանին կարգ դրաւ . ուզեց որ ղենն ազնիւ հաց, քիչ մը երկրին գինիէն՝ որ շատ համով էր, եւ քանի մը տեսակ պարզ մսեղէն՝ զորս եւ միւս Յունաց հետ Տրոյոյ պաշարման ատեն կուտէր : Ոչ ոք համարձակեցաւ ձայն հանել ընդդէմ այս կարգաւորութեան՝ զոր նախ իւր վրայ իգործ կընէր թագաւորը . եւ ամէն մարդ շռայլութենէն ու փափկութենէն ետ կեցաւ, յորս կերակուրներով սկսեր էին ընկղմիլ :

Մենտոր դուրս հանեց նաեւ մեղկ ու խենչէ երաժշտութիւնը՝ որ երիտասարդները կապականէր : Նոյնպէս մեծաւ խստութեամբ արգելեց նաեւ սպանդարամետական երաժշտութիւնը՝ որ գինւոյ պէս կգինովցընէ եւ մարդուս բարքը մոլեգին ու լիբը կընէ : Բոլոր երաժշտութիւնը մեհեաններու տօնախմբութեանց մէջ ամփոփեց, աստուածոց եւ այն դիւցազանց օրհնութիւններ երգելու՝ որ սակաւագիւտ առաքինութեանց օրինակ եղան : Նոյնպէս մեհեաններու շինութեանը միայն սահմանեց նաեւ ճարտարապետական մեծամեծ զարդերն, որպիսի են սիւնք՝ ճակատներ ու կամարակապ սրահներ . եւ չափաւոր տեղւոյ մը մէջ բազմաթիւ գերդաստանի մը համար զուարթ ու հանգիստ բնակարանի պարզ ու վայելուչ ճարտարապետութեան օրինակներ տուաւ, այնպէս որ՝ դիրքն առողջարար ըլլայ, սենեակներն իրարմէ զատուած, բարեկարգութիւնն ու մաքրութիւնը դիւրաւ մէջերնին պահուի, եւ պահպանութեանը ծախք շատ չերթայ :

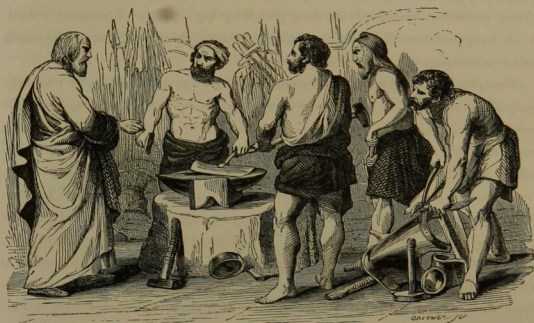
Ուզեց որ քիչ մը մեծկակ տները ունենան սրահ մը եւ սիւնազարդ փոքրիկ գաւիթ մը ու ազատ մարդոց համար խցիկներ . բայց խստիւ

արգելեց բազմաթիւ աւելորդ ու շքեղ բնակարանները: Ընտանեաց բազմութեան համեմատ այս այլեւայլ ձեւ տներով քաղաքին մեծ մասը գեղեցիկ ու կանոնաւոր կերպով զարդարուեցաւ. ուր միւս մասը՝ որ առաջուց առանձնականաց հասոյիցն ու պերճասիրութեանը համեմատ շինուեր լմնցեր էր, մեծագործութեամբն հանդերձ ո՛չ այնչափ գեղեցիկ եւ ոչ այնչափ բնակութեան յարմար էր: Այս նոր քաղաքը քիչ ժամանակի մէջ շինուեցաւ, վասնզի Յունաստանի մօտակայ ծովեզերքէն քաջ ճարտարապետներ եկան. եւ եպիրոսէն եւ ուրիշ երկիրներէն բազմաթիւ որմնադիրներ բերուեցան այն պայմանով որ գործերնին աւարտելէն յետոյ Սաղնտեայ շրջակայքը բնակին, հոն երկիր առնուն հերկեն եւ դաշտավայրը շէնցընեն:

Նկարչութիւնն ու անդրիագործութիւնն այնպիսի արուեստներ կհամարէր Մենտոր զորս պէտք չէ երեսէ թողուլ, բայց ուզեց որ Սաղնտի մէջ սակաւաթիւ մարդոց միայն հրաման տրուի այս արուեստներուն պարապելու: Դպրոց մըն ալ հաստատեց եւ քաջակիրթ ախորժակ ունեցող վարժապետներ վերակացու դրաւ որ աշակերտները կքննէին: «Այն արուեստներն որ առաջին կարգի հարկաւորներէն չեն, կըսէր, պէտք չէ որ ստորին ու հետեւակ բաներ արտադրեն. ուստի եւ այն պատանիները միայն առնելու է՝ որոց հանձարը շատ բան կխոստանայ եւ կատարելութեան կդիմէ. իսկ այն ազնուագոյն արուեստից յարմար չեղողներն աւելի օգտակար կերպով կրնան տէրութեան սովորական պիտոյիցը գործածուիլ: Անդրիագործութիւնն ու նկարչութիւնը մեծամեծ մարդոց ու մեծամեծ գործոց յիշատակը պահելու միայն պէտք է գործածել: Հասարակաց շինութեանց ու գերեզմանաց վրայ յաւերժաբանդակ արձանացընելու է հայրենեաց ծառայութեան համար չնաշխարհիկ առաքինութեամբ եղած գործերը:»

Թէպէտ չափաւոր ու սակաւապէտ կենաց վարժեր էր Մենտոր, սակայն ոչ եեմէ անոր համար արգիլեց այն մեծակառոյց շէնքերը որ հարկաւոր են ձիւրթացի, կառարշաւի, գօտէմարտութեան, բռնամարտութեան եւ բոլոր այն ամենայն հրահանգաց՝ որ մարդուս մարմինը կկրթեն ու աւելի ճարպիկ ու աւելի զօրաւոր կընեն:

Շատ պակսեցուց այն վաճառականաց թիւն որ օտար երկիրներու կերպաններ, ծանրագին ասղնեգործներ աստուածոց մարդու եւ կենդանեաց պատկերներով դրուագած ոսկեղէն ու արծաթեղէն ամաններ, ըմպելիներ ու հոտաւէտ իւղեր կ'վաճառէին: Ուզեց ալ որ իւրաքանչիւր տան կահ կարասիքը պարզ ըլլան, բայց դիմացկուն. այնպէս զի Սաղենտացիք որ իրենց աղքատութեանը վրայ սաստիկ կ'զանգատէին, սկսան հասկնալ թէ ո'րչափ աւելորդ հարստութիւն

ունին եղեր. բայց խաբէական հարստութիւն էր այն՝ որ զիրենք կաղքատացընէր, եւ որչափ քաջութեամբ իրենքզիրենք անկէց կզրկէին՝ այնչափ ալ իրօք կ'հարստանային ու իրարու կըսէին թէ « Հարստանա՛լ է արհամարհելն այնպիսի հարստութիւն մը՝ որ տէրութիւնը կաղքատացընէ, եւ քիչցընել մեր պիտոյքը՝ բնութեան էական հարկաւորութեանց զանոնք վերածելով: »

Փութացաւ Մենտոր զինարաններն ու շտեմարանները պտըտեցաւ որպէսզի տեսնէ թէ զէնքերն ու պատերազմի հարկաւոր եղած միւս բաները լաւ վիճակի մէջ էին թէ չէ. վասնզի « Պատերազմ

ընելու թշուառութենէն ազատ ըլլալու համար, կըսէր, պէտք է միշտ պատրաստ ըլլալ անոր : » Եւ երբ տեսաւ որ ամէն տեղ շատ բան կ'պակսէր, շուտ մը գործաւորներ ժողվեցին բերին, ու երկամս պողպատ ու պղինձ դարբնել տուին : Տեսնալու բան էր հոն հրաբորբոք հնոցներէն ելած ծխոյ ու բոցոյ մրրիկը՝ որ Եսնա լեւան ժայթքած ստորերկրեայ կրակներուն կնամնէր : Ուռը կհնչէր սալին վրայ՝ որ կրկնակի հարուածոց տակ կհեծէր, եւ բոլոր մօտակայ լեռներն ու ծովափունք անոնց արծագանգը կուտային : Կարծես թէ այն կղզւոյն մէջն էիր՝ ուր Հեփեսոսոս Կիւկլոպները խրախուսելով՝ աստուածոց հօրն համար շանթեր կդարբնէ : Այսպիսի իմաստուն նախատեսութեամբ՝ խորին խաղաղութեան մէջ պատերազմի ամէն պատրաստութիւնները կըլլային :

Յետոյ Իդոմենեսին հետ քաղաքէն դուրս ելաւ Մենտոր եւ ընդարձակածաւալ արգաւանդ երկիրներ գտաւ որ անմշակ կեցած էին. կային նաեւ որ կէս մը միայն մշակուած էին անհոգութեամբ ու աղքատութեամբ երկրագործաց որ հարկաւոր եղած մարդիկն ու եզները չունենալով՝ երկրագործութիւնը կատարելութեան հասցունելու ոչ քաջութիւն ունէին եւ ոչ ալ մարմնոյ զօրութիւն : Մենտոր դաշտերն այնպէս երեսի վրայ ձգուած տեսնելով, « երկիրն հոս ուրիշ բան չուզեր բայց եթէ իւր ժողովուրդն հարըստացընել, ըսաւ թագաւորին, այս երկրին բնակիչ միայն կ'պակսի : Եկուր առնումք քաղքին մէջ եղած այն ամենայն աւելորդ արուեստաւորներն որոց արուեստները մարդկանց բարքն աւելուլ միայն կծառայեն, եւ այս դաշտերն ու բլուրները իրենց մշակել տամք : Յիրաւի դժբաղդաբար այս մարդիկ նստողական կենաց են սովորած, որով եւ ամենեւին աշխատանքի վարժած չեն. բայց անոր ալ այսպիսի հնարքով մը կրնայ դարման ըլլուիլ : Պէտք է պարապ երկիրները մէջերնին բաժնել եւ իրենց օգնութեան կանչել դրացի ժողովուրդներն որ ծանր աշխատութիւնները անոնց ձեռքին տակն ընեն : Եւ այս ժողովուրդները սիրով յանձն կառնուն զայն՝ թէ որ հերկած երկիրներնուն պողէն իրենց արժանաւոր վարձ խոստացուի. ետքերը կրնայ նաեւ այն երկիրներուն մէկ մասն իրենց տրուիլ, որով եւ քու ժողովրդեանդ մէջ կմտնեն կմիանան՝ որ արդէն շատուոր մը չէ. եւ թէ որ աշխատասէր ըլլան եւ օրինաց

հնազանդ՝ իրենցմէ լաւ հսկատակներ չես կրնար գտնել, եւ զօրութիւնդ կշատցընեն : Քաղաքէն արտերը փոխադրած արհեստաւորներդ՝ իրենց ուրդիքն աշխատութեան ու գիւղական կենաց ախորժակին կվարժեցունեն : Օտար աշխարհներէն եկած որմնադիրներն ալ որ քաղաքդ շինելու կաշխատին՝ խօսք տուին որ երկրիդ մէկ մասը հերկեն ու երկրագործ ըլլան. քաղաքին մէջ ունեցած աշխատանքսին լմնցունենուն ալէս զիրենք ալ ժողովրդեանդ հետ խառնէ միացուր : Այս գործաւորներն այժմու քաղցր իշխանութեանդ տակ կեանքերնին անցընելու համար տուած խոստմունքներնուն վրայ ուրախ են. եւ որովհետեւ կորովի են եւ աշխատասէր, իրենց օրինակովը աշխատութեան պիտի յորդորեն քաղաքէն արտերը փոխադրուած բնակիչքը, որոց հետ պիտի խառնուին : Եւ այսպէս ժամանակաւ բոլոր երկիրը կորովի ու երկրագործ ազատոյնմերով պիտի լեցուի :

Այս ժողովրդեան բազմանալուն վրայ ալ շատ մի՛ մտածեր. բաւական է թէ ամուսնութիւնը դիւրացընես՝ շատ չանցնիր անթիւ ան-

համար կըլլայ այն: Եւ դիւրացընելուն եղանակը շատ պարզ է, որովհետեւ առհասարակ ամենայն մարդիկ ամուսնանալու յօժարութիւն ունին. Թշուառութիւննին է միայն որ զանոնք անկէջ կզրկէ: Թէ որ իրենց վրայ հարկերով չճանրանաս՝ իրենց կնան եւ որդւովք առանց նեղութեան կապրին, վասնզի ոչ երբէք ապերախտ է երկիր, զինքը խնամքով մշակողները կկերակրէ միշտ, իւր բարիքն անոնց միայն կզլանայ՝ որոնք աշխատանքնին իրեն տալու կվախնան: Որչափ աւելի զաւակ ունենան երկրագործք՝ այնչափ աւելի հարուստ կըլլան, Թէ որ Թագաւորը զիրենք չաղքատցընէ, վասնզի որդիք իրենց մատաղ հասակէն ալ կսկսին անոնց օգնել: Ամենէն պզտիկներն՝ ոչխարները, աւելի մեծերն ալ՝ նախիրն արածելու կտանին, իսկ ամենէն մեծերը հօրերնուն հետ երկիր կբանին: Մայրերնին տունը կեցած՝ պարզ կերակրիկ մը կպատրաստէ իւր ամուսնոյն ու սիրասուն որդւոցը, որ օրուան աշխատանքն յոգնած քրտնած կդառնան. կովերն ու ոչխարները խնամքով կկթէ եւ տեսնես կաթը փրփրադէզ կվազէ. մեծ խարոյկ մը կվառէ եւ անոր չորս կողմն անմեղ ու խաղաղ ընտանիքը կերգէ կզուարճանայ բոլոր երեկուն քաղցը քնոյն սպասելով. ինքը կպատրաստէ նաեւ պանիր, շագանակ եւ ուրիշ պտուղներ դեռ նոր փրցուած ի պէս Թարմ պահուած: Հովիւը սրնգովը կդառնայ եւ մօտակայ խրբիւններու մէջ սովրած նոր երգերը իւր ժողովուած ընտանեացը կնուագէ: Հողագործն իւր արօրովը կդառնայ, եւ յոգնած եզները վզերնին կախած՝ դանդաղաքայլ յամբընծաց առաջ կերթան, Թէպէտեւ խմանը ետեւներէն զիրենք կփութացընէ: Օրուան հետ աշխատանքին նեղութիւններն ալ կդադրին: Աստուածոց հրամանաւը քնոյն երկրիս վրայ սփռած խաշխաշներն իրենց զուարճութեամբը բոլոր սեւ հոգերը կփարատեն եւ բովանդակ բնութիւնը քաղցր զմայլմամբ մը կպատեն, եւ ամէն մարդ կքնանայ առանց վաղուան վշտերը յառաջագոյն նախատեսելու:

« Երջանի՛կ են այս անփառասէր, անկասկած ու աննենգ մարդիկը, բաւական է Թէ աստուածներն իրենց բարի Թագաւոր մը տան որ անմեղ ուրախութիւննին չխռովէ: Բայց ի՞նչ սոսկալի անգութութիւն է պերճասիրութեամբ ու փառամոլութեամբ անոնց ձեռքէն քաշել հանել իրենց երկրին քաղցր բերքերը՝ որ առատա-

ձեռն բնութեան եւ իրենց ձակտին քրտանցն են արգասիք : Անթիւ անյամար զգաստ ու աշխատասէր մարդիկ կերակրելու հարկաւոր եղածն ինքը բնութիւնը մինակ կարող է իւր բազմաբեղուն ծոցէն հանելու . ուստի եւ մէկ քանի մարդոց հպարտութիւնն ու մեղկութիւնն է որ այնչափ մարդիկ յետին աղքատութեան մէջ կձգեն : »

« Բայց թէ որ այս պտղաբեր դաշտերու մէջ ցրուած ժողովուրդս անհոգութեամբ զանոնք չմշակէ ի՞նչ ընեմ, հարցուց Իդոմենէս : »

« Սովորական բռնուած ձամբուն՝ դու բոլորովին հակառակը գործէ, պատասխանեց Մենտոր : Զօշաքալ ու նախատեսութիւն չունեցող իշխանք իրենց հպատակացը մէջէն զանո՞նք աւելի հարկերով կծանրաբեռնեն՝ որոնք իրենց ստացուածքը արդիւնաբեր ընելու աւելի կաշխատին ու խելք կյոգնեցնեն, որովհետեւ յոյս ունին թէ անոնք աւելի դիւրութեամբ կհատուցանեն վրանին դըրուած հարկերը . եւ քիչ կդնեն ծուլութեամբ թշուառ եղողներուն վրայ : Աւրէ այս անպիտան կարգն՝ որ բարիները կչարչարէ մոլութիւնը կվարձատրէ, ու այնպիսի անհոգութեան մը պատճառ կըլլայ որ թէ՛ թագաւորին եւ թէ՛ բոլոր տէրութեան վնասակար է : Ինչպէս որ դասալիք զինուորները կպատժես, այնպէս ալ տուրք, տոյժ, ու թէ որ պէտք ըլլայ՝ ուրիշ խիստ պատիժներ եւս դիր անհոգութեամբ արտերնին չմշակողներուն վրայ, եւ անոր հակառակ՝ արտօնութիւններ ու ազատութիւններ տուր այն ազգատոհմերու որ ասելով բազմանալով՝ իրենց երկրին մշակութիւնն ալ ըստ այնմ կաւելցնեն : Եւ այսպէս շուտով կբազմանան ազգատոհմք, աշխատանքի կքաջալերուին եւ աշխատանքը պատուաւոր բան մը կըլլայ . երկրագործութիւնն ալ տարապայման հարկերէն ազատելով՝ ա՛լ արիամարիելի չըլլար : Հայրենիքը պաշտպանող յաղթական ձեռքերէ գործածուելով՝ նորէն պատուի մէջ կըլլայ արօրը . եւ նախնեացմէն առած ժառանգութիւնը պատերազմի շփոթութեանց ժամանակ արիաբար պաշտպանելուն պէս պանծալի է մարդուս նաեւ երանաւէտ խաղաղութեան մէջ զայն մշակելը : Բոլոր դաշտերը պիտի ծաղկին . Գեմետրէ ոսկեփունջ հասկերով՝ պիտի պսակուի . Գիոնիս ոտքին տակ խաղողները ձգմելով՝ լեռներու կոնակէն գետի պէս նեկտարէն ալ անոյշ գինի մը պիտի վազցընէ . խորածոր հովիտներ պիտի հնչեն զբաղցրանուագ երգս հովուաց, որ ակա-

նակիտ առուականերու քով նստած ձայներնին իրենց սրնգին հետ պիտի խառնեն եւ ոչխարնին ցատքըռտելով ծաղկաւետ դալաբեաց վրայ պիտի արածուին աներկիւղ իգայլոց :

« Մի՞թէ մեծ երջանկութիւն չէ՞ քեզի, ո՞ր իդոմենէս, այնքան բարեաց պատճառ ըլլալ եւ անուանդ հովանւոյն տակ ցանկալի հանգըստութեան մը մէջ այնչափ ժողովուրդներ ապրեցընել : Մի՞թէ այս փառքը աւելի ըղծալի չէ՞ քան զփառս աւերելոյ զերկիր, եւ ամէն տեղ՝ ոչ միայն յաղթուած օտարաց մէջ, այլ նաեւ իւր մէջը նոյն իսկ յաղթութեան ժամանակ՝ տարածելոյ կոտորած, խռովութիւն, արհաւիրք, լքումն, վհատութիւն, դժնդակ սով եւ յուսահատութիւն :

« Ո՞հ, երանի՜ թագաւորին որ աստուածոց սիրելի է եւ վեհանձն, եւ այսպէս ինքզինքը ժողովրդեանը բարեկենդանութեանը կընուիրէ, եւ կջանայ իւր թագաւորութիւնը ապագայ դարերու գեղեցիկ տեսարան ընծայել : Բոլոր ազգք եւ ազինք փոխանակ պատերազմներով իրենքզիրենք իրմէն պաշտպանելու, կուգան իրեն ոտքը կիյնան աղաչելով որ իրենց վրայ թագաւորէ : »

Իդոմենէս ըսաւ. « Բայց երբոր ժողովուրդն այսպէս խաղաղութեան ու առատութեան մէջ ըլլայ, հեշտութեամբ կապականուի, եւ իրեն տուած զէնքս ինծի դէմ կդարձունէ : »

« Մի՛ վախնար, պատասխանեց Մենտոր. պատճառաւնք մըն է ատիկա զոր միշտ առջեւ կքշեն շողմարարք այն շռայլ թագաւորաց՝ որ իրենց ժողովուրդը հարկի տակ կուզեն ընկճել : Դարմանը դիւրին է : Երկրագործութեան համար դրած օրէնքնիս զիրենք աշխատասէր կընեն, եւ առատութեան մէջ ալ հարկաւորը միայն պիտի ունենան, որովհետեւ աւելորդ բաներ հայթայթող բոլոր արուեստները կվերցընեմք : Այս առատութիւնն ալ ամուսնութեանց դիւրութեամբն ու ազգատոհմից սաստիկ բազմանալովը կպակսի : Իւրաքանչիւր ազգատոհմ բազմաթիւ ըլլալով ու քիչ երկիր ունենալով կստիպուի որ արեան քրտինք թափելով մշակէ միշտ զայն : Զեղխութիւնն ու անգործութիւնն է որ ժողովուրդները ստահակ ու ապստամբ կընեն : Իրաւ է թէ հաց պիտի ունենան եւ առատապէս, բայց բուն իրենց երկրին հացն ու պտուղն է որ պիտի ունենան, այն ալ իրենց ձակատին քրտինքովը վաստակուած :

« Ժողովուրդդ այդ չափաւորութեան մէջ բռնելու համար հիմա-
կուրնէ պէտք է որոշել թէ իւրաքանչիւր ազգատոհմ ո՞րչափ կտոր
երկրի տէր պիտի ըլլայ : Գիտես որ բոլոր ժողովուրդդ իրենց այլ
եւ այլ վիճակին նայելով եօթը կարգ բաժնեցինք, իւրաքանչիւր
կարգին մէջ ամէն մէկ ազգատոհմի այնչափ երկիր միայն տալու է՝
որ մէջի անձինքը կերակրելու համար ցիշդ բաւական գայ : եւ այս
կանոնն անլուծանելի ըլլալով՝ ազնուականք չեն կրնար աղքատաց
ծեռքէն կալուածներ գնել, վասնզի թէպէտ եւ ամէնքը երկիր կու-
նենան բայց շատ քիչ, անով եւ զայն լաւ մշակելու կստիպուին : Թէ
որ շատ ժամանակէ ետքը ետքը ալ պարապ երկիր չմնայ հոս, ուրիշ
տեղեր գաղթականներ կղրկուին, որով եւ տէրութիւնն աւելի կըն-
դարձակի եւ կզօրանայ :

« Կարծեմ որ պէտք է նաեւ զգուշանաս որ գինին տէրութեանդ
մէջ շատ սովորական բան մը չդառնայ : Թէ որ խիստ շատ այգի տըն-
կուած է, պէտք է զանոնք արմատաքի խել, վասնզի ժողովրդոց
մեծամեծ չարեաց աղբիւր է գինին . ինքն է պատճառ հիւանդու-
թեանց, կուիւներու, ապստամբութեանց, դատարկութեան եւ ըն-
տանեաց մէջ ծագած անկարգութեանց : Թող ուրեմն գինին իբրեւ
տեսակ մը դեղ պահուի, եւ կամ իբրեւ դժուարագիւտ ըմպելի մը՝
որ զոհերու եւ կարգէ դուրս տօնախմբութեանց համար միայն գոր-
ծածուի : Բայց մի՛ յուսար թէ այսպիսի ծանր կանոն մը պահուի,
թէ որ անոր օրինակը նախ դուն իսկ չտաս :

« Տղայոց դաստիարակութեան վրայ Խինովսին դրած օրէնքներն
ալ պէտք է անլուծանելի պահել տալ : Հարկ է հասարակաց դպրոց-
ներ հաստատել եւ մէջերնին սովրեցընել աստուածոց վախը, հայ-
րենասիրութիւն, օրինապահութիւն, եւ նախամեծար ընտրել
զպատիւ անձին քան զիեշտութիւնս ու նաեւ զկեանս գլխովին :

« Պէտք է տեսուչներ ունենալ որ ազգատոհմներու եւ առանձնա-
կանաց բարուցը համար հսկեն : Հսկէ նաեւ դուն, դուն որ Թա-
գաւոր՝ այսինքն հովիւ ժողովրդեան եղբւր ես, անոր համար միայն,
որ գիշեր ցորեկ հօտիդ վրայ հսկես, անով անբաւ անկարգութեանց
եւ չարեաց առջեւը կառնուս. եւ որոնց որ չես կրնար առնուլ՝ մէկէն
խստութեամբ պատժէ. վասնզի խստութեան օրինակներով անօ-
րէնութեան ընթացքը իսկզբան կայնեցընելը գեղութիւն է : Հարկ

եղած ժամանակ քիչ մը արիւն Թափելովը մեծամեծ արիւնհեղու-
 Թեանց առաջքը կառնու մարդ, եւ առանց շատ անգամ խստու-
 Թիւն բանեցընելու՝ իւր վախը անոնց վրայ կծգէ :

« Սակայն անկէց աւելի գարշելի ի՞նչ բան կայ որ կարծէ մէկը Թէ
 Ժողովուրդը հարստախարելով միայն կրնայ ապահովութիւնը գըտ-
 նել : Ամենեւին անոնց ուսմունք չսովեցընել, առաքինութեան մէջ
 զիրենք չկրթել, ամենեւին անոնց սիրելի չըլլալ, ախարկութեամբ
 մինչեւ յուսափատութեան մղել, զիրենք սոսկալի կերպով մը բռնա-
 դատել որ կամոջ երբէք ազատութեան երես տեսնեն, եւ կամ քու
 բռնակալութեանդ լուծը Թօթափեն, միթէ ա՛յս է անխռով Թա-
 գաւորելու հնարքը. միթէ ա՛յս է փառքի տանող Յշմարիտ Յամբան :

« Գիտցիր որ այն երկիրներն ուր Թագաւորին իշխանութիւնն
 աւելի բացարձակ է՝ Թագաւորներն այնչափ զօրաւոր չեն : Իրաւ է
 Թէ ամէն բան կառնուն, ամէն բան կկործանեն, բոլոր տէրու-
 Թիւնը ձեռքերնին է, բայց եւ բոլոր տէրութիւնը կտկարանայ,
 արտերը խոպանացած ու գրեթէ ամայի անմարդաբնակ կմնան,
 օրըստօրէ քաղաքաց բնակիչքը կքիչնան, եւ վաճառականութիւնը
 կդադրի : Այն ժամանակ Թագաւորն ալ որ ինքը մինակ չկրնար
 Թագաւոր ըլլալ, եւ Ժողովրդովը միայն է մեծ, ինքն ալ քիչ քիչ կիյ-
 նայ քանի որ անզգալի կերպով հետզհետէ կփճանայ Ժողովուրդը
 ուսկից է իւր հարստութիւնն ու զօրութիւնը : Տէրութիւնը՝ ա՛լ ոչ
 ստակ կունենայ, ոչ մարդ, եւ այս վերջին կորուստը ամենէն մեծն
 ու ամենէն անդարմանելին է : Իւր բացարձակ իշխանութեամբը
 բոլոր հպատակները մէյմէկ գերի կընէ : Ամէնքը զինքը կշողոքոր-
 Թեն, այնպէս մը կերեւցընեն Թէ զինքը կպաշտեն, առջեւը կդո-
 ղան, բայց եւ սպասէ որ պզտիկ խռովութիւն մը ելլէ, կտեսնես որ
 մինչեւ իծայրայեղ բռնակալութիւն մղուած այն անճոռնի իշխա-
 նութիւնը չկրնար դիմանալ մէկէն կիյնայ. վասնզի Ժողովրդեան
 սրտին մէջ բնաւ ապաւէն մը չունի. տէրութեան բոլոր պաշտօնա-
 տեարքը ձանձրացուցեր բարկացուցեր, զամէնքը փոփոխութեան մը
 հառաչելով սպասելու է ստիպեր : Իրեն տրուած առաջին հարուա-
 ծին՝ կուռքը կկործանի կիյնայ կշախջախի ու ոտքի տակ կկոխկըռ-
 տուի. արիամարհանք, ատելութիւն, ոխ, անվստահութիւն եւ ամե-
 նայն կիրք այնպիսի ատելի իշխանութեան մը դէմ կմիաբանին :

Թագաւորը որ իւր սնափառ յաջողութեանը մէջ մէկը չէր գտներ որ իրեն ճշմարտութիւնն ըսելու սիրտ ընէ՝ Թշուառութեանը մէջ մարդ մը չգտներ որ ուզէ զինքն արդարացընել եւ կամ Թշնամեացը դէմ պաշտպանել : »

Այս խօսակցութենէն ետքը Իդոմենէս Մենտորէն համոզուած փութացաւ անգործ երկիրները բաժնել, զանոնք անօգուտ արհեստաւորներով լեցունել եւ ամէն որոշուած բաներն ի գործ դնել : Միայն որմնադիրներուն սեփականած երկիրները պահեց, որովհետեւ մինչեւ որ քաղաքին մէջ ունեցած շէնքերնին լմնցնէին՝ չէին կրնար զանոնք մշակել :

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ .

Ի դժմանէս կպատմէ Մենտորի Պրոտեսիդասայ վրայ վստահիլը, Թէ ինչ հնարքներ էր բանեցուցեր ասիկա Տիմոկրատայ հետ դաւակցելով՝ Փիլոկլէսն սպաննելու եւ զինքն իսկ խարդաւանելու համար : Կխոստովանի որ այն երկուքէ՛լ ալ Փիլոկլեսի ղէմ գրգռուելով՝ յանձներ էր Տիմոկրատայ որ երթայ սպաննէ զնա յարշաւանին ուր նաւատորմդին կզօրավարէր . Տիմոկրատայ հարուածը պարապի կելլայ, իսկ Փիլոկլէս կխնայէ անոր կենացը ու Սամոս կղզին կքաշուի, նաւատորմդին հրամանատարութունը Յողլով իծնուս Պողիմենեայ՝ զոր նա ինքն Իդոմենէս հրովարտակաւ Փիլոկլեսի տեղն է կարգեր . եւ Թէ ի՛նչպէս Պրոտեսիդասայ մատնութիւնն իմանալովն անգամ չէր կրցած խաւաճանը մէջտեղէն վերցընելու որոշմունքն ընել :

Գ Ի Ր Ք Ե Ր Ե Ք Տ Ա Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Դ .

դոմենեայ քաղցր ու չափաւորեալ կա-
ռաւարութեան համբաւը ամէն կողմէ
ժողովուրդները կքաշէր կքերէր գուն-
դագունդ իրեն հետ միանալու, եւ այսպիսի սիրելի իշխանութեան
մը ներքեւ իրենց երջանկութիւնը փնտռելու : Եւ ահա այն երկիր-
ները որ երկար ատեն փշով էին ու տատասկով ծածկուած՝ սկսեր
էին խոստանալ անանկ պտուղներ որ մինչեւ այն ատեն անծանօթ
էին :

Երկիրս արօրոյն խոփին առջեւ կբանայր իւր ծոցը եւ երկրագործը
վարձատրելու համար գանձերը կպատրաստէր . յոյսն ամէն տեղ
կշողայր : Ջորերն ու բլուրները՝ խոտերու վերայ ոչխարք խումբ՝
խումբ կցատքոտեն, եզներու եւ երինջներու երամակներ իրենց
բառաչելուն ձայնովը երկնաբերձ լեռները կհնչեցնեն, եւ դաշտերը
կպարարտացնեն : Այս կենդանեաց բազմութիւնը ձեռք բերելուն
հնարքը Մենտոր գտաւ : Խրատ տուաւ Իդոմենեսին որ այն ամենայն
աւելորդ բաներն՝ զորս ալ չէր ուզեր Սաղինտին մէջ տեսնել, իրեն
դրացի Մեւկետք ըսուած ժողովրդոց տայ, եւ անոնց տեղ իրենցմէ
անասուն առնու որուն պէտք ունէին Սաղենտացիք :

Միանգամայն քաղաքն ու քովի գեղերը լի էին քաջառույգ երիտասարդներով, որոնք երկար ժամանակ թշուառութեան մէջ հալեր մաշեր էին, եւ խեղճութիւննին չշատցընելու համար չէին համարձակիր ամուսնանալ: Բայց երբ տեսին որ Իդոմենէս մարդասիրութեան զգացմունքներով լցուած՝ կուգէ հայր ըլլալ իրենց, ա՛լ չվախցան սովէ եւ ուրիշ հարուածներէ՝ որովք կտառապեցընեն երկինք զերկիր: Այնուհետեւ ուրիշ բան չէր լսուեր հոն՝ բայց եթէ ուրախութեան ձայներ, եւ իրենց հարսանիքը կատարող հովուաց ու երկրագործաց երգեր: Կարծես թէ Պան աստուածը բազմութեամբ Մարդապայից ու Փաւոնայց յաւերժհարսանց մէջ խառնուած՝ անտառներու հովանւոյն տակ իծայն սրնգի հետերնին կպարէր: Ամէն տեղ հանդարտութիւն էր եւ զուարթութիւն. բայց ուրախութիւնը չափաւոր էր, եւ զթօսանքները երկարատեւ աշխատանքներէն յոգնութիւն առնելու կծառայէին, ուստի եւ աւելի ախորժելի էին եւ աւելի անմեղ:

Մերունիք կիիանային այս ամէն բաներու վերայ՝ զորս երկար ժամանակէ ետքն ալ տեսանելու յոյս չունէին, գորովախառն խնդութեամբ կուլային, եւ դողդոջուն ձեռքերնին երկինք վերցունելով « Յրհնեա՛, կգոչէին, ո՛վ մեծդ Արամազդ, օրհնեա զԹագաւորն որ քեզ կնմանի, եւ մեզի ըրած պարգեւացդ մէջ ամենէն մեծն է: Մարդկութեան բարւոյն համար աշխարհք եկած է նա. ինչ բարիք որ իրմէ կընդունիմք՝ դուն իրեն փոխարինէ՛: Այս իւր շնորհքովը վայելած հարսանեացմէ ծնած մինչեւ մեր թոռանց թոռները, ամէն բանի համար իրեն շնորհապարտ պիտի ըլլան մինչեւ նաեւ իրենց կենացն համար. եւ իրացընէ ինքը պիտի հայր ըլլայ հասարակաց: Դեռահասակ մարդիկ եւ իրենց հարսն առած աղջկունք ուրախ զուարթ անոր գովեստները կերգէին՝ որ իրենց այս քաղցր բերկրութիւնը կշնորհէր: Անդադար ամենուն բերանը ու եւս առաւել սիրտն էր Իդոմենեայ անունը: Զնա տեսնողն ինքզինքը երջանիկ կհամարէր. կվախնային որ չկորսնցընեն, որովհետեւ իւր կորուստեամբն ամենայն ազգատոհմ յանմխիթար սուգ պիտի ընկղմէր:

Յայնժամ խոստովանեցաւ Իդոմենէս Մենտորին՝ որ ուրիշներուն սիրելի ըլլալէն ու այնչափ մարդիկ երջանիկ ընելէն զգացած սըրտառուչ ու գորովական ուրախութեան պէս ուրախութիւն մը երբէք

չէր զգացած. « Ոչ երբէք կրնայի հաւատալ, կըսէր. կկարծէի թէ
 Թագաւորաց բոլոր մեծութիւնը ահարկու ըլլալուն վրայ է, եւ թէ
 այլ ամենայն մարդիկ իրենց համար եղած են. ինչ որ ալ ուրիշ

Թագաւորաց վրայ կլսէի թէ իրենց ժողովրդեան սիրելի ու ցան-
 կալի եղեր են՝ ինծի պարզ առասպել մը կերեւէր. հիմա կհասկը-
 նամ թէ Տշմարիտ է եղեր : Բայց պէտք է որ քեզի պատմեմ թէ
 ինչպէս իմատաղ հասակէս սիրտս աւերեր ու Թագաւորաց իշխա-
 նութիւնը գէշ հասկըցուցեր էին ինձ. եւ այն եղաւ բոլոր կենացս
 Թշուառութեանց պատճառը : » եւ սկսաւ այսպէս պատմել :

« Պրոտեսիդաս որ քիչ մը քան զիս տարեց է, աւելի սիրելի եղաւ
 ինձ քան զամենայն մանկտին : Վառվըռուն ու համարձակ բնաւո-
 րութիւնը ախորժելի էր ինձ. գիտէր թէ ո՛ր բանն զիս կզուարճա-
 ցընէ. կիրքերս կշոյէր, եւ կասկածելի ըրաւ ինձ Փիլոկղէս պատա-
 նին զոր շատ կսիրէի : Ասիկա աստուածապաշտ էր եւ ու մեծանձն

բայց եւ զգուշաւոր. մեծութիւն կիսամարէր ոչ եթէ պատուով բարձրանալը՝ այլ անձին յաղթելն ու անարժան բան չընելը : Պակասութիւններս համարձակ ինձ կըսէր. ըսելու չհամարձակած ժամանակն ալ՝ իւր լռութիւնն ու երեսին տրտմութիւնը բաւական կիսակըցընէր ինձ զոր ինչ կուզէրն յիս յանդիմանել :

« Իսկզբան անդ այս անկեղծութիւնը հաճոյ էր ինձ. եւ շատ անգամ իրեն կըսէի թէ շողոքորթներէն զգուշանալու համար բոլոր կենացս մէջ վստահութեամբ իւր խօսքերուն մտիկ պիտի ընեմ : Մեծ հօրս Մինովայ շաւղացը ետեւէն երթալու եւ թագաւորութիւնս երջանիկ ընելու համար ի՞նչ որ պէտք էր ինձ կըսէր : Քեզի պէս խորին իմաստութիւն չունէր, Մենտոր, բայց իւր առածները ողջամիտ էին, ինչպէս հիմա կճանչնամ : Նախանձոտ ու փառամոլ Պրոտեսիդասայ չարարուեստ հնարիւքը քիչ քիչ Փիլոկղեսէն ծանծրացայ, որուն ամենեւին փոյթ չէր ըներ ու կթողուր որ մէկալը վրան զօրանայ. եւ գոյ կըլլար որ Յշմարտութիւնն ինք խօսի երբ ես ուզելու ըլլայի մտիկ ընել. իմ բարիքս եւ ոչ թէ իւր օգուար կփնտռէր :

« Կամաց կամաց Պրոտեսիդաս զիս կիսամոզէր թէ դեգ ու բարձրամիտ մէկն է Փիլոկղէս, ամէն գործս ըրածս կըննէ կպարսաւէ, իւր հպարտութեանը չկերցընէր որ յինչ բան մը խնդրէ, որպէսզի ամենեւին ինձ պարտաւորութիւն չունենայ, եւ թէ այնպիսի մարդու մը համբաւ կուզէր ստանալ որ ամէն տեսակ պատիւներէ գերազանց է : Եւ վրան այս ալ կաւելցընէր թէ նոյն այս պատանին որ այսպէս համարձակ պակասութիւններս երեսս կզարնէր՝ նոյնպիսի համարձակութեամբ ուրիշներուն եւս կպատմէր զանոնք, վրաս համարում չունենալն ամենուն կյայտնէր. եւ թէ այսպէս իմ անունս աւերելով, խստակրօն առաքինութեան ցոյցովը կուզէր թագաւորութեան Յամբան իւր առջեւը բանալ :

« Իսկզբան անդ հաւատալս չէր գար թէ Փիլոկղէս ուզէ զիս ամոռէն ձգել. վասնզի Յշմարիտ առաքինութիւնը այնպիսի պարզութիւն այնպիսի անկեղծութիւն մը ունի զոր բան մը չկրնար ձեւացընել, եւ քիչ մը ուշադրութիւն որ ընէ մէկը՝ դիւրաւ կիմանայ զայն : Բայց Փիլոկղեսին պակասութեանցս դէմ ցուցուցած արիութիւնը կսկսէր զիս տաղտկացընել : Պրոտեսիդասին ետեւէս

առջեւէս պտըտեցնէր եւ ինձ նորանոր զուարճութիւններ ինարելու անսպառելի ճարտարութիւնը՝ աւելի զգալի կընէին ինձ փիլոկղեսին խստութիւնը :

« Սակայն Պրոտեսիդաս տեսնելով որ սոռխին վրայ ամէն ըսածներուն չեմ հաւտար, միտքը դըրաւ սը ա՛լ վրան ամենեւին չարիք չխօսի, այլ այնպիսի բանով մը զիս համոզէ որ այն խօսքերէն շատ աւելի զօրաւոր ըլլայ : Եւ տես ի՞նչպէս զիս կըցաւ խաբել. խորհուրդ տուաւ ինձ որ Կարպաթիոյ նաւերուն վրայ դրկած նաւատորմըդիս հրամանատար դնեմ զփիլոկղէս. եւ զիս համոզելու համար, Գիտես, ըսաւ, որ փիլոկղէսի վրան գովեստ որ տամ չկրնար կասկածելի ըլլալ թէ իւր կողմը ուզենամ բռնել. կիսոստովանիմ որ պատերազմական քաջութիւն ու հանձար ունի, որով եւ կարող է ուրիշէ մը լաւ քեզ ծառայել. ուստի եւ քու ծառայութեանդ օգուտը բոլոր իրեն դէմ ունեցած ատելութեանս նախամեծար կընտրեմ : »

« Պրոտեսիդասի սրտին ուղղութեանն ու արդարասիրութեանը վրայ շատ ուրախացայ, որուն խնամոցը յանձներ էի տէրութեանս իմ ամենէն մեծ գործերը. ուրախութենէս զրկեցի համբուրեցի զինքը, եւ երանի՛ կուտայի ինձ որ բոլոր վստահութիւնս այնպիսի մարդու մը վրայ դրեր եմ որ ամէն կիրքերէ ու անձնական շահերէ վեր կերեւար : Բայց աւա՛ղ. ո՛րչափ կարեկցութեան արժանի են թագաւորը : Այս մարդը զիս ինձմէ լաւ կճանաչէ եղեր. գիտէր թէ սովորաբար թագաւորները կասկածոտ կըլլան եւ անփոյթ. կասկածոտք՝ վասնզի շարունակ փորձ կըլլան չորս կողմերնին եղած ապականեալ մարդոց խորամանկութեանցը. անփոյթ՝ վասնզի հեշտութիւնք զիրենք կառնուն կտանին, եւ վարժած իսկ են տեսնելու որ առանց իրենց նեղութիւն կրելու՝ ուրիշներն իրենց համար կմտածեն : Ուստի հասկըցաւ որ դժուարին չէ միտքս կասկած ու նախանձ ձգելու այն մարդուն վրայ որ անշուշտ մեծամեծ բաներ պիտի ընէր. մանաւանդ ալ որ բացակայութեանը ժամանակ դիւրին պիտի ըլլար իրեն որոգայթներ լարել անոր :

« Փիլոկղէս երթալու ժամանակը գլխուն գալիքը գուշակեց. եւ Յիշէ, ըսաւ, որ ա՛լ կարող պիտի չըլլամ ինքզինքս պաշտպանել, եւ դուն թշնամուո՛յս միայն պիտի լսես, եւ թէ վտանգաւ անձինս քեզի

ըրած ծառայութեանս վարձ՝ բարկութիւնդ միայն քեզմէ պիտի ընդունիմ: Կիսաբուխս, պատասխան տուի. Պրոտեսիդաս վրադ այնպէս չխօսիր ինչպէս որ դուն անոր վրայ կխօսիս, ինքն զքեզ կգովէ, կմեծարէ, զքեզ մեծամեծ պաշտօններու արժանի կհամարի եւ թէոր քեզի դէմ սկսի ինձ խօսիլ՝ վստահութիւնս վրայէն կերթայ: Մի՛ վախնար ամենեւին. զնա՛ ու ինձ լաւ ծառայելէն զատ ուրիշ բանի մի՛ մտածեր: Գնաց ու զիս վտանգաւոր վիճակի մը մէջ թողուց:

« Պէտք է խոստովանիմ քեզ, Մենտոր, որ յայտնապէս կտեսնէի թէ՛ ո՛րչափ հարկաւոր էր ինձ այլ եւ այլ խորհրդականներ ունենալ, եւ թէ՛ համբաւոյս ու գործոց յաջողութեանը՝ մէկուն միայն լսելուս պէս վնասակար բան չկար: Փորձեր էի որ փիլոկղեսին իմաստուն խորհուրդները ազատեր էին զիս շատ մը վտանգաւոր սխալ մոլորներէ՝ յորս Պրոտեսիդասին ամբարտաւանութեամբը պիտի իյնայի: Կիմանայի քաջ որ փիլոկղեսին վրայ տեսնուած լաւութեան ու արդարասիրութեան ոգին ամենեւին Պրոտեսիդասայ վրայ չէր տեսնուեր. բայց իրեն այնպիսի համարձակութիւն մը տուեր էի՝ որուն ա՛լ գրեթէ չէի կրնար դէմ դնել: Ձանձրացեր տաղտկացեր էի անդադար այս երկու մարդոց մէջ գտնուելուս՝ զորս չէի կարող միաբանել. եւ այս տաղտկութեանս մէջ վատութեամբ լաւ կհամարէի տէրութեանս մէկ գործը վտանգի մէջ ձգելով քիչ մը հանգիստ շունչ առնուլ: Այսպիսի ամօթալի պատճառով ըրած որոշումն եւ ոչ ինձ կհամարձակէի զրուցել. բայց այն ամօթալի պատճառը զոր յայտնել չէի համարձակեր՝ սրտիս խորը ծածուկ կազդէր եւ ամէն ըրածս իրմով կընէի:

« Փիլոկղէս յանկարծակիի բերաւ զԹշնամիս, բոլորովին յաղթեց անոնց, եւ դառնալու փութացաւ, որպէսզի առջեւն առնու այն չարեաց յորոց կվախէր. բայց Պրոտեսիդաս որ զիս խաբելու դեռ ժամանակ չէր ունեցեր, գրեց անոր որ յաղթութենէն օգուտ քաղելու համար կուզեմ որ Կարպաթիա կղզւոյն վրայ արշաւէ: Իրաւցընէ ալ զիս համոզեր էր որ կրնամ դիւրաւ կղզւոյն տիրել, բայց այնպէս ըրաւ որ այն արշաւանքին մէջ շատ հարկաւոր բաներ փիլոկղեսին սկսեցան, եւ այնպիսի հրամաններ իսկ տուաւ անոր՝ որ գործոյն յաջողութեանը շատ արգելք եղեն: Քովս աւերուած ծա-

ռայ մը ունէի. զանիկա ալ իրեն գործակից առաւ, որ մինչեւ ամենափոքր բաները կդիտէր, որպէսզի երթայ անոր պատմէ, թէպէտ եւ այնպէս մը կերեւցընէին թէ հազիւ երբէք մէկզմէկ կտեսնեն եւ իրարու հետ ամենեւին չեն միաբանիր :

« Այս ծառայն յը Տիմոկրատէս կկոչուէր, որ մը եկաւ ծածուկ ինձ ըսաւ որ ամենավտանգաւոր բան մը իմացեր է : Փիլոկղէս, ըսաւ, նաւամարտիկ զօրացդ ձեռքովը կուզէ Կարպաթիա կղզւոյն վրայ թագաւորել : Բոլոր զօրագլուխներն իրեն կողմն են. զօրքն ալ իրեն որսացած է առատածեռնութիւններով եւ մանաւանդ վնասակար ազատութեամբ մը յոր թող կուտայ որ ապրին. յաղթութեամբն ալ ուռած հպարտացած է : Ահա թագաւորելու խորհրդոյն վրայ այս նամակը գրած է բարեկամներէն մէկուն. այսպիսի յայտնի հաւաստիք ունենալէն յետոյ ա՛լ կարելի չէ վրան տարակուսիլ : »

« Նամակը կարդացի եւ Փիլոկղէսի ձեռագիրն ինձ երեւցաւ. վասնզի Տիմոկրատէսին հետ Պրոտեսիղաս կատարեալ անոր գիրը նմանցուցեր էին : Այս նամակին վրայ ապշեցայ մնացի. կկարդայի

Եւ չէի կրնար համոզուիլ թէ իրաւքնէ փիլոկղեսին ըլլայ այն երբ խռովեալ միտքս կբերէի բոլոր անոր անշահասիրութեան ու հաւատարմութեան տուած հաւաստիքը : Սակայն ի՞նչ կրնայի ընել. ի՞նչպէս կրնայի չհաւատալ նամակի մը՝ որ փիլոկղեսին ձեռքովը գրուած ինձ կերեւէր :

« Երբ տեսաւ Տիմոկրատ որ իւր նենգութեանը սկսայ հաւատալ, այնչափով գոհ չեղաւ : Կրնա՞մ համարձակիլ, ըսաւ տարակուսելով մը, նամակին մէջի մէկ բառին վրայ դիտողութիւն մը ընել քեզ : Փիլոկղէս իւր բարեկամին կգրէ թէ կարող է վստահութեամբ Պրոտեսիդասին հետ խօսիլ բանի մը վրայ զոր նշանագրով միայն կիմացընէ. անշուշտ Պրոտեսիդաս ալ փիլոկղեսին խորհրդակից է եւ իրարու հետ հաշտուած են որ քեզ վնասեն : Գիտես որ Պրոտեսիդաս էր որ վրայ տուաւ փիլոկղէսը Կարպաթացոց վրայ ղրկելու : Առաջ՝ շատ անգամ փիլոկղեսի դէմ՝ կխօսէր. հիմա խել մը ատեն կայ որ դադրեցաւ. մանաւանդ թէ առիթ մը ըլլալուն պէս կսկսի անոր գովեստն ընել ու ամէն բանի մէջ զնա կարգարացընէ, եւ ժամանակէ մը իվեր իրարու հետ սիրով կվարուին : Անտարակոյս Պրոտեսիդաս փիլոկղեսի հետ խօսք կապած է Կարպաթիան մէջերնին բաժնելու : Կտեսնես որ ընդդէմ ամենայն կանոնաց ուզեց այս արշաւանքն ընել տալ, եւ իւր իշխանասիրութիւնը կշտացընելու համար քու նաւամարտիկ զօրքդ կորստեան վտանգին մէջ ձգեց : Կկարծե՞ս որ եթէ փիլոկղեսին հետ աղեկ չըլլար՝ կուզէ՞ր անոր իշխանասիրութեանը համար ալ աշխատիլ. ոչ, ոչ. ա՛լ տարակոյս չվերցըներ որ այս երկու մարդիկ իրարու հետ միացեր են որ մեծ իշխանութիւն մը ձեռք ձգեն, եւ թերեւս նաեւ կործանեն այն ամբողջ որուն վրայ կեաւաւորես : Արդ եթէ իմ անկեղծ խրատուցս մտիկ չընելով՝ դեռ իշխանութիւնդ այն երկուքին ձեռքը կթողուս՝ գիտեմ որ այս բաները քեզ զուրցելովս անոնց ոխակալութիւնը վրաս պիտի ձգեմ՝ բայց փոյթ չէ, բաւական է թէ ես Յշմարտութիւնը քեզ յայտնեցի : »

« Տիմոկրատայ այս վերջին խօսքերը վրաս մեծ ազդեցութիւն ըրին. փիլոկղեսի մատնութեանը վրայ ա՛լ չէի տարակուսեր, Պրոտեսիդաս ալ հետը բարեկամ ըլլալուն համար վրան կկասկածէի : Սակայն Տիմոկրատ անդադար կըսէր ինձ. « Թէոր ապաստես որ փի-

լոկղէս Կարպաթիա կղզւոյն տիրէ, ա՛լ ժամանակ չեա ունենար նորա խորհուրդը խափանելու. փռւեա ինքզինքը ապահովել քանի որ կրնաս : Մարդկանց խորամանկ կեղծաւորութենէն կգարշէի, ու ալ չէի գիտեր որուն վրայ վստահիլ : Փիլոկղեսին վրայ եւս մատնութիւն գտնեւէն յետոյ ալ մարդ մը չէի գտներ որուն առաքինութիւնը կարող ըլլար զիս ապահովել : Միտքս դրեր էի որ շուտով այս տիրադրութիւն կեանքը վերցընեմ. բայց Պրոտեսիդասէն կվախնայի ու իրեն ի՛նչ ընելս չէի գիտեր : Զինքը յանցաւոր գտնելու կվախնայի, կվախնայի նաեւ իրեն վստահելու :

« Վերջապէս՝ սաստիկ շփոթութենէս չկրցայ ինքզինքս բռնել ու փիլոկղեսին վրայ ունեցած կասկածս իրեն յայտնեցի : Վրան զարմանք ցուցուց. անոր ուղիղ ու անփառասէր բնութիւնն ինձ կյիշեցընէր, ծառայութիւնները չափազանցութեամբ կմեծցընէր, եւ միով բանիւ՝ ամէն բան ըրաւ զիս համոզելու համար թէ հետը բարեկամութեամբ կապուած էր : Միւս կողմանէ ալ Տիմոկրատ առանց վայրկեան մը կորսնցընելու միտքս կծգէր անոնց դաւակցութիւնն ու կստիպէր զիս մեռցընելու զփիլոկղէս քանի որ դեռ կրնայի զինքը ձեռք ձգել : Տես, սիրելիդ իմ Մենտոր, ո՛րչափ թշուառ են թագաւորք եւ խաղաղիկք մարդկան նաեւ ա՛յն ժամանակ յորում կարծես թէ անոնք առջեւնին կղողան :

« Կարծելով թէ մեծ քաղաքագիտութեան գործ կընեմ ու Պրոտեսիդասը անհնարին շփոթութեան մէկ կծգեմ, զՏիմոկրատ ծածուկ նաւատորմդին դրկեցի որպէս փիլոկղէսը մեռցընէ : Պրոտեսիդաս կեղծաւորութիւնը մինչեւ ծայրը տարաւ, եւ խաբուիլ ձեւացընելով՝ բոլորովին խաբեց. Յամբայ ելաւ գնաց Տիմոկրատ եւ փիլոկղէսը արշաւանքին մէջ տագնապած գտաւ : Ամէն բան կպակսէր իրեն. վասնզի Պրոտեսիդաս ստոյգ չգիտնալով որ պիտի կարենա՞յ շինծու նամական իւր թշնամին մեռցընել, մի եւ նոյն ժամանակին ուրիշ հնարք մըն ալ պատրաստեր էր, այսինքն չմոռլով որ յաջողի այն ձեռնարկութիւնը յոր այնչափ զիս յուսացուցեր էր, եւ որով տարակոյս չունէր որ փիլոկղեսին վրայ սաստիկ պիտի բարկանայի : Իսկ նա այն դժուարին սլատերազմը յառաջ կտանէր քաջութեամբ, հանձարովը եւ զօրաց իւր վրայ ունեցած սիրովը : Թէպէտ եւ բանակին մէջ ամէնքը կձանձնային որ շատ յանդուգն էր այս

արշաւանքն ու կրեւտացոց աղիտաբեր, սակայն անոր յաջողելուն կաշխատէին՝ իբրեւ թէ կեանքերնին ու երջանկութիւննին անոր յաջողութեանը վրայ կապուած ըլլար : Ամէն մարդ գոյ սրտով կեանքը վտանգի մէջ կծգէր այսպիսի իմաստուն զօրավարի ձեռքին տակ՝ որ գիտէր ինքզինքը ամենուն սիրընել :

« Շատ վտանգաւոր էր Տիմոկրատին ձեռք դպցնել զօրաց մէջ այս զօրագլխոյն զոր խանդակաթ կսիրէին . բայց կատաղի իշխանասիրութիւնը կոյր է . Տիմոկրատ զՊրոտեսիլաս գոյ ընելու համար բան մը դժուարին չէր գտներ, վասնզի Փիլոկլեսին մահուընէն ետքը կկարծէր որ անոր հետ պիտի կարողանայ զիս բացարձակապէս կառավարել : Պրոտեսիլաս չէր կրնար համբերել առաքինի մարդու մը որոյ տեսիլը միայն իւր եղեռնագործութեանցը ծածուկ յանդիմանութիւն մի էր, եւ կարող էր իմ աչքս բանալով՝ իւր խորհուրդները կործանել :

« Տիմոկրատ երկու սպայ իրեն որսաց որք անդադար Փիլոկլեսին քովն էին, անոնց իմ կողմանէս մեծամեծ վարձատրութիւններ խոստացաւ, եւ յետոյ ըսաւ Փիլոկլեսին թէ իմ կողմանէ եկած՝ ծածուկ բաներ ունէր իրեն զրուցելու, զոր միայն այն երկու սպայից առջեւը կրնար յայտնել : Երբ անոնց ու Տիմոկրատին հետ տեղ մը փակուեցաւ Փիլոկլէս, Տիմոկրատ քաշեց դաշոյնը զարկաւ Փիլոկլէսին . բայց հարուածը վրիպեցաւ ու դաշոյնը շատ խոր չմտաւ . Փիլոկլէս առանց ամենեւին շփոթելու՝ խլեց ձեռքին դաշոյնը, եւ այն երեքին հետ սկսաւ պատերազմել դրսէն օգնութեան կանչելով : Վազեցին եկան, դուռը կոտրեցին մտան, ազատեցին զՓիլոկլէս այս երեք մարդոց ձեռքէն որ սաստիկ շփոթած ըլլալով՝ չէին կրցեր ամենայն զօրութեամբ վրան դիմել : Բռնուեցան եւ մէկէն բզիկ բզիկ պիտի ըլլային թէոր Փիլոկլէս բազմութեան չարգիւէր, ա՛յնչափ մեծ էր վրանին զօրաց բարկութիւնը : Յետոյ զՏիմոկրատ առանձին մէկդի առաւ Փիլոկլէս ու քաղցրութեամբ հարցուց թէ ի՞նչ էր պատճառ իւր այս չարանենգ դաւաճանութեանը : Տիմոկրատ վախճալով որ զինքը չսպաննեն, կփութայ կցուցընէ զՓիլոկլէս մեղքընելու համար գրով տուած հրամանս . եւ ինչպէս որ միշտ վատ են մատնիչք, Պրոտեսիլասին մատնութիւնը Փիլոկլէսին յայտնելով՝ իւր կեանքն ազատելու միայն կնայի :

« Փիլոկղէս մարդկային չարութեան վրայ սարսափած՝ որոշմունք մը ըրաւ լի հեզութեամբ եւ իմաստութեամբ. բոլոր զօրացն իմացուց որ Տիմոկրատ անմեղ է, ապահով զգուշութեամբ զինքը Կրետէ դրկեց, բանակին հրամանատարութիւնը Պոլիմենին յանձնեց զոր հրովարտակիս մէջ Փիլոկղեսին սպաննուելէն ետքն իրեն յաջորդ անուաներ էի : Յետոյ յորդորեց զօրքն որ ինձ հաւատարիմ մնան ,

ու թեմեւ նաւով մը գիշերանց Սամոս կղզին անցաւ, ուր աղքատ ու մենաւոր հանգիստ կապրի՝ օրապահիկ հացը արձանագործութեամբ ֆարելով, եւ ա՛լ չուզեր ամենեւին որ դիմացը խօսին մարդկանց վրայ՝ որ խաբեբայ են ու անիրաւ, եւս առաւել թագաւորաց վրայ՝ խօսք լսել, զորս քան զամենայն մարդիկ աւելի թշուառ ու կոյր կհամարի : »

Այն միջոցին Մենտոր Իդոմենեսին խօսքը կտրեց ու « ձմարտութիւնն իմանալու համար շատ ժամանակ անցուցի՞ր » հարցուց :

« Ոչ, պատասխանեաց Իդոմենէս. քիչ քիչ սկսայ Պրոտեսիդասին

ու Տիմոկրատին չարարուեստ հնարքն հասկընալ. իրարու հետ ալ աւրուեցան, վասնզի չարերն շատ դժուար է որ իրարու հետ ալ միաբան ապրին: Իրենց այն գժտութեամբը բոլորովին տեսայ խորանդունդ վիմն յոր նետեր էին զիս:» «Եւ ամենեւին հնարք մը չմտածեցի՞ր, կրկնեց Մենտոր, որ երկուքին ձեռքէն ալ ազատիս:»

«Աւա՛ղ, պատասխանեց Իդոմենէս, չե՞ս գիտեր, սիրեցեա՛լդ իմ Մենտոր, Թագաւորաց տկարութիւնն ու տարտամութիւնը: Մէյ մը որ իրենքզիրենք հարկաւոր ընելու արուեստը գիտցող զեղծ ու յանդուգն մարդոց ձեռքը կիյնան, ա՛լ ազատութեան յոյս չեն կրնար ունենալ: Զանոնք որ աւելի կարհամարհեն՝ անոնց հետ աւելի սիրով կերթան ու պարգեւներով կլեցընեն. Պրոտեսիդասէն կգարշէի, եւ սակայն ամենայն իշխանութիւն կուտայի իրեն: Նորանշա՛ն պատրանք. զինքը Ֆանչնալուս վրայ կուրախանայի, եւ տուած իշխանութիւնս ձեռքէն առնելու սիրտ չէի ըներ: Ուրիշ կողմանէ ալ զինքը դիւրապատրաստ կգտնէի, հասոյակատար, կիրքերս գրգելու Ֆարտար, եւ օգտիս նախանձաւոր: Թող որ տկարութիւնս արդարացընելու պատճառ ալ ունէի, վասնզի չէի գիտեր Թէ Յշմարիտ առաքինութիւն մը կայ: Գործերս հոգալու համար առաքինի մարդիկ գտնել չկարելով՝ կկարծէի Թէ երկրիս վրայ ամենեւին չկան, եւ Թէ առաքինութիւնը գեղեցիկ ցնորք մի է: Ի՞նչ բանի կուգայ, կըսէի, ապականեալ մարդու մը ձեռքէն ազատելու համար մեծ ձայն հանել, երբ հարկ է նորէն իրեն պէս շահասէր ու խարդախի մը ձեռքն իյնալ:

«Սակայն երբ Պողիմենէս նաւատորմդին հետ դարձաւ, Կարպաթիա կղզւոյն տիրելու ալ հոգ չըրի. եւ Պրոտեսիդաս հանդերձ իւր ամենայն կեղծաւորութեամբը չկրցաւ ինձմէ ծածկել Փիլոկղեսին Սամոսի մէջ ապահով կենալուն վրայ ունեցած վիշտը:»

Մենտոր նորէն Իդոմենեսին խօսքն ընդհատեց ու հարցուց Թէ արդեօք այսպիսի չարանենգ մատնութենէն հտքն ալ իւր ամէն գործը Պրոտեսիդասին ձեռքը յանձնեց:

«Այնչափ ատելի էին ինձ տէրութեանս գործերն ու այնչափ չէի սիրեր անոնց ուշ ղնել, պատասխանեաց Իդոմենէս, որ անկարելի էր ձեռքէն ազատել ուզէի, վասնզի անով հարկ կըլլար իմ հանգըստութեանս համար դրած կարգս աւրել եւ նոր մարդու մը նորէն

ամէն բան սովորեցնել, զոր անհնար էր որ ընէի : Աւելի լաւ կիմարէի աշուրներս գոցել ու Պրոտեսիդասին խորամանկութիւնները չտեսնել. եւ մտերիմներուս իմացընելով թէ անոր անհաւատարմութեանը տեղեակ էի՝ կմխիթարուէի : Եւ այնպէս ինքզինքս կէս մը խաբուած միայն կիմարէի, որովհետեւ խաբուելիս գիտէի : Նաեւ երբեմն երբեմն կիասկըցընէի Պրոտեսիդասին որ մեծ դժկամակութեամբ իւր լուծը կտանէի : Շատ անգամ իրեն հակառակ խօսելով, ըրածն հրապարակաւ պարսաւելով եւ իւր կարծեացը դէմ վճիռ տալով կգոլարձանայի. բայց որովհետեւ ամբարտաւանութիւնս ու ծուլութիւնս գիտէր, այս պաղութիւնս ամենեւին փոյթը չէր ըլլար : Յամառութեամբ անխոնջ իւր նպատակին կդիմէր. երբեմն թախանձանք կգործածէր, եւ երբեմն ողոք եւ հրապոյր. մանաւանդ երբ կիմանար թէ իրմէ վշտացած եմ, ամէն ջանք կընէր որ նորանոր զօսանքներով զիս մեղկէ եւ կամ այնպիսի բանի մը մէջ ձգէ, ուր առիթ ունենայ ինքզինքը հարկաւոր ցուցնելու եւ համբաւոյս ունեցած ջանքը յայտնելու :

« Թէպէտեւ իրմէ կզգուշանայի, սակայն կրիցս այս կերպ զգուշանքն ամէն բան մոռցնել կուտար ինձ : Դաղտնիքս գիտէր նա, նեղութեանցս մէջ զիս կսփոփէր եւ զամէնքն իշխանութեամբս կդողացընէր : Ի՞նչ երկնցընեմ, իւր կորստեանը վրայ չկրցայ որոշմունք մը ընել : Բայց այսպէս պաշտօնին մէջ զինքը պահելովս անանկ եղաւ որ ա՛լ առաքինի մարդիկ կարող չեղան իմ բուն օգուտս ինձ իմացընել : Այնուհետեւ ատեաններուս մէջ ազատ խօսք մը չլսուեցաւ, ճշմարտութիւնն յինչն հեռացաւ, եւ մոլորութիւնն որ թագաւորաց կործանումը կպատրաստէ՝ Փիլոկղեսին վրէժն յինչ հանեց՝ զոր Պրոտեսիդասին փառասիրութեանը զոհեր էի. այսպիսի սոսկալի օրինակէ մը ետքը նաեւ անոնք որ տէրութեան ու իմ վրաս աւելի սէր ունէին, խաբուելիս ինձ հասկըցընելու պարտքէն իրենքզիրենք ազատ կիմարէին :

« Ես ալ, սիրելիդ իմ Մենտոր, կվախնայի որ չըլլայ թէ օր մը ճշմարտութիւնը շողոքորթաց ջանքին յաղթելով՝ պատած ամպը պատուէ ու մինչեւ ինձ հասնի, վասնզի իրեն հտեւէն երթալու ալ կարողութիւն չունենալով՝ իւր լոյսն ինձ անտանելի էր եղեր : Սրտիս մէջ կզգայի որ ճշմարտութիւնը մտաց դառնակսկիծ խայթերով

զիս պիտի չարչարէր, եւ սակայն չէի կրնար այն աղիտալի վիճակէն զիս ազատել: Մեղկութիւնս ու Պրոտեսիդասին կամաց կամաց վրաս իշխելը՝ զիս մէջ մ'ալ ազատութեան երես տեսնելու յուսափատութեան մէջ ընկղմեցին: Այս ամօթալի վիճակն ոչ կուզէի տեսնել եւ ոչ ուրիշներուն ցուցնել: Գիտես, սիրելիդ իմ Մենտոր, թէ որպիսի՝ ամբարտաւանութեան ու սնափառութեան մէջ կմեծնան թագաւորք. ոչ երբէք կուզեն յանցաւոր երեւնալ: Յանցանք մը ծածկելու համար՝ հարիւր նոր յանցանք կ'ընեն. եւ փոխանակ սխալելնին խոտովանելու եւ սխալմունքնին շտկելու աշխատելու՝ բոլոր կեանքերնին կուզեն սխալիլ: Ահա այսպէս են վատ ու անհոգ թագաւորք. այսպէս էի նաեւ ես երբ Տրոյոյ պաշարման երթալս հարկ եղաւ:

« Մեկնելու ատենս տէրութեան գործոցը վրայ իշխան դրի զՊրոտեսիդաս, որ բոլոր հոն չեղած ժամանակս ամբարտաւանութեամբ ու անգթութեամբ կառավարեց: Կրետէի բովանդակ թագաւորութիւնն անոր բռնաւորութեանը տակ կ'իյեծէր. բայց ոչ որ կ'համարձակէր ժողովրդոց հարստահարութիւնն ինձ իմացուցանել, վասնզի գիտէին թէ ճշմարտութիւնը տեսնելու կվախէի, եւ թէ Պրոտեսիդասին անգթութեանը կմատնէի բոլոր անոր դէմ խօսողները: Բայց որչափ մէկը բողոքելու չէր համարձակեր, այնչափ աւելի չարիքը կսաստկանար: Ետքերը ստիպեց զիս վճռտելու զբաժն Մերիոն, որ հետս Տրոյոյ պաշարման եկեր ու այնչափ փառք էր ստացեր. վասնզի վրան նախանձեր էր, ինչպէս կ'նախանձէր նաեւ բոլոր անոնց վրայ զորս կսիրէի եւ առաքինութիւն մը կցուցնէին:

« Պէտք է գիտնաս, սիրելիդ իմ Մենտոր, որ իմ ամէն թշուառութիւնս ասկէց յառաջ եկաւ. ոչ այնչափ որդւոյս մահն էր որ զԿրետացիս ապստամբեցոյց, որչափ աստուածոց վրէժխնդրութիւնը՝ որ իմ վատութեանս վրայ զայրացած էին, եւ Պրոտեսիդասին պատճառաւ ժողովրդեան ատելի ըլլալս էր: Որդւոյս արիւնը թափած ժամանակս Կրետացիք խիստ կառավարութենէն ձանձրացած՝ բոլոր համբերութիւննին հատեր էր. այնպէս որ այս վերջի գործողութեան սոսկումն ուրիշ բան չըրաւ, բայց եթէ շատոնց իվեր իխորս սրտից մթերութեամբ դուրս հանեց ցուցուց:

« Տիմոկրատ հետս Տրոյոյ պաշարման եկաւ, եւ ամէն իմացածը

Թղթերով ծածուկ Պրոտեսիդասին կծանուցանէր : Գերի ըլլալս քաջ կզգայի . բայց անոր դարման գտնելու յոյս չունենալովս՝ կշանայի զայն մտքէս հանելու : Իդարձիս երբոր Կրետացիք գլուխ քաշեցին, Պրոտեսիդաս եւ Տիմոկրատ առաջին փախչողներն եղան . եւ անշուշտ զիս երեսի վրայ կ'ըողուին՝ Թէոր ես ալ անմիջապէս իրենց ետեւէն փախչելու չստիպուէի : Լաւ գիտցիր, սիրելիդ իմ Մենտոր, որ յաջողութեան ժամանակ յանդուգն եղող մարդիկ՝ ծախողութեան մէջ վատասիրտ են միշտ ու կըողան : Բացարձակ իշխանութիւնը ձեռքերնէն ելածին պէս մէկէն գլուխնին կըառնայ : Որչափ որ բարձրամիտ էին յառաջ, այնչափ ալ գետնաքարշ կ'ըլլան յետոյ . եւ մէկ վայրկենի մէջ մէկ ծայրէ միւսը կ'անցնին :

« Բայց ի՞նչպէս կ'ըլլայ, ըսաւ Մենտոր, որ այս երկու չար մարդիկն այնպէս լաւ կ'անաչես ու ինչպէս որ կ'տեսնեմ՝ դեռ քովդ կ'ապհես : Հետդ գալերնուն վրայ չեմ գարմանար, որովհետեւ իրենց համար անկէց աւելի օգտակար բան չէր կրնար ըլլալ . կ'հասկընամ նաեւ Թէ նորաշէն քաղքիդ մէջ անոնց ապաստանարան տալով վեհանձնական գործ մը ըրիր . բայց յետ այնչափ դժնդակ փորձառութեանց ինչո՞ւ նորէն անոնց ձեռքն զքեզ մատնեցիր :

« Ձեռ գիտեր, պատասխանեաց Իդոմենէս, Թէ ի՞նչպէս ամենայն փորձառութիւնք անօգուտ են Թուլամորթ ու անհոգ Թագաւորաց որ առանց խորհրդածութեան կ'ապրին : Ամէն բանի տժգոյի են, եւ բան մը շտկելու քաջութիւն չունին : Այնչափ տարուան սովորութիւնը երկամիշտութեանն էին որ զիս այս երկու մարդոց կ'կապէին, որք եւ ոչ երբէք քովէս կ'հեռանային : Քանի որ հոս եմ, տեսած անբաւ ծախքերուդ մէջ զիս ձգեցին, նորահաստատ տէրութեանս ծուծը քամեցին, եւ գլուխս այս պատերազմը բացին, որ եթէ դու չըլլայիր՝ զիս պիտի ընկճէր կործանէր, Կրետէի մէջ քաշած Թշուառութիւնս Սաղնետի մէջ ալ գլուխս պիտի գար . բայց հուսկ ուրեմն աչքս բացիր, եւ ինքզինքս գերութենէ ազատելու համար չունեցած քաջութիւնս ինձ ազդեցիր : Ձեմ գիտեր ինձ ի՞նչ ըրիր . բայց քու հոս գալէդ իվեր ինքզինքս փոխուած՝ ուրիշ մարդ դարձած կ'գտնեմ : »

Ցետոյ հարցուց Մենտոր Իդոմենէսին Թէ բաներն այսպէս փոխուելէն ետքը ի՞նչպէս վարուեցաւ Պրոտեսիդաս : « Ձեր հասնելէն իվեր,

պատասխանեաց իդոմենէս, ամէն ինարք բանեցուց : Նախ անուղղակի կերպով ջանաց միտքս կասկած ձգել վրանիդ : Ձեզի դէմ ամենեւին բան չէր գրուցեր . բայց կտեսնէի որ այլեւայլ կողմէ կուգային ինձ կըսէին որ այս մարդոցմէ պէտք է վախնալ : Անոնցմէ մէկը, կըսէին, խաբեբայ մի իսկուսին որդին է, եւ միւսը ծածկամիտ եւ խորագէտ մարդուն մէկը. երկրէ երկիր թափառական պտտելու վարժած են . ո՛ր գիտէ մերինին վրայ ի՞նչ խորհուրդ ունին : Այս բաղդախնդիւններն ինքնին կպատմեն թէ ո՛ր երկիրն որ գնացեր են՝ մեծամեծ խռովութիւններ հասներ են : Նորածին է տէրութիւնդ եւ դեռ լաւ չհաստատուած . թեթեւ շարժմունքով կրնայ կործանիլ :

« Պրոտեսիդաս բան չէր ըսեր . բայց կջանար վտանգաւոր եւ ծայրայեղ ցուցնել այն ամէն բարեկարգութիւններն որոց քու խորհրդովդ ձեռք կգարնէի : Եւ անձիս օգուտն առջեւս դնելով, թէոր ժողովուրդդ առատութեան մէջ պահես, կըսէր, չաշխատիր, կհրպարտանայ, անիմազանդ կըլլայ եւ ապստամբելու միշտ պատրաստ . տկարութիւնն ու խեղճութիւնը միայն զիրենք հլու կընէ ու թող չտար որ իշխանութեան դէմ դնեն : Շատ անգամ կջանար նորէն առջի իշխանութիւնը ձեռք ձգել ու զիս ետեւէն քաշել տանիլ . եւ կուզէր զայն պատրուակել : Ժողովուրդդ սփոփել ուզելովդ, կըսէր, քաղաւորական իշխանութիւնդ կնուաստացնես . որով ժողովրդեան անդարմանելի վնաս կընես . վասնզի իւր հանգստութեանը համար ալ հարկաւոր է զինքը խոնարհ պահել : »

« Բոլոր ասոնց պատասխան կուտայի թէ ինքզինքս ժողովրդեան սիրընելով կրնամ զնա իւր պարտուցը մէջ պահել, եւ զինքը սփոփել՝ առանց ամենեւին իշխանութիւնս թուլցընելու՝ անաչառապէս յանցաւորները պատժելով, տղայոց լաւ դաստիարակութիւն տալով, եւ բոլոր ժողովրդեան խիստ կըթուլին մը՝ որպէսզի պարզ, սակաւապէտ ու աշխատասէր կեանք անցունեն : Ի՞նչ, կըսէի, միթէ կարելի չէ՞ ժողովուրդ մը նուաճել առանց զինքը անօթութենէ մեռցնելու : Որպիսի՞ անգթութիւն, որպիսի՞ վայրենի քաղաքագիտութիւն : Ո՛րչափ ժողովուրդներ կտեսնեմ որոց հետ քաղցրութեամբ կվարուին թագաւորք եւ հաւատարիմ են : Ապրստամբութեանց պատճառ եղողներն են տէրութեան մը մեծամեծաց

իշխանասիրութիւնն ու անհանդարտութիւնը՝ երբոր անոնց անսանձ համարձակութիւն տրուի եւ կըքերնին ազատ թողուի որ սահմանէն դուրս ելլեն. մեղկութեան, զեղխութեան ու դատարկութեան մէջ ապրող մեծի ու փոքու շատուորութիւնն է. իրենք զիրենք պատերազմի տուած մարդոց անչափ բազմութիւնն է, որ խաղաղութեան ժամանակ հարկաւոր եղած ամէն օգտակար զբաղմունքն անխնամ թողած են. վերջապէս հարստահարուած ժողովրդոց յուսահատութիւնն է. Թագաւորաց խստութիւնն ամբարտաւանութիւնն է, իրենց մեղկութիւնը՝ որ անկարող կընէ զիրենք տէրութեան բոլոր անդամոցը վրայ հսկելով խռովութեանց առջեւն առնելու: Ահա ասոնք են ապստամբութեան պատճառներն, եւ ոչ թէ խաղաղութեամբ ուստելու համար երկրագործին թողուած հացը՝ զոր ճակտին քրտինքովն է նա շահեր:

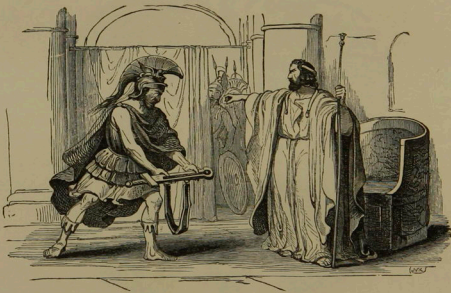
«Պրոտեսիլլաս իմ այս սկզբանցս անյողդողդ հաստատութիւնն որ տեսալ՝ բոլորովին առջինին հակառակ ճամբայ բռնեց, եւ սկըսաւ հետեւիլ իմ սկզբանցս զոր չէր կրցած եղծանել եւ այնպէս կձեւացընէր թէ անոնցմէ կախորժի համոզմամբ, եւ իւր միտքը լուսաւորելուս համար ինքզինքն ինձ երախտապարտ կխոստովանէր: Աղքատներն սիոփելու համար ունեցած բաղձնքս իմանալուն չմնար մէկէն կուզէ կատարել. ինքն առաջինն է որ անոնց կարօտութիւնն ինձ կ'այտնէ եւ չափազանց ծախուց դէմ կըողորէ: Գիտես նաեւ որ զքեզ կգովէ, վրադ վստահութիւն կցուցընէ եւ քեզ հաճոյ ըլլալու համար ամէն ջանք կընէ: Տիմոկրատ սկսաւ ալ հետն այնչափ աղէկ չերթալ, որովհետեւ կուզէ ինքնիշխան ըլլալ. վրան կ'նախանձի Պրոտեսիլլաս. եւ իրենց այս երկպառակութեամբը կարող եղայ նենգութիւններնուն մէկ մասն իմանալ:»

Ժպտեցաւ Մենտոր ու այսպէս պատասխան տուաւ. «Խնչ, այնչափ թուլացա՞ր որ մինչեւ թողուս որ այնքան տարի այս երկու մատնիջները վրադ բռնանան՝ մատնութիւննին գիտնալովդ հանդերձ:» — «Ա՛հ չգիտես, պատասխանեց Իդոմենէս, ինչե՛ր կարող են ընել խորամանկ մարդիկ վատ ու անհոգ Թագաւորի մը վրայ որ բոլոր իւր գործերն իրենց ձեռքը մատնած ըլլայ: Սակայն ինչպէս որ ըսի, արդ հիմա Պրոտեսիլլաս հասարակաց օգտին համար ամէն բանի մէջ համամիտ է քեզ:»

Լուրջ կերպարանքով մը կրկնեց Մենտոր ու ըսաւ. « Լաւ կտեսնեմ թէ ի՞նչպէս չարերն բարիներէն աւելի թագաւորաց քով կգորանան. եւ ասոր սոսկալի օրինակ մի ես դու: Կըսես թէ Պրոտեսիզասին վրայ ե՛ս եմ որ աշուրներդ բացի, եւ սակայն դեռ գոց պիտի ըլլան, որովհետեւ այս չապրելու մարդուն ձեռքը թողած ես տակաւին գործերդ: Գիտցիր որ չարերը բարիք գործելու անկարող մարդիկ չեն. այլ չարին պէս անխտիր բարին եւս կգործեն՝ երբ իրենց փառամոլութեանը նպաստաւոր է այն: Չարիք գործելն ամենադիւրին է իրենց, որովհետեւ ամենեւին զգացմունք մը կամ առաքինութեան սկզբունք մը գիշերնք ետ չլեցըներ անկեց. բայց եւ բարիք գործելն իրենց դժուար չէ, որովհետեւ իրենց ապականեալ սրտէն կյորդորուին զայն գործելու՝ որպէսզի բարի երեւնան եւ զմարդիկ խաբեն: Ստոյգ խօսելով՝ առաքինութեան ընդունակ չեն, թէպէտեւ այնպէս կերեւան թէ առաքինութիւն կգործեն. բայց կարող են իրենց միւս անխտիր վրայ աւելցընել ամենէն սոսկալի անխտն որ է կեղծաւորութիւն: Յորչափ դու բացարձակապէս բարիս գործել պիտի ուզես, Պրոտեսիզաս իշխանութիւնը անկորուստ պահելու համար՝ հետդ բարիք ընելու պատրաստ պիտի ըլլայ միշտ. բայց թէոր վրադ քիչ մըն ալ թուլնալու նշան տեսնէ՝ ամէն ջանք պիտի ընէ որ զքեզ նորէն մոլորցընէ եւ արծակ համարձակ իւր խաբեբայ ու գազանամիտ բնութիւնը դարձեալ ձեռք առնու: Ի՞նչպէս կրնաս պատուով ու հանգիստ ապրիլ մինչդեռ այսպիսի մարդ մը ամէն ժամ չորս դիդ կպտըտի որ խաբէ, եւ գիտես թէ իմաստուն եւ հաւատարիմն Փիլոկլէս Սամոս կղզւոյն մէջ աղքատ ու անպատիւ կեցած է:

« Լաւ գիտես, ո՛ր Իդոմենէս, որ տկարամիտ թագաւորաց քովն եղող խաբեբայ ու յանդուգն մարդիկ գլխէ կհանեն. բայց պէտք էիր դուն գիտնալ որ թագաւորներն ուրիշ թշուառութիւն մ'ալ ունին որ անկից վար չմնար, կուզեմ ըսել դիւրաւ մոռանալ հեռացեալ անձին առաքինութիւնն ու ծառայութիւնները: Թագաւորաց չորս կողմն եղած մարդկան բազմութիւնն է պատճառ որ մէջերնէն մէկը չկայ որ վրանին խորունկ ազդեցութիւն մը ընէ. քովերնին եղողն ու գիշերնք շողջորթողը միայն վրանին ազդեցութիւն կունենայ. իսկ մնացածները շուտով կմոռցուին: Մանաւանդ

առաքինութիւնը՝ վրանին քիչ ազդեցութիւն ունի. վասնզի առաքինութիւնը զիրենք շողոքորթելու տեղ՝ իրենց դէմ կիսօսի եւ պակասութիւննին երեսնին կզարնէ : Պէ՞տք է ուրեմն զարմանալ թէորչսիրուին Թագաւորք, որովհետեւ սիրուելու համար իրենք ալ բան մը չեն ըներ, եւ իրենց մեծութենէն ու զուարճութենէն զատ բան չեն սիրեր : »

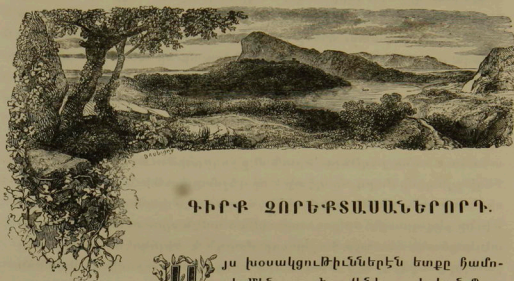

ԳԻՐԳ
ՉՈՐԵՔՏԱՍԱՆԵՐՈՐԴ.

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ .

Մենտոր կստիպէ զԴդոմենէս որ զՊրոտեսիդաս եւ զՏիմոկրատ Սամոս քշէ, ու Փիլոկղէսը քովը կանչէ Նորէն առջի իշխանութեանը հասցընէ : Այս հրամանը ուրախութեամբ յանձն կառնու եւ կկատարէ Եգեսիպպոս . երկու աքսորեալները կտանի իՍամոս եւ հոն կտեսնէ զբարեկամն իւր Փիլոկղէս, որ գոհ սրտով աղբատ ու մենաւոր կեանք մը կանցընէր, եւ որ հագիւ հազ կհաւանի իրեններուն քով դառնալ, իմանալով որ աստուածոց կամքը այս է . Եգեսիպպոսի հետ նաւ կմտնէ ու Սաղենտ կհասնի, ուր ամենայն սիրով կընդունի զնա Իդոմենէս՝ որ ուրիշ մարդ էր դարձեր :

Գ Ի Բ Ք Չ Ո Ր Ե Ք Տ Ա Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Գ .

յս խօսակցութիւններէն ետքը համոզեց Մենտոր զԴոմենէս որ իսկոյն Պրոտեսիդասն ու Տիմոկրատը վռնտել ու Փիլոկղէսը կանչել տայ : ԶԹագաւորը կեցընող մի միայն դժուարութիւնն այն էր որ Փիլոկղէսին խստութենէն կվախնար . « Թէպէտեւ զինքը կսիրեմ ու կմեծարեմ, կըսէր, բայց եւ դարձը զիս կվախցընէ : Մատաղ հասակէս՝ գովութեանց, փոյթեռանդն ծառայութեանց ու կամակատարութեանց վարժած եմ, չեմ յուսար որ մի եւնոյն բաներն այս մարդն ալ ինձ ընէ : Թէ որ բան մը գործէի որուն ինքը չհաւանէր՝ մէկէն իւր տխուր դէմքը բաւական կցուցընէր ինձ որ զիս կդատապարտէր : Հետոս առանձին եղած ատեն Թէպէտեւ վարմունքը ակնածու էր եւ համեստ, սակայն եւ չոր կերպ մը ունէր : »

« Զե՛ս տեսներ, պատասխանեց Մենտոր, որ շողոքորթութեամբ աւրուած իշխանք՝ չոր ու խիստ կհամարին համարձակասուն ու անկեղծը : Եւ մինչեւ կկարծեն Թէ իրենց ծառայելու նախանձաւոր չէ մէկն ու իշխանութիւննին չսիրեր՝ Թէոր անիկա ծառայամիտ չըլլայ եւ իրենց ամենէն անիրաւ գործողութիւններն անգամ շողոքորթելու պատրաստ չըլլայ : Որ եւ իցէ համարձակ եւ աներկիւղ խօսք՝ իրենց ամբարտաւան կերեւայ, պարսաւադէտ ու ապստամբ

բիչ. եւ այնպէս դիւրազգած կըլլան որ շողոքորթութենէ զատ ամէն բան զիրենք կ'վիրաւորէ ու կ'բարկացընէ : Բայց եկուր աւելի յետուն երթամք : Ենթադրեմք թէ Փիլոկղէս իրօք անախորժ ու խիստ է. ա'ղէ անոր խտտութիւնը քու խորհրդականացդ շողոքորթութենէն լաւ չէ : Ո՛ր կրնաս գտնել մարդ մը որ ամենեւին պակասութիւն չունենայ. եւ միթէ համարձակ Յշմարտութիւնը քեզ ըսելու պակասութիւնը քան զամէն պակասութիւն նուազ երկիւղալի չէ. ի՞նչ կըսեմ. միթէ ասիկա հարկաւոր պակասութիւն մը չէ՞ քու պակասութիւններդ շտկելու եւ Յշմարտութիւն լսելու ունեցած տհաճութեանդ յաղթելու՝ որուն մէջ շողոքորթութիւնը ձգեց զքեզ : Գեղի այնպիսի մարդ մը պէտք է որ զՅշմարտութիւն եւ զքեզ միայն սիրէ, որ զքեզ քեզմէ աւելի սիրէ, որ ընդդէմ կամացդ Յշմարտութիւնը քեզ զրուցէ, որ քու ապաւինած ամէն պատուարներդ խախտէ կործանէ. եւ այս հարկաւոր մարդն է Փիլոկղէս : Գիտցիր որ շատ երջանիկ է այն թագաւորն որոյ օրերը այսպիսի վեհանձն մարդ մը գտնուի, որ տէրութեանը ամէն պատուական գանձն է. եւ աստուածոց տուած ամէն պատժէն աւելի մեծ պէտք է սեպէ այնպիսի մարդուն կորուստը՝ թէ որ գործածելու եղանակը չգիտնալով՝ ինքզինքն անարժան ընէ անոր :

« Բարի մարդոց պակասութիւնները պէտք է ձանձնալ, բայց եւ անոնցմէ օգուտ քաղելէն ալ պէտք չէ ետ կենալ : Զանոնք ուղղէ՛, անոնց անխոհեմ նախանձաւորութեանը կոյր զկուրայն անձնատուր մ'ըլլար, բայց սիրով մտիկ ըրէ անոնց. առաքինութիւննին պատուէ, ցուցուր ամենուն թէ անոր յարգը գիտես, եւ ամենէն աւելի զգուշացիր որ մէյմըն ալ մինչեւ հիմա եղածիդ պէս չըլլաս : Աւրուած թագաւորը՝ որպիսի դուն էիր, չարաբարոյ մարդիկն արհամարհելը բաւական չհամարելով դարձեալ վստահութեամբ կ'գործածեն զանոնք եւ պարգեւներով կ'լեցընեն : Միւս կողմանէ կ'պարծենան թէ առաքինի անձինքն ալ կ'համաչեն. բայց ընդունայն գովեստներ միայն անոնց կուտան, չեն համարձակիր ոչ պաշտօն մը յանձնել անոնց՝ ոչ հետերնին ընտանեցընել զանոնք եւ ոչ բարեգործութիւննին անոնց վրայ տարածել : »

Այն ատեն « Կամաչեմ, ըսաւ Իդոմենէս, որ այնչափ ուշացուցի հարստահարեալ անմեղութիւնն ազատելու եւ զայն խաբողները

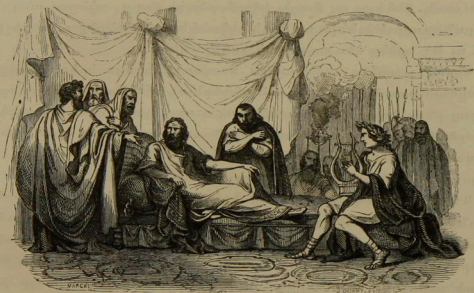
պատժելու : « Շատ դիւրին էր Մենտորի համոզել զԹագաւորը մինչեւ անգամ սպաննել տալու իւր սիրելին . վասնզի մէյմըն որ Թագաւորը իրենց սիրելեացը վրայ կասկածի երթան ու աւրուին, ա՛լ անոնց ձեռքէն ձանձրացած՝ ու նեղը մտած՝ անոնցմէ ազատելու միայն կնային . բարեկամութիւնն օդը կելլայ, ծառայութիւնն ինին կմոռցուի . սիրելեաց կործանումը փոյթերնին չէ՝ բաւական է որ մէյմ՝ալ աչուրնին չտեսնէ զանոնք :

Իսկոյն իդոմենէս հրամայեց եգեսիպպոսի՝ որ արքունեաց գլխաւոր պաշտօնեաներէն մէկն էր, որ առնու զՊրոտեսիդաս եւ զՏիմոկրատ Սամոս կղզին տանի զգուշութեամբ հոն ձգէ զանոնք, եւ զՓիլոկղէս այն քսորանաց տեղէն առնու ետ դարձունէ : Այս հրամանին վրայ զարմացաւ եգեսիպպոս եւ չկրցաւ ուրախութեան արցունքը բռնել, ու « Հիմա, կըսէր, տէ՛ր արքայ, հիմա հպատակներդ պիտի ուրախացնես : Այս երկու մարդիկն են քու եւ ժողովրդեանդ աղետիցը պատճառ . քսան տարիէ ի վեր է որ առաքինի մարդիկը հեծել կուտան . հեծելու ալ հազիւ կհամարձակի մարդ, ա՛յնչափ անգուծ է բռնաւորութիւննին որ հոգին կհանեն բոլոր անոնց որ ուրիշին՝ եւ ոչ թէ իրենց ձեռքովը քեզի գալ կուզեն : »

Յետոյ յայտնեց եգեսիպպոս Թագաւորին այս երկու մարդոց գործած բազմաթիւ նենգութիւններն ու անգութութիւնները որոց վրայ բնաւ խօսք մը չէր լսած Թագաւորը, որովհետեւ ոչ ոք կհամարձակէր զանոնք ամբաստանել : Պատմեց իրեն նաեւ որ զՄենտոր սպաննելու համար ըրած գաղտնի դաւաճանութիւննին գտեր էր : Այս ամէն բաները լսելով սոսկացաւ Թագաւորը :

Անպարեց եգեսիպպոս որ երթայ զՊրոտեսիդաս տանը մէջ բռնէ, որ թէպէտ Թագաւորին պալատին չափ մեծ չէր, բայց աւելի հանգիստ էր ու զուարճալի . ճարտարապետութիւնն ալ աւելի կիրթ ախորժակով էր, զոր Պրոտեսիդաս խելօքերու արիւնէն հանած ստակովը զարդարեր էր : Այն ժամանակ բաղանեացը քով մարմարեայ սրահի մը մէջ՝ ոսկեհուռ ծիրանի անկողնի մը վրայ անհոգաբար պառկած էր Պրոտեսիդաս . աշխատանքէն յոգնած հոգին բերանը եկած կերեւար . աչերն ու յօնքը վեր վար կշարժէին ու սրտին տխրութիւնն ու գազանութիւնը կյայտնէին : Տէրութեան մեծամեծները չորսդին բոլորած՝ գորգերու վրայ նստած՝ մինչեւ

անոր աչքերուն փոքրիկ բնիմը կդիտէին եւ երեսնին անոր երեսին կյարմարցընէին : Բերանը բանալուն պէս՝ ամէնքը ծայներնին վերուցած կսկսէին ըսածներուն զարմանալ : Ակմբին գլխաւորներէն մէկը կեկէր ծաղրական չափազանցութեամբ Պրոտեսիդասայ թագաւորին ըրած ծառայութիւնները կպատմէր : Ուրիշ մը իրեն կհատացընէր թէ Արամազդ իւր մայրը գլխէ հանելով իրեն կեանք տուեր էր, որով եւ ինքը որդի էր հօրն աստուածոց : Քերթող մը կուգար իրեն ոտանաւորներ կերգէր ու կհաստատէր թէ Պրոտեսիդաս Մուսաներէն սովբելով՝ մտաւոր երկասիրութեանց մէջ Ապողոնին հաւասարեր էր : Ուրիշ բերթող մը աւելի վատ ու անխոյժ, զինքը իւր բերթուածոցը մէջ հնարող գեղարուեստից կանուանէր, եւ հայր ժողովրդոց՝ զորս երջանիկ կընէր, նկարագրելով զնա ամաղթեղջիւր իծեռին :

Պրոտեսիդաս բոլոր այս գովութիւնները՝ անտարբեր անուշադիր ու արհամարհոտ կերպով մը մոռիկ կընէր, գիտնալով որ աւելի մեծամեծ գովեստներու արժանի է ինքը, եւ մեծ շնորհ կընէր որ

կթողուր զինքը գովաբանել : Շողոքորթին մէկն ալ համարձակեցաւ Մենտորին հաստատելու աշխատած բարեկարգութեանը վրայ անոր ականջէն Վեր ծաղրաշարժ բան մը ըսաւ : ժպտեցաւ Պրոտեսիդաս եւ շուտ մը բոլոր ժողովականք ձայներնին ձգեցին ծիծաղեցան, թէպէտեւ մէջերնէն շատը դեռ ըսուածը չէին գիտեր. եւ երբոր անիկա իւր խիստ ու հպարտ կերպն առաւ՝ ամէնքը վախերնէն նորէն լռեցին : Շատ մը ազնուականք կսպասէին որ Պրոտեսիդաս դէպ իրենց դառնայ ու մտիկ ընէ. եւ որովհետեւ իրմէ շնորհք պիտի խնդրէին՝ խռոված ու տագնապած կերեւէին, եւ աղաչաւոր կերպարանքնին իրենց տեղ կխօսէր խոնարհած կեցած էին մօր մը նման որ բազնաց ոտքն ընկած՝ իւր մէկ հատիկ որդւոյն բժշկութիւնն իդից կմաղթէ : եւ թէպէտ ամէնքն ալ սրտերնուն մէջ Պրոտեսիդասին վրայ անհաշտ ատելութիւն ունէին, սակայն այնպէս կերեցընէին թէ վրան գոհ են, կգորովին ու կզարմանան :

Ահա այն միջոցին ներս մտաւ եգեսիպպոս, Պրոտեսիդասին թուրը քաշեց առաւ, եւ թագաւորին կողմանէ իրեն իմացուց որ Սամոս կղզին զինքը պիտի տանի : Այն խօսքին՝ բոլոր այս իշխանին ամբարտաւանութիւնը ընկաւ կործանեցաւ՝ իբրեւ զժայռ որ սեպացեալ լերան մը ծայրէն կփրթի կիյնայ : Հոն տեսնելու էր թէ ի՞նչպէս դողալով ու տագնապած՝ եգեսիպպոսին ոտքը ընկեր կուլար, կտարակուսէր, կթոթովէր, կդողդողար, եւ ծնկուրններուն կպըլլուէր, այն մարդուն՝ որոյ վրայ ժամ մի յառաջ նայիլ անգամ արժանի չէր համարեր. եւ անոնք որ իրեն խունկ կուտային, անոր անկանգնելի կործանումը տեսնելով՝ իրենց շողոքորթութիւնը անողորմ նախատինքի դարձուցին :

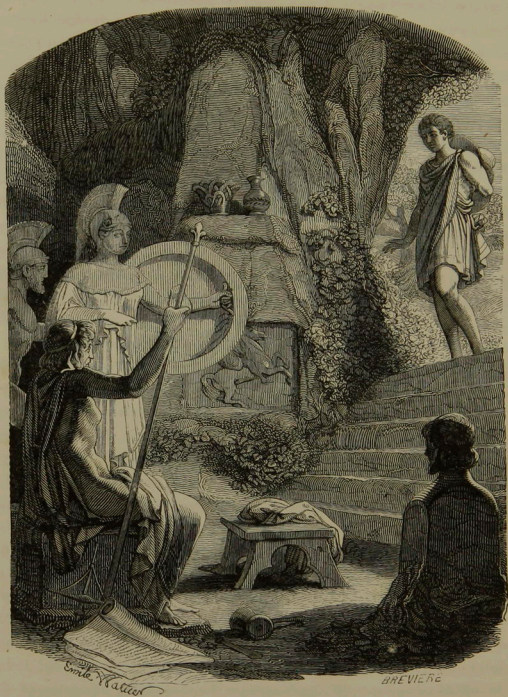
Եգեսիպպոս ժամանակ չթողուց իրեն ոչ ընտանեացը վերջին ողջոյնը տալու եւ ոչ ծածուկ թշուառն առնելու : Ամէն բան բռնուեցաւ ու թագաւորին բերուեցաւ : Նոյն միջոցին ձերբակալ եղաւ նաեւ Տիմոկրատ եւ ապշեցաւ մնաց, որովհետեւ կկարծէր որ Պրոտեսիդասին հետ աւրուած ըլլալովը կրնայ անոր կործանմանէն ազատիլ : Պատրաստուած նաւին մէջ մտան ու հասան իՍամոս : Հոն թողուց եգեսիպպոս այս երկու թշուառականները, եւ իլրումն իրենց թշուառութեան՝ երկուքն ալ մէկտեղ թողուց : Հոն կատալաբար իրարու վրայ կնետէին իրենց ըրած ո՞նիքներն, որոնք իրենց

կործանմանը պատճառ էին եղեր. նորէն Սաղենտը տեսնելու անյոյս՝ իրենց կանանցմէ ու որդւոցմէ հեռու ապրելու դատապարտուած. չեմ ըսեր հեռու նաեւ իրենց բարեկամներէն՝ վասնզի բարեկամ մ'ալ չունէին : Անծանօթ երկիր մը կտարուէին ուր իրենց աշխատանքովը միայն պիտի կարենային ապրիլ՝ իրենք որ այնչափ տարի կեանքերնին փափկութեանց ու պերճութեան մէջ անցուցեր էին : Երկու կատաղի գազանի նման մէկզմէկ պատըռտելու պատրաստ էին միշտ :

Հարցուց Եգեսիպպոս թէ կղզւոյն ո՛ր տեղը Փիլոկլէս կընակի. եւ ըսին իրեն թէ քաղաքէն բաւական հեռու՝ լերան մը վրայ քարայրի մը մէջ. եւ ամէնքը այն օտարականին վրան զարմանօք կիսօսէին, ու « Այս կղզին գալէն իվեր, կըսէին, մէկու մ'ալ վնաս չհասուց. համբերութեամբը, աշխատասիրութեամբն ու հանդարտութեամբը ամենուն սիրելի եղած է. բան մը չունի եւ միշտ գոհ կերեւայ : Եւ թէպէտ հոս հեռու կապրի իգործոց եւ ձեռքը ոչ ստացուածք ունի եւ ոչ իշխանութիւն մը, բայց եւ այնպէս անդադար բարիք կընէ արժանաւորաց, եւ հազարովէկ ճարտարութեամբ իւր դրացիներուն հաճելի կընէ ինքզինքը : »

Դէպ իքարայրը յառաջեց գնաց Եգեսիպպոս եւ զայն պարապ ու բաց գտաւ վասնզի աղքատութեամբն ու բարուց պարգուծեամբը կարօտութիւն չունէր Փիլոկլէս դուրս ելած ժամանակը դուռը գոցելու : Անկողինն էր խոշոր խսիր. հագիւ երբէք կրակ կվառէր, որովհետեւ ամենեւին եփուած բան չէր ուտեր. ամառը կերակուրն էր թարմ պտուղ, իսկ ձմեռը արմաւ եւ չոր թուզ. եւ ժայռի մը վրայէն ուղիւօրէն իջած յստակ աղբիւր մը իւր ծարաւը կանցընէր : Այրին մէջ ուրիշ բան չունէր՝ բայց եթէ քանդակագործութեան հարկաւոր եղած գործիներ եւ քանի մը գրքեր՝ զորս երբեմն երբեմն կկարդար, ոչ թէ միտքը զարդարելու եւ հետաքրքրութիւնը կշտացընելու համար, այլ աշխատանքէն յոգնութիւն առնելով ինքզինքը կրթել եւ լաւ ըլլալ սովորելու : Եւ քանդակագործութեան անոր համար միայն կպարապէր՝ որպէսզի մարմինը հրափանգէ, անգործութենէ փախչի, եւ առանց ամենեւին մէկուն կարօտ ըլլալու իւր հացը գտնէ :

Եգեսիպպոս այրին մէջ որ մտաւ սկստած քանդակներուն վրայ

Emile Hübner

BREVIERE

հիացաւ, յորս եւ Արամազդէ մը կար, որուն զուարթադէմ կերպարանքն այնպէս մեծաւայելուէ էր, որ աստուածոց եւ մարդկան հայր ըլլալը դիւրաւ կիմացուէր : Անդին Արեսի արծանը կտեսնուէր՝ խրոխտ ու սպառնալից կերպարանքով : Բայց ամենէն աւելի աչքի զարնողն էր Աթենաս որ Արուեստները կքաջալերէր . դէմքը ազնուական եւ անոյշ . հասակը բարձր եւ գեղապատշաճ, եւ վրան այնպիսի կենդանութիւն մը կար որ կարծես թէ պիտի քալէ :

Եգեսիպպոս զուարթութեամբ մը այս արծանները դիտելէն յետոյ այրէն դուրս ելաւ եւ հեռուէն տեսաւ որ Փիլոկղէս խոշոր ծառի մը տակ խոտերուն վրայ նստեր կկարդար : Դէպ ինա գնաց, եւ Փիլոկղէս զինքը տեսնելով հաւտալը չէր գար, եւ ինքնիքներ « Միթէ սա Եգեսիպպոս չէ՞, կըսէր, որուն հետ երկար ժամանակ Կրետէ կեցայ : Բայց այսպիսի հեռաւոր կղզի մը գալու ի՞նչ ունի : Զըլլայ թէ իւր ստուերն ըլլայ որ մահուրէնն ետքը Սոիւքսին գետափունքէն հոս կուգայ : »

Եւ երբ այս տարակուսին մէջն էր, այնչափ մօտեցաւ իրեն Եգեսիպպոս որ ա՛լ Յանչցաւ զինքն ու գրկեց . « Միթէ դո՛ւն ես, կըկանչէր, դո՛ւ ես, սիրեցեալդ իմ եւ վաղեմի բարեկամ . ո՞ր դիպուածն, ո՞ր փոթորիկ զբեզ այս ծովեզերքը նետեց . ինչո՞ւ թողուցիր զԿրետէ . արդեօք զբեզ ալ իմ թշուառութեանս նման թշուառութի՛ւն մը մեր հայրենեաց գրկէն խլեց ու հանեց : »

Պատասխան տուաւ իրեն Եգեսիպպոս . « Ոչ եթէ թշուառութիւն, այլ ընդհակառակն աստուածոց շնորհքը զիս հոս բերին : » Եւ իսկոյն պատմեց անոր Պրոտեսիդասին երկարատեւ բռնաւորութիւնը . Տիմոկրատին հետ ըրած խարդախութիւնները, անոնց Իդոմենեսին գլուխը բերած չարիքը, Թագաւորին կործանումը, անոր Խտալիոյ ծովեզերքը փախուստը, Սաղենտի հիմնարկութիւնը, Մենտորին եւ Տելեմաքին գալուստը, Մենտորին իմաստուն խորհրդներով Իդոմենեսայ միտքը լեցունելը, եւ երկու մատնիչներուն երեսէ իյնալը : Եւ վրայ դրաւ թէ զիրենք Սամոս բերեր էր որպէսզի հոն Փիլոկղէսին քաշել տուած աքսորանքին վիշտը կրեն . եւ հուսկ յետոյ ըսաւ թէ հրամայուած էր իրեն որ զինքը Սաղենտ տանի, ուր Թագաւորն՝ որ իւր անմեղութիւնը հասկըցեր էր, կուզէր իրեն յանձնել տէրութեան գործերն ու մեծապարգև մեծարել զինքը :

« Սա այրը կտեսնես, վրայ բերաւ Փիլոկղէս, որ վայրենի գազաններ ծածկելու աւելի յարմար է քան թէ մարդիկ բնակեցնելու. հոն այնչափ տարի աւելի քաղցրութիւն ու հանգիստ գտայ՝ քան թէ Կրետէի ոսկեզօծ պալատներուն մէջ : Ոչ եւս խաբեն զիս մարդիկ, որովհետեւ ա՛լ զիրենք չեմ տեսներ, ալ իրենց շողոքորթ ու թունաւոր խօսքերը չեմ լսեր : Ա՛լ իրենց կարօտութիւն չունիմ. աշխատանքէ կարծրածած ձեռքերս դիւրաւ կուտան ինձ հարկաւոր պարզ կերակուրս. եւ ինչպէս որ կտեսնես, թեթեւ լաթ մը բաւական է զիս ծածկելու : Ա՛լ բանի մը կարօտութիւն չունենալով. եւ վայելելով խորին հանդարտութիւն եւ քաղցր ազատութիւն մը՝ որոյ լաւ գործածութեան կերպը իմաստուն գրքերէս կսովրիմ, նախանձոտ, խաբեբայ եւ անհաստատ մարդոց մէջ ի՞նչ պիտի երթամ փնտռեմ : Մի՛, սիրելիդ իմ եգեսիպպոս, մի՛ նախանձիր երջանկութեանս : Պրօտեսիդաս ուզելով թագաւորը մատնելու զիս ապաննել՝ ինքզինքը մատնեց, եւ ոչ միայն ինձ չարիք չկրցաւ ընել՝ այլ եւ ամենէն մեծ բարիքն ըրաւ՝ ազատելով զիս աղմկէ ու գործերու գերութենէն. ուստի եւ սիրելի միայնութեանս մէջը վայելած անմեղ զուարճութեանցս համար երախտապարտ եմ իրեն :

« Դարձի՛ր, եգեսիպպոս, դարձիր թագաւորին քով. մեծութեան թշուառութիւնները վերցնելու օգնէ, եւ ըրէ իրեն զայն զոր կուզէիր որ ես իրեն ընեմ : Եւ որովհետեւ այնչափ երկար ժամանակ ճշմարտութեան գոց եղած աչուրները բացուեր են հիմա այն իմաստուն մարդէն զոր Մենտոր կանուանես, թող քովը զայն պահէ : Իսկ ինձ նաւաբեկութենէս ետքը չվայելեր որ նաւահանգիստս թողում ելեմ ուր բաղդէս փոթորիկը զիս նետեց եւ նորէն ինքզինքըս ալեաց ձեռքը մատնեմ : Ո՛հ, ո՛րչափ ողբալի են թագաւորը. ո՛րչափ կարեկցութեան արժանի են նաեւ անոնց ծառայողները : Թէոր չար են, ի՛նչ վշտեր կուտան մարդկանց, որով եւ ո՛րչափ տանջանք կպատրաստեն իրենց համար սեւ Տարտարոսին մէջ. իսկ եթէ բարի են, ո՛րչափ դժուարութեանց պէտք է որ յաղթեն, ո՛րչափ որոգայթներէ պէտք է զգուշանան, ո՛րչափ նեղութիւն պէտք է որ կրեն : Նորէն կաղաչեմ, եգեսիպպոս, երջանիկ աղքատութեանս մէջ թող զիս : »

Փիլոկղէսի այսպէս եռանդեամբ խօսած ժամանակը՝ եգեսիպպոս

զարմացած վրան կնայէր. վասնզի ատենով զինքը կրետէ տեսեր էր երբ մեծամեծ գործեր կկառավարէր՝ նիհար, տկար եւ ոգեսպառ, վասնզի վառվռուն ու խիստ բնաւորութիւնը աշխատանքի մէջ զինքը կմաշեցընէր. չէր կրնար մոլութիւնը անպատիժ տեսնել. գործոց մէջ այնպիսի Յշդութիւն մը կուզէր զոր անհնարին է գտնել, որով եւ այն պաշտօններն իւր փափով առողջութիւնը կխանգարէին : Բայց իՍամոս եգեսիպպոս զինքը գէր ու կորովի կտեսնէր. Թէպէտ տարիքն առած էր, գեղածաղիկ մանկութիւն մը երեսին վրայ կիպայէր. եւ սակաւակեր, հանդարտ եւ վաստակասէր կեանքովը կարծես Թէ մարմնոյն կազմուածքը բոլորովին նորոգուեր էր :

« Զիս այնչափ փոխուած գտնելուդ վրայ կզարմանաս, ըսաւ Փիլոկղէս ժպտելով. այս կայտառութիւնն ու կատարեալ առողջութիւնը՝ միայնութիւնս տուաւ. Թշնամիքս տուին ինձ զայն զոր մեծափարթամ Յոխութեան մէջ չէի կրնար գտնել : Կուզե՞ս որ Յշմարիտ բարիքը կորսնցընեմ ու սնոտի բարեաց ետեւէն վազեմ, իմ առջի խեղճութիւններուս մէջ նորէն ընկղմիմ : Պրոտեսիղասէն աւելի անգուծ մ'ըլլար, ո՛վ բարեկամ. գէթ իրմէ գտած երջանկութեանս մի՛ նախանձիր : »

Ընդունայն տեղ եգեսիպպոս անոր սիրտը շարժելու համար ամէն ջանք ըրաւ : « Ի՞նչպէս կարելի է, կըսէր, որ ազգականներդ ու բարեկամներդ տեսնելու զուարճութիւնը չզգաս, որոնք դարձիդ հառաչանօք կսպասեն, եւ զքեզ գրկելու յոյսը միայն զիրենք ուրախութեամբ կլեցունէ : Բայց դուն որ աստուածներէն կվախնաս ու պարտքդ կսիրես, բանի տեղ չե՞ս դներ Թագաւորիդ ծառայել, ուզած բարեգործութեանն օգնել եւ այնչափ ժողովուրդներ երջանկացընել : Կվայելե՞մ մարդուս որ ինքզինքը այնպիսի վայրենի իմաստասիրութեան տայ, իւր անձը բոլոր մարդկային ազգէն նախամեծար համարի, եւ իւր հանգիստը քաղաքակցացը երջանկութենէն վեր դնէ : Թող որ ամէնքը պիտի կարծեն Թէ յխակալութեամբ չես ուզեր Թագաւորը տեսնել : Թէոր քեզ չարիք ուզեց ընել, զքեզ բնաւ չէր Յանչնար. ոչ եթէ բուն բարի եւ արդար Փիլոկղէսն կուզէր մեռցընել տալ, այլ քեզմէ բոլորովին տարբեր մարդ մը կուզէր պատժել : Բայց հիմա որ զքեզ կճանչնայ. եւ ալ ուրիշի հետ

չկրնար զքեզ շփոթել, վրադ ունեցած բոլոր առաջին սէրը սրտին մէջ արծարծած է ու քեզ կսպասէ թեւատարած որ զքեզ գրկախառն համբուրէ. եւ սաստիկ փափաքէն օրերն ու ժամերը կհամրէ: Կրնա՞ս այնչափ խստասիրտ ու անողոքելի ըլլալ թագաւորիդ ու բոլոր սիրելի բարեկամացդ: »

Փիլոկղէս որ առջի բերան եգեսիպոսը ֆանչցած ժամանակը գորովեր էր, այս խօսքերն որ լսեց նորէն խիստ կերպ մը առաւ, եւ նման այն ժայռին որոյ հետ ընդունայն տեղ մըրիկը կկռուին եւ ալիք կոծեալ կխորտակին, անշարժ ամենեւին կկենար. եւ ոչ աղաչանք եւ ոչ փաստք սիրտը մանելու մուտք չէին գտներ: Բայց այն միջոցին յորում եգեսիպոս ալ իրեն յաղթելու յոյսը կկորէր, Փիլոկղէս աստուածոց կամքն հարցուց եւ թռչնոց թռիչովը, զոհերու ընդերքովն եւ ուրիշ այլեւայլ հմայիւք հասկըցաւ որ պէտք է եգեսիպոսին հետ ելլայ գնայ:

Ա՛լ դէմ չդրաւ, ու երթալու պատրաստուեցաւ. բայց մեծ ցաւով կթողուր անապատն ուր այնչափ տարի էր անցուցեր: « Աւա՛ղ,

կրսէր, ի՞նչպէս թողում զքեզ, ո՛ր սիրելի քարայր, ուր խաղաղաւետ քունը ամէն երկուն կուգար օրուան աշխատանքէն զիս կիանգջեցընէր: Հոս աղքատութեանս մէջ Պարկայք ինձ ոսկեթել ու մետաքսառէջ օրեր կիխուէին: » եւ լալով գետին ընկաւ երկրպագութիւն ըրաւ նայադին որ այնչափ ժամանակ ականակիտ ալիքներովը իւր ծարաւն անցուցեր էր, եւ Յաւերժիարսանց՝ որ բոլոր մօտակայ լեռներուն մէջ կքնակէին: Արձագանգը լսեց այս ողբերը եւ տխուր ձայնով մը համօրէն դաշտային աստուածոց կրկնաբանեց:

Յետոյ եգեսիպպոսին հետ քաղաքն իջաւ փիլոկղէս որ նաւ մտնէ: Կկարծէր որ թշուառականն Պրոտեսիդաս լի ամօթով եւ ռիսկալութեամբ՝ պիտի չուզենայ զինքը տեսնել. բայց կխաբուէր. վասնզի ապականեալ մարդիկ երեսին ջուր չունին եւ ամէն տեսակ ցածութեան պատրաստ են միշտ: Փիլոկղէս պարկեշտութեամբ ինքզինքը կծածկէր որպէսզի ողորմելին զինքը չտեսնէ, վասնզի կվախնար որ խեղճութիւնը՝ աւելի չշատցընէ ցուցընելով անոր թշնամոյ մը յաջողութիւնը՝ զոր իւր աւերակացը վրայ պիտի բարձրացընէին: Իսկ փիլոկղէս մեծ փութով փիլոկղէսը կփնտռէր, ու կուզէր իրեն խեղճ թափելով զինքը յորդորել որ իւր Սաղենտ դառնալը թագաւորէն խնդրէ: Փիլոկղէս իւր բնատուր անկեղծութեամբը չէր կրնար անոր դարձին համար աշխատելու խօսք տալ. վասնզի քան զամէնքը լաւ գիտէր թէ ո՛րչափ վնասակար էր անոր դարձը. սակայն հետը քաղցրութեամբ խօսեցաւ, վրան կարեկցութիւն ցուցուց, ջանաց զինքը միմիութեւ, յորդորեց որ աստուածոց բարկութիւնն իջեցընէ անարատ վարուք եւ մեծ համբերութեամբ վշտաց: Եւ որովհետեւ իմացեր էր որ թագաւորը Պրոտեսիդասին անիրաւութեամբ ձեռք բերած բոլոր ստացուածքը առեր էր, իրեն երկու բան խոստացաւ, զորս եւ յետոյ կատարեց. մէկն այն էր որ կնոջն եւ որդւոցը խնամ տանիլ, որոնք Սաղենտ մնացեր էին յետին աղքատութեան մէջ ու հասարակաց բարկութեանը նշաւակ. երկրորդն էր՝ Պրոտեսիդասին ստակ օգնութիւն զրկել՝ այս հեռաւոր կղզւոյն մէջ խեղճութիւնը քիչ մը թեթեւցընելու համար:

Սակայն յաջող քամիով առագաստները կուռէին, եւ եգեսիպպոս անհամբեր՝ կփութացընէր զփիլոկղէս իջու: Պրոտեսիդաս կտեսնէ անոնց նաւ մտնելը, եւ աչուրներն անշարժ անքմիթ՝ ծովեզերքին

վրայ նայելով՝ նաևուն ետեւէն կերթային որ ալիքները կպատուէր ու հողմոյն վարելովը՝ երթալով կհեռանար : Եւ բոլորովին աչքէն կորսուած ժամանակն ալ դեռ անոր պատկերը մտքին մէջ կնկարէր : Վերջապէս խռոված, կատղած, յուսահատած՝ մագերը կը փետտէ, աւազին վրայ կթաւալի, ու աստուածոց խստութիւնը երեսնին զարնելով, անօգուտ տեղ անգուծ մահին իրեն օգնութեան կկանչէր՝ որ աղաչանացը ականջ չդնելով՝ զինքը թշուառութենէն չէր ազատեր, ինքն ալ ինքզինքն սպաննելու սիրտ չէր ընէր :

Պոսիդոնի եւ հողմոց օգնութեամբը շուտով հասաւ նաւն ի Սաղէնտ. որուն նաւահանգիստ մտնելն երբոր թագաւորին եկան իմացուցին, մէկէն Մենտորին հետ փիլոկղեսին առջեւ վագեց, գորովանօք գրկեց, եւ զինքն այնչափ անիրաւութեամբ հալածելուն վրայ մեծ ցաւ ցուցուց : Թագաւորին այս խոստովանութիւնը ոչ միայն վատութիւն չերեւցաւ Սաղէնտացւոց, այլ եւ օրհնէր համարեցին զայն վեհանձն հոգւոյ, որ իւր սխալմունքներէն քլլեր կը արծրանայ, անոնց դարման ընելու համար արիաքար խոստովանելով զանոնք : Ամէնքը ուրախութենէն կուլային վերստին տեսնելով այն մարդն՝ որ միշտ սիրող էր լեալ ժողովրդեան, մէկալ կողմանէ ալ, լսելով թագաւորին իմաստուն եւ բարեսէր խօսակցութիւնը :

Իսկ փիլոկղէս որ մեծարանօք եւ պարկեշտութեամբ թագաւորին գգուանքը կընդունէր եւ ժողովրդեան ծափածայն գովութենէն խոյս տալու կշանար, թագաւորին ետեւէն պալատը գնաց : Այնպէս շուտով Մենտորին հետ մտերմացաւ որ կարծես թէ կեանքերնին մէկտեղ անցուցեր էին, թէպէտեւ ոչ իսկ մէկզմէկ տեսեր էին. վասնզի դիք որ բարիները տեսնելու համար չարերուն աչք չեն տուած, բարիներուն ալ մէկզմէկ օհնչնալու համար ամէն հարկաւոր եղածը տուին. եւ կարելի չէ որ առաքինասէր անծինք մէկտեղ ըլլան ու իրենց սիրած առաքինութեամբն իրարու հետ չմիանան :

Քիչ ատենէ փիլոկղէս խնդրեց ի թագաւորէն որ Սաղէնտի մօտ առանձին տեղ մը քաշուի, ուր Սամոս անցուցած կեանքին պէս աղքատութեամբ ապրեցաւ : Բայց թագաւորը գրեթէ ամէն օր Մենտորին հետ անոր միայնարանը զինքը տեսնելու կերթար, եւ հոն կմտածէին թէ ի՞նչ հնարքով կրնան օրէնքները հաստատել, եւ

հասարակաց երջանկութեանը համար տէրութեան հաստատունն ձեւ մը տալ :

Գլխաւոր քննութիւննին եղաւ տղոց դաստիարակութեանն ու խաղաղութեան ժամանակ ապրելու կերպին վրայ : Վասնզի տղայոց համար կըսէր Մենտոր Թէ « Ոչ այնչափ ծնողաց են որչափ տէրութեան. որդիք են ժողովրդեան, անոր յոյսն ու զօրութիւնը. եւ մէյմը որ աւրուին՝ ալ անկարելի է զիրենք ուղղել : Թգուտ չկայ զանոնք տէրութեան պաշտօններէն զրկել՝ երբ անարժան կգտնուին. շա՛տ աւելի լաւ է չարեաց առջեւն առնուլ քան Թէ զայն պատժելու ստիպուիլ : Թագաւորն որ բոլոր ժողովրդեան հայրն է, աւելի մասնաւոր կերպով հայր է տղոց որ բոլոր ազգին ծաղիկն են : Մաղկին մէջէն պէտք է պտուղը հասցընել. ապա ուրեմն իրենց անարժան չկարծեն Թագաւորք տղոց տրո՛ւած դաստիարակութեանը վրայ հսկելու եւ հսկել տալու. Մինօսայ օրէնքը պահելու փոյթ ունենան որ կիրամայէ տղայքը այնպէս մեծցընել որ ցաւն ու մահ աչուլնին չերեւայ. պատիւ համարին հետնութենէ ու հարստութենէ փախչիլ. անիրաւութիւնը, ստութիւնը, ապերախտութիւնն ու մեղկութիւնը իրենց անուանարկ ակտեր համարուին : Դեռաբոյս հասակէն սովորին երգել զգովութիւնս դիւցազանց որ սիրելի եղան դից, որ իրենց հայրենեացը վեհանձն ծառայութիւններ ըրին, եւ որ պատերազմաց մէջ քաջ հանդիսացան. երաժշտութեամբ հոգինին զմայլի եւ բարձրնին անուշնայ ու մաքրուի. սովորին գորովասիրտ ըլլալ իրենց բարեկամացը, հաւատարիմ իրենց նիզակակցացը, ամէն մարդու հետ արդար, նաեւ իրենց ռիւսրիմ թշնամույն հետ. մահուընէ ու տանջանքէն աւելի վախնան իրենց խղճին Թեթեւ մէկ յանդիմանութենէն : Թէոր պզտիկուց տղոց մտքին մէջ այսպիսի վեհ մտածմունքներ լեցուին քաղցրանուագ երգերու ձեռքով, մէջերնին քիչ կգտնուին որ փառաց ու առաքինութեան սիրով չվառուին : »

Յուցուց նաեւ Մենտոր Թէ ո՛րչափ հարկաւոր բան էր հասարակաց դպրոցներ բանալ տղայքը մարմնոյ խիստ կրթութեանց վարժեցընելու եւ մեղկութենէ ու անգործութենէ զգուշացընելու, որ ամենէն լաւ բնաւորութիւններն անգամ կաւրեն. կուզէր նաեւ շատ մը այնպիսի խաղեր ու տեսարաններ՝ որ բոլոր ժողովրդեան աշ-

խոյժը վառեն, եւ մանաւանդ մարմինը կրթելով նարպիկ եւ ուժով ընեն. ազնուական նախանձ մը շարժելու համար անոնց մրցանակներ եւս կաւեցընէր : Բայց բարուց չսպականուելուն համար ամենէն աւելի այն կբաղձար որ երիտասարդք շուտով կարգուին, եւ ծնողք իրենց շահը չփնտռելով թողուն որ անոնք մարմնոյ ու խելքի կողմանէ իրենց ախորժելի երեւցած կանայքն առնուն՝ որպէսզի կարող ըլլան նաեւ հետերնին կապուիլ սիրով :

Եւ մինչդեռ այսպէս տղայքը անարատ, անմեղ, աշխատասէր, հլու եւ ցանկացող փառաց պահելու հնարքը կմտածէին, Փիլոկլէս որ զպատերազմը կսիրէր, ըսաւ Մենտորին . « Ընդունայն տեղ տղայքն այս ամենայն կրթութեանց կպարապեցընէք՝ թէ որ զիրենք միշտ խաղաղութեան մէջ կթողուք որ լսեին առանց պատերազմի կրթութեան եւ առանց իրենց քաջութիւնը ցուցնելու հարկաւորութիւն ունենալու : Ասով կամաց կամաց ազգը կտկարացընէք. կորովը կթուլնայ, հեշտութիւնք անոր բարքը կաւրեն, եւ ուրիշ պատերազմող ժողովուրդք դիւրաւ կյաղթեն անոր . եւ պատերազմին հետը բերած չարեացմէ փախչելու համար սոսկալի գերութեան մը մէջ կխնայ : »

Պատասխան տուաւ իրեն Մենտոր. « Պատերազմին չարիքը կարծածէդ աւելի սոսկալի են : Պատերազմը տէրութիւնները կաղբատցընէ եւ կորստեան վտանգին մէջ կծգէ նաեւ մեծամեծ յաղթութիւններ ըրած ժամանակնին : Թէպէտեւ յաջող երթայ իսկզբան, սակայն բախտին աղետալի յեղափոխութեանը պատճառաւ նոյնպիսի յաջողութեամբ լմնցնելը ապահով չէ : Որչափ ալ բազմութեամբ զօրաց մէկը նաւատի, թեթեւ սխալ մը, յանկարծական վախ մը, ոչինչ բան մը՝ ձեռքդ եղած յաղթութիւնը կյափշտակէ կառնու եւ թշնամեացդ կուտայ : Թէ եւ մէկը իբրեւ շղթայով կապուած՝ յաղթութիւնը բանակին մէջ բռնէ, թշնամիքը բանդելով ինքզինքն ալ կբանդէ. երկիրը կանմարդանայ, արտերը գրեթէ անմշակ կըթողուին, վաճառականութիւնը կվրդովի, եւ որ ամենէն ցաւալին է՝ ընտիր օրինաց ոյժը կերծայ, բարքերը կաւրուին, տղայք ալ ուսման չեն պարապիր, սաստիկ կարօտութենէն ստիպեալ՝ զօրաց մէջ եղած վնասակար ցոփութեան աչք կգոցէ. եւ այս անկարգութենէն արդարութիւն՝ բարեկարգութիւն, ամէն բան կվնասուի :

Թագաւոր մը որ այնչափ մարդոց արիւնը կ'ծափէ եւ այնչափ թշուառութեանց պատճառ կըլլայ՝ քիչ մը փառք ստանալու եւ կամ թագաւորութեանը սահմանները տարածելու, փնտռած փառքին անարժան է, եւ ունեցածն ալ կորսնցընելու արժանի է, որովհետեւ իրեն չեղածը կուզէ յափշտակել :

« Եւ ահա ասոնք են խաղաղութեան ժամանակ ազգի մը քաջութիւնը կրթելու հնարքը : Տեսար արդէն մարմնոյ համար մեր հաստատած կրթութիւնները, ինախանձ վառելու մրցանակները, փառաց եւ առաքինութեան իմաստները՝ որոցմով անդստին իխանձարրոց տղայոց սիրտը պիտի լեցունեն դիւցազանց մեծագործութեանց երգերովը . աւելցուր ասոնց նաեւ զգաստ ու աշխատասէր կենաց օգնութիւնը : Բայց այսչափս ալ քաւական չէ . ազգիդ դաշնակից ժողովուրդ մը պատերազմ ունենալուն պէս, պէտք է անոր յուղարկես երիտասարդացդ ծաղիկը, եւ մանաւանդ զանոնք որոց վրայ պատերազմական հանձար երեւնայ, եւ փորձառութենէ օգուտ քաղելու ամենէն աւելի յարմար ըլլան :

Անով դաշնակիցք մեծ համարում կ'ունենան վրադ, ամէնքը դաշնակցութեանդ կ'ափաքին եւ զայն կ'սնցընելու կ'վախնան . ուստի եւ առանց երկրիդ մէջ պատերազմ ունենալու եւ ստակդ վատնելու՝ միշտ պատերազմափորձ եւ անվեհեր երիտասարդներ կ'ունենաս : Թէպէտեւ երկիրդ խաղաղութեան մէջ ըլլայ, դարձեալ դուն նայէ որ պատերազմի հանձար ունեցողներուն հետ մեծ պատուով վարուիս . վասնզի պատերազմը հեռացընելու եւ երկար ժամանակ խաղաղութիւն ունենալու մի միայն հաւարքն է զինուորութիւնը ծաղկեցընել, այն արուեստին մէջ գերազանցողները պատուել, միշտ այնպիսի մարդիկ ունենալ որ օտար երկիրներու մէջ զինուորութեան վարժած ըլլան, եւ դրացի ժողովրդոց զօրութիւնը, զինուորական կրթութիւնն ու պատերազմ ընելուն կերպը գիտնան, այնպէս որ ո՛չ փառասիրութեամբ պատերազմ ընելու ձեռք կ'զարնեն եւ ոչ մեղկութեամբ անկէջ կրնան վախնալ : Եւ այսպէս իհարկէն ստիպեալ պատերազմելու պատրաստ ըլլալով միշտ, այնպէս կ'ըլլայ որ հազիւ այն հարկը կ'ունենան :

« Իսկ երբ դաշնակիցք իրարու դէմ պատերազմելու պատրաստուին, քեզ կիյնայ որ մէջերնին խաղաղարար ըլլաս : Անով

այնպիսի փառք մը կստանաս որ աշխարհակալաց փառքէն աւելի հաստատուն է եւ անկապտելի . օտարները զքեզ կսիրեն ու կմեծարեն, ամէնքը քեզի կարօտ կըլլան, անոնց վրադ ունեցած վստահութեամբը կիշխես՝ ինչպէս որ հպատակացդ կիշխես իշխանութեամբդ . աւանդապահ կըլլաս գաղտնեաց, իրաւարար դաշնադրութեանց եւ ամենուն սրտից տէր . համբաւդ բոլոր աշխարհ

կեռչի կերթայ, եւ անունդ քաղցրահոտ խնկի մը պէս յերկրէ յերկիր բուրելով՝ մինչեւ ամենէն հեռաքնակ ժողովուրդները կհասնի: Այսպիսի վիճակի մէջ թող սահմանակից ժողովուրդ մը ընդդէմ կանոնաց արդարութեան վրադ յարձակի, զքեզ պատերազմաւորձ ու պատրաստ կգտնէ՜նա . եւ որ աւելի մեծն է՝ կտեսնէ որ ամէնքն զքեզ կսիրեն ու կօգնեն. վասնզի ուրիշ ամէն ասիմանակիցքդ զքեզ պաշտպանելու համար կզինուին՝ համոզուած ըլլալով որ քու պահպանութիւնդ հասարակաց ապահովութիւնն է: Ահա քեզ պատուար մը՝ ամրագոյն քան զամենայն պարիսպս քաղաքաց եւ քան զամենայն բերդս զօրաւոր . եւ ահա այս է Տշմարիտ փառք: Բայց ո՛րչափ քիչ թագաւոր կայ որ զայն փնտռէ եւ անկէց չհեռանայ .

խաբուսիկ ստուերի մը ետեւէ կվազեն , եւ ետեւնին կծգեն Յշմարիտ փառքը՝ վասնզի չեն ճանաչեր : »

Մենտորին այսպէս խօսած ժամանակը Փիլոկղէս զարմացած վրան կնայէր . յետոյ աչուրները Թագաւորին վրայ կդարձնէր ու կզմայլէր տեսնելով Թէ ինչպիսի՝ բաղձանօք սրտին մէջ կշտեմարանէր Իդոմենէս այս օտարականին բերնէն գետի պէս բղխած խօսքերը :

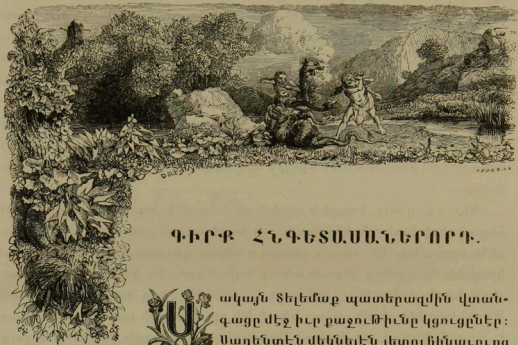
Այսպէս Աթենաս Մենտորին կերպարանքովը Սաղենտի մէջ կհաստատէր ընտիր ընտիր օրէնքներ եւ տէրութեան ամենէն օգտակար իմաստներ՝ ոչ այնչափ Իդոմենեսին Թագաւորութիւնը ծաղկեցընելու որչափ զգալի օրինակով մը Տելեմաքին հասկըցընելու համար իդարձին Թէ խելացի տէրութիւն մը ինչե՛ր կրնայ ընել ժողովուրդները երջանկացընելու եւ ազնիւ Թագաւորի մը անկորուստ փառք պարգեւելու համար :

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Տեւեմար դաշնակցաց բանակին մէջ ինքզինք կսիրցընէ Փիլոկտետի՝ որ հօրը Ողիսեայ հետ քէն ունենալուն՝ ծուռ աչքով վրան կնայէր : Փիլոկտէտ իւր դէպքերն անոր կպատմէ , ինչպէս նաեւ մանրամասնաբար Շերակղեսի մահը այն Թունաւոր պատմութեանէն զոր Նիսոս յուշկապարիկը տուեր էր Դէանիբայ : Կբացատրէ Թէ ի՞նչ կերպով Շերակղեսէն ընդունեցաւ այն նետերը՝ առանց որոց անհնար էր առնուլ զՏրոյա . եւ Թէ գաղտնիքը զուրս հանելուն իպատիժ ի՞նչ ցաւեր քաշեց իԼեմնոս . եւ Թէ ի՞նչպէս Ողիսես Նեոպտոլոմեայ ձեռքով ստիպեց զնա երթալ իսպաշարումն Տրոյոյ , ուր եւ Ասկղեպեայ որդիքը բժշկեցին իւր վէրքերը :

ԳԻՐԳ ԷՆԳԵՏԱՍԱՆԵՐՈՐԳ.

ական Տելեմաք պատերազմին վտանգացը մէջ իւր քաջութիւնը կցուցընէր: Սաղեմտէն մեկնելէն յետոյ հինաւորց մեծանուն եւ քաջափորձ զօրապետաց սիրելի ըլլալու կջանար: Նեստոր որ զինքն առաջ Պիղոս տեսած էր եւ իրեն սիրելի եղեր էր միշտ մռիսեւս, իւր որդւոյն պէս զինքը կհոգար: Ամէն մէկ տուած խրատն օրինակներով կհաստատէր. տղայութեանը դէպքերն իրեն կպատմէր, ինչպէս նաեւ առջի դիւցազանցմէ տեսած երեւելի նշանաւոր գործերը: Վասնզի այս բազմամեայ իմաստուն ծերունւոյն յիշողութիւնը մարմարիոնի կամ պղնձի վրայ փորագրուած հին ժամանակաց պատմութեան կնմանէր:

Փիլոկտէտ իսկզբան անդ Տելեմաքին վրայ նետտորի պէս սէր չունեցաւ, որովհետեւ սրտին մէջ մռիսեւսի դէմ ունեցած բազմաժամանակեայ ատելութիւնը՝ նաեւ անոր որդին ատելի կընէր իրեն. եւ դժկամակութեամբ կտեսնէր աստուածոց պատանւոյն համար ըրածն որ կերեւար թէ կուզէին Տրոյան կործանող դիւցազանց զնա հաւասարեցընել: Բայց վերջապէս Տելեմաքայ հեղութիւնը յաղթեց Փիլոկտէտին ռիսակալութեանը, որ բռնադատուեցաւ սիրելու այս քաղցր ու պարկեշտ առաքինութիւնը: Շատ անգամ

կառնէր զինքն ու կըսէր. « Որդեա՛կ իմ (որովհետեւ ա՛լ զքեզ այսպէս կոչելու չեմ վախնար), կխոստովանիմ որ հայրդ ու ես երկար ժամանակ իրարու թշնամի եղանք. կխոստովանիմ նաեւ որ հոյակապ Տրոյա քաղաքը կործանելէն ետքն ալ դեռ սրտիս թշնամուածիւնն անցած չէր. եւ զքեզ տեսած ժամանակս դժուար եկաւ ինձ Ոդիսեւսի որդւոյն վրայ սիրել զառաքինութիւն. շատ անգամ ես զիս ասոր համար կմեղադրէի: Բայց երբ առաքինութիւնը քաղցր է, պարզ, անկեղծ եւ պարկեշտ՝ ամէն բանի կյաղութ: » Այսպիսի խօսքերով կամաց կամաց ինքնայորդոր սկսաւ Փիլոկտէտ իրեն պատմել Ոդիսեւսին դէմ սրտին մէջ ունեցած ատելութեանը պատճառը:

« Պէտք է, ըսաւ, ծայրէն սկսիմ պատմութիւնս: Ամէն տեղ մեծին Հերակլիդէսի ետեւէն կերթայի, որ երկիրս այնչափ հրէշներու ձեռքէն ազատեց, եւ որուն առջեւը միւս դիւցազունք՝ երկնաբերձ կաղնիի մը դիմաց կեցած տկար եղէգներու եւ կամ արծուին առջեւն ելած մանր թռչնիկներու կնմանէին: Իւր եւ իմ թշուառութիւններս կիրքէ մը առաջ եկած են որ սոսկալի չարեաց պատճառ է, եւ այն ինքն է տուփանք: Հերակլէս որ այնչափ հրէշներու յաղթեր էր, չէր կրնար այս ամօթալի կրից յաղթել, եւ անողորմ երոս մանկան խաղալիկ եղաւ: Չէր կարող յիշել առանց կարմրելու որ ատենով բոլորովին իւր փառքը մոռցած՝ Լիւդացւոց մմփալ թագուհւոյն քով ըոք կմանէր իբրեւ քան զամենայն մարդիկ առաւել վատ եւ կնամարդի, ա՛յնչափ կոյր տուփանք մը զինքը գլխէ հաներ էր: Բիւր անգամ խոստովանեցաւ ինձ թէ կենացն այս մասը աղօտացուց իւր առաքինութիւնը եւ գրեթէ բոլոր նախատակութեանցը փառքը աւրեց տարաւ:

« Սակայն, ո՛վ դիք, այս ի՛նչ տկարութիւն ու յեղամտութիւն է մարդկան, որ ամէն բանի իրենք զիրենք կարող կկարծեն եւ բանի մը դէմ դնել կարող չեն: Աւա՛ղ, մեծն Հերակլէս ընկաւ յորոգայթս սիրոյ ուսկից այնչափ անգամ գարշեր էր, եւ Դէանիւրան սիրեց: Երանի՛ թէ այն կինը միայն սիրէր, զոր եւ իրեն հարս ըրաւ: Բայց շուտով դեռաճաղիկ հասակն Յուլի որուն երեսին վրայ նկարուած էին Շնորհք, իւր սիրտն յափշտակեց: Վառեցաւ քորքոքեցաւ Դէանիւրային նախանձը. յիշեց այն աղիտաբեր պատմութեանը՝ զոր նե-

սոս յուշկապարիկը մեռած ժամանակին իրեն թողեր էր իբրեւ անվրէպ հնարք Հերակղեայ սէրն արծարծելու ամէն անգամ որ ուրիշը սիրելու համար իրմէ պաղի : Վասնզի այն պատմութեանը յուշկապարիկին թունաւոր արեանը մէջ թաթխուած՝ տոգորուած էր նաեւ նոյն հրէշը սպաննող նետերուն թունովը : Գիտես որ Հերակղեսի նետերն որ այս խարդախ հրէշն սպաննեց, Լեռնայ վիշապին արեանը մէջ թաթխուած էին, եւ անով թունաւորուելով՝ ամէն ըրած վերքերնին անբժշկելի կըլլար :

« Հերակղէս այն պատմութեանը հագնելուն պէս մէկէն իմացաւ այն տուտորիչ կրակն որ մինչեւ ոսկրներուն ծուծը կտողոսկէր կմըտնէր, եւ պոռալուն սոսկալի ձայնովը ետնեւ լեռը կծնդացընէր, խորածոր հովիտները կհնչեցընէր, ծովն ալ խռոված կերեւար. կռուող կատաղի ցլերու պոչիւն պոռոչիւնն անգամ այնպիսի սոսկալի աղաղակ չէր կրնար հանել : Խեղձ Լիքաս որ Գէանիրայի կողմանէ պատմութեան իրեն էր բերեր, մօտենալուն պէս՝ սաստիկ ցաւէն բռնեց Հերակղէս պտուտքեց զնա, ինչպէս որ պարսաւորը հեռու նետել ուզած քարը պարսատիկովը կլոր կլոր կդարձունէ, այսպէս եւ Լիքաս լերան ծայրէն Հերակղեսի զօրաւոր ձեռքէն վար նետուելով՝ ծովուն ծփանացը մէջ գահավիժեցաւ եւ հոն յանկարծ ժայռի մը փոխուեցաւ որ դեռ մարդակերպ է, եւ միշտ կատաղի ալիքներէ զարնուելով՝ իմաստուն նաւապետները հեռուէն կվախցընէ :

« Լիքասին այս թշուառութիւնը տեսնելէս յետոյ հասկըցայ թէ ալ չէի կրնար Հերակղեսի վրայ վստահիլ, եւ խորունկ անձանքերու մէջ պահուելով կմտածէի : Կտեսնէի որ մէկ ձեռքով անաշխատ արմատէն կխլէր կհանէր բարձրաբերձ եղեւիններն ու հինաւուրց կաղնիները՝ որոնք այնչափ դարերէ իվեր քամիներն ու փոթորիկները արհամարհեր էին : Միւս ձեռքովն ալ փուսձ տեղ կըռնակէն աղիտաբեր պատմութեանը կորզելու կաշխատէր. մորթին վրայ կպեր էր այն եւ իբրեւ թէ անդամոցը մէջ մտեր. այնպէս որ զանիկա պատուած ժամանակը իւր մորթն ու մարմինն ալ կպատըռտէր, եւ արիւնը առուի պէս վազելով երկիրը կոռոզէր : Բայց վերջապէս առաքինութեամբը ցաւոցն յաղթելով գոչեց : « Կտեսնես, սիրելիդ. իմ փիլոկտէտ, որպիսի՝ ցաւեր քաշել կուտան ինձ աստ-

ուածք. արդար են իրենք. ես ամուսնական սիրոյ դէմ գործելով
գիրենք սրդողցուցի : Այնչափ թշնամեաց յաղթելէն ետքը՝ օտար
գեղեցկութենէ մը վատաբար յաղթուեցայ : Ահա կմեռնիմ, բայց

մեռնելուս վրայ գոյ եմ, որովհետեւ անով աստուածոց բարկութիւնը կիջեցընեմ : Այլ, աւա՛ղ, սիրելիդ իմ բարեկամ, ո՛ւր կփախչիս : Յիրաւի անհնարին ցաւէս է որ անգթացայ այս խեղճ Լիբասին, յոր եւ ես ինքն զիս կմեղադրեմ. չէր գիտեր նա թէ ի՛նչ թոյն էր որ ինձ կուտար, ուստի եւ իրեն տուած չարչարանացս ամենեւին արժանի չէր : Բայց դուն կկարծե՞ս որ քու բարեկամութիւնդ կարենամ մոռնալ ու կեանքդ ուզեմ վերցընել : Բնա՛ւ ոչ. զփիլոկտէտ սիրելէն ոչ երբէք պիտի դադրիմ : Փիլոկտէտ իւր գիրկը պիտի ընդունի հոգիս որ պատրաստ է թուջելու. ինքն իմ աճիւնս պիտի ամփոփէ : Ո՛ւր ես ուրեմն, ո՛վ սիրելիդ իմ փիլոկտէտ, փիլոկտէտ, միակ յոյս իմ յաշխարհի : »

« Այս խօսքին վազեցի իրեն դիմեցի. թեւերը տարածեց եւ կու-

զէր զիս գրկել. բայց ինքզինքը բռնեց վախնալով որ չըլլայ թէ իմ սիրտս ալ վառէ այն կրակն որ զինքը կայրէր կմրկէր : Աւա՛ղ, ըսաւ, այս մխիթարութիւնն ալ չունիմ : Այսպիսի խօսքերով բոլոր այն յերկիր կործանած ծառերը ժողվեց, անոնցմով լերան ծայրը փայտակոյտ մը շինեց, անխռով վրան ելաւ, տարածեց նեմեայ առիւծին մօրթը զոր այնչափ ժամանակ ուսին վրայ կրեր էր երբ աշխարհիս մէկ ծայրէն միւսը կերթար հրէշներ սատակելու եւ խեղճեր ազատելու. կռթնեցաւ ապա լախտին ու հրամայեց որ կրակ տամ խարուկին :

« Դողդոջուն ու ահաբեկ ձեռքերս չկրցան զլանալ իրեն այս անգութ ծառայութիւնը, վասնզի ա՛լ կեանքն իրեն համար պարգեւ աստուածոց չէր, ա՛յնչափ դառնադէտ եղեր էր որ եւ կվախնայի նաեւ որ չըլլայ թէ սաստիկ ցաւէն՝ անարժան բան մը գործէ այն առաքինութեան որ բոլոր տիեզերքն էր զարմացուցեր : Երբ տեսաւ նա որ փայտակոյտը բոցածաւալ կըռնկի, « Հիմա կհասկընամ, կանչեց, ո՛վ սիրելիդ իմ Փիլոկտէտ, քու Յշմարիտ բարեկամութիւնդ. որովհետեւ իմ փառքս կեանքէս վեր կդնես : Աստուածք քեզ փոխարէն հատուցանեն : Քեզ կթողում աշխարհիս վրայ ունեցած ամենէն աւելի պատուական բաներս, այս նետերը կըսեմ՝ որ լեռնեան վիշապին արիւնովը Թաթխուած են : Գիտես որ ըրած վերքերնուն բժշկութիւն չկայ. անոնցմով անյաղթելի կըլլաս, ինչպէս էի ես, եւ ոչ մէկ մահկանացու մը կհամարձակի հետդ պատեւրազմել : Յիշէ որ մեր բարեկամութեանը հաւատարիմ կմեռնիմ, եւ մի՛ մոռանար երբէք թէ ո՛րչափ սիրելի էիր դու ինձ : Բայց թէոր իրաւքնէ թշուառութեանս կարգահատիս՝ կրնաս վերջին մխիթարութիւն մը տալ ինձ. խոստացի՛ր որ ոչ երբէք մահկանացուի մը ոչ մահիս յայտնես եւ ոչ ամիսնս ծածկած տեղդ : Խոստացայ իրեն, աւա՛ղ, երդում իսկ ըրի՝ փայտակոյտը արտասուօքս ոռոգելով : Ուրախութեան նշոյլ մը աչքերուն վրայ երեցաւ. բայց շուտով բոցոյ մրբիկ մը շուրջ պատեց զնա, ձայնը մարեց խղիւղեց եւ գրեթէ զինքն աչքէս աներեւոյթ ըրաւ : Սակայն դեռ քիչ մը զինքը բոցերու մէջէն կտեսնէի, որ այնպէս զուարթերես էր իբրեւ թէ ծաղկըներով պսակուած ու անուշահոտ իւղերով ծածկուած՝ բարեկամացը հետ հրճուալից շքեղ խնջոյքի մը մէջ գտնուէր :

Կրակը շուտ մը այրեց լմնցուց ինչ որ նա հողեղէն ու մահկանացու բան ունէր, եւ Աղկմենէ մօրմէն ծննդեանն օրը առածնեւրէն բան մը չթողուց. բայց Արամազդայ հրամանովը վրան մնաց այն նուրբ եւ անմահ բնութիւնը, այն երկնապարգեւ բոցն որ է ֆշմարիտ աղբիւրն կենաց, եւ զոր ընդունած էր նա ի հօրէն աստուածոց : Եւ այսպէս անոնց հետ ելաւ լուսաճեմ Ողիմպոսին ոսկե-

ծնողն կամարներուն տակը գնաց նեկտար ըմպելու, ուր աստուածք իրեն հարս տուին զսիրունն եբէ զաստուածուհին մանկութեան, որ մեծին Արամազդայ բաժակը կլեցունէր՝ բանի որ դեռ Գանիմեդէս այն պատուոյն չէր հասեր :

« Իսկ ինձ այս նետերն՝ որ բոլոր դիւցազանցմէ զիս վեր պիտի բարձրացնէին, անսպառելի ցաւոց աղբիւր եղան : Քիչ ժամանա-

կէն դաշնակից Թագաւորք ուզեցին Մենեղաւոսի վրէժն առնուլ վատամուռ Պարիսէն՝ որ Հեղինէն յափշտակեր էր, եւ Պրիամոսին Թագաւորութիւնը կործանել. եւ Ապողոնէն պատգամ ելաւ իրենց Թէ առանց Հերակղեսի նետերն ունենալու՝ այն պատերազմը յաջողութեամբ աւարտելու չյուսան :

« Հայրդ Ոդիսեւս որ ատեաններու մէջ ամենէն աւելի հանձարեղն էր եւ հնարագէտ, յանձն առաւ զիս համոզել որ Տրոյոյ պաշարմանը հետերնին երթամ եւ հոն տանիմ այն նետերն որ իմ քովս կկարծէր : Վասնզի շատ ժամանակէ ի վեր Հերակղէս երկրիս վրայ չէր երեւար, եւ ոչ դիւցազին նոր քաջութեանը վրայ խօսք մը կկուէր, եւ ճիւղաղներն ու չարագործները նորէն կսկսէին անպատիժ երեւնալ : Յոյնք չէին գիտեր վրան ի՞նչ կարծիք ընել. ոմանք մեռած է կըսէին, ուրիշները կհաստատէին Թէ սառնապատ Արջին տակը գնացեր է Սկիւթացիքը նուաճելու : Բայց Ոդիսեւս կպնդէր Թէ մեռած է, եւ միտքը դնելով որ ինձ խոստովանցընել տայ զայն, ելաւ այնպիսի ժամանակ մը ինձ եկաւ որ մեծն Աղկիդէսը կորսնցընելուս վրայ դեռ անմխիթար սուգի մէջ էի : Անհնարին դժուարութեամբ քովս կրցաւ գալ, որովհետեւ ալ չէի կարող զմարդիկ տեսնել, վասնզի չէի ուզեր ետա լերան անապատներէն ելլել հեռանալ՝ որոց մէջ բարեկամս կորսնցուցեր էի. բոլոր մտածմունքս այն էր որ դիւցազին պատկերը մտքիս մէջ նկարեմ եւ այս տխուր տեղերը տեսնելով արցունք Թափեմ : Բայց քաղցր եւ զօրաւոր համոզումը հօրդ շրթանցը վրայ հանգչած էր. վշտակից եղաւ ինձ, ինքն ալ լացաւ, անզգալի կերպով սիրտս վաստըկեցաւ ու՝ վստահութիւնս իրենց քաշեց. գութս շարժեց յոյն Թագաւորաց վրայ որոնք արդար իրաւանց համար պատերազմելու կերթային եւ առանց ինձ չէին կարող յաջողիլ : Թէպէտ չլրցաւ ամենեւին բերնէս առնուլ Հերակղեսին մահուան գաղտնիքը՝ զոր երդուընցեր էի բնաւ մէկու մը չըսել. բայց անոր մեռած ըլլալուն վրայ ամենեւին չտարակուսելով, կ'Թախսանէր զիս որ անոր ասիւնն ամփոփած տեղս իրեն ցուցընեմ :

« Բա՛բէ. երդմնազանց ըլլալէն կսոսկայի դուրս հանելով անանկ գաղտնիք մը՝ որոյ համար խոստացեր էի դից ոչ երբէք մէկուն զրուցել. բայց տկարացայ, ու երդմանս դէմ ընելու չհամարձակե-

լով՝ փախուստ տուի անոր, եւ աստուածք պատժեցին զիս. վասնզի Հերակղեսի աճիւնը Թաղած տեղս ոտքովս զարկի ցուցընելով : Յետոյ դաշնակից Թագաւորաց գնացի՝ որ այնպէս ուրախութեամբ զիս ընդունեցան իբրեւ Թէ Հերակղէսն ըլլայի : Լեմնոս կղզիէն անցած ժամանակս ուզեցի Յունաց ցուցընել նետերուս զօրութիւնը, եւ անտառը վազող այծեամ մը զարնելու պատրաստուած ատենս՝ անզգուշութեամբ աղեղին մէջէն նետը ոտքիս վրայ ձգեցի որ այնպիսի վէրք մը բացաւ զոր դեռ կբաշեմ : Մէկէն Հերակղեսի կրած ցաւերն սկսայ զգալ. գիշեր ցորեկ կղզին պոռալու ձայնովս կլեցունէի. սեւ ու հոտած արիւն մը վէրքէս վազելով օդը կապականէր, եւ բոլոր Յունաց բանակին մէջ այնպիսի գարշահոտութիւն մը կծգէր որ մինչեւ ամենէն զօրաւոր մարդիկը կարող էր խղդեւ : Այն խղճ վիճակին մէջ զիս տեսնելով սոսկացին զօրքն առ հասարակ, եւ ամէնքը կըսէին Թէ արդարադատ աստուածներէն զըրկուած պատիժ մըն է այն :

« Ոգիսեւս որ զիս այս պատերազմին մէջ մտցուցեր էր, առաջինն եղաւ որ զիս երեսի վրայ Թողուց, եւ յետոյ իմացայ որ անով ինքը Յունաստանի հասարակաց օգուտն ու յաղթութիւնը քան զամենայն փաստս բարեկամութեան եւ պատշաճողութեան նախամեծար ընտրեր էր : Ոչ եւս կարող էին բանակին մէջ զոյ մատուցանել, վասնզի վէրքիս ձգած սոսկումը, գարշահոտութիւնն ու մեծածայն պոռալ կանչելս բոլոր զօրքը տակնուվրայ ըրած էր : Բայց երբ տեսայ որ Ոգիսեւսի խորհրդովն անխնամ Թողուցին զիս Յոյնք, իրենց այս վարմունքը սոսկալի անգթութիւն ու անօրէն մատնութիւն ինձ երեւցաւ : Աւա՛ղ կուրուծեանս, որ չէի հասկընար Թէ արժան եւ իրաւ էր որ բարկացուցած աստուածոց հետ ամէն խելացի մարդիկ ինձ հակառակ ըլլան : »

« Գրեմէ Տրոյոյ բոլոր պաշարման ժամանակը մինակ, անօգնական, անյոյս, անմխիթար ամենեւին, ու սարսափելի ցաւերու մատնուած մնացի այս անմարդաբնակ ու ամայի կղզւոյն մէջ, ուր ժայռերուն դէմ խորտակուող ծովուն ալեաց ձայնը միայն կլսէի : Այն ամայութեան մէջ դատարկ քարայր մը գտայ իժայռի երկու բարձրաբերձ գագաթս ունէր որ երկու գլխի կնմանէին, եւ այն ժայռէն յստակաջուր աղբիւր մը կըղխէր : Այն քարայրը որչ

էր վայրի գազաններու, որոց կատաղութեանը զոյ՛ ըլլալու վտանգին մէջ էի գիշեր ցորեկ : Տերեւներ ժողվեցի որ վրան պառկիմ եւ բոլոր բոլոր ունեցածս էին փայտէ կոշտ աման մը եւ քանի մը պատուած հագուստներ, որոցմով վէրքս կպատէի արիւնը դադրեցնելու համար, եւ անոնցմով դարձեալ զայն կմաքրէի : Հոն մարդկանցմէ անխնամ թողուած՝ եւ աստուածոց բարկութեանը մատնուած, ժայռին չորս դէն թռչըտող աղանիւներն եւ ուրիշ թռչունները նետերովս զարնելով ժամանակս կանցընէի. եւ երբ կերակուրիս համար թռչուն մը կմեռցընէի, հարկ էր որ գետնի վրայ սողալով քսքըռտուելով երթամ որսս առնուլ : Այսպէս ահա իմ ձեռքս էին որ ցաւօք ինձ ուտելիքս կպատրաստէին :

« Իրաւ է որ Յոյնք երթալու ժամանակնին ինձ քիչ մը պաշար թողուցին, բայց այն ալ շատ չտեսեց : Գայլախազով կրակս կվառէի : Այս կեանքն որչափ ալ անտանելի էր ինձ, քաղցը պիտի երեւար՝ յապերախտ ու խաբեքայ մարդիկներէն հեռու, թէոր ցաւը զիս չընկճէր, եւ թէոր տխրագին արկածքս անդադար միտքս չգային : Այս ի՛նչ է, կըսէի ինքնիրենս, մարդ մը հայրենիքէն կանչել իբրեւ թէ ինքը միայն կարող էր Յունաց վրէժն առնուլ, եւ յետոյ քունին մէջ զինքն անխնամ այս անապատ կղզին թողուլ երթալ. վասնզի քնացած ժամանակս Յոյնք ելան գնացին : Ա՛լ մտածէ թէ ի՛նչ եղաւ զարմանքս, եւ արթննալուս ատեն ո՛րչափ արցունք թափեցի երբոր տեսայ նաւերն որ ալիքները կպատռէին : Աւա՛ղ, այս վայրենի ու սոսկալի կղզոյն ո՛ր կողմն որ դառնայի ինչ որ կփնտռէի՝ ցա՛ւ միայն կգտնէի : »

« Եւ յիրաւի. այս կղզին ոչ նաւահանգիստ ունի, ոչ առուտուր, ոչ հիւրընկալութիւն, եւ ոչ ալ կամովին հոն մարդ մը կելլէ : Փոթորիկէ նետուած խեղճեր միայն հոն կտեսնուին. նաւաբեկելոցմէ զատ ուրիշ ընկերութիւն մը գտնելու հոն յոյս չկար. զիս հետերնին տանելու չէին համարձակեր՝ աստուածոց եւ Յունաց բարկութենէն վախնալով : Տասը տարիէ իվեր՝ ամօթ ցաւ եւ անօթութիւն կկրէի. այնպիսի վէրք մը ունէի որ զիս կուտէր կմաշէր. սրտիս մէջէն յոյսն ալ մարած էր :

« Օր մը վէրքիս համար բժշկական տնկեր փնտռէլէն դարձած ժամանակս յանկարծ քարայրիս մէջ երիտասարդ մը տեսայ գեղեցիկ ու

շնորհալի, բայց խրոխտ եւ դիւցազնահասակ : Այնպէս կերեւար ինձ թէ զԱրիւլէս կտեսնէի, վասնզի կերպարանքը, նայուածքն ու

քալուածքը բոլորովին անոր կնմանէին. տարիքէն միայն հասկը-
ցայ թէ ինքը չէր կրնար ըլլալ : Երեսին վրայ կարեկցութիւն եւ
տաճնալ մը կերեւար. գուժը շարժեցաւ տեսնելով թէ ինչպիսի՛
նեղութեամբ ու դանդաղութեամբ գետնի վրայ կսողայի. եւ սուր
ու ցաւագին կողկողմնքս որովք այս ծովափանց արծագանգները
կհնչեցընէի՝ նորա սիրտը ճմլեցին :

« Ո՛վ օստարական, ըսի իրեն հեռուէն, ո՞ր թշուառութիւնը զբեզ
այս անմարդաբնակ կղզին բերաւ. դեռ կճանաչեմ Յունաց հա-
գուստը, այն հագուստն որ տակաւին սիրելի է ինձ : Ո՛հ, ո՛րչափ
կփափաքիմ վայրկեան մը յառաջ ձայնդ լսել, եւ շրթանցդ վրայ
գտնել այն լեզուն զոր իմանկութենէ սովրեցայ, եւ այնչափ ժա-
մանակէ իվեր չեմ կրնար մէկուն հետ այս ամայութեանս մէջ խօսիլ :

Այսպիսի թշուառ մարդ մը տեսնելուդ վրայ մի' սոսկար, այլ գուժ ունեցիր վրան :

« Հազիւ թէ Նէոպոլոմէոս ըսաւ ինձ թէ Յոյն եմ, մէկէն գոչեցի . ո՛վ քաղցր բարբառ յետ այնչափ տարուան լռութեան եւ անմխիթար ցաւոց . որդեա՛կ իմ, ո՞ր աղէտք, ո՞ր մրրիկ եւ կամ մանաւանդ ո՞ր յաջող քամին զբեզ հոս բերաւ որպէսզի վշտերս վերջացընես : Պատասխան տուաւ նա . Սկիւրոս կղզիէն եմ, եւ հոն կդառնամ . կըսեն թէ Աքիլլեսին որդին եմ . մնացածը գիտես : »

« Այսպիսի կարճ խօսքերով հետաքրքրութիւնս չէր կշտանար . ուստի ըսի իրեն . Ո՛վ որդի հօր մը զոր այնչափ սիրեցի . սիրելի՛ սանդ Լիկոմեդեայ, ի՞նչպէս հոս եկար . ուսկի՞ց կուգաս : Պատասխանեց . Տրոյոյ պաշարմանէն : Առաջին արշաւանէն չէիր, ըսի իրեն : Իսկ դո՞ւն, հարցուց նա ինձ : Յայնժամ պատասխան տուի իրեն . Կտեսնեմ որ դուն ոչ զՓիլոկտէտ կճանաչես եւ ոչ անոր աղէտքը : Աւա՛ղ, ի՞նչ տարաբաղդ եմ ես . խեղճութեանս մէջ հաւածիչներս կնախատեն զիս . քաշածս չգիտեր Յունաստան, ուստի եւ ցաւս կաւելնայ : Ատրիդեանք այս վիճակի հասուցին զիս . աստուածք իրենց հատուցումն ընեն : »

« Յետոյ պատմեցի իրեն թէ ի՞նչ կերպով Յոյնք զիս երեսի վրայ թողուցին . եւ գանգատներս լսելէն վերջը ինքն ալ սկսաւ իւր գանգատներն ընել : « Աքիլլեսի մահուընէն ետքը » կտրեցի մէկէն խօսքը . Ի՞նչ, Աքիլլէս մեռա՞ւ, հարցուցի : Ներէ ինձ, որդեակ, որ պատմութիւնդ կընդհատեմ արտասուօքս զորս հօրդ եմ պարտական : Նէոպոլոմէոս պատասխանեց . Խօսքս կտրելով զիս կսփոփես, վասնզի ո՛րչափ քաղցր է ինձ տեսանել որ Փիլոկտէտ հօրս վրայ արցունք կթափէ : »

« Նէոպոլոմէոս խօսքն յառաջ տանելով ըսաւ . Աքիլլեսի մեռնելէն յետոյ Ոդիսեւս եւ Փենիքս զիս առնելու եկան գտան՝ հաւաստելով թէ առանց ինձ անկարելի էր Տրոյա քաղաքը կործանել : Ամենայն դիւրութեամբ կըցան զիս հետերնին տանիլ, վասն Աքիլլեսի մահին եւ այս հռչակաւոր պատերազմին մէջ իւր փառքը ժառանգելու փափաքը շատ իսկ կյորդորէին զիս հետերնին երթալու : Հասայ Սիգէոն, զօրքը չորս դիս ժողվեցան, ամէնքը երդում կընէին թէ Աքիլլէսն էր որ կտեսնէին . բայց աւա՛ղ, անիկա չկա՛ր : Իսկ ես

երիտասարդ անփորձ՝ կկարծէի թէ ամէն բան կրնամ յուսալ անոնցմէ որ այնչափ գովեստներ կուտային ինձ : Նախ Ատրիդեանցմէ հօրս զէնքերն ուզեցի . եւ անոնք խստութեամբ պատասխանեցին . Իւր ունեցածէն ինչ որ մնացած է կառնուս , բայց իզէնքերէն որոնք Ողիսեւսի են պահուած : »

« Մէկէն տակնուվրայ եղայ , լացի ու բարկացայ . բայց Ողիսեւս առանց ինձ կարեկցելու , Պատանի՛ , ըսաւ , այս երկարածիգ պաշարման վտանգներուն մէջ հետերնիս չէիր դուռն . այնպիսի զէնքերու արժանի չես . եւ որովհետեւ այսպէս խորիստաբար կխօսիս՝ ոչ երբէք անոնք պիտի ունենաս : Անիրաւութեամբ այսպիսի զրկանք կրելով Ողիսեւսէն՝ Սկիւրոս կղզին կդառնամ՝ աւելի Ատրիդեանց վրայ բարկացած քան թէ Ողիսեւսին : Իրենց թշնամեացը հետ բարեկամ ըլլան աստուածք . ո՛ր Փիլոկտէտ , ա՛լ դուռն ասկէց ամէն բան իմացի՛ր : »

« Յայնժամ հարցուցի թէ ի՞նչպէս Տելամոնեանն Այաքս այս անիրաւութիւնը չարգիլեց : Մեռած է նա , պատասխանեց : Մեռած է , կանչեցի . եւ ընդհակառակն Ողիսեւս ոչ միայն չմեռնիր , այլ եւ բանակին մէջ կփառաւորուի՝ : Յետոյ տեղեկութիւն հարցուցի Անտիդորքի վրայ՝ որդւոյ իմաստնոյն Նեստորի , եւ Պատրոկղին վրայ որ սիրելին էր Աքիլլեայ : եւ երբ մեռան անոնք ալ , պատասխանեց , գոչեցի . Ի՞նչպէս , իրե՞նք ալ մեռան : Աւա՛ղ , այս ի՞նչ է որ ինձ կըսես : Անգուժ պատերազմ՝ լաւերը կհնծէ կտանի եւ չարերուն կինայէ : Ողիսեւս կենդանի՛ է ուրեմն : Անշուշտ նոյնպէս կենդանի է նաեւ Թերսիտէս : Ահա ասո՞նք են աստուածոց ըրածը , եւ մեք դեռ զիրենք կօրհնե՛մք : »

« եւ երբ այսպէս հօրդ դէմ կատղեր կխօսէի , Նէոպտոլոմէոս զիս խաբելը կշարունակէր . եւ այս տխրագին խօսքերն ըսաւ . Հեռի յունական բանակէն , ուր չարը բարւոյն կյաղմէ , երթամ անմարդաբնակ Սկիւրոս կղզւոյն մէջ գոհ սրտով բնակիմ : Մնա՛ս բարով . կերթամ : Աստուածք բժշկեն զքեզ , ո՛ր Փիլոկտէտ : »

« Ան ատեն մէկէն , Որդեա՛կ իմ , գոչեցի , կաղաչեմ կպաղատիմ քեզ , հօրդ ստուերին համար , մօրդ եւ երկրիս վրայ ունեցած բոլոր սիրելիներուդ համար ըլլայ՝ զիս այս վշտացս մէջ մինակ մի՛ թողուր : Դիտեմ թէ ծանր բեռ պիտի ըլլամ քեզ . բայց ամօթ է որ զիս հոս

ձգես: Նեաէ զիս նաւուդ առաջքն եղեր է, ետեւը, կամ թէ յատակը, ուր որ քեզ աւելի քիչ նեղուծիւն կրնամ տալ: Մեծասիրտ մարդիկ միայն գիտեն թէ ո՞րչափ փառաւոր է բարի ըլլալ: Մի՛ թողուր զիս անապատի մը մէջ ուր բնաւ մարդու հետք չկայ. հայրենիքդ եւ կամ եւբէա տար զիս որ շատ հեռու չէ ետա լեռնէն՝ Տրաքինէ եւ Սպերքիոս գետին գեղազուարճ ափունքէն. դարձուր զիս առ հայրն իմ, որ գուցէ, աւա՛ղ, մեռած ըլլայ: Իրեն իմացուցիր էի որ ինձ նաւ մը յուղարկէ. կա՛մ մեռած է, եւ կամ անոնք որ իմ խեղճութիւնս անոր պատմելու խոստացան՝ չպատմեցին: Քեզի կդիմեմ, զաւա՛կս. յիշէ՛ մարդկային իրաց դիւրափոփոխ անհաստատութիւնը: Յաջողութեան մէջ եղողն պէտք է վախնայ որ անով չզեղծանի, եւ խեղճերուն օգնէ:

« Սաստիկ ցաւէս ահա զասոնք կըսէի Նէոպտոլոմէոսի, եւ խոստացաւ որ զիս հետը տանի: Յայնժամ նորէն գոչեցի. Ո՛վ երջանիկ օր, ո՛վ սիրուն Նէոպտոլոմէոս, հօրը փառացն արժանաւոր: Սիրելի ուղեկիցք իմ, ներեցէք ինձ որ տխուր բնակարանիս վերջի ողջոյնս տամ: Տեսէք ու՛ր ապրեցայ եւ քաշածս հասկըցէք. ինձմէ զատ ուրիշը չէր կրնար քաշել. բայց հարկը սովորեցուց ինձ, եւ ինքն է որ կսովորեցնէ մարդկան զա՛յն զոր ուրիշ կերպով ոչ երբէք կրնան գիտնալ: Անոնք որ ամենեւին նեղուծիւն կրած չեն, բան չեն գիտեր, ոչ բարիք գիտեն ոչ չարիք. զմարդիկ չեն ճանաչեր, չեն ճանաչեր նաեւ իրենքզիրենք... եւ այսպէս խօսելէս ետքը աղեղն ու նետերս առի:

« Նէոպտոլոմէոս աղաչեց որ թողում զանոնք համբուրէ, այն հլոյսակաւոր եւ սրբազան զէնքերն անպարտելոյն Հերակղեայ: Պատասխանեցի իրեն. Ամէն բան կ'թողում քեզ, որդեակ, վասնզի դուն այսօր կշնորհես ինձ կեանք, հայրենիքս, ծերութեամբ ընկճած հայրս, բարեկամներս, եւ զիս իսկ. կրնաս դուն այս զէնքերուն դաչիլ եւ պարծիլ թէ բոլոր Յունաց մէջ դու միայն արժանի եղեր անոնց դաչելու: Եւ մէկէն Նէոպտոլոմէոս քարայրս մտաւ զէնքերս զարմացմամբ դիտելու:

« Սակայն դժնդակ ցաւ մը զիս բռնեց, տակնուվրայ ըրաւ զիս, եւ ա՛լ ըրածս չէի գիտեր. սուր թուր մը կուզէի որ ոտքս կտրեմ եւ կգոչէի. Ո՛վ ցանկալի մահ. ինչո՞ւ չես գար. Ո՛վ պատանի դու,

Ֆա՛պա այրէ զիս ինչպէս որ ես Արամազդայ որդին այրեցի : Ո՛վ երկիր, երկիր. ընդունէ անշարժ մէկ հոգեվարք մը : Այս սաստիկ ցաւէն յանկարծ ըստ սովորութեանս խոր Թմրութեան մէջ ընկայ . յորդահոս քրտինք սկսաւ զիս սփռփել, եւ սեւ ու ապականեալ արիւն մը վերքէս վազեց : Քունիս մէջ ամենայն դիւրութեամբ կրնար նէոպտղոմէոս զէնքերս առնուլ տանիլ. բայց անկարելի էր որ Աքիլլեսի որդին այնպիսի խարդախութիւն մ'ընէր :

« Արթնցած ժամանակս տեսայ որ տագնապի մէջ էր, վասնզի կիսառաջէր նման այն մարդուն որ կեղծել չգիտեր եւ սրտին դէմ բռնի կգործէ : Խնչ կայ, ըսի իրեն . արդեօք զիս խաբե՞լ կուզես : Պէտք է որ, ըսաւ, հետս Տրոյոյ պատերազմին գաս : Մէկէն վրայ բերի. Ա՛հ, ի՛նչ ըսիր, զաւակս : Դարձուր ինձ աղեղս. մատնութիւն է այդ. կեանքս մի՛ վերցուներ : Աւա՛ղ, պատասխան չտար ամենեւին, անխռով ինձ կնայի, եւ բան մը սիրտը չշարժեր : Ո՛վ ծովափունք, ո՛վ կղզոյս հրուանդանները, ո՛վ վայրենի գազաններ, ո՛վ սեպացեալ ժայռեր, ձեզի կըողոքեմ, վասնզի ձեզմէ զատ մէկը չունիմ որ կարենամ բողոքել, եւ դուք հեծութիւններս լսելու վարժած էք : Աքիլլեսի որդւոյն կվայլէ՞ր զիս մատնել. Հերակլեայ սրբազան աղեղը ձեռքէս յափշտակեց. զիս Յունաց բանակը կուզէ քաշկըռտել տանիլ որպէսզի վրաս յաղթանակէ, եւ չմտածեր որ մեռելի մը՝ ստուերի մը, ուրուականի մը վրայ յաղթանակել է այս : Ա՛հ, Թէոր ուժիս մէջ եղած ժամանակս վրաս յարձըկէր բայց հիմա ալ խաբէութեամբ կյաղթէ ինձ : Խնչ ընեմ : Տո՛ւր, որդեակ, տուր. հօրդ նման եղիր, նման եղիր նաեւ քեզ : Խնչ կըսես... : Բան չե՛ս խօսիր : Ո՛վ ամայի ժայռ, նորէն քեզի կուգամ մերկ՝ ողորմելի, անխընամ, անկերակուր. այս այրին մէջ մինակ պիտի մեռնիմ. աղեղս չունենալով որ անասուններ մեռցընեմ՝ անասունները զիս պիտի ուտեն. հոգ չէ : Սակայն, որդեակ իմ, դու չար չես երեւար. քեզի խրատ տուող մը պիտի ըլլայ. զէնքերս տուր, ելիր գնա՛ ասկէց :

« Նէոպտղոմէոս արտասուալից աջօք՝ ցած ձայնով կըսէր. երանի՛ Թէ ամենեւին Սկիւրոսէն մեկնած չըլլայի : Անդին ես՝ Ո՛հ, ի՛նչ կտեսնեմ, կպոռայի. միԹէ այս Ոգիսեսս չէ՞ : Եւ լսցի որ պատասխան կուտար ըսելով. « Այո՛, ես ինքն եմ : » Թէոր Պղըտոնի նսեմաստուեր Թագաւորութիւնը բացուէր եւ սեւաթորմի Տարտարոսը

տեսնէի զոր աստուածներն անգամ նշմարելու կվախնան, կխոստովանիմ որ աւելի մեծ սոսկում չէի ունենար : Դարձեալ կգոչէի . Ո՛վ երկիր Լեմնոսի, վկայ կկանչեմ զքեզ : Ո՛վ արեգակն, կտեսնես դու զինքը, եւ կհամբերես : Պատասխանեց ինձ Ողիսեսս անկարեկիր . Այս է Արամազդայ կամքը, եւ ես կկատարեմ : Կհամարձակի՞ս, գոչեցի, Արամազդայ անունը տալ : Կտեսնե՞ս սա անխարդախ երիտասարդը ի՞նչպէս կտագնապի բռնադատածդ կատարելու համար : Ոչ քեզ խաբելու համար եկեր եմք, ըսաւ Ողիսեսս, եւ ոչ քեզ վնասելու, այլ զքեզ ազատելու, զքեզ առողջացընելու, Տրոյոյ կործանման փառքը քեզ տալու, եւ զքեզ հայրենիքդ դարձընելու : Դու ինքն եւ ոչ Թէ Ողիսեսս է Թշնամին Փիլոկտետայ :

« Այն ժամանակ ես ալ ինչ որ կատաղութիւնս կարող էր ինձ ազդել՝ հօրդ ըսի : Որովհետեւ զիս այս ծովեզերքն երեսի վրայ ձգեցիր, ինչո՞ւ համար հանգիստ չես Թողուր զիս : Գնա դուն պատերազմի փառքն ու ամէն տեսակ զուարթութիւններ փնտռէ . Ատրիդեանց հետ երջանկութիւնդ վայելէ, եւ Թշուառութեանս ու ցաւոցս մէջ Թող զիս : Ինչո՞ւ համար զիս ասկից տանիլ կուզես : Ալ բան մը չեմ ես . արդէն Պեռած եմ : Ինչո՞ւ համար ինչպէս որ երբեմն կկարծէիր՝ հիմա ալ անանկ չես կարծեր Թէ երթալու կարողութիւն չունիմ ես, Թէ պոռալուս ձայներն ու վերքիս գարշահոտութիւնը զոհերուն արգելք կըլլան : Ո՛վ Ողիսեսս, պատճառ աղետիցս, աստուածք քեզի... : Բայց ա՛լ աստուածք ձայնիս չեն լսեր . եւ ընդ հակառակն Թշնամիս կգրգռեն : Ով երկիր հայրենեաց իմոց, զոր ա՛լ երբէք պիտի չտեսնեմ : Ո՛վ աստուածք, Թէոր դեռ մէջերնիդ արդար մը գտնուի որ վրաս ողորմի՛ պատժեցէք Ողիսեսսը, պատժեցէք . այն ժամանակ կառողջանամ եւ ես :

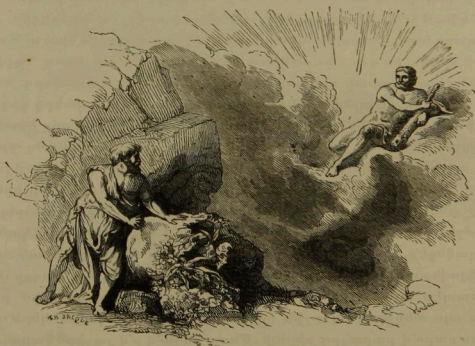
« Այսպէս խօսած ժամանակս հայրդ անխռով վրաս կարեկցութեամբ կնայէր, եւ ոչ միայն չէր բարկանար, այլ եւ գիտնալով Թէ բախտէն դառնացած Թշուառ մի եմ՝ կհամբերէր ու մտաց այլայլութիւնս կարդարացունէր : Ժայռի մը նման կտեսնէի զինքն որ լերան մը ծայրը կեցած՝ քամիներու կատաղութեանը վրայ կծիծաղի, եւ անշարժ մնալով կԹողու որ մոլեգնութիւննին Թափեն : Այսպէս նաեւ հայրդ լուռ կեցած կսպասէր որ բարկութիւնս անցնի . վասնզի գիտէր Թէ զմարդիկ զգաստացընելու համար անոնց կրիցը

վրայ յարձակելու է այն ժամանակ միայն երբ կսկսին ա'լ կերպով մը յոգնելով իջնալ : Յետոյ այսպէս ինձ խօսեցաւ . Ո'վ Փիլոկտէտ, խելքդ ու քաջութիւնդ ի՞նչ ըրիր . ահա զանոնք բանեցընելու ժամանակը : Թէոր Արամազդայ վրադ ունեցած մեծամեծ խորհուրդները կատարելու համար չես ուզեր հետեւնիս գալ, մնա'ս բարով վասնզի անարժան ես Յունաստանի ազատարար եւ կործանիչ Տրոյոյ ըլլալու : Կեցիր դուն իւեմնոս . այս տարած զէնքերս ի՞նձ պիտի տան այն փառքն որ քեզ սահմանուած էր : Ելի՛ր երթամք, Նէոպտոլոմէ՛, ասոր հետ խօսիլն անօգուտ է . մարդու մը վրայ գծալու համար պէտք չէ որ ամբողջ Յունաստանի փրկութիւնը մոռնամք : »

« Յայնժամ կորիւնները յափշտակուած մատաղ առիւծի մը կնիմանէի, որ իւր մոնչիւնովը անտառները կլեցունէ : Ո'վ քարայր, կգոչէի, ո՛չ երբէք զքեզ պիտի թողում . դու պիտի ըլլաս իմ գերեզմանս : Ո'վ ցաւերուս բնակարանը . ալ չեմ ուզեր բերանս բան մը դնել, ա'լ չեմ ուզեր յուսալ : Ո'ւր էր Թէ մէկը սուր մը տար ու զարնէի ինքզինքս մեռցնէի : Ո'հ, Թէոր գիշատիչ Թռչունները կարենային կեանքս վերցընէ՛լ... Ալ նետերովս զիրենք պիտի չգարնեմ : Ո' աղեղդ ցանկալի, աղեղ՝ Արամազդայ որդւոյն ձեռուրներովը սըրբազանեալ : Ո'վ սիրեցեալդ Հերակլէս . Թէոր քիչ մըն ալ դեռ զգացումն ունիս, չե՞ս բարկանար տեսնելով որ աղեղդ ոչ եւս հաւատարիմ բարեկամիդ ձեռքն է, այլ Ողիսսեոսի պիղծ ու խաբեբայ ձեռքը : Գիշատի՛չ Թռչունը, կատաղի՛ գազաններ, ա'լ այս քարայրէն մի՛ փախչիք, վասնզի ալ ձեռքս նետ չկայ : Ողորմելիս, ալ չեմ կարող ձեզ վնասել . եկէք զիս բզկտեցէք . եւ կամ մանաւանդ անողորմ Արամազդայ շանթերն զիս զարնեն մրկեն :

« Հայրդ զիս համոզելու համար ուրիշ ամէն հնարք իգործ դնելէն յետոյ մտածեց որ ամենէն լաւն է զէնքերս ինձ դարձունել . եւ նշան մը ընելուն պէս մէկէն Նէոպտոլոմէոս տուաւ ինձ զանոնք : Յայնժամ ըսի իրեն . Արժանի որդի Աքիլլեայ, զոր եւ արդեամբք իսկ կցուցընես, Թող որ Թշնամիս զարնեմ վիրաւորեմ : Եւ մէկէն հօրդ վրայ նետ մը կուզէի նետել, բայց բռնեց զիս պատանին ու ըսաւ . Բարկութիւնը կխռովէ զքեզ, եւ չթողուր որ տեսնես գործոյդ անարժանութիւնը : »

« Իսկ Ողիսեւս ոչ նետերէս կխռովէր եւ ոչ նախատինքներէս, այնպէս որ իւր այս անվեհեր քաջութեանն ու համբերութեանը վրայ զարմացայ, եւ ամբչցայ որ կիրքս ելած ժամանակը ուզեցի զէնքերովս սպաննել զանիկա՝ որ զանոնք ինձ դարձնել էր տուեր. բայց որովհետեւ ոխս դեռ անցած չէր, չէի կրնար մխիթարուիլ երբ կմտածէի որ զէնքերուս համար՝ երախտապարտ պիտի ըլլամ այնպիսի մարդու մը զոր ոգւով չափ կատեմ: Սակայն նէոպտոլոմէոս կըսէր ինձ. Գիտցիր որ Պրիամու որդին Հեղինոս ընծապատումը աստուածոց հրամանովն ու ազդեցութեամբը Տրոյայէն ելլելով՝ անոր գլխուն գալիքը մեզ յայտնեց: Դժբախտ Տրոյան պիտի կործանի, զրուցեց. բայց այն ժամանակ միայն՝ երբ Հերակլեսի նետերն ունեցողը նորա վրան յարձակի. եւ այն մարդուն ուրիշ տեղ բժըշկութիւն չկայ բայց եմէ Տրոյոյ պարսպացն առջեւ, Ասկղեպիոսի որդւոցը ձեռքով: »

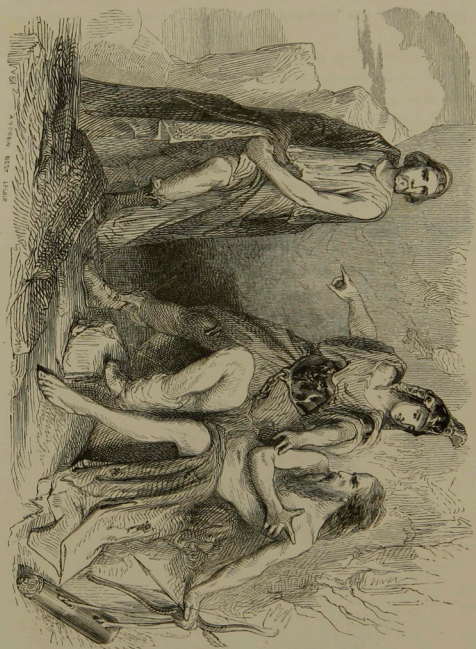
« Յայնժամ միտքս երկուքի բաժնուեցաւ. մէկ կողմէն սիրտս

կիսանդադատէր նէոպտոլոմեայ անկեղծութեանն ու բարեմտութեանը վրայ՝ որով աղեղս ինձ դարձուց, եւ միւս կողմէն չէի ուզեր ապրիլ թէոր հարկ էր խոնարհիլ տեղի տալ մոլիսեսւի, եւ տարադէպ ամօթով մը շուարած կեցեր էի. եւ ինքնիրենս կըսէի. ի՞նչ համարումս պիտի ունենան վրաս մարդիկ թէոր զիս մոլիսեսւի ու Ատրիդեանց հետ տեսնելու ըլլան :

« Երբ այսպէս կալէծփէի՝ մէյմ'ալ յանկարծ հրաշալի ձայն մը լսեցի, եւ լուսափայլ ամպի մը մէջ տեսայ զՀերակղէս՝ փառաց Ֆառագայթներով շրջապատեալ : Խիստ կերպարանքէն, կորովի մարմնէն եւ անպաճոյճ պարզ կերպերէն դիւրաւ զինքը ձանչցայ. բայց վրան այնպիսի վեհութիւն ու մեծվայելչութիւն մը կտեսնուէր՝ որ հրէշներ նուաճած ժամանակն ոչ երբէք այնպէս երեւցեր էր : Եւ ըսաւ ինձ :

« Հերակղէսն է որ աջուրներդ կտեսնեն ու իւր ձայնն է որ կլսես : Երկնաբերձ մղիմպոսը Թողուցի իջայ որպէսզի Արամազդայ հրամանը քեզ իմացունեմ : Գիտես թէ որպիսի՝ նահատակութեամբք անմահութիւնս ստացայ. եթէ կուզես փառաց ասպարեզին մէջ շաւղացս ետեւէն քալել՝ պէտք է որ Աքիլլեսի որդւոյն հետ երթաս : Պիտի բժշկուիս դու, եւ այնչափ չարեաց պատճառ եղող Պարիսը իմ նետերովս պիտի զարնես : Տրոյոյ առնուելէն ետքը հօրդ Պէանին հարուստ աւարներ զրկես ետա լեռը, եւ այն աւարները գերեզմանիս վրայ դրուին՝ յարձան յիշատակի յաղթութեան զոր նետերս ստացան : Եւ դուն, որդի'դ Աքիլլեայ, ահա կիմացունեմ՝ քեզ որ ոչ դու առանց Փիլոկտետի, եւ ոչ Փիլոկտէտ առանց քո կրնաք յաղթել : Գնացէք ուրեմն իմիասին, իբրեւ երկու առիւծներ որ իրենց որսը փնտռելու կելլեն : Ասկղեպիոսը պիտի զրկեմ իՏրոյա որպէսզի բժշկէ զՓիլոկտէտ : Ամէն բանէ աւելի, ո՛վ Յոյնք, սիրեցէք կրօնքն ու պահեցէք, վասնզի ամէն բան կմեռնի, նա միայն է անմահ : »

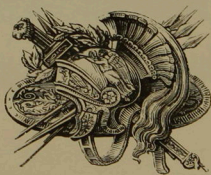
« Այս խօսքերն որ լսեցի՝ ո՛վ երջանիկ օր, գոչեցի, ո՛վ քաղցր լոյս, վերջապէս այնչափ տաքիէն յետոյ կծագիս : Կհնազանդիմ՝ քեզ, ահա այս տեղերուս վերջին ողջոյնս կուտամ ու կելլեմ՝ կերթամ : Մնաս բարո՛վ քարայրդ սիրելի : Մնաք բարո՛վ ո՛վ յաւերժհարսունք որ այս ջրաբբի մարգերուն մէջ կքնակիք : Ա՛լ այս ծովուն ալեացը աղօտ ձայնը պիտի չլսեմ : Մնաս բարո՛վ ծովափն՝ ուր այնչափ

W. J. L. 7
ANDREW WEST LEAD

անգամ օդոյն վնասակարութիւնը կրեցի : Մնաս բարո՛վ եւ դո՛ւ հրուանդան, ուր այնչափ անգամ արծագանգն իմ հեծուժիւններս կկրկնէր : Մնաք բարո՛վ, քաղցրահո՛ս աղբիւրք, որ այնչափ լեղի ինձ երեւեցայք : Մնաս բարո՛վ նաեւ դուն ո՛վ երկիր Լեմնոսի. թո՛ղ որ գոհ սրտով մեկնիմ, որովհետեւ կերթամ ուր աստուածոց եւ բարեկամաց կամքը զիս կհրաւիրեն :

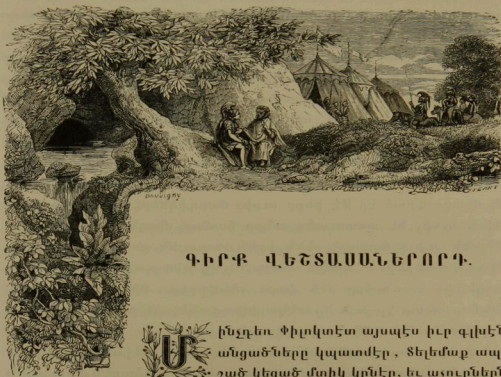
« Եւ այսպէս անկէց ճամբայ ելլելով Տրոյոյ պաշարմանը հասանք : Մաքաւոն եւ Պոդալիր իրենց հօրը Ասկղեպիոսին աստուածուսոյց գիտութեամբը զիս առողջացուցին եւ կամ գէթ զիս այս տեսած վիճակիդ մէջ դրին : Ա՛լ ցաւմը չունիմ. բոլոր ոյժս տեղն է, բայց քիչ մը քիչ մը կկաղամ : Ջարկի զՊարիս գետինը փռեցի, ինչպէս որ սորդէ նետահար եղած երկչոտ եղնորթ մը. մէկէն Իդիոն մոխիր դարձաւ. ալ մնացածը գիտես : Սակայն եւ այնպէս երբ քաշած վշտերս միտքս կուգային, իմաստուն Ոդիսեւսէն խորշիլ մը վրաս կուգար, եւ իւր առաքինութիւնը չէր կրնար իմ այս ոխս անցընել. բայց տեսնելով զորդին որ իրեն կնմանի, եւ զոր անկարելի է որ չսիրեմ, հօրը համար ալ սիրտս կխանդաղատի : »

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Տելեմաք ու Փաղանտ իրարու հետ կաւրուին մէկբանի գերելոց համար զոր իրարու ձեռքէ կուզեն հանել . Իսպլիաս եղբօրը կողմը բռնելով հպարտութեամբ մը կմնամարտի ընդ Տելեմաքայ , բայց յաղթութեանը վրայ գոհ չըլլալով՝ կհեծէ իծածուկ իւր յանդգնութեանն ու ըրած սխալմանը վրայ , զոր կուզէ փոխարինել : Նոյն ժամանակին Ադրասոս՝ Սագաւորն Դաւնեաց , իմացած ըլլալով որ դաշնակից Սագաւորը Տելեմաքն ու Իսպլիասը հաշտեցրնելու են զբաղեր , յանկարծակի վրանին կիչնայ , կտիրէ անոնց հարիւր նաւերուն , անոնցմով իւր զօրքը կանցունէ դաշնակցաց կողմը . կրակ կուտայ բանակին , ու նախ Փաղանտայ գունդը կսկսի զարնել . կսպաննէ զԻսպլիաս եղբայր նորա , ու զՓաղանտ ինքնին չարաչար կվիրաւորէ :

ԳԻՐՔ ՎԵՇՏԱՍՍԱՆԵՐ ՈՐԳ.

Մինչդեռ փիլոկտէտ այսպէս իւր գլխէն անցածները կ'ալատմէր, Տելեմաք ապա շած կեցած մտիկ կ'ընէր, եւ աշուըներն այն խօսող հոյակապ մարդուն վրայէն անքթիթ չէին բաժնուեր : Այն ամէն տեսակ կրքերն որ զՀերակլէս, զՓիլոկտէտ, զՈդիսսեւս եւ զնէոպտոլոմէոս յուզեր էին, պատմութեանը կարգաւ հետզհետէ Տելեմաքայ անկեղծ դէմքին վրայ կ'երեւային : Երբեմն ծայրը կ'վերցընէր կգոչէր՝ եւ առանց գիտնալու փիլոկտէտին խօսքը կ'կտրէր. եւ երբեմն խորունկ խորունկ կ'մտածէր իբրեւ թէ գործոցը վախճանը խորհէր : Եւ երբ փիլոկտէտ նկարագրեց զտագնապ նէոպտոլոմեայ որ կ'եղծել չէր գիտեր, ինքը Տելեմաք ալ նոյնպիսի տագնապի մէջ երեւցաւ, այնպէս որ կարծես երկրորդ նէոպտոլոմէոս մը ըլլար :

Սակայն նիզակակցաց բանակը ընտիր կարգով Դաւնեաց Ագրաստ Թագաւորին վրայ կ'ըլլէր, որ զաստուածները կարհամարհէր եւ զմարդիկ խաբելու կ'նայէր : Այնչափ իրարու նախանձորք Թագաւորաց մէջ շատ դժուարին էր Տելեմաքայ զգուշանալ որ մէկուն

կասկածելի չըլլայ եւ ինքզինքն ամենուն սիրելի ընէ : Բնութեամբ բարի էր եւ անէղծ, բայց ոչ այնչափ սիրող. ուրիշին հաճոյք ընելու ամենեւին փոյթ չէր ընէր. բնաւ հարստութեան վրայ աչք չունէր, բայց եւ ուրիշի բան մը տալ չէր գիտեր : Եւ թէպէտ ազնուասիրտ էր եւ բարեյօժար, սակայն ոչ ուրիշի ծառայութիւն մը ընել կսիրէր, ոչ դիւրագգաց էր իբարեկամութիւն, ոչ առատածեռն, ոչ իւր վրայ տարուած խնամոց երախտագէտ, եւ ոչ արդիւնք ձանձնալու փոյթ ունէր. այլ առանց մտածելու իւր ախորժակին կհետեւէր : Մենտորի կամացը դէմ մայրը Պենելոպէ գինքն այնպիսի բարձրամտութեան ու գոռոզութեան մէջ էր մեծցուցեր՝ որ բոլոր իւր սիրելի յատկութիւնները մոռցնել կուտային : Այնպէս մը միտքը դրած էր թէ ինքը ուրիշ մարդիկներէն տարբեր բնութիւն ունի, եւ աստուածք անոր համար միայն զանոնք ստեղծեր են որ իւր հաճոյքն ընեն, իրեն ծառայեն, բոլոր իւր փափաքները կատարեն, եւ զինքը աստուծոյ մը պէս պաշտեն : Իրեն ծառայելին ծառայիցը մեծ վարձ կհամարէր : Զինքը գոհ ընելու համար պէտք էր բան մը անկարելի չգտնել, եւ քիչ մը ուշանալը իւր հրաժառ բնութիւնը կգայրացընէր :

Իւր այս բնաւորութիւնը տեսնողները կկարծէին թէ բաց իրմէ մէկը չէր կրնար սիրել, եւ իւր փառքէն ու հաճոյքէն զատ ամէն բանի անզգայ է. բայց ուրիշներուն համար ունեցած այս անտարբերութիւնն եւ իւր վրայ ունեցած հանապազօրեայ ուշադրութիւնը արգասիք էին զառանցանաց որուն մէջ կրիցը սաստկութենէն անդադար կիյնար : Մայրը զինքը իխանաբարոց հետէ շոյելովը աւրեր էր, եւ պատուի մէջ ծնանողներու թշուառութեանը մեծ օրինակ էր : Տղայութենէն իվեր կրած բախտին խստութիւնները չէին կրցեր իւր այս բուռն կրքերն ու ամբարտաւանութիւնը չափաւորել : Ամէն բանէ զրկուելով, անխնամ անօգնական մնալովն ու այնչափ նեղութիւն քաշելով ալ հանդերձ գոռոզութիւնը ամենեւին վրայէն չէր գնացեր : Միշտ վեր կկանգնուէր՝ դիւրաւեք արմաւենիի նման զոր որչափ ալ մէկը ծռելու ու ցկելու ջանայ, նորէն անկա կելլէ վեր կտնկուի :

Որչափ որ Տելեմաք Մենտորին հետ էր՝ պակասութիւններն աչքի չէին զարներ եւ օր օրուան վրայ կքիչնային : Ամենի երիվարի մը

պէս որ ընդարձակ մարգագետիններու մէջ կցատքըռտէ, զոր ոչ ապառաժ ժայռեր, ոչ գահաւանդք եւ ոչ հեղեղք կրնան կեցընել, որ զինքը սանձել կրցող մարդուն միայն ձայնն ու ձեռքը կճանչնայ, Տելեմաք ալ ազնուական եռանդով մը լեցուած՝ Մենտորով միայն կրնար բռնուիլ: Ուստի եւ անոր մէկ նայուածքը բաւական էր իւր ամենէն բուռն կրքերը մէկէն սանձելու. իսկոյն այն նայուածքին նշանակութիւնը կհասկընար, սրտին մէջ ամէն առաքինական զգացմունք կարծարծէին կարծրննային: Մենտորի խոհականութիւնը մէկ վայրկենի մը մէջ իւր աղմկայոյզ երեսը կխաղաղէր ու կզուարթացնէր: Պոսիդոն երբ երեքժանին կվերցընէ ու խռովայոյզ ալեաց կսաստէ՝ անկէց աւելի շուտով չկրնար խաղաղել զսեւա մրրիկս:

Բայց երբ ինքն իր գլխուն մնաց Տելեմաք, բոլոր իւր կրքերն որ ամուր թմբով մը բռնուած հեղեղատի մը պէս կեցած էին՝ մէկէն սկսան արձակ համարձակ վրան իշխել. չկրցաւ Լակեոեմոնացւոց եւ անոնց Փաղանտ զօրագլխին յանդգնութեան համբերել: Այս գաղթականն որ եկեր Տարենտոնը հիմներ էր, կազմուած էր այն երիտասարդներով որ Տրոյոյ պաշարման ժամանակը ծնած էին եւ ամենեւին դաստիարակութիւն առած չէին. իրենց ապօրինաւոր ծննդեամբը, մօրերնուն ցոփութեամբն եւ իրենց անառակ մեծնաւովը վրանին վայրենութիւն ու բարբարոսութիւն մը կտեսնուէր: Աւելի գունդ մը աւազակներու կնմանէին քան թէ Յունաց գաղթականի:

Փաղանտ ամէն առթի մէջ Տելեմաքի դէմ խօսիլ կջանար. շատ անգամ ժողովներու մէջ անոր խօսքը կկտրէր, անոր խորհուրդները կարհամարհէր իբրեւ անփորձ մանկան. ծաղր իսկ կընէր զինքը իբրեւ անարի եւ կնամարդի, եւ անոր մանր պակասութիւններն անգամ զօրապետաց կցուցընէր: Կջանար ամենուն նախանձը վրան շարժել, եւ Տելեմաքին խրոխտ բարքը բոլոր դաշնակցաց ատելի ընէլ:

Յի մը Տելեմաք Դաւնիացւոցմէ քանի մը գերի բռնած էր, Փաղանտ ոտք կոխեց թէ այն գերիներն իրեն կիյնային, վասնզի ես, կըսէր, իմ Լակեոեմոնացւոցս գլուխը կեցած՝ թշնամեաց այս գունդը խորտակեր էի, եւ Տելեմաք զԴաւնիացիս արդէն յաղթուած ու փախըս-

տական գտնելով՝ ուրիշ աշխատանք չէր ունեցեր բայց եթէ զանոնք ողջ պահել ու բանակը բերել : Իսկ ընդհակառակն Տելեմաք կպնդէր թէ ինքն էր որ զՓաղանտ յաղթուելէ ազատեր էր ու Փաւնեաց ալ ինքն էր յաղթեր : Երկուքն ալ դաշնակից թագաւորաց ատենան ելան դատաստանի. եւ այնչափ հոն կիրք ելաւ Տելեմաք մինչեւ մահ սպառնացաւ Փաղանտի, եւ մէկէն իրարու հետ կզարնուէին իսկ թէոր զիրենք չբռնէին :

Իպպիաս անունով եղբայր մը ունէր Փաղանտ, բոլոր բանակին մէջ քաջուժեամբը, ուժովն ու Ֆարտարուժեամբ հնչակաւոր. եւ Տարենտացիք կըսէին թէ Պողիտեակիսի հաւասար քաջ էր իկոփամարտի, եւ թէ՛ կարելի չէր որ Կաստոր քան զնա աւելի լաւ ծիավարէր, եւ թէ՛ Հերակլեսի հասակն ունէր եւ ոյժը : Բոլոր զօրքն իրմէ կլփնար, վասնզի եւ աւելի կոռւասէր էր եւ վայրենամիտ քան թէ ուժով եւ քաջ :

Իպպիաս տեսնելով թէ որպիսի՝ խրոխտանօք Տելեմաք իւր եղբօրը կսպառնար, առանց ատենանին դատաստանին սպասելու շուտ մը գնաց գերիներն առաւ որ Տարենտոն տանի : Ձեռքի տակէն իմանալով զայն Տելեմաք, կատաղաբար մոնչելով դուրս ելաւ, եւ զինքը զարնող որսորդը փնտռելու ելած փրփրերալիս վարազի նման բանակին մէջ ասդին անդին կվազէր, իւր թշնամին կփնտռէր ու կճօճէր գեղարդը որով զանիկա կուզէր զարնել. վերջապէս կգտնայ զնա, եւ տեսնելովն ալ կատաղութիւնը կկրկնապատկի : Ա՛լ այն Մենտորին կերպարանօքը Աթենասէն կըթուած իմաստուն Տելեմաքը չէր, այլ խելացնոր մը կամ կատաղի առիւծ մը :

Մէկէն Իպպիասի ետեւէն « Կեցի՛ր, պոռաց, կեցի՛ր, վա՛տ արանց, կեցի՛ր. տեսնենք թէ պիտի կարենա՞ս ձեռքէս յափշտակել յաղթածներուս կողոպուտը : Ո՛չ. պիտի չտանիս զանոնք իՏարենտոն. այլ հիմա մէկէն պիտի երթաս իջնաս Ստիւգսին խաւար ափունքը : » Ըսաւ ու գեղարդը նետեց, բայց այնպիսի կատաղութեամբ՝ որ չկրցաւ հարուածը կշռել, եւ գեղարդը չդաւաւ Իպպիասայ : Շուտ մը քաշեց հանեց իւր սուրը որուն երախակալն ոսկի էր, եւ իծակէէն մեկնած ատենը Լայերտ իրեն տուեր էր զայն ինշան գորովալիբ սիրոյն. ինքը երիտասարդութեան ժամանակը մեծաւ փառօք գործածեր էր զայն եւ շատ մը եպիրացեաց անուանի զօրա-

վարաց արիւնովը ներկուած էր այն պատերազմին մէջ յորում յաղթող ելեր էր Լայերտ : Հազիւ թէ Տելեմաք սուրը քաշեց, անդին Իպպիաս իրմէ աւելի ունեցած ուժէն օգուտ քաղել ուզելով՝ յարձակեցաւ որ Ոդիսեւսի դեռահասակ որդւոյն ձեռքէն զայն խլէ առնու : Սուրը ձեռքերնուն մէջ կոտրեցաւ. մէկզմէկ բռնեցին ու իրարու պլլուեցան. երկու կատաղի գազաններու պէս մէկզմէկ կջանան պատռտել. աչքերնին կրակի պէս կփայլի. կկծկին, կեր-

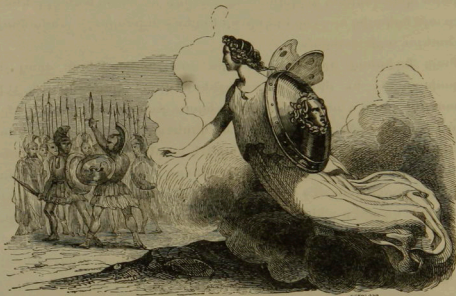
կընան, կծռին, կելլեն, կյարծակին, ծարաւիք արեան : Եւ ահա կպուր կպուրի կուգան՝ ոտք ոտքի, ձեռք ձեռքի դէմ՝ կռնեն եւ մարմիննին այնպէս իրարու ֆետ կպլլուն կմիանան որ երկուքը մէկ մարմին կերեւային : Բայց Իպպիաս տարեց հասակովը կցուցընէր թէ իւր տակը պիտի ընկճէ մանկահասակ Տելեմաքը, որոյ ջղերը դեռ չէին հաստատուած : Արդէն ալ Տելեմաք շունչը հատած՝ ծնկուընները կդողդողային. իսկ Իպպիաս անոր սասանիւր

տեսնելով՝ Յիզբ կկրկնապատկէր. Ողիսեւսի որդւոյն բանը բուսած էր, եւ իւր յանդգնութեանն ու բարկութեանը պատիժը քաշելու վրայ էր թէոր Աթենաս որ հեռուէն վրան կիսկէր, եւ այս սոսկալի վտանգին մէջ զինքը կծգէր որպէսզի խրատուի, յաղթութիւնն իրեն չտար :

Սաղեստոնի պալատէն ամենեւին չհեռացաւ նա. բայց իւր տեղը յուղարկեց զՀիրիկ՝ աստուածոց արագահաս պատգամաւորը, որ թեթեւ թռչելով՝ օդոց անհուն տարածութիւնը կտրեց՝ ետեւէն թողլով երկայն լուսաւոր շաւիղ մը որ բազմերանգ ամպի մը կնմանէր, եւ գնաց այն ծովեզերքը կեցաւ՝ ուր դաշնակցաց յոգնախումբ զօրքը բանակած էր : Հեռուէն տեսաւ մենամարտութիւնը, եւ երկու մենամարտելոց եռանդն ու Ֆգունքը. դեռահասակ Տելեմաքայ վտանգին վրայ սոսկացաւ եւ անօր բարակ շոգիով կազմած լուսաւոր ամպէ մը պատած եկաւ մօտեցաւ. եւ այն միջոցին որ Իպպիաս բոլոր իւր ուժին վրայ վստահացած ինքզինքը յաղթող կկարծէր, Աթենասայ ձեռնասուն պատանեակը եգիսեան վահանովը ծածկեց պատսպարեց զոր իմաստուն աստուածուհին իրեն էր տուեր : Մէկէն Տելեմաք որ ընկեր էր ուժէ, սկսաւ ոգի առնուլ. եւ որչափ կզօրանար նա՝ այնչափ Իպպիաս կխռովէր, եւ աստուածային աներեւոյթ զօրութեամբ յապշուցութիւն կմատնէր եւ կընկճէր : Կտագնապէր զինքը Տելեմաք եւ մէյմը այս մէյմը այն դրքով վրան կյարձակէր. վերջապէս թշնամւոյն ոտքը գետնէ կտրեց, եւ ամենեւին ժամանակ չթողլով որ նորէն ոտքը կոխէ զօրանայ՝ գետինը զարկաւ զինքն ու վրան ընկաւ : Իդա լեւան ահագին կաղնի մը, զոր տապարը հազարումէկ հարուածներովը բովանդակ անտառը հնչեցնելով կտրած է, իյնալու ժամանակը անկեց աւելի սոսկալի ճարճատիւն չհաներ. հեծեց երկիրն անոր տակը. եւ բոլոր չորսդին եղողները սասանեցան :

Սակայն Տելեմաքայ ուժին հետ խելքն ալ գլուխն էր եկեր : Հագիւծէ Իպպիաս իւր տակն ընկաւ՝ Ողիսեւսի որդին հասկցաւ իւր յանցանքը՝ որ դաշնակից Թագաւորաց օգնելու համար գալով՝ անոնց մէկուն եղբօրը վրայ յարձակեր էր. ամբնալով կոյտէր Մենտորին իմաստուն խրատները, յաղթութեանը վրայ զարհուրեցաւ եւ զգաց որ յաղթուելու էր արժանի : Բայց Փաղանտ ահագին կատաղու-

Թեամբ եղբորը օգնութեան կ'վազէր, եւ ձեռքի տէգովը կշամփրէր անշուշտ զՏելեմաք Թէոր չվախնար վիրաւորել նաեւ զԻպպիաս որ ոտոխին տակը փռուոյն մէջ կ'թաւալէր : Ոգիսեայ որդւոյն բան մը

ըսել չէր Թշնամւոյն կեանքը վերցընել, սակայն բարկութիւնն իջեր էր, եւ կշանար որ իւր հեղուծեամբը ըրած յանցանքին դարման մ'ընէ : Ոտք ելաւ ու « Ո՛վ Իպպիաս, ըսաւ, բաւական է ինձ որ քեզ սովորեցուցի Թէ պէտք չէ երբէք մանկութիւնս արհամարհես. ո՛ղջ կեցիր. ուժիդ ու քաջութեանդ վրայ կզարմանամ : Աստուածները պաշտպանեցին զիս. տեղի տուր անոնց զօրութեանը : Ա՛լ ուրիշ բան չմտածեմք բայց եթէ մէկտեղ Դաւնեաց դէմ պատերազմելու : »

Մինչդեռ այսպէս կիսօսէր Տելեմաք, ոտք ելաւ Իպպիաս փռելից եւ արիւնշաթաւաւ, լի ամօթով եւ կատաղութեամբ : Անդիէն Փաղանտ չէր համարձակեր կեանքը վերցընել անոր որ հիմա դեռ իւր

եղբորը կեանքը մեծանձնութեամբ էր շնորհեր. ուստի եւ շուարած մնացեր էր : Բոլոր դաշնակից Թագաւորք վազեցին եկան, Տելեմաքը մէկ կողմն առին տարին, եւ միւս կողմը Փաղանտն ու Իպպիասը որ ամբարտաւանութենէն խոնարհած՝ աչքերը վեր վերցընել չէր համարձակեր : Բոլոր բանակը ապշած կզարմանային Թէ Ինչպէս Տելեմաք այն մատղաշ հասակին մէջ դեռ բոլորովին չուժովցած՝ կրցաւ գետին պառկեցընել զԻպպիաս՝ որ ուժովն ու մեծութեամբը կնմանէր այն հսկայից որդւոց երկրի՝ որ երբեմն ողիմպոսէն անմայները վռնտելու աշխատեցան :

Բայց Ոդիսեայ որդին ամենեւին այս յաղթութեան վրայ չէր ուրախանար. եւ մինչդեռ ուրիշները վրան զարմանալէն չէին կշտանար՝ ինքը գնաց վրանը քաշուեցաւ, յանցանքին վրայ կամբէնար ու իւր անձն ալ իրեն բեռ մը կերեւար : Դիւրագրգիռ բնութեանը վրայ կողբար. կհասկընար Թէ բարկութիւնը ելած ժամանակ ինչպէս անիրաւ էր եւ անխորհուրդ, եւ այս տարապայման բարձրամտութեան մէջ սնափառութիւն, վատութիւն եւ նուաստութիւն կգտնէր : Կիմանար Թէ Տշմարիտ մեծութիւն՝ չափաւորութեան, արդարութեան, պարկեշտութեան եւ մարդասիրութեան մէջ միայն կայ. կտեսնէր զայն, բայց այնչափ անգամ կրկին եւ կրկին յանցանքի մէջ խնալովը ինքզինքը շտկելու յոյս չունէր. իւր անձին հետ կկռուրտէր եւ կատաղի առիւծի մը պէս կմոնչէր :

Երկու օր վրանին մէջ փակուած մինակ կեցաւ չուզելով ամենեւին մէկու մը հետ տեսնուիլ եւ ինքզինքը պատժելով, « Աւա՛ղ, կըսէր, Ինչպէս պիտի համարձակիմ տեսանել զՄենտոր : Մի՞թէ որդի՞ եմ ես Ոդիսեայ՝ որ քան զամենայն մարդիկ իմաստուն է եւ համբերող : Ի՞նչ. դաշնակցաց բանակին մէջ երկպառակութիւն եւ անկարգութիւն ձգելու համար՝ է որ եկայ. մի՞թէ իրե՛նց Թէ անոնց Թշնամեացն արիւնն է որ պիտի Թափեմ : Յանդգնեցայ, եւ ոչ գեղարդ մը կշռել գիտցայ, ինքզինքս վտանգի մէջ դրի ու անհաւասար ուժով Իպպիասայ հետ կռուի ելայ, ուսկից պարտութեան ամօթով մահ միայն կրնայի յուսալ : Բայց ի՞նչ ընեմ, եղաւ. ո՛չ եւս պիտի ըլլամ, ո՛չ եւս այն յանդուգն Տելեմաքը, այն անմիտ երիտասարդը որ ամենեւին խրատէ մը օգուտ չբաղեր. ամօթս կեանքիս հետ պիտի վերջանայ : Աւա՛ղ, Թէոր կարող ըլլայի գէթ յուսալ որ ալ պիտի չընեմ զայն

որուն վրայ այնչափ կցաւիմ արդ, երանի՜ էր ինձ, եւ բի՛ւր երանի . բայց ո՛ր գիտէ դեռ երկիւն չեղած գուցէ ալիտի ընեմ եւ ալիտի ուզեմ դեռ ընել նոյն յանցանքները որոյ վրայ հիմա այնչափ կամբջնամ եւ կոտսկամ : Ո՛վ աղիտաբեր յաղթուածին , ո՛վ անտանելի գովուածինք՝ որ անմտութեանս դառն յանդիմանութիւններն են : »

Այսպէս մինակ ու անմխիթար կեցած ժամանակը իրեն եկան նեստոր եւ փիլոկտէտ : Նեստոր կուզէր անոր հասկըցընել իւր յանցանքը . բայց իմաստուն ծերունին պատանւոյն անհնարին վիշտը տեսնելով՝ ծանր յանդիմանութիւնները գորովալիբ խօսքերու փոխեց որպէսզի յուսահատութիւնը քիչ մը մեղմացընէ :

Այս կռուոյն պատճառաւ հարկ եղաւ որ դաշնակից Թագաւորը կենան ու Թշնամեաց վրայ դիմելէն յառաջ Տելեմաքը Փաղանտի ու Իպպիասայ հետ հաշտեցընեն : Սրտերնին վախի մէջ էր որ չըլլայ Թէ Տարենտացւոց զնդերը Տելեմաքայ հետն եկող հարիւր Կրետացի երիտասարդաց վրայ յարձակին : Միայն մէկ Տելեմաքին յանցանքովը ամէն բան տակնուվրայ էր եղեր . եւ ինքը տեսնելով որ այնչափ ներկայ չարեաց եւ ապագայ վտանգներու ինքն էր պատճառ, դառնակսկիծ ցաւոց մէջ կընկղմէր : Բոլոր Թագաւորները շուարեր կեցեր էին . բանակը ճամբայ հանելու սիրտ չէին ընէր , վասնզի կվախնային որ Տելեմաքի Կրետացիքն եւ Փաղանտի Տարենտացիքը իրարու հետ կռուի չելլան յարշաւանին՝ որ բանակին մէջ անգամ հազիւ Թէ կըռնուէին , Թէպէտեւ վրանին ամէն զգուշութիւն կըլլար : Նեստոր եւ փիլոկտէտ կերթային կուգային Տելեմաքի վրանէն անողորելի Փաղանտին վրանը որոյ խելքն ու միտքը վրէժխնդրութիւն էր : Ոչ Նեստորի քաղցրալուր պերճախօսութիւնը եւ ոչ մեծին փիլոկտետեայ իշխանութիւնը կարող էին կակղցընելու այն վայրենի սիրտը՝ որ եւ եղօրը Իպպիասայ կատաղի խօսակցութիւններովը եւս քան զեւս կզբզուէր : Իսկ Տելեմաք Թէպէտեւ աւելի հեզահամբոյր էր , սակայն այնպիսի ցաւով մը լքեր էր ու վիատեր , զոր բան մը չէր կրնար մխիթարել :

Մինչդեռ այսպէս տակնուվրայ էին Թագաւորք՝ բոլոր զօրքը զարհուրած կեցած էին . բովանդակ բանակը կնամներ սգոյ տունի մը որոյ տանուտէրը նոր մեռած ըլլար՝ նեցուկն ընտանեաց եւ քաղցր ակնկալութիւն իւր մատաղերամ որդւոցը :

Բանակին այս խառնափնդորումեանն ու ահաբեկութեանը մէջ յանկարծ լսուեցաւ սոսկալի շառաչիւն մը կառաց, շաչիւն զինուոց, վրնջիւն ձիոց, աղաղակք զինուորաց, յորոց ոմանք յաղթական եւ խրախուսեալք իկոտորած, եւ այլք փախստականք, օրհասականք կամ վիրաւորք: Փոշւոյ մրրիկ մը թանձրամած ամպի պէս երկինքը կծածկէր եւ բոլոր բանակը կպատէր: Վրան շատ չանցաւ փոշւոյն ետեւէն թանձր ծուկս մը ելաւ որ օդը պղտորեց եւ չէր թողուր որ մարդ շունչ առնու: Շշնջիւն մը կլսուէր նման փոթորկեալ բոցոյ մրրիկներուն զոր ետնա լեռը հրատոջոր ընդերացը խորէն դուրս կթափէ կծայթքէ երբ Հեփեստոս իւր Կիւկլոդայցը հետ փոն շանթեր կդարձնէ աստուածոց հօրն համար: Ամենուն սիրտը ահուդողով մէջ ընկաւ: Վասնզի արթուն եւ անխոնջն Ադրաստ յանկարծակի դաշնաւորաց վրայ էր յարձակեր՝ անոնց չուն իմանալով եւ իրենը անոնցմէ ծածկելով: Երկու գիշեր անկարծելի արագութեամբ չորս կողմն պտտեր էր անմատչելի լերան մը որոյ ամէն անցքերը բռներ էին դաշնակիցք. եւ այս կրօնքը ձեռքերնին ունենալով իրենքզիրենք բոլորովին ապահով կկարծէին, եւ մտքերնին ալ դրած էին թէ այն անցքերէն կարող են լերան ետեւէն թշնամուոյն վրայ դիմել՝ թէոր սպասած քանի մը գնդերնին հասնին գան: Ադրաստ որ թշնամեացը գաղտնիքն իմանալու համար լիաձեռն ստակ կբաշխէր, իրենց միտքը հասկըցեր էր. վասնզի նետտոր եւ փիլոկտէտ թէպէտ խելացի եւ պատերազմափորձ զօրավարներ էին, բայց ընելու գործողութիւննին չէին կրնար ծածուկ պահել: Նետտոր հասակն առած ըլլալով՝ գովեստի արժանի բաները պատմելը քիչ մը չափազանց կախորժէր. իսկ փիլոկտէտ թէպէտ ընդլծեամբ սակաւախօս էր, բայց եւ դիւրագրգիռ, ու կտոր մը բարկանալուն պէս՝ այն բաներն որ միտքը դրած էր մէկուն չգրուցել՝ կըսէր: Ուստի եւ խորագէտ մարդիկ սրտին բանալին գտեր էին եւ մէջէն ամենէն կարեւոր գաղտնիքը դուրս կհանէին: Բաւական էր թէ զինքը գրգռէին, մէկէն կկատղէր ու ինքզինքը կորսնցընելով կսկսէր սպառնալիք որոտալ եւ պարծիլ թէ այնպիսի անվրէպ հնարքներ ունի որոցմով իւր ուզածին կհասնի. եւ քիչ մը որ մէկն այն հնարքներուն վրայ տարակոյս ցուցնէր, մէկէն անխորհրդաբար զանոնք կբացատրէր եւ այնպէս ամենէն ծածուկ բաները սրտին մէջէն դուրս կելլէին:

Նման այն պատուական՝ բայց Յամթած ամանին՝ որոյ մէջէն ամենէն ազնիւ ըմպելիներն ալ կ'ըմպէին կերթան, այս մեծ զօրավարին սիրտն ալ բան մը չէր կրնար պահել :

Մատնիչներն՝ Աղբաստէն կաշառուած՝ այս երկու թագաւորաց տկարութեամբը կզեղծանէին : Անդադար ընդունայն գովեստներով զնեստոր կշողոքործէին, ըրած անցած յաղթութիւններն իրեն կյիշեցընէին, նախատեսութեանը վրայ կզարմանային, եւ զինքը գովէին չէին յոգնիր : Իսկ միւս կողմանէ՝ անյամբեր Փիլոկտետին շարունակ որոգայթներ կլարէին, հետը դժուարութեանց, ձախորդութեանց, վտանգներու, դժպատեհութեանց եւ անդարմանելի սխալանաց վրայ կխօսէին : Եւ բարկասիրտ բնութիւնը բռնկելուն պէս՝ իմաստութիւնը իրմէ կհեռանար, եւ ա՛լ նոյն մարդը չէր :

Տելեմաք հանդերձ ամենայն թերութեամբքն զոր տեսաք, շատ աւելի խոհեմութեամբ գաղտնիքը կպահէր. եւ այս բանիս զինքը վարժեցուցեր էին գլխուն եկած թշուառութիւններն ու հարկը որով ստիպուեր էր պզտիկուց իվեր իւր խորհուրդները Պենելոպէին տարփաւորներէն ծածկելու : Գիտէր գաղտնիք մը լռել առանց սուտ ըսելու, եւ ոչ քաշուած ու խորհրդաւոր կերպ մը ունէր որ սովորական է ծածկամիտ մարդոց. պահած գաղտնիքն ամենեւին վրան բեռան պէս չէր երեւար. միշտ համարձակախօս էր, բնական եւ պարզ իբրեւ թէ սիրտը շրթանցը վրայ ըլլար : Բայց ըսելով ինչ որ կրնար ըսուիլ առանց հետեւանաց, գիտէր բնական կերպով առանց արուեստակութեան բռն այն բանին վրայ խօսքը կտրել որ կրնար կասկած մը տալով՝ գաղտնիքը յայտնել. եւ անով անթափանցելի եւ անմատչելի էր սիրտը : Մտերիմ բարեկամերն անգամ ա՛յն գաղտնիքը միայն գիտէին զորս օգտակար կհամարէր իրենց իմացունել, որպէսզի խելացի խորհուրդ մը իրեն տան. միայն Մենտորն էր ուսկից բան չէր պահեր : Ուրիշ բարեկամացը վրայ ալ կվստահէր՝ բայց ոչ անխտիր, հապա անոնց սիրոյն ու իմաստութեանն համեմատ :

Շատ անգամ դիտեր էր Տելեմաք որ ժողովոյն խորհուրդները բանակին մէջ շուտով կտարածուէին, եւ նեստորի ու Փիլոկտետի ալ իմացուցեր էր զայն : Բայց այն երկու քաջափորձ մարդիկ այս կարեւոր ազդարարութեան շատ ուշադրութիւն չըրին. վասնզի

ծերութիւնը դժուարաւ կ'սկի, երկարժամանակեայ սովորութեամբ շղթայի պէս կապուած է, եւ պակասութիւնները գրեթէ չկրնար շտկել: Եւ ինչպէս որ ծառերուն տարիներով կարծրացած կոշտ եւ ոստալից կոճղը ա'լ չկրնար շտկուիլ, նոյնպէս եւ մարդիկ երբ տարիքին կառնուն՝ գրեթէ ալ չեն կրնար ձկիլ ու թողուլ իրենց այն սովորութիւններն որ հետերնին ծերացեր ու մինչեւ ոսկորնուն ծուծն են մտեր: Շատ անգամ կըլլայ որ կ'անաչեն ալ զանոնք, բայց բանը բանէն անցնելէն յետոյ, եւ ընդունայն տեղ կողբան, վասնզի մատաղ մանկութեան հասակին մէջ միայն մարդ կարող է ինքզինքը շտկել:

Բանակին մէջ եւրիմաք անունով Դողոպ մը կար որ մտահաճոյ շողորթութեամբը գիտէր ինքզինքը թագաւորաց ամէն ախորժակին ու բնաւորութեանցը յարմարցնել, եւ անոնց աչքը մտնելու համար նոր նոր գիւտեր գտնելու հնարագէտ էր եւ ճարտար: Իրեն աչքին ամէն բան դիւրին էր. կարծիքն որ մէկն իրեն հարցունէր՝ դիմացինին ամենէն ախորժելի եղածը կ'զուշակէր: Զուարճախօս էր, տկարները ծաղը ընող, հաճոյակատար անոնց յորոց կ'վախէր, շատ վարպետ էր այնպիսի մեղմ գովեստ տալու՝ զոր ամենէն պարկեշտ անձինք անգամ կրնային սիրով ընդունիլ: Ծանրագլուխ մարդոց հետ ծանր էր, զուարթաբարոյից հետ զուարթ, վասնզի առանց դժուարութեան ամէն տեսակ կերպ կ'առնուր: Անկեղծ ու առաքինի մարդիկ որ միշտ նոյն են եւ առաքինութեան կանոնացը կ'հպատակին՝ ոչ երբէք կրնան այսպէս հաճոյ լինել ախտամոլ թագաւորաց: Պատերազմի հմուտ էր եւրիմաք. գործի մէջ ալ մտնելու կարողութիւն ունէր: Բախտախնդիր մըն էր որ նետտորին յարեր ու անոր վստահութիւնը վաստըկեր էր. եւ ի՞նչ որ կուզէր գիտնալ՝ անոր քիչ մը սնապարծ ու փառասէր սրտին խորէն կ'բաշէր կ'հանէր:

Թէպէտեւ Փիլոկտէս նետտորի պէս չէր վստահեր յեւրիմաք, բայց սակայն զինքն ալ իւր բարկութիւնն ու անհամբերութիւնը կ'մատնէին: Բաւական էր Թէ եւրիմաք իրեն դէմ խօսէր, զայրացնելով ամէն բան կիմանար, եւ դաշնաւորաց խորհուրդներն Ադրաստին իմացնելով՝ մեծագումար ստակ կ'առնուր իրմէ: Այս Դաւնեաց թագաւորը թշնամեոյն բանակին մէջ շատ մը սպարապետուած դա-

սալիք զինուորներ ունէր, որ ետեւէ ետեւ փախչելով իւր բանակը պիտի գային. Ադրաստին իմացունելու արժանի կարեւոր լուր մը ըլլալուն պէս՝ եւրիմաք այն զինուորներէն մէկը կղրկէր : Խաբէու-
թիւնը դիւրաւ չէր կրնար յայտնուիլ, որովհետեւ փախստականներն ամենեւին նամակ չէին տանիր. ուստի եւ ձեռք ընկած ժամանակ-
նին վրանին բան մը չէր գտնուեր որով եւրիմաք կասկածելի
ըլլար :

Սակայն Ադրաստ դաշնակցաց ամէն ձեռնարկութեանց առջեւը
կառնուր : Հազիւ թէ ժողովոյն մէջ որոշում մը կըլլար, մէկէն Դաւ-
նեացիք անոր յաջողութիւնը խափանելու համար հարկաւոր եղածն
իգործ կ'ընէին : Տելեմաք ասոր պատճառը կշանար իմանալ. նես-
տորի եւ փիլոկտետի միտքը կասկած կ'ըզէր. բայց անօգուտ էր
ջանքը, վասնզի կուրցած էին անոնք :

Ժողովոյն մէջ որոշեր էին որ գալու բազմագունդ զօրաց սպա-

սնն, եւ գիշերը ծածուկ հարիւր նաւ ընդ առաջ դրկեր էին որ շու-
տով զանոնք ապառաժուտ ծովեզերքէն ուր պիտի հասնէին՝ առ-
նուն բանակատեղը բերին : Իսկ իրենք զիրենք ապահով կկարծէին.

որովհետեւ զօրքով բռնած էին զկիրճս մերձակայ լերին որ Ապենեանց անմասաչելի կող մըն էր : Զօրքը Դալէս գետին եզերքն էր բանակեր՝ ծովուն մօտիկ՝ զուարճալի դաշտի մը մէջ, որ բանակ մը կերակրելու համար առատ արօտ եւ պտուղ ունէր : Ադրաստ լերան ետեւն էր եւ կարծէին թէ չլրնար անկէց անցնիլ. բայց երբ իմացաւ նա թէ դաշնաւորք դեռ տկար են, թէ՛ մեծ օգնութիւն մը իրենց գալու վրայ է, եւ թէ՛ նաւերը գալու զօրաց կսպասեն, եւ թէ՛ Տելեմաքայ եւ Փաղանտի կռուոյն պատճառաւ բանակը երկու բաժնուած է, աճապարեց Ադրաստ շուտով մեծ շրջան մը ըրաւ. գիշեր ցորեկ քալելով փութանակի եկաւ հասաւ ծովեզերքը եւ այնպիսի Յամբաներէ անցաւ՝ ուսկից կկարծուէր թէ մարդ չլրնար անցնիլ : Այսպէս ահա քաջութիւն եւ երկայնամիտ աշխատութիւն մեծամեծ արգելքներու կյաղթեն. այսպէս ահա անկարելի բան չկայ անոնց որ գիտեն համարձակիլ եւ համբերել. այսպէս ահա անոնք որ քուն կըլլան ու դժուարին բաներն անհնարին կհամարին՝ արժանի են որ յանկարծակիի գան եւ ընկճուին :

Առաւօտը կանուխ յանկարծ դաշնակցաց հարիւր նաւերուն վրայ հասաւ Ադրաստ. եւ որովհետեւ լաւ պահպանուած չէին եւ անկասկած էին կեցեր՝ առանց դիմամարտութեան տիրեց, եւ անոնցմով իւր զօրքը անկարծելի արագութեամբը Դալէսի բերանը փոխադրեց, եւ ամենայն փութով գետոյն եզերքէն վեր սկսաւ ելլել : Հոն մօտ եղած բանակին յառաջապահ խմբերը կարծեցին թէ այն նաւերով իրենց սպասած զնդերն են որ կուգան, եւ սկսան ուրախութեան աղաղակներ արձակել : Դեռ մէկը զիրենք չճանչըցած՝ Ադրաստ եւ իւր զօրքը վար իջան դիմեցին դաշնակցաց վրայ որ անպատասլար դաշտին մէջ անկասկած խառնափնդոր, անգլուխ եւ անզէն կկենային :

Նախ բանակին այն կողմն յարձակեցան ուր էին Տարենտացիք որոց կզօրավարէր Փաղանտ : Դաւնիք այնպիսի սաստկութեամբ հոն մտան՝ որ Լակեդեմոնացի երիտասարդները յանկարծակիի գալով չկրցան դէմ դնել. եւ այն միջոցին որ անոնք շփոթած իրար անցած՝ գէնքերնին կփնտռէին, Ադրաստ բանակին կրակ տուաւ : Շուտ մը վրաններէն սկսաւ բոցն ելլել ու մինչեւ ամպերը բարձրանալ, եւ կրակին Յարճատիւնը հեղեղի մը ձայնին կնմանէր որ ամ-

բողջ գեղ մը ողողելով՝ հետը կառնուլ կտանի արագութեամբ արմատախիլ բարձրաբերձ կաղնիներ, հունձք, հիւղեր, գոմեր եւ անասուններ : Սաստկաշունչ քամին բոցը վրանէ վրան կքշէ, եւ շատ չանցնիր՝ բոլոր բանակը կայծէ մը հրդեհած հինաւորաց անտառի մը կնճանէր :

Փաղանտ որ ամենէն աւելի մօտէն կտեսնէ վտանգը՝ չկրնար անոր դարման մը գտնել : Կհասկընայ որ բոլոր զօրքն այս հրդեհին մէջ պիտի կորսուի թէոր չփութայ բանակը չթողուլ. բայց կհասկընայ նաեւ թէ յաղթական թշնամոյն առջեւէն այսպէս խառնափնդոր ետ քաշուիլը ո՞րչափ վտանգաւոր էր : Նախ սկսաւ իւր Լակեղեմոնացի երետասարդները դուրս հանել՝ որոնք դեռ բոլորովին զէնքերնին չէին թողած : Բայց Ադրաստ անոնց շունչ առնուլ չթողուր. մէկ կողմէն ճարտարածիգ աղեղնաւորաց գունդ մը անթիւ նետերով փաղանտին զինուորները կխոցոտեն, միւս կողմէն պարսաւորներ վրանին խոշոր քարերու կարկուտ մը կթօթափեն : Ինքն իսկ Ադրաստ թուրը ձեռքը՝ անվեհեր Գանեսաց քաջընտիր գնդի մը գլուխն անցած՝ կրակին լուսովը փախստական զօրաց ետեւէն ընկած կհալածէր. եւ կրակէն ազատածները սայրասուր երկաթովը կզարնէր կինձէր, արեան մէջ կլողար եւ դեռ կոտորածէն չէր կշտանար. առիւծն ու վագրը իրմէ աւելի կատաղութեամբ չեն պատռտեր հովին ու իւր հօտը : Փաղանտի գնդերն ընկճեցան, քաջութիւնը թողուց զիրենք հեռացաւ, եւ տժգոյն մահը՝ դժոխային օծախուի գլխով ճիւղէ մը առաջնորդեալ՝ անոնց արիւնը երակներնուն մէջ պաղեցուց. թմրած ընդարմացած անդամնին բրտացան, եւ դողդըղացող ծնկերնին իրենց՝ փախչելու յոյսն ալ վերուցին :

Փաղանտ՝ որոյ ամօթն ու յուսահատութիւնը դեռ քիչ մը ոյժ եւ կորով կազդէին, ձեռքն ու աչուրները վերուց դէպ երկինք եւ տեսաւ որ եղբայրը Իպպիաս Թաւալգլոր իւր ոտքն ընկաւ՝ Ադրաստին շանթընկէց ձեռքէն զարնուելով : Գետին փռուած՝ փոշւոյն մէջ կթաւալէր նա, եւ յորձնեռանդ սեւ արիւն ուղխի մը պէս կողի խորամուկ խոցէն կվազէր. աչուրները մթնցան, եւ կատաղի հոգին արեանն հետ մէկտեղ փախաւ գնաց : Ինքը Փաղանտ ալ եղբօր արեամբը վրան գլուխը ծածկուած, ոչ միայն օգնել չկրնար, այլ

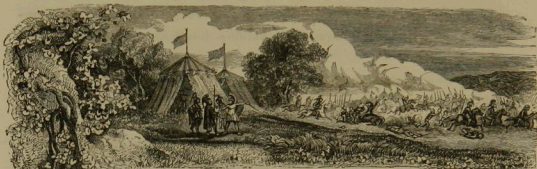
Եւ կտեսնէ որ բազմութիւն թշնամեաց զինքը պաշարած՝ յերկիր
կործանելու կջանան. վախանը հազարաւոր նետերէ ծակ ծակ եղեր
էր, մարմինն ալ չորս կողմէ վիրաւորուած, ոչ եւս կարէր փախստա-
կան զօրքը ժողովել. աստուածները զինքը կտեսնէին եւ վրան ամե-
նեւին չէին գթար :

Ն Ա Խ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ն .

Տելեմաք իւր աստուածագործ զէներն հազած Փաղանտայ օգնութեան կվազէ, ու Աղրաստայ Իփիկղէս որդին գետին փռելով՝ հալածական կրնէ յաղթող Սշնամին, եւ մինչ բոլորովին ջարդուբուրդ պիտի ընէր զանոնք՝ սաստիկ մրրիկ մը կուգայ պատերազմը կդադրեցընէ : Տելեմաք վիրաւորեալները փոխադրել կուտայ ու կխնամարկէ, մանաւանդ զՓաղանտ : Փառաւոր յուզարկաւորութիւն մը կրնէ անոր Իպպիաս եղբօրը, որոյ եւ մոխիւրը ոսկի սափորի մը մէջ ամփոփելով Փաղանտայ կնուիրէ :

ԳԻՐՔ ԵՕԹՆԵՒՏԱՍՆԵՐՈՐԴ.

Արամազդ երկնաբնակ աստուածոց մէջ բազմած՝ Ողիմպոսի վրայէն դաշնակցաց այս կոտորածը կդիտէր : Մի եւ նոյն ժամանակ անփոփոխելի Ֆակատագիրը կքննէր եւ կտեսնէր բոլոր այն զօրապետներն որոց կենաց թելը նոյն օրը Պարկային մկրատովը պիտի կտրուէր : Բոլոր աստուածներն ուշադրութեամբ Արամազդայ երեսը կնայէին որ կամքն իմանան : Իսկ հայրն աստուածոց եւ մարդկան՝ քաղցր եւ վեհ ձայնով մը « Կտեսնէր, ըսաւ, թէ ի՞նչ թշուառութեան հասան դաշնակիցք. կտեսնէք թէ ի՞նչ պէս Ադրաստիւր թշնամիքը կզարնէ կկոտրէ. բայց այս տեսարանը խաբեբայ է, վասնզի չարագործաց փառքն ու յաջողութիւնը կարճատեւ են : Անօրէնն Ադրաստ, հաւատադրութեամբն ատելի, կատարեալ յաղթութիւն պիտի չունենայ : Անոր համար այս թշուառութիւնը դաշնաւորաց գլուխն եկաւ որպէսզի իրենքզիրենք շտկել եւ ընելիքնին աւելի լաւ ծածուկ պահել սովորին : Իմաստունիին Աթենաս նոր փառք պատրաստելու հետ է իւր դեռահասակ Տելեմաքին զօր անչափ կսիրէ : » Լռեց Արամազդ, եւ բոլոր աստուածներն անբարբառ կեցեր պատերազմը կդիտէին :

Իմացուցին նեստորի եւ Փիլոկտեոյի թէ բանակին մէկ մասն արդէն այրած էր, բոցը բամիէն քշուելով հետզհետէ առաջ կբալէր,

զօրաց մէջ կարգ կանոն չէր մնացեր, եւ թշնամեաց դէմ դնելու Փաղանտի Յարը հատեր էր : Այս չարագուշակ գոյժն որ լսեցին մէկէն զէնքի վազեցին անոնք, զօրապետները ժողվեցին եւ հրամայեցին որ հրդեհէն ազատելու համար փռւածն շուտով բանակէն դուրս ելլեն :

Տելեմաք ալ որ սիրտը կոտրած եւ անմխիթար էր կեցեր, տրտմութիւնը մոռցաւ, առաւ զէնքերն որոնք անզուգական պարգեւն էին իմաստունիւոյն Աթենասայ, որ Մենտորին կերպարանօքը երեւնալով այնպէս ցուցցեր էր թէ Սաղենտացի Յարտար արուեստաւորէ մը առեր էր, եւ սակայն ետնա լերան ծխաշունչ այրերուն մէջ Հեփեստոսի շինել տուեր էր :

Այս զէնքերն հայելիի պէս յղկած ողորկ էին եւ արեւուն ճառագայթներուն պէս փայլուն : Վրանին քանդակուած էին Պոսիդոն եւ Աթենաս, որ իրարու հետ կվիճէին նորակառոյց քաղաքին իւր անունը տալու փառքին վրայ. Պոսիդոն իւր երեքժանիովը գետնին կզարնէր եւ մէջէն անխաբանոց ձի մը կելլէր, որ աշուններէն կրակ կցատքեցընէր եւ բերնէն փրփուր կարծակէր. բաշերը հողմավար կծփային, ճապուկ եւ ջղուտ սրունքը ուժով եւ շուտ շուտ կծալլէր. չէր քալեր հապա ճախր առեալ այնպիսի երագութեամբ մը կսլանայր՝ որ քայլերուն հետքն անգամ չէր երեւար, ու կարծես թէ խրխնջելու ձայնը կլսուէր :

Միւս կողմը, Աթենաս իւր նորակերտ քաղքին բնակչացը իւրատունկ ձիթենւոյն պտուղը կուտար. այն պտղալից ճիւղը՝ նշանակ էր ցանկալի խաղաղութեան առատութեամբ հանդերձ, նախամեծար պատերազմի շփոթութեանցը՝ որոց պատկերն էր այն ձին : Աստուածունիին պարզ եւ օգտակար պարգեւներովը յաղթող կհանդիսանայր, եւ հրաշակառոյց քաղաքն Աթէնք իւր անուամբը կկոչուէր :

Կտեսնուէր նաեւ Աթենաս որ իւր բոլորտիքը կժողլլէր բոլոր գեղարուեստներն որ թեւաւոր մատաղ մանկունք էին, որ Արեսին համայնաւեր գազանային կատաղութենէն զարհուրած իրեն չորս դին կպատսպարուէին, ինչպէս որ գառնուկները մայելով մօրերնուն քով կփախչին կապաւինին իտեսիլ սովալլուկ գայլոյ՝ որ հրաշունչ բերանը բացած վրանին կյարձակի զիրենք լափելու : Իսկ

ինքն Աթենաս արհամարհոտ ու բարկացած դէմքով մը իւր բանուածքներուն գերազանցութեամբը Արաքնէին անմիտ յանդգնութիւնը կխայտառակէր, որ համարձակեր էր հետը ֆարտարարուեստ ոստայնանկութեան համար մրցիլ : Եւ տեսնելու էր չուառականը, որոյ բոլոր անդամները հալեցան մաշեցան, եւ այլանդակելով մամուկի փոխուեցան :

Այն տեղին մօտ նորէն կերեւար Աթենաս, որ հսկայից պատերազմին մէջ Արամազդայ անգամ խորհուրդ կուտար, եւ բոլոր միւս սասանած աստուածները կսրտապնդէր : Նիզակ եւ այծենակաճ վահանը ձեռքը կեցած էր նաեւ Քսանթոսի եւ Սիմոյիսի գետեզերքը՝ Ուիսեւսին ձեռքէն բռնած, Յունաց փախչող զնդերը քաջալերելով, նոր ոյժ ազդելով Տրոյացի քաջարի զօրավարաց, եւ նոյն իսկ ահարկու Հեկտորին, եւ զՈւիսեւս այն մահառիւծ մեքենան մոցընելով՝ որ մէկ գիշերուան մէջ Պրիամու տէրութիւնը պիտի կործանէր :

Այս վահանին միւս կողմը դրոշմած էր Դեմետրէ, որ Սիկիլիոյ մէջտեղը Լենայի բարեբեր դաշտերուն մէջ կեցած՝ ասդին անդին

ցրուած ժողովուրդները կժողվէր, եւ անոնց կերակուր կճարէր որսով՝ եւ կամ ծառերէն ընկած վայրի պտուղներ ժողվելով: Այս վայրենի մարդոց կսովեցընէր երկիրը հերկելու եւ անոր բեղմնաւոր ծոցէն իրենց կերակուրն հանելու արհեստը: Արօր կուտար անոնց եւ անոր եզներ լծել կուտար: Արօրին խոփովը ակօսաբեկ կբացուէր երկիր, եւ ոսկեփայլ հունձք դուրս երեւնալով՝ այն քաջաբեր արտերը կծածկէին. արտհունձը իւր մանգաղովը երկրիս քաղցր բերքը կկտրէր եւ աշխատանքը լիուլի կվարձատրուէր: Երկամն որ ուրիշ տեղ ամէն բան ապականելու կգործածուի, հոս առատութիւն պատրաստելու եւ ամէն տեսակ հաճոյք արտադրելու միայն կգործածուէր:

Յաղկներով պսակուած յաւերժ հարսունք առուակի մը եզերքը անտառակի մը մօտ մարգագետնի մը մէջ կպարէին: Պան սրինգ կզարնէր, Փաւոնայք եւ Մարդապայք ուրախ զուարթ կցատքտէին: Հոն կուգար կերեւար նաեւ Սպանդարամետ բաղեղով պսակուած, մէկ ձեռքովը կարճաբուն նիզակին վրայ կռնէր, եւ միւսովը տերեւներով զարդարուած ողկուզալից որթ մը կբռնէր: Մեղկ էր գեղեցկութիւնը, բայց եւ ազնուական՝ կանոգին եւ խանդական նուաղեալ. այսպէս երեւցեր էր նաեւ խեղճ Արիադնէի երբոր զինքն անծանօթ ափունք մը գտեր էր մինակ, անխնամ եւ ցաւոց մէջ ընկղմած:

Չորս դիէն կերեւային նաեւ բազմամիւլ ժողովուրդ, ծերեր որ իրենց պտղոց երախայրիքը մեհեանները կտանէին. երիտասարդներ որ օրուան աշխատանքէն յոգնած՝ հարսերնուն քով կդառնային. կանայք անոնց ընդ առաջ կերթային՝ ձեռքերնէն բռնած գգուանօք հետերնին տանելով իրենց մատաղեւամ մանկունքը: Հովիւներ ալ կային որ կերգէին, եւ ոմանք իծայն եղեգնափողոյ կպարէին: Ամէն բան խաղաղութիւն, առատութիւն եւ բերկրութիւն կաւետէր. ամէն բան զուարթ եւ երջանիկ կերեւար: Արօտներու մէջ գայլերն ոչխարներու հետ կխաղային. առիւծն ու վագրը գազանութիւննին թողով գառնուկներու հետ հանդարտ կկենային, եւ պզտիկ հովիւ մը մէկտեղ զիրենք ցալովը կարածէր. եւ այս ցանկալի պատկերը ոսկեղէն դարուն ամէն բերկրութիւնները մարդուս միտքը կծգէր:

Տեւեմաք այս աստուածային զէնքերն հագաւ, եւ փոխանակ սովորական վախանն առնելու՝ ահաւոր այծենակաճն առաւ, զոր Աթենաս իրեն զրկեր էր յանձնելով զայն Հիւրիկի՝ արագաթռիչ պատգամաւորին աստուածոց : Հիւրիկ իրմէն գաղտնի իւր վախանն առեր ու տեղը այս այծենակաճն էր տուեր, որ աստուածոց անգամ էր ահարկու :

Այսպէս զինավառեալ բանակէն դուրս կվազէ Տեւեմաք որպէսզի բոցերէն ազատի. սաստկագոյ ձայնիւ բոլոր զօրագլուխներն իրեն կկանչէ, եւ այն ձայնովը սիրտ կառնուն կզօրանան սարսափած դաշնակիցք : Դեռափասակ պատանւոյն աչքերուն մէջ աստուածային կրակ մը կփայլատակէր. իսկ ինքը միշտ քաղցրափամբոյր, միշտ անայլայլ եւ հանդարտ, միշտ հրամաններ տալու մտադիր,

ինչպէս իմաստուն ծերունի մը ընտանեացը բաները կարգաւորելու եւ որդիքը կրթելու մտադիր է : Բայց եւ պատրաստ եւ արագ է իգործ, նման արշաւասոյր սըընթաց գետոյ՝ որ ոչ միայն փրփրադէզ ակիքները սաստիկ արագութեամբ կ'ծաւալէ, այլ եւ ընթացքին մէջ վրան ամենածանր նաւեր կ'առնու կտանի :

Փիլոկտէտ, Նեստոր, Մանդուրացոց եւ ուրիշ ազգերուն զօրավարները Ողիսեւսի որդւոյն վրայ չեմ գիտեր ի՞նչ իշխանութիւն մը կտեսնէին՝ որուն ամէնքը պէտք էին տեղի տալ. ծերերն իրենց փորձառութիւնը կ'կորսնցընեն, հրամանատարք զխորհուրդ եւ զիմաստութիւն. նախանձն ալ որ այնչափ բնական է մարդուս, ամենուն սրտին մէջ մարեր էր. ամէնքը կ'լռեն, ամէնքը Տելեմաքին վրայ կ'զարմանան, եւ ամէնքը կ'պատրաստուին իրեն հնազանդելու՝ առանց մէկ խորհրդածութիւն մը ընելու, իբրեւ թէ վարժած ըլլային : Առաջ անցաւ, բլրի մը վրայ ելաւ, թշնամեաց պատրաստութիւնները դիտեց, եւ ուրոշեց որ մէկէն պէտք է յանկարծակի վրանին դիմել քանի որ դաշնակցաց բանակն այրելու համար տակնուվրայ եղած են : Ելաւ փութով շրջան մ'ըրաւ, եւ բոլոր քաջափորձ զօրապետք ետեւէ գնացին :

Եւ այն միջոցին որ Դաւնիք կ'կարծէին թէ դաշնակցաց բանակը բոցերէ պատած է, ետեւէն վրանին հասաւ Տելեմաք : Շփոթեցան այս յանկարծական յարձակմունքէն, եւ այնպէս կիյնային Տելեմաքայ ձեռքին տակ՝ ինչպէս որ տերեւները աշնան վերջին օրերը անտառներու մէջ կ'ծափին կիյնան երբ ցրտաշունչ հիւսիս ձմեռը բերելով հինաւուրց ծառոց բունները կ'հեծեցընէ ու բոլոր օժիւղերը կշարժէ կտատանէ : Տելեմաքին դիտեալաւ երկիր պառկեցուցած մարդիկներովը գետինը կծածկուի : Դեղարդովը զարկաւ Ադրաստի կրտսեր որդւոյն Իփիկղեսին սիրտը պատռեց, որ համարձակեր էր առջեւը պատերազմի ելլելու հօրը կեանքն ազատելու համար, կարծելով թէ Տելեմաք յանկարծակի անոր վրայ է դիմեր : Ողիսեւսի զաւակն ու Իփիկղէս երկուքն ալ գեղեցիկ էին, երկուքն ալ ուժով, ֆարտար, քաջասիրտ, համահասակ, քաղցրաբարոյ, համատիք, եւ երկուքն ալ իրենց ծնողացը հաւասարապէս սիրելի. բայց Իփիկղէս ծաղկի մը պէս էր որ դաշտին մէջ կըացուի ու հնձողին սուր գերանդւոյն բերանը կ'երթայ : Անցաւ Տելեմաք զարկաւ տապալեց

զեւփորինոն՝ որ ետրուրիա եկած Լիւդացւոց ամենէն հռչակաւորն էր : Անկէց ետքը սրին բերանն ընկաւ Կղէոմէն որ դեռ նոր կարգուեր էր, եւ ամուսնոյն խոստացեր թշնամիներէն Ֆոխաւար բերել. բայց զինքը մէյ մըն ալ պիտի չտեսնէ՛ր :

Մունչեց Ադրաստ կատաղութեամբ տեսնելով որ սիրելի որդին եւ զօրավարացը շատերը ինկան մեռան եւ յաղթութիւնը ձեռքէն կը փախչի : Փաղանտ սրբազան դանակէն ազատած ու բազնէն հեռու փախչող կիսախողխող զոյի մը պէս ոտքն ընկած էր վիրաւից, եւ վայրկեան մը միայն շատ էր Ադրաստին Լակիդեմոնացւոյն կեանքը բոլորովին վերցունելու :

Մինչ Փաղանտ՝ իւր եւ պատերազմակից զինուորացն արեանը մէջ կտապըլտըկէր, Տելեմաքայ ձայնը կառնու որ իրեն օգնելու կուգար. ոգի առաւ կենդանացաւ եւ աչքին վրայ պատած ամպը փարատեցաւ : Այս անկարծելի յարձակումը կիմանան Դաւնիք, կը թողուն զՓաղանտ եւ աւելի վտանգաւոր թշնամին վանելու կղիմեն : Այն ժամանակ Ադրաստը տեսնելու էր որ այն վագրին կնամանէր՝ որոյ ձեռքէն հովիւները մէկտեղ ժողլուելով յափշտակած ըլլան իւր որսն զոր լափելու կպատրաստուէր : Իսուան մարտին կփնտռէ զնա Տելեմաք եւ դաշնակիցքը իրենց անողոքելի թշնամւոյն ձեռքէն ազատելով կուզէ մէկէն պատերազմը վերջացընել :

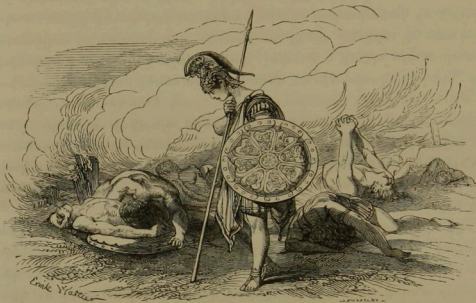
Բայց Արամազդ չէր ուզեր Ոգիսեւսի որդւոյն այսպիսի արագ եւ դիւրին յաղթութիւն մը տալ. նոյն իսկ Աթենաս կուզէր որ քիչ մը աւելի նեղութիւն կրէ նա, որպէսզի աւելի լաւ սովորի մարդիկ կառավարեն : Ուստի հայրն աստուածոց ամպարիշտ Ադրաստը պահեց, որպէսզի Տելեմաք աւելի փառք եւ առաքինութիւն վաստըկելու ժամանակ ունենայ : Ամպ մը զոր Արամազդ օդին մէջ ժողվէր էր՝ Դաւնիքը ազատեց, եւ սոսկալի որոտում մը աստուածոց կամքն յայտնեց. կարծես թէ Ողիմպեայ բարձանց յաւիտենական կամարները տկար մահկանացուաց գլուխը պիտի փլչէին. փայլակներն ամպերը կպատռտէին երկնքի մէկ բեւեռէն մինչեւ մէկալը. եւ անոնց բոցանշոյլ կրակովը մարդուս աչքերը կշլանային ու մէկէն գիշերուան սոսկալի խաւարին մէջ կիյնային : Նոյն ժամանակ յորդահոյ անձրեւ մըն ալ սկսաւ եւ երկու բանակներն իրարմէ բաժնեց ու ցրուեց :

Այսպէս Ադրաստ աստուածոց օգնութեամբն ազատեցաւ բայց անոնց զօրութեանը երախտագէտ չըլլալով, իւր այս ապերախտութեամբը աւելի սոսկալի վրէժխնդրութեան մը արժանի եղաւ յետոյ: Փութացաւ իւր զօրքն անցուց կիսայրեաց բանակին ու Յաֆիճի մը մէջէն որ մինչեւ վտակը կտարածուէր, եւ այնպիսի Յարտարութեամբ ու արագութեամբ ըրաւ այն նախանշը՝ որ յայտնի ցուցուց թէ ո՛րչափ խելք ու արագամտութիւն ունի: Դաշնակիցք Տելեմաքէն քաջալերուած կուզէին ետեւէն իյնալ հալածել. բայց անիկա փոթորիկն իրեն օգնական առնելով՝ որսորդաց ծուղակներէն փախչող արագամեծ թռչունի մը պէս պրծաւ ձեռքերնէն:

Մէկէն բանակնին դարձան դաշնաւորք որպէսզի ըրած կորուստներնուն ու վնասներուն դարման տանին, եւ մէջը մտան չմտան՝ առջեւնին ելան պատերազմին ողբալի խեղճութիւնները. հիւանդներն ու վիրաւորները վրաններէն դուրս ելլելու կարողութիւն չունենալով՝ չէին կրցեր կրակէն իրենքզիրենք պաշտպանել. կէս մը այրած կերեւային եւ ցաւագին աղիողորմ ու օրհասական ձայնով երկինքն ի վեր կպոռային կկանչէին: Տելեմաքայ սիրտը կտոր կտոր եղաւ, չկրցաւ արցունքը բռնել. արհաւրօք ու կարեկցութեամբ շատ անգամ աչուրները անդին դարձուց. չէր կրնար առանց սոսկալու տեսնել այս երկարատեւ ու անգութ մահուան մատնուած կիսամեռ մարմինները, որ մէկտեղ բազիններու վրայ այրած ողջակէզներու կնմանէին՝ չորս դին հոտերնին տարածելով:

Աւա՛ղ, կգոչէր Տելեմաք, այս խեղճութիւններն են ուրեմն զոր պատերազմը ետեւէն կքաշէ կբերէ: Այս ի՛նչ կոյր կատաղութիւն է որ թշուառ մահկանացուքը կմղէ կտանի. քանի մը օր ունին ապրելու, այն ալ խեղճութեամբ լեցուն. ինչո՞ւ համար իրենց արդէն մօտալուտ մահերնին աւելի կշուտցնեն. ինչո՞ւ սոսկալի վշտեր ալ կաւելցնեն դառնութեան՝ որով աստուածներն այս կարճատեւ կեանքերնիս լեցուցած են: Բոլոր մարդիկ իրարու եղբարքն են, եւ մէկզմէ՛կ կբզկտեն. կատաղի գազաններն իրենց չափ անգութ չեն: Առիւծներն առիւծներու հետ կռիւ չեն ըներ, եւ ոչ վագրերը վագրերու, իրենցմէ տարբեր այլասեռ կենդանեաց վրայ միայն կյարձակին. մարդ միայն է որ հանդերձ իւր խելքովն ու բանականու-

Թեամբը՝ անբան կենդանեաց չըրածը կընէ : Եւ դարձեալ, ինչո՞ւ
 ըլլան այս պատերազմները. միթէ աշխարհիս վրայ բաւական երկիր
 չկա՞յ որ ամէն մարդու մշակել կըցածէն աւելի տրուի : Ո՛րչափ

ամայի երկիրներ կան, որոնք անկարելի է որ մարդկային ազգը
 կարող ըլլայ լեցունել : Խոչ է ուրեմն. սնոտի փառք մը, աշխարհա-
 կալ ըսուելու ընդունայն համբաւը զոր Թագաւոր մը կուզէ ունե-
 նալ՝ մեծատարած երկիրներու մէջ պատերազմի կրակը կվառէ : Եւ
 այսպէս աստուածոց բարկութենէն աշխարհ դրկուած մինակ մէկ
 մարդ մը գազանաբար այնչափ մարդիկ իւր սնափառութեանը
 կզոյէ. պէտք է որ ամէն բան փճանայ, ամէն բան արեան մէջ
 լողայ, ամէն բան հիոյ ճարակ ըլլայ, որ Թրէն ու կրակէն ազա-
 տածները՝ աւելի անգութ սովին ձեռքը մատնուին, որպէսզի մինակ
 մէկ մարդ մը՝ որ բոլոր մարդկային բնութիւնն իրեն խաղալիկ է
 ըրած, այս համայնաւեր կործանմամբ զուարճանայ եւ փառաւո-
 րուի : Որպիսի՝ անճոռնի փառք : Միթէ հնա՞ր էր ըստ արժանւոյն

այս մարդիկներէն գարշիլ ու զիրենք արհամարհել՝ որ այնպէս մարդկութիւնը մոռցան: Ոչ, ոչ. այնպիսիք ոչ միայն կիսաստուածք չեն, այլ եւ ոչ մարդիկ. եւ բոլոր այն դարերը որոց զարմանալի պիտի ըլլային՝ պիտի գարշին մանաւանդ անոնցմէ: Ո՛հ, ձեռք զարկած պատերազմներնուն ո՛րչափ զգուշութիւն պէտք է ընեն թագաւորք: Հարկ է որ ըլլան արդար. բայց եւ այն բաւական չէ. պէտք է որ հասարակաց օգտին համար ալ հարկաւոր ըլլան: Ժողովրդեան մը արիւնը զինքը անհնարին կարօտութենէ ազատելու համար միայն պէտք է թափել. գրեթէ միշտ շողոքորթ խորհրդոհներ, պարծենկոտութիւն, սնոտի նախանձներ, անիրաւ զօշաբաղութիւն՝ գեղեցիկ պատրուակներու տակ ծածկուած եւ անմիտ խոստմունքներ կը աշեն թագաւորներն այնպիսի պատերազմներու մէջ կձգեն՝ ուր թշուառ կըլլան, ուր առանց հարկաւորութեան իրենք զիրենք ամէն վտանգի մէջ կ'ենտեն, ուր իրենց հպատակացը չափ իրենց թշնամեաց ալ չարիք կ'հասցընեն:» Այսպէս ահա կ'մտածէր Տելեմար:

Բայց պատերազմի թշուառութիւններն ողբալը բաւական չհամարելով՝ կշանար նաեւ զանոնք թեթեւցընել. կերթար վրանները կպտըտէր, հիւանդներու եւ հոգեվարներու կօգնէր, ստակ ու դեղ կուտար անոնց, սիրալիւ խօսքերով զանոնք կմխիթարէր ու կբաջալերէր, եւ որոնց որ անձամբ չէր կրնար այցելութիւն ընել՝ ուրիշները կղրկէր:

Հետն եղած Կրետացւոց մէջ երկու ծերունիք կային, որոց մէկուն անուոնն էր Տրոմափիլ եւ միւսոյն՝ Նոսոփոկ: Իդոմենեսին հետ Տրոյոյ պաշարմանը գնացեր էր Տրոմափիլ եւ Ասկղեպիոսի որդւոցմէն վիրաբուժութեան աստուածապարգեւ արուեստն էր սովորեր: Նաեւ ամենախորունկ եւ չարաթոյն վէրքերու մէջ անուշահոտ հեղուկ մը կթափէր որ փտած ու ապականած միսը կուտէր կմաշեցընէր՝ առանց ամենեւին կտրելու կարօտութիւն ունենալու, եւ շուտ մը առջինէն աւելի առողջ ու գեղեցիկ մարմին մը կբուսցընէր:

Իսկ Նոսոփոկ՝ երբէք չէր տեսեր Ասկղեպիոսի որդիքը. հապա՛ Մերիոնին՝ ձեռքով գտեր էր այն սրբազան ու խորհրդաւոր գիրքը՝ զոր Ասկղեպիոս իւր որդւոցն էր տուեր: Ուրիշ կողմանէ ալ Նոսոփոկ աստուածոց սիրելի էր. եւ իսպառիւ Լատովայ որդւոցը երգեր

շիներ էր. ամէն օր ֆերմակ ու անարատ ոչխար մը զոյ կընէր Ապողոնի՝ ուսկից շատ անգամ ազդեցութիւններ կունենար : Հիւանդ մը տեսած չտեսած՝ մէկէն անոր աչուքներէն, գունէն, մարմնոյն կազմութենէն ու շնչառութենէն կհասկընար հիւանդութեան պատճառը : Երբեմն քրտինք բերող դեղեր կուտար. եւ քրտինքին օգտակարութեամբը կցուցընէր թէ արտաշնչութեան շատնալովն ու քիչնալովը ո՛րչափ մարդկային մարմնոյն մեքենան կշտկուի կամ կաւրուի. երբեմն տկարացընող հիւանդութեանց համար այնպիսի ըմպելիներ կուտար որ կամաց կամաց մարդոց ազնուական մասունքը զօրացընելով եւ արիւննին նորոգելով զիրենք կերիտասարդացընէին : Եւ կհաստատէր՝ թէ մարդիկ քաջ եւ առաքինի չըլլալուն համար է որ այնչափ ստէպ դեղի կարօտութիւն կունենան : « Այնչափ հիւանդութեանց տակ խնայը մարդկանց ամօժ է, կըսէր, վասնզի բարի վարուց արգասիքն է առողջութիւնը : Իրենց անբարեխառնութեամբը, կըսէր նաեւ, մահառիթ թոյն կդարձունեն՝ սնունդ տալու սահմանուած կերակուրները. եւ չափազանց զուարճութիւնք դեղերուն մարդուս կեանքն երկնցընեէն աւելի կկարճեցընեն զայն : Ոչ այնչափ ստէպ աղբատները հիւանդ կըլլան կերակուր չունենալով՝ որչափ հարուստները չափազանց ուտելով : Քմախորժ կերակուրներն որ հարկաւորէն աւելի ուտելու կյորդորեն, սնուցանելու տեղ կթունաւորեն զմարդ : Դեղերն ալ ըստ ինքեան վնասակար են, բնութիւնը կմաշեցընեն, եւ ստիպողական հարկի ժամանակ միայն պէտք է զանոնք գործածել : Ամենէն լաւ դեղն որ անվնասն է միշտ եւ օգտակար՝ սակաւակերութիւնն է եւ ժուժկալութիւն ամենայն հեշտութեանց, հանդարտութիւն մտաց եւ մարմնոյ կըթուծիւն : Անով արիւնը չապականիր, բարեխառն կմնայ, եւ ամէն աւելորդ հիւթերը կցրուին կերթան : » Այսպէս իմաստունն Նոստիօկ հիւանդութեանց առջեւն առնելու եւ դեղերու անկարօտ ըլլալու համար խրատած զգուշութեամբն աւելի զարմանալի էր իւր դեղերովը :

Այս երկու մարդիկ Տելեմաքէն զրկուեր էին բանակին բոլոր հիւանդներուն այցելութիւն ընելու, որոց շատերն իրենց դեղերովը բժշկեցին, բայց աւելի շատերն իրենց բարեդէպ խնամօքը. վասնզի կշանային զանոնք մաքուր բռնել, եւ այն մաքրութեամբ՝ չէին թո-

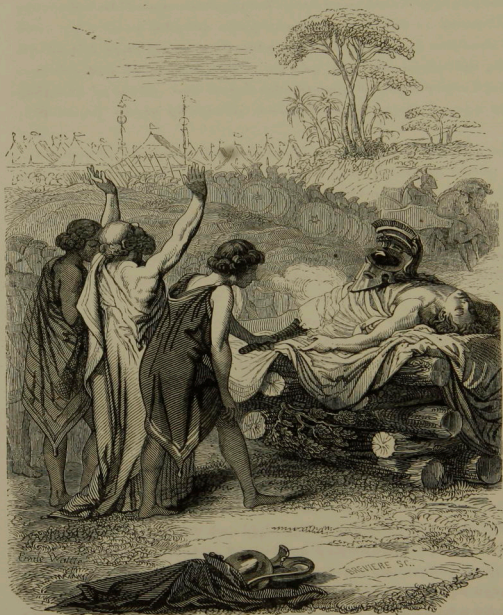
ղուր որ օդը ապականի եւ հիւանդութենէ ելած ժամանակնին ուտելիքին սաստիկ զգուշութիւն կրնէին :

Բոլոր զինուորներն այս օգնութեան վրայ սրտերնին ելած շնորհակալ կըլլային աստուածոց որ զՏնեմաք դաշնակցաց բանակն յուղարկեցին :

« Ասիկա մարդ չէ, կըսէին, այլ անշուշտ մարդկային կերպարանք առած բարերար աստուած մը, եւ թէոր մարդ ալ է, աւելի աստուածոց կնմանի քան թէ մարդու. բարիք ընելու համար երկրիս վրայ կեցիր է, եւ աւելի իւր քաղցրութեամբն ու ազնուութեամբն է սիրելի քան թէ քաջութեամբը : Ո՛հ, ո՛ւր է թէ կարենայինք զինքը մեզ թագաւոր ունենալ. բայց աստուածք զինքն իրենց աւելի սիրելի եւ աւելի երջանիկ ժողովրդեան մը համար կպահեն, որոց մէջ կուզեն ոսկի դարը նորոգելու :

Ադրաստին խորամանկութիւններէն զգուշանալու համար Տնեմաք գիշերը բանակին մէջ պտրտած ատենը այս գովեստները կլսէր, որ ազատ էին այն շողոքորոթութենէ որով կկեցընեն շողոմարարք իրենց թագաւորաց առջեւ տուած գովեստները՝ մտքերնին դնելով թէ անոնք ոչ չափաւորութիւն ունին եւ ոչ զգացմունք, եւ թէ իրենց աչքը մտնելու համար պէտք է զիրենք չափազանց գովել : Ուրիսեւսի որդին Ֆշմարիտ բանէ միայն կախորժէր, եւ հաճոյ էին իրեն այն գովութիւնք միայն՝ որ ծածուկ եւ իրմէ հեռի կտրուէին եւ որոց ինքը Ֆշմարտապէս արժանի եղած կըլլար : Այսպիսի գովութեանց սիրտն անզգայ չէր. կզգար այն քաղցր ու սուրբ ախորժը զոր աստուածներն առաքինութեան հետ միայն կապեցին, եւ չարերը ոչ երբէք անիկա զգալնուն համար ոչ կրնան հասկընալ եւ ոչ հաւատալ : Բայց ինքը բոլորովին ինքզինքը այս գուարճութեան չէր տար. ըրած յանցանքները խմբովին միտքը կուգային. ոչ իւր բնական ամբարտաւանութիւնը կմոռնար եւ ոչ մարդկանց վրայ ունեցած անտարբերութիւնը. սաստիկ կամաջէր որ խտասիրտ է բնութեամբ եւ այնպէս մարդասէր կերեւայ : Այն ամենայն փառքերն որոց ինքզինքը արժանի չէր կարծեր՝ իմաստուհւոյն Աթենասայ կընծայէր :

« Ո՛վ մեծդ աստուածուհի, կըսէր, դուն տուիր ինձ զՄենտոր որ զիս կըթէ ու անպիտան բնութիւնս շտկէ. դուն ինձ իմաստութիւն

տուհիը որ սխալմունքներէս խելք սովորելով մէյ մըն ալ իմ անձիս չվստահիմ անձնապատասխան չըլլամ. դուն ես որ բուն կրքերս կսանձեմ. դուն ես որ խեղճեր սփոփելու բերկրութիւնն ու զուարթութիւնն ինձ զգալ կուտաս : Առանց քեզ՝ ատելի կըլլայի ամենուն եւ արժանի իսկ էի ատելութեան. առանց քեզ՝ անդամանելի յանցանքներ կգործէի. այն տղուն պէս կըլլայի որ իւր տկարութիւնը չգիտնալով՝ մայրը կթողու եւ առաջին քայլափոխին կգլորի կիյնայ : »

Նեստոր եւ Փիլոկտէտ կգարմանային տեսնելով որ Տելեմաք այնպէս քաղցր էր, ամենուն կջանար բարիք ընել, ծառայել, օգնել, եւ հասարակաց կարօտութիւնը լեցնելու համար ամէն խելք կբանեցրնէր. հաւատաւնին չէր գար, բոլորովին զինքը փոխուած՝ ուրիշ մարդդարձած կգտնէին : Եւ աւելի զարմանքին շարժեց Իպպիասին յուղարկաւորութեան ըրած խնամքը. անձամբ գնաց անոր արինլուայ եւ այլանդակած մարմինը քաշեց հանեց շեղջակոյտ դիակնեւրու տակէն . վրան ջերմ արտասուք թափեց եւ ըսաւ. « Վե՛հ ոգի, հիմա գիտես թէ ո՛րչափ մեծարոյ էր ինձ բուքութիւնդ : Իրաւ է որ բարձրամտութեամբդ զիս զայրացուցիր, բայց եռանդուն երիտասարդութեանդ էր այդ յանցանքը. գիտեմ թէ այդ հասակն ո՛րչափ ներողութեան է կարօտ : Յետոյ անկեղծ սիրով իրարու հետ պիտի միանայինք. ուստի ես ալ իմ կողմանէս յանցաւոր եմ : Ո՛վ աստուածք, ինչո՞ւ համար ձեռքէս յափշտակեցիք քանի որ դեռ զինքը զիս սիրելու չէի բռնադատած : »

Անկէց ետքը Տելեմաք հոտաւէտ ջրերով Իպպիասայ մարմինը լուալ տուաւ, եւ իւր հրամանովը փայտակոյտ մը պատրաստուեցաւ : Մեծամեծ սոփիք կացիններու հարուածոց տակ հեծելով՝ լեռներու ծայրէն կգլորէին վար կիյնային : Կաղնիք՝ երկրիս այն հինաւորը որդիքն որ կարծես թէ երկնքի կսպառնային, բարձրաբերձ կաղամախք, կանաչագարդ եւ սաղարթախիտ կատարներով, կընձնիք, փիճիք պարծանք անտառաց, կուգային Գալէս գետին եզերքը կթաւալէին : Հոն կարգաւորեալ կանոնաւոր շէնքի մը պէս կբարձրանար փայտակոյտը. բոցը կսկսի երեւալ, եւ մրրիկ ծխոյ մինչեւ երկինք կբարձրանայ :

Յամբաքայլ եւ սգաւոր առաջ կերթային Լակեդեմոնացիք՝ նի-

զակնին գլխիվայր բռնած եւ աչքերնին վար առած. դառնակսկիծ ցաւ մը կատաղի դէմքերնուն վրայ էր նկարուած, եւ յորդափոս արցունք մը աչքերնէն կվազէր կիջնայր : Անոնցմէ ետքը կուգար Փերեկիդէս ծերունին որ ոչ այնչափ բազմամեայ հասակովն էր ընկձած՝ որչափ իպպիասայ մահուընէ ետքը ապրելուն համար ունեցած ցաւովը՝ զոր իմանկութենէ սնուցեր էր ու մեծցուցեր : Պատանւոյն մեռնելէն ետքը ամենեւին չէր ուզեր բերանը կերակուր տանիլ. անոյշ քունը աչքէն կտրուեր էր, եւ ոչ վայրկեան մը աղեխորով ցաւը կդադրէր : Ամբոխին ետեւէն դողդըղալով կբալէր եւ ո՛ւր երթալը չէր գիտեր : Բառ մը բերնէն չէր ելլեր, վասնզի սիրտը սաստիկ գոցուած էր ու կձգմուէր, եւ յուսահատութեան ու վիատութեան լուռութիւն էր այն : Բայց երբ փայտակուտին բռնկիլը տեսաւ, կատղեցաւ յանկարծ ու գոչեց.

«Ո՛վ իպպիաս, իպպիաս, մէ՛յ մ'ալպիտի չտեսնե՛մ զբեզ : Իպպիաս կենդանի չէ, եւ ես դեռ կենդանի՛ եմ : Ո՛վ սիրելի՛դ իմ իպպիաս, ես եմ որ զբեզ մեռուցի, ես քեզ սովբեցուցի արհամարհել զմայ : Կկարծէի թէ քու ձեռքերդ իմ աչուըներս պիտի գոցեն եւ դուպիտի ընդունիս իմ վերջի շունչս : Ո՛վ անգո՛ւթ աստուածք, իպպիասայ մահն ինձ ցուցնելու համար կեանքս կերկնցընէք : Որդեա՛կ իմ սիրելի, զոր այնչափ խնամօք մեծցուցի, ալպիտի չտեսնե՛մ զբեզ. բայց մայրդ պիտի տեսնեմ՝ որ մահդ երեսս զարնելով տրտմութենէն պիտի մեռնի. նորահասակ հարսդ պիտի տեսնեմ որ կուրծքը ծեծելով մազերը պիտի փետէ, եւ պատճառն ես պիտի ըլլամ : Ո՛վ սիրեցեալդ ստուեր. Ստիւգսի գետափունքը զիս կանչէ. ատելի է ինձ լոյս. զբեզ միայն, սիրելի՛դ իմ իպպիաս, զբեզ միայն կուգեմ ես տեսնել. իպպիա՛ս իպպիաս, ո՛վ սիրելիդ իմ իպպիաս, ասիւնիդ վերջին պարտքս հատուցանելու համար միայն է որ կապրիմ : »

Եւ սակայն դեռահասակ իպպիասայ մարմինը ծիրանեաւ՝ ոսկւով ու արծաթով զարդարուած դագաղի վրայ տարածեր կբերէին : Մահն որ աչուըները մարեր էր՝ չէր կրցեր գեղեցկութիւնը բոլորովին աւրել, եւ դեղնած դէմքին վրայ դեռ կէս մը նկարուած կերեւային շնորհք : Զիւնէն աւելի ճերմակ վզին վրայ՝ որ ուսին էր ծռած, երկայն սեւ մազերը կծփային, որ Ատիսին ու Գանիմեդեսի մազերէն աւելի գեղեցիկ էին, եւ քիչ ժամանակէն մոխիր պիտի դառ-

նային. կողին վրայ ալ խորունկ վէրքը կտեսնուէր, ուսկից բոլոր արիւնը վազեր եւ զինքը Պըււտոնի նսեմաստուեր Թագաւորութիւնն էր իջուցեր :

Տրտում տխուր եւ սրտաբեկ դագադին քովէն կերթար Տելեմաք եւ վրան ծաղիկ կնետէր : եւ երբ փայտակոտին հասան, Ողիսեւսի դեռածաղիկ որդին չկրցաւ դիակին վրայ տարածուած լաթերուն բոցածաւալ բռնկուիլը տեսնել առանց նոր արցունքներ Թափելու : « Երթա՛ս բայրով, կըսէր, ո՛վ մեծանծնդ Իսպիւսա, որովհետեւ չեմ համարձակիր զքեզ իմ բարեկամս անուանել : Հաշտուէ հետս ո՛վ ոգիդ որ այնչափ փառաց եղեր արժանի : Թէոր զքեզ չսիրէի՝ բարեբաստութեանդ կնախանձէի. ազատեցար դու ինձուառութեանց որոց մէջ եմք մեք տակաւին, եւ ամենէն աւելի փառաւոր ճամբով մը անոնց մէջէն ելեր դուն : Բա՛րէ, ո՛րչափ երջանիկ կըլլայի Թէոր նոյնպիսի վախճան մ'ունենայի եւ ես : Հա՛պա Ստիւգս քու ոգիդ չբռնէ չկեցընէ. եղիսեան Դաշտերն բաց ըլլան առջեւը. համբաւը դարուց իդարս անունդ պահէ ; եւ աճիւնդ հանգիցէ իսաղաղութեան : »

Հազիւ Թէ այս հեկեկանօք ընդհատած խօսքերն ըսաւ Տելեմաք, զօրքն առհասարակ ձայներնին վերուցած՝ Իսպիւսայ վրայ կխանդաղատէին եւ մեծայաղթ քաջութիւնները կպատմէին. եւ մահուանը ցան՝ յիշեցընելով բոլոր իւր բարեմասնութիւնները՝ մոռցընել կուտար յախուռն պատանեկութենէն կամ գէշ դաստիարակութենէն յառաջ եկած պակասութիւնները : Բայց աւելի կխանդաղատէին Տելեմաքայ գորովալիւր զգացմանցը վրայ : « Միթէ սա՞ է, կըսէին, այն սէգ, բարձրամիտ, արհամարհոտ եւ անհամբոյր Յոյն երիտասարդը : Տեսէք ի՛նչպէս հեզահամբոյր, մարդասէր եւ գորովագութ է հիմա : Անշուշտ Աթենաս որ այնչափ սիրեց անոր հայրը զինքն ալ կսիրէ. անշուշտ իրեն ըրած է աստուածոց ամենէն պատուական պարգեւն առ մարդիկ. իմաստութեան հետ բարեկամութեան զգայուն սիրտ մը անոր տալով : »

Երբոր մարմինը բոցակէզ սպառեցաւ, Տելեմաք ինքն իւր ձեռքովը հոտաւէտ ջրեր ցօղեց ծխաշունչ աճիւնին վրայ եւ յետոյ ոսկի սափորի մը մէջ ամփոփեց, ծաղկըներով պսակեց եւ առաւ Փաղանտին տարաւ : Խոց վիրաւից ընկած էր նա եւ այնպէս սաստիկ տկարա-

ցած՝ որ դժոխքի խաւարային դռները դիմացը բացուած կտեսնէր :

Արդէն Տրոմափիլ եւ Նոսոփոկ մղիսեւսի զաւակէն զրկուելով՝ իրենց արուեստին նպաստներն ու ճարտարութիւնը վրան իգործ դնելով կամաց կամաց կեցուցեր էին անոր Թռչելու պատրաստուած հոգին. նոր ոգիք կամաց կամաց իրեն կենդանութիւն կուտային. անուշ եւ Թափանցող զօրութիւն մը, կենաց բալասան մը երակէ երակ անցնելով կհասնէր մինչեւ խիւրտը, եւ ախորժ տաքութիւն մը զինքը մահուան ցրտասառոյց ձեռուրներէն կգողանար : Բայց նուաղումն որ դադրեցաւ՝ տեղը յաջորդեց կսկիծ. սկսաւ զգալ եղբօր կորուստն որ մինչեւ այն ատեն չէր կրցեր զգալ : « Աւա՛ղ, կըսէր, ինչո՞ւ համար զիս ապրեցընելու համար այնչափ հոգ կտանին. աւելի լաւ չէ՞ որ մեռնիմ եւ սիրելի Իպպիասիս ետեւէն երթամ : Տեսայ զնա որ աչքիս առջեւը ինկաւ ու մեռաւ : Ո՛վ Իպպիաս, աչքիս լոյսը, եղբայ՛ր իմ սիրելի, ալ չկա՛ս դուն. ուրեմն ալ ոչ պիտի կարենամ զքեզ տեսնել, ոչ զքեզ լսել, ոչ զքեզ գրկել համբուրել, ոչ վշտերս քեզ ըսել, եւ ոչ քու վշտացդ մէջ զքեզ մխիթարել : Ո՛վ աստուածք՝ Թշնամիք մարդկան, ա՛լ ինձ համար չկայ Իպպիասս. ի՞նչպէս... մի՛ գուցէ երա՞զ ըլլայ : Ոչ, ոչ. շա՛տ իսկ ճշմարիտ է : Ո՛վ Իպպիաս, կորսնցուցի ես զքեզ. մեռնիլդ տեսայ. եւ վրէժդ առնելու համար որչափ ժամանակ որ դեռ հարկաւոր է՝ պէտք է որ ապրիմ : Կուգեմ քու ստուերիդ զոհել արեամբդ ներկուած անգուծ Թռչարաստը : »

Մինչ այսպէս կխօսէր Փաղանտ, այն երկու աստուածային մարդիկ վիշտը մեղմելու կջանային, վախնալով որ չըլլայ Թէ ցաւ ցաւի վրայ գալով, դեղերուն ազդեցութիւնը կտորէ : Եւ ահա տեսաւ նա զՏելեմաք որ քովը կուգար : Մէկէն երկու ներհակ կրից մէջ ալեկոծեցաւ Փաղանտայ սիրտը. վասնզի Տելեմաքայ եւ Իպպիասի մէջ անցած բաներուն համար ռի ունէր, որ եւ եղբօր մահուան ցաւովն աւելի ալ կսաստկանար. ուրիշ կողմանէ եւս չէր կրնար չգիտնալ որ իւր կեանքն ազատեց Տելեմաք՝ զինքը արիւնալից եւ կիսամեռ կորզելով : Բայց երբ տեսաւ ոսկի սափորն յորում ամփոփուած էր սիրելի եղբօրն Իպպիասայ աճիւնը՝ արտասուաց հեղեղներ աչքէն Թափեց. գրկեց պագաւ զՏելեմաք՝ առանց կարող ըլլալու բառ մը զրուցել, եւ հուսկ յետոյ նուաղ ու հեկեկանօք ընդհատած ձայնով մը ըսաւ .

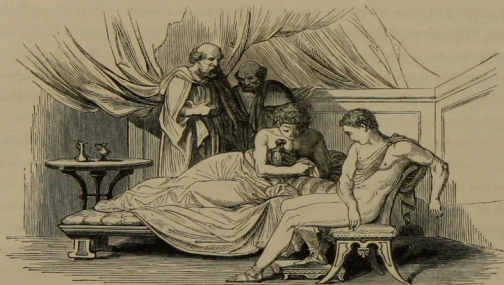
« Արժանի որդի՛դ, Ոգիսեայ, առաքինութիւնդ՝ զքեզ սիրելու կատիպէ զիս. քու շնորհիդ է այս նշխարեալ կեանքս որ ահա կմարի կանցնի. բայց եւ ուրիշ շնորհ մ'ալ ինձ ըրիր որ քան զայն իսկ սիրելի է ինձ : Առանց քո՝ եղբօրս մարմինը անգղներու կերակուր պիտի ըլլար. առանց քո՝ իւր ստուերը անթաղ մնալով՝ խեղճ ու թափառական պիտի պտըտէր Ստիւգսի ափունքը, եւ անողորմ Քարոնէն միշտ պիտի մերժուէր : Պէ՛տք էր որ այսչափ շնորհապարտ ըլլայի այն մարդուն զոր այնչափ ատեցի : Ո՛վ աստուածք, վարձատրեցէք զինքը, եւ զիս այս խեղճ կեանքէս ազատեցէք : Իսկ դու, ո՛ր Տելեմաք, եղբօրս հատուցած վերջին պարտքդ ինձ եւս հատո, որպէսզի փառքդ անթերի ըլլայ : »

Այս խօսքերն որ ըսաւ՝ սաստիկ ցաւէն նուաղեցաւ ընկալ Փաղանտ : Քովը կեցաւ Տելեմաք, առանց համարձակելու իրեն խօսք մը զրուցել. սպասեց որ քիչ մը ոգի առնու : Շատ չանցաւ՝ արթնցաւ Փաղանտ, Տելեմաքին ձեռքէն առաւ սափորը, կրկին եւ կրկին պագաւ ու արտասուօքը զայն թրջելով՝ ըսաւ. « Ո՛վ սիրելի եւ պատուկա՛ն աճիւն, ե՛րբ իմս ալ այս սափորին մէջ քեզի հետ պիտի ամփոփուի միանայ : Ո՛վ ստուեր Իպպիասայ, ետեւէդ կուգամ իդժոխս. երկուքներնուս ալ վրէժը կխնդրէ Տելեմաք : »

Սակայն Փաղանտի հիւանդութիւնն օրէ օր կառողջանար խնամօք այն երկու մարդոց որ Ասկղեպիոսի գիտութիւնն ունէին : Անոնց հետ ստէպ ստէպ հիւանդին քովը կերթար Տելեմաք, որպէսզի աւելի փոյթ ընեն ժամ մը յառաջ բժշկելու. եւ բոլոր զօրքն աւելի անոր սրտին ազնուութեանը վրայ կզարմանար՝ որով իւր ամենէն ռիսերիմ թշնամին կխնամէր՝ քան թէ այն քաջութեան ու իմաստութեանը վրայ զոր ցուցցեր էր դաշնակցաց բանակն ազատելով :

Մի եւ նոյն ժամանակ՝ պատերազմական խիստ աշխատանաց մէջ ալ ինքզինքն անխոնջ կցուցընէր Տելեմաք : Քիչ կքնանար, եւ շատ անգամ քունը կկտրուէր կա՛մ գիշերուան ամէն ժամերուն բանակէն առած լրովը, եւ կամ բանակին ամէն կողմն ըրած այցելութեամբը, զոր ոչ երբէք երկու անգամ ետեւէ ետեւ մի եւ նոյն ժամերուն կընէր՝ որպէսզի արթուն չկեցողներուն յանկարծակի վրայ հասնի : Ստէպ վրանը կդառնար քրտինքով փոշիով վրան գլուխը ծածկուած : Կերակուրը պարզ էր. զինուորաց պէս կապրէր

որպէսզի անոնց զգաստութեան եւ խստամբերութեան օրինակ տայ : Եւ որովհետեւ շատ ուտելիք չունէր զօրքը, գանգատնին կտրելու համար հարկաւոր համարեցաւ որ ինքն ալ անոնց հետ կաժակար նոյն նեղութիւնը քաշէ : Բայց այն տաժանելի կեանքէն մարմինը փոխանակ տկարանալու՝ օր ըստ օրէ կուժովնար ու կանդանար : Կսկսէին ալ պակսիլ վրայէն այն գողտր շնորհքն որ սկզբնաբոյս մանկութեան ծաղիկն են. մարմնոյն գոյնը կթխանար ու փափկութիւնը կերթար. եւ անդամները պինդ կհաստատուէին :

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ .

Տեկեմաք այլևայլ երազներէ համոզուած Թէ հայրն իւր Ողիտես ա'լ երկրես վրայ չէ, միտքը կզնէ որ երթայ վնտուէ զնա իդժուխ : Բաժնակէն ծածուկ երկու Կրետացի հետն առած կերթայ մինչեւ իմեհեանն որ մօտ էր Ախերոնի հոչակաւոր քարայրին, ուր կմտնէ ու խաւարի մէջէն անցնելով Ստիգսի ափունքը կելլէ . եւ Քարոն կընդունի զնա իւր մակոյկը : Պղուտոնի դիմացը կելլէ ու դիւրաւ հրաման կառնու որ զհայրը փնտռելու երթայ : Տարտարոսը կմտնէ ու կտեսնէ հոն Թէ ինչպիսի' տանջանքներով կչարչարուին ապերախտը , սուտ երգմունք ընողներ, կեղծաւորներն ու մանաւանդ չար Սագաւորները :

Գ Ի Բ Բ ՈՒԹԵՒՏԱՍՆԵՐ ՈՐԳ.

Սակայն Ադրաստ որոյ զօրքը շատ տկարացեր էր պատերազմին մէջ, Աւլոն լերան ետեւը քաշուեցաւ որ օգնական գնդերու սպասէ եւ ջանայ ուրիշ անգամ մըն ալ թշնամիքը յանկարծակիի բերել. նման սովալլուկ առիւծու որ գոմէ մը քշուելով՝ նսեմաստուներ անտառները կդառնայ կերթայ, եւ իւր որջը մտնելով ժանիքն ու ճիրանները կսրէ՝ բոլոր խաշինքը խողխողելու յարմար միջոցին սպասելով:

Իսկ Տելեմաք բոլոր բանակին մէջ խիստ հրախանգ մը հաստատելու հոգ տանելէն ետքը, միտքը խորհուրդ մը ունէր դրած՝ զոր բանակին զօրավարաց մէկուն չէր յայտնած՝ զայն մտածեց իգործ դնել: Շատ ժամանակէ իվեր գիշերները կտազնապէր երազներով եւ Ոդիսեւս հայրը կտեսնէր: Այն ցանկալի պատկերը միշտ գիշերուան վերջերը կուգար քանի որ դեռ Արշալոյսը եկած չէր ըլլար իւր նորածին լուսովը երկնքէն անհաստատ աստղերը հալածելու, եւ երկրիս վրայէն՝ անոյշ ֆունը՝ իւր չորս դին թռչնոտղերազներովը մէկտեղ: Երբեմն կկարծէր թէ զՈդիսեւս մերկ կտեսնէ երջանիկ կղզիի մը մէջ գետի մը եզերքը իծաղկազարդ մարգագետնի՝ շուրջ

բոլորեալ իՅաւերժիարսանց, որ վրան լաթ կծգէին. երբեմն ալ կկարծէր թէ նորա ձայնը կլսէ ոսկեճաճանչ ու փղոսկրապատ պալատի մը մէջէն, ուր ծաղկըներով պսակուած մարդիկ զուարճախառն զարմացմամբ մտիկ կընէին իրեն : Շատ անգամ ալ Ողիսեւս յանկարծ կերեւար իրեն կոչունքներու մէջ՝ ուր բերկրութեանց եւ ամէն տեսակ փափկութեանց հետ նաեւ քնարի մը զուգահնչիւն անուշ ձայն մը կլսուէր որուն քով Ապողոնի քնարն ու բոլոր մուսայից ձայները բան մը ըսել չէին :

Տելեմաք արթնցած ժամանակն այս ախորժելի երազներով կտրտմէր : « Ո՛վ հայր իմ, կգոչէր, ո՛վ սիրելի հայր իմ Ողիսեւս, սոսկալի երազներ ասոնցմէ աւելի ցանկալի ու քաղցր կըլլային ինձ : Այս երջանկաւէտ տեսիլքներն ինձ կհասկըցընեն որ իջեր ես դու իբնակարանն երանելեաց որոց առաքինութիւնը յաւերժական հանգստութեամբ կվարձատրեն աստուածք : Կարծեմ թէ եղիսեան Դաշտերը կտեսնեմ : Ո՛հ, ի՞նչպէս անտանելի է ա՛լ բանի մը վրայ յոյս չունենալը : Եւ ի՞նչ, ո՛վ սիրելիդ իմ հայր, ալ երբէք պիտի չտեսնեմ՝ զքեզ, երբէք գրկախառն պիտի չհամբուրեմ զայն որ այնչափ կսիրէր զիս, եւ զոր այնչափ վշտօք կփնտռեմ. մէյմա՛լ պիտի չլսեմ այն բերնին խօսիլն՝ ուսկից իմաստութիւնը կըղխէր. ո՛չ եւս պիտի պագնեմ այն աջը՝ այն ցանկալի աջը, այն յաղթական աջն որ այնչափ թշնամիներ տապաստ է արկեր, եւ որ պիտի չպատժէ՝ Պենելոպէին անմիտ տարփաւորները, եւ Իթակէ երբէք իւր կործանմանէն պիտի չկանգնուի : Ո՛վ դիք, թշնամիք հօր իմոյ, դուք այս չարագուշակ երազներն ինձ կղրկէք որպէսզի սրտէս ամէն յոյս՝ որով եւ կեանքս վերցընէք : Ո՛չ, ոչ եւս կընամ այս անստուգութեան մէջ ապրիլ : Ի՞նչ կըսեմ. աւա՛ղ, ամենաստոյգ գիտեմ որ ա՛լ հայրս կենդանի չէ : Երթամ պիտի մինչ իդժոխս իջնամ իւր ստուերը փնտռելու : Թեսէոսն ալ հոն իջաւ, այն ամպարիշտն թեսէոս՝ որ սանդարամետական աստուածներն նախատելու համար կուգէր հոն իջնալ. իսկ ես բարեպաշտութենէ առաջնորդեալ է որ կուգեմ հոն իջնալ : Իջաւ հոն եւ Հերակլէս. եւ թէպէտ ես Հերակլէս չըլլամ ալ, սակայն գեղեցիկ է անոր նմանելու համարձակիլը : Որփէոս իւր խեղճութիւնները պատմելով կըցաւ գորովել այն աստուածոյն սիրտը զոր անողորելի կնկարագրեն, եւ հրաման առաւ իրմէն

որ եւրիդիկէ նորէն կենդանեաց մէջ դառնայ : ես Որփէոսէն ալ աւելի կարեկցումեան արժանի եմ. վասնզի իմ կորուստս աւելի մեծ է : Ո՛վ կրնայ մանկամարդ աղջիկ մը՝ որոյ նմանը չապկսիր՝ բաղդատել ընդ իմաստնոյն Ուիսեայ որոյ վրայ բոլոր Յունաստան կզարմանայ : Հա՛պա երթամք. մեռնիմք ալ թէոր հարկ ըլլայ : Բազմավիշտ կեանք մը ունենալէն ետքն ի՞նչ պէտք է մահուընէ վախնալ : Ո՛վ Պղուտոն եւ Պրոսերպինէ, քիչ ժամանակէն պիտի փորձեմ տեսնեմ թէ յիբաւի ինչպէս որ կըսեն անողո՞րմ էք թէ չէ : Ո՛վ հայրիկ, զքեզ գտնելու համար անօգուտ տեղ ծովէր ու ցամաքներ պտըտելէս յետոյ պիտի երթամ նայիմ չըլլայ թէ մեռելոց խաւարապատ կայանն ըլլաս : Թէոր աստուածները չեն ուզեր որ զքեզ գտնեմ երկրիս վրայ իլոյս արեգական, գուցէ թողուն որ գէթ ստուերդ տեսնեմ խաւարի թագաւորութեանը մէջ : »

Այս խօսքերս կըսէր Տելեմաք ու արցունքովն անկողինը կթրջէր. եւ շուտ մը կցատքէր կելլէր, ու կջանար արեւուն լուսովը փարատելու երազներուն պատճառած աղեկէզ ցաւը . սակայն նետ մըն էր որ սիրտն էր ծակեր, եւ ամէն տեղ հետը կկրէր կտանէր զայն :

Այսպիսի վշտաց մէջ սանդարմետ իջնալու ձեռք զարկաւ այն համբաւաւոր տեղէն՝ որ բանակէն հեռու չէր, եւ Ախերոնտիա կկոչուէր, որովհետեւ հոն ահաւելի քարայր մը կար՝ ուսկից Ախերոնի գետեզերքը կիջեցուէր, որոյ վրայ աստուածնե՛րն անգամ երդում ընելու կվախնային : Ժայռի մը վրայ էր քաղաքը՝ Ծառի մը ծայրը բռնի պէս դրուած : Այս ժայռին ստորոտնէր քարանձաւը, յոր չէին համարձակեր մօտենալ վախկոտ մահացուք. հովիւներն ալ իրենց խաշինքը անկէց կհեռացընէին . Ստիւգեան ձաֆիճին անդադար այս ծակէն ելած ծծմբահոտ գոլորշին օդը կապականէր : Չորս կողմը ոչ խոտ կբուսնէր ոչ ծաղիկ. հոն ոչ քաղցրասիւք զեփիւռք կային, ոչ գարնան նորափթիթ գեղեցկութիւնները, եւ ոչ աշնան լիափարուստ առատատուր պարգեւները. երկիրը չորցած կնուաղէր . մէջը տերեւաթափ թփեր ու մահազեկոյց նոճիներ միայն կտեսնուէին : Շուրջանակի հեռաւոր արտավարներու անգամ կզլանայր Դեմետրէ իւր ոսկեփայլ հունձքը. եւ Բաքոս ընդունայն տեղ իւր անուշիկ պտուղներն հոն խոստանալ կերեւար. վասնզի

խաղողին ողկոյզներն փոխանակ ֆասնելու կշորնային : Տխրազգեցիկ նայադք սառնորակ ականակիտ ջրեր չէին վազցըներ հոն , եւ ալիքնին միշտ լեղի էին եւ պղտոր : Այս մացառոտ եւ փշալից երկրին մէջ ոչ երբէք կերգէին թռչունք եւ անտառ մը չգտնելով որ մէջը քաշուին , կերթային աւելի քաղցրախառն երկնքի տակ իրենց սիրատարփ երգերը ձռուողելու . հոն ագռաւներու կռիւն ու բուերու տխրալի ձայնը միայն կ'լսուէր : Հոն խոտերն անգամ դառնաֆամ էին , եւ վրանին արածուող խաշանց չէին ազդեր այն քաղցր զուարթութիւնն որով կ'կայտուեն կցատքըստեն : Հոն ցուլը երնջէն կ'փախէր . ու հովիւը սրտաբեկ՝ կ'մոռնար իւր տիկն ու սրինգը :

Այս քարանձաւէն երբեմն երբեմն կելլէր սեւ ու թանձրամած ծուխ մը՝ որ ցորեկ ատեն տեսակ մը գիշեր կծեւացընէր . այն ժամանակ քովի ժողովրդներն ալ զոհերնին կ'ըկնապատկէին՝ սանդարամետական աստուածոց բարկութիւնն իջեցընելու . բայց շատ անգամ ծաղկաֆասակ մարդիկ եւ դեռածաղիկ մանկունք միայն կ'ախորժէին մաֆաֆրաւէր ժանտախտով մը իրենց զոհել այս անագորոյն աստուածք :

Հոն աֆա Տելեմաք միտքը դրաւ Պղուտոնի խաւարամած բնակարանին զամբան փնտռել : Աթենաս որ անդադար վրան կ'իսկէր եւ վաֆանովն զնա կ'պատսպարէր , Պղուտոնի գութն էր նորա վրայ շարժեր : Արամազդն ինքնին Աթենասայ աղաչանքովը հրամայեր էր Հերմեսի (որ ամէն օր սանդարամետ իջնալով մեռեալները Քարոնի ձեռքը կ'յանձնէ) ըսելու առ թագաւորն խաւարի որ միփսեայ որդւոյն թողու իւր պետութիւնը մտնել :

Գիշեր ժամանակ ծածուկ բանակէն ելաւ գնաց Տելեմաք , եւ լուսնկայով զամբայ ընելով իւր օգնութեանը կանչեց այն աստուածուհին՝ որ երկնից երեսը լուսափայլ աստղէ գիշերոյ , երկրիսվրայ պարկեշտագեղ Անաֆիտ , իսկ սանդարամետին մէջ աֆաւորն էկատէ : Սիրով լսեց աստուածուհին անոր խնդրուածքը , որովքետեւ սիրտը մաքուր էր , եւ որդիական բարեպաշտ սէրը կ'առաջնորդէր իրեն : Քարանձաւին քով հասաւ չհասաւ Տելեմաք , ստորերկրեայ պետութեան դղորդելու ձայնն առաւ : Ոտքին տակ երկիրը կ'ըողար , եւ երկինք փայլատակներով ու կրակներով զինուած էր՝ որ այնպէս

մը կերեւային թէ երկրիս վրայ պիտի թօթափին : Ողիսեայ մանկահասակ որդւոյն սիրտը զարհուրեցաւ եւ բոլոր մարմինը ցուրտ քրտինք մը պատեց : Բայց քաջութեամբը զօրացաւ, աչքերն ու ձեռուրներն երկինք վերուց, եւ գոչեց. «Հզօ՛ր դիք կընդունիմ այս գուշակութիւնը եւ բարեբաստիկ զայն կ'իյամարիմ. սկսածնիդ աւարտեցէք:» Ըսաւ ու շուտ շուտ քալելով առաջ անցաւ զնաց անվեհեր :

Մէկէն փարատեցաւ այն թանձրախիտ ծուխն որ քարանձաւին մուտքը մահառիթ կգործէր ամէն մօտեցող կենդանեաց . քիչ մը ժամանակի իամար ալ չարաթոյն հոտը կտրեցաւ : Ներս մտաւ Տելեմաք միսմինակ, վասնզի ուրիշ ո՞ր մահկանացուն ետեւէն երթալու կ'իյամարձակէր : Երկու Կրետացիք որոց միտքը յայտներ էր եւ հետը առեր, քարանձաւէն շատ հեռու մեհենի մը մէջ մնացին ահով դողով եւ կիսամեռ, եւ ուխտեր կընէին չլուսալով մէյմըն ալ տեսնալ զՏելեմաք :

Բայց որդին Ողիսեայ թուրը ձեռքը՝ սոսկալի խաւարին մէջ կնե-

տուի. եւ շատ չանցնիր աղօտ ու մռայլ լոյս մը կտեսնէ, գիշեր ատենն երկրիս վրայ երեւցած լուսոյն նման . յետոյ թեթեւ ստուերներ

կնշմարէ որ չորս դին կ'ընտան, կ'վանէ զանոնք սրով, եւ ապա ձախձախուտ գետոյն տխրատեսիլ ամբողջը կտեսնէ, որոյ տղմուտ եւ դանդաղամած ջրերը միշտ կ'պտուտքին : Հոն գետափունքը կ'դիտէ որ անթիւ բազմութիւն անթաղ մեռելոց զուր տեղ կուգային անողորմ Գարոնին կիյնային : Այս աստուածոն որոյ մշտատեւ ծերութիւնը թէպէտեւ միշտ տխուր է եւ անժպիտ, բայց եւ ժիր եւ կորովի, կսպառնայ իրենց, կ'հրէ կ'մերժէ զիրենք, եւ մէկէն նաւակին մէջ կ'առնու գոյն պատանին :

Տելեմաք ներս մտնելու ատեն ստուերի մը հեծուածանց ձայնը լսելով՝ որ չէր կրնար մխիթարուիլ, դարձաւ անոր « Խնչ է քու ցաւդ, հարցուց. երկրիս վրայ ի՞նչ էիր : » — « Նաբուփարզան, պատասխանեց ստուերը, Թագաւոր մեծախրոխտն Բաբելոնի. անունս միայն լսելով Արեւելքի բոլոր ազգերը կ'ողջային. ինքզինքս Բաբելացոց պաշտել կուտայի մարմարաշէն մեհենի մը մէջ՝ ուր ոսկի արծանիս առջեւը գիշեր ցորեկ եթովպիոյ ամենէն ազնիւ հոտաւէտ խնկերը կ'ծխէին. չեղաւ մէկը որ ինձ դէմ խօսի եւ մէկէն չ'պատժուի. եւ կեանքս աւելի հեշտալի ընելու համար ամէն օր նորանոր զուարթութիւններ կ'ինարէին : Դեռ երիտասարդ էի եւ ուժով. աւա՛ղ, ո՛րչափ յաջողութիւնք կ'մնային ինձ զոր կարող էի ամոռիս վրայ վայելել. այլ կին մը զոր ես կսիրէի եւ ինքը զիս չէր սիրեր՝ աստուած չ'ըլլալս ինձ հասկըցուց. Թունաւորեց զիս, եւ արդ ոչինչ եմ : Երէկ ասիւնս մեծաշուք հանդիսիւ ոսկի սափորի մէջ դրուեցաւ՝ վրաս լացին, մազերնին խզեցին, այնպէս կերեցընէին թէ հետս մեռնելու համար կուզեն փայտակուտիս բոցերուն մէջ նետուիլ. եւ ասիւնս դրուած մեծակառոյց գերեզմանին պատուանդանին վրայ դեռ կերթան կողբան. բայց չկայ մէկը որ վրաս կցաւի. յիշատակս՝ ընտանեացս անգամ սոսկում կրերէ եւ հոս ահա սկսեալ եմ տանջիլ չարաչար : »

Այս տեսարանիս վրայ Տելեմաքին գուժը շարժեցաւ. « Թագաւորութեանդ ժամանակ իրաւքընէ երջանի՞կ էիր հարցուց, կզգայի՞ր այն քաղցր խաղաղութիւնը՝ առանց որոյ մարդուս սիրտը նեղուած է միշտ եւ հեշտութեանց մէջ ալ տրտում է եւ տխուր : » — « Ոչ, պատասխանեց Բաբելացին. չեմ ալ գիտեր թէ ի՞նչ կուզես ըսել : Կպանծացընեն իմաստունք այն խաղաղութիւնը իբրեւ միակ բարի. բայց

ես ոչ երբէք զգացած եմ զայն. սիրտս անդադար նորանոր՝ բաղձանքներով՝ վախերով ու յուսերով ալեկոծած էր : Կրիցս դռըրդմամբը կշանայի ինքզինքս անզգայ մփեցընել. եւ այն արբեցումեանս շարունակելուն ամէն հոգ կտանէի, որովհետեւ եւ վայրկեան մըն ալ հանդարտ խելքս գլուխս կենալը դառն էր ինձ անհնարին : Ահա այս է իմ վայելած խաղաղութիւնս, եւ ուրիշ ամէն տեսակ խաղաղութիւն ինձ առասպել եւ երազ կերելի. ահա այս բարիքն են որոց կորստեանը վրայ կցաւիմ : »

Այսպէս խօսելու ժամանակ կուլար Բաբելացին այն վատ մարդուն պէս որ յաջողութիւններով մեղկացած՝ քաջութեամբ թշուառութեան մը համբերելու վարժած չէ : Քովը քանի մը գերիններ կային զորս մեռուցեր էին՝ իւր յուղարկաւորութեան հանդէսը փառաւորելու համար, եւ Հերմէս իրենց թագաւորին հետ Քարոնին ձեռքը աւանդեր մատներ էր եւ միանգամայն բացարձակ իշխանութիւն տուեր անոնց ձեռքը այն թագաւորին վրայ՝ որոյ ծառայելը էին երկրիս երեսը : Այս գերիներու ստուերներն ոչ եւս կվախնային Նաբուփարզանի ստուերէն. այլ շղթայակապ զինքը բռնած՝ ամէն նախատինք կընէին իրեն : Մէկն իրեն կըսէր. « Մի՛թէ մեք եւս քեզի պէս մարդիկ չէի՞նք. այս ի՞նչ անմտութիւն էր քուկդ որ ինքզինքդ աստուած կկարծէիր. եւ մի՛թէ պէտք չէ՞ր որ մտածէիր թէ դուն ալ ուրիշներուն հաւասար մարդ ես : » Ուրիշ մը զինքը նախատելու համար կըսէր. « Իբաւունք ունէիր չուզելու որ զքեզ մարդ չկարծեն, որովհետեւ մարդկութենէ դուրս հրէշ մըն էիր դու : » Ուրիշ մըն ալ իրեն կըսէր. « Զրուցէ տեսնեմք, ո՛ւր են արդքու շողորթներդ : Խե՛ղճ ողորմելի, ալ բան մը չունիս որ տաս. ալ չարիք եւս չես կարող ընել. ահա գերիներուդ ալ գերին եղեր ես. շատ ուշ դատաստանդ կտրեցին աստուածք, բայց վերջապէս կտրեցին : »

Այս խիստ խօսքերուն՝ Նաբուփարզան երեսը վար առած՝ սաստիկ կատաղութենէն ու յուսահատութենէն մազերը կփետտէր : Բայց Քարոն կըսէր գերիներուն. « Քաշեցէք քաշկըւտեցէք զդա շղթայովը, եւ բռնի ոտք հանեցէք : Ամօթը ծածկելու մխիթարութիւնն ալ պիտի չունենայ. պէտք է որ Ստիւգսի բոլոր ստուերներն անոր ականատես լկայ ըլլան աստուածներն արդարացընելու հա-

մար որ այնչափ երկար ժամանակ համբերութեամբ թողուցին որ այն ամպարիշտը երկրիս վրայ թագաւորէ : եւ այս ամենայն, ո՛ր Բաբելացի, դեռ սկիզբն է վշտացդ. պատրաստուէ դատուելու անողորբելի Մինովսէն, որ դատաւորն է դժոխոց : »

Ահարկու Քարոնին այս խօսակցութեան ժամանակը՝ նաւակը Պղոտոնի պետութեան եզերքը հասաւ : Բոլոր ուրուականք կվազէին կուգային որ նաւակին մէջ մեռելոց բնակարանը երեւցած այն կենդանի մարդը տեսնեն. բայց Տելեմաք ոտքը գետին դնելուն պէս ամէնքն ալ փախան գնացին, գիշերուան ստուերներու նման որ օրուան թեթեւ աղօտ լուսովն ալ կփարատին կերթան : Քարոն ոչ ըստ սովորականին ձակատը կնձռած ու աչուրները կատաղի ցուցնելով Յոյն պատանւոյն՝ ըսաւ. « Մահկանացո՛ւ դու, սիրելի՛ աստուածոց, որովհետեւ թոյլ տրուած է քեզ գիշերուան այս թագաւորութեանը մէջ մտնելու որ անմատչելի է այլոց կենդանեաց, փութա գնա՛ որ Զակատագիրն զքեզ կկանչէ. գնա սա մութ ձամբէն Պղոտոնի պալատը ուր զինքը ամուսին վրայ նստած պիտի գտնես. ինքը հրաման կուտայ քեզ մտնելու այն տեղերն որոց գաղտնիքն արգիւրուած է ինձ քեզ յայտնելու : »

Շուտ մը Տելեմաք մեծաքայլ յառաջ գնաց. չորս դիէն կտեսնէր որ ստուերներ կթռչնուէին, որ ծովուն եզերքը ծածկող աւազին հատերէն աւելի բազմաթիւ էին. եւ այն անբաւ բազմութեան շարժած ժամանակը այն ընդարձակածաւալ տեղերուն խոր լուծիւնը՝ աստուածային սոսկում մը վրան ձգեց : Անգուժ Պղոտոնին խաւարարգել բնակարանն որ կմօտենայ, գլխուն մազերը կտնկուին, ծնկուրները կդողան, ձայնը կմարի, եւ հագիւ կրնայ այս խօսքը աստուածոյն ըսել. « Ահա առջեւդ է, ո՛վ ամաւորդ աստուած, տարաբախտ միջոցայ որդին. եկեր եմ քեզ հարցնելու թէ հայրս պետութիւնդ իջե՛ր է, թէ տակաւին երկրիս վրայ կթափառի : »

Երեսնուէ ամուսին մը վրայ նստած էր Պղոտոն. երեսը տոգոյն եւ խոփու, աչուրները խորունկ եւ փայլակնացայտ, ձակատը կընձռած եւ սպառնական. կենդանի մարդուն տեսութիւնն ատելի էր իրեն՝ ինչպէս որ լոյսը այն անասնոց աչքը կառնու՝ որ գիշերները միայն իրենց որջերէն դուրս ելլելու սովորած են : Քովը կեցած էր Պերսեփոնէ, որ անոր աչուրներն իրեն դարձունելով՝ կար-

ծես թէ քիչ մը սիրտը կկակոյցնէր. այնպիսի գեղեցկութիւն մը ունէր որ միշտ նորափթիթ կմնար. բայց աստուածային շնորհացը հետ վրան խիստ ու դժնեայ բան մըն ալ կար զոր էրկանէն էր առած :

Աթոռոյն ոտքը կեցած էր տօգոյն եւ անյագուրդն Մայն ձեռքը բռնած սայրասուր գերանդին զոր եւ չէր դադրեր խորելոյ : Չորս կողմը կթռչէին սեւ Հոգեր, անգուժ Կասկածներ, արիւնափոս ու վիրալից Վրէժխնդրութիւններ, անիրաւ Ատելութիւններ, ինքզինքն ուտող Ագափութիւն, անձնապաւնն Յուսափատութիւն, ամէն բան կործանող կատաղի Փառասիրութիւն, արիւնախանձ Մատնութիւն՝ որ ըրած չարեաց պատուը չկրնար վայելել. նախանձը որ իւր չորս դին մահառիթ թոյնը կթափէ, եւ վնասել չկրցած ժամանակը իկատաղութիւն կփոխուի. Ամպարշտութիւնը որ ինքն իրեն անյատակ խորխորատ մը կփորէ ուր եւ կգլորի գահավէժ կիյնայ անոյս. ժանտատեսիլ Յնորք, Խուճապը՝ որ մեռելներու կերպարանք առնելով կենդանիները կսարսափեցնեն. սոսկալի երազներ, եւ անգուժ Տքնութիւնը՝ որ ոչ ընդհատ են իտխուր երազոց : Բոլոր այս չարագուշակ պատկերները ամբարիշտաւ Պղտտոնին չորս կողմն առած էին եւ անոր պալատը կլեցունէին :

Պատասխան տուաւ Տելեմաքին այնպիսի ահագին ձայնով մը որ երեքուսին հիմունքը դողացուց. « Ո՛վ դու մահկանացու պատանի, Տակատագիրը քեզ բռնաբարել տուաւ ուրուականաց այս վեհավայր ապաստանարանը, գնա՛ չքնաղ բաղդիդ ետեւէն. հորդ ո՛ւր ըլլալը չեմ գրուցեր, բայց ազատութիւն քեզ կուտամ զինքը փնտռելու : Որովհետեւ երկրիս վրայ Թագաւոր եղաւ, գնա պտըտէ մէկ կողմանէ խաւարապատ Տարտարոսն՝ ուր չարագործ Թագաւորք կպատժուին, եւ միւս կողմանէ եղիսեան Դաշտերն՝ ուր բարի Թագաւորները կվարձատրուին : Բայց ասկէց եղիսեան Դաշտերն եր. Թալու համար պէտք է որ Տարտարոսէն անցնիս : Փութա՛ հոն գնա ուրեմն, եւ պետութենէս դուրս ել : »

Ըսաւ չըսաւ՝ մէկէն Տելեմաք այս դատարկ ու անհուն տարածութենէն թռչելով մը կանցնէր, այնչափ հօրը տեսութեանն էր կարօտացեր, եւ այնչափ կփափաքէր որ վայրկեան մը յառաջ հեռանայ այն սոսկալի բռնաւորէն որ կենդանեաց եւ մեռելոց սարսափ

կծգէր : Շուտ մը կհասնի իմշտագիշեր Տարտարոսն, ուսկից սեւ ու
 Թանձր ծուխ մը կելլէր, որոյ չարաձոյն հոտը մահացու էր կենդա-
 նեաց թէոր բնակարաննին մտնէր : Այս ծուխին տակը ծածկուած
 էր հրեղէն գետ մը որոյ բոցով մըրկեալ ալիքները՝ ժայռերու վրայէն
 իխորս անդնդոց Թափող ուղխաջուր հեղեղաց նման խոխոջալով
 Թող չէին տար որ այն տխուր տեղուանք մարդ որոշ բան մը լսէ :

Տելեմաք Աթենասայ ծածուկ զօրութեամբը քաջալերուած՝ աներ-
 կիւղ կմտնէ այն խորխորատը, ուր մէկէն աչքին կերեւան բազմա-
 թիւ սխլըոր մարդիկ որ խարդախութիւններով, մատնութեամբը
 եւ անգթութիւններով հարստութիւն դիզելու ետեւէ ըլլալուն
 համար պատժուեր էին : Շատ մը կեղծաւոր ամպարիշտներ ալ տե-
 սաւ, որ կրօնասիրութեան գեղեցիկ պատրուակաւ փառասիրու-
 թիւննին կշտացուցեր ու խաբեր էին զմիամիտս : Այս մարդիկն որ
 զեղծեր էին առաքինութեամբ ինքնին՝ որ աստուածոց ամենէն մեծ
 պարգեւն է, իբրեւ անօրինագոյնք քան զամենայն մարդիկ կպատ-
 ժուէին : Հայրասպան եւ մայրասպան որդիք, հարսունք որ ձեռ-
 քերնին իրենց էրկանն արեանը մէջ Թաթխեր էին, եւ անոնք որ
 ամէն երդում ոտքի տակ առնելով՝ հայրենեաց մատնիչ էին եղեր,
 այս կեղծաւորներէն Թեթեւ պատիժ կկրէին : Այսպէս ուզեր էին
 դժոխքի երեք դատաւորները. եւ պատճառն այն էր որ կեղծաւորը
 ուրիշ ամպարշտաց պէս չար ըլլալին բաւական չհամարելով՝ կու-
 զեն նաեւ բարի երեւալ. եւ իրենց այն շինծու առաքինութեանը
 համար մարդիկ ալ չեն համարձակիր ճշմարիտ առաքինութեան
 վրայ վստահիլ, ուստի եւ աստուածներն անոնց խաղալիկ եւ իրենց
 պատճառաւ մարդկանց արհամարհելի ըլլալուն համար՝ յօժարու-
 թեամբ բոլոր զօրութիւննին իգործ կդնեն որ կրած նախատիք-
 ներնուն վրէժն անոնցմէ առնուն :

Անոնց մօտ կերեւային այն մարդիկ զորոնք ռամիկը յանցաւոր
 չկարծեր, եւ աստուածային վրէժխնդրութիւնը գիրենք առանց
 գթութեան կհալածէ, եւ ասոնք են ապերախտը, ստախօսը, մոլու-
 թիւնը գովող շողորորոք, չարամիտ պարսաւադէտը որ անբիծ
 առաքինութիւնը արատաւորել ջանացեր են, եւ վերջապէս անոնք
 որ առանց բանի մը վրայ կատարեալ տեղեկութիւն ունենալու
 դատեր են, եւ անով անմեղաց անունն են աւերեր :

Բայց ամէն ապերախտութենէ աւելի սաստիկ կապտոժուէր առ դիս եղած ապերախտութիւնը իբրեւ քան զամենեսին սոսկալի : Այս ի՛նչ է, կրսէր Մինոս, եթէ մէկը հօրը կամ ձեռնտու բարեկամին ապերախտ գտնուի՝ հրէշ կհամարին զայն մարդիկ, եւ կպարծին որ ապերախտ են առ աստուածս՝ յորոց ընդունած են կեանք եւ կենաց մէջ եղած բոլոր բարիքը : Մի՛թէ իրենց ծննդեանը համար ալ աւելի աստուածոց պէտք չէ՞ որ շնորհապարտ ըլլան քան թէ իւրեանց ծնողացը : Որչափ անպատիժ կմնան այս ոգիւններն եւ կնեւրուին երկրիս վրայ, այնչափ աւելի դժուխքին մէջ կմատնուին անողոքելի վրէժխնդրութեան մը ձեռքը՝ ուսկից բան չփախչիր : »

Տեւեմաք տեսնելով որ այն երեք դատաւորներն նստեր մարդ մը կդատապարտեն, համարձակեցաւ անոր յանցանքն անոնց հարցունել : Շուտ մը դատապարտեալը ձայնը վերուց ըսաւ. « Երբէք չարիք մը չեմ ըրած. բոլոր զուարթութիւնս էր բարիս գործել. մեծագործ էի, առատածեռն, արդար եւ գթած. ուրեմն ի՛նչ է յանցանքս : » Պատասխանեց Մինովս. « Քեզ ըսող չկայ թէ մարդկանց դէմ մեղանչեր ես. բայց մի՛թէ մարդկանց չափ առ աստուածս ալ պարտք չունէիր : Ո՞րն է ուրեմն այն արդարութիւնն որով կպարծիս : Մարդիկ որ ոչինչ են՝ անոնց ունեցած պարտքերդ անթերի կատարեցիր. առաքինի եղար, բայց բոլոր առաքինութիւնդ քեզի ընծայեցիր եւ ոչ թէ աստուածոց՝ որ քեզ տուեր էին զայն. վասնզի առաքինութեանդ պտուղը դուն կուզէիր վայելել՝ քեզմէ զատ ուրիշ բան չմտածելով, եւ ինքզինքդ քեզի աստուած դարձունելով : Բայց աստուածներն որ ամէն բան ըրին եւ զամէն բան իրենց համար ըրին, չեն կրնար իրենց իրաւունքէն հրաժարիլ. եւ որովհետեւ դու զիրենք մոռցար, իրենք ալ զքեզ պիտի մոռնան, եւ զքեզ ինքզինքիդ պիտի թողուն, փոխանակ զի ուզեցիր քեզի ըլլալ եւ ոչ իրենց : Սրտիդ մէջ փնտռէ ուրեմն հիմա մխիթարութիւնդ թէոր կրնաս : Ահա յաւիտեան զատուեցար բաժնուեցար մարդկանցմէ՝ որոց հաճոյ ըլլալ ուզեցիր. ահա մինակ մնացիր անձիդ հետ զոր կուռքի մը պէս կպաշտէիր. սովրէ որ չկայ ճշմարիտ առաքինութիւն առանց երկիւղածութեան եւ սիրոյ դից՝ որոց ամէն բան պարտական եմք : Շինծու առաքինութիւնդ որ այնչափ երկար ժամանակ դիւրախար մարդիկը շլացուց՝ պիտի խայտառակի : Մարդիկ

իրենց հաճոյ կամ անհաճոյ ըլլալուն համեմատ մոլորութեանց ու առաքինութեանց վրայ դատաստան կկտրեն. կոյր են թէ՛ բարւոյն եւ թէ՛ չարի ընտրութեանը մէջ. հոս աստուածային լոյս մը բոլոր անոնց վեր ի վերանց դատաստանները կկործանէ, եւ շատ անգամ անոնց զարմանալի եղածը կդատապարտէ, եւ դատապարտելի եղածը կարդարացընէ : »

Այս խօսքին՝ իմաստասէրը կայծակէ զարնուածի պէս եղաւ ու ինքզինքը կուտէր : Հեզութեանը՝ քաջութեանն ու բարեմասնութեանցը վրայ ունեցած անձնահաճութիւնը յուսահատութեան փոխուեցաւ : Իւր աստուածոց թշնամի եղած սիրտը տեսնելն իրեն տանջանք մըն էր. ինքզինքը կտեսնէր եւ չտեսնել չէր կրնար. կտեսնէր մարդկանց դատաստանին ընդունայնութիւնը՝ որոց կուզէր հաճոյ ըլլալ ամէն գործոցը մէջ. իւր ներսը ամէն բան կայլալէր իբրեւ թէ բոլոր աղիքը տակնուվրայ ըլլային. ինքն ալ ինքզինքը փոխուած կգտնէր. սրտին մէջ ամէն ապաւէն կպակսէր. խղճմտանքը՝ որոյ վկայութիւնն իրեն այնչափ քաղցր եղեր էր՝ իրեն դէմ կելլէր եւ դառն կերպով երեսը կզարնէր բոլոր իւր առաքինութեանց մոլորութիւնն ու խաբէութիւնը, որոց ոչ սկիզբն եւ ոչ վախճան եղեր էր աստուածութեան պաշտօնը. կխռովէր, կսարսափէր, ամօթով՝ մտաց խայթով եւ յուսահատութեամբ կկեցուէր : Կատաղիք դժոխոց զինքը չէին տանջեր, որովհետեւ հերիք կսեպէին նորա անձին ձեռքը մատնելը, որոյ եւ սիրտը՝ լիովին կհանէր իրմէ արհամարհուած աստուածոց վրէժը : Ամենէն խաւարչտին տեղեր կփնտռէր որպէսզի միւս մեռելոց աչքին չերեւայ, եւ թէոր կարող լինէր՝ իւր աչքին ալ չէր ուզեր երեւալ. խաւար կփնտռէր ու չէր կրնար գտնել. տաղտկալի լոյս մը ամէն տեղ ետեւէն կուգար. ամէն տեղ Ֆշմարտութեան Թափանցանց-Յառագայթները կվազէին անհոգութեամբ ետեւէն չեղած Ֆմարտութեանը վրէժն առնելու : Ամէն սիրած բաներն իրեն ատելի կըլլային՝ իբրեւ իւր անվախճան աղետիցը պատճառք : եւ ինքն իրեն կըսէր. « Ո՛վ անմոռութեանս. չճանչցայ ուրեմն ոչ աստուածները, ոչ զմարդիկ, եւ ոչ ինքզինքս : Իրաւցընէ բան չեմ ճանչցեր, որովհետեւ ոչ երբէք սիրեցի միակ ու Ֆշմարիտ բարին. ամէն քայլափոխիս մէյմէկ պակասութիւն ըրի. իմաստութիւնս յիմարութիւն էր, առաքինութիւնս՝ ամպարիշտ

ու կոյր հպարտութիւն. ինքզինքս աստուծոյ պէս կպաշտէի : »

Յետոյ տեսաւ Տեղեմաք այն Թագաւորներն որ իրենց իշխանութեամբը զեղծելուն համար դատապարտուած էին : Հոս վրէժխնդիր Կատաղիներէն մէկն իրենց հայելի մը կցուցընէր՝ որ ակտերնուն բոլոր այլանդակութիւնը կերեցընէր նոցա. հոն կտեսնէին եւ չէին կրնար չտեսնել իրենց անձոռնի ու ծաղրալից գովութեանց անյագ սնափառութիւնը, առ մարդիկ ունեցած խստասրտութիւննին՝ զորոնք երջանիկ ընել պարտական էին. առաքինութեան ունեցած անգգայութիւննին, Յշմարտութիւնը լսելու վախերնին, վատ ու շողոքորթ մարդոց ունեցած հակամիտութիւննին, անուշադրութիւննին, մեղկութիւննին, անհոգութիւննին, տարապարտ կասկածանքնին, ժողովրդոց աւերմունքովն եղած պերճութիւննին ու մեծաշուք շքեղութիւննին փառաւորութիւննին, իրենց քաղաքաքեաց արիւնովը քիչ մը ընդունայն փառք գնելու փառասիրութիւննին. վերջապէս՝ անգթութիւննին որ ամէն օր նորնոր հեշտութիւններ կփնտռէր խեղճերու արցունքովն ու յուսահատութեամբը : Անդադար իրենքզիրենք այս հայելին մէջ կտեսնէին, եւ իրենց աչքին աւելի ահռելի ու պլանդակ կերեւային քան զխառնագազան Հրէշն որովմ յաղթեց Բելլերոփոն, քան զվիշապն լեռնեան զոր սպաննեց Հերակղէս, եւ քան զԿերբեր իսկ, որոյ երեք բերաններէն այնպիսի սեւ ու Թունաւոր արիւն մը կժայթքէ որ կարող է բոլոր երկրիս վրայ եղած կենդանի մահացուաց ազգն ապականել :

Անդէիէն ուրիշ Կատաղի մըն ալ նախատանօք կկրկնէր այն ամէն գովեստներն զորս կենդանութեան ժամանակնին իրենց շողոքորթները տուեր էին իրենց, եւ ուրիշ հայելի մը կցուցընէր անոնց՝ որուն մէջ իրենքզիրենք շողոքորթաց նկարածին պէս կտեսնէին. եւ այս երկու իրարու ներհակ նկարուց հակադրութիւննին էր իրենց սնափառութեան պատիժը : Դիտելու քան մըն էր որ այն Թագաւորաց մէջ ամենէն չարերն անոնք էին՝ որ կենդանութեան ժամանակնին ամենէն աւելի գովութիւններ էին լսեր. վասնզի չարերը քան զբարի մարդիկ աւելի ահարկու են, եւ առանց ամբնալու՝ իրենց ատենի բանաստեղծներուն ու ատենաբանից վատ շողոքորթութիւնները կխնդրեն :

Հեծուժեան ձայներնին կտուէր այս խոր խաւարին մէջ՝ յորում կրելու նախատինքնին ու ծաղրածութիւննին միայն կռիտէին. չորս կողմերնին բան մը չէին տեսներ որ զիրենք չմերժէր, իրենց

չընդդիմաբանէր ու զիրենք ամօթապարտ չձգէր. ուր երկրիս վրայ մարդոց կեանքն իրենց խաղալիք դարձուցեր էին եւ մօբերնին դրեր էին թէ ամէն մարդիկ իրենց ծառայելու համար եղեր են, ճարտարոսին մէջ մատնուած էին քանի մը գերիներու հաճոյիցը, որոնք թիմա ալ կարգը մերն է ըսելով անգուժ գերութեան մը մէջ հոգինին կհանէին. ցաւօք կծառայէին նոցա եւ այն գերութեան

Թեթեւնալուն ամենեւին յոյս չունէին . իրենց այն մէյմէկ անողորմ բռնաւորներ դարձած գերիներուն հարուածոցը տակն այնպէս էին ինչպէս է Կիկղոպայց ուռերուն հարուածոցը տակ եղած սալն, երբ Հեփեստոս զիրենք ետնա լերան հրաբորբոք բովերուն մէջ աշխատելու կստիպէ :

Հոն Տելեմաք տժգոյն, սոսկալի ու զարհուրած դէմքեր տեսաւ : Անհնարին տրտմութիւնը պատժապարտաց սիրտը կկրծէր . իրենք իրենցմէ կսոսկային եւ չէին կրնար այն իրենց բնութենէն յառաջ եկած սոսկումէն ազատիլ . յանցանքներնուն պատիժ՝ նոյն իսկ յանցանքին բաւական էին . անդադար անոնց սոսկալի մեծութիւնը կտեսնէին, որոնք ահելի ցնորքներու պէս առջեւին կուգային ու զիրենք կհալածէին : Ասոնց ձեռքէն ազատելու համար զիրենք մարմնէն բաժնող մահուընէն աւելի զօրաւոր մահ մը կփնտռէին : Այն իրենց յուսահատութեանը մէջ իրենց օգնութեան կկանչէին այնպիսի մահ մը որ ամէն զգացումին ու գիտութիւննին մարէ ոչնչացընէ . զիրենք հալածող ձշմարտութեան վրէժխնդիր Յառագայթներէն փախչելու համար անդունդներէն կխընդրէին որ զիրենք կլլեն . բայց պէտք էին մնալ որպէսզի վրէժխնդրութիւնը կաթիլ կաթիլ վրանին վազէ եւ ոչ երբէք հատնի : ձշմարտութիւնն ալ զոր տեսնելու վախցան, զիրենք կտանջէր . կտեսնէին զնա, եւ միշտ՝ իրենց դէմ ելած . իւր տեսքը զիրենք կվիրաւորէր, կբզկտէր եւ զիրենք իրենցմէ կբաժնէր . վասնզի կայծակի պէս է նա, առանց դրսէն բան մը աւրելու ապականելու՝ մինչեւ իխորս ընդերաց կթափանցէ : Հրավառ հալոցի մէջ դրուած մետաղի նման հոգին այն վրէժխնդիր կրակով հալածի պէս կըլլայ, որ անոր ամէն կարծրութիւնը կառնու կտանի եւ վրայէն բան մը չմաշէր . մինչեւ կենաց առաջին տարերքը կլուծէ եւ չմեռցընէր : Հոգին անձնէն կզատուի կելլէ, ոչ ալ հոն պատսպարան կգտնէ ոչ վայրկեան մը հանգիստ . ալ իւր անձին դէմ ունեցած կատաղութեամբը միայն կապրի, եւ այն՝ անհնարին յուսահատութեամբ որ զինքը խելագարութեան մէջ կծգէ կթողու :

Այս տեսարաններու մէջ որով Տելեմաքայ գլխուն մազերը կտընկուէին, Լիւդացոց Թագաւորաց շատերը տեսաւ, որ պատժուեր էին որ մեղկ կենաց գրգանքը աւելի սիրեր էին քան զաշխատու-

Թիւն՝ որ պէտք է թագաւորութենէ անբաժանելի ըլլայ իսփոփանս ժողովրդոց :

Այս թագաւորներն իրենց կուրուծիւնը իրարու երեսը կզարնէին . եւ մէջերնէն մէկը կըսէր միւսոյն՝ որ իւր որդին եղեր էր. « Միթէ քեզի շատ անգամ չպատուիրեցի՞ ծերութեանս ժամանակ եւ մահուընէս առաջ որ անհոգութեամբս ըրած չարեաց դարման տանիս : » Որդին կպատասխանէր. « Ո՛վ թշուառական հայր, դուն եղար կորստեանս պատճառ. քու օրինակդ զիս վարժեցուց պերճասիրութեան, հպարտութեան, հեշտախտութեան, եւ մարդկանց հետ խստութեամբ վարուելու : Տեսնելով որ դու այնչափ զեղխութեամբ կթագաւորես, վատ շողոքորթներ չորս կողմդ պատած են, ես ալ շողոքորթութիւն եւ հեշտութիւն սիրելու վարժեցայ : Կարծեցի թէ մնացած մարդիկ այնպէս են թագաւորաց, ինչպէս են ձիերն ու միւս բեռնակիր գրաստներն առ մարդիկ, այսինքն անասուններ՝ որոնք քանի որ կրնան ծառայել եւ դիւրութիւն ընծայել՝ բանի տեղ կդրուին կհոգացուին : Ասոր հաւտացի ես, եւ դուն հաւտացընել տուիր. հիմա քեզի նմանելուս համար այնչափ տառապանք կկրեմ. » եւ այս յանդիմանութեանց վրայ սարափելի անէծքներ կաւելցընէին, եւ սաստիկ կստաղուծենէն կարծես թէ մէկզմէկ կուզէին պատըռտել :

Այս թագաւորաց չորս դին գիշերաթռիչ բուերու պէս կծռչտէին անգութ Կասկածներ, ընդունայն Տագնապք, Անվստահութիւնք որ թագաւորաց խստասրտութենէն ժողովրդոց քաշածին վրէժը կհանեն, անյագ ընչաքաղցութիւն, Սնափառութիւն որ միշտ բռնաւոր է, եւ վատ Մեղկութիւն՝ որ մարդուս կրած ամէն նեղութիւնը կկրկնապատկէ՝ առանց ամենեւին ճշմարիտ զուարճութիւն մը տալու կարող ըլլալու :

Այս թագաւորաց շատերը խստութեամբ կպատժուէին ոչ եմէ իրենց ըրած չարեացն համար, այլ վասն բարեաց՝ զոր պարտական էին ընել եւ չէին ըրած : Օրէնքը պահել տալու համար եղած անհոգութենէն ժողովրդոց ըրած յանցանքը թագաւորաց կհամարուէին, որոնք օրէնքը թագաւորեցընելու համար է որ պիտի թագաւորէին : Իրենց վրայ կնետէին նաեւ ամենայն անկարգութիւնք որ յառաջ կուգան իպերճութենէ, իշռայլութենէ եւ ուրիշ ամէն տեսակ

ծայրայեղ ախտերէ որ մարդու խելքը գլխէն կտանին եւ օրէնքը ոտքի տակ առնելով գանձ դիզելու փորձութեան մէջ կձգեն : եւ մանաւանդ խստութեամբ կպատժուէին այն թագաւորներն որ փոխանակ ժողովրդոց բարի եւ արթուն հովիւներ ըլլալով՝ գիշատիչ յափշտակող գայլերու պէս իրենց հօտը գերելու գերփելու նայեր էին :

Բայց ամենէն աւելի սարսափեցաւ Տելեմաք տեսնելով այն խաւարի ու աղետից անդունդին մէջ բազմաթիւ թագաւորներ որ երկրիս վրայ իբրեւ բաւական բարի թագաւորներ կարծուեր էին, եւ Տարտարոսի տանջանացը դատապարտուեր, չար ու խարդախ մարդոց ձեռքով կառավարուելուն համար . եւ կկրէին այն ամէն չարեաց պատիժը՝ զոր ուրիշներն իրենց իշխանութեամբ գործեր էին : Թող որ այն թագաւորաց շատերը ոչ բարի եղեր էին եւ ոչ չար, այնչափ տկարամիտ էին որ ոչ երբէք վախցեր էին որ Ֆշմարտութիւնն իրենց անծանօթ չմնայ . առաքինութեան համը երբեք չէին առեր, եւ ուրիշի բարիք ընեն ոչ երբէք իրենց սիրելի եղեր էր :

Գ Ի Բ Բ
Ի Ն Ն Ե Ի Տ Ա Ս Ն Ե Ր Ո Ր Գ .

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն .

Տելեմար Եղիսեան դաշտերը կմտնէ . հոն կճանչնայ զնա մեծ հօրը հայրն Արկեսիոս , եւ կաւետէ նմա որ հայրը Ողիսեոս կենդանի է , եւ Թէ պիտի տեսնէ զնա յԻմակէ , եւ տեղն ալ Թագաւորէ . Կնկարագրէ արդարոց երանութիւնը , մանաւանդ լաւ Թագաւորներունը՝ որ իրենց կենդանութեանը ժամանակ աստուածոց ծառայած են ու իրենց ժողովրդոց երջանկութեանն աշխատած : Կհասկըցնէ իրեն որ դիւցազունքն այն որ պատերազմի արուեստին մէջ միայն գերազանցեցին՝ առանձին տեղ մը կրնակին եւ ուրիշ արդարեւրուն երանութենէն շատ վար են : Նաեւ խրատներ ալ կուտայ Տելեմարայ , որ կփութայ դառնալ իրանակն դաշնակցաց :

ԳԻՐՔ ԻՆՆԵԻՏԱՍՆԵՐՈՐԳ.

րբ այս սեղերէն ելաւ Տելեմաք ,
այնպէս ինքզինքը թեթեւցած գտաւ՝
ինչպէս թէ կուրծքին վրայէն լեռ մը
վերուցած ըլլային. եւ այն զգացած թեթեւութեամբը հասկըցաւ
անոնց թշուառութիւնը որ հոն փակուեր էին առանց մէջէն ելլելու
յոյս ունենալու : Զարհուրեր էր տեսնելով որ թագաւորները միւս
յանցաւորներէն աւելի խստութեամբ կ'ապտօուէին, եւ « Այս ի՞նչ
բան է, կըսէր. այնչափ պարտքեր, այնչափ վտանգք, այնչափ
որոգայթներ, այնչափ դժուարութիւնք Յշմարտութիւնը Ֆանչ-
նալու եւ անով ինքզինքը պաշտպանելու՝ ուրիշներու եւ իւր
անձին դէմ, յետոյ այնչափ սոսկալի պատիժներ դժոխոց մէջ՝ այն-
չափ տագնապ, նախանձ եւ հակառակութիւն սակաւատել կենաց
մէջ կրելէն ետքը : Ո՞հ, ո՞րչափ անմիտ է նա որ թագաւորելու
հետեւէ կըլլայ : Երանի՛ անոր որ առանձնական ու խաղաղ կենաց
գոհ կըլլայ, յորում եւ առաքինութիւնն այնչափ դժուարագործ
կըլլայ իրեն : »

Այս խորհրդածութիւններն ըրած ժամանակը կկոտորվէր, կհառաչէր եւ այնպիսի վիատութեան մէջ կիյնար որ այն տեսած խեղճերուն յուսահատութեան համը կառնուր : Բայց որչափ այս տխուր բնականէ խաւարի, արհաւրաց եւ յուսահատութեան կհեռանար, կամաց կամաց քաջութիւնը վրան կուգար, կսկսէր ոգի առնուլ եւ հեռուէն տեսնել դիւցազանց օթարանին քաղցր ու պայծառ լոյսը :

Այս տեղը կընակէին բարի Թագաւորներն որ մինչեւ այն ժամանակ իմաստութեամբ կառավարեր էին զմարդիկ. եւ զատուած էին

իմիւս արդարոց : եւ ինչպէս որ չար Թագաւորները Տարտարոսին մէջ հասարակ յանցաւորներէն շատ աւելի սաստիկ պատիժ կըկրէին, նոյնպէս ալ բարի Թագաւորներն եղիսեան Դաշտերուն մէջ

շատ աւելի երջանկութիւն կվայելէին քան զայլ մարդիկ՝ որ երկրիս վրայ առաքինութիւնը սիրեր էին :

Մօտեցաւ Տեւմաք այս թագաւորներուն՝ որ անուշահոտ դւրաստանի մէջ մշտագուարձ ու յարափնիթ դալարեաց վրայ կնստէին : Հազարումէկ ականակիտ անիքներով վտակներ այս գեղեցիկ տեղերը կոռոգէին ու հոն քաղցրախորժ զովութիւն մը կծգէին. անթիւ անհամար թռչունք իրենց քաղցրալուր դայլայիկովն այս ծառաստանը կհնչեցնէին : Գարնան բոլոր ծաղկները միահոյլ մարդուն ոտքին տակը կփթէին եւ աշնան տեսակ տեսակ պտուղները ծառերուն վրայէն կկախուէին : Հոն ոչ երբէք կատաղի շնիկին հրակէզ ջերմութիւնը կհասնէր. հոն ոչ երբէք կհամարձակէին սեւ հիւսիսք փշեւ եւ կամ ձմերուան սաստկութիւնն ազդեցնել : Ոչ արեան ծարաւի Պատերազմը, ոչ անգուժ նախանձը որ թունաւոր ակռայով կխաճնէ եւ ծոցն ու թեւերուն վրայ պլլուած խժեր կկրէ, ոչ մոլեհախանձ Սէրը, ոչ Կասկածանք, ոչ Վախ, ոչ ընդունայն Բաղձանք ոչ երբէք այս խաղաղութեան երջանկաւէտ բնակարանին կմօտենան : Հոն երբէք օրը չլմըննար, եւ գիշերն իւր սեւորակ քողերովն անծանօթ է հոն. անաղօտ ու քաղցր լոյս մը այս արդար մարդոց մարմիններուն չորս կողմը ծաւալած է, եւ իւր Ֆառագայթներովը զանոնք զգեստի պէս կպատէ : Այս լոյսը բնաւ չնմանիր այն աղօտ լուսոյն որ ողորմելի մահկանացուաց աչքերը կլուսաւորէ, եւ խաւարէ տարբերութիւն չունի. վասնզի աւելի երկնային փառք է քան թէ լոյս. եւ ամենաթանձր մարմնոց մէջ աւելի նրբութեամբ թափանցանց կմտնէ քան թէ արեւուն Ֆառագայթները ամենապայծառ բիւրեղի մէջ. ոչ երբէք աչք կառնու, ընդ հակառակն աչքերը կգօրացնէ եւ անասելի զուարթութիւն մը հոգւոյն կազդէ. իրմով միայն կսնանին այս երանաւէտ մարդիկ, իրենցմէ կծագի եւ նորէն իրենց կդառնայ. մէջերնին կթափանցէ եւ հետեւին իբրեւ մէկ մարմին կմիանայ ինչպէս որ կերակուրները մեզի հետ կմիանան : Իրենք զայն կտեսնեն, կզգան եւ կշնչեն. եւ մէջերնին անսպառելի խաղաղութեան եւ ուրախութեան աղբիւր մը կբղխեցնէ. այս ուրախութեան անդնդին մէջ ընկղմած են ինչպէս ձկները ծովուն մէջ. ալ քան մը չեն ուզեր. ամէն քան ունին առանց քան մը ունենալու, որովհետեւ այն յստակ լուսոյ Ֆաշակը

սրտերնուն քաղցը կանցընէ. ամէն փափաքնին կառնուն, եւ այն լիութեամբ վեր կելլեն քան զայն ամէն բաներն որոց երկրիս վրայ ետեւէն կիյնան ունայնամիտ եւ անօթի մարդիկ. չորս կողմերնին պատած զուարճութիւնք աչքերնին բան չեն երեւնար, վասնզի սրտերնուն մէջ ունեցած կատարեալ երջանկութիւննին զիրենք դրսի ամէն հեշտալեաց անզգայ կընէ. եւ աստուածոց պէս են, որ նեկտարով ու ամբրոսիայով կշտացած՝ արժանի չեն համարիր երթալ մահկանացուաց բազմածախ սեղանը անարուեստ խորտիկներով կերակրուիլ: Ամենայն չարիք այս անդորրաւէտ տեղերէն հալածական կփախչին. մահ, հիւանդութիւն, աղքատութիւն, ցաւ, ստրջանք, խայթք խղճի, երկիւղ, եւ յոյսն իսկ՝ որ շատ անգամ վախին չափ վիշտ կհասցընէ մարդուս, երկպառակութիւնք, դժկամակութիւնք, զայրոյթք հոն ամենեւին չեն կրնար մուտ գտնել:

Աւելի դիւրին է որ Թրակիոյ բարձրաբերձ լեռները՝ (որ իրենց ձիւնապատ եւ սառնապատ ճակատներովն աշխարհիս սկիզբէն ի վեր ամպերը կպատըռտեն), երկրիս կեդրոնը դրուած հիմունքը գահավիժին իյնան, քան թէ այն արդարոց սրտերը դոյզն իւրք այլայլին. միայն աշխարհիս վրայ ապրող մարդոց քաջած խեղճութիւններուն վրայ կցաւին. բայց այնպիսի քաղցը ու անվրդով ցաւ մըն է այս՝ որ ամենեւին իրենց անփոփոխելի երջանկութիւնը չնուազեցըներ: Յաւերժական մանկութիւն մը, անվախճան երանութիւն եւ աստուածապարգեւ փառք երեսներնուն վրայ նկարուած է. բայց ուրախութիւննին ոչ թեթեւամիտ է եւ ոչ անվայել. այլ քաղցը, ազնուական եւ մեծավայելուչ, այլ ճշմարտութեան եւ առաքինութեան վեհ վսեմ ճաշակ մը՝ որ զիրենք կզմայլեցընէ. որոնք եւ անընդհատ ամէն վայրկեան կզգան զնոյն ցնծութիւն սրտի զոր մայր մը մեռած կարծած որդին տեսած ժամանակը կըզգայ. եւ մօր այս ուրախութիւնն որ շուտով կանցնի՝ այն մարդոց սրտէն ոչ երբէք կանցնի, եւ ոչ վայրկեան մը կթուլնայ, այլ միշտ նոր կմնայ. անոր արեցեցութեամբը կզմայլին առանց մտքերնին խռովելու եւ շլացընելու:

Տեսած ու ճաշակած բաներնուն վրայ մէկտեղ կխօսակցին. իրենց առաջին վիճակին մեղկ հեշտութիւններն եւ ընդունայն մեծութիւններն ոտքի տակ կառնուն եւ վրանին կողբան. ուրախութեամբ

մտքերնին կբերեն այն տխուր՝ բայց կարճատեւ տարիներն՝ յորս հարկադրուէր էին բարի ըլլալուն համար իրենց անձին ու ապականեալ մարդոց հեղեղին հետ ոգորիլ. եւ կհիանան աստուածոց օգնութեանը վրայ որ ձեռքերնէն բռնածի պէս զիրենք այնչափ վտանգաց մէջէն առաքինութեան առաջնորդեցին. հետեւնին միացած աստուածութեան հոսանքին պէս աստուածային անասելի բան մը անդադար սրտերնուն մէջ կվազէ. կտեսնեն, կվայելեն, երջանիկ են, եւ կիմանան որ միշտ նոյնպէս պիտի ըլլան : Ամէնքը միատեղ աստուածոց փառաբանութիւններ կերգեն, եւ ամէնքը մէկտեղ մէկ ձայն, մէկ խորհուրդ եւ մէկ սիրտ կկազմեն. վասնզի միեւնոյն երանութիւնը ծովուն մակընթացութեան ու տեղատուութեանը պէս է այս իրարու հետ միացած հոգիներուն մէջ :

Այս աստուածային հիացման մէջ՝ մահկանացուաց ժամերէն աւելի շուտով կսահին կանցնին դարք. եւ սակայն անցած բերաւոր դարեր բան մը չեն պակսեցըներ իրենց երանութենէն որ միշտ նոր է եւ միշտ ամբողջ : Ամէնքը մէկտեղ կթագաւորեն ոչ գահոյից վրայ զորս մարդկանց ձեռքը կրնայ կործանել, այլ իրենց մէջ՝ անփոփոխելի իշխանութեամբ. վասնզի ալ օտարի իշխանութեամբ անարգ ու ողորմելի ժողովրդեան մը ահարկու ըլլալու կարօտութիւն չունին : Ոչ եւս կկրեն այն սնոտի թագերն որոց փայլունութեանը տակ այնչափ վախեր ու սեւ հոգեր ծածկուած են. վասնզի աստուածք իրենց ձեռքովը զանոնք մշտապայծառ թագերով կպըսակեն :

Տելեմաք որ զհայրը կփնտռէր եւ այս գեղազուարճ տեղերուն մէջ գտնելու կվախնար, այնպէս զմայլեցաւ այս խաղաղութեան ու երջանկութեան ճաշակովը՝ որ կփափաքէր հոն գտնել զՈդիսեւս, եւ կվշտանար որ հարկադրուած էր նորէն մահկանացուաց ընկերութեանը մէջ դառնալու : Հոս է, կրսէր, Ֆշմարիտ կեանքը, իսկ մերինը մահ է : Եւ անոր վրայ կզարմանար որ Տարտարոսին մէջ այնչափ պատժուած թագաւորներ տեսեր էր, եւ Եդիսեան Դաշտերուն մէջ՝ ա՛յնչափ սակաւաթիւ էին. եւ հասկըցաւ որ քիչ կան այնպէս հաստատամիտ ու քաջասիրտ թագաւորներ որ իրենց իշխանութեանը հրապոյրներուն դէմ դնեն եւ մերժեն հեռացընեն իրենց կրքերը զրգւռող բազմութեան շողորորթութիւնը : Ուստի եւ

քաջալու թագաւորը սակաւագիւտ են. եւ մեծ մասերնին այնպէս չար են՝ որ աստուածներն արդար չէին ըլլար թէոր անոնց բոլոր կեանքերնուն մէջ իրենց իշխանութեամբը զեղծանիլը տեսնէին եւ մահերնէն ետքը զանոնք չպատժէին :

Տելեմաք այս թագաւորաց մէջ իւր հայրը զՈդիսեւս չտեսնելով՝ չորս կողմը կնայէր որ գոնէ գտնէ իւր պապը, զաստուածայինն

Լայերտ: Եւ մինչ ընդունայն տեղ զայն կ'փնտռէր, պատկառելի ու վեհ ծերունի մը իրեն մօտեցաւ: Իւր ծերութիւնը չէր նմաներ այն մարդոց ծերութեանը՝ որ երկրիս վրայ իրենց տարիքին ծանրութեանը տակ կ'ընկնին. այլ միայն այնչափը կերեւար թէ մեռնելէն յառաջ ծերացեր է եղեր. խառնուրդ մըն էր ծերութեան զգոնութեանն ու մանկութեան շնորհագեղ վայելչութեանը, որ զառամեալ ծերերու

վրայ անգամ նորաճնեալ կտեսնուի երբոր եղիսեան Դաշտերը կմանեն : Այս մարդը փութով յառաջեալ սիրով Տելեմաքին վրայ կնայէր իբրեւ թէ իրեն շատցանկալի անձ մը ըլլար : Տելեմաքը զինքն ամենեւին չէր ցանաչէր, կտագնապէր ու տարակուսի մէջ էր :

« Զիս չցանչնալու կնեմ քեզ, սիրելի որդեա՛կ իմ, ըսաւ իրեն ծերունին. ես եմ Արկեսիոս հայր Լայերտի : Թողանս՝ Ողիսեւսի՝ Տրոյոյ պաշարման երթալէն քիչ մը յառաջ վախճաներ էի. երբ դեռ դուն ստնտուիդ ձեռքը դիեցիկ տղայ մըն էիր. այն ժամանակէն վրադ մեծամեծ ակնկալութիւններ ունեցեր էի, որ սուտը չելան, որովհետեւ ահա կտեսնեմ որ Պոլուտոնի Թագաւորութիւնը իջեր ես հայրդ փնտռելու, եւ այս բանիս մէջ ձեռնտու եմ քեզ աստուածք : Ո՛վ երանելի մանուկ. աստուածք կսիրեն զքեզ եւ հօրդ հաւասար փառք կպատրաստեն : Երանելի եմ նաեւ ես որ զքեզ տեսայ : Ողիսեւսն այս տեղերը փնտռելէն դադրէ, վասնզի դեռ կենդանի է նա եւ Իթակէ կղզւոյն մէջ մեր տունը վերականգնելու պահուած : Լայերտն ալ թէպէտեւ տարիքին ծանրութեանը տակ ընկճած՝ դեռ լոյս կվայելէ, եւ կսպասէ որ որդին երթայ աշուրները գոցէ : Այո՛ կանցնին մարդիկ իբրեւ զծաղիկս՝ որ առաւօտը կփթնին կբացուին, եւ երկունը կթողմին կիչնան ոտքի տակ կկոխկռտուին : Արշաւասոյր գետին ալեացը պէս կանցնին ազգք մարդկան. չկայ բան մը որ կարող ըլլայ բռնել կեցընել զժամանակն՝ որ հետը կքաշէ կտանի նաեւ ամենափաստատուն երեւցած բաները : Դու եւս, որդեակ իմ, դու եւս որ արդ քաջառոյգ եւ բազմազուարթ մանկութիւն մը կվայելես՝ յիշէ որ այս գեղեցիկ հասակը ծաղիկ մըն է որոյ բացուիլն ու չորնալը մէկ պիտի ըլլայ. պիտի տեսնես որ տեւէդ եկող գեղածիծաղ շնորհքներն ու քաղցր զուարթութիւնները՝ անզգալի կերպով պիտի փոխուին : Ոյժ, առողջութիւն եւ ուրախութիւն՝ գեղեցիկ երազի պէս պիտի անցնին. եւ անոնցմէ տխուր յիշատակ մը միայն պիտի մնայ քեզ. անկարող ու զուարթութեանց թշնամի ծերութիւնը՝ կուգայ երեսդ կխորշոմեցընէ, մարմինդ կկորացընէ, անդամներդ կտկարացընէ, սրտիդ մէջ ուրախութեան աղբիւրը կցամբեցընէ, ներկայն տաղտկալի կընէ քեզ, հանդերձեալէն կվախեցընէ, եւ բաց իցաւէն ամէն բանի զքեզ անզգայ կընէ :

« Այս ժամանակը քեզի հեռու կերեւայ. աւա՛ղ, կխաբուիս, որ-

դեակ իմ. անիկայ կփուծայ եւ շուտով կհասնի. քեզմէ հեռի չէ նա. եւ ներկայն քեզմէ շատ հեռու է որ կփախչի կերթայ, որովհետեւ խօսելու ժամանակնիս կոչնչանայ եւ ալ չկրնար մօտենալ: Ուրեմն որդեակ իմ, ներկային վրայ ամենեւին մի՛ վստահիր. այլ հանդերձեալին նայելով՝ առաքինութեան խիստ ու դժուարին ձանապարհին մէջ յառաջ գնա: Անարատ վարուք եւ սիրով արդարութեան քեզի տեղ պատրաստէ այս երջանկաւէտ բնակարանին մէջ:

« Վերջապէս քիչ ժամանակէն հայրդ պիտի տեսնես, որ նորէն իծակէի մէջ իշխանութիւնը ձեռք պիտի առնու: Քեզի կիյնայ իրմէ ետքը Թագաւորել. բայց աւա՛ղ, ո՛րչափ խաբեբայ է Թագաւորութիւնը. հեռուէն վրան նայողը՝ մեծութիւն, փառք եւ բերկրանք միայն կտեսնէ. բայց մօտէն յոր նայիս՝ փշովք ծածկուած կտեսնես: Սոսկական մարդ մը կրնայ առանց անպատուութեան հանգիստ ու անշուք կեանք մ'անցընել: Թագաւոր մը չկրնար առանց ինքզինքն անպատիւ ընելու կառավարութեան տաժանելի պաշտօնը թողուլ եւ հանգիստ ու անգործ կեանք մ'անցընել. ինքզինքը պարտական է իւր վարած մարդոցը նուիրել, եւ ոչ երբէք Թոյլ տրուած է իրեն իւր անձին համար ապրիլ. նաեւ իւր փո՛քր յանցանքներն անբաւ հետեւանքներ ունին, վասնզի ժողովրդոց Թշուառութեանը պատճառ կըլլան, եւ երբեմն նաեւ շա՛տ դարեր. պարտական է չարերուն յանդգնութիւնը զսպել, անմեղութեան օգնական ըլլալ, զրպարտութիւնը ցրել: Չարիք չընելը բաւական չէ իրեն. պէտք է որ Տէրութեան ամէն հարկաւոր եղած կարելի բարիքն ընէ: Միայն իւր բարիք ընելն ալ բաւական չէ. պէտք է նաեւ խափանէ այն ամենայն չարիքն որ ուրիշները կրնային ընել Թէոր սանձուած չըլլային: Վախցիր ուրեմն, որդեակ իմ, վախցիր այսպիսի վտանգաւոր վիճակէ. քաջութեամբ զինուէ անձիդ դէմ, կրիցդ ու շողորթութեամբ դէմ: »

Այս խօսքերս ըսած ժամանակն Արկեսիոս աստուածային հրով մը վառուած կերեւար, եւ Թագաւորութենէ անմեկին եղող չարեաց համար զգացած մեծ կարեկցութիւնը դէմքին վրայ Տելեմաքին կցուցընէր: « Երբ մէկը ինքզինքը գոհ ընելու համար է միայն որ յանձն առնու Թագաւորութիւնը՝ սոսկալի բռնաւորութիւն մըն է այն, կըսէր. իսկ երբ իւր պարտքը կատարելու եւ առաջնորդելու

անձիւ ժողովրդեան մը՝ ինչպէս հայր մը իւր որդւոցը կառաջնորդէ, դժնդակ ծառայութիւն մըն է թագաւորութիւնը՝ որ դիւցազնական քաջութեան ու համբերութեան կկարօտի: Ուստի, եւ անկեղծ առաքինութեամբ թագաւորողներն հոս կվայելեն ինչ որ ամենազօր աստուածք երջանկութիւն մը կատարեալ բնելու համար կարող են պարգեւել: »

Մինչ այսպէս կիսօտը Արկեսիոս, բոլոր բաժները Տելեմաքայ սրտին մինչեւ խորը կմտնէին եւ կտպաւորուէին, ինչպէս որ ֆարտար արուեստաւոր մը իւր քանդակագործիովը պղնձին վրայ անջնջելի պատկերներ կփորագրէ՝ ապագայ սերնդոց աշխիւ ցուցնելու համար: Խելացի խօսքերը նուրբ բոցի պէս դեռաճասակ Տելեմաքին երկվամուսնի կեանքի անցնէին, սիրտը կգորովէր ու կբորբոքէր, եւ կարծես թէ աստուածամերաշ անձաւելի զօրութեամբ մը ներսէն կհալէր կլուծուէր: Սրտին խորունկը բան մը կար որ ծածուկ զինքը կմաշեցնէր. ոչ կրնար զայն իւր մէջն ամփոփել, ոչ կրել եւ ոչ անոր սաստիկ տպաւորութեանը դիմանալ՝ որ զօրաւոր ու հեշտալի զգացում մի էր՝ այնպիսի սաստիկ զգացման մը հետ խառն՝ որ կարող էր կեանքը վերցնել:

Անկէց ետքը սկսաւ Տելեմաք քիչ մը շունչ առնուլ: Արկեսիոսին դէմքին վրայ Լայերտին հետ մեծ նմանութիւն կգտնէր. մշուշ կերպով մը կյիշէր նաեւ թէ հօրը Ողիսեւսին վրայ ալ նոյն նման մէկ բանի գծերը տեսեր էր՝ անոր Տրոյոյ պաշարման զնացած ժամանակը:

Այս յիշատակութեամբ սիրտը ելաւ, եւ քաղցր ու զուարթաստան արտասուք աշուրներէն վազեցին. կփափաքէր գրկախառն համբուրել այն սիրելի ծերունին եւ շատ անգամ ալ փորձեց, բայց անօգուտ. այն անմարմին ստուերը իւր գրկախառնութիւններէն կփախէր ինչպէս որ խաբեպատիք երազ մը զինքը վայելել կարծող մարդէն կփախչի կերթայ, որոյ ծարաւահիւծ բերանը երբեմն փախստական ջրի մը ետեւէն կիյնայ, եւ երբեմն շրթունքը կշարժին խօսք ձեւացնելու՝ զօրս թմբած ընդարձացած լեզուն չկրնար արտաբերել. ձեռուրներն ուժգին կտատանէ եւ բան մը չկրնար բռնել. նոյնպէս եւ Տելեմաք չէր կրնար իւր գորովը կշտացնել, վաճաղի Արկեսիոսը կտեսնէր, ձայնը կլսէր, հետք կխօսէր եւ չէր

կրնար զնա շօշափել : Վերջապէս հարցուց իրեն թէ որո՞նք էին չորս կողմն եղած մարդիկը :

« Տեսած մարդիկդ, որդեակ իմ, պատասխանեց իմաստուն ծերունին, իրենց դարուն զարդն ու մարդկային ազգին փառքն ու երջանկութիւնն են : Ասոնք են ահա այն սակաւաթիւ թագաւորներն որ թագաւորութեան արժանի էին, եւ հաւատարմութեամբ երկրիս վրայ աստուածոց պաշտօնը կատարեցին : Իսկ անոնք զորս անոնց քովը՝ բայց փոքրիկ ամպով մը զատուած կտեսնես, անոնցմէ շատ աւելի քիչ փառք ունին, եւ են փշմարտութեան դիւցազունքը. սակայն իրենց քաջութեան եւ զինուորական արշաւանաց վարձքը չկրնար համեմատուիլ իմաստուն արդար եւ բարերար թագաւորաց վարձուցը հետ :

« Այս դիւցազանց մէջ կտեսնես զԹեսէոս՝ երեսը քիչ մը տխուր. վասնզի նենգաւոր կնոջ մը դիւրահաւան ըլլալուն թշուառութիւնը հասկըցաւ, եւ Իպպոլիտ որդւոյն անգուժ մահը Պոսիդոնէն խնդրելուն վրայ դեռ կվշտանայ. երանի՛ թէ այնչափ վաղվաղկոտ եւ դիւրագրգիռ չըլլար : Կտեսնես նաեւ Աքիլլէսը նիզակին կռթրնած՝ վատ Պարիսի ձեռքէն ոտքին կրունկը առած վէրքին համար որով եւ մեռաւ իսկ : Թէոր անվեհեր արիւթութեանը պէս ըլլար նաեւ իմաստուն, արդար եւ չափաւոր, աստուածներն իրեն երկարատեւ թագաւորութիւն կշնորհէին. այլ Փթիոտաց եւ Դոլոբաց վրայ ցաւեցան՝ որոց թագաւորելը բնականապէս իրեն կիյնար յետ Պեղէոսի, եւ չուզեցին մասնել այնչափ կատաղի մարդու մը ձեռքը, որ դիւրագրգիռ էր քան զամենայն մրկածուի ծովս : Պարկայք անոր կենաց թելը կարճեցուցին. եւ դեռափոթի ծաղկի մը պէս եղաւ՝ որ խոփին սայրով կտրուելով կիյնայ՝ զինքը ծնած օրը դեռ չխոնարհած : Հեղեղներու եւ փոթորիկներու պէս ուզեցին դիք զինքը գործածել՝ մարդկանց եղեռնագործութիւնները պատժելու. Աքիլլէսին ձեռքով Տրոյոյ պարիսպները կործանեցին՝ Լաոմեդոնի երդմնազանցութեան եւ Պարիսին անիրաւ տափանաց վրէժն առնելու համար : Այսպէս իրենց վրէժխնդրութեանցն այս գործին գործածելէն յետոյ բարկութիւննին իջաւ, եւ Թեսէոսին արտասուէր չտեսնելու զարնելով՝ ալ երկար ժամանակ երկրիս վրայ չթողին այս դեռահասակ դիւցազնը, որ զմարդիկ տակնուվրայ

ընելէն եւ քաղաքներ ու Թագաւորութիւններ կործանելէն ուրիշ բանի չէր գար :

« Կտեսնես սա միւսն ալ վայրենի դէմքովը . Այաքս է՝ որդի Տելամոնի եւ ազգական Աքիլլեայ : Գիտես անշուշտ թէ ո՛րչափ փառք ստացաւ պատերազմներու մէջ : Աքիլլեսին մահուընէն ետքը կալընդէր թէ իրեն միայն կիյնան անոր զէնքերը . սակայն հայրդ չուզեց զանոնք Թողուլ, եւ երբոր Յոյնք ալ Ոդիսեւսն անոնց աւելի արժանի դատեցին, Այաքս յուսահատութենէն ինքզինքը զարկաւ, եւ դեռ բարկութիւնն ու կատաղութիւնը երեսին վրայ նկարուած են : Իրեն մի՛ մօտենար, որդեակ իմ, վասնզի կրնայ կարծել թէ Թշուառութեանը ոտնհար կուգես ըլլալ, որուն ցաւակից լինել կվայելէ : Ձե՛ս դիտեր որ մեզ ծուռծուռ կնայի, եւ բարկութեամբ մութ անտառակին մէջ կմտնէ, վասնզի ատելի եմք իրեն : Միւս կողմն ալ Հեկտորը կտեսնես, որ անպարտելի կըլլար թէոր Թետիսի որդին իւր ժամանակն աշխարհ եկած չըլլար : Բայց ահա Ագամեմնոն կանցնի, եւ դեռ վրան կկրէ Կիտեմնեստրեայ նենգութեան սպիները : Ո՛հ, որդեակ իմ, ամպարիշտ Տանտաղոսի գերդաստանին Թշուառութիւնները միտքս բերելով կսարսափիմ : Ատրէս եւ Թիեստ երկու եղբարց երկպառակութեամբը այս տունը արհաւրօք ու արեամբ լեցուեցաւ : Բա՛րէ, ի՛նչպէս եղեռնագործութեան մը ուրիշ եղեռնագործութիւններ ետեւէն կյաջորդեն : Ագամեմնոն Յունաց գլուխն անցած՝ Տրոյայէն դարձած ժամանակը ատեն չուենցաւ վաստրկած փառքը խաղաղութեամբ վայելել. եւ այս է գրեթէ բոլոր աշխարհա՛կալաց Ֆակատագիրը : Համօրէն այս տեսած մարդիկդ պատերազմի մէջ ահաւոր եղան. բայց որովհետեւ ոչ սիրելի եղան եւ ոչ առաքինի, անոր համար եղիսեան Դաշտից մէջ երկրորդ օժեւանին արժանացան :

« Իսկ ասոնք արդարութեամբ Թագաւորեցին եւ Ժողովուրդնին սիրեցին, անոր համար ալ աստուածոց սիրելի եղան, մինչդեռ Աքիլլէս եւ Ագամեմնոն կռիւներէ ու պատերազմներէ աչք չբանալով՝ հոս ալ վշտերնին ու բնական պակասութիւննին կպայքեն : Եւ այն ժամանակ որ իրենք կորսնցուցած կեանքերնուն վրայ կցաւին, եւ անկարող ու ընդունայն ստուեր ըլլալուն վրայ կվշտանան, այս արդար Թագաւորները զիրենք սնուցանող երկնային լուսով

մաքրուելով՝ ա՛լ աւելի երջանիկ ըլլալու համար փափաքելու բան մը չունին. կարեկցութեամբ մահկանացուաց մտատանջութեանցը վրայ կնային. եւ նաեւ ամենամեծ գործերն որոց համար կտաճնապին փառասէր մարդիկ՝ իրենց տղայական խաղեր կերեւան. կշտացած են ճշմարտութեամբ եւ առաքինութեամբ զորոնք բուն իսկ աղբիւրէն կհանեն կառնուն : Ալ կրելու բան մը չունին, ոչ իրենցմէ եւ ոչ ուրիշներէն. ոչ փափաք մ'ունին, ոչ պէտք եւ ոչ վախ. ամէն բան իրենց համար լմնցած է, բաց իրենց ուրախութենէն որ լմննալիք չունի :

«Նայէ տես, որդեակ իմ, սա վաղեմի Ինաքոս Թագաւորը, որ Արգոսի Թագաւորութիւնն հիմնեց : Կտեսնես թէ որպիսի՝ զուարթ ու վեհ ծերութիւն մ'ունի. ոտքին տակ ծաղիկներ կբացուին. Թեթեւընթաց քալուածքը Թռչնոյ մը Թռչելուն կնմանի. ձեռքը փղոսկրեայ քնար մը բռնած՝ յաերժական զմայլմամբ աստուածոց հրաշալիքը կերգէ : Սրտէն ու բերնէն սքանչելի անոյշ հոտ մը կբուրէ. եւ քնարին ու ձայնին ներդաշնակութեամբը զմարդիկ ու աստուածները կհիացընէ : Այսպէս վարձատրուեցաւ Ժողովուրդը սիրելուն համար, զոր եւ նորակերտ պարսպացը շրջապատին մէջ Ժողովեց եւ օրէնք տուաւ :

Միւս կողմէն կրնաս սա մրտենեաց մէջ տեսնել Կեկրոպս եգիպտացին, որ նախ քան զամենեսին Թագաւորեց Աթէնք քաղաքին մէջ՝ որ իմաստուն աստուածուհւոյն Նուիրուած է եւ անոր անունը կկրէ : Կեկրոպս օգտակար օրէնքներ բերելով եգիպտոսէն՝ որ Յունաստանի համար դպրութեանց եւ բարի վարուց աղբիւր եղաւ, Ատտիկէի աւաններուն վայրենի բնութիւնը անուշցուց եւ քաղաքաժողով ընկերութեան կապերովը զիրենք միացուց : Արդար եղաւ, մարդասէր եւ գեթած. ժողովուրդներն առատութեան մէջ թողուց, եւ իւր ազգատոհմը չափաւորութեան մէջ. չուզեց ալ որ իրմէ ետքը որդիքը իշխանութեան հասնին, վասնզի կկարծէր թէ իրենցմէ արժանաւորներ կգտնուին :

« Պէտք է քեզ ցուցնեմ նաեւ այս ձորակին մէջ երիբթոնը՝ որ արծաթէ ստակ շինելու գիւտը հնարեց՝ կղզիներուն Յունաստանի հետ ըրած առուտուրը դիւրացընելու համար. բայց այն գիւտին գէշ հետեւանացը նախատես ըլլալով, նայեցէք, կըսէր ժողովըրդոց, բնական հարստութիւններ շատցընելով՝ որ ճշմարիտ հարբստութիւնքն են. երկիրը մշակեցէք՝ որպէսզի առատ ցորեն, գինի, ձէթ եւ պտուղ առնուք. բազմութիւն խաշանց եւ արջառոց ունեցէք, որ կաթովն զծեզ կկերակրեն, եւ բրդովը կհագուեցընեն. ասով ալ աղքատութենէ վախ չէք ունենար : Որչափ զաւակնիդ շատնան այնչափ աւելի կհարստանաք՝ բաւական է թէ զիրենք աշխատասիրութեան վարժեցընէք. վասնզի անսպառելի է, եւ բնակչացը թուոյն ու զինքը մշակելու ունեցած ջանքին համեմատ իւր պտղաբերութիւնը կշատցընէ. անոնց ամենուն աշխատանքը առատօրէն կվարձատրէ. իսկ զինքը անհոգութեամբ մշակողներուն ազահ ու երախտամոռաց կըլլայ : Ուրեմն գլխաւորաբար ճշմարիտ հարստութեանց ետեւէն եղիք որոնք մարդուս բուն պիտոյքը կհոգան : Իսկ ստակ կարած արծաթը յարգեցէք որչափ որ կարեւոր է կամ դրսէն եկած անհրաժեշտ պատերազմներու դէմ դնելու համար, եւ կամ երկիրնիդ պակսած հարկաւոր վաճառաց առուտուրին համար. իսկ զեղխութիւն, սնափառութիւն ու մեղկութիւն սնուցանող բաներուն առուտուրը՝ փափաքելի է որ բոլորովին իյնայ : »

« Այս իմաստունն երիբթոն շատ անգամ կըսէր. Կվախնամ, որ-

դեակը իմ, որ ստակի գիւտը ձեզի տալս՝ աղիտաբեր պարգեւ մը չըլլայ : Կգուշակեմ՝ որ պիտի գրգռէ զագահութիւն, զփառասիրութիւն, զպերճութիւն. անթիւ վնասակար արուեստներ պիտի սնուցանէ՝ որ մարդկանց բարքը մեղկեցնէ ու ապականեցնէ զատ բանի չեն գար. ձեզ տաղտկալի պիտի ցուցնէ երջանիկ պարզութիւնը՝ ուսկից յառաջ կուգան կենաց հանգստութիւնն ու ապահովութիւնը. եւ արհամարհել պիտի տայ ձեզ երկրագործութիւնը՝ որ հիմն է մարդկային կենաց եւ աղբիւր ամենայն ճշմարիտ բարեաց. սակայն վկայ են աստուածք որ այս ըստ ինքեան օգտակար գիւտը ձեզի տուած ժամանակս սիրտս մաքուր է » : Վերջապէս տեսնելով երիքթոն որ ըստ իւրոյ գուշակութեան ստակը ժողովուրդները կաւրէր, սրտին ցաւէն անմարդի լեռ մը քաշուեցաւ, ուր աղքատօրէն ապրեցաւ հեռի իմարդկանէ մինչեւ իսոր ծերութիւն՝ չուզելով ամենեւին քաղաքներու կառավարութեանը խառնուելու :

« Իրմէ քիչ մը ետքը Յունաստանի մէջ երեւցաւ հռչակաւորն Տրիպտոլոմէոս, որուն Դեմետրէ սովրեցուցեր էր մշակել զերկիր եւ ամէն տարի ծածկել զայն ոսկեփայլ հինձովք : Ոչ եթէ մարդիկ չէին ճանչնար ցորենն ու զանիկա բազմացնելուն կերպը, այլ հողագործութեան կատարելութեանը անգէտ էին. եւ Տրիպտոլոմէոս Դեմետրէէն ղրկուելով արօրը ձեռքը եկաւ աստուածուհւոյն պարգեւները մատուցանելու այն ամենայն ազգաց որ քաջութեամբ իրենց բնական ծուլութեանն յաղթելով՝ իրենք իրենք շարունակեալ աշխատութեան տան : Շուտով սովրեցուց նա Յունաց գետինը արօրադրել եւ անոր արգանդը պատռելով արգասաւորել. շատ չանցաւ՝ աշխոյժ եւ անխոնջ արտահունձք իրենց սայրասուր մանգաղներուն բերնին տակ կծգէին դաշտերը ծածկող ոսկեփունջ հասկերը : Նաեւ վայրենի ու կատաղի ժողովուրդներն որ կաղնի ուտելու համար եպիրոսի ու ետողիոյ անտառներուն մէջ ասդիս անդին ցրուած կ'ազվզէին ու կաղնիով կկերակրուէին, բարբերնին ամօքեցին եւ օրինաց հպատակեցան երբ վարուցան ընել ու հացով կերակրուիլ սովրեցան :

« Տրիպտոլոմէոս հասկըցուց Յունաց թէ ի՞նչ մեծ զուարճութիւն է մարդուս իւր աշխատանքովը հարստանալ, եւ հանգիստ ու

երջանիկ կենաց համար ամէն պէտք եղածն իւր արտին մէջ գտնել : երկրագործութենէ յառաջ եկած այս պարզ ու անմեղ առատութիւնը մտքերնին ձգեց երիքթոնին իմաստուն խրատները . արհամարհեցին ստակն ու բոլոր արուեստակեալ հարստութիւնները՝ որ երեւակայութեամբ միայն հարստութիւնք են, եւ վնասակար զուարճութիւններ փնտռելու փորձութիւն կուտան մարդկանց, զիրենք աշխատանքէ ետ կկեցընեն՝ յորս կրնային գտնել իրական բարիք հանդերձ անարատ բարութեւ լիովի ազատութեամբ : Հասկըցան որ արգաւանդահող ու լաւ մշակութեամբ արտ մը Յշմարիտ գանձ է խելացի ազգատոհմի մը՝ որ ռեզէ սակաւապիտութեամբ իւր հարցը պէս ապրիլ : երանելի կըլլային Յոյնք եմէ հաստատուն մնային այս իմաստից մէջ՝ որ կրնային զիրենք ընել զօրաւոր՝ ազատ, երջանիկ, եւ այնպիսիս ըլլալու արժանի՝ անյողդողդ առաքինութեամբ : Բայց, աւա՛ղ, կսկսին ընդունայն հարստութեանց վրայ զարմանալ, կամաց կամաց Յշմարիտ հարստութեանց անփոյթ կըլլան եւ այն սքանչելի պարզութենէն կօտարանան :

« Ով որդեակ իմ, օր մը դու ալ պիտի թագաւորես . այն ժամանակ միտքդ գայ որ զմարդիկ երկրագործութեան առաջնորդես, պատուես զայն արուեստը, անոր ետեւէ եղողները խրախուսես, եւ ամենեւին չմոռուս որ մարդիկ դատարկ կենան կամ այնպիսի արուեստից պարապին որ պերճութիւնն ու մեղկութիւնը կանուցանեն : Այս երկու մարդիկն որ երկրիս վրայ այնչափ իմաստուն եղան՝ հոս սիրելի են աստուածոց : Դիտցիր, որդեակ, որ անոնց փառքն այնչափ աւելի գերազանց է Աքիլլեսի եւ միւս դիւցազանց փառքէն՝ որոնք պատերազմներու մէջ միայն երեւելի եղան, որչափ որ քաղցրազուարճ գարուն մը սառնասառոյց ձմեռէն գերազանց է, եւ արեւուն լոյսը՝ լուսնի լուսէն աւելի պայծառ : »

Արկեսիոս այսպէս խօսած ժամանակը տեսաւ որ Տելեմաք աչուրները տնկած կնայէր դէպ իդափնեաց անտառակն ու առուակ մը որոյ եզերքը զարդարութեամբ էին մանուշակով, վարդերով, շուշաններով եւ ուրիշ շատ մը հոտաւէտ ծաղկներով, որոց կենդանի գոյները Հիբիկին գոյներուն կնմանէին՝ երբ երկնքէն կիջնայ աստուածոց պատգամները կրերէ մահկանացուաց : Այս գեղազուարճ տեղը Տելեմաք տեսնելէ Սեսոստը մեծ թագաւորը, որ իւր

Եգիպտոսի աթոռին վրայէն հազար անգամ աւելի մեծափառ էր : Քաղցրածաւալ լուսոյ Ֆառագայթներ աշուրներէն կարծակուէին ու Տելեմաքին աշուրները կիսողտէին կառնուին : Զինքը տեսնողը կկարծէր թէ աստուածը մպելիով արբած է, այնչափ աստուածային ոգին իվարձ առաքինութեանցը զինքն իվեր քան զմարդկային միտս զմայլեցուցեր էր :

Տելեմաք ըսաւ Արկեսիոսին. « Ո՛վ հայրիկ, կճանչնամ զՍեսոստր Եգիպտոսի այն գերահանձար Թագաւորը՝ զոր շատ ժամանակ չէ որ տեսեր եմ :

« Ահա հոս է, պատասխանեց Արկեսիոս, եւ իւր օրինակովը կտեսնես թէ որպիսի՝ առատ պարգեւօք կվարձատրեն աստուածք լաւ Թագաւորները. բայց պէտք է գիտնաս որ այս ամենայն երջանկութիւնը բան մը ըսել չէ համեմատութեամբ այն երջանկութեան որ իրեն պահուած էր թէոր կարգէ դուրս յաջողութեամբը չմոռնար չափաւորութեան եւ արդարութեան օրէնքը : Տիւրացւոց հպարտութիւնն ու յանդգնութիւնը խոնարհեցնելու ցանկութիւնը զինքն անոնց քաղաքն առնելու յորդորեց : Այս աշխարհակալու-

Թիւնը ուրիշ աշխարհակալութեանց եւս փափաք տուաւ իրեն . աշխարհակալի ընդունայն փառաց ետեւէն մոլորեցաւ . եւ նուաճեց, կամ լաւ եւս ըսեմ՝ բոլոր Ասիան գերեց գերփեց : Եգիպտոս դարձած ժամանակը տեսաւ որ եղբայրը Թագաւորութեան տիրապետեր ու անիրաւ կառավարութեամբը երկրին ամենէն ընտիր օրէնքներն ալ եղծեր ապականեր էր : Այսպէս ահա իւր մեծամեծ աշխարհակալութիւնները՝ տէրութիւնը տակնուվրայ ընելէն զատ օգուտ մը չունեցան : Բայց աւելի անոր համար չարդարանար որ փառքովն արբեցած՝ իրմէ յաղթուած Թագաւորներէն ամենէն աւելի գոռոզները առաւ կառքին լծեց : Յետոյ յանցանքը ֆանչցաւ, եւ այնչափ անմարդասէր ըլլալուն վրայ ամաչեց : Այսպիսի եղան ահա յաղթութեանցն արգասիքը : Այսպէս ահա աշխարհակալք իրենց դարացեաց ստացուածքը յափշտակել ուզելով՝ իրենց տէրութեանը ու նաեւ իրենց անձին դէմ կգործեն : Այսպէս ահա կիյնայ կկործանի Թագաւոր արդար եւ բարերար, եւ աստուածոց իրեն համար պատրաստած փառքը կնուազի :

« Միթէ սա միւսն ալ չե՞ս տեսներ, որդեակ իմ, որոյ վէրքերը այնպէս լուսապայծառ կփայլին : Կարիոյ Թագաւորը Դիոկղիդէսն է՝ որ պատերազմի մը մէջ իւր անձը ժողովրդեան փրկութեանը զոհեց, վասնզի պատգամ ելեր էր Թէ Կարիացոց ու Լիկիանացոց պատերազմին մէջ ո՛ր ազգին որ Թագաւորը իյնայ մեռնի՝ անիկայ յաղթող պիտի ըլլար :

« Տես նաեւ սա միւսը. իմաստուն օրէնսդիր մի է՝ որ իւր ազգին այնպիսի օրէնք տալէն յետոյ որ կրնային զիրենք բարի ու երջանիկ ընել, երդուընցուց զանոնք որ այն օրինաց եւ ոչ մէկուն դէմ գործեն մինչեւ որ ինքը դառնայ . եւ հայրենիքէն ինքզինքն աքսորելով գնաց օտար երկիր մեռաւ իւր ժողովուրդը ստիպելու համար որ երդմամբը այն օգտաւէտ օրէնքները միշտ պահէ :

« Իսկ սա տեսածդ՝ եւնեսիմն է, Պիլեցոց Թագաւորը, եւ իմաստնահանձար նեստորին նախնեաց մէկը : Ժանտալստի մը ժամանակ որ բոլոր երկիրը կապականէր եւ նոր ստուերներով Ալեքոնին եզերքը կծածկէր, խնդրեց աստուածներէն որ բարկութիւննին իջեցընեն եւ բիւրաւոր անմեղաց փրկութեանը համար իւր կեանքը տայ մեռնի : Աստուածները խնդիրքը կատարեցին, եւ հոս իրեն

Տշմարիտ Թագաւորութիւն տուին՝ որոյ ընդունայն ստուերներն են երկրիս Թագաւորութիւնները :

« Այն ծաղկըներով պսակուած Թագաւորն որ կտեսնես՝ հռչակաւոր Բէէն է, որ եգիպտոս Թագաւորեց եւ իրեն կին առաւ զԱն-

քինոյէ՝ զդուստր Նիղոս աստուածոյն, որ իւր ջրերուն աղբերակը ծածուկ պահելով՝ ողորմունքներովը ոռոգած երկիրները կհարուստացընէ : Երկու որդիք ունեցաւ, Դանաւոս որոյ պատմութիւնը գիտես, եւ եգիպտոս՝ որոյ անունովը կոչուեցաւ այս գեղեցիկ Թագաւորութիւնը : Բէէ ինքզինքն աւելի հարուստ կհամարէր ժողովրդեանը տուած առատութեամբն ու հպատակացը իւր վրան ցուցըցած սիրովը՝ քան թէ ամէն տեսակ հարկերով որ կրնար անոնց վրայ դնել : Այս մարդիկ զորս դու մեռած կկարծես՝ կենդանի են, որդեակ իմ, եւ երկրիս վրայ ձեր անցուցած ողորմելի կեանքն է մահ. անունները միայն փոխուած են : Հասին աստուածք զքեզ բարի ընելու որպէսզի այս երջանիկ կենաց արժանի ըլլաս, զոր ալ բան մը չկրնար ոչ վերջացընել եւ ոչ խռովել : Հա՛պա փութացիր, ժամանակ է որ երթաս հայրդ փնտռես : Այլ, աւա՛ղ, զինքը գտնե-

լէն յառաջ ո՛րչափ արիւնհեղուծիւն պիտի տեսնես : Բայց եւ երեկորնական դաշտերուն մէջ ո՛րչափ փառք քեզի կսպասեն : Յիշէ իմաստուն Մենտորին խրատները. բաւական է թէ անոնց հետեւիս՝ անունդ ամենայն ազգաց եւ ազանց եւ յամենայն դարս մեծապանծ պիտի ըլլայ : »

Ըսաւ եւ իսկոյն տարաւ զՏելեմաք դէպ իփղոսկրեայ դուռն ուսկից կելցուի Պղոտոնի խաւարչտին պետութենէն : Տելեմաք արտասուալից աչուըներով իրմէ բաժնուեցաւ առանց կարող ըլլալու գիրկընդխառն համբուրել զնա. եւ այս խաւարապատ տեղերէն ելլելով դարձաւ փութով նիզակակցաց բանակը, համբան գտնելով երկու Կրետացի պատանիներն՝ որ մինչեւ քարայրը հետը գնացեր էին, եւ մէյմըն ալ զինքը տեսնելու յոյս չունէին :

ԳԻՐԳ

ՔՍԱՆԵՐՈՐԳ.

Ն Ա Խ Ա Դ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Զօրագլխաց ժողովոյն մէջ կհամոզէ զանոնք Տեւեմաք որ չառնուն Վենուսիոն քաղաքը՝ զոր երկու թշնամի կողմանքն ալ Լուկանացւոց ձեռքը աւանդ էին թողեր : Իւր իմաստումիւնը յայտնի կընէ երկուց դասալիք զօրականաց անթին մէջ . որոց մէկը՝ որ Ականթ կըսուէր՝ կուզէր թունաւորել զնա . իսկ միւսը՝ Դէոսկորոս , Ադրաստայ գլուխը կ'սոստանայր դաշնակցաց : Պատերազմ կըլլայ . Տեւեմաք ամէն տեղ մահ կսփռէ Ադրաստայ ետեւէն վազելով : Ադրաստ ալ Տեւեմաքայ ետեւէն ինկած՝ Նեստորի Պիսիստրատ որդւոյն կպատահի ու կսպաննէ : Վրայ կհասնի Փիլոկոէտ , ու զԱդրաստ զարնելու ատեն ինքը կվիրաւորուի ու պատերազմէն ետ կքաշուի : Տեւեմաք կվազէ իծայն դաշնակցացն՝ որոց մէջ մտած Ադրաստ սարսափելի ջարդ մը կուտար : Կմենամարտի ոսոխին հետ եւ յաղթելով՝ կեանքը կշնորհէ պայմաններ դնելով : Ադրաստ ոտք ելլալուն պէս կուզէ յանկարծակիի բերել զՏեւեմաք որ վրան կիյնայ երկրորդ անգամ մըն ալ կըռնէ ու կեանքը կվերցընէ :

ԳԻՐՔ ՔՍԱՆԵՐՈՐԳ.

ողովեցան զօրապետները որ խորհին որոշեն թէ Վենուսիոնի պէ՛տք է տիրեն թէ ոչ : Ամուր քաղաք մըն էր ասիկա՝ զոր ատենով Ադրաստ յափշտակեր էր իւր սահմանակից Ապուլեան Պեւկետաց ձեռքէն . անոնք ալ իրեն դէմ դաշնակցութեան մէջ մտեր եւ այն յափշտակութեան վրէժխնդրութիւն կուզէին : Ադրաստ զիրենք հանդարտեցընելու համար քաղաքին Լուկանեանց ձեռքն աւանդ դրեր էր, բայց եւ լուկանացի պահակապանն ու պահակապետը կաշառեր էր, այնպէս որ Վենուսիոնի մէջ Լուկանացոցմէ աւելի իշխանութիւն կբանեցընէր . որով եւ խաբուեցան Ապուլեցիք՝ որոնք հաւանք էին որ Վենուսիոնը Լուկանացոց պահպանութեանը յանձնուի :

Դեմոփանտ անունով Վենուսացի մը ծածուկ առաջարկեր էր դաշնակցաց որ գիշերը քաղաքին դռներէն մէկն իրենց մատնէ : Մեծ օգուտ էր անկէց, մանաւանդ ալ որ Ադրաստ բոլոր պատերազմին պաշարն ու համբարը Վենուսիոնի մօտ ամրոցի մը մէջ էր դրեր, որ Վենուսիոնին առնուելէն ետքը չէր կրնար պաշտպանուիլ : Փիլոկտետի ու Նեստորի կարծիքն այն էր թէ գեղեցիկ առիթը պէտք չէ կորսնցընել . բոլոր զօրավարներն անոնց հեղինակութենէն շարժած՝ եւ այնպիսի դիւրին ձեռնարկութեան օգտակա-

րուծենէն շլացած՝ ծափափարուծեամբ այն կարծեաց կհաւանէին . բայց Տելեմաք իդարձին ամէն ջանք ըրաւ որ մտքերնին փոխէ :

« Գիտեմ, ըսաւ, որ եթէ յանկարծակիի բերուելու եւ խաբուելու արժանի մարդ մը կայ՝ Ադրաստն է, որ այնչափ անգամ զամէնքը խաբեց : Գիտեմ ալ թէ Վենուսիոնին տիրելով ուրիշ բան պիտի չընէք՝ բայց եթէ ձեր քաղաքին իշխանութիւնը նորէն ձեռքերնիդ անցընէք, որովհետեւ Ապուլեցւոցն է այն, որ ձեր դաշնակից ժողովրդոց մէկն են : Կխոստովանիմ իսկ թէ դուք քաղաքին տիրելու այնչափ աւելի առ աջս իրաւունք ունիք՝ որ Ադրաստ որ զայն աւանդի դրաւ՝ պահակապետն ու պահակապանները կաշառեց, որպէսզի յարմար ժամանակ մը գտածին պէս երեւայ մէջը մտնէ : Վերջապէս, ձեզի պէս կհասկընամ եւ ես որ եթէ Վենուսիոնն առնուլ՝ մէկէն երկրորդ օրը կտիրէք ամբողին՝ յորում ժողոված է Ադրաստ բոլոր իւր պատերազմի պատրաստութիւնները, եւ այսպէս երկու օրուան մէջ կվերջացընէք այս սոսկալի պատերազմը : Բայց այնպիսի հնարքներով յաղթելէն աւելի լաւ չէ՝ մեռնիլ : Պէտք է խարդախութիւնը խարդախութեամբ վանել : Միթէ չե՞ն ըսեր ամէնքը թէ այնչափ թագաւորներ ամպարիշտ Ադրաստին խաբէութիւնները պատժելու համար նիզակակցեցան եւ իրենք ալ անոր պէս խաբեբայ եղան : Թէոր Ադրաստայ ըրածը մեզ ալ թոյլ տրուած է ընել, ապա նա յանցաւոր չէ, եւ մեք անիրաւ տեղ զինքը պատժել կուզեմք : Ի՞նչ. միթէ ամբողջ եսպերիա՝ օգնականութեամբ այնչափ յոյն գաղթականաց եւ Տրոյոյ պաշարմանէ դարձած դիւցազանց՝ Ադրաստին դրժանացն ու երդմնազանցութեանցը դէմ նենգութենէ ու երդմնազանցութենէ ուրիշ զէնք չունի՞ր :

« Սրբազան բան չմողուցիք որուն վրայ երգում չընէք թէ Վենուսիոնը Լուկանացւոց ձեռքն աւանդ կթողուր : Լուկանացի պահակապանք Ադրաստէն կաշառուած են, կըսէք. ես ալ այնպէս կկարծեմ. սակայն այս պահակապանք դեռ Լուկանացւոցմէ կառնուն իրենց ռոհիկ, միշտ անոնց հնազանդ են, եւ գէթ դրսուանց կուզեն չէզոք կենալ. ոչ Ադրաստ եւ ոչ իրենները Վենուսիոն մտած չեն. դաշինքը կկենան, եւ աստուածք ձեր երդումը մոռցած չեն : Միթէ տուած խօսքը մարդ ա՞յն ժամանակ միայն պէտք է բռնէ երբ անոնց դրժելու հաւանական պատճառանք չգտնուին :

եւ ա՞յն ատեն միայն երդմունքը երկիւղած հաւատարմութեամբ պիտի պահուի՝ երբ երդմնազանցութենէ օգուտ մը չըլլայ : Եթէ առաքինութեան սէրն ու աստուածոց վախը զծեզ չեն շարժեր, գոնէ ձեր համբաւն ու շահը զծեզ յորդորեն : Խօսքը չպահելով եւ երդմնազանցութեամբ պատերազմ լմնցընելու վնասակար օրինակն աշխարհիս տալով՝ արդեօք քանի՞ քանի պատերազմներ պիտի չյարուցանէք այդ ձեր ամպարիշտ գնացքովը : Ո՞ր սահմանակիցը պիտի չստիպուի ձեզմէ ամէն բան կասկածելու եւ զծեզ ատելու. ո՞վ կրնայ այսուհետեւ նաեւ յետին հարկեցուցիչ կարօտութեան մէջ ձեզ վստահելու : Խնչ ապահովութիւն կրնաք տալ անկեղծ ըլլալ ուզած ժամանակնիդ, եւ երբ անկեղծութիւննիդ ձեր դրացեաց հաւտացընելու հարկաւորութիւն ունենաք : Միեւե հրապարակական դաշի՞նք. ահա ոտքի տակ զայն կառնուք : Երդո՞ւմն. աղէ ո՞վ պիտի չգիտնայ թէ դուք աստուածները բանի տեղ չէք դնել՝ երբ երդմնահարութենէ օգուտ մը հանելու յոյս ունիք : Այն անկէց ետքը խաղաղութեան մէջ ալ պատերազմի ժամանակէն աւելի ապահովութիւն պիտի չունենաք : Ամէն ըրածնիդ պատերազմի պէս պիտի ընդունուի՝ ձեւացուցած կամ հրատարակուած. տարաբախտաբար ձեզի սահմանակից եղողներուն ամենուն անհաշտ թշնամիքը պիտի ըլլաք. անկարելի պիտի ըլլան ձեզ այն ամենայն գործք որոց համար արդարութեան ու հաւատարմութեան համբաւ հարկաւոր պիտի ըլլայ. եւ խոստացածնիդ հաւտացընելու համար ալ թար պիտի չգտնէք :

« Ահա, վրայ բերաւ Տելեմաք, աւելի ստիպողական մէկ շահ մը՝ որ պէտք է վրանիդ մեծ ազդեցութիւն ընէ թէ՛ որ քովերնիդ մնացեր է դեռ արդարութեան զգացում մը եւ ձեր շահուն նախատեսութիւն. վասնզի այդ ձեր խաբեբայ վարմունքը ներսէն դաշնակցութիւննիդ կխախտէ կկործանէ, եւ երդմնազանցութիւննիդ Արաստին յաղթանակել պիտի տայ : »

Այս խօսքերուն բոլոր ժողովը խռովեցաւ եւ իրեն կհարցընէր թէ ի՞նչպէս կհամարձակի ըսելու որ այն գործողութիւնն որ ստոյգ յաղթութիւն մը պիտի տար դաշնակցութեան՝ կարող էր զայն կործանել : Պատասխանեց Տելեմաք.

« Ինչպէս կրնաք իրարու վստահիլ, մէյմը որ կտրէք ընկերու-

Թեան միակ կապը՝ որ է հաւատարմութիւնը : Այդ սկզբունքը ղնելէն ետքը՝ Թէ մեծ շահու մը համար կրնայ մէկը արդարութեան եւ հաւատարմութեան օրէնքներն աւելլ, մէջերնէդ ո՞վ կրնայ ուրիշի մը վստահիլ՝ երբ այն ուրիշը կարող է մեծ օգուտ մը գտնել տուած խօսքը չպահելէ եւ զնա խաբելէն : Եւ անանկով բաներնիդ ո՞ր կերթայ : Եւ մէջերնիդ ո՞վ պիտի չուզէ սահմանակցին խարդախութեանց առջեւն առնուլ խարդախութեամբ : Ի՞նչ պիտի ըլլայ այնչափ ժողովրդոց նիզակակցութիւնը երբոր հասարակաց խորհուրդով կմիաբանին ըսել Թէ Թոյլ տրուած է սահմանակիցը խաբել եւ տուած խոստմանը դէմ ընել : Որպիսի՜ կասկածներ պիտի ունենաք իրարու վրայ, որպիսի՜ երկպառակութիւն պիտի ըլլայ մէջերնիդ, որպիսի՜ եռանդեամբ մէկզմէկ կործանելու պիտի աշխատիք : Ա՛լ Ազրաստ վրանիդ յարձըկելու պէտք մը չունենար. դուք զիրար բաւական կպատուէք, ու իւր հաւատադրժութիւնները կարդարացընէք :

« Ո՛վ բազմահանձար եւ վեհանձն Թագաւորք, ո՞վ դուք որ այնպիսի փորձառութեամբ անթիւ անհամար ժողովուրդոց կհրամայէք, մի՛ անարժան համարիք երիտասարդիս խորհուրդները լսելու : Թէոր աւելի սոսկալի վտանգներու մէջ ալ իյնայիք՝ յորս պատերազմը կգահավիժէ երբեմն զմարդիկ, պէտք էր որ ձեր արմնութեամբն ու առաքինութեանդ Յգամբքը նորէն ոտք ելլայիք կանգնուէիք. վասնզի Յշմարիտ քաջութիւնը ոչ երբէք կլքանի : Բայց մէյմը որ ձեր պատուոյն եւ հաւատարմութեան պատուարը խրամատէք՝ մէյմ՝ ալ տեղը չէք կրնար լեցունել : Ալ ի՞նչպէս կարելոր գործոց յաջողութեանն համար հարկաւոր եղած վստահութիւնը կրնաք ձեռք բերել, եւ կամ զմարդիկ կրնե՛լ իսկզբունս առաքինութեան՝ երբ մէյմը սորվեցընէք նոցա արհամարիել այն սկզբունքները : Ի՞նչ կվախնաք. միթէ առանց խաբէութեան յաղթելու բաւական քաջութիւն չունի՞ք : Միթէ այնչափ ժողովուրդոց զօրութեանը հետ միացած ձեր առաքինութիւնը հերիք չէ՞ : Հա՛պա պատերազմիմք, մեռնի՛մք, Թէոր հարկ է, քան Թէ այսպիսի անարժան կերպով յաղթեմք : Ազրաստ, ամպարիշտն Ազրաստ ձեռքերնիս է, միայն Թէ անոր վատութեանն ու հաւատադրժութեանը նմանելէն մեք խորշիմք : »

երբոր խօսակցութիւնը լմնցուց Տեւմաք, զգաց որ քաղցրահոս համոզողութիւնը շրթունքէն վազեր ու մինչեւ իխորս սրտից էր թափանցեր : Տեսաւ որ բոլոր ժողովը խոր լուծիւն մը սպտեց. եւ ամենայն ոք ոչ զինքը եւ ոչ շնորհալից խօսքերը կմտածէր, այլ սպտճառաբանութենէն ազդած ֆշմարտութեան զօրութիւնը. եւ ամենուն դէմքին վրայ նկարուած էին զարմանք : Վերջապէս շշմուշիւն մը լսուեցաւ՝ որ կամաց կամաց ժողովոյն մէջ տարածեցաւ. իրարու կնայէին եւ մէկը սիրտ չէր ըներ առաջին խօսողն ըլլալ. կսպասէին որ զօրավարք մտքերնին յայտնեն. եւ հազիւ զգացմունքնին կրնային բռնել : Հուսկ յետոյ ծանրագլուխն նետտոր այսպէս խօսեցաւ .

« Արժանի որդի՛դ մղիսեայ, աստուածներն զքեզ խօսեցրնել տուին. եւ Աթենաս որ այնչափ անգամ հորդ տուն տուած է, այս իմաստուն ու վեհանձն խորհուրդը սիրտդ ազդեց : Երիտասարդութեանդ չեմ նայիր. եւ այս ամէն ըսածիդ մէջ զԱթենաս միայն կտեսնեմ : Խօսեցար ինպատու առաքինութեան. յիրաւի ալ առանց անոր՝ մեծամեծ շահերն անգամ ստոյգ կորուսաներ են. առանց անոր՝ շուտով թշնամեաց վրէժխնդրութիւնը, դաշնակցաց անվտանգութիւնը, բարի մարդոց ատելութիւնն ու աստուածոց արդար ցատումը վրանիս կծգեմք : Թողումք ուրեմն Վենուսիոնը Լուկանացոց ձեռքը, եւ Ադրաստայ մեր քաջութեամբը միայն յաղթելու նայիմք : »

Ըսաւ, եւ բոլոր ժողովն այս իմաստուն խօսքերուն ծափ զարկաւ. բայց ամենուն ալ աչքը զարմացած մղիսեւսի որդւոյն վրայ կդառնար, եւ այնպէս մը իրենց կերեւար թէ պալտանոյն վրայ կտեսնէին զփայլ իմաստութեանն Աթենասայ՝ որ իրեն կազդէր :

Այս որ լմնցաւ՝ Թագաւորաց ժողովոյն մէջ ուրիշ խնդիր մըն ալ ելաւ, ուր ոչ ինչ ընդհատ փառք ստացաւ նորէն Տեւմաք : Ադրաստ, միշտ անգուծ եւ նենգաւոր, Ականթ անուռով մատնիչ մը բանակը զրկեր էր որ զօրապետաց ամենէն երեւելիները թունաւորէ, եւ մանաւանդ պատուէր ունէր բանի մը չխնայելու դեռահասակ Տելեմաքը սպաննելու համար՝ որ Դաւնեաց արհաւիրքն էր եղեր : Տելեմաք որ այնչափ քաջ ու պարզսիրտ էր որ չէր կրնար մէկու մը վրայ կասկածանքի երթալ՝ մտադիւր սիրով ընդունեցաւ այն թշուառա-

կանը, որ զմեղիսեա ի Սիկիլիա տեսեր եւ դիւցազին դէպքերն իրեն կպատմէր : Կկերակրէր զնա Տելեմաք եւ կջանար վտերը սփոփել, վասնզի կգանգատէր որ Ադրաստ խաբեր էր զնա ու հետն անար-

ժան կերպով վարուեր : Բայց Տելեմաք ծոցին մէջ չարաւորն իժ մը կսնուցանէր ու կտաքցունէր՝ որ մահառիւթ խաճուածք մը տալու պատրաստ կպատէր :

Արիոն անուամբ ուրիշ փախստական մըն ալ բռնեցին, զոր Ականթ Ադրաստին կղրկէր որպէսզի դաշնակցաց բանակին վիճակն անոր հասկըցնէ եւ ապահով ընէ զինքը որ երկրորդ օրը գլխաւոր թագաւորաց եւ Տելեմաքին խնջոյք մը տալով՝ զիրենք պիտի սպաննէ : Արիոն բռնուեցաւ եւ մատնութիւնը խոստովանեցաւ : Եւ որովհետեւ Ականթին հետ մտերիմ բարեկամ էին, կասկածի գնացին թէ նաեւ համախոհ ըլլայ իրեն . բայց Ականթ որ քաջ գիտէր կեղծել եւ անվեհեր էր, այնպիսի ճարտարութեամբ մը ինքզինքը կպաշտպանէր որ ոչ ոք կրնար յաղթահարել զնա, եւ դաւակցութիւնը դուրս հանել :

Թագաւորաց շատին կարծիքն այն էր թէ որովհետեւ վրան տարակոյս կայ, պէտք է Ականթը հասարակաց ապահովութեան զոհել :

« Հարկ է զինքը մեռցնել, կըսէին. վասնզի մարդու մը կեանքը քան մը չէ երբ անով այսչափ Թագաւորացս կեանքը պիտի ապահովուի : Ի՞նչ կըլլայ Թէոր անմեղ մը մեռնի՝ եթէ մարդկանց մէջ աստուածները ներկայացնողներն անով պիտի պահուին : »

« Ի՞նչ անողորմ մտածմունք, որպիսի՝ վայրենի քաղաքագիտութիւն, պատասխանեց Տելեմաք : Այսպէս կշռայլէք մարդկային արիւնը դո՛ւք որ մարդկանց հովիւ դրուած էք, եւ ինչպէս որ հովիւ մը իւր հօտը կ'ապահպանէ՝ այնպէս նաեւ դուք զիրենք պահպանելու համար միայն վրանին պիտի իշխէք. ուրեմն անգուժ գայլեր էք դուք, եւ ոչ Թէ հովիւք. կամ գէթ հօտերնիդ խուզելու եւ մորթեզերծ ընելու համար՝ հովիւ եղեր էք եւ ոչ եթէ արօտներու մէջ արածելու : Ձեզի նայելով՝ մէկը ամբաստանուելուն պէս պէտք է յանցաւոր ըլլայ. կասկած՝ մը՝ մահի՛ւ է արժանի. անմեղը՝ նախանձորդաց եւ զրպարտչաց ձեռքը մատնուած են. եւ որչափ որ սըրտերնուդ մէջ բռնաւորական կասկածանքն աճին, պէտք է նաեւ այնչափ աւելի մարդ զոհէք խողխողէք : »

Տելեմաք այս խօսքերն այնպիսի իշխանութեամբ ու սաստկութեամբ կ'խօսէր որ ամենուն սիրտը կ'համոզէր, եւ այս վատ խորհուրդը տուողներն ամօթով կ'ծածկէր : Յետոյ ձայնը մեղմացնելով ըսաւ անոնց. « Ինձ մնայ նէ, կեանքս այնչափ սիրելի չէ ինձ որ այնպիսի գնով ուզեմ ապրիլ. աւելի կուզեմ որ Ականթ չարագործ ըլլայ քան Թէ ես. աւելի ինքը մատնութեամբ կեանքս վերցնէ՝ քան Թէ ես կասկածի երթալով անիրաւութեամբ զինքը մեռցնել տամ : Բայց մտիկ ըրէք, ո՛վ դուք որ Թագաւոր այսինքն դատաւոր ժողովըրդոց դրուելով՝ պէտք է գիտնաք զմարդիկ դատել արդարութեամբ, խոհեմութեամբ եւ հեզութեամբ. Թողուցէք որ ձեր առջեւը Ականթն հարցաքննեմ : »

Այս ըսելով սկսաւ հարցունել այս մարդուն Թէ Արիոնի հետ ի՞նչ վերաբերութիւն ունի. մանր մունր պարագաներու մէջ զինքը նեղը կ'ստոյգէ. շատ անգամ այնպէս կ'երեւցնէ Թէ կուզէ բռնել զրկել զնա առ Ադրաստ իբրեւ պատժուելու արժանի փախստական մը, տեսնելու համար Թէ այնպէս զրկուելուն կ'վախնայ Թէ ոչ. բայց Ականթին երեսն ու ձայնը անալալակ մնացին. եւ Տելեմաք ասկէց հետեւցուց Թէ անմեղ պիտի չըլլայ նա : եւ չկարելով անոր

սրտին խորէն Ֆշմարտութիւնը դուրս հանել, « Տո՛ւր, բսաւ, ան մատանիդ, Ադրաստին կուզեմ ղրկել : » Ասոր վրայ Ականթին գոյնը նետեց եւ շփոթեցաւ : Տելեմաք որ աչքը սեւեռած վրան կնայէր, տեսաւ նորա շփոթութիւնը, առաւ մատանին « Ադրաստին պիտի ղրկեմ, բսաւ, Պողիտրոս պանունով Լուկանացւոյ մը ձեռօք զոր կճանաչես, որ այնպէս պիտի երեւցընէ Թէ գաղտուկ քու կողմանէդ կերթայ : Թէոր այս ճամբով իմանամք քու Ադրաստին հետ ունեցած համախոհութիւնդ՝ անողորմ տանջանքներով զքեզ պիտի մեռցընեմք. իսկ ընդհակառակն Թէոր հիմակուրնէ յանցանքդ խոստովանիս՝ կներեմք քեզ, եւ այնպիսի կղզի մը միայն կըրկեմք զքեզ՝ ուր բանի մը կարօտութիւն չես ունենար : » Այն ժամանակ ամէն բան խոստովանեցաւ Ականթ, եւ Տելեմաք խնդրեց թագաւորաց որ կեանքն իրեն շնորհեն՝ ինչպէս որ խոստացեր էր : Եքինադեան կղզեաց մէկն զնա ղրկեցին, ուր խաղաղութեամբ ապրեցաւ մինչեւ իմայ :

Քիչ ժամանակ ետքը Դիոսկորոս անունով Գաւնեացի մը, աննշան ազգէ, այլ խրոխտ եւ յանդուգն, գիշեր ատեն դաշնակցաց բանակն եկաւ եւ անոնց առաջարկեց որ Ադրաստ Թագաւորը վրանին մէջ խողխողէ : Եւ կարող էր. վասնզի երբ մէկն իւր կեանքը բանի տեղ չդնէր, ուրիշներուն կենացը տէր կըլլայ : Այս մարդը վրէժ-խնդրութիւն միայն կշնչէր, որովհետեւ Ադրաստ ձեռքէն առեր յափշտակեր էր իւր կինը՝ զոր սաստիկ կսիրէր եւ գեղեցկութեամբը Աստղկան կնամանէր : Միտքը դեր էր Դիոսկորոս որ կամ Ադրաստը մեռցընէ ու կինը ետ առնու, եւ կամ ինքը մեռնի : Մածուկ դաւակիցներ ունէր՝ որ զինքը գիշերը Թագաւորին վրանը պիտի մտցընէին եւ շատ մը Գաւնեացի զօրագլուխք իւր ձեռնարկութեանը պիտի օգնէին. բայց կկարօտէր որ նոյն միջոցին դաշնակից Թագաւորը Ադրաստայ բանակին վրայ յարձակին, որպէսզի նոյն շփոթութեան մէջ աւելի դիւրաւ կարող ըլլայ կինն առնուլ ու փախչիլ : Թէոր չկարենար նէ ալ ազատել զնա, գոհ կմեռնէր, բաւական է Թագաւորն սպաննած ըլլար :

Դիոսկորոս իւր միտքը Թագաւորաց յայտնելուն պէս, ամէնքը դէպ իՏելեմաք դարձան, իբրեւ Թէ իւր կարծիքն հարցունէին :

« Պատասխանեց. Աստուածք որ զմեզ մատնիչներէն պահեցին՝

կարգելուն որ մեր ալ անոնց ձեռքովը գործեմք : Թէոր մատնութիւնը ատելու չափ առաքինութիւն չունենայինք նէ ալ, մեր շահը միայն բաւական էր զայն մերժելու. մէյ մը որ մեր օրինակովը մատնութիւնը օրինաւոր ընեմք, արժանի կըլլամք որ անիկա մեզի դէմ դառնայ : Եւ այն ժամանակ մեզմէ ո՞վ կրնայ ապահով ըլլալ : Ադրաստ կարող է իրեն սպառնացող հարուածէն խոյս տալ փախչիլ, եւ դաշնակից Թագաւորաց վրայ դարձնել տալ զայն : Պատերազմն ալ անկէց ետքը պատերազմ չըլլար, իմաստութիւնն ու առաքինութիւնը բանի չեն գար, եւ ուրիշ բան ալ չեն տեսնուիր բայց եմէ նենգութիւն, մատնութիւն եւ սպանութիւն : Մատնութեան չարաղէտ հետեւանքը մեր եւս կըաշեմք, եւ արժանապէս. որովհետեւ զմեծն քան զամենայն չարիս օրինաւոր ըրինք : Ապա ուրեմն պէտք է մատնիչը Ադրաստին ղրկել : Գիտեմ եւ ես որ այն Թագաւորն այսպիսի բանի արժանի չէ, բայց բոլոր եսպերիա եւ Յունաստան որոց աչքը մեր վրայ է՝ կարժեն որ իրենց մեծարոյ ըլլալու համար այս վարժունքն ունենամք : Եւ նենգութենէ՛ ունեցած այս սոսկումնիս՝ պարտական եմք մեզ եւ մանաւանդ աւելի արդար աստուածոց : »

Մեկէն Գիոսկորը բռնեցին ու ղրկեցին առ Ադրաստ որ գտնուած վտանգին վրայ սարսափեցաւ, եւ Թշնամեաց վեհանձնութեանը վրայ ի՞նչպէս զարմանալը չէր գիտեր. որովհետեւ չարերը չեն կըրնար անշահախնդիր առաքինութիւնը հասկընալ : Որչափ ալ չէր ուզեր՝ տեսածին վրայ կիխանար Ադրաստ, բայց գովելու չէր համարձակեր : Դաշնակցաց այս ազնուամիտ գործը բոլոր իւր խաբէութեանցն ու անգութեանցը ամօթալից յիշատակը միտքը կծգէին : Կշանար Թշնամեացը վեհանձնութիւնն անարգել, եւ միանգամայն ապերախտ երեւալուն վրայ կամաչէր՝ կեանքն անոնցմէ ընդունելով. բայց ապականեալ մարդիկ շուտով կկարծրացընեն սրտերնին այն ամէն բանի որ պէտք էին զանոնք գործվել : Ադրաստ տեսնելով որ դաշնաւորաց համբաւն օր ըստ օրէ կաւեցնար, հարկ սեպեց անոնց դէմ փառաւոր գործողութիւն մը ընել : Եւ որովհետեւ ամենեւին առաքինական գործ մը չէր կրնար ընել, ջանաց որ գոնէ զէնքով վրանին մեծ յաղթութիւն մը ընէ. եւ փութացաւ իպատերազմ :

Հասաւ այն օրը. հազիւ թէ Արշալոյսը վարդեր սփռուած Յամբու մը մէջ արեւելքի դռներն արեւուն կրանար, ծաղկահասակն Տելեմաք հինաւուրց զօրապետներէն կանուխ քաջութեամբ քաղցրանինջ բունը կ'ժօժափէ ու կելլէ բոլոր սպաները կկարգէ կարգաւորէ : Գեղածուփ բաշերով ծածկուած սաղաւարտը գլխուն վրայ կշողշողար, եւ կռնակի զրահը բոլոր բանակին աչքը կշլացընէր. իսկ Հեփեստոսէ շինուած վահանը՝ բաց իքնական գեղեցկութենէն ունէր նաեւ հոն ծածկուած եգիսին փայլունութիւնը : Մէկ ձեռքովը նիզակն առած, միւսովը՝ կիրամայէր իւրաքանչիւր բըռնելու տեղը :

Աթենաս աչքերուն մէջ աստուածային կրակ մը դրեր էր, եւ երեսին վրայ խորխտ մեծվայելչութիւն մը՝ որ գուշակ էր յաղթութեան : Առաջ կերթար. եւ բոլոր թագաւորներն իրենց հասակն ու պատիւը մոռցած՝ գերբնական զօրութենէ մը տարուելով ետեւէն կերթային : Ալ վատ նախանձը չէր կրնար սրտերուն մէջ սպրդիլ մտնել. ամէն բան տեղի կուտար այն պատանւոյն՝ որոյ ձեռքէն անտեսանելի կերպով Աթենաս բռներ կառաջնորդէր : Վրան ոչ խորխտանք կերեւար եւ ոչ խիզախումն. անոյշ էր, հանդարտ, համբերող, միշտ պատրաստ ուրիշներուն լսելու եւ անոնց խորհրդներէն օգուտ քաղելու. բայց միանգամայն գործունեայ, նախատես, նաեւ մինչեւ հեռաւոր պիտոյքն հոգացող, ամէն բան ըստ պատշաճի կկարգաւորէր, ոչ բանէ մը կշփոթէր, եւ ոչ զուրիշները կշփոթցընէր. կարգարացընէր գյանցանս, վնասուց դարման կտանէր, դժուարութեանց առջեւը կառնուր, ոչ երբէք չափազանց բան մը մէկէն կպահանջէր, եւ ամենուն ազատութիւն ու վստահութիւն կազդէր :

Բոլոր հրամանները պարզ էին եւ յստակ. եւ կկրկնէր իսկ զանոնք որպէսզի կատարողին միտքը լաւ տպաւորուին : Աչքերէն կիմանար թէ աղէկ հասկըցե՞ր է թէ ոչ. յետոյ ընտանեբար մեկնել կուտար անոր որ տեսնէ թէ ի՞նչպէս հասկըցեր է իւր խօսքերն ու ձեռնարկութեանը գլխաւոր վախճանը : Եւ երբ այսպէս պատգամաւորին խելքը կփորձէր եւ իւր միտքը անոր կհասկըցընէր, Յամբայ դնէին յառաջ զինքը քաջալերելու համար՝ վրան ունեցած համարմանն ու վստահութեանը նշան մը կուտար : Ուստի եւ բոլոր

իրմէ ղրկուողները ամէն ջանք կընէին որ իրեն հասոյ ըլլան եւ յաջողին. բայց եւ ամենեւին վախով չէին տագնապիր որ եթէ բանը ձախորդ երթայ՝ պատճառն իրենք պիտի համարուին, վասնզի ամէն ակամայ եղած սխալմունքը կարգարացնէր նա :

Եւ մինչդեռ արեգական յառաջարձակ Ֆառագայթներովը հորիզոնը կարմրագեղ եւ բոցանշոյլ կփայլէր, եւ ծովը նորածին տուընջեան Ֆասանչներովը կշողշողար, բոլոր ծովեզերքը մարդիկներով, զէնքերով, ձիերով եւ արշաւասոյր կառքերով ծածկուած էր. խառնածայն աղաղակ մը կլսուէր նման բարկացայտ ալեաց աղաղակին՝ երբ Պոսիդոն իւր խոր անդնդոցը մէջէն սեւ սեւ փոթորիկներ կհանէ : Այսպէս կսկսէր նաեւ Արէս իշաչիւն զինուց եւ իդղըրդիւն ահաւոր պատերազմի ամէն սրտերուն մէջ կատաղութիւն սփռել : Տնկուած նիզակներով ծածկուած էր բոլոր դաշտը՝ նման քաջաբեր ակօսաց որ հունձքի ժամանակ հասկերով կծածկուին : Անդիէն ելած ամպի պէս փռչին ալ կամաց կամաց մարդուս աչքէն երկինքն ու երկիրս կգողանար : Խառնակութիւն, Արիաւիրք, Կոտորած եւ անգուժ Մահ՝ արձակ արձակ յառաջ կուգային :

Հազիւ թէ առաջին նետերը նետուեցան, Տելեմաք աչքերն ու ձեռուընթեր երկինք վերուց ու այս խօսքերն ըսաւ :

« Ո՛վ Արամազդ, հայր աստուածոց եւ մարդկան, կոեսնես որ մեր կողմն է արդարութիւնն ու խաղաղութիւնը՝ զոր ոչ երբէք խնդրելու ամբօցանք : Ակամայ կպատերազմիմք. կուզէինք մարդկանց արիւնը խնայել. այս թշնամին ալ չեմք ատեր, թէպէտեւ անողորմ է, ուխտանենգ եւ սեղանակապուտ : Տես, եւ մեր դատաստանը կտրէ. թէոր հարկ է մեռնիլ, կեանքերնիս ձեռքդ է. թէոր հարկ է եսպերիայն ազատել եւ բռնաւորը կործանել՝ քու զօրութիւնդ եւ Աթենաս աղջկանդ իմաստութիւնը պէտք է մեզ յաղթութիւն տան. եւ յաղթանակին փառքը քոյդ պիտի ըլլայ : Դուն ես որ կշիռը ձեռքդ՝ պատերազմներու բախտը կորոշես. մեք քեզ համար կպատերազմիմք. եւ որովհետեւ արդար ես, Արաստ աւելի քո թշնամին է՝ բան թէ մեր : Թէոր իրաւունքդ յաղթանակեն, երեկուն չեղած՝ հարիւր զուարակաց արիւնը բազիններուդ վրայէն վտակի պէս պիտի վազեն : »

Ըսաւ, եւ մէկէն ահիպարանոց ու փրփրերախ նժոյգները դէպի

Թշնամեաց Թանձրախիտ ռազմերը մտրակեց : Նախ Լոկրացի Պերիանդրին հանդիպեցաւ՝ որ վրան առած էր Կիլիկիա ըրած Ֆամբորդուծեան ժամանակ սպաննած առիւծուն մորթը . Հերակղեսի պէս ձեռքը լախտ մը կկրէր, ու հասական եւ ուժով՝ հսկայից կը-

նմանէր : Տեսաւ նա զՏելեմաք, արհամարհեց անոր մանկութիւնն ու դէմքին գեղեցկութիւնը . « Կնամարդի՛ պատանեակ, գոչեց, ի՞նչ պէս ալ քեզ կ'լայլէ որ պատերազմի փառաց համար հետերնիս մըցիս : Գնա՛, տղայ, գնա՛ մեռելներու մէջ զհայրդ փնտռէ : » Այս ըսելով՝ վերուց իւր ոստալից ծանրակշիռ եւ երկածագամ լախտն՝ որ նաւու կայմի պէս կ'երեւար, ուստի եւ ամէնքը իյնալովը տալու հարուածէն կսարսափէին : Կսպառնայ նա իգլուխ որդւոյն Ոդիսեայ . քայց անիկա մէկդի դառնալով հարուածէն կազատի, եւ օդահերձ արծուի արագութեամբ սլացեալ Պերիանդրի վրայ կ'իսոյանայ : Իսկ լախտը՝ իյնալու ժամանակ՝ Տելեմաքայ կառքին քովի կառաց մէկ անիւը ջարդուբուրդ կ'ընէ : Սակայն Յոյն երիտա-

սարդը տէգը կիջեցընէ Պերիանդրի վիզը. լայնաբերան վէրքէն վազող յորձնեռանդ արիւնը ձայնը կխղզէ. ամեֆի ծիերն ոչ եւս ուժամափ ձեռուընները զգալով, եւ սանձերը վզերնուն վրայ ծփալովը կատղած ասդին անդին կարշաւեն, մինչեւ որ կառքին վրայէն կգլորի կիյնայ Պերիանդր աշուընները փակելով, եւ տժգոյն մահը այլափոխեալ դէմքին վրայ նկարուած ունելով : Վրան գեղացաւ Տելեմաք, մարմինը սպասաւորացը յանձնեց, եւ ինշան յաղթութեան իւրոյ պահեց առիւծենին ու լախտը :

Յետոյ Տելեմաք խռան մէջ սկսաւ փնտռել Ադրաստը, բայց միանգամայն խուռնախիտ պատերազմողներ դժոխք կգահավիժէր : Զարկաւ զՀիլէոս՝ որ իւր կառացը արեւու նժոյգներուն պէս երկու նժոյգ էր լծեր, Աւփիդ գետին ոռոգած ընդարձակածաւալ արօտներուն մէջ սնած. զԴիմոլէոն՝ որ երբեմն իՍիկիլիա կոփամարտի մէջ գրեթէ երեքսի հաւասարեր էր. զԻրանտոր՝ Հերակլիսի ասպընջականը՝ որ անոր հետ կապուեր էր բարեկամութեամբ, երբ զաւակն այն Արամազդայ անցնելով յեսպերիա՝ հոն վատշուէր Կակոսին կեանքը վերուց. Մենեկրասն՝ որուն համար կըսեն թէ գօտեկոռիկ մէջ Պոդիդեկիսի կնմանէր. Սաղապեցի Իպպոկոնը որ Կաստորի պէս ճարտարութեամբ ու շնորհքով կծիավարէր. համբաւտենչ եւրիմեդէս որսորդն՝ որ միշտ ցրտասառն Ապենեանց ծիւնապատ գագաթանցը վրայ մեռուցած արջերուն ու կինճերու արեամբն էր ներկուած, եւ այնպէս սիրելի եղեր էր, կըսեն, Անահիտայ՝ որ անձամբ անոր նետ նետել սովրեցուցեր էր. Նիկոստրատը՝ որ Գարգան լեռան ժայռերուն մէջ կըակ ժայթքող հսկային յաղթեց. Կդէանթը՝ որ Լիբիս գետին մանկամարդ Փոլոյէ աղջկանը պիտի փեսայանար, զոր հայրը խոստացեր էր տալ այն մարդուն որ զնա թեւաւոր վիշապէ մը ազատեր, որ գետին եղբրը բռններ, եւ ըստ գուշակութեան պատգամին՝ քիչ օրէն պիտի ուտէր զՓոլոյէ : Այս երիտասարդը իսաստիկ սիրոյն յանձն առաւ հրէշն սպաննել. յաջողեցաւ, բայց չկրցաւ յաղթութեանը պտուղը վայելել. եւ մինչդեռ Փոլոյէ քաղցր հարսանեաց պատրաստուելով՝ անձկանօք Կդէանթի կսպասէր, իմացաւ որ նա Ադրաստին հետ պատերազմի գնացեր ու Պարկա անգեթաբար անոր կենաց թելն էր կտրեր : Խեղճ աղջիկն իւր ողբերովը գետին մօտ եղած անտառներն ու լեռները լեցուց

աշուրներէն արտասուաց հեղեղ կիջեցընէր, գեղեցիկ խարտեաշ մագերը կփետտէր. մոռցաւ նաեւ ծաղկահիւս դրասանգները զորս սովորութիւն ունէր ժողվելու. եւ երկնից այս անիրաւութեանը դէմ կըողոքէր : եւ որովհետեւ գիշեր ցորեկ արցունք Թափելէ չէր դադարեր, իգութ շարժեցան աստուածք մորմոքանացը վրայ, եւ գետոյն աղաչանքին չդիմանալով՝ անոր ցաւերուն վերջ տուին : Սաստիկ արցունք Թափելէն յանկարծ աղբիւրի փոխուեցաւ որ գետոյն ծոցը վազելով՝ կերթայ ջրերն իւր աստուած հօրը ջրերուն հետ կմիացընէ. բայց դեռ ջրերը դառն են, եզերքը երբէք չծաղկիր, եւ այս տխուր ափունքը նոսիններու շքէն ուրիշ շուք չգտնուիր :

Սակայն իմացաւ Ադրաստ Թէ Տելեմաք չորս դին սարսափ կծգէ, եւ փութով ետեւէն ելաւ որ զինքը փնտռէ գտնէ : Յոյս ունէր դիւրաւ յաղթելու Ողիսեսի նորահասակ որդւոյն, եւ հետն էր առեր երեսուն ահաւոր՝ ճարտար եւ յանդուգն Գաւնիացիք, որոց եւ մեծամեծ վարձատրութիւններ խոստացեր էր եմէ պատերազմին մէջ կարող ըլլային ո՛րեւիցէ կերպով զՏելեմաքն սպաննել : Անշուշտ եմէ պատերազմին սկիզբը այս երեսուն հոգին Տելեմաքայ պատահէին եւ անոր կառքին բոլորտիքը պատէին, Ադրաստ ալ առջեւէն վրան յարձակէր, առանց մէկ դժուարութեան կրնային զինքը մեռցընել. բայց Ամենաս զիրենք մոլորցուց :

Ադրաստայ այնպէս եկաւ Թէ զՏելեմաք կտեսնէ ու կլսէ բլրի մը ստորոտը՝ խորածոր հովտի մը մէջ, ուր բազմութիւն պատերազմողաց կային. կվագէ, կթռչի կհասնի եւ կուզէ արեամբը կշտանալ. բայց Տելեմաքի տեղ՝ կգտնէ զծերունին նետոր, որ դողդոջուն ձեռքով օդին մէջ ընդունայն նետեր կնետէր : Կատաղութենէն կուզէր Ադրաստ զարնել զնա. բայց գունդ մը Պիլեցիք չորս կողմը վազեցին առին :

Այն ժամանակ տեղատարափ նետերու ամպ մը օդը մթնցընելով՝ բոլոր պատերազմողները ծածկեց. մեռնողներու սրտառուչ աղաղակն ու խառնուրդին մէջ ընկողներու զինուոց շաշխնը միայն կլսուէր. երկիրը մեռելոց լեռնակոյտ կարկառին տակ կհեծէր. չորս կողմէն արեան վտակներ կխաղային : Բելլոնա եւ Արէս դժոխային Կատաղեաց հետ արիւնաշաղախ զգեստներ հագած՝ անգութ աչքերնին այն տեսարանով կպարարէին, եւ անդադար սըր-

տերուն մէջ մոլեգնութիւնը կարծարծէին : Այս մարդկան թշնամի աստուածները՝ երկու կողմէն եւս հեռու կմերժէին վեհանձն գթութիւնը, զգոնամիտ քաջութիւնն ու քաղցր մարդասիրութիւնը : Այս իրարու վրայ կատղած մարդկան ամբոխին մէջ ուրիշ բան չէր տեսնուեր՝ բայց եթէ կոտորած, վրէժխնդրութիւն, յուսափատութիւն, եւ զազանային կատաղութիւն. իմաստուն եւ անպարտելին Պալլաս անգամ զայն տեսնելով սոսկաց, եւ ետ քաջութեցաւ արհաւիրք :

Սակայն փիլիկոտէտ ձեռքը Հերակլիայ նետերը բռնած՝ յամբարայլ կփռւծար յօգնութիւն Նեստորի : Աղբաստ չկարենալով աստուածարեալ ծերունունոյն հասնիլ, տէգերը շատ մը Պիլեցւոց վրայ թափելով զանոնք գետին փռեր ու փռին խածնել տուեր էր անոնց : Կտեսիղասն ալ գետին պառկեցուց, որ այնպէս թեթեւընթաց էր որ հագիւ գարշապարին հետքը աւազին վրայ կթողուր, եւ իւր երկրին մէջ եւրոտաս ու Ալփէոս գետերուն սրընթաց ալիքը կանցընէր : Գիւթաւալ ոտքն էին ընկեր եւթիփրոն՝ որ Հիւսսէն աւելի գեղեցիկ եւ իպպոլիտէն աւելի քաջ որսորդ էր. Պտերեւաս՝ որ Նեստորին հետ Տրոյոյ պաշարմանն էր գնացեր, եւ զոր Աքիլլէս ինքնին սիրեր էր իւր քաջութեանն եւ ուժին համար. Արիստոգիտոն, որոյ համար կըսեն թէ Աքիլով գետոյն ալեացը մէջ լուացուելով՝ այն անտուծմէն այնպիսի զօրութիւն մըն էր առեր՝ որով կընար ամէն տեսակ կերպարանք առնուլ : Եւ իրացընէ ալ այնպէս դիւրադարձ եւ արագ էին բոլոր շարժմունքներն՝ որ նաեւ զօրաւորագոյն ձեռքերէ կսրանար կփախչէր. եւ սակայն Աղբաստ մէկ նիզակի զարնուածքով անշարժ կեցուց զայն. եւ արեանը հետ հոգին ալ ելաւ փախաւ :

Նեստոր որ կտեսնէր թէ անգուծ Աղբաստայ ձեռքին տակ իւր քաջարի զօրավարները կիչնային՝ ինչպէս որ հնձոց ժամանակ անխոնջ հնձողին սայրասուր գերանդւոյն տակ կիչնան ոսկեգոյն հասկը, կմոռնար վտանգն յոր իւր ծերութիւնը կծգէր : Իմաստութիւնը զինքը թողեր էր. ալ բոլոր մտածմունքն այն էր որ Պիսիստրատ որդւոյն ուշ դնէ, որ եւ իւր կողմանէ քաջութեամբ առաջ կտանէր պատերազմը որպէսզի վտանգը հորմէն հեռացընէ : Բայց եկեր հասեր էր այն աղետալի վայրկեանը՝ յորում Պիսիստրատ

պիտի հասկըցընէր նեստորին թէ երկարակեաց ըլլալն ի՞նչպէս շատ անգամ մարդուս թշուառութեանն է պատճառ :

Պիսիստրատ այնպէս ուժով նիզակն Ադրաստայ վրայ իջուց՝ որ եթէ չզգուշանար նա տակը պիտի ընկնէր. եւ այն միջոցին որ Պիսիստրատ տուած սխալ հարուածէն սասանած՝ նիզակը կամփոփէր, Ադրաստ գեղարդով մը զարկաւ փորուն վիրաւորեց : Մէկէն սկսաւ աղիքը վտակահոս արեամբ դուրս ելլել. մարմանդներու մէջ յաւերժհարսի մը ձեռքով քաղուած ծաղկի մը նման գոյնը նետեց թարշամեցաւ պատանին. աչքերը մարածի պէս էին, եւ

ծայնը նուաղեցաւ : Ալկէոս դաստիարակն որ քովն էր, բռնեց չեղուց որ գետին իյնայ, եւ հագիւ կրցաւ զնա հօրը գիրկը տանիլ : Հոն ուզեց խօսիլ եւ իւր ծնողասէր գորովոյն վերջին հաւաստիքը տալ. բայց բերանը բացաւ չբացաւ փչեց գոգին :

Մինչ փիլոկտէտ Ադրաստայ ցգանցը դէմ չորս կողմը կոտորած ու արհաւիրք կսփռէր, նեստոր որդւոյն մարմինը գիրկն առած, օդը ողբերովը կթնդացընէր եւ ոչ եւս կուզէր լոյս տեսնել : « Վա՛յ

ինձ, կգոչէր, որ հայր եղայ եւ այնչափ ժամանակ ապրեցայ: Աւա՛ղ անգուժ՝ Յակատագրիս, ինչո՞ւ համար կեանքս չլերուցիր Կալի-դոնի վարազի որսին ժամանակ, կամ Կողքիս ըրած Յամբորդու-նեանս մէջ եւ կամ Տրոյոյ առաջին պաշարման ատեն: Փառօք եւ անվիշտ կմեռնէի. ուր արդ դառնավիշտ՝ արհամարհեալ ու անզօր ծերունիքս մը կբաշկուեմ. ա՛լ վիշտ քաշելու համար միայն կա-պրիմ. եւ բաց իցաւոց անզգայ եղայ ամենայնի: Ո՛վ որդեակ իմ, որդեակ իմ, ո՛վ սիրելիք իմ Պիսիստրատ. Անտիղոք եղբայրդ կոր-սընցուցած ժամանակս զքեզ ունէի ինձ մխիթարիչ. զքեզ եւս կոր-սընցուցի, ա՛լ բան չունիմ, եւ չկայ բան մը որ զիս կարող ըլլայ մխիթարել. ամէն բան ինձ համար լմնցած է: Յոյսն իսկ որ մարդուս վշտացը միակ սփոփումն է, ալ ինձ համար չէ: Անտիղոք եւ Պիսիս-տրատ, որդեա՛կք իմ սիրելիք, կարծեմ թէ այսօր է որ երկուքնիդ ալ կորուսի. միողդ մահը միւսոյն սրտիս խորը բացած վէրքը նորէն կբանայ: Ոչ եւս պիտի տեսնեմ զձեզ. ո՛վ աշուրներս պիտի գոցէ, ո՛վ աճիւնս պիտի ամփոփէ: Ո՛վ Պիսիստրատ, դուն եւս եղբօրդ պէս քաջունեամբ մեռար. ե՛ս միայն անմեռ կմնամ: »

Այս ըսելով կուզէր ձեռքի գեղարդը սիրտը խոթել. բայց բռնեցին զնա եւ որդւոյն մարմինը գրկէն քաշեցին առին. եւ որովհետեւ թշուառ ծերունին կմարէր կիյնար, վերուցին վրանը զինքը տարին, ուր քիչ մը ոյժն որ վրան եկաւ՝ ուզեց նորէն պատերազմին տեղը դառնալ, բայց չթողուցին որ երթայ:

Սակայն Ադրաստ եւ Փիլոկտէտ մէկզմէկ կփնտռէին. եւ աչքերնին Կայիստր գետոյն ռոտգած դաշտերուն մէջի զիրար պատուտելու ետեւէ եղած առիւծուն ու վագրին աչքերուն պէս հրավառ կպլպը-լային: Սպառնալիք, պատերազմական մոլեգնութիւն եւ անգուժ վրէժխնդրութիւն կատաղի աչքերնէն կցատքէր. ամէն նետնետած տեղերնին անտարակուսելի մահեր կարծակէին. բոլոր պատերազ-մողները սոսկալով վրանին կնայէին: Եւ ահա մէկզմէկ կտեսնեն, եւ Փիլոկտէտ ձեռքը տարաւ այն ահաւոր նետերէն մէկուն որ անոր ձեռքին մէջ ոչ երբէք նշանէ վրիպած ունէին, եւ որոց հարուած-ներն էին անբժշկելի. բայց Արէս որ անագորոյն ու քաջասիրտ Ադրաստը կթեւարկէր, չթողուց որ իյնայ նա շուտով. վասնզի եւ իրմով կուզէր պատերազմին արհաւիրքը երկարածգել եւ կոտո-

րածը շատցընել : Պէտք էր նաեւ որ Ադրաստ աստուածոց արդարութեան վրէժը մարդկանցմէ հանէր եւ անոնց արիւնը թափէր :

Այն միջոցին որ Փիլոկտէտ Ադրաստայ վրայ ձեռք կերկընցընէր՝ զարկաւ տիգահար վիրաւորեց զնա Ամփիմաքոս՝ երիտասարդ Լուկանացի՝ որ համբաւաւոր ներէոսէն աւելի գեղեցիկ էր, եւ Տրոյոյ պաշարման ժամանակ բոլոր պատերազմող Յունաց մէջ Աքիլլէսի գեղեցկութիւնը միայն անորինին կյաղմէր : Փիլոկտէտ հարուածն առաւ չառաւ՝ քաշեց մէկէն նետը ու Ամփիմաքոսին սիրտը ծակեց : Շուտ մը երիտասարդին սեւ սեւ աղուոր աչուրները շիջան մարեցան, եւ իստուերս մահու պատեցան. բերանն որ նորածին արշալուսոյն հորիզոնին վրայ սփռած վարդերէն աւելի կարմրագոյն էր՝ գունատեցաւ. սոսկալի դեղնութեամբ մը այտերն եղծան ապականեցան. ու այն գողտր ու շնորհագեղ երեսն յանկարծ այլափոխեցաւ : Փիլոկտէտ անգամ վրան ցաւեցաւ. եւ բոլոր զօրքը պատանւոյն արեանը մէջ իյնալ թաւալին ու Ապոլոնի մագերուն նման չքնաղագեղ մագերուն փոշւոյն մէջ քաշքուտուիլը տեսան ու հառաչեցին :

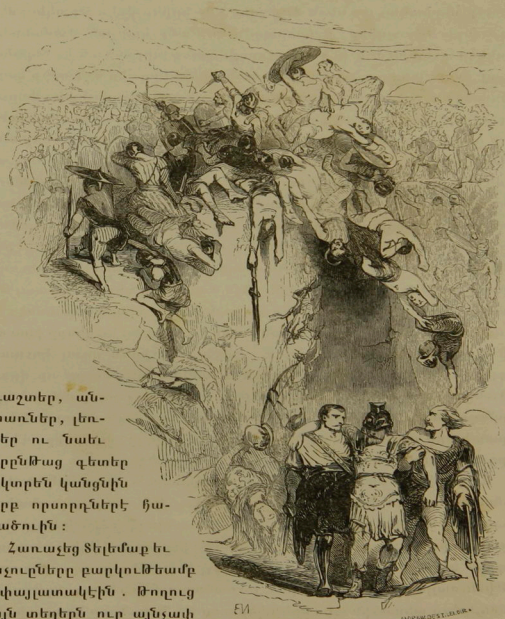
Փիլոկտէտ Ամփիմաքոսին յաղմէլէն յետոյ ստիպուեցաւ թողուլ պատերազմէն ելլել, վասնզի արեանը հետ ոյժն ալ կկորսնցընէր. պատերազմին ձգէն հին վէրքն ալ բացուելու պէս կերեւար, որով եւ ցաւերն պիտի նորոգուէին. վասնզի Ասկղեպիոսի որդիքն անգամ իրենց աստուածուսոյց գիտութեամբը չէին կրցած զնա բոլորովին բժշկել : Եւ ահա իւր չորս կողմն եղած արիւնաթաթաւ շեղջակոյտ դիականց վրայ կզլորէր կիյնար. եւ այն միջոցին որ Ադրաստ ոտքին տակը պիտի առնուր պառկեցընէր զնա անշան, Արքիդամ որ Պետիդիան հիմնարկելու համար իւր հետը բերած երաղացւոց ամենէն խրոխտն ու աջողածեուն էր, հանեց տարաւ զնա ճակատամարտէն : Ալ մէկը չկար որ Ադրաստայ դէմն ելլելու համարձակէր, եւ ոչ իւր յաղթութիւնն ուշացընել : Ամէն բան առջեւը կիյնայ, ամէն բան կփախչի կերթայ. հեղեղ մըն է որ եզերքէն դուրս յորդելով՝ իւր կատաղի ալիքներովը կքաշէր կտանէր ինչ որ դիմացը գտնայ հունձք, խաշինք, հովիւներն ու գեղեր :

Հեռուէն լսեց Տելեմաք յաղթականաց պոռալ կանչիլը եւ տեսաւ

իրեններուն խառնափնդորութիւնը՝ որ Ադրաստայ առջեւէն կը փախչէին, ինչպէս որ երկշոտ եղջերուաց խումբ մը լայնածաւալ

դաշտեր, անտառներ, լեռներ ու նաեւ սրբնեաց գետեր կկտրեն կանցնին երբ որսորդներէ հալածուին :

Հառաչեց Տելեմաք եւ աչուրները բարկութեամբ կփայլատակէին . թողուց այն տեղերն ուր այնչափ վտանգով ու փառքով երկար ժամանակ պատերազմեր էր, դիմեց իրեններուն օգնելու, փոշւոյն վրայ պառկեցուցած բազմաթիւ

FVI

H. W. P. D. S. S. S.

Թշնամեաց արիւնովը ծածկուած առաջ կերթայ, եւ հեռուէն այն-պիսի աղաղակ մը կարծրկէ որ երկու բանակներն ալ կլսեն :

Չեմ գիտեր ի՞նչ սոսկալի բան մը ծայնին դրեր էր Աթենաս որ բոլոր մերձակայ լեռներն հնչեցուց : Ոչ երբեք Արէս Թրակիոյ մէջ դժոխքի Կատաղիքը, Պատերազմն ու Մահը կանչած ժամանակն անկէց աւելի ուժով իւր անագորոյն ծայնը լսել տուած է : Տելեմաքայ ծայնէն սիրտ առին քաջացան իրենները. եւ Թշնամիք զարհուրեցան. Ադրաստ իսկ տակնուվրայ ըլլալուն կամընթեր : Չարագուշակ հմայք կսարսափեցընէին զնա. եւ աւելի յուսահատութիւնն էր որ կխրախուսէր զնա քան Թէ անխռով արիութիւն : Երեք անգամ դողըղջացող ծնկուրներն սկսան կթոտիլ, եւ երեք անգամ առանց ըրածն իմանալու ետ քաշուեցաւ. մահատիպ դեղնութիւն եւ պաղ քրտինք մը բոլոր անդամոցը վրայ տարածեցաւ. կերկրեալ ու կարկամ ծայնը խօսք մը որոշ չէր կրնար արտաբերել. խոժոռ եւ հրացայտ աչուրները՝ կարծես Թէ ակնակապիճէն դուրս կելլէին. Ովրեստեսին պէս ինքն ալ Կատաղիներէն տանջուած կերեւար. բոլոր շարժումները ջղաձիգ էին : Այն ժամանակ սկսաւ հաւտալ Թէ աստուածներ կան. կկարծէր Թէ զանոնք բարկացած կտեսնէ, եւ աղօտ ծայն մը կլսէր որ խոր անդունդէն կուգար եւ զինքը խաւարաբորբ Տարտարոսը կկանչէր. ամէն բան իրեն զգալ կուտար գլխուն վրայ կախուած երկնային ու աներեւոյթ ձեռքը՝ որ վրան ծանրանալով զինքը պիտի զարնէր. սրտին մէջ յոյսը մարած էր. յանդգնութիւնը կփարատէր ինչպէս որ տուրնջեան յոյսը կփարատի երբ արեւն ալեաց ծոցը կերթայ կընկղմի, եւ երկիրս գիշերուան մեծովը կպատի :

Ամպարիշտն Ադրաստ որ երկար ժամանակ եւ շատ երկար ժամանակ երկրիս վրայ մնացած էր արդեօք՝ եմէ մարդիկ այնպիսի պատժոյ հարկաւորութիւն չունենային, ամպարիշտն Ադրաստ վերջապէս իւր օրհասին կհաննէր : Մոլեգին իւր անխորշելի ճակատագրին կդիմէ. արհաւիրք, դառնակսկիծ խայթք խղճի, վիատութիւն, զայրոյթ, կատաղութիւն, յուսահատութիւն հետը կերթային : ՉՏելեմաք տեսածին պէս իրեն կերեւայ Թէ Աւեռնոնը կրացուի, եւ սեւ Փղեգետոնի բոցոյ մրրիկները կտեսնէ որ զինքը լափելու կլիկլու պատրաստ էին : Կգոչէ, եւ բերանը բաց կմնայ, առանց խօսք մը

կարող ըլլալու արտաբերել՝ ինչպէս որ մարդ մը քունին մէջ սոսկալի երազ կտեսնէ, բերանը կբանայ եւ կջանայ խօսիլ, բայց խօսք չգտնէր եւ իզուր տեղ զայն կփնտռէ: Դողդոջուն եւ տազնապեալ ձեռքով նետեց Ադրաստ գեղարդը Տելեմաքին վրայ, բայց անիկա որ աստուածոց սիրովն էր անվեհեր՝ վահանովն ինքզինքը կպատըսպարէ. այնպէս կերեւար թէ Յաղթուածինը իւր թեւերովն զնա ծածկելով՝ գլխուն վրայ կախուած պսակ մը կբռնէր. քաղցր եւ խաղաղաւէտ քաջութիւն մը աչքերուն մէջ կփայլէր, եւ մեծամեծ վտանգաց մէջ իսկ այնպէս իմաստուն եւ չափը գիտցող կերեւար, որ կրնար մարդ զնա Աթենաս կարծել: Ադրաստայ նետած գեղարդը վահանին կզարնուի ու ետ կդառնայ. կաթապարէ նա սուրը կքաշէ որպէսզի մղխեսայ որդին ալ իւր գեղարդը չկարենայ իրեն նետել: Տելեմաք տեսնելով զԱդրաստ սուրը ձեռքը, ինքն ալ փութաց իրենը հանեց ու անօգուտ գեղարդը թողուց:

Երբոր զօրքը տեսան որ երկուքը քովէ քով եկած կկռուին, լուռ

մունջ զէնքերնին վար դրին եւ ուշադրութեամբ զանոնք կդիտէին, որովհետեւ բոլոր պատերազմին վախճանն անոնց կռուէն

կախուած էր : Երկու սուրբերը շանթարծակ փայլատակներու պէս շողալով՝ շատ անգամ իրարու կզարնուէին եւ ողորկ զրաջներու վրայ ընդունայն հարուածներ տալով կշառաչէին : Երկու ախոյեաններն իրարու կմօտենան, ետ կքաշուին, վար կծռին, յանկարծ վեր կցատքեն եւ վերջապէս իրարու կալլուին : Ոչ այնպէս կնձնի մը ոտքը բուսած բաղեղն անոր կարծր ու ոստախիտ կոճղին սաստիկ կալլուի՝ մինչեւ ծառին բարձր ֆիւղերը պատատուած ոստերովը, ինչպէս այս երկու մենամարտը իրարու պլլուած մէկզմէկ կսեղմէին : Աղբաստ դեռ ամենեւին ոյժը չէր կորսնցուցած, եւ Տելեմաք դեռ բոլոր ոյժը չէր ստացած : Աղբաստ ամէն ֆիզը կթափէ որ թշնամուոյն վրայ յանկարծ հասնի եւ անոր ոտքը գետնէն կտրէ : Կշանայ որ յոյն պատանւոյն թուրը ձեռքէն առնու, բայց անօգուտ. եւ այն միջոցին որ նա թուրը խլելու ետեւէ էր՝ Տելեմաք գետնէն վեր վերցընելն եւ աւազին վրայ զնա պառկեցընելը մէկ կընէ : Այն ժամանակ այս ամպարիշտն որ ամէն ատեն աստուածներն արհամարհեր էր՝ վատուածամբ սկսաւ մահուընէ դողալ. կեանք խնդրելու կամաչէր, եւ անոր ունեցած փափաքն ալ չէր կրնար ծածկել. ուստի եւ Տելեմաքին կարեկցութիւնը կջանար շարժել : « Զաւա՛կդ Ողիսեայ, կըսէ անոր, արդ հիմա կձանաչեմ արդար աստուածներն, որք ըստ արժանեացս կպատժեն զիս. թշուառութիւնն է միայն որ մարդկան աչքը կբանայ օշմարտութիւնը տեսնելու. ահա կտեսնեմ զայն որ կդատապարտէ զիս : Բայց աղէ թշուառ թագաւոր մը միտքդ բերէ որ Իթակէէն հեռու գտնուած հայրդ, սիրտդ գորովէ : »

Տելեմաք որ զանիկա ծնկուըններուն տակը բռնած՝ խողխողելու համար թուրը կվերցընէր, մէկէն պատասխանեց. « Յգնելու համար եկած ազգերուս յաղթութիւնն ու խաղաղութիւնը միայն կուզեմ. եւ ամենեւին արիւն թափել չեմ սիրեր : Ապրէ, ուրեմն, ո՛վ Աղբաստ, բայց սխալանացդ դարման տանելու համար ապրէ. դարձուր ի՛նչ որ յափշտակեր ես, հանդարտութիւնն ու արդարութիւնը հաստատէ Մեծին եսպերիոյ ծովեզերքը՝ զորս այնչափ կոտորածներով ու մատնութեամբք ապականեցիր. ապրէ եւ ուրիշ մարդ դարձիր : Կործանմամբդ հասկըցիր որ արդարադատ են աստուածք, թշուառ են չարք, եւ շատ կսխալին որ բռնութեամբ, անգթութեամբ եւ

ստուգեամբ կշանան երջանկութիւն գտնել. սովրէ որ պարզ եւ հաստատուն առաքինութեան պէս անոյշ ու երջանիկ բան չկայ : Պատանդ տուր մեզ Մեղքողոր որդիդ, եւ ազգիդ մեծերէն տասուերկու հոգի : »

Այս ըսելով Տելեմաք Թողուց* որ Ադրաստ ոտք ելէ, եւ ձեռքն երկընցուց տուաւ անոր՝ առանց խարդախութեանը վրայ կասկածի երթալու. բայց շուտ մը Ադրաստ վրան ուրիշ կարճաբուն գեղարդ մը կ'ենտէ՝ զոր ծածուկ պահած էր եւ որ սաստիկ սուր էր, եւ այնպիսի ճարտարութեամբ արծըկեց՝ որ Տելեմաքին զրահները կծակէր Թէոր անոնք աստուածագործ չըլլային : եւ որպէսզի յոյն պատանին ետեւէն իյնալու կարող չըլլայ՝ ինքզինք ծառի մը ետին նետեց : Այն ժամանակ գոչեց Տելեմաք. « Կտեսնէք ո՞ր Դաւնիք, որ մերն է յաղթութիւնը. ամպարիշտը մատնութեամբ միայն ազատեցաւ : Աստուածներէն չվախցողը մահուրնէ կվախնայ. իսկ ով որ անոնցմէ կվախնայ՝ ուրիշ բանէ մըն ալ վախ չունի : »

Այս րսելով Դաւնեաց կողմը մօտեցաւ, եւ իրեններուն՝ որ ծառին միւս կողմն էին՝ նշան ըրաւ որ Ադրաստին Յամբան կտրեն : Իսկ Ադրաստ վախնալով որ ձեռք չիյնայ՝ ետ դառնալու պէս կընէ եւ կուզէ զԿրետացիս զարնել խորտակել որ իւր Յամբան կխափանէին. բայց Տելեմաք արագ իբրեւ զշանթ զոր հայրն աստուածոց Ողիմպոսի բարձրէն պատժապարտ գլուխներու վրայ կթօթափէ, Թշնամոյն վրայ սրացաւ հասաւ. յաղթական ձեռքով մը բռնեց զնա, եւ ինչպէս որ անգուժն հիւսիս դաշտավայրը ոսկեփայլ զարդարող գողտրիկ հունձքը կզարնէ կպառկեցընէ, այնպէս նաեւ ինք զարկաւ գետին կործանեց Թշնամին : Ոչ եւս լսեց իրեն, Թէպէտեւ ամպարիշտը կհամարձակէր ուրիշ անգամ մըն ալ անոր սրտին ազնուութեամբը գեղծանելու փորձ փորձել. խոթեց Թուրը գափափիծեց զնա խաւարարգել Տարտարոսին բոցերուն մէջ. արժանի պատիժ իւր չարագործութեանցը :

Ն Ա Խ Ա Դ Բ Ո Ւ Թ Ի Ն .

Ադրաստայ մահուրնէ ետեւ Դաւնիբ ձեռք կերկնցընեն դաշնակցաց՝ ինչան խաղաղութեան,
ու իրենց ազգէն Սագաւոր մը կուգեն : Նետտոր՝ որդւոյն կորստեանը վրայ անմխիմար,
կհեռանայ զօրապետաց ժողովէն՝ ուր շատերը կհամաձայնին որ պարտելոց երկիրը բաժնեն
ու Տելեմարայ տան Արպեայ գաւառը : Տելեմար կմերժէ անոնց նուէրը , ու կցուցընէ Սէ
դաշնակցաց առհասարակ օգուտն այն է որ ՂՊողիդամոս բնութին Սագաւոր Դաւնեաց ու
երկիրնին ալ իրենց ձեռքը թողուն : Կհամոզէ եւս որ Արպեայ գաւառն ալ Դիոմեդեսիոտան՝
որ պատահամբ հոն էր ինկած : Այս կերպով ամէն բան խաղաղելով, կբաժնուին դաշնա-
կիցք, եւ խրաբանչիւր տեղերնին կդառնան :

ԳԻՐԻՔ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԱՌԱՋՆԵՐՈՐԴ.

դրաստ մեռնելուն պէս՝ Գանիք փոխանակ յաղթուելուն եւ իրենց Թագաւորին կորստեանը վրայ ողբալու, ազատութիւններնուն վրայ ուրախացան եւ ձեռքերնին դաշնակցաց երկնցուցին ինշան խաղաղութեան եւ հաշտութեան : Ադրաստայ որդին Մետրոդոր՝ զոր հայրը կեղծաւորութեամբ անիրաւութեան եւ անգթութեան սկզբունքներով մեծցուցեր էր, վատութեամբ Թողուց փախաւ : Բայց գերի մը՝ իւր ապիրատութեանցն ու անգթութեանցը գործակից, զոր եւ ազատագրեր եւ պարգեւօք լեցուցեր էր, եւ փախստեանը մէջ ինա միայն էր վստահացեր, մտածեց որ իւր շահուն համար մատնէ իւր տէրը. ուստի եւ փախչելու ժամանակն ետեւէն զարկաւ սպաննեց, գլուխը կտրեց, եւ դաշնաւորաց բանակն առաւ բերաւ, յուսալով մեծ վարձ գտնել եղեռնագործութեան մը որով պատերազմը կվերջանար : Բայց անոնք սոսկացին, եւ իմա՛հ մատնեցին զանօրէնը : Տեւեմաբ Մետրոդորին գլուխըն որ տեսաւ որ պատանի էր հրաշագեղ եւ ազնուաբարոյ, զոր զուարթութիւններն ու չար օրինակներն էին աւերեր՝ չկրցաւ արցունքը բռնել : « Աւա՛ղ, գոչեց, այսպէս ահա յաջողութեան Թոյնը

կապականէ մանուկ արքայորդին : եւ որչափ աւելի մեծանձն ու աշխոյժ ըլլայ՝ այնչափ աւելի կմոլորի եւ առաքինութեան ամէն զգացմունքներէն կհեռանայ : Թերեւս հիմա ես ալ նոյնպէս կըլլայի՝ Թէոր աստուածոց շնորհիւր Թշուառութիւնքն յորս ծնայ եւ Մենտորի խրատները՝ չսորվեցընէին ինձ ինքզինքս չափաւորել : »

Դաւնիք ժողովեցան եւ իբրեւ միակ պայման հաշտութեան ուզեցին որ Թոյլ տրուի իրենց ազգէն մէկը Թագաւոր դնել, որ իւր առաքինութիւններովը կարող ըլլայ վերցընել այն նախատինքն որով ամպարիշտն Ադրաստ Թագաւորութիւնը ծածկեց : Բռնաւորին կեանքը վերցընելուն համար գոհութիւն աստուածոց կմատուցանէին, խմբովին կուգային կհամբուրէին Տելեմաքայ ձեռքը՝ որ հրեշին արեանը մէջ էր Թաթխուած, եւ պարտութիւննին իրենց յաղթութիւն կհամարէին : Այսպէս մէկ վայրկենի մէջ ընկաւ կործանեցաւ անկանգնելի այն տէրութիւնն՝ որ եսպերիոյ բոլոր տէրութեանց կործանումն կսպառնայր, եւ բազմաթիւ ժողովուրդներ կըողացընէր : Նման այն երկիրներուն՝ որ հաստատուն եւ անշարժ կերեւան, եւ սակայն քիչ քիչ տակերնէն կփորուին. երկար ժամանակ կծաղրեն մարդիկ անոնց հիմունքը կործանելու համար եղած անկար աշխատանքը. բան մը տկարացած չերեւար, ամէն բան միախառն է, բան մը չխախտիր. սակայն կամաց կամաց բոլոր ստորերկրեայ նեցուկները կփլչին եւ յանկարծ գետինը կիջնայ ու ահա վիհ մըն է կբացուի : Այսպէս նաեւ անիրաւ եւ խարդախ տէրութիւն մը որչափ ալ իւր բռնութիւններովը յաջողութիւն գտնէ՝ ինքն ոտուըներուն տակ իւր խորխորատը կփորէ. նենգութիւնն ու անգութութիւնը կամաց կամաց օրինաւոր իշխանութեան նաեւ ամենահաստատուն հիմունքը կփորեն. վրան կզարմանան, իրմէ կվախնան, առջեւը կըողան՝ մինչեւ որ իյնայ կործանի բոլորովին. ինքն իւր ծանրութեամբը կզլորի կիյնայ, եւ բան մը չկրնար զինքը վերցընել կանգնել, վասնզի ինքն իւր ձեռքովը քանդեց զճշմարիտ հիմունս հաւատարմութեան եւ արդարութեան, որ իրենց կքաշեն զսէր եւ զվստահութիւն :

Մէկէն երկրորդ օրը ժողովեցան զօրապետք որ Դաւնեաց Թագաւոր մը ընտրեն : Քաղցր էր տեսնել երկու բանակներն անակընկալ սիրով իրարու խառնուած, եւ երկու զօրքն անքակտելի միա-

բանած : Իմաստունն նեստոր չլրցաւ այն ժողովոյն մէջ գտնուիլ, վասնզի ծերութեանը վրայ ցաւն ալ գալով սիրտը նուաղեցուցեր էր, ինչպէս որ անծրեւը երիկունն ժամանակ կզարնէ գետին կծգէ կ'ծռոմեցընէ ծաղիկն՝ որ առաւօտը արշալոյսոյն ծագած ատենը փառք եւ զարդ էր կանաչագեղ դաշտերու : Աչուրներն արտասուաց մէյմէկ անսպառելի աղբիւրներ դարձեր էին. իրենցմէ հեռու կիախչէր անոյշ քունն որ դառնակսկիծ վշտերն անգամ կմեղմացընէ, մարեր էր եւ յոյսն որ մարդուս սրտին կենդանութիւնն է : Տարաբախտ ծերոյն ամէն կերակուր դառնահամ կուգար. լոյսն անգամ իրեն ատելի եղեր էր. հոգին ալ ուրիշ բան չէր ուզեր բայց եծէ մարմինը թողուլ եւ երթալ Պղտտոնի տէրութեան մշտախաւար գիշերն ընկղմիլ : Ընդունայն տեղ հետը կխօսէին բարեկամք իւր. հալած մաշած սիրտն ամէն տեսակ բարեկամութենէ կըզգուէր, ինչպէս որ հիւանդ մը համեղահաշակ կերակուրներէ : Կարեկցութեան ի՞նչ խօսք ալ որ իրեն ըսուէր՝ հեծեծանօք եւ հառաչանօք պատասխան կուտար : Երբեմն երբեմն կգոչէր. « Ո՛վ Պիսիստրատ, Պիսիստրատ, որդեա՛կ իմ Պիսիստրատ, զի՛ս կկանչես : Ահա ետեւէդ կուգամ Պիսիստրատ՝ մահը կքաղցրացընես ինձ : Ո՛վ որդեակ իմ սիրելի, ուրիշ բարիք չեմ փափաքիր բայց եծէ զքեզ Ստիւգսի ափունքը մէյմըն ալ տեսնեմ : » Ամբողջ ժամեր կանցընէր առանց բառ մը զրուցելու, այլ կհեծէր ու ձեռուրներն ու արտասուալից աչուրները երկինք կվերցընէր :

Սակայն թագաւորք ժողովուած Տելեմաքին կսպասէին. իսկ նա Պիսիստրատայ մարմնոյն քով կեցած՝ լիաձեռն ծաղիկ կսփուէր վրան, անուշահոտ իւղեր կսրսկէր եւ աղի արտասուք կթափէր : « Ո՛վ սիրելի զինուորակիցդ իմ, կըսէր, ոչ երբէք պիտի մոռնամ որ զքեզ Պիղոս տեսայ, հետդ Սպարտա գնացի, եւ Մեծին Եսպերիոյ ծովափունքն զքեզ նորէն գտայ. հազարումէկ խնամքդ վայելցի. կսիրէի ես զքեզ, դուն ալ զիս կսիրէիր. Յանչցայ քաջութիւնդ՝ որ անուանի Յունաց շատերուն քաջութենէն ալ վեր պիտի անցնէր : Ափսո՛ս. նոյն քաջութիւնդ փառքով իյնալ տուաւ զքեզ, բայց եւ աշխարհէս վերուց գողացաւ նորանշոյլ ատաքինութիւնդ՝ որ հօրդ առաքինութեանը պիտի հաւասարէր. այո՛, իմաստութիւնդ ու պերճախօսութիւնդ հասուն հասակի մէջ նման պիտի ըլլային

իմաստութեան եւ պերճախօսութեան ծերունւոյս՝ որոյ վրայ համօրէն Յունաստան կնիանայ : Արդէն իսկ այնպիսի քաղցր կերպ մը ունէիր՝ որ խօսած ժամանակդ կարելի չէր դէմ դնել, պատմելու

ախորժելի եղանակ մը, խելացի հեգուծիւն մը որ զայրացեալ ոգիքը հանդարտելու մի միայն է, եւ այն իշխանական կերպը՝ որ արգասիք է խոհեմութեան եւ զօրութեան բարի խորհրդոց : Երբ դու բերանդ կբանայիր՝ ամէն մարդ մտիկ կդնէր, ամէնքը պատրաստ էին խօսքդ հաստատելու, ամէնքն իրաւունք ունենալուդ կբաղձային. պարզ եւ ինքնազարդ խօսքերդ սրտերուն մէջ անուշ անուշ կիջնային, ինչպէս որ ցօղը դեռաբոյս դալարեաց վրայ կծաւալի : Աւա՛ղ, քանի մը ժամ յառաջ ունեցած այնչափ բարիքնիս ձեռքերնէս ելան գնացին անդառնալի : Պիսիստրատ՝ զոր դեռ այս առաւօտ գրկախառն համբուրեցի՝ ո՛չ եւս է. ցաւագին յիշատակը միայն մնաց բովերնիս : Գէթ մեր քու աչքերդ գոցելէն յառաջ՝ նետտորին աշուրները դուն գոցած ըլլայիր, խեղճ ծերունին այս աղէտն ալ չէր տեսներ, եւ ոչ այսպէս քան զամէն հայր թշուառագոյն կըլլար : »

Այս խօսքերէս ետքը Պիսիստրատայ կողին արիւնամոտեալ վերքը

լուալ տուաւ Տեւեմաք, տարածեցին զնա ծիրանի անկողնոյն վրայ ուր մահուան դեղնութեամբը պատեալ գլուխը վար ծռած՝ մատաղատունկ ծառի մը կնմանէր, որ երկիրը իւր հովանիովը ծածկելէն եւ երկինքն իվեր ծաղկալից ձիւղեր արծակելէն յետոյ՝ փայտահարի մը կացնին բերնովը կզարնուի. ոչ արմատոյն հետ այնուհետեւ կից միացած է եւ ոչ բազմաբեղուն մօր երկրիս հետ՝ որ ծոցոյն մէջ ստեղծուրը կսնուցանէր. կեանքը՝ կանաչութիւնը կերեւայ, եւ չկրնալով ալ կանգուն կենալ՝ վար կիչնայ. երկինքը ծածկող ձիւղերը գօսացած չորցած՝ փոշւոյն մէջ կբաշքշուի, եւ գետին նետուած ու ամէն վայելչութենէ կողոպտուած կոնգ մը կդառնայ : Այսպէս մահուան ձեռքն ինկած նաեւ Պիսիստրատ՝ վերցուած կտարուէր իփայտակոյտն մահահամբոյր, որոյ բոցն արդէն երկինք կելլէր բարձրանար : Պիղացի գունդ մը արտասուալից աչքերնին վար առած եւ գէնքերնին գլխիվայր՝ ծանրաբայլ առջեւէն կերեւային : Շուտով մարմինն այրեցաւ, ափնն ոսկի սափորի մէջ դրուեցաւ, եւ Տեւեմաք որ ամէն բանի հոգ կտանէր՝ իբրեւ մեծ գանձ մը յանձնեց զայն առ Կալիմաք, դաստիարակն Պիսիստրատայ : « Պահէ, ըսաւ անոր, այս ափնն՝ տխուր բայց պատուական նշխար սիրելոյդ. հօրն համար պահէ զայն : Բայց սպասէ մի՛ տար մէկէն, մինչեւոր զօրանայ եւ ինքնիրենն ուզէ : Այն բանն որ ատեն մը ցաւը կզայրացընէ՝ ժամանակ կուգայ որ կսփոփէ : »

Տետոյ Տեւեմաք եկաւ դաշնակից Թագաւորաց ժողովը մտաւ, ուր ամէնքը զինքը տեսածին պէս լռեցին որպէսզի իրեն մոիկ ընեն. ամբչցաւ նա եւ կարմրեցաւ եւ չէր կրնար խօսիլ : Ըրածներուն համար հասարակաց ծափահարութեամբը տրուած գովեստներն եւս քան զեւս զինքը կամբչցընէին. կուզէր ինքզինքը ծածկել, եւ այն առաջին անգամն էր որ շփոթած ու տարակուսեալ երեւեցաւ : Եւ ապա իբրեւ շնորհք մը խնդրեց որ ա՛լ իրեն գովեստ չտան : « Ոչ եթէ, կըսէր, զայն չեմ սիրեր, մանաւանդ երբոր ձեզի պէս առաքինութեան դատաւորներէն տրուի, այլ կվախնամ որ զայն չափազանց չսիրեմ : Գովեստները զմարդիկ կաւրեն, անձնահաճութեամբ կլեցունեն, սնափառ ու յանձնապաստան կընեն : Պէտք է արժանի ըլլալ անոնց եւ անոնցմէ փախչիլ. ամենէն լաւ գովեստներն ալ սուտ գովեստից կնմանին. եւ ամենէն չար մարդիկ որ

բռնաւորներն են՝ իրենց շողորորթներէն ամենէն աւելի կգովուին : Անոնց պէս գովեստ ընդունելն ի՞նչ զուարճութիւն է մարդուս : Ներկայ չգտնուած ժամանակս տուած գովեստնիդ են լաւ գովեստներն՝ թէոր անոնց արժանի ըլլալու բախտն ունենամ : Եթէ իրաւցընէ զիս բարի կիսմարիք, պէտք էք կարծել նաեւ թէ կուզեմ համեստ ըլլալ ու սնափառութենէ վախնալ . խնայեցէք ուրեմն ինձ, թէոր վրաս համարում ունիք, եւ իբրեւ գովութիւն սիրող մարդ մը զիս մի՛ գովէք : »

Այսպէս խօսելէն ետքը ա՛լ պատասխան չտուաւ Տելեմաք անոնց որ նորէն զինքը մինչեւ երկինք կբարձրացընէին, եւ շատ չանցաւ՝ իրեն տրուած գովեստներն իւր անտարբեր կերպովը դադրեցուց : Սկսան վախնալ որ չըլլայ թէ գովելովնին տիասեցընեն զնա . ուստի եւ գովեստները վերջացան, բայց զարմանքը շատցաւ : Ամէնքը Պիսիստրատին վրայ ցուցուցած գեթոյն ու անոր յուղարկաւորութեանը տարած խնամքին վրայ կհիանային . եւ զօրքն առհասարակ աւելի անոր սրտին ազնուութեանը վրայ կգմայլէր՝ քան թէ դեռ նոր վրան փայլեցուցած իմաստութեան ու քաջութեան հրաշալեացը, եւ ծածուկ իրադու կըսէին . « իմաստուն է, քաջ է, աստուածոց սիրելի, մեր ժամանակին ճշմարիտ դիւցազնը ու գերազանց քան զմարդիկ . այլ այս ամենայն հրաշալի բաներ են եւ զմեզ կզարմացընեն միայն : Բայց է՛ միանգամայն մարդասէր, բարի, հաւատարիմ՝ եւ գորովագութ բարեկամ, կարեկից է, առատածեռն, բարեգործ, սիրելեացը բոլորանուէր, իրեն կենակից եղողներուն պատճառ բերկրութեան . իւր բարձրամտութիւնը, անտարբեր քնաւորութիւնն ու խրոխտ կերպը թողուց եւ ասոնք ահա կենցաղագուտ բարեմասնութիւններն են, ասոնք մարդուս սիրտը կգորովին, ասոնք սիրելի կընծայեն զնա, եւ բոլոր իւր առաքինութեանցը զմեզ դիւրազգած կընեն . եւ ասոնց համար է որ ամենքնիս սիրով կեանքերնիս վրան կդնեմք : »

Այս խօսակցութիւններն որ լմնցան, սկսան Դաւնեաց Թագաւոր մը տալու հարկաւորութեան վրայ խօսիլ : Ժողովոյն մէջ Թագաւորաց շատերուն կարծիքն այն էր թէ այս գէնքով առնուած երկիրը պէտք էր մէջերնին բաժնել : Տելեմաքայ բաժին կուտային Արպի բուած բարեբեր երկիրը՝ որ տարին երկու անգամ կբուս-

ցընէ Գեմետրեայ առատածիր պարգեւները, Բաքոսի անոյշ անոյշ ընծայքն ու Աթենասայ նուիրուած ձիւթենւոյն մշտադալար պտուղները : « Այս երկիրը, կըսէին, մոռցընել պիտի տայ քեզ խեղճուկ իծակէն ու իւր խրճիթները, Գուլիքիոյ ահագնատեսիլ ժայռերն եւ Ջակինթոսի ամայի անտառները : Ալ մի փնտռեր ո՛չ զհայրդ՝ որ նաւպլիոսի վրէժխնդրութեամբն ու Պոսիդոնի բարկութեամբը Կափարիա հրուանդանին քով ծովուն ալեացը մէջ է կորսուած. ոչ զմայրդ՝ որ մեկնելէդ իվեր տարփաւորացը ձեռքն է մատնուած, եւ ոչ հայրենիքդ՝ որ ոչ այնչափ սիրելի է երկնից՝ ինչպէս այն զոր քեզ կընծայեմք : »

Համբերութեամբ լսեց Տելեմաք այս խօսակցութիւնը. բայց Թրակիոյ եւ Թեսաղիոյ ժայռերն ոչ այնչափ խուլ են եւ անզգայ յուսակտուր տարփաւորաց զանգատներուն՝ ինչպէս որ Տելեմաք այս առաջարկութեանը : « Ի՞նչ հարստութիւնք եւ ոչ բերկրութիւնք կընան զիս հրապուրել, պատասխանեց. ի՞նչ փոյթս է աւելի ընդարձակ երկիր ժառանգել եւ աւելի յոգնամիւս մարդկան իշխել, որով հոգերը կշատնան եւ ազատութիւնը կըիջնայ : Նոյն իսկ ամենէն իմաստուն եւ զգաստ մարդոց համար անգամ կեանքը լի է թշուառութեամբ, ո՛ւր թողունք հապա երբ վրան աւելցուի նաեւ անհնազանդ, անհանդարտ, անիրաւ, խաբեքայ եւ ապերախտ մարդկան կառավարութեան վիշտը : Թէոր մէկն անձնասիրութեանը համար կուզէ մարդոց վրայ իշխել՝ ուրիշ բան չփնտռելով բայց եթէ տիրապետել, զուարճանալ եւ փառաւորուիլ՝ այնպիսին ամպարիշտ է, բռնաւոր եւ հարուած մարդկային ազգի : Իսկ ընդ հակառակն անիկա որ ըստ Յշմարիտ օրինաց կուզէ իշխել մարդկան՝ անոնց օգտին համար, աւելի անոնց խնամակալն է քան թէ տէրը. տէրութեան նեղութիւնը միայն կկրէ՝ որ անբաւ է, եւ իւր իշխանութիւնն ընդարձակելը մտքէն անգամ չանցըններ : Այն հովին որ իւր հօտէն չկերակրուիր, որ կեանքը դնելով զանիկա գայլերէ կպաշտպանէ, որ գիշեր ցորեկ հսկելով՝ պարարտաբոյս արօտները կտանի կարածէ, ամենեւին չփափաքիր իւր ոչխարաց թիւն աւելցընել եւ դըրացւոյնը յափշտակելով՝ իւր հոգը շատցընել : Թէպէտեւ ոչ երբէք կառավարեր եմ զմարդիկ, սակայն յօրինաց եւ յիմաստուն օրէնսդրաց սովեր եմ թէ ո՛րչափ դժուար է քաղաքաց ու թագաւորու-

Թեանց կառավարութիւնը : Ուստի եւ Իթակէիս վրայ գոյ եմ ես Թէ եւ աղքատ ըլլայ եւ փոքրիկ. բաւական փառք կստանամ ես հոն, միայն Թէ արդարութեամբ, աստուածաշնորհութեամբ ու քաջութեամբ Թագաւորեմ, Թէ եւ շուտով հարկ ըլլայ ինձ Թագաւորել : Երանի՛ Թէ հայրս ալեաց կատաղութենէ ազատելով հոն կարող ըլլար մինչեւ իխոր ճերուկիւն Թագաւորել, եւ ես կարենայի երկար ժամանակ իւր ձեռքին տակ սովրիլ Թէ Ինչպէս պէտք է մարդ իւր կրիցը յաղթել՝ ամբողջ ժողովրդեան մը կրքերը չափաւորել գիտնալու համար : »

Յետոյ վրայ բերաւ Տելեմաք. ո՛վ Թագաւորք որ հոս ժողովուած էք, լսեցէք ինչ որ հարկ կհամարիմ ձեր օգտին համար զրուցել : Թէոր Դաւնեաց արդար Թագաւոր մը դնէք, արդարութեամբ կառաջնորդէ անոնց, կսովրեցընէ իրենց Թէ ո՛րչափ օգտակար է հաւատարմութիւն պահել, եւ երբէք սահմանակցին ստացուածքը չյափշտակել, զոր ամպարիշտ Ադրաստին ժամանակը ոչ երբեք կրցան հասկընալ : Յորքան խելացի եւ զգուշաւոր Թագաւոր մը իրենց առաջնորդ կուենան՝ իրենցմէ բնաւ պէտք չէ վախնաք. այն ձեր տուած բարի Թագաւորին համար երախտագէտ կըլլան ձեզ. վայելած խաղաղութեան եւ յաջողութեան համար ալ շնորհակալ կըլլան ձեզ. եւ այն ժողովուրդները փոխանակ վրանիդ յարձակելու՝ անդադար զձեզ կօրհնեն, եւ Թէ՛ Թագաւորն եւ Թէ ժողովուրդը ձեր ձեռագործը կըլլան : Իսկ Թէոր երկիրնին մէջերնիդ ուզէք բաժնել՝ ահա առաջուց կիմացընեմ ձեզ հետագայ չարիքը. այս ժողովուրդը յուսահատած նորէն պիտի սկսի պատերազմը. իւր ազատութեանն համար ամենայն իրաւամբ պիտի պատերազմի, եւ աստուածք որ թշնամի են բռնաւորութեան՝ հետեւնին պիտի պատերազմին : Թէոր աստուածք այս բանիս մէջ կմտնեն, շուտ կամ ուշ կյաղթուիք, եւ ձեր յաղթութիւնները ծուխի պէս կցնդին. ձեր զօրավարներն իրենց խելքն ու իմաստութիւնը կկորսնցընեն, զօրքերնիդ իրենց քաջութիւնը, եւ երկիրնիդ իւր առատութիւնը : Ինքզինքնիդ պիտի յուսով խաբէք, ձեռնարկութիւններնուդ մէջ յանդուգն պիտի ըլլաք, Ֆշմարտութիւն զրուցող առաքինի մարդիկը պիտի լռեցընէք, յանկարծ պիտի իյնաք կործանիք, եւ ձեզի համար պիտի ըսեն. Ասո՞նք են այն ծաղկեալ ժողովրդներն որ բո-

լոր աշխարհիս օրէնք պիտի տային, եւ արդ հիմա իրենց թշնամեացը առջեւ ամօթով կփախչին. խաղալիք եղեալ ազգաց որ զիրենք ոտքերնուն տակ կառնուն. ահա այսպէս կպատժեն դիք, ահա ասոր արժանի են անիրաւ հպարտ եւ անգուժ ժողովուրդք: Այս ալ մտածեցէք որ եթէ այս աշխարհակալութիւննիդ ձեր մէջը բաժնելու ձեռք զարնէք՝ ձեզի դէմ կհանէք բոլոր սահմանակից ազգերը. եսպերիոյ հասարակաց ազատութիւնը յափշտակող Ադրաստին դէմ պաշտպանելու համար ձեւացուցած դաշնակցութիւննիդ ատելի կըլլայ. եւ համօրէն ժողովուրդք իրաւամբ զձեզ կամբաստանեն իբրեւ թէ համաշխարհական բռնաւորութեան ետեւէ էք:

« Բայց դ՛նեմք թէ ոչ միայն Դաւնեաց յաղթէք՝ այլ եւ բոլոր միւս ժողովրդոց. սակայն այն յաղթութիւնը զձեզ կկործանէ. եւ թէ ի՞նչպէս, լսեցէք: Գիտցէք որ այս ձեռնարկութիւննիդ զամէնքնիդ իրարմէ կբաժնէ. որովհետեւ արդարութեան վրայ հիմնուած չըլլալով՝ մէջերնիդ իւրաքանչիւրին պահանջմունքը չափաւորելու համար կանոն մը պիտի չունենաք. ամէն մարդ պիտի ուզէ որ աշխարհակալութեան մէջ իւր բաժինը իւր զօրութեանն համեմատ ըլլայ. եւ մէջերնիդ ոչ ոք բաւական իշխանութիւն պիտի ունենայ այս բաժանումը խաղաղութեամբ կատարելու. ահա պատերազմի աղբիւր մը ձեզ՝ որոյ վախճանը ձեր թոռներն անգամ պիտի չտեսնեն: Աւելի լաւ չէ՞ արդար եւ չափաւոր ըլլալ քան թէ իշխանասիրութեան ետեւէ իյնալ այնչափ վտանգով եւ անխուսելի աղետիւք: Միթէ խորին խաղաղութիւնն ու անոր ետեւէն եկող քաղցը ու անմեղ զուարճութիւնները, երջանիկ առատութիւնը, սահմանակցաց բարեկամութիւնը, փառքն՝ որ անբաժանելի է յարգարութենէ, եւ իշխանութիւնն՝ որ ձեռք կբերուի հաւատարմութեամբ իրաւարար ըլլալով բոլոր օտար ազգաց, աւելի փափաքելի բարիք չէ՞ քան զանմիտ մտափառութիւն անիրաւ երկրակալութեան: Ո՛վ իշխանք, ո՛վ թագաւորք, կտեսնէք որ առանց շահ մը ունենալու կխօսիմ.՝ մտիկ ըրէք անոր խօսքին որ զձեզ շատ սիրելուն համար հակառակ ձեզ կխօսի, եւ ճշմարտութիւնը ձեզ յայտնելու համար յանձն կառնու ձեր աչքին անհաճոյ ըլլալ: »

Երբ Տելեմաք այս խօսքերը այնպիսի իշխանութեամբ մը կզրուցէր

որ երբէք ուրիշի վրայ չէր տեսնուած, եւ բոլոր Թագաւորները ապշած՝ անոր խորհրդոցն իմաստութեանը վրայ կհիանային, շփոթ ձայն մը լսուեցաւ որ բոլոր բանակը տարածուելով մինչեւ Ժողովարանն հասաւ : « Յտարական մը, կըսէին, զինեալ մարդոց գնդով մը այս ծովեզերքն է ելեր. բարձր է հասակաւ, վրան ամէն բան դիւցազնական կերպ մ'ունի. յայտնի կերեւայ որ երկար ժամանակ վիշտ քաշած է, բայց զարմանալի բաշուեամբը բոլոր իւր վշտացն է յաղթեր : Առջի բերան ծովեզերքին պահպանութիւն ընող երկրացիք ուզեցին զնա քշել հալածել իբրեւ ասպատակաւոր Թշնամի մը. բայց նա անվեհեր կերպով մը Թուրը քաշեց իմացուց որ եթէ վրան յարձակին՝ գիտէ ինքզինքը պաշտպանել, Թէպէտեւ խաղաղութիւն եւ հիւրընկալութիւն միայն է որ կ'ինդրէ : Եւ շուտ մը աղաչաւորի մը պէս ձիւթենիի ֆիւղ մը երկնցուց : Եւ կ'ինդրէր որ եսպերիոյ իշխանացն առջեւ զնա տանին, եւ անա առեր հոս կ'երեն որպէսզի համախուժը Թագաւորաց դիմացը խօսի : »

Հազիւ Թէ խօսակցութիւնը լմնցաւ, մէյմըն ալ տեսան որ մեծա-

վայելուչ կերպով մը եկաւ ներս մտաւ այս անծանօթն ու բոլոր Ժողովը զարմացուց : Դիւրաւ կ'ընար մարդ Արէս աստուածն զնա

կարծել երբ թրակիոյ լուներուն վրայ արիւնախանձ գնդերը կը-
ժողվէ : Եւ սկսաւ այսպէս խօսիլ.

« Ո՛վ դուք, հովիւք ժողովրդեան, որ անշուշտ հոս ժողովեալ էք
հայրենիքը պաշտպանելու իւր թշնամեացը դէմ, եւ կամ արդար
օրէնքները ծաղկեցընելու համար, լսեցէք ինձ որ բախտէն եմ հա-
լածուած : Աստուածք չընեն որ դուք ալ նոյնպիսի վշտեր քաշէք :
Դիտէ՛դ եմ ես, արքայ ետողիոյ, որ Տրոյոյ պաշարման մէջ Աստղիկը
վերաւորեցի : Դիցուհւոյն վրէժխնդրութիւնը ընդ ամենայն տիե-
զերս կհալածէ զիս : Պոսիդոն որ չկրնար բան մը զլանալ ծովածին
աստուածուհւոյն, զիս հողմոց եւ ալեաց կատաղութեանը մատնեց,
որ շատ անգամ ժայռերու դէմ նաւերս խորտակեցին : Անողորելին
Աստղիկ ամէն յոյս տարաւ նորէն տեսնելու թագաւորութիւնս՝
ընտանիքս, եւ զայն քաղցր արեւ երկրին յորում նախ առաջին
սկսայ տեսնել զլոյս : Ոչ, ոչ եւս պիտի կարենամ տեսնել զայն որ
աշխարհիս վրայ ամէն բանէ աւելի սիրելի էր ինձ : Այնչափ նաւա-
կոծութիւններէն յետոյ ելեր այս անծանօթ ծովափունքը կուգամ
հանգիստ եւ ամուր պապստանի մը փնտռելու : Թէոր աստուածներէ
կվախնաք, եւ մանաւանդ հիւրասէր Արամազդէն՝ որ խնամարկուն
է օտարաց, թէոր սրտերնուդ մէջ քիչ մը կարեկցութիւն կայ, այս
ընդարձակածաւալ երկրին մէջ մի՛ զլանայք ինձ անբարեբեր ան-
կիւն մը, ամայի անապատ մը, աւազուտ մը եւ կամ սեպացեալ
ժայռ մը, որպէսզի հոն ուղեկցացս հետ քաղաք մը շինեմք, որ գէթ
մեր կորսուած հայրենեաց տխուր պատկերն ըլլայ : Ուրիշ բան չեմք
խնդրեր՝ բայց եթէ ձեզի անօգուտ եղած կտոր մը գետին : Շետերնիդ
խաղաղութեամբ կապրիմք եւ մտերիմ դաշնակիցք կըլլամք ձեզ.
ձեր թշնամիքը մե՛րը կըլլան, ձեր շահը՝ մեր շահը. ուրիշ բան չեմք
խնդրեր՝ բայց միայն ինքնօրէն ապրելու ազատութիւն : »

Մինչդեռ այսպէս կխօսէր Դիոմէդը, Տելեմաք աջուրները վրան
տնկած՝ երեսը ամէն տեսակ զգացմունք ցուցուց : Երբոր սկսեր
էր Դիոմէդ զխօսն եկած երկարատեւ խեղճութիւնները պատմել,
յուսացեր էր թէ այն վեհափառ մարդն իւր հայրն ըլլայ. եւ անիկա
իմացընելուն պէս թէ Դիոմէդն է, Տելեմաքին երեսը տրտմեցաւ
ընկաւ գեղեցիկ ծաղկին նման զոր սեւ հիւսիսք իրենց դառն շնչովը
կզարնեն կթոռմեցընեն : Յետոյ Աստղիկան երկարժամանակեայ

բարկութեանը վրայ բրած գանգատը՝ սիրտը շարժեց, հօրը եւ իւր քաշած նոյնպիսի վշտերն իւր միտքը բերելով, զուարճախաւոն տրտմութեան արցունքներ այտերէն վար վազեցին, եւ յանկարծակի Դիոմեդին վրայ նետուեցաւ որ գրկէ զնա համբուրէ :

« Որդի եմ ես, ըսաւ, Ուրիսեայ՝ զոր ձանձցեր ես եւ Հոեսոսի հռչակաւոր ձիերն առած ժամանակդ քեզ օգնական եղած է : Անոր հետ ալ անգթութեամբ վարուեցան դիք : Թէոր երեքօսի պատգամները սուտ չեն՝ կենդանի է նա դեռ, բայց ափսոս՝ որ ոչ ի՛նձ համար : Ի՞նչ Թակէն Թողուցի որ ելլամ զնա փնտռեմ. եւ արդ հիմա ո՛չ Ի՞նչ Թակէն կարող եմ նորէն տեսնել եւ ոչ զհայրս. ալ դուն իմ այս Թշուառութիւններէս հասկըցիր Թէ ո՛րչափ կա՛րեկից եմ քու Թշուառութեանցդ. Թշուառ ըլլալուն օգուտն այս է որ ուրիշի քաշածին կարեկից կըլլայ մարդ : Մե՛ծդ Դիոմեդէս, ո՛րչափ ալ տղայութեանս ժամանակ խեղճութեան մէջ էր հայրենիքս, սակայն եւ այնպէս բաւական կրթութիւն առի որ գիտնամ պատերազմներու մէջ ստացած փառքդ. ես հիմա հոս Թէ եւ օտարական մըն եմ այլ կարող եմ, ո՛վ անպարտելիդ բան զամենայն Յոյնս յետ Աքիլլեայ, կարող եմ քիչ մը քեզ օգնել : Այս տեսած Թագաւորներդ մարդասէր են. գիտն որ առանց մարդասիրութեան ո՛չ առաքինութիւն կայ, ոչ ճշմարիտ քաջութիւն, եւ ոչ հաստատուն փառք. Թշուառութիւնը մեծ մարդկան փառացը նոր պայծառութիւն մը կաւեցընէ. Թէոր երբեք Թշուառ չեն եղեր՝ բան մը կպակսի իրենց, կեանքերնուն մէջ համբերութեան եւ անդրդուելի արիութեան օրինակներ կպակսին. վշտակիր առաքինութիւնը սրտերը կշարժէ : Մեզ Թող ուրեմն զքեզ մխիթարելու հոգը, որովհետեւ աստուածք զքեզ կբերեն առ մեզ, պարգեւ մըն է որ մեզ կընեն, ուստի եւ մեք զմեզ երջանիկ պիտի համարիմք որ կարող եմք վշտերդ Թեթեւցընել : »

Տելեմաքայ այսպէս խօսած ժամանակը՝ Դիոմեդէս զարմացած վրան կնայէր եւ սիրտը կգորովէր. մէկզմէկ կգրկէին կպագտուէին ինչպէս Թէ շատոնց սերտ բարեկամութեամբ իրարու կապուած լինէին : « Ո՛վ արժանի որդի իմաստնոյն Ուրիսեայ, կըսէր Դիոմեդէս, վրադ կտեսնեմ անոր դէմքին անուշութիւնը, խօսակցութեանը վայելչութիւնը, պերճախօսութեանը կորովը, զգացմանցն ազնուականութիւնն ու մտածութեանցն իմաստութիւնը : »

Այն միջոցին փիլոկտէտն ալ եկաւ որ Տիդէի մեծանուն որդին՝ զԴիոմէդ ողջագուրէ, եւ տխուր արկածնին իրարու կպատմէին : Յետոյ զրուցեց իրեն փիլոկտէտ . « Անտարակոյս գերաճանձար Նեստորը տեսնել կիափաքիս : Շատ չկայ որ կորսնցուց զՊիսիտրատ, իւր վերջի որդին . ա՛լ իրեն ուրիշ բան չմնար՝ բայց եթէ արտասուաց ձամբան որ գերեզման զնա կտանի : Եկուր զինքը մխիթարէ . Թշուառ բարեկամ մը աւելի յարմար է իւր սիրտն սփոփելու քան թէ ուրիշ մէկը : » Եւ շուտ մը Նեստորին վրանը զնացին, որ հազիւ կրցաւ ձանձնալ զԴիոմէդ, ա՛յնչափ տրտմութիւնը իւր միտքն ու զգայարանքը տկարացուցեր էր : Լացաւ անոր հետ նաեւ Դիոմեդէս, եւ իրենց այս տեսութիւնը ծերունւոյն ցաւը կրկնա-

պատկեց . բայց կամաց կամաց բարեկամին ներկայութենէն սիրան իջաւ ու իւր քաշածները պատմելով եւ Դիոմեդին գլխուն եկածները լսելով քիչ մը ցաւերը դադարեցան :

Իրենց այսպէս խօսած ատեն, Թագաւորները Տելեմաքին հետ ժողոված՝ ի՛նչ ընելիքնին կմտածէին : Տելեմաք խորհուրդ կուտար

անոնց որ Գիովնէի տրուի Արպեայ երկիրը եւ Գաւնեաց Թագաւոր ղնեն Պողիգամասն, որ իրենց ազգէն անուանի զօրավար էր, եւ Ադրաստ նախանձէն ոչ երբէք ուզեր էր զինքը գործածել՝ վախնալով որ չըլլայ թէ այն Յարտարամիտ մարդուն ընծայուին յաղթութիւնք, որոց փառքն ինքը մինակ կյուսար ստանալ: Պողիգամաս շատ անգամ իրեն առանձին իմացուցեր էր որ այս դաշնակից ազգաց դէմ պատերազմին մէջ իւր կեանքն ու տէրութեանը բախտը մեծ վտանգի մէջ կծգէր, եւ յորդորեր էր որ սահմանակցացը հետ քիչ մը աւելի արդարութեամբ ու չափաւորութեամբ վարուի: Բայց Յշմարտութիւնը ատեցող մարդիկ՝ կատեն նաեւ անիկա ըսելու համարձակութիւն ունեցողները. ո՛չ անոնց անկեղծութենէն սրտերնին կշարժի, ոչ տիրասիրութենէն եւ ոչ անոնց անշահասիրութենէն: Խաբուսիկ յաջողութիւն մը Ադրաստին սիրտը փրկաւէտ խորհրդոց դէմ կխստացնէր. եւ անոնց մտիկ չընելով՝ ամէն օր թշնամեացը վրայ կյաղթանակէր, վասնզի բարձրամտութիւնը, հաւատադրժութիւնն ու հարստահարութիւնը միշտ իւր կողմը կծգէին յաղթութիւնը. եւ Պողիգամասին այնչափ երկար ժամանակէն իվեր սպառնացած թշուառութիւնները չէին տեսնուիր: Ծաղր կընէր Ադրաստ երկչոտ իմաստութիւնը՝ որ միշտ չարիք կգուշակէր. անտանելի եղեր էր իրեն Պողիգամաս. ամէն պաշտօնէ զինքը հեռացուց, եւ թողուց զնա որ միայնութեան ու աղքատութեան մէջ տուայտի երթայ:

Առջի բերան այս երեսէ իյնալն շատ ծանր եկաւ Պողիգամասայ. բայց յետոյ այս դժբախտութեամբ չունեցածն ստանալով աշուրները բացուեցան որ մեծութեանց ընդունայնութիւնը տեսնէ. իւր վնասովը խելք սովրեցաւ. թշուառ ըլլալուն վրայ ուրախացաւ, կամաց կամաց սովրեցաւ լռել, քիչով ապրիլ, հանդարտութեամբ Յշմարտութեան հտեւէ ըլլալ, սրտին մէջ մշակել ներքին ծածուկ առաքինութիւններն որ երեւցածներէն շատ աւելի յարգի են, եւ վերջապէս՝ սովրեցաւ նաեւ մարդկանց կարօտ չըլլալ: Գարգան լերան ստորոտը անապատի մը մէջ բնակեցաւ՝ ուր կիսակամար ժայռ մը իրեն յարկի տեղ կծառայէր: Լեռնէն վազած առուակը իւր ծարաւը կանցընէր, եւ մէկ քանի ծառեր իրեն պտուղ կուտային. երկու գերի ունէր, որ պզտիկ արտ մը կմշակէին. ինքն ալ

Իւր ձեռքովն անոնց հետ կաշխատէր. երկիրն եւս տոկոսեօք հանդերձ իւր աշխատանքին հատուցում կընէր եւ չէր թողուր որ բան մը իրեն պակսի : Ոչ միայն առատ պտուղ եւ ընդելէն ունէր, այլ եւ ամէն տեսակ անուշամիտ ծաղիկներ : Հոն կողբար ժողովրդոց թշուառութիւնը՝ զորս թագաւորի մը անմիտ իշխանասիրութիւնը իկորուստ կմատնէ. հոն ամէն օր կսպասէր որ երկայնամիտ բայց միանգամայն արդարադատ աստուածները Ադրաստը զարնեն կործանեն : Որչափ որ անոր յաջողութիւնը կաւելնար՝ այնչափ աւելի մօտալուտ կտեսնէր անոր անկանգնելի կործանումը . վասնզի սխալմունքներովը յաջողութիւն գտնող անխոհեմութիւնն ու բռնաւորութեան ծայրը հասնող իշխանութիւնը՝ թագաւորաց եւ թագաւորութեանց կործանմանը յառաջընթաց կարապետներն են : Ադրաստայ յաղթուիլն ու մահն որ լսեց Պողիդամաս՝ ամենեւին ուրախութիւն մը չցուցուց, ո՛չ առաջուց զայն գուշակելուն եւ ոչ բռնաւորին ձեռքէն ազատելուն վրայ. միայն Դաւնեաց ծառայութեան մէջ իյնալուն վտանգը տեսնելով հառաչեց :

Ահա այս մարդը թագաւորեցընելու առաջարկեր էր Տելեմաք : Ժամանակէ մը իվեր անոր քաջութիւնն ու առաքինութիւնը հասկըցեր էր . որովհետեւ Մենտորի խրատուցը հետեւելով՝ անդադար ամէն տեղ տէրութեան երեւելի պաշտօնի մը մէջ գտնուող անձանց բարեմասնութեանցն ու պակասութեանցը կտեղեկանար, եւ ոչ միայն դաշնակից ազգաց՝ որոց ձեռնտու էր այս պատերազմին մէջ, այլ եւ թշնամեաց : Իւր գլխաւոր ջանքն այն էր որ ամէն տեղ փնտռէ գտնէ ու քննէ այն մարդիկն որ հանձարի մը կամ մասնաւոր առաքինութեան մը տէր են :

Դաշնակից թագաւորք իսկզբան քիչ մը դժուարացան Պողիդամասը թագաւորեցընելու : « Փորձեցինք տեսանք, կըսէին, որ Դաւնեաց պատերազմասէր ու պատերազմափորձ թագաւոր մը՝ որչափ ահարկու է սահմանակցաց : Մեծ զօրավար է Պողիդամաս, եւ կրնայ զմեզ մեծամեծ վտանգաց մէջ ձգել : » Բայց Տելեմաք պատասխան տուաւ իրենց. « Այո՛, հմուտ է պատերազմի Պողիդամաս, բայց եւ խաղաղութիւն կսիրէ. եւ ահա այս երկուքն ալ փափաքելի բաներ են : Այն մարդն որ պատերազմին խեղճութիւնները, վտանգներն ու դժուարութիւնները գիտէ՝ աւելի կարող է անոնցմէ զգու-

շանալ՝ քան թէ անիկա որ ամենեւին անոր փորձ չէ : Խաղաղ կենաց երջանկութեան համն առած է նա, Արքայատայ պատերազմները դատապարտած՝ եւ անոնց աղիտաբեր հետեւանքը գուշակած : Աւելի պէտք է վախնաք տկար տգէտ ու անփորձ թագաւորէ մը՝ քան թէ այն մարդէն որ ամէն բան անձամբ կիմանայ ու կորոշէ : Անգոր ու տգէտ թագաւորը իւր սիրելւոյն եւ կամ շողոքորթ՝ անխաղաղասէր եւ փառասէր ոստիկանին աչքովը միայն կտեսնէ. որով եւ այն կոյր թագաւորը պատերազմի ձեռք կզարնէ առանց ուզելու : Ոչ երբէք կրնաք վրան վստահիլ, վասնզի ինքն ալ իւր վրայ չկրնար վստահիլ. ձեզի տուած խօսքը չպահեր, եւ շուտով զձեզ այնպիսի կէտ մը կհասցընէ՝ որ հարկ կըլլայ կա՛մ զինքը դուք մէջտեղէն վերցունէք, եւ կամ ինքն զձեզ ընկձէ նուաճէ : Միթէ աւելի օգտակար, աւելի ապահով ու միանգամայն աւելի արդար ու ազնուական չէ՞ աւելի հաւատարմութեամբ Դաւենեաց վստահութեանը պատասխանել եւ իրենց իշխելու արժանի թագաւոր մը տալ : »

Այս ատենաբանութեան վրայ բոլոր ժողովը համոզուեցաւ : Գնացին Պողիդամասը Դաւենացոց առաջարկեցին, որ անհամբերութեամբ պատասխանի մը կսպասէին : Եւ երբ Պողիդամասայ անունը լսեցին, պատասխան տուին. « Արդ լաւ կհասկընամք որ դաշնակից թագաւորք հետերնիս հաւատարմութեամբ կվարուին եւ մշտնջենաւոր հաշտութիւն կուզեն ընել, որովհետեւ այնպիսի առաքինի ու զմեզ կառավարելու կարող մարդ մը կուզեն մեզի տալ : Թէոր վատ, կնամարդի եւ տգէտ մարդ մը մեզ առաջարկէին՝ կրնայինք կարծել որ կուզեն ընկձել եւ մեր կառավարութեան կերպը փոխել. եւ իրենց այն խիստ ու խարդախ վարմունքին վրայ սրտերնուս մէջ սաստիկ ոխ պիտի պահէինք. բայց Պողիդամասայ ընտրութիւնը յայտնի կցուցընէ իրենց անկեղծութիւնը : Անշուշտ, դաշնակից թագաւորք մեզմէ արդարութիւն եւ ազնուականութիւն կսպասեն, որովհետեւ այնպիսի թագաւոր մը մեզ կուտան որ մեր ազգին ազատութեանն ու փառացը դէմ բան մը ընելու կարողութիւն չունի. ուստի եւ արդարադատ դից առջեւը կվկայեմք որ եթէ գետերն իրենց աղբերակունքը նորէն ընկրկին երթան՝ այն ատեն մեք ալ այսպիսի բարերար ժողովուրդը սիրելէն ետ կկենամք : Մեր թողանց թողները պիտի յիշեն այսօրուան ընդունած բարիքնիս,

եւ ազգէ յազգ պիտի նորոգեն խաղաղութեան ոսկեդարը բոլոր
 Եսպերիոյ ծովափունքը : »

Յետոյ առաջարկեց իրենց Տելեմաք որ Դիոմեդեսին տան Արպեայ
 դաշտերն, որպէսզի հոն գաղթական մը հաստատէ : « Այս նոր ժո-

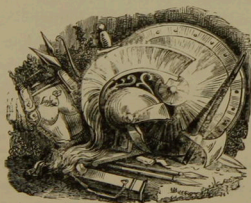

ղովուրդը, կըսէր իրենց, ձեր անբնակ թողած երկրին մէջ բնակու-
 թիւնը հաստատելով՝ երախտապարտ կըլլայ ձեզ : Յիշեցէք որ մար-
 դիկ պարտական են զիրար սիրել, որ՝ երկիրս իրենց հարկաւոր
 եղածէն աւելի ընդարձակ է, որ՝ հարկ է սահմանակիցներ ունենալ,
 եւ աւելի աղեկ է որ անոնք իրենց բնակութեանը համար շնորհա-
 պարտ ըլլան ձեզ : Դժացէք թագաւորի մը խեղճութեանը վրայ՝ որ
 չկրնար իւր երկիրը դառնալ գնալ : Պողիդամաս եւ նա արդարու-
 թեան ու առաքինութեան անքակտելի կապերովն իրարու հետ
 միանալով՝ խորին խաղաղութեան մէջ զձեզ կպահեն, եւ ահարկու
 կընեն բոլոր այն իրենք զիրենք մեծցընել մտածող մերձակայ ազ-
 գաց : Կտեսնէք, ո՛վ Դաւնիք, որ ձեր երկրին ու ազգին այնպիսի
 թագաւոր մը տուինք՝ որ կարող է անոնց փառքը մինչեւ երկինք
 բարձրացընել. դուք ալ տուէք ուրեմն, որովհետեւ ձեզմէ կխըն-
 դրեմք, ձեզ անօգուտ եղած երկիրն թագաւորի մը՝ որ ամէն տեսակ
 օգնութեան արժանի է : »

Պատասխանեցին Դաւնիք թէ Տելեմաքին բան չեն կրնար չէ ըսել,
 որովհետեւ ինքն էր որ իրենց Պողիդամասը թագաւոր դնել տուեր

էր : Շուտ մը գնացին որ իւր անապատին մէջ զնա փնտռեն եւ իրենց վրայ թագաւորեցընեն : ձամբայ ելլելէն յառաջ Արպեայ բարեբեր դաշտերը Դիոմեդին տուին, որպէսզի հոն նոր թագաւորութիւն մը հիմնէ : Այս բանիս վրայ շատ ուրախացան դաշնակիցք, որովհետեւ Յունաց այս գաղթականը զօրաւոր կերպով կարող էր իրենց օգնել թէոր երբէք Դաւնիք ուզէին նորէն ձեռք զարնել յափշտակութեանց՝ որոց չար օրինակ տուեր էր Ադրաստ :

Ալ այնուհետեւ թագաւորք իրարմէ բաժնուիլ միայն կմտածէին : Տելեմաք արտասուալից աչօք իւր գնդովը մեկնեցաւ գնաց յետ միանգամ խանդաղատանօք գրկախառն ողջագուրելու զքաջն Դիոմեդէս, զիմաստուն եւ զանմխիթարն նեստոր, եւ զհամբաւատենչն Փիլոկտէտ՝ արժանաւոր ժառանգ նետիցն Հերակլեայ :

ՆԱԽ ԱԳՐՈՒԹԻՒՆ .

Տելեմաք Սաղենտ որ կհասնի՝ կզարմանայ անդաստանները լաւ մշակուած ու բաղաբը նուազած տեսնելով ի պերճութենէ : Մենտոր այս փոփոխութեան պատճառն իրեն կհասկըցընէ, եւ թէ՛ որո՞նք են պատճառ որ տէրութեան մը ծաղկելուն սովորաբար արգելք կըլլան, ու իրրեւ օրինակ՝ կառաջարկէ նմա Իդոմենէսի կառավարութիւնն ու բռնած կերպը : Յետոյ Տելեմաք սիրտը կրանայ Մենտորի, ու Իդոմենէսայ Անտիոպէ անունով աղջկանը վրայ ունեցած սէրն ու հետը կարգուելու դիտաւորութիւնը կյայտնէ : Մենտոր ալ կզովէ աղջկան լաւ յատկութիւնները, ու աստուածներն զնա քե՛զ են սահմանած, կըսէ, բայց հիմկուհիմա ուրիշ բան պէտք չէ մտածես՝ բայց եթէ դառնալ Իթակէ ու ազատել զմայրդ տարփաւորացը ձեռքէն :

ԳԻՐՔ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ.

Որսենսի դեռահասակ որդին սաս-
տիկ կփափաքէր զՄենտոր նորէն
Սաղէնտի մէջ գտնել, եւ հետը նաւ
մտնել գնալ Իթակէ՝ ուր կյուսար Թէ հայրը հասած ըլլայ : Երբոր
մօտեցաւ ԻՍաղէնտ շատ զարմացաւ տեսնելով որ բոլոր շրջակայ
դաշտերը զորս գրեթէ անմշակ ամայի էր Թողեր՝ պարտիզի մը
պէս շտկուեր ու փութաջան մշակներով լեցուն էին. եւ հասկըցաւ
Թէ Մենտորի իմաստութեանը արդիւնքն էր այն : Յետոյ քաղաքն
որ մտաւ՝ տեսաւ որ հեշտասուն կենաց արուեստաւորներն ու
փառաւորութիւնը պակսեր է, եւ շատ ցաւեցաւ. վասնզի բնու-
թեամբ փառաւորութիւն ու զարդարանք շատ կսիրէր : Բայց շու-
տով ուրիշ մտածմունքներ սիրտը գրաւեցին. տեսաւ հեռուէն
որ Իդոմենէս եւ Մենտոր իրեն կուգան. մէկէն սիրտը սիրով ու
խնդութեամբ լեցուեցաւ : Պատերազմին մէջ Ադրաստայ վրայ
ըրած յաղթութեամբն ալ կվախնար որ Մենտոր իրմէն գոհ չըլլայ.
եւ որչափ առաջ կերթար՝ այնչափ աւելի Մենտորին աշուրները
կդիտէր Թէ արդեօք տգոհութիւն մը կցուցընէ՞ Թէ ոչ :

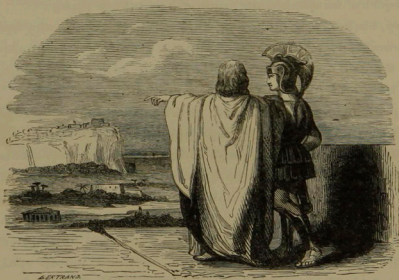
Նախ Իդոմենէս իւր որդւոյն պէս գրկեց համբուրեց զնա. յետոյ

Մենտորին վիզն ընկաւ պլլուեցաւ Տելեմաք ու աչուըներէն արցունք կթափէր : Ըսաւ իրեն Մենտոր. « Դո՛հ եմ քեզմէ. մեծամեծ սխալմունք ըրիր. բայց խնքզինքդ ֆանջնալու եւ վրադ չվտառիելու ծառայեցին քեզ անոնք : Ետտ անգամ մարդս աւելի իւր սխալմունքներէն պտուղ կբաղէ քան թէ գեղեցիկ գործերէն : Մեծագործութիւնք՝ սիրտը կուռեցընեն եւ վտանգաւոր յանձնապատասխանութիւն մը կազդեն. իսկ սխալմունք մարդուս խելքը գլուխը կբերեն եւ յաջողութեամբ կորսնցուցած զգաստութիւնն իրեն կդարձունեն : Արդ կմնայ քեզ աստուածները գովել բարեբանել եւ չթողուլ որ մարդիկ զքեզ գովին գովաբանեն : Իրաւ է որ մեծ մեծ բաներ ըրիր, բայց խոստովանէ Զշմարտութիւնը՝ որ ո՛չ այնչափ դուռ էիր զանոնք ընողը՝ որչափ օտար զօրութիւն մը որ իքեզ. անանկ որ քու շտապովդ ու անխոհեմութեամբդ կրնայիր զանոնք աւրել : Զե՛ս զգար որ Աթենաս զքեզ բնութենէդ վեր ուրիշ մարդու մը փոխելով՝ քու ձեռքովդ զանոնք ընել տուաւ. պակասութիւններդ դադրեցուց կեցուց, ինչպէս որ Պոսիդոն փոթորիկները խաղաղած ժամանակը՝ բարկացայտ ալիքները կկեցընէ : »

Մինչդեռ Իդոմենէս պատերազմէն դարձող կրետացւոց հետաքրքրութեամբ հարցմունքներ կընէր, Տելեմաք Մենտորին իմաստուն իրատները կլսէր : Յետոյ չորս կողմը զարմացմամբ կնայէր ու Մենտորին կըսէր. « Այս փոփոխութեան պատճառը լաւ չեմ հասկընար. միթէ դուրս գտնուած ժամանակս Սաղենտի վրայ խեղճութի՛ւն մը եկաւ. ինչէ՞ն է որ ալ չտեսնուիր այն փառաւորութիւնն որ երթալէս յառաջ ամէն տեղ կփայլէր : Ոչ եւս կտեսնեմ ոչ ոսկի, ոչ արծաթ, եւ ոչ ծանրագին քարեր. հագուստները պարզ են, նոր շէնքերն ոչ այնչափ ընդարձակ են եւ ոչ այնչափ զարդարուն. արուեստները կիյնան, եւ քաղաքը ամայի անապատ է դարձեր : »

Ժպտելով պատասխան տուաւ իրեն Մենտոր. « Դիտեցի՞ր թէ քաղաքին բոլորտիքն եղած դաշտավայրն ի՞նչ վիճակի մէջ է : » « Այո՛, կրկնեց Տելեմաք, տեսայ որ ամէն տեղ երկրագործութիւնը պատուոյ մէջ է եւ դաշտերը հերկուած են : » « Ո՛րն է լաւագոյն, վրայ բերաւ Մենտոր, մարմարիոնով՝ ոսկիով ու արծաթով քաղաք մը հարուստ՝ որ չորս կողմն ունենայ անխնամ ափերը դաշտավայր մը, թէ՛ մշակուած ու բարեբեր դաշտավայր մը՝ հանդերձ չափա-

ւոր ու պարկեշտաբարոյ քաղաքով : Հոյակապ քաղաք մը յորում բազմաթիւ արուեստաւորներ մարդկանց բարքը կենաց հեշտութիւններովը մեղկելու զբաղին, եւ աղքատ ու գէշ մշակուած վիճակով մը շրջապատած է, հրէշի մը կնմանի՝ որոյ գլուխը սոսկալի մեծութիւն ունի, եւ բոլոր մարմինը անկերակուր հալած մաշած՝ գլխոյն հետ ամենեւին համեմատութիւն չունի : Բազմութիւն ժողովրդեան, եւ կերակրելինաց առատութիւնն է թագաւորութեան մը ճշմարիտ հարստութիւնը : Հիմա Իդոմենեսին ժողովուրդն է անթիւ անհամար եւ անխոնջ յաշխատութիւն, եւ բոլոր երկրին տարածութիւնը կրննէ : Արդ բոլոր երկիրը քաղաք մը դարձած է, եւ Սաղնետ անոր կենդրոնը : Քաղաքէն արտերը մարդիկ փոխադրեցինք՝ որ հոն աւելորդ էին եւ արտերուն կպակսէին. անկէ զատ,

նաեւ օտար երկիրներէն շատ մը ժողովուրդ քաշեցինք հոս բերինք : Որչափ այս ժողովուրդները կբազմանան, այնչափ ալ իրենց աշխատանքովը երկրին բերքը կշատցընեն. եւ այն քաղցը ու անդորրաւէտ բազմացմամբ իւր թագաւորութիւնը աւելի՛ կաճի քան թէ երկրակալութեամբք : Այս քաղաքէն այն աւելորդ արուեստները

միայն դուրս ֆանեցինք, որոնք աղքատներն իրենց կարեւոր պիտոյքը երկրագործութեամբ ֆարելէն ետ կկեցընեն, եւ ֆարուստները կաւրեն կապականն գիրենք պերձութեան ու մեղկութեան մէջ ձգելով. բայց գեղարուեստից ամենեւին վնաս չֆասուցինք, եւ ոչ այն մարդոց որ զանոնք ծաղկեցընելու սեփական ֆանձար ունէին : Ուստի եւ ֆիմա իդոմենէս աւելի՛ զօրաւոր է քան թէ երբ անոր փառաւորութեանը վրայ կֆիանայիր : Այն աչք առնող պայծառութեան տակ տկարութիւն եւ խեղձութիւն ծածկուած էին, որոնք քիչ ատենէն տէրութիւնը պիտի կործանէին : Արդ ֆիմա աւելի՛ բազմաթիւ մարդիկ ունի, եւ աւելի դիւրութեամբ զանոնք կկերակրէ : Ասոնք ամէնքն որ վարժած են աշխատութեան, նեղութեան եւ արդար օրինաց սիրոյն ֆամար կեանքն արֆամարֆելու՝ պատրաստ են այս իրենց ձեռքովը մշակած երկիրները պաշտպանելու ֆամար պատերազմելու : Շատ չանցնիր, այս տէրութիւնն զոր ընկած կկարծես՝ եսպերիոյ զարմանալիքը պիտի ըլլայ :

Դիտցիր, Տելեմաք, ժողովրդոց կառավարութեանը մէջ երկու բան կայ վնասակար, որոց գրեթէ երբէ՛ք դարման չտարուիր. առաջինն է՝ Թագաւորաց անիրաւ ու բուռն իշխանութիւնը, եւ երկրորդը՝ զեղխութիւն, որ զբարս կապականէ :

« Երբոր Թագաւորք կվարժին իրենց բացարձակ կամքէն զատ ուրիշ օրէնք չձանչնալ, եւ իրենց կրիցը սանձ չեն դներ, ամէն բան կրնան ընել. բայց եւ իրենց այն ամէն բանի կարողութեամբը իշխանութիւններնուն ֆիմունքը կքանդեն. ալ ոչ որոշ կանոն մը ունին, եւ ոչ կառավարութեան օրէնք. ամէնք իրարմէ աւելի կջանան գիրենք շողոքորթել. ա՛լ ժողովուրդ չունին. գերիներ միայն կըմնան իրենց, անոնց ալ թիւն օրէ օր կպակսի : Ո՞վ իրենց Ֆշմարտութիւնը պիտի ըսէ. ո՞վ այս ֆեղեղին սահման պիտի դնէ : Ամէն բան առջեւնին կխոնարֆի : Իմաստունք կփախչին կպահուրտին եւ կֆառաչեն : Ցանկարծական եւ սաստիկ յեղափոխութիւն մը միայն կարող է այն եզերքէն դուրս ելած իշխանութիւնը իւր բնական ընթացքին դարձունել. բայց շատ անգամ ֆարուածն ալ որ կրնար զայն չափաւորել՝ անկանգնելի կկործանէ : Զկայ բան մը որ այնպէս աղիտաբեր անկումն սպառնայ ինչպէս ծայրայեղ իշխանութիւն մը. սաստիկ պրկած աղեղի կնմանի՝ որ եթէ չծուլցընես՝ կտո՛ր

կտոր կըլլայ, բայց ո՞վ կհամարձակի զայն թուլցընել : Այնպիսի հրապուրիչ իշխանութեամբ մը բոլորովին աւրուած էր Իդոմենէս. ամոռէն ինկեր կործաններ էր, բայց դեռ խելքը գլուխը չէր եկած : Հարկ եղաւ որ աստուածներն զմեզ հոս դրկեն որպէսզի ազատեմք զնա այս կոյր ու չափազանց իշխանութենէն՝ որ ամենեւին մարդկան չվայլեր. անով ալ հանդերձ՝ աչուրները բանալու համար տեսակ մը հրաշքներու պէտք եղաւ :

« Երկրորդ ու գրեթէ անդարմանելի չարիքն ալ է զեղխութիւնը : Ինչպէս որ տարապայման իշխանութիւնը թագաւորները գլխէ կհանէ, այնպէս ալ զեղխութիւնն զբոլոր ազգը : Բայց զեղխութիւնը, կըսեն, աղքատներն հարուստներու ծախքովը կերակրելու կծառայէ, ինչպէս թէ աղքատներն աւելի օգտակար կերպով կարող չըլլային ապրուստին ձարել՝ երկրիս պտուղները բազմացունելով առանց հարուստները հեշտութեան փափկութիւններովը մեղկացընելու : Ամբողջ ազգ մը կվարժի կենաց հարկաւոր համարել նաեւ ամենէն աւելորդ բաները. ամէն օր նոր հարստութիւններ կհնարուին, եւ չեն կրնար անցնիլ այն բաներէ՝ որոնց երեսուն տարի յառաջ անուննի՛ն ալ չկար : Այս զեղխութիւնը կկոչուի կիրթ ախորժակ, կատարելագործութիւն արուեստից, եւ զարգացումն ազգի : Այս ախտն որ ուրիշ այնչափ ախտեր եւս ետեւէն կծգէ՝ առաքինութեան մը պէս կգովուի, եւ իւր ապականութիւնը թագաւորէն սկսեալ մինչեւ յետին խառնաճաղանջը կտարածէ : Թագաւորագունք կուզեն թագաւորին պերճութեանը նմանիլ. մեծամեծք՝ թագաւորազանց. չափաւոր մարդիկ՝ մեծամեծաց. վասնզի ո՞վ իւր չափը գիտէ. պզտիկները մեծ կուզեն երեւիլ. ամէնքն իրենց կրցածէն աւելին կուզեն ընել, ոմանք պերճութեան եւ իրենց հարստութեանցը վայելքն ընելու համար. ուրիշները տարապարտ ամօթով եւ աղքատութիւննին ծածկելու համար : Անոնք անգամ որ այսպիսի մեծ անկարգութիւն մը դատապարտելու բաւական իմաստութիւն ունին՝ չեն համարձակիր առաջին իրենք անոր դէմ ելլել եւ օրինակ տալ հակառակին : Ամբողջ ազգ մը կկործանի, ամենայն վիճակք իրարու հետ կշփոթին : Ընդունայն ծախքեր ընելու համար հարըստութիւն դիզելու բաղձանքը ամենէն անարատ ոգիքն անգամ կաւրէ կապականէ. ա՛լ հարուստ ըլլալէն զատ ուրիշ բանի վրայ

խնդիր չըլլար. աղքատութիւնը անարգանք կ'իյամարուի : Գիտուն, ճարտար, առաքինի եղիր, կրթէ՛ զմարդիկ, պատերազմներու յաղթէ, հայրենիքն ազատե՛ եւ բոլոր քու շահդ զոհէ՛՝ կարհամարուիս թէոր այս բարեմասնութիւններդ պերճութեամբ դուրս չցատքեցընես : Բան չունեցողներն անգամ կուզեն ունեւոր երեւիլ, եւ ունեւորներու պէս ծախք կընեն, եւ հարստանալու համար փոխ կառնուն, կխաբեն եւ հազարումէկ անարժան հնարքներ կը անեցընեն : Բայց ո՞վ այս չարեաց դարման պիտի տանի : Պէտք է ամբողջ ազգին ախորժակը փոխել. պէտք է իրեն նոր օրէնք տալ. եւ այս բանիս ո՞վ կրնայ ձեռք զարնել՝ բայց եթէ իմաստասէր թագաւոր մը որ գիտնայ իւր չափաւորութեան օրինակովն ամբչցընել բոլոր պերճասէրները, եւ իմաստունները խրախուսել որոնք ուրախ կըլլան եթէ տեսնեն որ թագաւորը իրենց բարեմիտ սակաւապիտութիւնը կ'իյաստատէ : »

Այս խօսակցութիւնը լսած ժամանակը Տելեմաք խոր քունէ արթնցած մարդու մը կ'նմանէր. խօսքերուն ճշմարտութիւնը կ'հասկընար, եւ անոնք սրտին մէջ կ'ըրողմուէին, ինչպէս որ ճարտարարուեստ քանդակագործ մը ուզած գծերը մարմարիոնին վրայ կ'ըրողմէ, եւ անոր փափկութիւն, կեանք եւ շարժում կուտայ : Տելեմաք ամենեւին պատասխան չէր տար. այլ բոլոր այն լսածը մտքէն անցընելով՝ աչքը կ'պտըտցընէր, քաղաքին մէջ եղած փոփոխութիւնները կ'ըփտէր : Տեսոյ ըսաւ Մենտորին.

« Իդոմենէսը թագաւորաց մէջ ամենէն իմաստունն ըրիր, այնպէս որ ոչ զինքն եւ ոչ իւր ժողովուրդը կրնայի ճանչնալ : Կխոստովանիմ նաեւ որ ձեր հոս ըրածներն անհամեմատ առաւելութեամբ մեծ են քան թէ մեր ըրած յաղթութիւնները : Գիպուածն ու զօրութիւնը մեծ մաս ունի պատերազմի յաջողութեանը, եւ պէտք է որ յաղթութեան փառքը մեր զօրաց հետ բաժնեմք. իսկ բոլոր քու ըրածդ մէկ գլխէ յառաջ կուգայ. դուն մինակ թագաւորի մը ու ժողովրդեանը դէմ աշխատեցար, որպէսզի զիրենք ուղղես : Պատերազմի յաղթութիւններն աղետալի են միշտ եւ ատելի, իսկ հոս ամէն բան գործ է երկնային իմաստութեան. ամէն բան քաղցր է, ամէն բան յստակ, ամէն բան սիրելի, ամէն բան գերմարդկային իշխանութիւն մը կցուցընէ : Մարդիկ փառք ուզած ժամանակնին

ինչո՞ւ համար այսպէս բարիք ընելով չեն փնտուեր զայն : Ո՛հ, ի՛նչ-պէս անտեղի կերպով կյուսան անանց փառք մը ստանալ աւերելով զերկիր եւ մարդկեղէն արիւն թափելով : »

Մենտոր երեսին վրայ զգալի ուրախութիւն մը ցուցուց տեսնելով որ Տելեմաք բանի տեղ չէր դնել յաղթութիւններն ու աշխարհակալութիւնները, այնպիսի հասակի մը մէջ՝ յորում բնական էր իրեն վաստկած փառքովն արբենալ :

Յետոյ վրայ բերաւ Մենտոր. « Յիրաւի ամէն հոս տեսածդ բարի է եւ գովելի. սակայն գիտցիր որ դեռ աւելի լաւ բաներ կարելի է ընել : Իդոմենէս կը քերը կհափաւորէ, եւ ժողովուրդն արդարութեամբ կառավարելու ուշ կդնէ, բայց դեռ շատ սխալմունք կընէ՝ որ իւր հին սխալանացը դժբաղդ հետեւանքն են : Երբոր մարդիկ կուզեն չարէն փախչիլ՝ կարծես թէ չարն երկար ժամանակ իրենց ետեւէն կերթայ. վրանին կմնան գէշ սովորութիւններ, ընունթեան տկար հնացած մոլորութիւններ, եւ գրեթէ անբժշկելի մտահաճութիւններ : Երանի՛ անոնց որ ոչ երբէք մոլորած են, վասնզի կարող

են աւելի կատարեալ կերպով գործել զբարին : Աստուածք Իդոմենեսէն աւելի քեզմէ պիտի պահանջեն, ո՛վ Տելեմաք, որովհետեւ դուն Յշմարտութիւնը պզտիկուց ձանչցար, եւ ոչ երբէք չափազանց մեծ յաջողութեան մը հրապուրանացը մատնուեցար : »

« Իդոմենէս իմաստուն է եւ լուսաւորեալ. բայց մանր բաներու շատ կպարապի, եւ մեծամեծ գործոցը վրայ բաւական չմտածեր որ կարող ըլլայ անոնց կարգաւորութիւններ ընել : Թագաւորի մը որ միւս մարդոցմէ վեր է, այն չէ Յարտարութիւնը որ ամէն բան ինքնիրեն ընէ. Թանձրամիտ սնափառութիւն է ինքզինքն կարող կարծել յայն եւ կամ ուրիշներուն հատացընել ուզել զայն : Թագաւոր մը պէտք է կառավարէ ընտրելով ու առաջնորդելով անոնց որ իւր ձեռքին տակը կկառավարեն. պէտք չէ որ ինքը մանր բաներու զբաղի, վասնզի անով իւր ձեռքին տակ գործողներուն պաշտօնը կատարած կըլլայ. պէտք է միայն անոնց համար պահանջէ, եւ բաւական տեղեկութիւն ունենայ վրանին՝ որպէսզի կարենայ գիտութեամբ համար պահանջել : Հրաշալի կերպով կառավարել է կառավարող անձինքն ընտրել եւ իրենց հանձարոյն համեմատ զանոնք գործածել : Գերագոյն եւ կատարեալ կառավարութիւնն է կառավարողները կառավարել. հարկ է գիրենք դիտել, փորձել, չափաւորել, շտկել, խրախուսել, բարձրացընել, խոնարհեցընել, պաշտօնէ փոխել, եւ միշտ ձեռքին տակ պահել : Ամէն բան անձամբ քննել ուզելը՝ կասկածոտութիւն է եւ փոքրկութիւն. մանր բաներու ետեւէ ըլլալու նախանձայուզութիւն մըն է որ մեծամեծ իրաց հարկաւոր եղող ժամանակն ու մտաց անզբաղութիւնը կփձացընէ : Մեծամեծ խորհուրդներ մտածելու համար պէտք է որ մարդուս միտքը անզբաղ ու հանգչած ըլլայ. հարկ է հանգիստ մտածել՝ ամէն տաժանելի գործերու յանձանձմունքէ ազատ : Մանր բաներով ցնդած միտքը գինիի մրուրի պէս է, որ ալ ոչ զօրութիւն ունի ոչ համ : Մանր բաներու ուշադրութիւն ընելով կառավարողները միշտ ներկային մէջ ամփոփուած են, եւ ոչ երբէք մտքերնին հեռաւոր հանդերձեալին մէջ կտարածուի. միշտ խելքերնին մտքերնին օրուան գործողութեանը կուտան. եւ այն գործողութիւնը միայն գիրենք զբաղեցընելով՝ վրանին չափէ դուրս կազդէ, եւ մտքերնին կամփոփէ. վասնզի ա՛յն ժամանակ կրնայ մարդ ողջա-

մտուածեամբ իրաց վրայ դատաստան ընել՝ երբ զանոնք ամէնքն իրարու հետ կբաղդատէ, կարգի մը վրայ կառնու զանոնք որպէսզի իրարու կապակցութիւն եւ համեմատութիւն ունենան : Կառավարութեան մէջ այս կանոնին չհետեւիլը՝ կնմանի երաժշտի մը՝ որն որ դաշնակաւոր ձայներ գտնելով գոհ կըլլայ եւ չաշխատիր որ զանոնք կապէ ու իրարու յարմարցունէ եւ քաղցր ու սրտաշարժ երաժշտութիւն մը անոնցմով յօրինէ : Կնմանի նաեւ ճարտարապետի մը՝ որ բաւական համարի մեծամեծ սիւներ ու շատ մը կոփածոյ քարեր ժողովել եւ իւր շէնքին կարգն ու զարդերուն համեմատութիւնը չմտածեր : Սրահ մը շինելու ժամանակ չխորհիր առաջուց թէ պէտք է նաեւ անոր պատշաճ սանդուղ մը. եւ շէնքին աշխատած ժամանակ ոչ դռնը կմտածէ եւ ոչ գաւիթը : Շինուածքն ուրիշ բան չըլլար՝ բայց եթէ խառնափնդոր շեղջակոյտ փառաւոր մասանց՝ որ ամենեւին իրարու չեն յարմարիր. այս շինուածքն ոչ միայն իրեն պատիւ չըներ, այլ եւ իւր նախատինքը մշտնջենաւորելու արձան յիշատակի կըլլայ. վասնզի կցուցընէ թէ գործաւորը չէ կրցած բաւական ընդարձակ մտքով մտածել որ միանգամայն ըմբռնէր բոլոր իւր շէնքին ձեւը. եւ այս է նկարագիր կարճամիտ ու ստորակայ մարդու : Երբոր մէկը մանր բաներու ամփոփուած այսպիսի հանձարով է ծնած՝ այնպիսին ուրիշի ձեւքին տակ միայն գործ տեսնել կարող է : Մի՛ տարակուսիր, ո՛վ սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, որ թագաւորութեան կառավարութիւնն ալ երաժշտութեան պէս ներդաշնակութիւն կպահանջէ, եւ ճարտարապետութեան պէս ճիշտ համեմատութիւն :

« Թէոր կուզես՝ նորէն այս արուեստից բաղդատութեամբը քեզ հասկըցունեմ թէ ի՞նչպէս փանաքիմաց են այն մարդիկ որ մանր բաներու իշխանութիւննին կգործածեն : Անիկա որ նուագահանդեսի մը մէջ քանի մը բան միայն կերգէ՝ թէ եւ կատարեալ կերպով երգէ՝ երգիչ միայն է. իսկ անիկա որ բոլոր նուագահանդեսին կառաջնորդէ եւ միանգամայն անոր ամենայն մասունքը կկարգաւորէ, նա միայն երաժշտապետ է : Նոյնպէս նաեւ անիկա որ սիւներ կկտրէ, եւ կամ շէնքին մէկ կողմը միայն կշինէ կկանգնէ, որմնադիր է միայն. իսկ անիկա որ շէնքը մտածեր ու բոլոր համեմատութիւնները մտքին մէջն են՝ նա միայն է ճարտարապետ : Այս-

պէս նաեւ անոնք որ կաշխատին, կառնեն կուտան, ու աւելի գործ կտեսնեն՝ քիչ կկառավարեն եւ ստորակայ գործաւորներ են : Տէրութիւնը առաջնորդող բուն հանձարն անիկա է որ բան մը չընելով՝ ամէն բան ընել կուտայ. որ կմտածէ, կհնարի, ապագայն կթափանցէ, մտքովը անցեալին կդառնայ, կկարգէ կկարգաւորէ, կհամեմատէ, հեռուէն կպատրաստէ, անդադար բաղդին դէմ դիմագրաւ կկռուի, ինչպէս լուղորդ մը ընդդէմ ջուրց հեղեղի, եւ գիշեր ցորեկ ուշ կդնէ որ բան մը դիպուածի չմոռու :

« Կկարծես, ո՛ր Տելեմաք, որ ճարտար նկարիչ մը նկարները աւելի շուտով լմնցընելու համար առաւօտունէ մինչեւ երեկուն անդադա՞ր կաշխատի : Ոչ. վասնզի այս նեղութիւնն ու ծառայական աշխատանքը անոր երեւակայութեան բոլոր կրակը կմարէ, եւ ալ չկրնար հանձարով աշխատիլ. պէտք է որ ամէն բան ազատօրէն ընէ առանց որոշեալ ժամանակի ըստ բերման հանձարոյն եւ մտացը ազդելոյն համեմատ : Կարծե՞ս թէ ժամանակը կանցընէ գոյներ ձգմելու եւ վրծիլնե՞ր պատրաստելու : Ոչ երբէք. այն իւր աշակերտացը գործն է : Իրեն կպահէ մտածելու հոգը. կշանայ այնպիսի յանդուգն գծեր քաշել՝ որ նկարած պատկերներուն ազնուակա-նութիւն, կենդանութիւն եւ կիրք տան : Նկարել ուզած դիւցազանց մտածմունքն ու զգացմունքը գլխոյն մէջ կկրէ. մտքովը անոնց դարուն եւ հանգամանացը կփոխադրուի. այս եռանդեան պէտք է կցորդէ նաեւ զգօնութիւն մը որ զինքը բռնէ, որպէսզի ամէն քաշածը բնական ըլլայ, անսխալ եւ իրարու համեմատ : Ի՞նչ, կկարծե՞ս, Տելեմաք, որ աւելի քիչ բարձրութիւն հանձարոյ եւ Յիգն մտաց հարկաւոր է մեծ թագաւորի մը քան թէ քաջ պատկերահանի՞ : Հետեւցուր ուրեմն, թէ թագաւորի մը զբաղմունքը պիտի ըլլայ մտածել, մեծամեծ խորհուրդներ երկնել, եւ իւր ձեռքին տակ զանոնք իգործ դնելու յարմար մարդիկ ընտրել : »

Պատասխան տուաւ իրեն Տելեմաք. « Կարծեմ թէ ամէն ըսածդ կհասկընամ. բայց թէ որ բաներն այնպէս երթան՝ թագաւորը շատ անգամ կխաբուի՝ ամենեւին անձամբ մանր բաներու մէջ չմտնելով : » — « Դո՛ւն կխաբուիս, կրկնեց Մենտոր, տէրութեան ընդհա-նուր վերատեսչութիւնը զինքը չմոռուր որ խաբուի : Այն անձինք որ գործողութեանց մէջ ամենեւին սկզբունք չունին եւ ոչ ստոյգ

ընտրութիւն մարդկան, միշտ խարխափելով կը քալեն. եւ թէոր չսխալին՝ դիպուած մըն է. ցիշդ չեն ալ գիտեր թէ ի՞նչ կփնտռեն եւ կամ ի՞նչ բանի պէտք է ուշ դնեն. կասկածել միայն գիտեն, եւ աւելի առաքինի մարդոց վրայ որ իրենց դէմ կխօսին՝ քան թէ խաբեբայից որ զիրենք կշողոքորթեն : Իսկ ընդհակառակն՝ անոնք որ կառավարելու սկզբունք ունին եւ զմարդիկ կճանչնան, գիտեն թէ ի՞նչ պիտի փնտռեն անոնց վրայ եւ թէ ի՞նչ հնարքով կրնան անոր հասնիլ. բաւական կճանչնան՝ գէթ հարեւանցի տեսութեամբ՝ թէ գործածած անձինքնին իրենց խորհրդոցը յարմար գործիքնե՞ր են թէ ոչ, եւ թէ հետերնին համաժիտ իրենց ունեցած նպատակին պիտի դիմե՞ն արդեօք : Թող որ, ոգեսպառ մանր բաներու մէջ չմտնելով՝ մտքերնին անգբաղ է ու մէկ նայուածքով կրնան ամէն գլխաւոր գործողութիւն տեսնել ու դիտել թէ դէպ իբո՞ւն նպատակը կյառաջէ՞ թէ ոչ : Թէոր խաբուին նէ ալ, գէթ էական բաներու մէջ հազիւ երբէք կխաբուին : Յած նախանձներէ ալ վեր են որ կարճամիտ ու նուաստախոյ մարդու նշան է. կհասկընան թէ մեծամեծ գործողութեանց մէջ կարելի չէ չխաբուիլ, որովհետեւ հարկ է անոնց համար բանեցընել զմարդիկ՝ որ շատ անգամ խաբեբայ կըլլան : Կասկածոտութենէ առաջ եկած տատամսութեամբը մարդս աւելի՝ կկորսնցունէ՝ քան թէ թէոր քիչ մը թող տար որ խաբուի : Երջանիկ է անիկա որ հասարակ բաներու մէջ կխաբուի, եւ մեծերը կյաջողին իրեն. եւ մեծախոյ մարդ մը այս բանիս միայն պէտք է հոգ տանի : Խաբէութիւնը դուրս ելլալուն պէս հարկ է խստութեամբ պատժել զայն. բայց թէոր մէկը չուզեր ամենեւին իրաւցընէ խաբուիլ՝ պէտք է մէկքանի խաբէութիւն աչք առնուլ : Արուեստաւոր մը խանութին մէջ ամէն բան աչքովը կտեսնէ, եւ ամէն բան ձեռքովը կընէ. բայց Թագաւոր մը մեծ տէրութեան մը մէջ ոչ կրնայ ամէն բան ընել եւ ոչ ամէն բան տեսնել : Այն բաները միայն պէտք է ընէ՝ զոր իւր ձեռքին տակն եղողները չեն կրնար ընել. եւ այն բաները միայն պէտք է տեսնէ՝ որոնք կարեւոր իրաց վրայ որոշումն ընելու համար հարկաւոր են : »

Եւ յետոյ ըսաւ Մենտոր Տելեմաքին. « Աստուածները զքեզ կսիրեն եւ կպատրաստեն քեզ Թագաւորութիւն լի իմաստութեամբ : Ինչ որ հոս կտեսնես՝ աւելի քու կրթութեանդ համար եղած են քան թէ Իդո-

մենեսի փառացը համար : Բոլոր այս իմաստուն շինութիւնները՝ որոց վրայ Սաղնտի մէջ կնիանաս, ստուեր են անոնց զորս օր մը Իթակէ պիտի ընես, Թէոր վե՛յ Ֆակատագրիդ համեմատ առաքինութիւններ ունենաս : Ժամանակն է արդ որ ասկէց երթալնուս վրայ մտածեմք. մեր դարձին համար նաւ մը պատրաստած ունի Իդոմենէս : »

Այն ատեն Տելեմաք ոչ սակաւ դժուարութեամբ սիրտը բարեկամին բացաւ սիրոյ մը վրայ՝ որոյ համար Սաղնտէն երթալնուն կցաւէր : « Գուցէ զիս պարսաւես, ըսաւ իրեն, որ անցած տեղերուս շատ դիւրութեամբ կյարուիմ. բայց սիրտս անդադար զիս պիտի յանդիմանէ Թէոր բեզմէ ծածկեմ որ Իդոմենեսին Անտիոպէ աղջիկը կսիրեմ : Ոչ, սիրելիդ իմ Մենտոր, ասիկա բնաւ այնպիսի կոյր կիրք մը չէ ուսկից Կալիպսոյ կղզւոյն մէջ բժշկեցիր զիս : Լաւ իմացայ վերքին խորութիւնը զոր եւքարիսի բով Սէրն յիս ըրաւ. տակաւին չեմ կարող անոր անունն արտաբերել առանց խռովելու. ոչ ժամանակն եւ ոչ հեռաւորութիւնը կրցան ջնջել հանել զայն մտքէս : Այս չարաղէտ փորձը կսովոբեցնէ ինձ որ վրաս չլստահիմ : Բայց Անտիոպէին վրայ զգացածս ամենեւին անոր նմանութիւն չունի. ախտաւոր սէր չէ այն, այլ ախորժ, վարկ եւ համոզումն որ երջանիկ պիտի ըլլամ եթէ կեանքս հետն անցունեմ : Եթէ երբէք ինձ դարձունեն աստուածք գիայրն իմ, եւ Թորոս որ զնա ինձ կին ընտրեմ, Անտիոպէ պիտի ըլլայ ինձ հարս : Հետն ամենէն աւելի սիրտս կապողն են իւր լուութիւնը, պարկեշտութիւնը, քաշուածութիւնն, աշխատասիրութիւնը, բրդէ ձեռագործներու եւ ասղնեգործութեան ունեցած Ֆարտարութիւնը, մօրը մեռնելէն իվեր բոլոր հօրը տունը կառավարելու հոգը, ընդունայն զարդերու ցցուցած արհամարհութիւնը, գեղեցկութիւնը մոռնալն ու նաեւ չգիտնալն իսկ զայն : Երբ Իդոմենէս իրեն կհրամայէ որ սրնգի ձայնով մանկահասակ Կրետոսիքը պարել տայ, կարծես Թէ գեղածիծաղ Աստղիկն է շուրջ պատեալ ի՜նչորհաց : Զինքը հետն անտառները որսի տարած ժամանակը՝ մեծավայելուչ է եւ քաջածիգ իբրեւ զԱնահիտ յաւերժհարսանցը մէջ. ի՛նքը միայն չգիտեր զայն, եւ ամէնքը վրան կնիանան : Երբոր աստուածոց տաճարները կմտնէ՝ գլխուն վրայ բերելով կողովներու մէջ դրուած դիցանուէր պատարագները՝

կարծես թէ այն տաճարներու մէջ ընակող աստուածունքին է նա : Որպիսի՛ երկիւղածութեամբ եւ կրօնասիրութեամբ զոյներ ընեն ու աստուածոց բարկութիւնն իջեցընելը տեսեր եմք՝ երբ հարկ եղեր է

մեղաց բաւութիւն գտնել, կամ չարագուշակ հմայքն հեռացընել . եւ երբոր կանանց խմբին մէջ կերեւայ՝ ձեռքը ոսկի ասեղ բռնած, կկարծես թէ ինքն Աթենաս է՝ երկրիս վրայ մարդկային ձեւ առած, ու մարդկանց գեղարուեստներ կսովրեցընէ . ուրիշներն ալ աշխատանքի կխրախուսէ, եւ անոնց աշխատութիւնն ու ծանծրութիւնը կանուշցընէ, քաղցրանուագ ձայնովը աստուածոց սքանչելահրաշ պատմութիւններն երգելով . եւ ասղնեգործ բանուածքներուն փափկութիւնը ճարտարարուեստ նկարները կգերազանցէ : Երանի՛ այն մարդուն որ քաղցր հարսանեօք հետը պիտի միանայ : Զինքը կորսնցընելէ՛ն եւ կամ իրմէն աւելի ապրելէ՛ն միայն պիտի նորա սիրտը վախնայ :

«Անտունածները վրայ կկանչեմ ինձ, սիրելիդ իմ նեստոր, որ ճամլ'այելլելու պատրաստ եմ. բոլոր կենացս մէջ պիտի սիրեմ զԱնտիոպէ, սակայն եւ ոչ վայրկեան մը պիտի ուշացցնէ նա Խթակէ դառնալս: Թէոր ուրիշ մը զնա ժառանգէ՝ կենացս մնացած օրերը տրտմութեամբ ու դառնութեամբ պիտի անցունեմ. եւ սակայն զինքը պիտի թողում երթամ: Թէպէտեւ գիտեմ թէ տարակայութեամբս կրնամ զինքը կորսնցունել, սէրս ոչ իրեն կուզեմ իմացընել եւ ոչ հօրը. վասնզի բեզ միայն պէտք է յայտնեմ զայն, մինչեւ որ Ողիսեսս ամոռն ելլելով՝ իւր հասնութիւնն անոր տայ: Ասով կրնաս իմանալ, սիրեցեալդ իմ նեստոր, թէ ո՛րչափ տարբեր է այս սէրն իկրից՝ որով եւքարիսին համար կուրնալ տեսար:»

Պատասխան տուաւ նեստոր. «Այդ տարբերութեան ես ալ կըր-վկայեմ: Անտիոպէ քաղցրաբարոյ է, պարզ եւ խելացի. ձեռուըներն երբէք աշխատանքը չեն արհամարհեր. կանխատես է ամէն բանի եւ նախասհոգակ. գիտէ լուել եւ գործել առանց շտապելոյ. միշտ զբա-ղած է, եւ ոչ երբէք կտազնապի, որովհետեւ ամէն բան ժամանա-կին կընէ. հօրը տան բարեկարգութեանը փառքն իրեն է, եւ աւելի անով քան թէ գեղեցկութեամբը կզարդարուի: Եւ թէպէտ ամէն բանի հոգ կտանի, եւ իրեն յանձնուած է խրատել, մերժել, խնայութիւն ընել, բաներ՝ որոնցմով գրեթէ ամէն կանայք ատելի կըլլան, ինքը՝ բոլոր տնեցւոց սիրելի եղած է. որովհետեւ վրան ոչ կիրք կերեւայ, ոչ յամառութիւն, ոչ թեթեւամտութիւն, եւ ոչ անձնահաս կամք՝ ինչպէս ուրիշ կանանց վրայ. մէկ նայուածքով միտքը կհասկըցնէ, եւ ամէն մարդ կվախնայ զինքը տհաճեցնել. որոշ հրամաններ կուտայ, եւ կարելին միայն կհրամայէ. քաղցրու-թեամբ կյանդիմանէ, եւ յանդիմանած ժամանակը սիրտ կուտայ միանգամայն: Հօրը սիրտն իւր վրան կհանգչի, ինչպէս ճանա-պարհորդ մը որ արեւուն ջերմութենէն հոգին բերանը եկած՝ շուքի տակ կակուղ խոտին վրայ կհանգչի: Իրաւունք ունիս, Տեւեմաք, Անտիոպէ գանձ մի է՝ հեռաւոր երկիրներու մէջ փնտռուելու ար-ժանի: Միտքն, ինչպէս նաեւ մարմինը, ոչ երբէք անոտի զարդերով կզարդարուի. երեւակայութիւնը թէպէտեւ վառվռուն՝ խոհեմու-թեամբը սանձուած է. հարկ եղած ժամանակը միայն կխօսի. եւ Թէոր բերանը բանայ՝ քաղցր համոզողութիւնն ու անպակաս

նորիք շրթունքներէն կվազեն : Խօսելուն պէս ամէնքը կլռեն, եւ ընքը կկարմրնայ. եւ երբոր կտեսնէ թէ ուշադրութեամբ իրեն մօտիկ կընեն՝ կուզէ նաեւ սկսած խօսքը կտրել : Ուստի եւ հազիւ երբէք խօսիլը լսած եմք :

Կյիշե՛ս, Տելեմաք, այն օրն որ հայրը զինքը բերել տուաւ : Աչուքները վար առած էր եւ մեծ քողով մը ծածկուած. Իդոմենէսի բարկութիւնն իջեցընելու համար միայն խօսեցաւ, որ իւր գերիներէն մէկը կուզէր խստութեամբ պատժել տալ. նախանոր վշտակից եղաւ, յետոյ զինքը հանդարտեցուց, եւ ապա իրեն հասկըցուց թէ ինչո՞վ այն խեղճը կրնար արդարանալ. եւ առանց զգացընելու թագաւորին թէ չափէ դուրս կիրքելած էր, արդարութեան ուզածութեան զնա յորդորեց : Թեսիս՝ ծեր ներէյոսն ողորած ժամանակին մրմուռն ալիքն անկէ աւելի քաղցրութեամբ չհանդարտեցընէր : Այսպէս Անտիոպէ առանց իշխանութիւն մը բանեցընելու եւ առանց գեղեցկութեան օգնութեանը՝ օր մը իւր փեսային սիրտը պիտի կառավարէ, ինչպէս որ հիմա իւր քնարը կզարնէ եւ ուզած գողտրիկ ձայները անկէց կհանէ : Դարձեալ կըսեմ, Տելեմաք, վրան ունեցած սէրդ իրաւացի է. աստուածք զնա քեզ կսահմանեն. խելացի

սիրով կսիրես դու զնա, ուստի եւ պէտք է սպասես որ Ոդիսեւս քեզ տայ զօրիորդը : Կգովնմ զքեզ որ երբէք զգացմունքդ անոր

չյայտնեցիր. բայց գիտցիր որ եթէ ֆնարքով մը ուզէիր ալ միտքդ անոր իմացունել՝ կմերժէրնա եւ ա՛լ վրադ համարում չէր ունենար : Ոչ երբէք ինքզինքը մէկուն պիտի խոստանայ . պիտի թողունա որ հայրը զինքը մէկուն տայ . իրեն փեսայ ա՛յն մարդը միայն պիտի առնու՝ որ աստուածներէն կվախնայ եւ ի՛նչ որ պատշաճ է՝ կկատարէ : Դուն ալ դիտեցի՞ր , որ դառնալէդ իվեր աւելի քիչ կտեսնուի ու աչուրներն աւելի վար կառնու : Դիտէ բոլոր պատերազմի մէջ ունեցած յաջողութիւնդ . տեղեակ է նաեւ ազգատոհմիդ , գլխէդ անցածներուն , եւ աստուածոց քեզ տուած ձիրքերուն , եւ անոր համար ալ է որ աւելի պարկեշտ է եւ զգուշաւոր : Երթամք , Տելեմաք , երթամք Իթակէ . այլ ինձ ուրիշ բան չմնար , բայց եթէ հայրդ գտնել տամք քեզ , եւ ոսկեդարու արժանի կին մը առնելու կարող ընեմ զքեզ : Փոխանտկ Սաղենտի թագաւորին աղջիկն ըլլալով՝ Թէ որ ցրտասառոյց Ալգիդոնի մէջ հովուուհի մ'ալ ըլլար , դարձեալ շատ երջանիկ կըլլայիր եթէ քեզ զնա հարսնացընէիր : »

Ն Ա Խ Ա Գ Ի Ռ Ի Թ Ի Ի Ն .

Իդոմենէս իւր երկու հիւրերուն երթալը չուզելով՝ շատ մը դժուարին գործեր մէջ կհանէ զոր
առանց բեզի չեմ կրնար կարգի դնել, կըսէ Մենտորի : Մենտոր անոնց հարը կցուցընէ,
ու ոտք կկոխէ որ զՏելեմաք առնու տանի : Իդոմենէս դարձեալ ջանք կընէ որ զիւրենը
բռնէ, Տելեմաքայ սէրը վառելով Անտիոպէի վրայ : Որսի կհրաւիրէ եւ կուզէ որ աղջիկն ալ
որսակից ըլլայ : Շոն վարազի մը ձեռքէն կազատէ զնա Տելեմաք, ու ալ այնուհետեւ մեծ
դժուարութիւն կըաշէ օրիորդէն ու անոր Թագաւոր հօրմէն բաժնուելու : Բայց բաջալերեալ
ԻՄենտորէ՝ կյաղթէ դժկամակութեանն ու նաւ կմտնէ հայրենիքը դառնալու :

ԳԻՐԻՔ ՔՍԱՆԵՐՈՐԴ ԵՐՐՈՐԴ.

ԴՈՒՑՆԷՍ ՈՐ ԿՎԱԽՆԱՐ ԹԷ ՏԵԼԵՄԱՔ
ԵՆ ՄԵՆՈՐ ԿԵՐԹԱՆ, ԲԵՆ ԶԱՆՔ
ԿՐՆԷՐ ՈՐ ԳԻՐԵՆՔ ՈՒՂԱԳՐՆԷ. ԴԱՍ-
ԿՐԵՈՒՅ ՄԵՆՈՐԻՆ ԹԷ ԶԵՐ ԿԱՐՈՂ ԱՌԱՆԳ ԻՐԵՆ ԴԱՂԵՑԵՐՆԷԼ ԱՅՆ
ՎԷՏՆ ՈՐ ՊԱՏԻԱՆԻՅ ԱՐԱՄԱՂՂԱՅ ԳԻՐԻՔԱՆԷՍ ԶՐԺԻՆ ՈՒ ԱՎՈՂՈՆԻ
ՀԵՂԻՈՂՈՐ ԶՐԺԻՆ ՄԷՋՆ ԷՐ ԾԱԳԵՐ՝ ԹՈՂՆՈԳ ԹՈՂԵԼԷՆ ՈՒ ՂՈՑԵՐՈՒ
ՓՈՐՈՒՐԷՆ ԴԱՆԱԾ ԳՈՒՂԱԿՈՒԹԵԱՆԳ ՎՐԱՅ :

«ԻՆՇՈՒՆ ԱՐԲԱԳԱՆ ԲԱՆԵՐՈՒ ԿԽԱՆՈՒԼԻՍ, ԱՎԱՏԱՍԽԱՆԵՑ ՄԵՆՈՐ.
ԱՆՈՆԵՑ ՈՐՈՂՈՒՄՐ ԵՐՈՒՐԱԳԼՈԳ ԹՈՂ, ՈՐ ԴՆԱԳՈՅՆ ԱՎԱՏԱՄԱՏԱԳԱԼԱՆ-
ՂԱՎԱԽՔ ԵՆ, ԵՆ ԱՍՏՈՒԼԱԾՈԳ ԹԱՐԳԱՆ ԸԼԼԱՐՈՒ ԴԱՄԱՐ ԽՈՐԿՐ-
ՂԱԳԳԱԾ. ՄԻԱՅՆ ԴՈՒՆ ԻՂԽԱՆՈՒԹԻՆՂ ԲԱՆԵՑՈՒՐ ՄԷԿԷՆ ԻՍԿՂԵԱՆ
ԱՅՆ ՎԷՏԵՐԸ ԽԱՓԱՆԵԼՈՒ : ՈՅ ԿՈՂՄԱՆԿԵՐՈՒԹԻՆ ԳՈՒՑՈՒՐ, ԵՆ ՈՅ
ՄՈՏԱԴԱՏՈՒԹԻՆ. ԵՂԱԾ ՈՐՈՂՈՒՄՐ ԱՎՂՈՒՄԱՆԵԼՈՒ ՄԻԱՅՆ ԳՈՑ ԵՂԻՐ.
ՄԻՐՔ ԲԵՐ ՈՐ ԹԱԳԱՆՈՐ ՄՐ ԱՐԱՐՈՒԿԱՆ Է ԿՐՈՆՔԻ ԴԱՎԱՐԱԿԻԼ ԵՆ
ՈՅ ԵՐԲԷՔ ԱԻՍԻ ՈՒԳԷ ԱՆՈՐ ԽԱՆՈՒԼԻՐ. ԱՍՏՈՒԼԱԾԱՐԱՔ ԵՆ ԿՐՈՆՔ,
ՈՒՍՈՒ ԵՆ ԻՎԵՐ ՔԱՆ ՂԹԱԳԱՆՈՐԱ : ԵԹԷ ԹԱԳԱՆՈՐՔ ԿՐՈՆՔԻ ԿԽԱՆ-
ՈՒԼԻՆ՝ ՓՈԽԱՆԱԿ ԱՎՂՈՒՄԱՆԵԼՈՒ՝ ԾԱՌԱՅՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ ԿՈՒԳԵՆ ԳԱՅՆ :
ԱՅՆՃԱՓ ԳՐԱՆՈՐ ԵՆ ԹԱԳԱՆՈՐՔ, ԵՆ ՄԱՐԴԻԿ ԱՅՆՃԱՓ ՍԿԱՐ՝ ՈՐ
ԱՄԷՆ ԲԱՆ ԸՍՏ ԴԱՏՈՅԻԳ ԹԱԳԱՆՈՐԱԳ ԱՅԼԱՅԵԼՈՒ ՎՈՒՄԳԻ ՄԷՋ ԿԻՅ-

յայ՝ թէ որ անոնք կրօնքի վերաբերեալ խնդրոց մէջ մտնելու ըլլան : Թող ուրեմն որ աստուածոց սիրելիներն ամենայն ազատութեամբ իրենց որոշումն ընեն, եւ դու բաւական քեզ համարէ նուաճել զանո՞նք որ նոցա դատաստանին չուզեն հնազանդիլ : »

Յետոյ գանգատեցաւ Իդոմենէս թէ տագնապաճ է այլ եւ այլ անձանց ունեցած բազմաթիւ դատաստաններուն վրայ, զորոնք ստիպուած էր շուտով կտրել լմնցնել :

Պատասխանեց իրեն Մենտոր, այն ամենայն նոր խնդիրներն՝ որ իրաւագիտութեան ընդհանուր սկզբունք կոչեն եւ օրէնքը կմեկնեն՝ դո՛ւն որոշէ, բայց ոչ երբէք յանձն առ մասնաւոր դատաստաններ կտրել, որպէսզի խուռն վրադ չդիզուին, եւ ժողովը ղեանդ դատաւորը միայն դուն կըլլաս. վասնզի այն ժամանակ քու ձեռքիդ տակ եղած բոլոր դատաւորներն անօգուտ կըլլան, հոգիդ բերանդ կուզայ, մանր գործքերը մեծերէն զքեզ կարգիլեն, եւ այն մանրերուն ալ ինչպէս որ պէտք է չես կրնար հասնիլ : Զգուշացիր ուրեմն որ այս տագնապին մէջ չիյնաս. մասնաւորաց գործերը՝ սովորական դատաւորաց ղրկէ : Դուն այն բանը միայն ըրէ՝ զոր այլք չեն կարող ընել ու զքեզ թեթեւցընել. այն ժամանակ կկատարես Թագաւորի մը բուն պարտքը : »

« Կթախանձեն զիս նաեւ, կըսէր Իդոմենէս, որ մէկ քանի հարսանիք ընեմ : Ազնուատոյժք ոմանք որ ամէն պատերազմաց մէջ ետեւէս եկան՝ եւ ինձ ծառայելու համար մեծ հարստութիւն կորսնցուցին, կուզեն կերպով մը վարձատրուիլ՝ մէյմէկ հարուստ աղջիկ իրենց հարս առնելով. եւ ես մէկ խօսքով կարող եմ իրենց այս ամուսնութիւնները հոգալ : »

« Իրաւ է, կպատասխանէր Մենտոր, որ մէկ բառով կրնաս այն ամուսնութիւնները հոգալ, բայց այն բառը շատ սուղ պիտի նստի քեզ : Կուզես հայրերէն ու մայրերէն հանել իրենց հարս ու միանգամայն ժառանգ ընտրելու ազատութիւնն ու մխիթարութիւնը. ասիկա բոլոր գերդաստանները ամենախիստ գերութեան մը մէջ դնել է. եւ քաղաքացւոցդ բոլոր տնական թշուառութեանցը պատասխանատու կըլլաս : Առանց այս դառնութիւնն ալ աւելցընելու՝ ամուսնութիւնք բաւական փշեր ունին : Թէոր վարձատրելու հաւատարիմ ծառաներ ունիս՝ անգործ երկիրներ տուր իրենց. աւելցուր

անոնց նաեւ կարգեր ու պատիւներ՝ իրենց վիճակին ու ծառայութեանցը համեմատ. աւելցուր նաեւ՝ թէոր հարկ է, քիչ մը ստակ՝ քու ծախուցդ համար սահմանուած գումարին վրայ ըրած խնայութենէդ. բայց ոչ երբէք քու պարտքդ վճարես՝ հարուստ աղքիկներ իրենց ծնողաց կամացը դէմ զոհելով : »

Շուտ մը իդոմենէս այս խնդրէն ուրիշ խնդիր մը անցաւ : « Սիբարացիք, կըսէր, կգանգատին թէ իրենց երկիրներն յափշտակեր ու քիչ ժամանակէ իվեր մեր հոս բերած օտարականներուն տուեր եմք որ մշակեն. այս ժողովրդոց տեղի տա՞մ թէ չէ : Թէոր տամ, ալ ամէնքը պիտի սկսին մեզմէ մէյմէկ բան պահանջել : »

« Պէտք չէ կարծել, պատասխանեց Մենտոր, թէ Սիբարացիք իրաւունքունին. բայց եւ ոչ պէտք է կարծես թէ քու է իրաւունքդ : »

« Ուրեմն որո՞ն ալէտք է հաւատանք » կրկնեց իդոմենէս :

« Երկու կողմերէն եւ ոչ մէկուն, շարունակեց Մենտոր. այլ հարկ է իրաւարար առնուլ սահմանակից ժողովուրդդ մը՝ որ ո՛չ մէկ կողմին եւ ոչ միւսին կասկածաւոր ըլլայ, ինչպէս են Սիպոնտացիք, որ քեզի դէմ ըլլալու ամենեւին շահ մը չունին : »

« Բայց հա՞րկ է ինձ, պատասխանեց իդոմենէս, իրաւարարի մը հաւատալ. միթէ Թագաւոր չե՞մ ես : Թագաւոր մը պարտակա՞ն է իւր տէրութեանը մէջ օտարաց հպատակիլ : »

Այսպէս նորէն սկսաւ Մենտոր իւր խօսակցութիւնը. « Որովհետեւ դուն չես ուզեր զիջանիլ՝ հարկ է դնես թէ իրաւունք ունիս. միւս կողմանէ Սիբարացիք ալ ետ չեն կենար, եւ կանդեն թէ իրաւունքնին անտարակուսելի է : Այս հակառակ կարծեաց մէջ ալէտք է որ երկու կողմէն ընտրուած իրաւարար մը զծեղ հաշտեցնէ, եւ կամ զենքով բախտերնիդ որոշուի. ուրիշ ճար չկայ : Թէոր հասարակապետութեան մը մէջ մտնէիր՝ ուր ոչ իշխան մըլլար եւ ոչ դատաւոր, եւ իւրաքանչիւր գերդաստան իրաւունք համարէր անձին բռնութեամբ իւր դրացիներէն ուզածն առնուլ, այնպիսի ազգի մը թշուառութեանը վրայ կողբայիր, եւ այն ահագին անկարգութենէն կսոսկայիր, յորում ամենայն գերդաստանք իրարու դէմ կգինուին : Միթէ աստուածք նոյնպիսի սոսկումով չե՞ն նայիր բոլոր աշխարհիս, որ ընդհանուր հասարակապետութիւն մի է, թէոր իւրաքանչիւր ժողովուրդ՝ որ անոր մէջ մեծ գերդաստանի

մը պէս է, ամենայն կերպով իրաւունք մամարի անձին՝ բռնութեամբ ամէն ուզածը սահմանակից ժողովուրդներէն ձեռք ձգել : Մասնաւոր մարդ մը որ իւր նախնեացմէ արտ մը ժառանգած ըլլայ՝ չկրնար անոր տէր ըլլալ առանց օրինաց իշխանութեան եւ ատենակալի դատաստանին, եւ իբրեւ խռովարար խստիւ կպատժուի թէոր ուզէ բռնութեամբ պահպանել զոր ինչ արդարութիւնը տուած է իրեն : Կարծե՞ս թէ թագաւորք կարող են իրենց պահանջմունքները պաշտպանելու համար մէկէն բռնութիւն բանեցընել՝ առանց բաղդրութեան ու մարդասիրութեան ամէն ձաւքաները փորձելու : Միթէ արդարութիւնը աւելի սրբազան եւ անդրժեյի չէ՞ թագաւորաց ամբողջ աշխարհաց համար, քան թէ գերդաստաններու մէկ քանի մշակուած արտերու համար : Միթէ անիրաւ եւ յափշտակող կըլլայ այն որ քանի մը արտավար երկիր կառնու, եւ գաւառներ առնողն՝ արդար եւ դիւցազն : Թէոր մարդ առանձնական շահերու մէջ մտահաճութեամբ ու անձնասիրութեամբ ինքզինքը խաբէ ու կուրնայ, միթէ աւելի պէտք չէ՞ վախնայ որ տէրութեան մեծամեծ շահերուն մէջ ինքզինքը խաբէ ու կուրնայ : Պէ՞տք է մարդ իւր անձին հաւատայ այնպիսի նիւթի մը մէջ՝ յորում կասկածելու այնչափ պատճառ ունի. միթէ պէտք չէ՞ վախնալ սխալելու այնպիսի պարագաներու մէջ՝ յորս մէկ մարդու մոլորութիւնը սոսկալի հետեւանքներ ունի : Թագաւորի մը մոլորութիւնը՝ որ միտքը դրած ըլլայ թէ իրաւացի են իւր պահանջմունքները, շատ անգամ աւերմունք, սով, կոտորած, ժանտախտ, բարուց ապականութիւն կպատճառէ, որոց չարաղէտ արգասիքը մինչեւ հեռաւոր դարեր կհասնի : Թագաւոր մը որ միշտ իւր չորս կողմը բազմաթիւ շողոքորթներ կժողվէ, այսպիսի պարագայից մէջ խաբուելէ պէտք չէ՞ վախնայ : Իսկ երբոր վէճը ընցընելու համար իրաւարար մը ուզէ՝ իւր արդարութիւնը, ուղղութիւնն ու չափաւորութիւնը կցուցընէ : Ընտրուած իրաւարարը՝ բարեհամբոյր միջնորդ մըն է, եւ ոչ եթէ խիստ դատաւոր : Հարկ չէ անոր որոշմունքներուն կոյր զկուրայն հպատակիլ. միայն պէտք է մեծարել զնա. գերագոյն դատաւորի մը պէս վճիռ չտար. այլ առաջարկութիւններ կընէ, եւ իւր խորհրդովը մարդ բան մը կզոհէ՝ խաղաղութիւն պահելու համար : եւ եթէ թագաւոր մը խաղաղութիւնը պահելու համար ամէն ջանք ընելէն

յետոյ նորէն պատերազմ՝ բացուի՝ այն ատեն գէթ խղճին վկայութիւնը, սահմանակցաց մեծարանքն ու աստուածոց արդարացի պաշտպանութիւնը կունենայ : »

Իդոմենէս այս խօսակցութենէ սիրտը շարժելով հաւանեցաւ որ Սիպոնտացիք իրեն եւ Սիբարացւոց իրաւարարն ըլլան :

Բայց Թագաւորը տեսնելով որ այն երկու օտարականները բռնելու համար բանեցուցած ամէն հնարքը պարապը կելլեն, աւելի զօրաւոր կապով մը փորձեց զանոնք կեցընել : Դիտեր էր որ Տելեմաք զԱնտիոպէն կսիրէր. եւ կյուսար զինքն այն սիրով բռնել : Նոյն մտքով շատ անգամ՝ սեղանի վրայ աղջկանը երգել տուաւ : Անտիոպէ հօրը անհնազանդ չըլլալու համար երգեց, բայց այնպիսի պարկեշտութեամբ եւ տխրութեամբ՝ որ յայտնի կերեւար այն հնազանդութեամբ կրած նեղութիւնը : Այնչափով ալ գոհ չըլլալով

Իդոմենէս ուզեց որ նաեւ Դաւնեաց ու Ադրաստին վրայ եղած յաղթութիւնը երգէ. այլ անկարելի եղաւ որ Տելեմաքայ գովութիւններն երգէ. պատկառանքը հրաժարեցաւ անկէց, եւ հայրը չկրցաւ զնա ստիպել : Անոյշ եւ սրտառու ծայրը կմափանցէր

կմանէր Ողիսեայ դեռաճասակ որդւոյն սիրտը, եւ կգորովէր զայն. իսկ իդոմենէս որ վրան ականկառոյց կնայէր՝ անոր խռովիլը տեսնելով կզուարճանար : Բայց Տելեմաք ամենեւին չէր երեւցըներ թէ թագաւորին միտքը կհասկընայ. եւ թէպէտ այնպիսի դիպուածոց մէջ կարելի չէր որ սաստիկ չխանդաղատէր՝ այլ խելքը զգայուածնէն աւելի զօրաւոր ըլլալով՝ ոչ եւս այն Տելեմաքն էր զոր երբեմն բռնաւոր կիրք մը Կալիպսոյի կղզւոյն մէջ գերի բռներ էր : Անտիոպէին երգած ժամանակն անխօս անբարբառ կկենար. եւ նորա լռելուն պէս՝ մէկէն խօսակցութիւնը ուրիշ նիւթի մը վրայ կդարձունէր :

Թագաւորն այս հնարքով իւր դիտաւորութեանը չհասնելով, որոշեց որ որսի մեծ հանդէս մը ընէ, եւ սովորութեանը դէմ՝ ուզեց որ իւր աղջիկն ալ այն զբօսանքին մէջ գտնուի : Լացաւ Անտիոպէ եւ չէր ուզեր երթալ. բայց հարկ էր հօրը բացարձակ հրամանը կատարել : Հեծաւ փրփրերախ ամեհի ձի մը՝ որ Կաստորին պատերազմի համար նուաճածներուն կնմանէր. առանց դժուարութեան կծիալարէր զայն. մանկաճասակ եռանդուն օրիորդաց երամբ ետեւէն կերթար, եւ ինքն անոնց մէջ կերեւար իբրեւ զԱնահիտ իմէջ անտառաց : Վրան կնայէր թագաւորը, եւ նայելէն չէր կշտանար՝ մոռնալով բոլոր իւր անցած վշտերը : Տելեմաքն ալ կնայէր անոր, եւ աւելի պարկեշտութեանը վրայ կհիանար քան թէ Ֆարտարութեանն ու շնորհալի գեղեցկութեանը :

Շուները սոսկալի մեծութեամբ վարագի մը ետեւէն ընկած կհալածէին. ասիկա Կալիքոնի վարագին պէս կատաղի էր. վրայի երկայն ու կարծր մազը նետերու պէս տնկուած էին. աչուրներն արիւնալից եւ հրաժառ. խանչիւնը հեռուէն կլսուէր իբրեւ զխուլ ձայն մրրկայոյզ հողմոց, երբ զանոնք եռողոս իւր քարայրը կկանչէ՝ մրրիկները դադրեցընելու համար. ժանիքն երկար էր եւ ծուռ, հնծողներու սայրասուր մանգաղին նման դուրս կլորցած, եւ ծառերը բռնէն կկտրէր : Բոլոր այն շներն որ կհամարձակէին մօտենալ՝ պատառ պատառ կըզկտէր. եւ ետեւէն ընկող քաջայանդուզն որսորդներն իսկ քովը հասնելու կվախնային :

Անտիոպէ որ հովի պէս թեթեւընթաց էր, մօտէն վրան յարձակելու չվախցաւ, նետ մը նետեց եւ ուսին վրայ զարկաւ զնա վիրաւո-

րեց : Կատաղի գազանին արիւնը վտակի պէս կվազէ ու աւելի կկատղեցընէ զնա. եւ իրեն այն վէրքը տուողին դէմ կդառնայ : Անտիոպէի ձին թէպէտեւ ամեֆի, կխրտի ու ետ ետ կքաշուի. սոսկավիթխար վարազը յարծակեցաւ վրան ծանր բաբաններու նման՝ որ ֆաստակառոյց քաղաքաց պարիսպները կքանդեն : Նժոյգը կդողդողայ եւ կգլորի կիյնայ. Անտիոպէ ինքզինք գետինը կգտնէ, եւ կտեսնէ որ անկարելի էր իրեն դէմ կատղած գազանին ժանեացը մահաբեր ֆարուածէն ազատիլ : Բայց Տելեմաք որ Անտիոպէին վտանգն էր դիտեր՝ ձիէն վար կիջնայ, փայլակի պէս կվազէ կնետուի ձիուն ու վարազին մէջտեղը, որ արեանը վրէժն առնելու կդիմէր, եւ ձեռքի բռնած երկայնաբուն գեղարդը կխոթէ ծայրէծայր իկող սոսկալի գազանին, որ լի կատաղութեամբ կտապալի կիյնայ :

Մէկէն Տելեմաք կտրեց անոր գլուխը, որ դեռ մօտէն տեսնողներուն վրայ վախ կծգէր եւ բոլոր որսորդները կապշեցընէր, եւ Անտիոպէին բերաւ մատոյց : Ամօթէն կարմրեցաւ նա, աջուրներովը խորհուրդ կհարցունէր ֆորմէն՝ որոյ զարհուրանքը վտանգէն ազատելուն վրայ սաստիկ ուրախութեան էր փոխուեր, նշան ըրաւ աղջկանը որ նուէրն ընդունի : Առաւ Անտիոպէ եւ այսպէս ըսաւ առ Տելեմաք. « Երախտագիտութեամբ կընդունիմ զայդ քեզմէ ուրիշ մեծագոյն պարգեւով մը, վասնզի քեզ պարտական եմ կեանքս : » Եւ այս ըսաւ չըսաւ վախցաւ թէ աւելի բան զրուցեց, եւ աջուրներն վար առաւ. եւ Տելեմաք անոր տագնապը տեսնելով այս միայն ըսաւ. « Երանելի է Ոգիսեայ որդին որ կարող եղաւ այսպիսի պատուական կեանք մը պահպանել. բայց աւելի ալ երանելի կըլար թէոր կարենար իւր կեանքը քու քովդ անցունել : » Անտիոպէ առանց պատասխան տալու՝ շուտ մը մէկէն իւր նորաֆասակ ընկերակցաց խումբը մտաւ եւ ձի ֆեծաւ :

Նոյն ժամանակը մէկէն կուգէր Իդոմենէս իւր աղջիկը Տելեմաքին խոստանալ, բայց անստուգութեան մէջ զնա թողլով՝ կյուսար սրտին սէրն աւելի վառել բորբոքել. եւ կկարծէր նաեւ որ ֆարսանիքն ապահովելու փափաքով ուզէ նա Սաղէնտի մէջ ուշանալ : Այսպէս կմտածէր Իդոմենէս. բայց աստուածք մարդկանց իմաստութեանը վրայ կծիծաղին : Այն բանն որ զՏելեմաք պիտի բռնէր կեցընէր՝ նոյնը զինքը մեկնելու ահապարեցուց. վասնզի սկսաւ

այնպիսի կիրք մը զգալ՝ որով իրաւամբ իւր վրայէն բոլոր վտանգութիւնը գնաց :

Մենտոր ամէն ջանք բրաւ որպէսզի Տելեմաքայ սրտին մէջ Իթակէ դառնալու սաստիկ փափաք մը վառէ. եւ միանգամայն Իդոմենէսն ստիպեց որ զինքը թողու երթալ. արդէն նաւը պատրաստ էր : Վասնզի Մենտոր որ Տելեմաքին կենաց ամէն վայրկեանները կկարգաւորէր՝ զինքը բարձրագոյն փառաց ամբառնալու համար, ամէն տեղ այնչափ զինքը կկեցունէր որչափ որ հարկաւոր էր առաքինութեան մէջ զինքը կրթելու եւ փորձառութիւնը շատցունելու : Անոր համար ալ Տելեմաքայ հասնելուն պէս՝ նաւը պատրաստել տալու հոգ տարեր էր :

Իդոմենէս որ անոնց երթալուն վրայ շատ կռժկամակէր, երբոր տեսաւ ու իւր երկու հիւրերն որոցմէ այնչափ օգնութիւն գտեր էր՝ զինքը պիտի թողուին զնային, սոսկալի տրտմութեան ու խըղձալի վիատութեան մէջ ընկաւ : Տանը խորը կփակուէր կմնար, եւ հոն հառաջանքներ ընելով եւ արցունք թափելով սիրտը կսփոփէր. կերակուր ուտելու հարկն ալ կմոռնար. ոչ եւս քունն իւր դառնակսկիծ վշտերը կամօքէր. եւ մտատանջութենէն կհալէր կմաշէր : Նման մեծ ծառի մը որ տերեւախիտ ֆիւղերուն շքովը երկիրը կծածկէ, եւ որդ մը կսկսի բունը կրծել բարակ անցքերուն մէջէն ուր հոյզը կվազէ իրեն սնունդ կուտայ. այս ծառը զոր քամիներն երբէք չեն կրցեր տեղէն շարժել, եւ զոր բարեբեր երկիրը սիրով իւր ծոցը կսնուցանէր, եւ հողագործին կացինը միշտ պատկառեր էր իրմէ՝ երթալով կտկարանայ, եւ մէկը չկրնար անոր հիւանդութեան պատճառն իմանալ. կթարշաժի կթոռմի, իւր փառքն եղող տերեւներէն կմերկանայ. եւ կոճղ մը միայն կերեւայ՝ ցնդբռնուած կեղեւներով ու չորցած ֆիւղերով ծածկուած : Այսպէս կերեւար նաեւ Իդոմենէս իւր ցաւոցը մէջ :

Տելեմաք սիրտը շարժած՝ հետը խօսիլ չէր համարձակեր. երթալու օրէն կվախնար, եւ զայն ուշացընելու համար պատճառանք կփնտռէր. եւ նոյն տարտամութեան մէջ երկար ժամանակ կմնար թէոր Մենտոր իրեն չըսէր. « Զքեզ այսպէս փոխուած տեսնելուս վրայ շատ ուրախ եմ : Բնութեամբ խստասիրտ էիր եւ բարձրամիտ, եւ քու հանգստութիւնդ ու շահդ միայն կփնտռէիր. բայց վերջա-

պէս մարդ եղար, եւ կսկսիս աղետիցդ փորձովը՝ ուրիշներուն աղետիցը կարեկից ըլլալ: Առանց այս կարեկցութեան մէկը չկրնար ոչ լաւութիւն, ոչ առաքինութիւն եւ ոչ ուրիշները կառավարելու ընդունակութիւն ունենալ. բայց եւ անով պէտք չէ մէկալ դին անցնիլ, եւ ոչ մեղկ բարեկամութեան մը մէջ իյնալ: Իդոմենեսին հետ մտադիւր սիրով ես կխօսէի ու մեր երթալուն զինքը հաւանեցնելով՝ չէի թողուր որ դժնդակ խօսակցութեան մը նեղութիւնը դուն քաշես. այլ չեմ ուզեր որ տարադէպ ամօթ ու երկչոտութիւն սրտիդ տիրեն: Պէտք է վարժիս քաջութիւնն ու անյողդողդ արիւթութիւնը խանդակաւ ու դիւրագորով բարեկամութեան հետ խառնել: Առանց հարկի զմարդիկ վշտացնելէն պէտք է վախնալ, բայց երբոր անկարելի է զանոնք չվշտացնել, պէտք է անոնց վշտակից ըլլալ եւ ըստ կարի քաղցրացնել զհարուածն զոր կարող չեմք բոլորովին արգելել:»

«Ահա այն քաղցրութիւնը գտնելու համար, պատասխանեց Տելեմաք, աւելի կուզէի որ Իդոմենէս քեզմէ իմանայ մեր չուն քան թէ յինէ:»

«Կլաբուխս, սիրելիդ իմ Տելեմաք, պատասխանեց Մենտոր. ծիրանիներու մէջ մնած արքայորդւոց կնամանիս եւ դու, որ կուզեն ամէն բան իրենց հաճոյիցն յարմար ըլլայ, եւ բոլոր բնութիւնը կամքերնուն հնազանդի, բայց մէկուն դէմ յանդիման հակառակելու սիրտ չեն ըներ: Եւ այս ոչ եթէ անոր համար որ մարդիկ հոգերնին է, եւ կամ թէ բարեսիրութեամբ կվախնան զանոնք վշտացունել, այլ իրենց հանգստութեանը համար. չեն ուզեր չորս կողմերնին տրտում ու տժգոյի երեսներ տեսնել: Մարդկանց վշտերն ու խեղճութիւնները փոյթերնին չէ, բաւական է թէ աչքերնուն առջեւ չըլլան. եւ անոնց վրայ խօսք լսելն ալ զիրենք կտաղտկացունէ ու կտրտեցնէ. հետերնին խօսուած ժամանակ պէտք է ըսել որ ամէն բան աղեկ կերթայ. եւ իրենց զուարճութեանցն ետեւէ եղած ատեննին՝ ամենեւին չեն ուզեր բան մը տեսնել կամ լսել որ կարող ըլլայ իրենց ուրախութիւնն ընդհատել: Երբոր պէտք ըլլայ յանդիմանել, խրատել, մէկուն սխալմունքը ցուցնել, ձանձրանալի մարդուն մէկուն պահանջանացը կամ անիրաւ կրիցը դէմ կենալ՝ միշտ ուրիշի մը կյաննեն զայն, քան թէ իրենք ան-

ծամբ անուշ արիութեամբ մը խօսին լմնցնեն, աւելի կուզեն թողուլ որ իրենցմէ ամենանիւաւ շնորհներն յափշտակեն առնուն, եւ իրենց ամենամեծ գործերը կաւրեն՝ չկարենալով բան մը որոշել անոնց մտացն հակառակ՝ որոց հետ ամէն օր գործողութիւն ունին : Իրենց վրայ այս տկարութիւնը տեսնելով ամէն մարդ կջանայ անկէց իրեն օգուտ մը հանել, զիրենք կստիպէ, կթախանծէ, կնեղէ, եւ նեղելովը կյաջողի : Նախ զիրենք կշողոքորթեն եւ աչքերնին մտնելու համար իրենց խունկ կուտան. բայց մէյմը որ մէկը վստահութիւննին վաստըկի, եւ քովերնին պաշտօն մը ձեռք ձգէ ա՛լ ուզածին պէս զանոնք կկառավարէ, եւ վզերնին լուծ կանցընէ. լուծին տակ կհեծեն, եւ շատ անգամ կուզեն զայն թօթվել, բայց բոլոր կեանքերնին կկրեն զայն : Ինքնիշխան երեւելու նախանձաւոր են, եւ միշտ ուրիշները վրանին կիշխեն. չեն ալ կրնար անոնցմէ անցնիլ. վասնզի այն տկար որթերու կնմանին՝ որ իրենք իրենցմէ հաստատութիւն մը չունենալով՝ միշտ մեծ ծառի մը կօճղին կպլլուին :

« Ոչ երբէք պիտի թողում, ո՛ր Տելեմաք, որ իյնաս այս թերութեան մէջ՝ որ զմարդ անկարող կընէ վարչութեան : Դուն որ այնչափ կը խանդաղատիս որ մինչեւ չես համարձակիր Իդոմենեսին հետ խօսելու, մէյ մը որ Սաղենտէն ելլես՝ ա՛լ անոր վշտերը հոգդ չեն ըլլար. զքեզ գորովողը՝ իւր վշտերը չեն, այլ իւր ներկայութիւնն է որ զքեզ կտագնապէ : Դնա Իդոմենեսայ հետ անձամբ դուն խօսէ. այս առթիւ մէջ սովրէ գորովագութ ու միանգամայն արիասիրտ ըլլալ. ցուցուր զինքը թողլուդ ցաւը. բայց եւ վճռական կերպով մը ցուցուր նաեւ մեր երթալուն հարկաւորութիւնը : »

Տելեմաք ոչ Մենտորին հակառակիլ կհամարձակէր եւ ոչ երթալ Իդոմենէսը գտնել. իւր վախին վրայ կամաջէր, եւ անոր յաղթելու քաջութիւն չունէր. տարակուսած կեցած էր. երկու քայլ կառնէր, եւ իսկոյն ետ կդառնար կուգար Մենտորայ նոր պատճառ մը մէջ կրերէր : Բայց Մենտոր ակնարկութեամբը միայն անոր խօսքը կարճ կապելով՝ ամէն գեղեցիկ պատճառանքը կցրէր : « Ասիկա՞ է, կըսէր ժպտելով, ասիկա՞ է Դաւնեաց յաղթողը, ազատարարն մեծին եսպերիոյ, որդին իմաստնոյն Ոդիսեայ, որ իրմէն ետքը Յունաստանի պատգամը պիտի ըլլայ. չհամարձակիր Իդոմենեսայ ըսելու որ

ա՛լ չլընար զիայրը տեսնելու համար իւր հայրենիքը դառնալն ուշացընել : Ո՛վ ժողովուրդ Իթալեայ, ո՛րչափ Թշուառ պիտի ըլլաս օր մը Թէ որ ունենաս այնպիսի Թագաւոր՝ որոյ վրայ տիրէ անտեղի ամօթ, եւ երկրին մեծամեծ շափերն իւր ջնջին բաներու վրայ ունեցած տկարութեանցը զոհէ : Տես, Տելեմաք, ի՛նչ տարբերութիւն կայ պատերազմական արիութեան ու գործողութեանց հարկաւոր եղած քաջութեանը մէջ. բնաւ չվախցար Ադրաստայ զէնքերէն, եւ Իդոմենեսին տխրութենէն կվախնաս : Ահա այսպէս մեծագործ Թագաւորը իրենքզիրենք անպատիւ կընեն. պատերազմի մէջ դիւցազն երեւելէն յետոյ՝ սովորական դիպուածներու մէջ մարդկանց յետինները կերելին, ուր ուրիշները քաջութեամբ կգլխմանան : »

Հասկըցաւ Տելեմաք այս խօսքերուն ճշմարտութիւնը, եւ յանդիմանութիւնը վրան ազդեցութիւն ընելով, մէկէն ելաւ գնաց՝ առանց իւր զգացմանն ա՛լ ականջ կախելու. բայց հագիւ Թէ հասաւ այն տեղն ուր նստած էր Իդոմենէս՝ աջուրները վար, ինկած տկարացած

ու տրտմութենէն հալած մաշած, երկուքն ալ իրարմէ քաջուեցան եւ իրարու նայիլ չէին համարձակիր : Առանց բան մը զրուցելու՝ իրարու

միտքը կիմանային, երկուքն ալ լուռութիւնը լուծելու կվախնային. եւ երկուքն ալ սկսան լալ : Վերջապէս Իդոմենէս սաստիկ ցաւէն բռնադատուած գոչեց . « Ի՞նչ բանի կուգայ առաքինութիւնը փնտռել, երբոր անիկա այսպէս կվարձատրէ զինքը սիրովները : Տկարութիւնս ցուցնելէն յետոյ կթողուն զիս անխնամ. անշուշտ նոյն թշուառութեանցս մէջ նորէն պիտի իյնամ. ալ լաւ կառավարելու վրայ մէկը չխօսի ինձ. ոչ, չեմ կրնար ընել. մարդկանցմէ տաղտկացեր եմ : Ու՞ր կուգես երթալ Տելեմաք : Հայրդ ոչ եւս կենդանի է. անօգուտ տեղ զինքը կփնտռես : Իծակէն թշնամեացդ ձեռքը մատնուած է. զբեզ պիտի մեռցընեն թէնոր հոն դառնաս երթաս. անոնցմէ մէկն անտարակոյս մօրդ հետ կարգուած է : Հոս կեցիր. իմ փեսաս ու ժառանգս կըլլաս. յինչ ետքը կթագաւորես : Իմ կենդանութեանս ժամանակն ալ բացարձակ իշխանութիւն կունենաս. վստահութիւնս վրադ անսահման պիտի ըլլայ : Թէնոր այս ամէն առաւելութեանց անզգայ ես դու, գէթ Մենտորն ինձ թող, որ միակ ապաւէնս է : Խօսէ, պատասխան տուր ինձ, սիրտդ մի՛ խտացըներ, գէթա՛ յիս որ թշուառ եմ քան զամենայն մարդիկ : Բայց ի՞նչ, բան մը չես զրուցե՞ր : Ա՛հ, կհասկընամ թէ ո՛րչափ անգթութեամբ հետս կվարուին դիք. եւ աւելի սաստիկ կզգամ զայն քան իրերտէ՛ երբ որդւոյս արիւնը կմտնէի : »

Վերջապէս Տելեմաք խռովեալ եւ երկչոտ ձայնով մը պատասխանեց . « Անձիս տէրը ես չեմ. Տակատագիրք զիս հայրենիքս կկանչեն : Մենտոր որ աստուածիմաստ է, յանուն աստուածոց կհրամայէ ինձ դառնալ : Ի՞նչ կուգես որ ընեմ : Հրաժարի՞մ հօրմէս, մօրմէս, հայրենիքէս՝ որ անոնցմէ ալ աւելի սիրելի պէտք է ինձ ըլլայ : Թագաւորելու համար ծնած ըլլալովս՝ քաղցր ու հանգիստ լինեաց սահմանուած չեմ, եւ ոչ իմ յօժարութեանցս ետեւէն երթալու : Թագաւորութիւնդ հօրս Թագաւորութենէն աւելի հարուստ է եւ զօրաւոր. բայց պէտք է որ աստուածոց ինձ սահմանածը քու քարեսիրութեանդ պագեւածէն նախամեծար ընտրեմ : Երջանիկ կհամարէի ինքզինքս թէնոր Անտիոպէն ինձ հարս ունենայի՝ առանց իսկ յուսոյ Թագաւորութեանդ. սակայն անոր արժանի ըլլալու համար հարկ է որ երթամ ուր պարտքս զիս կկանչեն, եւ հայրս խնդրէ զնա քեզմէ ինձ իհարսնութիւն : Զխոստացա՞ր որ զիս Իծակէ զրկես : Այդ

խոստման վրայ չէ՞ որ քեզի համար դաշնակցաց հետ Ադրաստայ դէմ պատերազմեցայ : Այլ ժամանակն է որ տնական թշուառութեանցս դարման տանելու մտածեմ : Աստուածք որ զիս Մենտորի տուին , Մենտորն ալ Ոգիսեայ որդւոյն տուին՝ իւր Յակատագիրը կատարել տալու համար : Կուզե՞ս որ ամէն բան կորսնցունելէն ետքը կորսնցունեմ նաեւ զՄենտոր : Այլ ո՛չ ստացուածք ունիմ , ոչ ապաւինելու տեղ , ոչ հայր , ոչ մայր , եւ ոչ ապահով հայրենիք . իմաստուն ու առաքինի մարդ մը միայն կմնայ ինձ , որ Արամազդայ պարգեւացը ամենէն աւելի պատուականն է . դո՛ւ մտածէ թէ կրնա՞մ անկէց հրաժարիլ եւ հաւանիլ որ զիս թողու : Ոչ . աւելի կուզեմ մեռնիլ : Վերցո՛ւր կեանքս . վասնզի ոչինչ կհամարիմ զայն , բայց զՄենտոր ձեռքէս մի՛ յափշտակեր : »

Քանի որ կխօսէր Տեղեմաք՝ երթալով ձայնը հետզհետէ կարիանար եւ երկչոտութիւնը կերթար : Իդոմենէս չէր գիտեր ի՞նչ պատասխան տայ . բայց եւ Ոգիսեսի որդւոյն ըսածին ալ չէր կրնար հաւանիլ : Եւ խօսելու կարողութիւն չունենալուն համար գէթ կջանար նայուածքովն ու շարժուածքովը անոր գուծը շարժել : Այն միջոցին տեսաւ որ Մենտոր հասաւ , եւ ծանրութեամբ այսպէս խօսեցաւ .

« Մի վշտանար ամենեւին . մեք զքեզ կթողու՞մք կերթամք , սակայն իմաստութիւնն որ դից խորհրդոցը նախագահ կբազմի՝ վրադ պիտի հանգչի . գիացիր միայն՝ թէ շատ երանելի ես որ Արամազդ զմեզ հոս յուղարկեց՝ որ թագաւորութիւնդ ազատեմք եւ զքեզ մոլորութիւններէդ դարձունեմք : Փիլոկղէս զոր քեզ դարձուցինք , հաւատարմութեամբ քեզ կծառայէ . աստուածոց վախը , առաքինութեան յօժարութիւնը , ժողովրդոց սէրը , խեղճերուն կարեկցութիւնը՝ միշտ նորա սրտին մէջ պիտի ըլլան : Լսէ իրեն . վստահութեամբ ու առանց նախանձու զինքը գործածէ : Իրմէն այս մեծ ծառայութիւնը կրնաս ընդունիլ որ զինքն ստիպես որ ամէն պակասութիւնդ առանց պարտրկելու քեզ զրուցէ : Ահա ասոր վրայ կայացած է լաւ թագաւորի մը մեծ քաջութիւնը , որ այնպիսի Տշմարիտ բարեկամներ վնասէ՝ որ իւր պակասութիւններն իրեն իմացունեն : Բաւական է թէ այս քաջութիւնն ունենաս՝ մեր բացակայութիւնը քեզ չվնասեր , եւ երջանիկ կապրիս . բայց թէոր շողո-

քորթումը ինչն է՝ որ օձի պէս կտողոսկի, Յամբայ մը գտնելով մինչեւ սիրտդ հասնի ու անշահասէր խորհուրդները քեզ կ'ասկածաւոր երեւցընէ՝ բանդ բուսած է : Մեղկութեամբ մի՛ թողուր որ ցաւն զքեզ վիատեցընէ. եւ ջանա առաքինութեան հետեւիլ : Ըսի ֆիլոկղեսի ի՛նչ որ պէտք է ընէ զքեզ սփոփելու եւ ոչ երբէք վստահութեամբդ զեղծանելու համար . կրնամ իրեն երաշխաւոր ըլլալ . աստուածներն այնպէս զինքը քեզ տուին ինչպէս որ զիս Տելեմաքայ : Ամէն մարդ պէտք է քաջութեամբ իւր Յակատագրին ետեւէն երթայ . անօգուտ է վշտանալը : Թէոր երբէք ինձ կարօտութիւն ունենայիր՝ զՏելեմաք հօրն ու հայրենեաց դարձունելէս ետքը կուգայի զքեզ կոեսնէի : Եւ ինձ անկէց աւելի ուրախալի ի՛նչ կրնայ ըլլալ : Երկրիս վրայ ոչ հարստութիւն կ'փնտռեմ ես ոչ իշխանութիւն . կուզեմ միայն օգնել անոնց որ արդարութեան ու առաքինութեան են իխնդիր : Մի՛թէ կարո՞ղ եմ երբէք մոռնալ այն վստահութիւնն ու սէրը զոր ցուցուցիր դու ինձ : »

Այս խօսքերով Իդոմենէս բոլորովին փոխուեցաւ . սրտին հանդարտանալն զգաց, ինչպէս որ Պոսիդոն երեքժամիովը կատաղի ալիքներն ու սեւ մրրիկները կ'հանդարտեցընէ . միայն մեղմ ու հանդարտ ցաւ մը կ'մնար, եւ աւելի տխրութիւն ու գորովալիք զգացում մըն էր այն քան թէ աղեկէզ ցաւ : Քաջութիւն, վստահութիւն, առաքինութիւն եւ աստուածոց օգնութեան յոյսն սկսան սրտին մէջ ծագիլ :

Հարկ է ուրեմն, ըսաւ, սիրելիդ իմ Տելեմաք, հարկ է ամէն բան կորսնցունել եւ ամենեւին չիշխալ չվիատիլ : Դէթ յիշէ զԻդոմենէս երբ Իթակէ հասնիս, ուր իմաստութեամբդ ամէն յաջողութիւն պիտի գտնես : Մի՛ մոռնար որ Սաղենտ քու դաստակերտդ է, եւ հոն թշուառ թագաւոր մը թողուցիր՝ որոյ բոլոր յոյսը վրադ է : Գնա, արժանի որդիդ Ոդիսեայ, ա՛լ զքեզ չեմ բռներ . ալ աստուածոց դէմ չեմ կենար՝ որ ինձ այնպիսի մեծ գանձ մը աւանդեր էին : Գնա նաեւ դուն, Մենտոր, մե՛ծդ եւ իմաստնագոյն քան զամենայն մարդիկ (Թէոր երբէք կրնան մարդիկ ընել զոր ինչ քեզմէ տեսայ, եւ թէ որ աստուած մը չես՝ մարդու կերպարանք առած՝ տկար ու տգէտ մարդիկը կըթելու), գնա՝ առաջնորդէ Ոդիսեասի որդւոյն, որ աւելի զքեզ ունենալուն համար ինքզինքը երջանիկ կ'համարի

քան թէ յաղծող Ագրաստայ ըլլալով : Գնացէք երկուքնիդ ալ. ոչ եւս կհամարձակիմ խօսիլ. հառաջանացսն երեցէք : Գնացէք, ապրեցէք, երջանիկ եղիք իմիասին. ալ ինձ աշխարհիս վրայ ուրիշ բան չմնար՝ բայց եթէ զձեզ հոս վայելելուս յիշատակը : Ո՛վ գեղեցիկ օրեր, երջանկաւէտ օրեր, օրե՛ր՝ որոց յարգը բաւական չճանչցայ. օրե՛ր որ շատ շուտով անցաք գնացիք. մէյմըն ալ չէ՛ք գար. ալ երբէք պիտի չտեսնե՞ն աչքերս զորս արդ կտեսնեն :

Այն ժամանակ ելաւ Մենտոր երթալու. գրկեց զՓիլոկլէս ու արցունքովն զնա թրջեց առանց կարող ըլլալու բառ մը խօսիլ : Տելեմաք ուզեց Մենտորին ձեռքէն բռնել քաշել եւ իդոմենէսին ձեռքէն ինքզինքն ազատել. բայց իդոմենէս նաւահանգստին ճամբան բռնելով՝ զնա Տելեմաքին ու Մենտորայ մէջտեղը մտաւ. վրանին կնայէր, կհառաչէր, կցկտուր խօսքեր կսկսէր ու մէկն ալ չէր կրնար լմընցընել :

Սակայն նաւաւարներով ծածկուած ծովեզերքին վրայ խառնածայն աղաղակներ կլսուէին. չուաններ կքաշուէին եւ յաջող քամի մը կելլէր : Տելեմաք եւ Մենտոր արտասուակից աջօք հրաժեշտ առին թագաւորէն, որ երկար ատեն հետերնին գրկախառն պլլուած կենալէն յետոյ, ետեւնէն աչքովը կրցածին չափ հեռու զիրենք կդիտէր :

Ն Ա Խ Ա Դ Բ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն .

Տելեմաք Նեստորի հետ նաւարկելու ժամանակ՝ լաւ կառավարելու կերպին վրայ այլեւայլ խնդիրներ կրնէ ու անոնց լուծումը կխնդրէ, եւ մանաւանդ Թէ Ի՛նչպէս զմարդիկ աղեկ ճանչնալու է՝ լաւերը միայն գործածելու ու չարերէն չխաբուելու համար : Խօսակցութիւններնուն վերջը ամենեւին բաժի չունենալնուն պատճառաւ կստիպուին կղզի մը իջնալ ուր Ողիսես ալ իջեր էր : Տելեմաք կտեսնէ զնա ու հետը կխօսի առանց ճանչնալու . բայց երբ նաւ կմտնէ նա եւ կելլէ կերթայ՝ կսկսի Տելեմաք ներսէն բան մը զգալ՝ որոյ պատճառը չկրնար հասկընալ : Մենտոր կմեկնէ զայն, կմխիթարէ ու կապահովցընէ որ քիչ ատենէն հօրն հետ պիտի միանայ. բայց եւ պատանւոյն աստուածաշնորհներն ու համբերութիւնը փորձելու համար կառաջարկէ Ամենասայ զոհ մ'ընել, որով եւ իրենց չուն ուշանայ : Վերջապէս դիցուի՛ն որ Մենտորի կերպարանքն էր առեր՝ իւր աստուածային փառքը կզգենու եւ ինքզինքը կյայտնէ, ու Տելեմաքայ վերջին խրատներն ալ տալէն վերջը՝ աներեւոյթ կըլլայ . Կհասնի Տելեմաք յիմակէ ու կգտնէ զՈղիսեսու հաւատարիմ Եւմէսին քով :

Գ Ի Ր Ք Ք Ս Ա Ն Ե Ր Ո Ր Ք Զ Ո Ր Ր Ո Ր Ք .

րդէն առագաստները կուռին, խա-
րխիսները կվերցուին, եւ ցամաքը
կարծես թէ կփախչի կերթայ :

Քաջափորձ նաւուղիդը հեռուէն կտեսնէ Լեւկադա լեռները, որոց
գագաթը սառնասառոյց եղեման մրրիկի մը մէջ կծածկուին, եւ
Ակրոկերաւնեան լեռներն՝ որ շատ անգամ կայծակնափար ըլլալէն
ետքն ալ դեռ իրենց ամբարիաւահ ճակատն երկինք կտնկեն :

Այս նաւարկութեան ժամանակ կըսէր Տելեմաք առ Մենտոր .
« Կարծեմ թէ հիմա կհասկընամ քու ինձ մեկնած կառավարութեան
օրէնքը : Նախ անոնք ինձ երազ կերեւային . բայց քիչ քիչ մտքիս
մէջ կպարզին եւ լուսաւոր կտեսնուին . ինչպէս որ առաւօտը նո-
րանշոյլ արշալուսոյն ամէն բան մուծ ու շփոթ կերեւայ, եւ յետոյ
կարծես թէ համապարփակ վիին մէջէն կելլէ կերեւայ երբ լոյսը
կամաց կամաց ասեղով՝ այսպէս ըսեմք, իրեն կդարձունէ բնական
ձեւն ու գոյնը : Համոզուած եմ լիովին թէ կառավարութեան գլխա-
ւոր մասն այն է որ մէկը գիտնայ լաւ ճանչնալ այլեւայլ մարդոց
բնավորութիւններն, որպէսզի կարող ըլլայ զանոնք ընտրել ու

իրենց խելքին համեմատ գործածել. հիմա կմնայ ինձ սովորիլ թէ զմարդիկ ի՞նչպէս պէտք է ճանչնալ : »

Յայնժամ պատասխան տուաւ Մենտոր ու ըսաւ. « Ջմարդիկ ճանչնալու համար պէտք է զիրենք լաւ մը դիտել. եւ զիրենք լաւ մը դիտելու համար հարկ է ստէպ տեսնել ու հետերնին նստիլ ելլել : Թագաւորք պէտք է իրենց հպատակացը հետ խօսին, խօսեցընել տան, խորհուրդ հարցունեն, փոքրիկ պաշտօններով զանոնք փորձեն՝ իրենցմէ համար պահանջելով, որպէսզի տեսնեն թէ աւելի բարձր պաշտօններու կարողութիւն ունի՞ն նոքա : Ի՞նչպէս եղաւ, սիրելի՛դ իմ Տելեմաք, որ Խժակէ ձի ճանչնալ սովորեցար. շատ անգամ ձիեր տեսնելով, եւ հմուտ մարդոց հետ անոնց պակասութիւնները դիտելով : Նոյնպէս նաեւ ստէպ խօսէ մարդկանց լաւ ու վատ յատկութեանցը վրայ՝ իմաստուն ու առաքինի մարդոց հետ, որոնք երկար ժամանակ մարդկային բնաւորութիւնները քննած դիտած ըլլան. անով կամաց կամաց կսովորիս թէ ի՞նչ բնաւորութիւն ունին, եւ թէ ի՞նչ կրնաս յուսալ իրենցմէ : Ի՞նչպէս սովորեցար քաջ ու հետեւակ քերթողները ճանչնալ : Անշուշտ ստէպ զանոնք կարդալով ու քերթողութեան ախորժակ ունեցող անձանց հետ խորհրդածելով : Ո՞վ քեզ սովորեցուց ընտրութիւն ընել երաժշտութեան. անշուշտ դարձեալ այլեւայլ երաժշտաց վրայ դիտողութիւն ընելու մտադրութիւնդ : Ի՞նչպէս կրնայ մէկն յուսալ լաւ կառավարելու զմարդիկ՝ երբ զանոնք չճանչնայ. եւ ի՞նչպէս կրնայ թէ՛ որ երբէք անոնց հետ չբնակի : Հետերնին ապրիլ չէ զանոնք տեղ մը ժողվուած տեսնելն, ուր երկու կողմէն ալ անտարբեր ու արուեստակեալ բաներ միայն կը սուլին. հարկ է զանոնք առանձին տեսնել, սրտերնուն խորէն քաշել հանել իրենց գաղտնիքը, ամէն կողմէն զանոնք շօշափել զննել, եւ խորհուրդնին պրպտել դուրս հանել : Բայց մարդկանց վրայ լաւ դատաստան ընելու համար նախ պէտք է գիտնալ թէ ի՞նչ պիտի ըլլան. պէտք է գիտնալ թէ որն է Յշմարիտ եւ հաստատուն արդիւնքը, որպէսզի կարող ըլլայ մէկը ունեցողները չունեցողներէն զանազանել :

Անդադար առաքինութեան ու արդեանց վրայ խօսք կըլլայ, եւ մէկը չգիտեր իրօք թէ ո՞րն է բուն արդիւնքն ու առաքինութիւնը : Ասոնք գեղեցիկ անուններ, անորոշ բառեր են շատերուն համար

որ իրենց պատիւ կ'իմամարին ամէն ժամանակ անոնց վրայ խօսք ընել: Արդարն ու առաքինին Ֆանջնալու համար պէտք արդարութեան, բանի եւ առաքինութեան սկզբունք ունենալ: Պէտք է գիտնալ լաւ ու իմաստուն կառավարութեան մը կարգերն ու կանոնները որպէսզի կարենայ Ֆանջնալ զանոնք բռնողներն ու իմաստակութեամբ անոնցմէ հեռացողները: Մէկ խօսքով, շատ մը մարմին չափելու համար պէտք է հաստատուն չափ մը ունենալ. նոյնպէս նաեւ դատաստան ընելու համար հարկ է հաստատուն սկզբունք ունենալ, ուր վերածելու են մեր ամէն դատաստանները: Պէտք է Ֆիշդ գիտնալ մարդկային կենաց վախճանն, եւ թէ ի՞նչ նպատակ պիտի ունենայ մէկը զմարդիկ կառավարած ժամանակը: Այս մէկհատիկ եւ էական նպատակն է որ մարդ իրեն համար չփափաքի երբէք ոչ իշխանութիւն եւ ոչ մեծութիւն. վասնզի այն փառասէր փափաքը բռնաւորական հպարտութիւն մը միայն գոհ ընելու կծառայէ. այլ հարկ է որ ինքզինքը զոհէ կառավարութեան անթիւ նեղութեանցը որպէսզի լաւ ու առաքինի ընէ զմարդիկ: Ապա թէ ոչ, բոլոր կեանքերնուն մէջ առ խարխափ ու եկածին պէս կքալեն. եւ ծովուն խորը եղած այն նաւուն նման կերթան որ ոչ ղեկավար ունենայ եւ ոչ աստղերը դիտէ, եւ բոլոր մօտակայ ծովափունքն անծանօթ ըլլան իրեն, այնպիսին հարկաւ պէտք է որ նաւաբեկի:

« Շատ անգամ Թագաւորք չգիտնալով թէ ո՞րն է Ֆշմարիտ առաքինութիւնը, չեն գիտեր թէ ի՞նչ պարտական են փնտռել մարդկան վրայ: ձշմարիտ առաքինութիւնն իրենց համար կծու է. իրենց շատ խիստ ու ինքնիշխան կերեւայ. կսարսափեցնէ զիրենք ու կզայրացնէ. որով եւ շողքորթութեան կռիմն: Այնուհետեւ ոչ անկեղծութիւն կգտնեն եւ ոչ առաքինութիւն. ա՛լ սնոտի փառաց ընդունայն երեւութիւն ետեւէն կվազեն, որ զիրենք ձշմարիտ փառաց անարժան կընէ: Շուտով կվարժին հաւատալու թէ երկրիս վրայ ձշմարիտ առաքինութիւն չկայ. վասնզի լաւք աղիկ կՖանջնան չարերը. բայց չարք ամենեւին չեն Ֆանջնար լաւերը, եւ չեն ալ կրնար հաւատալ թէ լաւ անձինք կան: Այսպիսի Թագաւորք ամենուն վրայ միօրինակ կկասկածին. կծածկուին, կգոցուին կփակուին, նաեւ չնչին բաներու վրայ կնախանձին, մարդկանցմէ

կվախման եւ իրենքգիրենք անոնց ահարկու կընեն. լուսէն կփախչին, եւ չեն համարձակիր ինչպէս որ են անանկ երեւիլ: Թէպէտեւ Յանչցուիլ չեն ուզեր, սակայն կ'անչցուին միշտ, վասնզի իրենց հպատակաց չարամիտ հետաքրքրութիւնն ամէն բան կ'ափանցէ կգուշակէ. եւ իրենք մարդ չեն Յանչնար: Չորս կողմերնին առած շահասէր անձինք մեծապէս կուրախանան որ մէկը քովերնին չկընար մօտենալ: Թագաւոր մը որ անմատչելի է մարդկան, անմատչելի է նաեւ Յշմարտութեան. եւ անոնք որ կընային աչքը բանալ՝ անօրէն քսութիւններով կվատահամբաւին ու կ'հեռացուն: Այսպիսի թագաւորք կեանքերնին վայրենի ու կատաղի մեծութեան մը մէջ կանցունեն. եւ կամ անդադար վախնալով որ չխաբուին՝ անհրաժեշտ կերպով միշտ կխաբուին, եւ արժանի ալ են խաբուելու: Երբոր մէկը սակաւամիւ անձանց հետ միայն կխօսի՝ հարկ է որ անոնց ամէն կրքերն ու նախապաշարմունքն առնու. լաւ մարդիկ անգամ իրենց պակասութիւններն ու մտահայցութիւններն ունին: Անկէ զատ, կմտնուի քսուներու ձեռքը, ազգ անարգ եւ չարասէր որ թունով կսնանի, որ անմեղ բաները կ'թունաւորէ, որ պզտիկ բաները կ'մեծցունէ, որ չարիք կ'հնարէ՝ վնասելէն չդադրելու համար, որ իւր շահուն համար տկար ու կասկածոտ թագաւորի մը կասկածանքն ու անարժան հետաքրքրութիւնը կշարժէ:

« Զանչցի՛ր ուրեմն, ո՛ր սիրեցեալդ իմ Տելեմաք, Յանչցիր զմարդիկ. քննէ զանոնք, իրարու վրայ խօսեցուր զանոնք, քիչ քիչ փորձէ, ու մէկուն ձեռքն ինքզինքդ մի՛ մատներ: Փորձերէդ օգուտ քաղէ երբ դատաստաններուդ մէջ խաբուիս, վասնզի երբեմն պիտի խաբուիս. շատ խորագէտ են նաեւ չարք, եւ կեղծաւորութեամբ բարիները կխաբեն: Անով սովրէ մէկուն վրայ մէկէն ոչ բարի եւ ոչ չար դատաստան ընել, վասնզի երկուքն ալ շատ վտանգաւոր են. եւ այսպէս անցած սխալմունքդ օգտակար կերպով զքեզ կկրթեն: Երբոր մարդու մը վրայ իսկը ու առաքինութիւն գտնես՝ գործածէ զինքը վստահութեամբ, վասնզի առաքինի անձինք կուզեն որ ուրիշներն ալ իրենց ուղղութիւնն իմանան. եւ համարումն ու վստահութիւնը զանձերէ աւելի կսիրեն. բայց զիրենք մ'աւերեր՝ անսահման իշխանութիւն տալով իրենց ձեռքը: Այս ինչ մարդը միշտ առաքինի կմնար՝ թէոր տէրն իրեն չափազանց իշխա-

նուութիւն եւ հարստութիւն չտար : Եթէ մէկն աստուածոց այնչափ սիրելի ըլլայ որ բոլոր Թագաւորութեանը մէջ երկու կամ երեք Ֆշմարիտ բարեկամներ գտնէ՝ որ հաստատուն իմաստութիւն եւ առաքինութիւն ունենան, անոնց ձեռքովը շուտով կգտնէ նաեւ իրենց նմանող ուրիշ անձինք որ կրնան ստորին պաշտօնները կատարել : Այս վրանին վստահացած լաւերէն կիմանայ զոր ինչ չկրնար անձամբ ուրիշ հպատակացը վրայ տեսնել : »

« Բայց պէտք է չարերը գործածել, կըսէր Տելեմաք, երբոր Ֆարպիկ ըլլան, ինչպէս որ շատ անգամ լսեր եմ : » — « Շատ անգամ մարդ կպարտաւորի զիրենք գործածել, պատասխանեց Մենտոր : Խռոված տակնուվրայ եղած ազգի մը մէջ կգտնուին շատ անգամ իշխանութեան հասած անիրաւ եւ խորամանկ մարդիկ՝ որոց ունեցած մեծ պաշտօնները ձեռքերնէն չառնուիր, վստարկած են այնպիսի զօրաւոր անձանց վստահութիւնը՝ որոց հետ զգուշութեամբ պէտք է գնալ, իրենց հետ ալ զգուշութեամբ հարկ է վարուիլ, որովհետեւ չարագործ ու վախնալու մարդիկ են, եւ կարող են ամէն բան վերիվայր կործանել : Պէտք է ժամանակ մը զիրենք գործածել, բայց եւ զիրենք քիչ քիչ անպիտան անգործ ընելը պէտք է մտքէ հանել : Զգուշացի՛ր որ չըլլայ Թէ երբէք վրանին անկասկած ու մտերիմ վստահութիւն ունենաս, վասնզի կրնան անով զեղծանիլ ու վստահացած գաղտնեօքդ զքեզ ակամայ կապել կաշկանդել, որ դժուարախորտակելի է քան զամենայն երկամի շղթայս : Հարեւանցի գործերու զիրենք վարէ. հետերնին աղէկ գնա, ստիպէ զիրենք կրքերնին կատարելու համար քեզ հաւատարիմ ըլլալու, վասնզի անով միայն կրնաս զիրենք բռնել. բայց ոչ երբէք անոնց իմացուր գաղտնածածուկ խորհուրդներդ : Միշտ ձեռքդ պատրաստ զօրութիւն մը ունեցիր զիրենք ուզածիդ պէս շարժելու. բայց ոչ երբէք անոնց տուր ոչ սրտիդ եւ ոչ գործոցդ բանալին : Երբ տէրութիւնդ խաղաղի, կարգաւորուի եւ կառավարեն զայն իմաստուն եւ ուղիղ մարդիկ՝ որոց վրայ վստահ ըլլաս, կամաց կամաց անօգուտ կըլլան չարերն որոնք բռնադատուած էին գործածել : Բայց այն ժամանակ ալ պէտք է դարձեալ հետերնին աղեկ վարուիս, վասնզի չարերու անգամ ապերախտ ըլլալը ներեալ է. այլ հետերնին աղեկ վարուելով պէտք է զիրենք լաւ ընելու ջա-

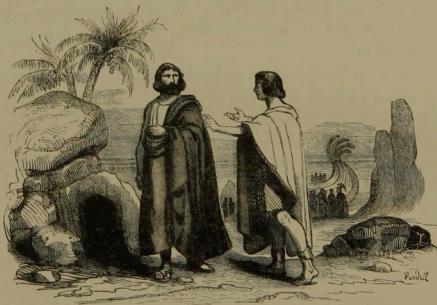
նալ : Պէտք է աչք գոցես իրենց մէկքանի պակասութեանցն որոնք ներելիք են մարդկութեան. բայց եւ այնպէս հարկ է որ քիչ քիչ իշխանութիւնդ ձեռք առնուս եւ սանձես այն ամենայն չարիքն զորս յայտնապէս կգործեն անոնք եմէ իրենց թողլու ըլլաս : Սակայն շատ գէշ բան է չարերու ձեռքով բարիք գործել. եւ թէպէտ շատ անգամ այս գէշութիւնը անխորշելի է՝ այլ ջանալու է կամաց կամաց զայն խափանել : Իմաստուն թագաւոր մը որ բարեկարգութիւն եւ արդարութիւն միայն կուզէ, ժամանակ կուգայ որ ապականխու խաբեբայ մարդկանց կարօտ չըլլար. եւ բաւական բարի անձինք կգտնէ որոնք բաւական ալ օտարութիւն կունենան :

« Բայց ազգի մը մէջ լաւ անձինք գտնել հերիք չէ, հարկ է ուրիշներն ալ լաւցընել : » — « Շատ դժուար պէտք է ըլլայ այն », պատասխանեց Տելեմաք : — « Ամենեւի՛ն, կրկնեց Մենտոր. պատուի հասցընելու համար օտար ու առաքինի մարդիկ փնտռելը՝ կյորդորէ ու կխրախուսէ բոլոր հանձար ու քաջութիւն ունեցողները, եւ ամէնքը ջանք կընեն : Ո՛րչափ մարդիկ կան որ աննշան անգործութեան մէջ կեանքերնին կանցընեն, որոնք մեծանուն անձինք կըլլային՝ թէոր բարի նախանձն ու յաջողութեան յոյսը զիրենք աշխատութեան խրախուսէր : Ո՛րչափ մարդիկ ալ կան որ խեղճութեամբ ու առաքինութեամբ իշխանութեան հասնելու անկարող ըլլալուն պատճառաւ՝ կջանան եղեռնագործութեամբ հասնիլ : Ուրեմն եմէ հանձարոյ եւ առաքինութեան վարձք եւ պատիւ խոստանաս, ո՛րչափ անձինք իրենք իրենցմէ կլաւնան : Բայց ո՛րչափ հոգի նաեւ դուն կլաւցընես զանոնք աստիճանաւ յետին պաշտօնէն մինչեւ առաջինը բարձրացունելով : Հանձարնին կկրթես, մտքերնուն ընդարձակութիւնն ու իրենց առաքինութեան անկեղծութիւնը կփորձես կիմանաս : Բարձրագոյն պաշտօններու հասած մարդիկ՝ աչքիդ առջեւ ստորին պաշտօններու մէջ սնած կըլլան. բոլոր կեանքերնուն աստիճանները զիրենք տեսած կըլլաս. եւ զիրենք կդատես ոչ իրենց խօսքերուն՝ այլ ըրած գործերնուն համեմատ : »

Երբ այսպէս Մենտոր Տելեմաքայ հետ կխորհրդածէր, փշակացի նաւ մը տեսան որ սոսկալի ժայռերով շրջապատած կղզեկի մը մօտ խաբխս նետեր կեցեր էր : Նոյն ժամանակ քամինբը լռեցին

դադրեցան, եւ քաղցրասիւք զեփիւռներն անգամ կարծես թէ շունչներնին կըռնէին. բոլոր ծովը շիփշիտակ հայլիի պէս եղաւ, խոնարհած ընկած առագաստներն ալ չէին կրնար նաւուն կենդանութիւն տալ. եւ արդէն յոգնած թիավարաց Ֆիզն անօգուտ կըլլար. հարկ եղաւ այն կղզին ելլել, որ աւելի ծովածայու մըն էր քան մարդաբնակ երկիր. եւ ուրիշ այնպէս հողմախաղաղ չեղած ժամանակ՝ կարելի չէր առանց մեծ վտանգի հոն մօտենալ:

Փէակեանք որ քամի ելլելուն կսպասէին, իրենք ալ նաւարկութիւննին շարունակելու Սաղենտացոց պէս անհամբեր կերեւային: Տեւեմաք այս սեպացեալ ծովեզերքին իրենց մօտեցաւ, եւ մէկէն առաջին հանդիպած մարդուն հարցուց թէ տեսա՞ծ է արդեօք Իթակայ Ռէիսեւ Թագաւորը՝ Աղկինոոս Թագաւորին արքունիքը:

Հարցուցած մարդը դիպուածով փէակացի չէր. անծանօթ օտարական մըն էր նա որ թէպէտ վեհ կերպարանք մ'ունէր, այլ տխուր էր եւ սրտաբեկ. խոր մտածմանց մէջ ընկղմած կերեւար, այնպէս որ նախ հազիւ Տեւեմաքայ հարցմունքը լսեց, եւ յետոյ պատասխանեց. « Չես սխալիր, Ռէիսեւ ընդունուեցաւ Աղկինոոսայ արքունիքը:

նիքն՝ ուր Արամազդայ վախը կայ եւ հիւրընկալութիւն. բայց ա՛լ ինքն հոն չէ, եւ անօգուտ տեղ զինքը կ'փնտռես հոն. զնաց Իմա կէն տեսնելու, Թէոր երբէք աստուածոց բարկութիւնը իջնալով Թողուն վերջապէս որ երթայ իւր Թերափներն ողջունէ : »

Հագիւ Թէ այսօտարականը տխրութեամբ այս խօսքերը բերնէն հանեց, զնաց ժայռի մը վրան եղած անտառակի մը մէջ մտաւ, ուսկից տրտում տխուր ծովուն վրայ կնայէր, փախչելով մարդկանցմէ, եւ Ֆանապարհորդութեանը ուշանալուն վրայ վշտացած կերեւար :

Վրան ապշած կնայէր Տելեմաք. եւ որչափ կնայէր այնչափ աւելի կգորովէր ու կզարմանար : « Այս անծանօթ մարդը, կըսէր Մենտորայ, հարցմանս լի վշտօք պատասխան տուաւ այն մարդուն նման որ իրեն եղած հարցմունքը հագիւ կլսէ : Թշուառ ըլլալէս իվեր կարեկից կըլլամ Թշուառաց. կզգամ որ սիրտս սա մարդուն վրայ կխշխշայ, եւ չեմ գիտեր Թէ ինչո՞ւ : Զիս գէշ ընդունեցաւ. հագիւ հասցեցաւ լսել ինձ ու պատասխանել. եւ սակայն իւր աղետիցը վերջ կմաղթեմ : »

Ժպտելով պատասխան տուաւ իրեն Մենտոր. « Ահա տես Թէ ի՞նչ բանի կուգան կենաց վշտակրութիւնները. գեթած եւ դիւրագորով կընեն զԹագաւորս : Երբ անոնք յաջողութեանց քաղցր Թոյնը միայն Ֆաշակած ըլլան, ինքզինքնին մէյմէկ աստուած կկարծեն. կուզեն որ զիրենք գոհ ընելու համար լեռները դաշտանան. զմարդիկ ոչ ինչ կհամարին, եւ բոլոր բնութեան հետ կուզեն խաղալ : Երբ վշտակրութեանց վրայ մէկն իրենց խօսի՝ չեն գիտեր ի՞նչ է այն. իրենց համաք երազ մըն է. ԲՅ երբէք տեսած են բարեոյն ու չարին մէջ եղած տարբերութիւնը : Թշուառութիւնը միայն կարող է իրենց գութ ազդել, եւ ապառաժ սրտերնին մարդկեղէն սրտի փոխել. այն ժամանակ կզգան Թէ իրենք ալ մարդ են, եւ պարտական են իրենց նմանակից մարդկան խնայել : Թէոր անծանօթին մէկը այնչափ գութդ կշարժէ, վասնզի այս ծովեզերքը քեզի պէս կթափառի, ո՛րչափ աւելի պիտի գեթաս Իմակէի ժողովրդեանը վրայ երբ օր մը զիրենք վշտաց մէջ տեսնես, այն ժողովուրդը, կըսեմ, զոր աստուածք քեզ յանձնած ըլլան ինչպէս որ ոչխարաց հօտը հովուին կյանձնուի, եւ այն ժողովուրդը՝ Թերեւս քու փառասիրութեանդ կամ պերճասի-

ըռւթեանդ եւ կամ անխոյնեմութեանդ՝ զոյ ըլլայ. վասնզի ժողովուրդները թագաւորաց սխալմունքովն է որ վիշտ կըաշեն, թէ եւ թագաւորները պէտք էին մանաւանդ անոնց չվշտանալուն հոգ տանիլ : »

Մինչդեռ Մենտոր այսպէս կ'իսօսէր, Տելեմաք տրտմութեան ու վշտաց մէջ ընկղմած էր. վերջապէս պատասխանեց իրեն քիչ մը այլայլութեամբ. « Թէոր այս ամէն բաները ճշմարիտ են՝ թագաւորի մը վիճակը շատ թշուառ է : Գերի է բոլոր անոնց որոց հրամայել կերեւայ. անոնց համար եղած է, ինքզինքը բոլորովին անոնց է պարտական. անոնց ամէն պիտոյքն ինքն է որ պիտի հոգայ. բոլոր ժողովրդեան՝ ինչպէս նաեւ առանձինն ամէն մէկուն հոգաբարձուն է : Պէտք է որ անոնց տկարութեանցը զիջանի, զիրենք հայրաբար խրատէ, եւ իմաստուն ու երջանիկ ընէ : Ունեցած իշխանութիւնն իրենը չէ. բան մը չկրնար ընել ոչ իւր փառացը եւ ոչ իւր հասոյիցն համար. իշխանութիւնը օրինացն է, ուստի եւ հարկ է անոնց հնազանդի՝ հպատակացը օրինակ տալու համար : Ճիշդ խօսելով, ինքը պաշտպանն է օրինաց՝ զանոնք թագաւորեցընելու համար. պէտք է որ հսկէ եւ աշխատի անոնց պահպանութեանը. թագաւորութեանը ամենէն քիչ ազատ եւ հանգիստ մարդն ինքն է. գերի մի է որ իւր հանգիստն ու ազատութիւնը հասարակաց ազատութեանն ու երջանկութեանը կ'ընկէ : »

« Իրաւ է, պատասխանեց Մենտոր, թագաւորն անո՛ր համար թագաւոր եղած է որ իւր ժողովրդեանը խնամք տանի, ինչպէս հովիւ մը իւր հօտին, ինչպէս հայր մը իւր ընտանեացը. բայց կ'կարծե՞ս, սիրելիդ իմ Տելեմաք, որ այնչափ մարդոց բարիս գործելու կարող ըլլալու համար թշուառ ըլլայ : Զարե՞րը՝ պատիժներով կ'խրատէ, բարիները վարձատրութեամբք կ'խրախուսէ, եւ զաստուածները կ'ներկայացընէ, այսպէս յառաքինութիւն առաջնորդելով բովանդակ մարդկային ազգը : Միթէ օրէնքը պահպանել տալն իրեն բաւական փառք չէ՞ : Թրինաց վրայ իշխելը՝ սնոտի փառք է որ սուկումէ եւ արհամարհութենէ զատ բան մը չարժեք : Թէոր չար է՝ թշուառ կ'ըլլայ, որովհետեւ իւր ախտիցն ու սնափառութեանը մէջ ամենեւին խաղաղութիւն չկրնար գտնել. իսկ եթէ բարի՝ պէտք է ճաշակէ բերկրութեանց ամենէն անխառն ու ամենէն աւելի հաս-

տատունը, զայն զոր կզգայ մարդ առաքինութեան համար աշխատելով ու աստուածներէն յաւերժական վարձուց սպասելով : »

Տելեմար ծածուկ վշտով մը ներսէն ալեկոծած՝ այնպէս կերեւար թէ ամենեւին այս իմաստները հասկըցած չէր, թէպէտեւ անոնցմով տոգորուած եւ ուրիշներուն ալ սովորեցուցած էր : Սեւամաղձով դառնացած՝ հակառակ իւր բուն զգացմանցը վրան հակաճառութեան ու իմաստակութեան ոգի մը կուգար, որով եւ Մենտորայ բացատրած՝ Ֆշմարտութիւնները կհերքէր, եւ այն փաստերուն դէմ մարդկանց ապերախտութիւնը կառարկէր : « Ի՛նչ, կըսէր, այնչափ աշխատիլ ինքզինքը սիրցընելու համար մարդո՛ց՝ որոնք թերեւս ոչ երբէք զքեզ պիտի սիրեն, եւ բարիք ընելու համար չարա՛ց՝ որոնք քու բարեգործութիւններդ քեզի վնասելու պիտի գործածեն : »

Համբերութեամբ պատասխան կուտար իրեն Մենտոր. « Պէտք է մարդկանցմէ ապերախտութիւն յուսալո՛ւ իսկ անոնց բարիք ընելէն չդադրիլ. անոնց պէտք է ծառայել՝ ոչ այնչափ իրենց սիրոյն որչափ աստուածոց սիրոյն համար, որոնք կհրամայեն զայն : Բարիքը ոչ երբէք կկորսուի. թէոր մարդիկ զայն մոռնան՝ աստուածք կյիշեն զայն եւ կվարձատրեն : Թող որ, եթէ բազմութիւնը ապերախտ է՝ կան միշտ առաքինի մարդիկ որ առաքինութեանդ վրայ կզարմանան : Բազմութիւնն իսկ թէպէտեւ փոփոխական է եւ կամապաշտ, ուշ կամ կանուխ տեսակ մը իրաւունք կուտայ Ֆշմարիտ առաքինութեան :

« Բայց կուզե՛ս մարդկան ապերախտութիւնը խափանել, մ'աշխատիր միայն որ զիրենք ընես զօրաւոր, հարուստ, ահաւոր զինուք եւ հեշտակեաց. վասնզի այն փառքն, այն առատութիւնն ու այն հեշտութիւնները զիրենք կաւրեն. անով աւելի չար կըլլան, որով եւ աւելի ապերախտ. մահաբեր պարգեւ է այն իրենց. քաղցրաճաշակ թոյն տալ է իրենց : Այլ ջանա անոնց բարքը շտկել, իրենց ազդել արդարութիւն, անկեղծութիւն, երկիւղածութիւն իդից, մարդասիրութիւն, հաւատարմութիւն, չափաւորութիւն եւ անշահասիրութիւն. զիրենք լաւցընելով՝ չես թողոր որ ապերախտ ըլլան, եւ իրենց Ֆշմարիտ բարին կուտաս՝ որ է առաքինութիւն. եւ առաքինութիւնը թէոր հաստատուն է՝ իրենց զայն ազդողին հետ զիրենք անլուծելի կերպով կկապէ : Ուստի եւ այսպէս իրենց Ֆշմա-

րիտ բարիք շնորհելով՝ քեզի ալ բարիք կընես, եւ իրենց ապերախ՝ տուածնէն ամենեւին չես վախեր : Ի՞նչ զարմանք եթէ ապերախտ գտնուին մարդիկ Թագաւորաց որ զիրենք ուրիշ բանի չեն վարժեցըներ բայց եթէ անիրաւութեան, անսահման փառասիրութեան, իրենց դրացեաց վրայ նախանձելու, անգթութեան, ամբարտաւանութեան եւ անհաւատարմութեան : Թագաւորն իւր սովորեցուցածէն դուրս իրենցմէ ուրիշ բանի չսպասէ : Իսկ ընդ հակառակն Թէոր աշխատէր իւր օրինական ու իշխանութեամբը զիրենք լաւցընէր, իւր աշխատութեան պտուղն անոնց առաքինութենէն կըգտնէր, կամ գէթ իւր առաքինութեան եւ աստուածոց սիրոյն մէջ կգտնէր բոլոր իւր պարապ ելած յոյսերուն մխիթարութիւնը : »

Այս խօսակցութիւնը լմըննալուն պէս, Տելեմաք դիմեց ծովեզերքը կեցած նաւուն փէակեցի նաւորդացը գնաց, եւ մէջերնէն ծերունւոյ մը մօտեցաւ հարցուց Թէ ուստի՞ կուգան, ո՞ւր կերթան, եւ Թէ տեսե՞ր են երբէք զՈդիսեւս : Պատասխանեց ծերունին. « Մեր փեակացւոց կղզիէն կուգամք, եւ եպիրոս կերթամք վաճառք փնտռելու : Ինչպէս որ ըսեր են քեզ՝ մեր հայրենիքէն անցաւ Ոդիսեւս. բայց հիմա հոն չէ, մեկնած է : » — « Սակայն ո՞վ է, վրայ բերաւ մէկէն Տելեմաք, այդ տխուր մարդն որ անապատ ամայի տեղեր կփնտռէ սպասելով որ նաւերնիդ ելլէ : » — « Օտարական մի է, պատասխանեց ծերունին, մեզ անծանօթ. բայց կըսեն Թէ Կղէմէն կկոչուի, Փռիւգիա ծնած է, եւ ծննդենէն յառաջ մօրը պատգամ ելեր էր որ եթէ ամենեւին հայրենիքը չընակի՝ Թագաւոր պիտի ըլլայ, եւ Թէոր հոն կենայ ընակի՝ աստուածոց բարկութիւնը սոսկալի ժանտախտով Փռիւգացւոց գլուխը պիտի իջնայ : Ծնանելուն պէս՝ ծնողքը զինքը նաւավարաց տուին որ առին Լեսբոս կղզին տարին. ուր ծածուկ անաւ ծախքով հայրենեաց որ զինք հեռու բռնելու մեծ փոյթ ունէր : Շուտով մեծցաւ, եւ եղաւ ուժեղ, սիրելի եւ մարմնոյ ամենայն կրթութեանցը յաջողակ. նաեւ մեծ ախորժակով ու հանճարով գիտութեանց ու գեղարուեստից պարապեցաւ : Բայց տեղ մը չթողուցին որ կենայ. վրան եղած գուշակութիւնը հուշակեցաւ, ամէն գնացած տեղերը շուտով զինքը ձանչցան, եւ ամէն տեղ Թագաւորները կվախնային որ չըլլայ Թէ Թագերնին ձեռքերնէն յափըշտակէ առնու : Ուստի եւ այսպէս մանկութենէն իվեր Թափառա

կան է եւ աշխարհիս վրայ տեղ մը չգտներ ուր ազատ կարող ըլլայ կենալ : Շատ անգամ իրեններէն շատ հեռաւոր ժողովրդոց քով ելաւ գնաց. բայց քաղաք մը կհասնի չհասնիր՝ իւր ծնունդն ու

վրան ելած պատգամը կիմացուի : Որչափ ալ կջանայ ինքզինքը ծածկել եւ ամէն տեղ մէյմէկ կերպ անշուք կեանք անցունել՝ կըսեն թէ ակամայ դուրս կելլէ կիմացուի պատերազմի, դպրութեանց ու ամենակարեւոր գործոց համար ունեցած խելքն ու յարմարութիւնը. միշտ ամէն երկիր առջեւն այնպիսի անակնկալ դիպուածներ կելլեն՝ որ զինքը կբաշեն կտանին ու հասարակաց յայտնի կընեն : Իւր կատարելութիւններն են որ զինքը թշուառ կընեն. եւ ահարկու զնա ցուցնելով բնակիլ ուզած ամէն երկիրներէն զինքը դուրս ձգել կուտան : Իւր ֆակատագիրն է մեծարոյ սիրելի եւ ամենուն զարմանալի ըլլալ, բայց եւ ֆանչցուած ամէն երկիրներէն մերժուիլ : Ալ տարիքն առած է, եւ սակայն դեռ ծովեզերք մը չկրցաւ գտնել ոչ Ասիոյ եւ ոչ Յունաստանի ուր զինքը հանգիստ թողուն : Անփառասէր կերեւայ, ամենեւին իրեն բաղդ չփնտուեր, եւ երջա-

նիկ կըլար Թէոր պատգամը ոչ երբէք իրեն Թագաւորութիւն խոստացար ըլլար : Հայրենիքը մէյ մըն ալ տեսնելու ամենեւին յոյս չունի. վասնզի գիտէ Թէ ամէն ընտանեաց մէջ սուգ եւ արտասոււնք պիտի բերէ : Թագաւորութիւնն ալ՝ որոյ համար այնչափ վիշտ կըաշէ, իրեն այնչափ փափաքելի չերեւար. տխուր բաղբով մը մէկ երկրէ մէկալ երկիր ակամայ անոր ետեւէն կվազէ, եւ կարծես Թէ անիկա այս խեղձին հետ մինչեւ ծերութիւնը խաղալու համար առջեւէն կփախչտի. չարաղէտ պարգեւ աստուածոց՝ որ իւր կենաց ամենէն գեղեցիկ օրերը կդառնացունէ, եւ իրեն վիշտ եւ նեղութիւն պիտի պատճառէ այն հասակին մէջ՝ յորում ցաւազար մարդը հանգստութեան միայն պէտք ունի : Կրսէ Թէ դէպ իմբակիա կերթայ փնտռելու վայրենի ու օրէնք չունեցող ժողովուրդ մը զոր կարող ըլլայ մէկտեղ ժողվել, կրթել, եւ քանի մը տարի զանոնք կառավարել. անկէց ետքը պատգամը կատարուելով՝ ալ ամենածաղկած Թագաւորութեանց մէջ անգամ իրմէ վախնալու բան մը չեն ունենար մարդիկ. եւ այն ժամանակ կյուսայ ազատ համարձակ Կարիոյ մէկ գեղը երթալ քաշուիլ, ու հոն ինքզինքը երկրագործութեան տալ՝ զոր խիստ շատ կսիրէ : Խելացի ու զգաստ մարդ մըն է, աստուածներէն կվախնայ, զմարդիկ լաւ կճանաչէ, եւ գիտէ անոնց հետ խաղաղութեամբ ապրիլ՝ առանց վրանին համարումն ունենալու : Ահա ասոնք կպատմուին այն օտարականին վրայ որուն վրայօք ինձ հարցուցիր : »

Այս խօսակցութեան ժամանակ Տելեմաք շատ անգամ աչուրները կդարձունէր դէպ իծով որ կսկսէր ալեկոծիլ : Հովը ալիքները կուռեցընէր, որ կուգային ժայռերուն կզարնուէին ու զանոնք իրենց փրփրովը կճեմկցընէին : Այն ատեն ըսաւ ծերունին առ Տելեմաք. « Պէտք է որ ես մեկնիմ երթամ. ուղեկիցքս չեն կրնար ինձ սպասել : » Այս ըսելով ծովեզերքը կվազէ, ամէնքը նաւ կմտնեն, եւ ճամբայ ելլելու անհամբեր նաւավարաց շտապէն՝ ծովափունքը խառնածայն աղաղակէ զատ բան չէր լսուեր :

Այս անծանօթը՝ զոր Կղէոմէն կանուանէին, ժամանակ մը կլղւոյն մէջ Թափառական կպտըտէր՝ ամէն մէկ ժայռին ծայրն ելլելով եւ դիտելով անկէց տխրութեամբ ծովուն անհուն տարածութիւնը : Տելեմաք աչքէն չէր կորսնցունէր զնա, եւ անոր ընթացքը դիտելէն

չէր դադրեր : Սիրտը կխանդաղատէր առաքինի, Թափառական ու
 Թշուառ մարդուն վրայ որ մեծամեծ բաներու սահմանուած ըլլա-
 լով՝ ոխերիմ բախտին խաղալիկ եղեր էր՝ իւր հայրենիքէն հեռի :
 « Ես, կըսէր ինքնիրեն, գոնէ Խժական Թերեւս տեսնեմ. բայս այս
 Կղէտմէն ոչ երբէք Փռիւգիան պիտի տեսնէ : » Քան զինքն աւելի
 Թշուառ մարդու մը օրինակը Տելեմաքայ վիշտը կ'իյնարեցնէր : Երբ-
 որ այս մարդն իւր նաւուն պատրաստ ըլլալը տեսաւ, այն սեպա-
 ցեալ ժայռերէն այնպիսի արագութեամբ ու Թեթեւութեամբ մը
 իջաւ ինչպէս որ Ապոլոն Լիկիոյ անտառներուն մէջ իւր խարտե-
 շագեղ մագերը կապելով գահավէժներէն կանցնի կերթայ, նետե-
 րովը եղջերուներ ու վարազներ կ'զարնէ : Ահա մտաւ նա նաւը, որ
 աղի ալիքները պատռելով ցամաքէն կ'հեռանայ :

Այն ժամանակ ծածուկ ցաւ մը Տելեմաքայ սիրտը բռնեց. կվշտա-

նար առանց պատճառը գիտնալու. արցունքն աշուրներէն կվա-
 զէին եւ լալու պէս իրեն անոյշ բան չկար : Նոյն միջոցին ծովեզերքը
 տեսաւ Սաղենտացի նաւաստիքն որ խոտին վրայ պառկած խո-

րունկ քուն կըլլային : Յոգնած էին եւ հագինին բերանին եկած. անոյշ քունը անդամներնուն մէջ սպրդեր մտեր էր, եւ Աթենասայ զօրութեամբը լուսափայլ տունջեան մէջ գիշերուան ցօղալից խաշ-խաշները վրանին սփռուեր էին : Կարմանայր Տելեմաք Սաղեն-տացւոց ընդհանուր այս թմրութեանը վրայ, երբ Փէակացիք ամե-նայն մտադրութեամբ յաջող բամին չկորսնցունելու կշանային. բայց աւելի ուշ կղնէր Փէակեցի նաւուն՝ որ ալեաց մէջ աներեւոյթ ըլլալու վրայ էր, քան թէ երթալու Սաղենտացիքն արթնցունելու. ապշուածին եւ անիմանալի վրդովում մը զինքը ակնկառոյց կըրո-նէր ծովագնաց նաւուն վրայ, որոյ առագաստները միայն կտես-նէր՝ որոնք կապուտակ ալեաց մէջ սպիտակափայլ կերեւային : Եւ ոչ զՄենտոր կլսէր որ հետը կխօսէր. ինքիրմէ դուրս ելած՝ խելքը գլխէն գնացած էր Մենադայց պէս երբ կարճաբուն նիզակ ձեռ-քերնին՝ իրենց անմիտ աղաղակներովն երրոսի գետեզերքն ու Հռոդոպէ եւ Իսմարիս լեռները կհնչեցնեն :

Վերջապէս այս ապշուածնէն քիչ մը խելքը գլուխն եկաւ, եւ ար-ցունքն սկսան նորէն աշուրներէն վազել : Յայնժամ ըսաւ Մենտոր իրեն. « Լալդ տեսնելուս վրայ բնաւ չեմ՝ զարմանար, սիրելիդ իմ Տելեմաք. ցաւոցդ պատճառն որ անծանօթ է քեզ, ծանօթ է Մեն-տորայ. բնութիւնն է որ կխօսի եւ քեզ կազդէ. ինքն է որ սիրտդ կգործէ : Այն անծանօթն որ այնպէս զքեզ տակնուվրայ ըրաւ՝ է մեծն Ոդիսեւս. փէակեցի ծերունւոյն անոր վրայ Կլէոմենի անուամբ քեզ պատմածը կեղծիք մըն է՝ հօրդ իւր Թագաւորութիւնը դառ-նալն ամենայն կերպով ծածուկ պահելու համար : Շիտակ իծակէ կերթայ նա. արդէն նաւահանգստին մօտ հասած է, եւ հուսկ յետոյ կտեսնէ այն տեղերն որոց այնչափ ժամանակէ իվեր կփափաքէր : Աչքերդ տեսան զնա՝ ինչպէս որ քեզ գուշակութիւն եղած էր, բայց չճանչցան. քիչ ժամանակէն պիտի տեսնես դու զնա, պիտի ճանա-չէք զիրեար. աստուածներն հիմա չէին կրնար թողուլ որ դուք իծակէն դուրս մէկզմէկ ճանչնաք : Իրեն սիրտն ալ բուկինիդ պէս այլալեցաւ. բայց իւր իմաստութեանը կարելի չէր որ մահկա-նացուի մը ինքզինքն յայտնէ այնպիսի տեղ մը՝ ուր կրնար Պենե-լոպէի անգութ տարփաւորաց մատնութեանցն ու նախատանաց նշաւակ ըլլալ : Ոդիսեւս հայրդ՝ իմաստնագոյն է քան զամենայն

մարդիկ. սիրտը խորունկ հորի մը պէս է, ուսկից անկարելի է իւր գաղտնիքը դուրս հանել : ձշմարտութիւնը կսիրէ նա, եւ ամենեւին անոր դէմ բան մը բերնէն չհաներ. բայց եւ հարկ եղած ատեն՝ միայն ձշմարտութիւնը կըսէ, եւ իմաստութիւնը կնքոյ մը պէս ամէն աւելորդ խօսքի դէմ անոր շրթունքը կփակէ : Ո՛րչափ սիրտն ելաւ հետդ խօսելու ժամանակ. ո՛րչափ ինքզինքը նեղեց՝ իրեն ո՛վ ըլլալը չիմացընելու համար. զքեզ որ տեսաւ՝ ո՛րչափ աղիքը խշխշաց : Ահա անոր համար է որ տխուր էր նա եւ սրտաբեկ : »

Այս խօսակցութեան ժամանակ Տելեմաք սիրտն ելած ու տակնուվրայ եղած չէր կրնար գետի պէս վազած արցունքը բռնել. երկար ատեն նաեւ հեկեկանքէն պատասխան տալու կարող չեղաւ, եւ ո՛ւր ուրեմն « Աւա՛ղ, կանչեց՝, սիրեցեալդ իմ Մենտոր, այն անծանօթին վրայ չեմ գիտեր ի՛նչ բան կզգայի որ զիս իրեն կբաշէր եւ բոլոր աղիքս կգալարէր : Բայց դու որ կճանչնայիր զնա՝ ինչո՞ւ երթալէն յառաջ չգրուցեցիր Թէ Ոգիսեւսն էր նա : Ինչո՞ւ Թողուցիր որ երթայ առանց հետը խօսելու եւ առանց իրեն իմացունելու Թէ զինքը կճանչնաս : Այս ի՛նչ գաղտնիք է : Միթէ միշտ Թշուս՞ո՞ւ պիտի ըլլամ : Միթէ դիք բարկանալով զի՞ս ալ կուզեն ծարաւի բռնել Տանտաղոսին պէս, զոր խաբեբայ ալիք զուր կյուսացընեն ու շրթունքներէն կփախչին կերթան : Ոգիսե՛ւս, Ոգիսե՛ւս, արդեօք զքեզ յաւետեա՞ն ձեռքէս փախուցի : Թերեւս ալ մէ՛յ մ՛ալ զինքը պիտի չտեսնեմ : Գուցէ Պենելոպայ տարփածո՞ւնները ինձ համար պատրաստած որոգայթներնուն մէջ զինքը ձգեն : Գէթ ետեւէ՛ն գնացած ըլլայի՝ հետը կմեռնէի : Ո՛վ Ոգիսեւս, Ոգիսեւս, Թէոր փոթորիկը նորէն ժայռի մը վրայ չնետէ (վասնզի ոխերիմ բախտէն ամէն բան կրնամ կասկածիլ), վախէս կողովամ որ Ագամեմնոնին Միկէէնք հասածին պէս դուն ալ չարաղէտ արկածով Թեակէ չհասնիս : Բայց դուն ինչո՞ւ համար, սիրեցեալդ իմ Մենտոր, բարեբաստութեանս նախանձեցար : Հիմա զինքը կգրկէի, հետը Թեակէի նաւահանգիստը կըլլայի ու բոլոր մեր Թշնամեաց յաղթելու համար կպատենրազմէինք : »

Ժպտելով պատասխան տուաւ իրեն Մենտոր. « Տես, սիրելիդ իմ Տելեմաք, ի՛նչպէս են մարդիկ. ահա ցաւէդ ընելիքդ չես գիտեր, որովհետեւ զհայրդ տեսար ու չկրցար ճանչնալ : Երէկ ի՛նչ բան

չէիր տար ապահով ըլլալու թէ մեռած չէ : Այսօր բուն բուն աշուր-
ներովդ ապահովցար, եւ այս ապահովութիւնն որ ուրախութեամբ
պէտք էր զքեզ լեցունել, դառնութեամբ կ'լեցունէ : Այսպէս ամա
մահականացուաց յիւանդ սիրտը բանի տեղ չիամարի չաեւ ամե-
նէն աւելի փափաքածը՝ մէյ մը որ զայն ձեռք բերէ, եւ չունեցածին
փափաքովն ինքզինքը չարչարելու ամէն մնարք կ'բանեցընէ :

« Համբերութիւնդ կրթելու համար է որ աստուածներն զքեզ
այսպէս տարակուսի մէջ կ'ապհեն : Դուն այս ժամանակը կորսուած
կ'համարիս . սակայն գիտցիր որ կենացդ ամենէն օգտակարն է .
վասնզի այս վշտերն զքեզ կ'կրթեն այն առաքինութեան մէջ որ իշ-
խողաց համար բան զամենայն առաքինութիւնս հարկաւորագոյնն
է : Համբերող պէտք է ըլլալ իւր անծին եւ ուրիշներուն տէրն ըլլա-
լու համար . անհամբերութիւնն որ ոյժ եւ կորով հոգւոյ կ'երեւայ,
տկարութիւն է եւ վիշտ քաշելու անկարողութիւն : Անիկա որ չգի-
տեր սպասել եւ վշտակրել, անոր կնամանի որ գաղտնիք մը պահել
չգիտեր . վասնզի երկուքն ալ իրենք զիրենք բռնելու բաւական
արիութիւն չունին, նման այն մարդուն որ կառք մը վազցընելու
ատեն ձեռքը բաւական ոյժ չունի որ հարկաւոր եղածին պէս իւր
կատաղի ձիերը բռնէ կեցունէ, որոնք ալ ո՛չ սանձին մօտիկ կընեն ոչ
զայն բռնող տկար մարդը, կ'փախչին գափավէժ կ'վազեն, եւ կ'զո-
րեն զնա ու կ'ջախջախեն : Այսպէս չաեւ անհամբեր մարդը անսանձ
եւ կատաղի բաղձանքներէ կտարուի թշուառութեանց անդունդը
կնետուի . որչափ իւր զօրութիւնը մեծ է՝ այնչափ աւելի չաեւ իւր
անհամբերութիւնը աղիտաբեր կ'ըլլայ . սպասել չունի, ժամանակ
չանցընէր որ բան մը չափչըփէ իմանայ, ամէն բան իւր հաճոյիցը
կխոնարհեցընէ, Յիւղերը կ'կոտրտէ ու համեղէն առաջ պտուղը
փոխանակ սպասելու կ'բաղէ . դուռը բանան՝ կ'զարնէ կ'կոտրէ .
խնեացի մշակին ցանած ժամանակն ինքը կուզէ մնծել . ինչ որ ար-
տորանօք եւ ժամանակէ դուրս կընէ՝ անպիտան է, եւ իւր դիւրա-
փոփոխ փափաքներուն պէս կարճատեւ : Այսպիսի են անմիտ խոր-
հուրդք մարդուն որ կարծելով թէ ամէն բանի կարող է՝ ինքզինքն
անհամբեր փափաքանացը ձեռքը կ'մատնէ ու իշխանութիւնը չա-
րաչար կ'գործածէ : Քեզ համբերութիւն սովեցընելու համար է,
սիրեցեալդ Տեւեմաք, որ աստուածներն այնչափ քո համբերու-

Թիւնդ կփործեն, եւ կարծես Թէ իրենց խաղալիկ դարձուցեր են զքեզ Թափառական կենօր յորում միշտ անստուգութեան մէջ զքեզ կպահեն : Յուսացած բարիքդ կերեւան քեզ ու կանկետանան, Թե-
Թեւ երազի մը պէս որ արթննալովդ աներեւոյթ կըլլայ, որպէսզի քեզ հասկըցընեն Թէ նաեւ այն բաներն որ մարդ ձեռքը բռնած կկարծէ՝ վայրկենի մը մէջ կկորսուին կերթան : Ողիսեայ գերա-
հանճար խրատներն ոչ այնչափ օգտակար կընան ըլլալ քեզ ինչ-
պէս որ իւր երկարժամանակեայ տարակայութիւնն ու գնա փըն տուելով կրած նեղութիւններդ : »

Յետոյ ուզեց Մենտոր վերջին եւ աւելի սաստիկ փորձի մըն ալ դնել Տելեմաքայ համբերութիւնը : Այն միջոցին որ պատանին գնա-

ցեր մեծ եռանդով նաւաւարները ճամբայ ելլելու կփուծացընէր, յանկարծ Մենտոր կեցուց գնա եւ յորդորեց որ ծովեզերքին վրայ Աթենասայ մեծ զոյ մը ընէ : Մենտորի ուզածն իյլութեամբ կատա-
րեց Տելեմաք : Դաւարակերտ երկու բազինք կանգնուեցան . խոնկը կծխար, զոյներուն արիւնը կվազէր : Տելեմաք սրտեռանդն հառա-

չանքներ երկինք վերառաքելով՝ դիցուհւոյն հզօր պաշտպանութեանը գոհութիւն կմտուցանէր :

Հազիւ թէ զոհագործութիւնը լմնցներ էր, Մենտորայ ետեւէն գնաց մօտակայ անտառակի մը մօտ՝ Յամբաներուն մէջ մտաւ. եւ հոն յանկարծ տեսաւ որ բարեկամին երեսը փոխուեցաւ այլակերպեցաւ. Յակոբն խորշոմներն անհետացան, ինչպէս որ ստուերներն աներեւոյթ կըլլան կիսլածուին երբ վարդամասն Արշալոյսը կուգայ արեւելքի դռները կբանայ եւ բոլոր հորիզոնը բոցանշոյլ կգարդարէ. խորունկ ու խիստ աչուրները կփոխուէին իկապոյտ լի երկնային քաղցրութեամբ ու աստուածային բոցով. սպիտակախառն ու անյարդար մօրուքն աներեւոյթ եղաւ. ազնուական եւ վեհ կերպարանք մը քաղցրախառն եւ շնորհալի՝ Տելեմաքայ շլացած աչուրներուն երեւցաւ : ձանչցաւ որ կնկան կերպարանք էր այն՝ քան զդեռափոթիմ ծաղիկ գունագեղ, յորում եւ շուշանի սպիտակութիւնը խառն ընդ նորափոթիմ վարդից կշողար : Այն դէմքին վրայ կծաղկէր անթառամ մանկութեան հետ մեծվայելչութիւն պարզ եւ անարուեստ. գեղածուփ մագերուն վրայէն ամբոսեան հոտ մը կբուրէր. զգեստները կփայլէին նման Յամանչագեղ Յառազայթիցն արեւու՝ որոցմով իւր ծագած ժամանակը երկնքի մօտ կամարները կնկարէ ու ամպերն ոսկենշոյլ կպսնէ : Աստուածութիւնն ոտքը գետին չէր դպցըներ. օդուն մէջէն թռեւեւընթաց կվազէր կանցնէր ինչպէս որ թռչուն մը իւր թռերովը զայն կպատուէ կանցնի. զօրաւոր ձեռքը բռնած էր շողշողուն նիզակ մը, որ կարող էր քաղաքներն ու նաեւ ամենէն քաջ պատերազմող ազգերը դողացընել. Արէսն ինքնին գուցէ կսարսափէր անկէց : Զայնը անոյշ էր եւ մեղմ, այլ զօրաւոր եւ ողորփչ. ամէն մէկ խօսքը հրավառ սլաքներ էին որ Տելեմաքայ սիրտը կխոցէին եւ չեմ գիտեր որպիսի՝ հեշտալի ցաւ մը անոր զգալ կուտային. սաղաւարտին վրայ կեցած էր Աթէնքի տխրատեսիլ թռչունը, եւ կուրծքին վրայ կփայլէր ամառուր այծենակաճը : Այս նշաններէն Յանչցաւ Տելեմաք թէ Աթենաս է նա :

« Ը՛վ դիցուհի, գոչեց, դո՛ւն ուրեմն հասեցար հօրը սիրոյն համար անձամբ առաջնորդել Ողիսեայ որդւոյն... » Կուզէր աւելի բան ըսել, բայց ձայնը կտրեցաւ, ընդունայն տեղ շրթունքը կշանային

արտաբերելու այն ամենայն մտածմունքներն որ բուռն զօրութեամբ սրտին խորունկէն դուրս կըլխէին. դիցուհւոյն ներկայութիւնը զինքը կընկճէր կտագնապէր, եւ այն մարդուն կնամնէր որ երազին մէջ սաստիկ ծնշում կըրելով շունչը կտրուի, եւ մեծ նեղութեամբ շրթունքը շարժէ ու ձայն մը չկարենայ հանել :

Վերջապէս այս խօսքերս զրուցեց Աթենաս. « Որդի՛դ Ողիսեայ, լսէ՛ ինձ այս վերջին անգամ : Ձկայ մահկանացու մը որ քեզի պէս այնչափ խնամքով կրթած ըլլամ. ձեռքէդ բռնած տարի անցուցի զքեզ ալեկոծութիւններէ, անծանօթ երկիրներէ, արիւնահեղ պատերազմներէ, եւ այն ամէն չարիքներէ որ կրնան մարդուս սիրտը փորձել : Ձգալի փորձերով ցցուցի քեզ ճշմարիտ ու սուտ սկզբունքներն որոցմով կարող է մէկը Թագաւորել : Թշուառութիւններէդ ոչ ինչ նուազ օգտակար եղան քեզ նաեւ սխալմունքդ. վասնզի ո՞վ է այն մարդն որ կարենայ իմաստութեամբ կառավարել՝ Թէոր երբէք վիշտ քաշած չէ, եւ Թէոր սխալմունքներովն ընկած տառապանքներէն խելք սովորած չըլլայ :

« Հօրդ պէս դուն ալ բոլոր երկիրս ու ծովերը տխուր արկածներով լեցուցիր : Գնա, արժանի ես արդ անոր շաւղացն հետեւելու : Կարճ ու դիւրին անցք մը միայն մնաց քեզ ասկէց յիծակէ, ուր այժմ կհասնի նա : Պատերազմակից եղիր իրեն, հնազանդէ իբրեւ յետին հպատակներէն մէկը, եւ օրինակ հնազանդութեան տուր ամենուն : Ինքը հարս պիտի տայ քեզ զԱնտիոպէ, որուն հետ երջանիկ պիտի ըլլաս, որովհետեւ ոչ այնչափ գեղեցկութիւն փնտռեցիր որչափ իմաստութիւն եւ առաքինութիւն :

« Երբոր Թագաւորես, քեզի մեծ պարծանք համարէ ոսկի դարը նորոգել : Ամենուն լսէ, քիչ մարդու հաւատա. զգուշացիր որ քեզ ալ շատ չհաւատաս : Խաբուելէն վախցիր. բայց եւ խաբուիլդ ուրիշներու իմացունելէն բնաւ մի՛ վախնար :

« Ժողովուրդը սիրէ, եւ իրմէ սիրուելու ամէն ջանք ըրէ : Երբոր սէր չըլլայ՝ վախը հարկաւոր է. բայց միշտ զայն աւամայ պէտք է գործածել՝ սաստիկ ու վտանգաւոր դեղերու նման :

« Հեռատես եղիր միշտ ձեռք զարնելու բաներուդ հետեւանացը. նախատես եղիր սոսկալի դժուարութեանց, եւ գիտցիր որ բուն քաջութիւնն է ամէն վտանգ տեսնել, եւ հարկ եղած ժամանակ

զանոնք արհամարհել : Անիկա որ չուզեր զանոնք տեսնել՝ բաւական քաջութիւն չունի անոնց տեսութեանը դիմանալու . իսկ անիկա որ զանոնք ամէնքը կտեսնէ, որ անոնց մէջէն որոցմէ՝ որ կրնայ զգուշանալ կզգուշանայ, եւ արիաքար անոնց հետ կմաքառի, նա միայն է իմաստուն եւ մեծանձն :

« Փախիւր մեղկութենէ, պերճութենէ ու շռայլութենէ . պարզութիւնը քեզ պարծանք համարէ . առաքինութիւններդ ու բարեգործութիւններդ անձիդ ու արքունեացդ զարդերն ըլլան . անոնք քու չորս կողմը թիկնապահ կենան, եւ ամէնքը քեզմէ սովորին թէ ո՛րն է Տշմարիտ երջանկութիւնը :

« Մի՛ մոռնար երբէք որ թագաւորք իրենց փառքին համար չէ որ կթագաւորեն, այլ ժողովրդոց բարւոյն համար : Ըրած բարիքնին դարէ դար կերթայ, եւ ըրած չարիքնին ազգէ յազգ կաճի կբազմանայ : Անպիտան թագաւորութիւն մը երբեմն բազմայոլով դարուց թշուառութեանը պատճառ կըլլայ :

« Ամէն բանէ աւելի նայէ որ քու անձնահաս կամբէդ զգուշանաս . այնպիսի թշնամի մըն է այն՝ զոր մինչեւ իմայ ամէն տեղ հետդ կտանիս . խորհրդոցդ մէջ ալ կմտնէ, եւ թէոր իրեն մօտիկ ընես՝ զքեզ կմատնէ : Անձնահաս կամապաշտութիւնը նաեւ յարմարագոյն առիթները կկորսնցունել կուտայ, տղայական յօժարութիւններ ու դժկամակութիւններ կուտայ ի վնաս մեծամեծ շահուց, չնչին պատճառներով մեծամեծ գործեր կսահմանէ . ամէն հանձար կնսեմացունէ, քաջութիւնը կընկճէ, եւ զմարդ անհաստատ, տկար, անարգ եւ անտանելի կընէ : Այսպիսի թշնամույ վրայ մի՛ վստահիր :

« Աստուածներէ վախցի՛ր, ո՛վ Տելեմաք : Այս վախը մարդուս սրտին ամենէն մեծ զանձն է . անով կգտնես իմաստութիւն, արդարութիւն, խաղաղութիւն, ուրախութիւն, անախտ զուարճութիւններ, Տշմարիտ ազատութիւն, քաղցր առատութիւն եւ փառք անարատ :

« Կթողում կերեամբ ես զքեզ, որդի՛դ . մղխեսայ . բայց իմաստութիւնս ոչ երբէք զքեզ պիտի թողու հեռանայ, բաւական է թէ դուն հասկընաս միշտ որ առանց անոր բան մը չես կարող ընել : Ժամանակն է արդ որ մինակ ինքնիւրենդ քաշել սովորես : Անոր համար քեզմէ

բաժնուեցայ փունիկիոյ եւ Սաղենտի մէջ, որպէսզի զքեզ վարժեցունեմ՝ զրկուելու այն քաղցրութենէ, ինչպէս որ տղայքը ծիծէ կկտրեն՝ երբոր կանթի տեղ հաստատուն կերակուր տալու ժամանակը կուգայ : »

Հազիւ թէ դիցուհին խօսքը լմնցուց, օդը ելաւ վերացաւ, եւ ոսկեփայլ ու կապտագոյն ամպի մը մէջ աներեւոյթ եղաւ : Տելեմաք հառաչելով, հիացած, խելքը գլխէն գնացած՝ ընկաւ գետին երկրպագութիւն ըրաւ, ձեռուըներն երկինք վերուց, գնաց ընկերներն արթնցուց, փութացաւ ճամբայ ելաւ, հասաւ յիծակէ, եւ հաւատարիմ եւմեսին տունը գտաւ իւր հայրը :

Ա.

ԱԳԱՄԵՄՆՈՆ, Յագաւոր Արգիացոց ու Միկենաց, Տրոյոյ պատերազմին առնն Յունաց բանակին սպարապետն էր :

ԱԴՈՆՒՍ, համբաւել գեղեցկութեամբը, որում տափացաւ Աստղիկ, եւ զոր վարազ մը սպաննեց :

ԱԹԵՆԱՍ կամ ՊԱԼԼԱՍ, աստուածուհի իմաստութեան :

ԱԼԳԻԴՈՆ, համանուն լեռան քով քաղաք իւատին, որ հիմա փլած է :

ԱԽԵՐՈՆԻՏ, լեռան վրայ շինուած քաղաք Նափոլիի սահմանը . ասոր ոտքն էր Ախերոն, որ դուռն կհամարուէր դժոխաց :

ԱԿՐԱԳԱՆԴ լեռը՝ համանուն Ակրագանդ քաղաքին քովերն էր, որ արվ ձիրեննձէ կկոչուի :

ԱԿՐՈՎԵՐԱԽՆԵԱՆ, կամ Շաննային լեռինը, որ Եպիրոսին ծովեզերքը կպատեն, եւ հիմակուան Ալպանիոյ Քիմերա լեռներն են :

ԱՄԱԹՈՍ, հին քաղաք իԿիպրոս :

ԱՄԱՆԹԵՆԱԶԻԻՐ, եղջիւր այծուն որ անոյց զԱրամազդ. Նշանակ առատութեան :

ԱՄՓԵՏՐԻՏԷ, դուստր Ուլկիանու, դիցուհի ծովու :

ԱՅԾԵՆ ԱԿԱՅ կամ ԵԳԻՍ, վահան Արամազդայ զոր ընծայեց Ամենասայ, եւ նա վրան պատեց Մեդուսայ օձախուհիաւոր գլուխը :

ԱՆԱՀԻՏ, տես ԱՐՏԵՄԻՍ :

ԱՊԵՆԵԱՆՔ, երկայնածիւզ գօտի լեռանց, որ Իտալիան երկու մաս կբաժնեն :

ԱՊՈՂՈՆ, որդի Արամազդայ, աստուած բժշկութեան, բանաստեղծութեան եւ երաժշտութեան :

ԱՊՈԼԼԻԱ, Նափոլիի Յագաւորութեան մասը, որ արդ Փուլիա կկոչուի :

ԱՍԿԷՆՊԻՈՍ, որդի Ապոլլոնի, համբաւոր բժիշկ :

ԱՍՏՂԻԿ, դիցուհի հեշտութեան :

ԱՍՏՐԵԱ, դիցուհի արդարութեան :

ԱՏԱԼԱՆԴԱ, նաժիշտ Անահիտայ, անուանի՝ Թեթե քաջաբշտութեամբը :

ԱՏԼԱՍ, Յագաւոր Մարիտանիոյ, քաջ աստղաբաշխ, որոյ համար կբռնէին Թէ ուսին վրայ կկրէ զերկինս .

ԱՏՐԵՈՍ ԵՒ ԹԻԵՍ, եղբայրանհաշտը՝
որ իրարու կատաղութեան զոհ եղան :

ԱՐԱՄԱԶԴ, աստուածոց վեհագոյնը .
որդի Կոռնոսի եւ Ռէայ :

ԱՐԱՔՆԷ, Տարտար ոստայնանկ որ Ամե
նասայ հետ մրցելուն համար մամուկի փո-
խուեցաւ :

ԱՐԳՈՆԱՒՈՐԴՔ, առաջին նաւորդը
որ Կողքիս գնացին Ոսկիգեղմն առնելու :

ԱՅԱՔՍ կամ ԷԱՍ, բաջ զօրաւար Յունաց
որ Աքիլլեայ գէները ժառանգել ուզեց. բայց
երբ Ողիսեսի տրուեցան, կատաղութենէն
ինքզինքն սպաննեց :

ԱՐԷՍ, աստուած պատերազմի :

ԱՐԻԱՂՆԷ, դուստր Մինոսայ որ ազա-
տեց զԹեսէոս իրաւդէն, եւ իփոխարէն՝ լքաւ
ինմանէ իՆաքսոս, բայց ազատեց զՆա Դիոնիս :
ԱՐՏԵՄԻՍ կամ ԱՆԱՀԻՏ, դիցունհի
որսորդութեան :

ԱՐՊԻ, գաւառ Փուլիոյ, որոյ մայրաքա-
ղաքը աւերակ է հիմա :

ԱԻԵՌՆՈՆ, լին իՆափոլի, դժոխքի
լնբէն մէկը :

ԱԻԼՈՆ, լեառն ի Քալապրիա, որ հիմա
Քալոյ կըսուի :

ԱԻՓԻՏ, գետ Ափուլիոյ իՆափոլի, որ
Օֆրաննոյ կըսուի հիմա :

ԱՔԻԼԷՍ, բաջագոյնն ի զօրաւարաց որ
գացին ի Տրոյա. զոր շուքորս անմահացոյց :

Բ

ԲԱՔՈՍ, տես ԴԻՈՆԻՍ :

ԲԵԼԼԵՐՈՓՈՆ, քաջ՝ որ յաղնեց Քիմե-
րայ հրեշի :

ԲԵԼԼՈՆԱ, աստուածուհի պատերազմի :

ԲԵՏԻԿԷ, այսպէս կ'ըսուէր Բետիս գե-
տոյն անուամբը, որ արդ Կուատալիքի
կըսուի. Սպանիոյ հիմակուան Անտալուսիա
գաւառն է :

ԲՐՈՒԴԴՈՒՍԻՈՆ, որ հիմա կըսուի
Պրի՛նտիգի, Իտալիոյ անուանի նաւահա-
գիսանբէն մէկը :

ԲԱԴԷՍ, հիմա Քատիքսի կամ Քատիչէի
ծոց :

Գ

ԳԱԼԵՍՈՍ, գետ Քալապրիոյ, որ Տարեն-
տոնի մօտ կանցնի : Հիմա կըսուի Քալէդոյ :

ԳԱՆԻՒԲԴԷՍ, որդի Տրոյայ, զոր Արա-
մազդ իւր զինեպաշտն ըրաւ :

ԳԱՐԳԱՆՈՍ, լեառն իՆափոլի. հիմա
Մոնթէ-Անճէլոյ :

Դ

ԴԱՆԱՅԻԴՔ, յիսուն դստերը Դանաոս
Սագաւորին, որ էրիկնին սպաննեցնուն հա-
մար պատժուեցան դժոխքի մէջ ծակ կարաս
մը լեցունել :

ԴԱԻՆԻԱ, Նափոլիի հիմակուան Փո՛ւ-
լիա գաւառին տեղ կկարծուի. բնակիչքն էին
Դանիացիք կամ Դաւնիք :

ԴԵՄԵՏՐԷ, քոյր Արամազդայ, աստուա-
ծուհի երկրագործութեան :

ԴԻՈՄԵԴԷՍ, Սագաւոր Ետողիոյ, որդի
Տիդէոսի. Աքիլլեան ու Այաքս վերը բաջա-
գոյն ի զօրաւարս Յունաց ի Տրոյա :

ԴԻՈՆԻՍ կամ ՍՊԱՆԴԱՐԱՄԵՏ կամ
ԲԱՔՈՍ, աստուած գինւոյ :

ԴՈԼՈՊՔ, Թեսաղիոյ մէջ փորքիկ ազգ
մի էին, որ Տրոյոյ պաշարման գնացին :

ԴՈՒԼԻՔԻՈՆ, կղզեակ որ Եքինադաց
խմբին մասն էր :

Ե

ԵԲԱՂԱՅԻՔ, բնակիչք Լակոնիոյ :

ԵԲԷ, դիցունհի մանկութեան եւ զինեպաշտ
Արամազդայ նախ բան գԳանիմեդէս :

ԵՔՐՈՆ, գետ Թրակիոյ. հիմա Մարիզ .

ԵԳԻՍ, տես ԱՅԾԵՆԱԿԱՃ :

ԵՂԻՍԵԱՆ ԴԱՇՏՔ, զուարճալի օճեան
երանելեաց :

ԵՆՆԱ, Սիկիլիոյ մէջ հիմակուան Քաս-
մրօ-ձիովա՛ննի ըսուած քաղաքն էր, յորում
հռչակաւոր էր Դեմետրեայ պաշտօնը :

ԵՊԻՐՈՍ (Ալպանիա, Առնաւլուտլուք),
մասն արեւմտեան Յունաստանի :

ԵՍՊԵՐԻԱ, կնշանակէ ԵՐԵԿՈՐՆԱ-
ԿԱՆ, Իտալիա, վասնզի Յունաստանի արեւ-
մտեան կողմը կ'ընայ :

ԵՏԱ, լեառն ի Յեսաղիա :
 ԵՏՆԱ, հրաբուդիս լեառն ի Սիկիլիա :
 ԵՏՈՂԻԱ, գաւառ ի Յունաստան :
 ԵՏՐՈՒՐԻԱ, Իտալիոյ հիմակուան
 Թոսքանա գաւառն է :
 ԵՐԵԲՈՍ, դիբ դժոխաց, զոր Դժոխքի
 տեղ ալ կզործածեն :
 ԵՐԵԿՈՐՆԵԱՅԶ, տես ԵՍՊԵՐԻԱ .
 ԵՐԻՔԹՈՆ որդի Շեփեստեայ, որ կառքն
 հնարեց կրօնն :
 ԵՐՈՍ կամ ԿՈՒՊԻԴՈՆ, մանուկ աս-
 տուած Սիրոյ, որդի Աստղկան :
 ԵԻԲԷԱ կղզին արդ կոչի Նեկրոփոնթէ
 (Ելրիպոզ) :
 ԵԻՄԷՍ, հովուապետ Ողիսեայ, որ հաւա-
 տարիմ մնաց իւր տիրոջը :
 ԵԻՈՂՈՍ, աստուած քամիներու :
 ԵԻՐԻԴԻԿԷ, կին Որփէոսի՝ որ դժոխքն
 իջաւ զնա հանելու :
 ԵԻՐՈՏԱՍ, հռչակաւոր զետ Լակոնիոյ :
 ԵԻՐՈՊԷ, քոյր Կադմոսի, զոր յափշտա-
 կեց Աքամազը ի կեղծաբանս ցլոյ : Իւր անունն
 առաւ Եւրոպան :
 ԵՔԻՆԱԴՔ, խումբ կղզեաց՝ Ակառնա-
 նիոյ ծովեզերքին ու Աքելոլս գետոյն բերնին
 մօտ :

Չ

ՉԱԿԻՆԹՈՍ, Յոնիական ծովուն կղզի-
 ներէն մէկը (Ջա'նՅա) :

Ի

ԻՆԻԱՍ, Տրոյոյ իշխաններէն մէկը՝ որ
 հայրենեացը կործանելէն յետոյ Իտալիա ան-
 ցաւ : Վիրգիլիոս երգեց զնա իւր Էնիակա-
 նաւը :

Թ

ԹԵՔԷ հարիւրադուռն, զոր եւ Դիոպոլիս
 կամ Դից քաղաք կանուանելին Յոյնք, հիմա
 կործանած է, եւ յատակին մեծ մասը Լուքսոր
 բաւած գեղը բռնած է յեգեպտոս :
 ԹԵՍԱՂԻԱ, գաւառ Յունաստանի :
 ԹԵՍԷՈՍ, անուանի իւր քաջագործու-

ծիւններովը, որ իւր ժամանակէն դիւցազանց
 մէկն էր :

ԹԵՐՍԻՏԷՍ, տգեղ ու անխելք յոյն՝ որ
 ափեղցիկը լեզուով իւր մահը գտաւ Աքիլ-
 լեսէն :

ԹՐԱԿԻԱ, Յունաստանի գաւառ, որ
 հիմա Ռումէլի կըսուի :

Ի

ԻԴԱ, լեառն ի Կրետէ՝ ուր սնաւ Արամազդ :
 ԻԴԱԼՈՆ քաղաք ի Կիպրոս . ուր է եւ
 ԻԴԱԼԻԱ կամ ԻԴԱԼՈՍ լեառն Նուիրեալ
 Աստղկան :
 ԻԴՈՄԵՆԷՍ, Սագաւոր Կրետացոց,
 Թռն Մինոսայ, որ Տրոյոյ պատերազմին մէջ
 անուն հանեց :

ԻԹԱԿԷ, Յոնիական կղզեաց մէկն է
 (Թէաքի) :
 ԻՍՄԱՐ, լեառն ի Թրակիա :
 ԻՔՍԻՈՆ, Արամազդէն պատժուեցաւ
 դժոխքի մէջ մշտաճիւղով անխ մը դարձու-
 նելու :

Լ

ԼԱԿՈՆԻԱ, Պեղոպոնեսի մէկ գաւառը
 (Թրաքոնիա) :

ԼԱՊԻԹԱՅԶ, բնակիչք Յեսաղիոյ որ
 Յուշկապարկաց հետ պատերազմեցան՝ իրենց
 Սագուհին ձեռուրնէն ազատելու :
 ԼԱԻՈՄԵԴՈՆ, Սագաւոր Տրոյոյ որ Թէ՝
 աստուածոց եւ Թէ Շերակղզիի դրժելով՝
 կրկնակի պատժեցաւ :
 ԼԵՄՆՈՍ, Եգեան ծովուն մէջ մեծ կղզի :
 ԼԵՌՆԱ, Արգոս գաւառին մէջ ճահիճ,
 ուր հարիւր գլխով վիշապ մը կար զոր սպան-
 նեց Շերակղէս :
 ԼԵՍԲՈՍ, Եգեան ծովուն մէջ մեծ կղզի,
 որ հիմա Միտիլի կըսուի :
 ԼԵՍՏՐԻԳՈՆՔ, մարդակիր ազգ՝ որ
 Լամոս կամ Փորմիա քաղաքը կրնակէին :
 ԼԵՏՈՎ, Ապոլոնի ու Արտեմիսի մայրք :
 ԼԵԻԿԱԴԱ կղզին՝ Ակառնանիոյ այնչափ
 մօտ է որ հետը կամբջով միացած է :

ԼԻԲԱՆԱՆ, քարձրարբերձ ե համբաւաւոր լեաուն յԱսորիս :

ԼԻԳՈՒՐԿՈՍ, անուանի օրէնսդէր է Սպարտացւոց :

ԼԻԿԻԱ, հին գաւառ փոքուն Ասիոյ, ուր Ապողոն մասնաւոր կերպով կաշտուէր :

ԼԻՐԻՍ, գետ իՆափոյի. հիմա Կարիւնայ :

ԼԻԻԴԻԱ, գաւառ փոքր Ասիոյ :

ԼՈԿՐԵՅԻՔ, գաղթականը Յունաստանի՝ Փովկիս գաւառէն եկած :

ԼՈՒԿԱՆԻԱ, Նափոյի գաւառ :

Լ

ԿԱԼԻԴՈՆ, քաղաք Ետողիոյ՝ որոյ անտախն մէջ ահագին վարազ մը կար զոր սպաննեց Մելէագը :

ԿԱԼԻՊՍՈՅ, դիցուհի՝ որ Ոգիգեայ կղզոյն կիշխէր, հոն հիւրընկալեց զՈդիսեոս :

ԿԱՅԻՍՏՐ, գետ Ասիոյ, (Գաբա-Սու), որոյ բերանը Եփեսոսի մօտ է :

ԿԱՍՏՈՐ, տես ՊՐՆԻՏԵԻԿՍ :

ԿԱՏԱՂԻՔ դժոխաց, կամ ԵՐԻՆՆԱՅՔ. դժոխքի դիցուհիք, որ մեղաւորները կապած էին :

ԿԱՐԻԱ, գաւառ փոքուն Ասիոյ՝ իհարաւակողմն Լիդիոյ :

ԿԱՐՊԱԹԻԱ, Միջերկրական ծովու կղզի, որ արդ Սքարփանթոյ կիլոսի, Արշիպելագոսի բերանը :

ԿԱՓԱՐԻԱ, Եւրէա կղզոյն հարաւային հրուանդանն է, զոր արդ Յոյնք Իլոֆաղոս եւ Իտալացիք Քափոյ տ' Աւրոյ կանուանեն :

ԿԵԿՐՈՊԱ, Եգիպտացի որ շինեց զԱթէնք :

ԿԵՐՔԵՐ, երեք գլխով շուն, պահապան դժոխաց :

ԿԻԹԵՐԱ, քաղաք իԿիպրոս. կայ եւ Լաւրիոյ մօտ Կիթերա մ'ալ (Ձէրիկոյ). այս երկուքն ալ Աստղկան Նուիրուած էին :

ԿԻԼԻԿԻԱ, երկիր Ասիոյ, ուր Նախ Յոյնք եւ ապա Հայք տիրեցին :

ԿԻԿՐՈՊԱՅՔ, հսկայք որ Հեփեստոսի ձեռքէն տակ Ետնա լեռ Արամազդայ շանձեր կղարքէին, զորս Ապողոն սպաննեց :

ԿԻՊՐՈՍ, Միջերկրականին մէջ Ասորաց

ծովեզերքին մօտ քարեքեր կղզի, որոյ հռչակաւոր է գինին :

ԿԻՐԿԵ, հռչակաւոր վիճակ, որոյ կղզոյն մէջ Ոդիսեոսի ընկերները փոխուեցան իտոգ :

ԿՈՂՔԻՍ, հարուստ գաւառ Ասիոյ, ուր Արգոնաւորդքն արշաւեցին :

ԿՐՈՆՈՍ կամ ՍԱՏՈՒՐՆՈՍ, հայր Արամազդայ, որ երկրէն հալածուելով յորդոյն՝ եկաւ Իտալիոյ կողմերը բնակեցաւ :

ԿՐԵՏԵ կղզի ԻՄիջերկրական ծովու, որ հին ատենը հարիւր քաղաք ունէր :

ԿՐՈՏՈՆ, որ դեռ կանգուն կեցած է Տաբենտոնի ծոցոյն արեւմտեան ծայրը :

Ն

ՆԱՄՐԱՐՈՒՔ, դստեր Աքիլոյայ գետոյն եւ Կալիպէ մուսայի, որ իրենց քաղցրածայն երգովը կլտանգէին զնաւորդս, իհրուանդանն Սիկիլիոյ :

ՆԵԿՏՈՐ, դիւցազն Տրոյոյ, զոր սպան Աքիլլէս :

ՆԵՂԻՆԵ, դուստր Արամազդայ, կին Մենելաոսի. Պարիս յափշտակեց զնա, ուստի դրդեցաւ Տրոյոյ պատերազմը :

ՆԵՐԱԿՂԵՍ որդի Արամազդայ. Յունաց դիւցազանց ամենէն երեւելին, որ մեր Վահագնին պէս մեծամեծ քաջութիւններ բրաւ :

ՆԵՐՄԵՍ, ցարտարխօսութեան ու վաճառականութեան աստուած. պատգամաւոր դիւց, որ զհոգիս դժոխք կիջեցնէր :

ՆԵՓԵՍՏՈՍ, եղբայր Արամազդայ, աստուածոց դարբինն ու շանթեր շինող յետնա լեւին :

ՆԻԼԱՍ, գեղեցիկ պատանի, սիրելի Հերակլեայ, զոր յաւերժհարստոյն յափշտակեցին :

ՆԻՄԵՐԱ, Սիկիլիոյ քաղաքն էր, հին ատենը շատ հռչակաւոր. բովէն կանցնէր համաճան դետ մը, որ կըլսէր Նեբրոդեան լեռներէն որ հիմա Մատոնիա կըսուին :

ՆԻՐԻԿ կամ ՄԻԱՄԱՆ, պատգամաւոր Հերայ որ անձրեաց դիցուհին էր :

ՆՐԵՍՈՍ, լեաուն ԻԹրակիս :

ՆՐՈԴՈՍ, Միջերկրական ծովու մէջ մեծ կղզի :

ՀԱԿԱՅՔ, որդիք Տիտանայ որդհայրենին ուզեցին նստեցնել յամոռն Արամազդայ, որ շանթադար տապալեց զնոսա :

Ճ

ՃԱԿԱՏԱԳԻՐ, ծնած էր իՔառսէ, եւ իւր վճիռները անդարձ էին եւ բոլոր դից պատկառելի :

Ս

ՄԱՆԴՈՒՐԻՈՆ քաղաքը Տաբենտոնի մօտ էր, եւ հիմակուան Մանտոլէա բնուածն է :

ՄԵՄՓԻՍ, որ հիմա աւերակ է, բրգերուն բովերը շինուած էր՝ Գաֆիրէէն ոչ ինչ հեռի :

ՄԵՆԱԴՔ, քրմուհիք Դիոնիսեայ կամ Բաբոսի :

ՄԵՆԵՂԱԻՈՍ, եղբայր Ագամեմնոնի, որոյ կին էր Հեղինէ զոր յափշտակեց Պարիս :

ՄԵՆՏՈՐ, բարեկամն Հոմերոսի՝ զոր քերթողը խնամակալ հաշակեց Ողիսեայ տանը :

ՄԵՍԱՊԻԱ, քաղաք Տաբենտոնի մօտ :

ՄԵՏԱՊՈՆՏ, Տաբենտոնի ծոցոյն վրայ էր՝ հիմակուան Թորրէ տի Մա՛րէ բնուածին տեղն է :

ՄԵՐԻՈՆ, բաշ կառավար Իդոմենեայ, զոր Հոմերոս Արիսի կնամեցնէ :

ՄԻԿԵՆՔ, հին քաղաք Արգոյիսի, որոյ բանի մը աւերակները միայն մնացած են :

ՄԻՆՕՍ կամ ՄԻՆՈՎԱՍ, որդի Արամազդայ, օրէնսդիր Կրետացոց, դատաւոր դժոխոց :

ՄՈՐՓԵՈՍ, աստուած երազոց, որդի Քնոյ եւ Գիշերի :

Յ

ՅՈՒՇԿԱՊԱՐԻԿՔ կամ ԿԵՆՏԱԻՐՈՍՔ, հրէշը որոց վերի դին մարդ, մէջքէն վար ձի : Ասոնք Պերիմոս թագաւորին հարսնիբին կանչուելով՝ Իսպորդամէ թագուհին ուզեցին յափշտակել, եւ Լապիմայց հետ կռուի բռնուեցան :

Ն

ՆԱՅԱԴՔ, յաւերժարսունք գետոց եւ աղբերաց :

ՆԱՐԿԻՔ, գեղեցիկ պատանի որ փոխուեցաւ ի համանուն ծաղիկ :

ՆԱԻՊԼԻՈՍ Եւրիոյ թագաւոր, ռիացաւ ընդ Ողիսես եւ Դիոմեդէս, որովհետեւ որդւոյն անիրաւ մահուանը պատճառ էին եղեր :

ՆԱՔՍՈՍ, Եգեան ծովուն մէջ, Գիւլլադայք բնուած կղզեաց մէկը :

ՆԵՄԵՍԻՍ, դիցուհի աստուածոց արդարութեանը վրիժախան :

ՆԵՄԷԱ, անտառ յԱքայիա, ուր Հերակլէս առիւծ մը սպաննեց ու մորթը վրան կկրէր :

ՆԵՍՏՈՐ, թագաւոր Պիդոսի, հուշակալ իւր զգոնութեանն ու երկարակեցութեանն համար :

ՆԵՐԷԻԴՔ, յաւերժարսունք ծովու :

ՆԵՐԻՏՈՆ, Քալապրիոյ մէջ Սաղինտի մօտ փորրիկ կղզի :

ՆԻՐԵՈՍ, թագաւոր Թասոսի, Տրոյայ զացող Յունաց մէջնականի գեղեցկութեամբը, բայց զուրկ իրաջութենէ :

ՆՈՎ, հիմակուան Աղեքսանդրիա քաղաքն ասոր աւերակացը վրայ շինուած է :

ՆՈՒՄԻԴԻԱ, զաւառ յԱփրիկէ, կատաղի առիւծներովը երեսելի :

Ո

ՈԳԻԳԵ, կղզի իՄիջերկրական ծովու, Մալմայի մօտ :

ՈԴԻՍԵՅՍ, հայր Տելամաքայ, թագաւոր Իթակէի, անուանի իւր խորագիտութեամբը :

ՈՂԻՄՊՈՍ, բնակարանն աստուածոց : ՈՎԱՍԻՍ, Լիբիոյ անապատին մէջ դաւարի ու ջրաբրի պղտի երկիրներ :

ՈՎՐԵՍԵՍ, որդի Ագամեմնոնի, որ իւր Կլիտեմնեստրա այրասպան մայրն սպաննեց, բայց պատճեցաւ ի Կատաղեաց :

ՈՐՓԵՈՍ, անուանի բանաստեղծ՝ որ բնաբաւ կրէէին բարերը կշարժէր, մինչեւ անգամ խանդաղատեցոյց զՊղուտոն ու իւր Եւրիդիկէ կինը դժոխքէն ազատեց :

Պ

ՊԱՂԵՄՈՆ, ծովային աստուած :

ՊԱՆ, դաշտաց ու անդէտ աստուած, արեգի հնարող :

ՊԱՆԴՈՐԱ, նախաստեղծ կին, որում Արամազդ գոց տուփ մը տուաւ, զոր Եպիմի-
թէս Պանդորայի էրկերբանալով հետաքրքրու-
թեամբ, ամենայն չարիք անկից դուրս զեղան :

ՊԱՏՐՈՎԿԷՍ, Տրոյա գացող բաջաց
մէկը, մտերիմ Արիլիայ, որ մեռաւ իծեռաց
Հեկտորի : Արիլէս բարեկամին վրէժն առաւ :

ՊԱՐԿԱՅՔ, երեք ըորք որ մարդոց կե-
նացը վրայ կհակէին, եւ երբ կենաց Թելը
ծնուի յիկրատաւը կտրէին՝ մարդը կծնուէր :
ՊԱՓՈՍ, քաղաք իԿիպրոս, ուր Աստղիկ
մեհեան մ'ունէր :

ՊԵՂՈՊՈՆԵՍ, Յունաստանի հարաւա-
կողմը ցամաք կղզի . անուանի համանուն պա-
տերազմովը (Մօրա) :

ՊԵՂՈՒՍԻՈՆ, քաղաք Եգիպտոսի՝ Մի-
ջերկրական ծովուն արեւելեան եզերքը : Հիմա
աւերակ :

ՊԵՏԻՂԻԱ, քաղաք Քալապրիոյ, ծովեզե-
րեայ Կրոտոն քաղաքին մօտ :

ՊԵՐՍԵՓՈՆԵ, դիցուհի դժոխոց, կին
Պրոտոնի :

ՊԵՒԿԵՏՔ, Քալապրիային վեր Ադրիա-
կան ծովուն եզերքը բնակող ժողովուրդը :

ՊԻՂՈՍ, քաղաք ԻՊեղոպոնէս :

ՊՂՈՒՏՈՆ, եղբայր Արամազդայ, աստ-
ուած դժոխոց :

ՊՂՒՏԵԻԿԻՍ եւ ԿԱՍՏՈՐ, երկու եղ-
բար որդիք Արամազդայ, պաշտպանք ձիա-
վարութեան :

ՊՈՍԻԴՈՆ, եղբայր Արամազդայ, աստ-
ուած ծովու :

Ս

ՍԱՂԱՊԻԱ, քաղաք Ափուլիոյ հիմա
Սալիի :

ՍԱՂԵՆՏ, կկարծուի Թէ հիմակուան Սո-
լէՊոյ ըսուած քաղաքն ըլլայ :

ՍԱՄՈՍ, կղզի յԵգեան ծովու (Սուսամ
ատաւը) :

ՍԱՏՈՒՌՆՈՍ տես ԿՌՈՆՈՍ :

ՍԻԲԱՐԻՍ, քաղաք ԻՔալապրիա :

ՍԻՊՈՆՏ, քաղաք Ինէպօլիս, աւերակ :
ՍԻՍԻՓՈՍ, աւազակ զոր Թեսէոս սպան-
նեց. դժոխքին մէջ դատապարտուեցաւ դար-
վեր տեղ մը ժայռ մը հանել՝ որ միշտ վար
կգլորի :

ՍԿԻԼԼԱ եւ ՔԱՐԻԲԴԻՍ, դիմացէ դի-
մաց երկու ժայռք ԻՍիկլիւիա :

ՍԿԻՐԱ, Արշիպեղազոսի կղզիներէն մէկը :

ՍԿԻԹԱՑԻՔ, Եւրոպայի ու Ասիոյ հիւ-
սիսային ճայրը կրնակէին :

ՍՊԱՆԴԱՐԱՄԵՏ, տես ԴԻՈՆԻՍ :

ՍՊԱՐՏԱ կամ ԼԱԿԵԴԵՄՈՆ, քա-
ղաք ԻՊեղոպոնէս :

ՍՊԵՐՏՈՍ, գետ Թեսալիոյ :

ՍՏԻԿՍ, գետ կամ լիճ Իդոնիս, որոյ
ալեաց վրայ եղած երդմունքը անդժեյլի կհա-
մարուէր :

Վ

ՎԵՆՈՒՍԻՈՆ, քաղաք Նէպօլիոյ, եւ
հայրենիք Որատիոս բանաստեղծի :

Տ

ՏԱՆՏԱՂՈՍ, որդի Արամազդայ. սա
զորդին իւր մորՍեց ու դից կերակուր ըրաւ .
յորոյ պատիժ դատապարտեցաւ իդոնիս Սա-
ղիլ իշուր եւ ծարաւով տանջիլ :

ՏԱՐՍԻՍ. Տարտեսոս անուամբ քաղաք
մը կար Բետիս գետոյն ծովը Սափուած երկու
հիւղերուն մէջ տեղը : Այս քաղաքին Ֆենըրն
փոխանակ Տարտեսոս ըսելու՝ Տարսիս կըսէ :

ՏԱՐՏԱՐՈՍ, դժոխք կամ վայր դատա-
պարտելոց :

ՏԵԼԵՄԱՔ, որդի Ոդիսեայ եւ Պենելո-
պեայ. դիւցազն գրոցս :

ՏԵՏԻՈՍ, որդի Արամազդայ, զոր Ապո-
ղոն ապկրատուեանը համար գահալիծեց
Իդոնիս, ուր մեծ անգղ մի նորա լերդը կկրծէ :

ՏՐԱՔԻՆԵ, քաղաք Թեսալիոյ մէջ՝ Ետա
լերան ստորոտը :

ՏՐԻՏՈՆՔ, աստուածք ծովու :

ՏՐՈՅԱ, անուանի քաղաք Փոնիգիոյ, զոր

Յոյնք տասը տարիէն աւելի պաշարելով առին ու կործանեցին :

Փ

ՓԱԻՈՆՔ, դաշտային աստուածներ, որ անտառը կրնակէին :

ՓԵՐՈՍ տես ԱՊՈԴՆՈՆ :

ՓԵԱԿԻԱ, որ եւ ԿՈՐԿԻԻՐԱ, հիմա-կուան Քորֆու (Քէօրֆէզ) կղզին :

ՓԹԻՈՏՔ, փոքրիկ ազգ Յեսադիոյ, որուն վրայ կիշխէր Պեղէոս՝ հայրն Աքիլլեայ :

ՓԻԼՈԿՏԵՏ, հաւատարիմ ընկեր եւ բարեկամ Շերակղեայ :

ՓԻԻՆԻԿԵՑԻՔ, որոց գլխաւոր բաղաբ-ներն էին Սիդոն եւ Տիւրոս՝ Ասորոց երկրին

ծովեզերքը, հին ատենը մեծ վաճառաշահու-թիւն ունէին, եւ նաւարկութիւնն ամէն ծով տարածուած էր :

ՓԼԵԳԵԹՈՆ, գետ դժոխոց, բոցեղէն ակեօք :

ՓՈՎԿԻՍ, գաւառ Յունաստանի՝ Դեղ-փխի եւ Պառնասոս լեռան պատգամներովն հռչակաւոր :

ՓՌԻԻԳԻԱ, երկիր Փոքուն Ասիոյ՝ յարեւ-լակողմն Լիւդիոյ :

ՔԱՐՈՆ, նաւավար դժոխոց, որ մոռելոց հոգիները Ստիգսա՝ զետէն կանցընէր :

ՔՍԱՆԹՈՍ եւ ՍԻՄՈՅԻՍ, գետք Տրոյոյ, որ Իւլա լեռնէն կրղխեն : Քսանթոս կըսուի նաեւ Սկամանդր գետը :

